

Головне управління державної служби України

**Інститут історії України
Національної академії наук України**

Державний комітет архівів України

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Державний архів Закарпатської області

Державний архів Запорізької області

Державний архів Полтавської області

Державний архів Харківської області

Державний архів Чернігівської області

Державний архів Чернівецької області

Головне управління державної служби України
Інститут історії України Національної академії наук України

Історія державної служби в Україні

У п'яти томах

Том 3

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

V ст. до н. е. – 1774 р.

Київ
Ніка-Центр
2009

УДК 94(477)(093)[351/354+057.34] „-04/1774“

ББК 63.3-3(4УКР):66.0

I-90

Колектив упорядників:

Г. В. Боряк (керівник колективу упорядників), Т. С. Водотика, Р. Б. Воробей, О. І. Галенко, О. І. Ганжа, М. В. Делеган, Л. Я. Демченко, Д. Д. Жмундуляк, Н. Г. Кашеварова, В. С. Лозицький, Н. І. Лісунова, Н. В. Маковська, Ю. А. Мицик, Т. М. Омельчук, Г. В. Папакін, Д. І. Пельц, В. С. Шандра

Відповідальні редактори:

Т. В. Мотренко, В. А. Смолій

Редакційна колегія:

Г. В. Боряк, А. В. Вишневський, В. О. Крупина (відповідальний секретар), С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, В. І. Луговий, О. С. Онищенко, Ю. С. Шемшученко

У першому томі тритомника джерел, що завершує дослідження з історії державної служби в Україні та на українських землях, вміщено документи і пам'ятки від V ст. до н. е. до 1774 р., тобто від перших згадок про державний устрій, особливості управління та функціонування елементів державної служби у скіфській імперії до часу включення українських територій до складу Російської і Австрійської імперій.

Упорядники намагалися бодай пунктирно окреслити основні риси й елементи інституту державної служби упродовж понад двох тисячоліть, як у періоди самостійного існування Української держави в її різних історичних формах (Давня Русь-Україна, Українська гетьманська держава/Військо Запорозьке), так і в періоди її бездержавного існування у складі інших держав або існування державних утворень інших народів на українських теренах (Скіфія, давньогрецькі міста-поліси, Хозарський каганат, Золота Орда, Кримський ханат, Османська імперія, Велике князівство Литовське, Польське Королівство, Річ Посполита, Російська імперія, румунські князівства, Угорське королівство тощо).

Поряд із давніми епіграфічними пам'ятками у томі представлена ділова документація, листування, статистичні джерела, пам'ятки правової культури.

Реалізація проекту приурочена до 90-річчя запровадження державної служби в Україні та здійснюється на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про відзначення 90-річчя запровадження державної служби» від 11 червня 2008 року №817 р. У рамках цього проекту у 2008 р. були видані «Нариси історії державної служби в Україні» (київське видавництво «Ніка-Центр», 536 с.).

ISBN 978-966-521-519-6

ISBN 978-966-521-524-0 (Том 3)

© Центр адаптації державної служби до стандартів
Європейського Союзу, 2009

© Інститут історії України НАН України, 2009

© Оригінал-макет. Видавництво «Ніка-Центр», 2009

Зміст

Державна служба в Україні крізь віки: Норми закону. Практика. Життєві колізії (<i>Від упорядників</i>)	7
Перелік документів	25
Документи	53

Державна служба в Україні крізь віки: Норми закону. Практика. Життєві колізії (Від упорядників)

Вступні зауваги

Збірник документів і матеріалів у трьох томах є складовою п'ятитомного видання з історії державної служби в Україні та на українських землях від V ст. до н. е. до сьогодення, здійсненого в рамках академічного проекту, започаткованого Головним управлінням державної служби України та Інститутом історії України НАН України.

Тритомна документальна частина проекту органічно доповнює наукове дослідження, представлене у перших двох томах. Це – перша спроба створити систематизований звід основного комплексу джерел від історії зародження, розвитку та вдосконалення інституту державної служби, правового й соціального статусу, функцій, повноважень, прав, привілеїв і відповідальності державних службовців до її сьогодення. Автори-упорядники намагалися всебічно представити важливий процес формування і повсякденну діяльність корпусу виконавців законів і урядових актів у всій повноті, зрозуміло, наскільки це дозволяє наявна джерельна база та формальні рамки проекту.

Згідно з усталеним на сьогодні розумінням, державна служба розглядається як сформований упродовж віків правовий і соціальний інститут, що здійснює у межах своєї компетенції реалізацію цілей і функцій органів влади й управління шляхом професійного виконання спеціально визначеними особами своїх посадових обов'язків і повноважень, чим забезпечує взаємодію держави і громадян у реалізації їхніх інтересів, прав та обов'язків. Відтак державна служба протягом тривалого історичного часу є засобом реалізації функцій держави, зняряддям поєднання особистих, групових і державних інтересів, основним каналом повсякденних зв'язків держави і суспільства і водночас являє собою суспільно-політичний інститут, сферу професійної діяльності, систему правил роботи з виконання функцій держави, а також

уособлюється у спеціальному персоналі, покликаному ефективно виконувати всі ці функції.

Збірник містить консолідований масив історичних джерел усіх епох державного розвитку України – як періодів самостійного існування Української держави у різних формах (Давня Русь-Україна, Військо Запорозьке/Українська гетьманська держава, УНР, Українська Держава 1918 року, ЗУНР, Карпатська Україна, УСРР/УРСР, незалежна Україна), так і періодів її входження до складу інших держав або існування державних утворень інших народів на українських теренах: перших держав (Скіфія), давньогрецьких міст-полісів, Хазарського каганату, Золотої Орди, Кримського ханату, Великого князівства Литовського, Польського Королівства, Речі Посполитої, Російської імперії, Австрійської/Австро-Угорської імперії, Другої Речі Посполитої, Чехословацької Республіки, Румунського королівства, Угорського королівства тощо. Завершується видання документами про сучасні реалії державної служби незалежної України: чинне законодавство, норми і правила поведінки держслужбовців, міжнародні угоди щодо запровадження світових засад державної служби. Документи й історичні свідчення щодо обставин, порядку, характеру, обсягів здійснення державної служби на теренах України за такий тривалий історичний період уперше представлені в одному документальному виданні.

Водночас збірник не претендує на абсолютну повноту і всеосяжність, публікацію всього без винятку корпусу джерел з названої теми. Різні періоди у ньому представлені нерівномірно, передусім – з огляду на стан джерельної бази (майже повна відсутність найдавніших писемних джерел, які б засвідчували існування й функціонування державної служби), через неможливість вичерпного оприлюднення джерельної бази в рамках одного видання, а також з огляду на нерозробленість теми. З таких саме причин історія державної служби представлена в збірнику нерівномірно й за регіонами, хоч упорядники доклали всіх зусиль, аби бодай пунктирно окреслити ключові моменти з історії формування і функціонування інститутів державної служби, подати основні законодавчі й інші нормативно-правові акти, що формували її базис, а також представити історію державної служби в усіх регіонах і в більшості державних утворень, що існували на території сучасної України.

Композиційно документальна частина видання складається з трьох томів (відповідно, третього–п'ятого томів видання); останній том має дві книги. Друга книга п'ятого тому містить документи доби незалежності, переважно законодавчі й інші нормативні акти Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, накази Головного управління державної служби України, міжнародні угоди, пов'язані із запровадженням сучасної системи державної служби: її становлення після прийняття відповідного Закону України у 1993 році, правове оформлення формування інституту державної служби та системи управління нею, запровадження рангів державних службовців, реформування засад держслужби відповідно до світових зразків тощо. З огляду на актуальність цих актів, їхнє походження, особливості джерельної бази (акти публікуються переважно за діючою електронною базою законодавства України та електронною базою Головдержслужби) остання книга п'ятого тому має власну нумерацію документів, супроводжується передмовою й окремим довідковим апаратом.

До історичної частини документальної серії (V ст. до н.е. – 1991 р.) відібрано і включено 844 документи і пам'ятки (перший том містить 322 тексти, другий – 154, перша книга третього тому – 368; для зручності користування вони мають наскрізну для всього тритомника нумерацію). Майже дві третини історичних документів (506) запозичено з 13 українських (Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України; державні архіви восьми областей: Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Львівської, Полтавської, Харківської, Чернівецької та Чернігівської; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського), а також п'яти зарубіжних (Головний архів давніх актів у Варшаві, Державний архів у Кракові; Російський державний архів давніх актів у Москві, Відділ рукописів Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі; Архів Прем'єр-міністра Туреччини у Стамбулі) архівосховищ; решту взято з понад 150 документальних публікацій XIX–XXI ст. Значну частину архівних документів (418 з 506 текстів) становлять першопублікації, решту 88 звірено з оригіналом. Отже, загалом понад третину всіх історичних документів становлять археографічні репліки.

Втім, перед авторами-упорядниками збірника не стояло завдання здійснити першопублікацію комплексу джерел з історії держслужби. Для підготовки даного збірника максимально використовувалися документи й історичні пам'ятки, вже оприлюднені в археографічних публікаціях, тематичних збірниках, виданнях, що продовжувалися, офіційних збірках законодавчих актів та інших виданнях, як правило, малодоступних нині для широкого кола користувачів. Головною ознакою, що визначала відбір, була не відсутність попередніх публікацій, а змістовна вага конкретного документа чи пам'ятки, ступінь розкриття ним особливостей здійснення державної служби, обов'язків, функцій і завдань службовців, умов проходження державної служби у різні історичні часи. Особливо це стосувалося давнього періоду історії державної служби (доба перших державних утворень на українських теренах, держави Півдня України V ст. до н.е. – XVIII ст. н.е., Київської та Галицько-Волинської Русі, Великого князівства Литовського тощо). Разом із тим видання не є хрестоматією, де подаються виключно вже відомі документи і пам'ятки, опубліковані раніше: як уже зазначалося, майже половина вміщених у тритомнику матеріалів оприлюднюється вперше. Так саме вперше оприлюднений цілісний блок документів про створення та функціонування державної служби незалежної України, переважна більшість яких запозичена з електронних публікацій законодавчих та інших нормативних актів (друга книга п'ятого тому).

Відбір історичних джерел для публікації у збірнику визначався кількома закладами: наявною історіографічною базою відповідної доби, обсягом і специфікою певного джерельного комплексу, ступенем його введення до наукового обігу, а також відбиттям у конкретному документі тематики державної служби – її регламентування, клятвені обіцянки (присяги) урядовців, особливості проходження, покарання за порушення умов служби тощо.

Разом із тим для кожного історичного періоду українського державотворення або перебування сучасних українських земель у складі інших держав такий відбір

мав свої особливості. Так, стосовно доби існування перших держав взагалі важко вести мову про певне законодавче, нормативне або ж звичаєве оформлення державної служби. Адже вона міцно перепліталася з військовою, громадською службою або зі здійсненням повноважень місцевого самоврядування, а чітко окресленої категорії державних службовців фактично не існувало.

Виходячи з того, що історія Південної України від V ст. до н.е. до кінця XVIII ст. залишається значною мірою поза межами наявних схем історії України, варто представити певні концептуальні засади, якими зумовлювався відбір джерел з історії державної служби цього періоду на зазначених теренах.

По-перше, йшлося про елементарну інвентаризацію державного минулого Південної України, себто за можливості представлення всіх держав, що були відомі на півдні України. Реалізація цієї мети стримувалася тим, що не всі з них залишили по собі достатньо виразний слід у писемних джерелах, а тим більше у такій формі, що відповідала б ясно сфокусованій темі та практичному призначенню даного збірника. Тому серед держав, представлених у відібраних документах, бракує деяких давньогрецьких полісів, римських і візантійських провінцій у Криму, готської імперії, князівства Феодоро у Криму XIV–XV ст., генуезьких колоній поза межами Криму, значної кількості степових спільнот, зокрема, киммерійців, сарматів, аланів, гуннів, болгар, мадяр, печенігів, ногайців, калмиків.

Інше зауваження пов'язане з тим, що державний статус чималої групи спільнот не є беззастережним. Наприклад, важко оцінити специфіку державної служби у невеликих колоніальних поселеннях (грецьких чи генуезьких), коли у джерелах не завжди ясно відбивається навіть їхній міський статус. Ще більше питань виникає відносно спільнот степових кочовиків, у яких державне життя мало добре відомий циклічний характер – час від часу на степу утворювалися потужні імперії, що підкорювали півсвіту, а потім такі періоди переривалися тривалим станом анархії. Остання, втім, теж набувала різних форм. Наприклад, відсутність чітко окресленої політичної єдності половецьких племен не викликає сумніву. *Pax Cumanica* в цьому відношенні не можна порівняти з монгольським. Проте половцям теж не варто відмовляти в деяких атрибутах державної організації, наприклад, в існуванні правлячих династій, адже руські князі родичалися з половецькими володарями і визнавали їх за рівню, а не за бездержавних дикунів.

Другою концептуальною засадою відбору документів була орієнтація на збалансоване подання цивілізаційних ареалів, зокрема, степового та приморського на півдні України, лісового – на її півночі. Степова зона слугувала домівкою спільнот кочових скотарів, і тут витворився власний специфічний тип держави – степова імперія, інакше відома як *Pax Nomadica*. Приморська, або узбережна, зона від часів грецької колонізації належала до цивілізації Середземномор'я. З ісламізацією Золотої Орди в XIV ст., а особливо після османських завоювань XV–XVII ст. до їхньої анексії та колонізації Російською імперією наприкінці XVIII – у XIX ст. обидві зони (вони залишалися дуже відмінними) також належали до ісламської або близькосхідної цивілізації, і тут панували притаманні останній державні інститути та здійснювалася відповідна державна служба. Важливо було повноцінно подати всі цивілізаційні зони. При цьому, звичайно, відбір документів, що стосувалися степових спільнот,

виходив із теоретичного осмислення світу степових кочовиків як окремої специфічної цивілізації. Для найповнішого висвітлення специфіки степової цивілізації, яка через різні причини залишила по собі порівняно бідну писемну спадщину, перевага надавалася тим документам, які були її власним творінням, а не сторонніми спостереженнями. Це стосується передусім Хозарського каганату, Золотої Орди, Кримського ханату й османських провінцій Північного Причорномор'я.

Третя засада відбору має більш загальний характер і використовувалася під час опрацювання документів інших періодів. Вона диктувалася тим, що сучасна Україна інтегрувала державну спадщину всіх держав і спільнот, які існували на її території, і є результатом їхньої взаємодії, взаємовпливів, інфільтрації. Тому важливо представити взаємини практик державної служби різних цивілізацій на українських теренах. Їхні форми були різними: насильне запровадження певних практик у результаті завоювання однієї держави іншою (монгольська адміністрація), добровільне копіювання інших традицій різними шляхами (Велике князівство Литовське), нарешті, "малоусвідомлюваний" синтез кількох традицій (Військо Запорозьке). Тому до збірника потрапили документи, які віддзеркалили певні моменти такої взаємодії. Але, очевидно, що наразі осмислення аспектів і деталей цієї взаємодії перебуває лише на стадії пошуку й історико-документальна презентація цього принципу не може претендувати на вичерпність.

Нарешті, ще одне зауваження, яке стосується вже всіх регіонів і державних утворень в Україні, – це безпосередній зв'язок і, більш того, пряма залежність процесів, які відбувались у державній службі як суспільно-політичному інституті, сфері професійної діяльності та спеціальному персоналові, від загальнополітичних процесів (становлення й занепад держав, війни та інші глобальні конфлікти, системні адміністративно-економічні реформи тощо). Саме такі процеси призводили до докорінних змін у характері державної служби, в умовах її здійснення, а також у ставленні суспільства до державних службовців. До збірника включено історичні джерела, в яких віддзеркалювалися такі суспільно важливі процеси.

Під час відбору документів XIX – початку XX ст. враховувалися передусім такі відомості, що характеризують особливості проходження державної служби імперського (Російської й Австрійської імперій) часу. Головним чином це законодавчо-нормативні документи, як-от: імператорські укази, рескрипти, маніфести, укази Сенату, накази губернських канцелярій, циркулярні листи губернаторів з питань умов проходження чиновниками державної служби, листи, клопотання про відзначення чи надання чергового чину тощо. Значний інтерес становлять облікові документи проходження державної служби – формулярні списки чиновників, необхідні під час вступу та переміщення на посадах чиновників, а також *клятвені обіцянки* (присяги) чиновників, що вступають на державну службу (публікується близько 100 таких текстів).

Іншими засадничими ознаками для здійснення відбору історичних пам'яток були: інформативна насиченість тексту законодавчо-нормативних актів; важливість офіційного акта з огляду на кардинальні зміни, що вносилися його статтями до системи державних установ та організації проходження державної служби; специфічні особливості організації державної служби та життя в українських губерніях Російської імперії (порівняно з іншими регіонами імперії).

Такі самі засади були актуальними і для репрезентації державної служби на Галичині, Буковині та Закарпатті, що входили до складу іншої – Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Іноді спостерігається дивовижний хронологічний збіг типологічно споріднених актів різних держав – як за часом прийняття, так за обставинами і результатами запровадження.

З огляду на значні обсяги збереженої документації, документи ХХ ст. – бурхливої доби двох світових воєн, виникнення і поширення тоталітарних режимів – вимагали від упорядників особливих зусиль у виявленні й ретельному відборі.

Загалом же під час відбору документів до збірника враховувалася не лише їхня офіційна вага чи репрезентативність. До публікації включалися також документи, що відбивали окремі сторінки повсякденного життя чиновництва, побутові дрібниці здійснення державної служби. Повсякденність – одна з найцікавіших сторінок життя службовців, оскільки дозволяє проникнути у внутрішній світ пересічних дрібних урядовців минулих століть, зануритися в їхні турботи і побутові реалії. Повсякденність – це також широкий спектр винагород, пільг і привілеїв, пов'язаних із перебуванням на державній службі, починаючи від вшанування статуєю, виставленою у публічному місці (№ 6, 7, 9), і закінчуючи податковими пільгами, звільненням від мобілізації, святковими виплатами, доплатами “на обіди”, закритими розподільниками тощо (№ 543, 560, 607, 644, 648). Водночас повсякденність – це і дрібні зловживання, порушення закону й приписів державної служби пересічними чиновниками XVI–XVIII ст. (№ 146, 147, 183, 194, 218, 265 та ін.), XIX ст. (№ 368, 441), і масштабні зловживання (як тоді здавалось і кваліфікувалося за нормами державно-партійної служби) компартійним керівництвом 70-х – 80-х рр. ХХ ст. (№ 819–821, 823–830), яке плекало надію, що саме його порушення минеться непомітно й безкарно. Нарешті, це і маловідомі сторінки повсякденності чиновництва початку 1940-х рр. – за суворих законів воєнного часу на окупованих територіях у роки Другої світової війни, коли, з одного боку, українські службовці в органах цивільної адміністрації беззастережно дискримінувалися (№ 711), а з іншого – нацистська адміністрація жорстко карала німецьких чиновників-мародерів та інших порушників приписів щодо коректного поведіння з місцевим населенням, оскільки це завдавало непоправної шкоди “іміджу” німецької адміністрації (№ 721).

Археографічні засади відтворення текстів історичних джерел у виданні

Підготовка тексту історичних джерел до публікації здійснювалася з використанням диференційованого підходу до документів і пам'яток різних видів та історичних епох.

Передусім слід зазначити, що упорядники намагалися друкувати тексти повністю. Виняток становлять пам'ятки, в яких питання, дотичні тематиці видання посідають порівняно незначне місце (*літописи, Руська Правда, Литовські статuti*; див. док. № 22, 28–31, 38, 41, 44; 91, 114, 139 тощо). У таких випадках у заголовку зазначалося, що вміщено лише відповідний фрагмент тексту.

Якщо ж документ (закон, статут, декрет або інший акт) здебільшого трактував питання державної служби, то упорядники відтворювали повний його текст, незважаючи на обсяг, – “Табель о рангах”, “Учреждения для управления губерний Всероссийской империи”, “Устав для службы по определению от правительства” тощо (див. док. № 272, 323, 380). Лише за виняткових обставин (надзвичайно великий обсяг документа, його багатоаспектність або ж випадки, коли питанням державної служби присвячена хоч і більша, але чітко визначена частина тексту: окремі частини, розділи, параграфи) упорядники вдавалися до скороченого відтворення текстів, що зазначено у заголовках документів. Трикрапкою в квадратних дужках [...] позначено опущені фрагменти текстів, як правило, такі, інформація яких виходить за тематичні рамки збірника. Подеколи скорочувалися без застережень у підрядкових примітках, але з обов’язковим позначенням у квадратних дужках змістовні або текстуальні повторення, деякі малоінформативні (у контексті тематики видання) структурні частини текстів. Нерозбірливо написаний текст, непрочитані слова, деякі інші характерні особливості документів обумовлені у текстуальних примітках. У тих випадках, коли додатки до документів, на які є посилання в тексті, опускалися, у підрядкових примітках зазначені їхні аркуші у справі.

Передавання тексту здійснювалося відповідно до вимог наукових публікацій, тобто упорядники намагалися відтворити його повно, адекватно і максимально наближено до оригіналу. Втім, масштабність задуму, величезний масив неопублікованих архівних документів і попередніх археографічних публікацій, що потрапив у поле зору упорядників, понад два тисячоліття хронології, десятки різних мов, якими писані документи, і, зрештою, обмежений обсяг видання, – усе це не могло не позначитися на строкатості й розмаїтті способів передавання текстів, змішанні різних археографічних традицій, шкіл і т.п. Прискіпливому читачеві напевно впаде в око очевидна, але вимушена неоднорідність археографічного оформлення видання.

Загалом підхід до відтворення документів різних історичних епох, писаних різними мовами, диференціювався за такими історико-регіональними критеріями.

Історичні пам’ятки різних епох, раніше опубліковані, відтворювалися за наявними публікаціями (перевага, зрозуміло, надавалася академічним, найповнішим виданням, наприклад, фрагменти *Руської Правди* – за виданням 1940 р. за редакції Б. Грекова; акти Галицько-волинського князівства XII–XIV ст. – за публікацією О. Купчинського 2004 р.; *Права, за якими судиться малоросійський народ*, – за виданням К. Вислобокова 1997 р.) і відповідно до правил, якими користувалися їхні видавці (№ 22, 28–31, 35, 36, 38, 42–44 та ін.). Разом із тим упорядниками, як правило, не подавалися авторські/редакційні примітки та коментарі попередніх публікацій, зокрема, щодо палеографічних, текстологічних і кодикографічних особливостей рукопису, різночитань у списках, а також бібліографічний апарат. Явні помилки (передусім друкарські) виправлялися без застережень, інші, суттєві особливості архівних документів або їхніх публікацій, обумовлювалися у примітках. За можливості упорядники звіряли опублікований текст з оригіналом; у такому разі поряд із посиланням на друковане джерело подається архівна легенда (наприклад, № 94, 194, 195, 218, 221 тощо).

Широко використані офіційні публікації законодавчих і нормативних актів різних держав та епох: *“Полное собрание законов Российской империи”*, *“Свод законов Российской империи”*, *“Черниговские губернские ведомости”*, *“Magyarország rendeletek tára”*, *“Allgemeines Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich”*, *“Geschäfts-Ordnung des Bukowinaer Landtags”*, *“Державний Вістник”*, *“Вістник державних законів і розпорядків Західної області Української Народної Республіки”*, *“Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”*, *“Sbirka zákonů a nařízení Státu Československého”*, *“Codul Administrativ”* та ін.

Історичні джерела V ст. до н.е. – XVIII ст., які стосуються держав півдня України, представлені епіграфічними написами, архівними документами та наративними джерелами, присвяченими державним ритуалам і практиці, поширеним у цих державах. Переважна більшість із них подана за вузькоспеціальними або іноземними виданнями. Джерела здебільшого писані давніми мовами і перекладені сучасними іноземними. Для античності це переважно грецька мова та латина. У середньовічній документації (за винятком поодиноких уривків із давньоруських літописів) поряд із латиною використовувалися східні мови: іврит, арабська, перська, чагатайська (тюркі), а в ранньомодерну добу – османсько-турецька. Наукова редакція та українські переклади цих текстів (усі вони, за винятком *“Історій”* Геродота, подаються українською мовою вперше) належать О. Галенку. Під час опрацювання українських перекладів пам'яток і документів, відомих у класичних академічних перекладах російською, англійською, французькою, німецькою мовами, за можливості використовувалися публікації мовою оригіналу, подеколи – архівні оригінали (№ 120) і в разі потреби виправлялися за ними. При цьому в легенді зазначається мова оригіналу. Значення окремих термінів і понять розкрито у підрядкових примітках; короткі роз'яснення введено безпосередньо до тексту перекладу й подано в круглих дужках.

Літописні повідомлення про адміністративну структуру Київської Русі, Любецький з'їзд князів і всевладність боярства (№ 28, 29, 38) опрацьовані та прокоментовані М. Котляром.

Архівні документи, що публікуються вперше, опрацьовані за традиційними засадами, що склалися в археографічній практиці в Україні протягом двох останніх десятиліть, відповідно до вимог низки методичних рекомендацій, зокрема, щодо кирилических текстів: В. Страшка і У. Єдлінської (1990)¹, Л. Гіццової (1992)², В. Німчука (1995)³; ураховано також і настанови, розроблені А. Хорошкевич і С. Каштановим для видання документів Литовської Метрики⁴.

---

¹ Страшко В. Єдлінська У. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVII ст. – К., 1990.

² Гіццова Л. Методичні рекомендації по підготовці до видання Архіву Коша Нової Запорозької Січі. – К., 1992.

³ Німчук В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. – К., 1995; електронна версія: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/Regulations/1995-p-1.pdf>

⁴ Хорошкевич А., Каштанов С. Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики. – Вильнюс, 1985.

Тексти, писані латинкою, опрацьовувалися відповідно до згаданих *Методичних рекомендацій* В. Страшка і У. Єдлінської⁵; польськомовні тексти – з урахуванням також усталених у польській археографічній традиції правил К. Лєпшего⁶; усі іншомовні документи – з урахуванням нещодавно опублікованих рекомендацій Т. Себти⁷.

Тексти IX–XVIII ст., які стосуються території Правобережної та Лівобережної України, Галичини, Буковини та Закарпаття, подаються мовою оригіналу, якщо це давньоруська, староукраїнська, церковнослов'янська в українській або російській редакціях, польська. З метою збереження мовних особливостей документів застосовано спрощений дипломатичний метод, що передбачає відтворення їх засобами комп'ютерного набору з максимальним наближенням до оригіналу. Усі рукописні літери кириличного алфавіту передаються переважно за допомогою фонетичних і графічних відповідників.

В архівних документах XVI–XVIII ст., що публікуються вперше (або в опублікованих, але звірених за оригіналами), виносні літери і буквосполучення внесено в рядок і передано *курсивом* (у кириличних текстах). Діакритичні знаки не зберігаються і не передаються. Наявні в оригіналах паєрки внесено в рядок відповідно до звучання слова і передано *курсивом*. Скорочення під титлами, як правило, не розкривалися; їхні роз'яснення наведено у переліку скорочень і слів під титлами. Скорочення у латиномовних текстах, за чинною археографічною практикою, розкривалися в дужках.

Описки писарів не виправлялися. Ймовірно правильне написання таких слів відтворюється як фрагмент документа в текстуальних примітках, в інших випадках на них акцентується увага за допомогою знаків [?] або [!], проставлених у тексті одразу після слова з опискою. Пошкоджені фрагменти слів, якщо це можливо, відновлено і подано в квадратних дужках, за неможливості відновлення в квадратних дужках ставиться трикрапка з відповідним зазначенням у підрядкових примітках. Усі археографічні примітки за текстом подано *курсивом*, відтворені ж фрагменти текстів документів – прямим шрифтом. Тексти документів поділено на абзаци згідно з формуляром, а також за змістом. Уживання пунктуаційних знаків, великих і малих літер наближено до вимог сучасного правопису, хоча упорядники намагалися робити це делікатно, без надмірної “модернізації”. Загалом у документах до кінця XVIII ст. зберігалися майже всі без винятку орфографічні особливості, включно з літерою “ять” і твердими знаками після приголосних наприкінці слів, характерними закінченнями тощо.

Іншомовні тексти (латинська, німецька, угорська, чеська) подаються в оригіналах і перекладах сучасною українською мовою. Під час републікації іншомовних текстів, запозичених з академічних видань, якщо публікація в останніх супроводжу-

---

⁵ Страшко В. Єдлінська У. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVII ст. – К., 1990.

⁶ *Lepszy Kazimierz*. Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w. – Warszawa, 1953; електронна версія: <http://www.witkacy.hg.pl/zrodla/lepszy.html>

⁷ Себта Т. Методичні рекомендації до видання іншомовних писемних джерел XIX – початку XXI ст. – К., 2008.

валася перекладом українською мовою, упорядники опускали оригінальні тексти іншими мовами і подавали лише переклад (наприклад, № 47, 52, 163 тощо).

Тексти архівних російськомовних документів XIX–XX ст. передано з наближенням до орфографії та правопису сучасної російської мови, але зі збереженням стилю викладу й інших мовних особливостей того часу. Загалом, на відміну від документів попереднього періоду, тексти передавалися з певним спрощенням і послідовною уніфікацією закінчень і літер, що вийшли з ужитку, відповідно до чинних методичних рекомендацій та археографічних практик.

Тексти законодавчих актів Російської імперії XVIII – початку XX ст. подаються переважно або за першоджерелами – *Полным собранием законов Российской империи* (№ 334, 335, 343, 346, 374, 376, 393, 417, 433 та ін.), іншими офіційними виданнями (№ 380), *Сводом законов Российской империи* (№ 448, 454), або за класичною багатотомною археографічною публікацією 80-х рр. XX ст. – *Российское законодательство X–XX веков*, яка на сьогодні вже є бібліографічним раритетом (№ 272, 323, 324, 328, 329, 357, 463 та ін.). Якщо документ подано за попередньою археографічною публікацією і при цьому текст не звірявся з оригіналом, упорядники намагалися не відходити від опублікованого тексту, залишаючи певні незначні археографічні огріхи й непослідовність у передачі тексту без застережень і виправляючи лише явні помилки технічного характеру.

Україномовні документи першої третини XX ст. подаються у повній відповідності до оригіналу, зі збереженням усіх стилістичних й орфографічних особливостей мови. Зокрема, це стосується документів доби УНР, ЗУНР, Підкарпатської України (наприклад, № 487, 489–541, 543–546, 548, 551, 554–566, 568, 570, 573, 575, 576, 578–593, 595, 602, 606, 608, 661, 662, 664, 665, 667–675). Повністю збережено стилістику проектів Комісії державного планування ОУН (№ 682, 683, 688), окремих україномовних документів часів Другої світової війни (наприклад, № 711, 717, 743–745, 748–750, 753–759 тощо). Явні орфографічні помилки (або й друкарські, якщо текст запозичено з попередньої публікації) виправлено без застережень.

Кожний документ забезпечено заголовком, в якому зазначено його порядковий номер у публікації, дату і місце написання, дипломатичний або діловодний різновид, автор, адресат, короткий зміст. Географічні назви у заголовках, а також у географічному покажчику подано в їхній історичній формі, але за сучасним написанням. Назви населених пунктів, губерній подані за адміністративно-територіальним поділом того часу.

В іншомовних документах, що наводяться без перекладу (польською, російською мовами), а також у документах і пам'ятках, що мають принципове значення з огляду на тематику видання, автори-упорядники намагалися включити ширші, аніж короткий виклад змісту, анотації, подеколи зі включенням цитат (фрагментів) документів (заголовки регестного типу, див., наприклад, № 102, 110, 141, 143, 150, 156, 157, 265 тощо).

Відсутні у документах і встановлені за змістом дати і місто написання документа подано в квадратних дужках; якщо дати встановлювалися за супровідними (іншими) документами, то це обумовлювалось у примітках. Дати, подані за старим літочисленням (від створення світу), у текстах не розкриваються (див. док. № 329:

“год 190”). Документи подаються за тим стилем, за яким вони були первісно датовані, без переведення одного стилю на інший. Тому акти судово-адміністративних установ Речі Посполитої до 1582 р., а також усі документи місцевих і центральних установ Московської держави та Російської імперії подаються за старим стилем (юліанським календарем); документи судового походження, створені після запровадження в Речі Посполитій григоріанського календаря (1583), – за новим стилем. Порядок написання елементів дати у заголовках – інверсійний (рік, місяць, число); від 1 березня 1918 р. – прямий (число, місяць, рік).

Місце написання документа зазначено в заголовках завжди, крім тих випадків, коли воно не зазначено в самому документі і його не вдалося встановити; такі випадки спеціально не оговорюються.

Оригінальні діловодні заголовки, якщо вони повністю (змістовно або дослівно) подаються в редакційних заголовках-анотаціях, не відтворюються.

Те саме стосується штампів, вихідних діловодних номерів, індексів та інших позначок. Не відтворювалися стандартні для, скажімо, діловодства партійних органів, установ, організацій грифи таємності.

Назви законодавчих та інших нормативно-правових актів (включно з партійними – для ХХ ст. – постановами) у заголовках виділено *курсивом*; якщо вони дослівно відтворюють назву акта, до того ж беруться в лапки.

У легендах до іншомовних текстів зазначається мова документа (польська, латинська, німецька тощо); у легендах до перекладів (коли вони публікуються без оригінальних текстів) зазначено: переклад з ... мови.

У посиланнях на попередні публікації вказуються номери документів у цих публікаціях і сторінки видання.

У легендах зазначається спосіб відтворення документа: машинопис, друк. прим. (тобто примірник, виготовлений друкарським способом), склогограф. прим. Випадки, коли документ є рукописом, спеціально не обумовлюються.

Серед уживаних елементів легенди – газетна вирізка (№ 440).

У документах, де міститься оригінальний підпис посадових осіб, який є незрозумілим, зазначається поруч з посадою словом “підпис”; у випадках наявності поруч з підписом прізвища, що є розбірливим, вказується прізвище.

Підрядкові примітки здебільшого являють собою класичні текстуальні примітки, але подеколи вони несуть і змістовне навантаження, роз’яснюючи окремі терміни, історичні реалії тощо (оскільки упорядники не подають реальних коментарів до тритомника, які мали б скласти щонайменше окремих том з огляду на масштабність публікації). Крім того, документальній частині п’ятитомника передую двотомник дослідження, який базується значною мірою на вміщених до тритомника документах і матеріалах. Усі примітки позначено астериском (*).

В окремих випадках наявні у текстах републікацій підрядкові примітки збережено (див., наприклад, № 354); вони подані корпусним шрифтом, так само як і фрагменти текстів, якщо вони цитуються або обумовлюються під рядком. Сучасні редакційні примітки подаються *курсивом*.

Документи та матеріали розміщено у томах збірника за хронологічною ознакою.

У низці документів починаючи від 40-х рр. ХХ ст. упорядники (відповідно до

норм стосовно 75-річного періоду нерозголошення інформації про особу, яка може завдати моральної шкоди цій особі або її родині) сховали реальні прізвища “фігурантів” під латинською літерою N, а також опустили відомості про адміністративну належність дотичних органів влади, назв установ тощо (док. № 700, 705, 706, 708, 724, 729, 782, 783, 789, 821, 822, 824–826, 828–838).

Короткий огляд вміщених документів і матеріалів

Історичні джерела, що ввійшли до першого тому документальної частини (3-й том п'ятитомника), охоплюють період від найдавніших писемних свідчень, що стосуються державних утворень на території сучасної України (V ст. до н.е.), до 1774 р. Том містить 322 документи.

Найдавніші держави представлено в кількісному відношенні переважно епіграфічними написами, адже їх найчастіше виготовляли за ініціативи та коштом держави. Свідчення про Скіфську державу запозичені з *Історій* Геродота – першого збереженого опису степового суспільства.

Період X–XV ст. представлений обмеженою кількістю джерел переважно наративного характеру, оскільки тогочасні архіви практично не збереглися до нашого часу. Виняток становлять перші загальнодержавні юридичні акти (*Руська Правда*) та нечисленні офіційні акти Галицько-Волинського князівства. Лише від кінця XV ст., коли, за висловом В.О.Ключевського, починає “виразно говорити канцелярія”, ситуація почала змінюватися. Від другої половини XIV ст. українські землі на декілька століть потрапили під владу інших держав (виняток становить початковий період існування Гетьманщини), що спричинило зберігання державних архівів переважно у зарубіжних архівосховищах, а місцеві українські архіви тим часом у XVI–XVIII ст. зазнали тяжких втрат. У зв'язку зі специфікою становища українських земель у згаданий період, а також істотною деформацією джерельної бази з історії України задля висвітлення теми видання доводилося спиратися переважно на документацію Польсько-Литовської та Московської держав. Це – королівські універсали та царські грамоти, конституції сеймів, розпорядна документація центральних і місцевих органів влади, їхня ділова, фінансова та судова документація, також наративні джерела (хроніки, мемуари, записки іноземців тощо). Аналогічно використовувалася наявна документація Війська Запорозького (Гетьманщини) другої половини XVII–XVIII ст.: гетьманські універсали, накази, ордери, міжнародні договори, листи тощо. Більшість цих джерел раніше видавалися, вони розпорошені по різних, у тому числі нині малодоступних, археографічних виданнях. Особливо стали у пригоді такі сучасні серійні археографічні публікації, як *Литовська метрика* та *Універсали українських гетьманів (Матеріали до українського дипломатарію)*. Неопубліковані документи виявлені у фондах судово-адміністративних установ Речі Посполитої, що зберігаються в ЦДІА України, м. Львів. Крім того, для відбору документів використовувалися збірники документів, видрукувані у другій половині XIX–XX ст. Серед них: багатотомна серійна публікація *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z*

archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, звідки походять документи про перших земських урядників Львівщини (1359 р. – згадка про львівського суддю Олефірка, 1373 р. – львівського каштеляна Бенка, 1377 р. – галицького каштеляна Сціборія Андреашка, ухвала вишненського сеймику про приміщення для урядовців судових канцелярій та ін.), пам'ятки сеймового законодавства Речі Посполитої опубліковані у збірці *Volumina Legum* – першому польсько-литовському збірнику конституційних і законодавчих актів 1347–1793 рр. Використані також документи, опубліковані К. Малечинським у додатку до його праці, присвяченій ґродським і земським урядникам. Відібрані документи представляють структуру та ієрархію державних і місцевих урядів Польської корони на західноукраїнських землях.

Частину документів було виявлено у вітчизняних (Київ, Львів) і зарубіжних (Польща, Росія, Туреччина) архівах.

Державну службу на теренах Півдня України XIII–XVIII ст. представляють переважно офіційні документи; лише деякі з них є оповідними джерелами. Останні були відібрані або тому, що містили ключову інформацію, або тому, що дозволяли стисліше й узагальнююче описати дуже складні та заплутані для неознайомленого спостерігача державні ритуали та практики, поширені в цивілізаціях півдня України. Більшість джерел була відібрана з публікацій. Окремі документи Золотої Орди, Кримського ханату й османської провінції Кефе запозичено з Османського архіву, що є частиною Архіву Прем'єр-міністра Туреччини (*Başbakanlık Arşivleri*).

Документи XVI – початку XVII ст. – переважно королівські надання на урядові посади шляхті Волинського воєводства, тексти присяг, що їх складали урядовці, під час вступу на посади, а також документи про виконання урядовцями своїх службових обов'язків – містяться в архівних фондах місцевих адміністративно-судових установ (ЦДІА України, м. Київ). Зазначені документи є записами в актових книгах і публікуються вперше.

Окрему частину складають документи збірника, що містяться у фондї № 389, Литовська метрика, який зберігається в Російському державному архіві давніх актів (м. Москва), серед яких більшість документів раніше опубліковано. Цікавими є чотири документи, запозичені з академічної публікації Лохвицької ратушної книги другої половини XVII ст. (1986), що висвітлюють взаємовідносини мешканців міста з міською адміністрацією (№ 193–195, 218).

Документи фонду Генеральної військової канцелярії (оригінали та копії), що публікуються, являють собою службові характеристики осіб при призначенні, наданні чергового чину, нагородженні або виході у відставку (універсали, атестати, "сказки", абшити).

Сім документів з Архіву Коша Нової Запорозької Січі, серед яких два листи кошового отамана Петра Калнишевського з проханням про відзначення запорозької старшини за "вірну і достойну" службу (док. № 316, 318).

Привертає увагу універсал гетьмана Кирила Розумовського про реорганізацію Генерального військового суду (док. № 298).

Документи про відзначення окремих чиновників, послужні списки та присяги службовців і посадові інструкції за кінець XVIII – початок XIX ст. виявлено у фондах Новгород-Сіверського намісництва та Київського військового губернатора.

До четвертого тому п'ятитомника увійшли 154 документи за 1775–1913 рр. Вони охоплюють період остаточного становлення й оформлення державної служби Російської імперії, починаючи від основних законодавчих актів (*Учреждения для управления губерний Всероссийской империи*, док. № 323), а також оформлення державних установ і державної служби Австрійської/Австро-Угорської імперії на теренах Західної України. Ця історична доба представлена офіційними публікаціями законодавчо-нормативних актів, документами держархівів Запорізької, Полтавської, Чернігівської та Харківської областей. За видовими ознаками це: таблиць, грамоти, укази, доповіді Сенату, маніфести, накази, статuti, положення, а також проекти законодавчих актів, якщо говорити про архівні документи, спеціально виявлені для збірника. Переважна більшість документів стосується служби чиновників у губернському правлінні, присутствіях, палатах, комісіях і комітетах, тобто в органах суто державної влади, хоча наведено також документи, що регламентували порядок проходження служби посадовцями, призначеними на службу шляхом виборів.

Значну кількість джерел виявлено у фонді Канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора (ЦДІА України, м. Київ). Це – документи про неналежне виконання чиновниками службових обов'язків і зловживання на посадах, про діяльність установ, збільшення штатів і фінансування, про надбавки державним службовцям, про працю жінок у державних установах тощо. Більшість із них публікується вперше.

Зі значного масиву документації щодо функціонування органів державної влади на Галичині, Буковині та Закарпатті відібрані найважливіші документи ЦДІА України, м. Львів, держархівів Закарпатської і Чернівецької областей, які засвідчують становлення та розвиток австрійської бюрократичної системи на українських землях: присяги державних службовців, відомості про їхні обов'язки і пільги, а також про характерні надужиття.

Перша книга п'ятого, останнього, тому, включає 368 текстів і презентує документи і матеріали ХХ ст. (1914–1991). Вони представлені значною кількістю джерел з історії організації державної служби в державних установах часів Першої світової війни, доби Української Народної Республіки, Української Держави, Західно-Української Народної Республіки, Української Соціалістичної Радянської Республіки/Української Радянської Соціалістичної Республіки, Карпатської України, Другої Речі Посполитої Польської, Угорського, Румунського королівств, Чехословацької Республіки.

Державна служба за часів Першої світової війни відбита першопублікаціями кількох документів про особливості її проходження в умовах воєнного часу у створених тоді тимчасових управлінських структурах (документи з фондів ЦДІА України, м. Київ, ЦДІА України, м. Львів, Держархіву Чернігівської області).

Період докорінного зламу усталеної системи життя та управління настав у 1917 р. Уся державна служба відтоді мала набути нових характерних рис, починаючи від особового складу чиновництва і завершуючи умовами її проходження. Насамперед мало змінитися ставлення нової політичної еліти до урядовців; так само, як і рядових держслужбовців – до національної держави. Все це вимагало прийняття

нових актів щодо нормативного регулювання державної служби, які й були затверджені гетьманом Павлом Скоропадським 1918 р.

Цей період репрезентований архівними документами з фондів Української Центральної Ради, Генерального секретарства, Ради народних міністрів УНР, Української Держави, Державного секретаріату ЗУНР, окремих міністерств тощо (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України).

Радянський період організації державної служби, починаючи з 1919 р., представлений так само документами ЦДАВО (фонди Раднаркому УСРР/УРСР, провідних наркоматів, зокрема Наркомату державного контролю), що регулювали порядок вступу, проходження служби та відповідальності радянських службовців.

До тому увійшли документи з фонду ЦК Компартії України (ф. 1), що зберігаються у ЦДАГО України (колишній Архів ЦК КПУ). Вони охоплюють увесь радянський період (1919–1991) і являють собою надзвичайно цінні й інформативні джерела з історії державної служби УСРР/УРСР. Переважно постановами вищих органів компартійного керівництва – Політбюро, Оргбюро та Секретаріату ЦК Компартії України, які зосереджені в описах 6, 8, 9, 10, 11 і 16 зазначеного фонду № 1, регулювалися питання вступу на державну службу, її проходження; доповідні записки секретарів ЦК КПУ містять інформацію щодо структури керівних партійних органів; у довідках Управління кадрами ЦК відбилися відомості про змінність керівних кадрів тощо (описи 23 і 24).

Основний масив матеріалів ЦК КПУ, вміщених у збірнику, становлять постанови Політбюро ЦК КПУ (у вересні 1952 – жовтні 1953 р. – Бюро, у жовтні 1953 – червні 1966 р. – Президія). Вони розкривають увесь спектр політичного керівництва республікою: від проблем партійного і державного будівництва до питань зовнішньої та внутрішньої політики, кадрів вищої ланки державної та партійної номенклатури. Деякі з них мали характер підвищеної секретності, призначалися лише для вузького кола осіб політичного керівництва і об'єднувалися в особливу категорію документів – “Окрему папку” (опис 16).

Постанови Організаційного бюро, створеного на засіданні ЦК КП(б)У 4 лютого та затвердженого на пленумі ЦК 6 березня 1919 р., відтворюють поточну роботу й організаційну діяльність партії, в тому числі з призначення кадрів номенклатури ЦК КПУ.

Постанови Секретаріату ЦК, який виник у листопаді 1920 р., а у вересні 1952 р. перебрав на себе також функції ліквідованого Оргбюро ЦК, розкривають поточні питання партійного життя, передусім щодо добору та розстановки кадрів, організації контролю за виконанням рішень ЦК КПУ партійними організаціями на місцях тощо.

Представлені у виданні документи дозволяють простежити реорганізацію керівних партійних і державних органів влади, зміни у структурі державного апарату, номенклатурі посад, штатах, розподілі обов'язків; роботу з підготовки та перепідготовки керівних радянських і партійних працівників; процес українізації державного апарату в 1920–1930-х роках; забезпечення керівними радянськими працівниками західних областей України в повоєнний період; оплату праці та різноманітні пільги, що надавалися керівному складу державного апарату; факти використання служ-

бового становища у власних інтересах, пошуків додаткового заробітку та зловживання владою, недоліки в роботі, порушення дисципліни державними і партійними працівниками тощо. Документи також характеризують діяльність державних органів влади в розрізі обласних, районних, міських виконавчих комітетів.

Документи Держархіву Чернігівської області 1950–1990-х років демонструють, як на регіональному рівні партійними органами трактувалися питання “покращення дисципліни та політичної культури кадрів”, “підвищення активності комуністів”. Вміщено документи, що регламентували роботу виконавчого комітету обласної Ради народних депутатів. Наведено Положення про проведення атестації відповідальних робітників партійних комітетів, затверджене на засіданні бюро Чернігівського обкому Компартії України 12 лютого 1990 р., що дає можливість охарактеризувати основні вимоги до проходження державної служби і специфіку останньої у цей період. Документи машинописні; нечисленні орфографічні помилки, що траплялися у текстах, виправлено.

Регіональні державні архіви (Закарпатської, Чернівецької областей) надали документи з власних фондів і фондів друкованих джерел щодо організації держслужби міжвоєнного періоду в Другій Речі Посполитій, Румунії, Угорщині та Чехословацькій Республіці. Цей джерельний комплекс, що складається із законодавчих актів, нормативних документів і відомостей про порядок здійснення повноважень урядовими установами, доводить ідентичність завдань, що стояли перед урядовою службою різних держав, й ідентичні засоби їхнього розв’язання.

Окремою групою документів є матеріали з історії державної служби часів Другої світової війни (1939–1945), виявлені переважно у фондах окупаційного періоду. Вони представлені документами держархівів Вінницької, Львівської, Чернігівської та Запорізької областей, містять головним чином відомості про правові засади державної служби, структуру та штати місцевих органів влади, функціональні обов’язки місцевих службовців; форми присяги; норми поведінки; вимоги дотримання режиму робочого дня та раціонального використання робочого часу; дані про умови оплати праці, преміювання українських, німецьких і румунських службовців цивільної адміністрації у різних регіонах окупованої України – на території рейхскомісаріату “Україна”, дистрикту “Галичина”, губернаторства “Трансністрія” тощо. Це – накази, листи, постанови, розпорядження міських комендантів, голів і старост міських і районних (повітових) управ тощо. Документи переважно машинописні та виготовлені друкарським способом.

* * *

Довідковий апарат історичної частини проекту вміщений до першої книги п’ятого тому видання. Він складається з предметно-тематичного покажчика, покажчиків імен і географічних назв, переліку скорочень і слів під титлами, вживаних у текстах, переліку архівних фондів і документальних публікацій; зведеного переліку документів.

Виявлення, відбір та опрацювання документів і пам’яток провели: *Г.В. Боряк* (№ 91, 114, 139, 158, 169, 173, 182, 248, 250, 251, 263, 269, 331, 484, 485–488, 490–492,

522, 771, 773, 795, 802, 804, 806, 814, 817); *Р. Б. Воробей* (№ 344, 345, 352, 355, 360, 370, 377, 378, 392, 394, 399–402, 406, 413–415, 418, 419, 421, 426–432, 434, 457, 459, 461, 462, 464, 466, 467, 474, 482, 695, 697, 700, 703, 705–710, 717–719, 726, 732, 839, 841, 842); *О. І. Галенко* (№ 1–21, 22–27, 31–34, 37, 39–41, 44, 46, 48–51, 53–56, 60, 61, 63, 64, 66, 70–75, 78, 79, 89, 98, 120, 126, 188, 189, 242, 249, 258, 259, 262, 268, 271, 285, 286, 322); *М. В. Делеган* (№ 86, 424, 436, 455, 468, 530, 542, 547, 549, 552, 553, 572, 594, 596–599, 603, 604, 619, 621, 633, 635, 636, 639, 642, 648, 660–675, 743–745, 749, 750, 753–757, 759–761, 762–764, 766–768); *Л. Я. Демченко* (№ 95, 96, 112, 113, 115, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132–134, 136, 137, 142, 144, 146, 147, 149, 151, 152, 155, 178, 184, 185, 218, 264, 273, 281, 290–298, 306, 307, 309, 310, 315, 316, 318–321, 325, 327, 330, 336, 339, 340, 368, 375, 379, 384, 391, 396, 397, 403, 405, 407, 435, 439, 441–447, 449, 458, 460, 465, 469, 471, 472, 475, 476, 477, 478, 533); *Д. Д. Жмундуляк* (№ 65, 338, 404, 409, 410, 416, 438, 440, 450, 451, 452, 453, 481, 605, 624, 627, 640, 643, 646, 659, 691, 699, 704, 722, 723, 724, 727, 734, 741); *Н. Г. Кашеварова* (№ 692–694, 698, 701, 702, 712, 715, 716, 720, 721); *М. Ф. Котляр* (№ 28, 29, 38); *В. С. Лозицький* (№ 567, 577, 601, 607, 612, 616–618, 620, 626, 628–632, 634, 637, 638, 641, 644, 645, 647, 649–658, 660, 676, 677, 679–681, 685, 686, 687, 688, 737–740, 747, 746, 751, 752, 758, 765, 769, 770, 772, 774–776, 777, 780–794, 796–799, 800, 801, 803, 805, 807–809, 811, 815, 816, 818, 821–822, 824–838, 840, 843–844); *Н. В. Маковська* (№ 489, 494–521, 523, 526, 528, 529, 531, 532, 534, 535, 548, 550, 560, 561, 570, 571, 573, 586, 587, 591–593, 595, 600, 602, 606, 608, 622, 623, 625, 810, 812, 813, 818, 823); *Ю. А. Мицик* (№ 62, 68, 69, 76–77, 82, 84, 85, 88, 90, 103, 106, 110, 111, 116–119, 123, 127, 140, 141, 143, 148, 150, 153, 156, 157, 159, 160, 163, 164, 167, 168, 171, 174–176, 179–181, 183, 186, 187, 190–192, 197–202, 206–212, 214, 216, 217, 220, 222–224, 230, 231, 234, 240, 241, 243, 245, 247, 252–256, 260, 261, 267, 274–278, 288, 299–300, 301, 302, 303, 312, 313, 314, 408, 423, 456); *Д. І. Пельц* (№ 57–59, 67, 80, 81, 83, 87, 92, 93, 97, 99–102, 104, 105, 107, 108, 135, 138, 145, 154, 161, 162, 165, 166, 170, 172, 177, 196, 213, 215, 229, 235, 237, 238, 244, 246, 257, 280, 282, 308, 311, 317, 479, 480, 483, 609–611, 613–615); *В. С. Шандра* (№ 270, 272, 326, 332, 333, 347, 348, 349, 350, 356, 395, 420, 422, 323, 324, 328, 329, 334, 335, 343, 346, 357, 374, 376, 393, 417, 433, 437, 448, 463); *Г. В. Боряк, М. В. Делеган* (№ 556, 574, 576, 678, 686, 742, 748); *Г. В. Боряк, Л. Я. Демченко* (№ 109, 194, 195, 279, 283, 284, 289, 304, 305); *Г. В. Боряк, Н. В. Маковська* (№ 493, 524, 525, 527, 536–541, 543–546, 551, 554–555, 557–559, 562–566, 568, 569, 575, 578–585, 588–590); *Г. В. Боряк, Г. В. Папакін* (№ 35, 36, 42, 43, 45, 47, 52); *Г. В. Боряк, Н. Г. Кашеварова* (№ 354, 682–684, 689); *Г. В. Боряк, Т. С. Водотика* (№ 287); *Р. Б. Воробей, Л. М. Момот* (№ 337, 388–390, 398, 411, 412, 425); *Р. Б. Воробей, Г. П. Білоус* (№ 470, 473); *Р. Б. Воробей, О. С. Тадєєв* (№ 341, 351, 353, 358, 359, 361–367, 369, 371–373, 381–383, 385–387); *Ю. А. Мицик, Г. В. Боряк* (№ 30, 203–205, 219, 225, 226, 232, 233, 236, 239, 255, 266); *Ю. А. Мицик, Л. Я. Демченко* (№ 221, 227, 228); *Ю. А. Мицик, Т. М. Омельчук* (№ 342); *В. С. Шандра, Т. М. Омельчук* (№ 454); *В. С. Шандра, О. І. Ганжа, Н. Г. Кашеварова* (№ 380).

Низку документів упорядникам люб'язно надали колеги: *С. В. Абросимова* (№ 95, 96), *А. В. Блануца, Д. П. Ващук* (№ 94); *Ф. А. Винокурова* (№ 696, 711, 713, 714, 725, 728, 729, 733, 735–736); *П. І. Кравчук* (№ 692–694, 698, 701, 702, 712, 716, 720); *В. О. Крупина* (№ 778, 779, 786, 820); *Н. П. Старченко* (№ 136, 155).

Археографічні засади видання опрацювали *Г.В.Папакін, Г.В.Боряк*. Науково-довідковий апарат видання підготовлено упорядниками.

Науково-консультаційну, редакційну та технічну допомогу у виявленні, копіюванні й опрацюванні документів і підготовці науково-довідкового апарату видання надали: *О.В.Бажан, Л.В.Батрак, І.М.Варганова, К.А.Вислобоков, С.І.Власенко, С.Л.Герашенко, В.М.Горобець, А.А.Демченко, А.В.Кентій, Т.Л.Кузик та О.І.Танцерєва*.

Упорядники складають щиру подяку всім колегам, які долучилися до появи цього видання.

Г.В.Боряк, Г.В.Папакін

Перелік документів

- № 1 Перед 430 р. до н.е. – Уривки з *Історій* Геродота про державний устрій, особливості управління та організацію державної служби у Скіфській імперії на території України 53
- № 2 V ст. до н.е. Скіфія. – З *Історій* Геродота про притягальну силу та вплив грецької політичної традиції на оточуюче скіфське середовище 56
- № 3 IV ст. до н.е. Боспорське царство. – З трактату Поліена *Військові хитрощі* (бл. 163 р.) про використання боспорським царем Левконом I заставних загонів зі скіфів у тилу власного війська – практики, що була запозичена в скіфів 56
- № 4 Друга пол. IV ст. до н.е. Фанагорія. – Напис на пам'ятнику із зазначенням подвійного титулу боспорського царя Перісада I (349–309 рр. до н.е.), що засвідчує збереження у титулатурі боспорських царів династії Спартоکیدів полісного титулу архонта 57
- № 5 Бл. 323 р. до н.е. Мілет. – Декрет про взаємне громадянство (ізополітію) Ольвії та її колишньої метрополії Мілета, що засвідчує визнання незалежності Ольвії з боку колишньої метрополії, а також перераховує права громадян, зокрема право обіймати державні посади 57
- № 6 Бл. III ст. до н.е. Херсонес. – Напис на постаменті статуї, спорудженої на честь Агасікла, сина Ктесія, з переліком заслуг та урядових посад пошанованого, і поставленої в громадському місці, – різновид високої почесної відзнаки в демократичних полісах 58
- № 7 Початок III ст. до н.е. Ольвія. – Декрет про найвищу відзнаку громадянина поліса за його заслуги – вінчання золотим вінком 58
- № 8 Початок III ст. до н.е. Херсонес. – Присяга херсонеситів на вірність полісу та демократичному ладу Херсонеса з викладом ідеалів громадянського служіння демократичній державі 59
- № 9 Поч. III ст. до н.е. Афіни. – Декрет народних зборів Афін про вшанування боспорського царя Спартока III (304–284 рр. до н.е.) найвищою нагородою за постачання хліба афінській громаді 60
- № 10 III ст. до н.е. Ольвія. – Уривки з декрету про вшанування великого купця та полісного службовця Протогена, вирізьбленого на мармуровій стелі на відзнаку його громадянських заслуг; зміст напису засвідчує наявність олігархічного правління в Ольвії та прагнення службовців створити позитивну пам'ять про себе 61
- № 11 II ст. до н.е. Ольвія. – Напис на стелі тимчасової полісної колегії ситонів, яка віддала роздачу хліба нужденним в Ольвії, з присвятою своєї служби Героу Вчуваючому 62

- № 12 179 р. до н.е. Херсонес. – Уривок з договору між Херсонесом та Понтійським царем Фарнаком I, згідно з яким монарх брав на себе зобов'язання охороняти демократію в Херсонесі, – приклад збереження містами самоврядування після входження до складу автократичних держав. 63
- № 13 I ст. до н.е. – I ст. н.е. Пантікапей. – Надгробок начальника євнухів, який засвідчує існування корпусу невільників на службі в боспорських царів, а також високий державний статус похованого 64
- № 14 Поч. I ст. н.е. Пантікапей. – Напис на постаменті пам'ятника боспорського царя Аспурга (8–38 р. н.е.), поставленого на замовлення царського сановника, із зазначенням боспорських царських і римських титулів на час встановлення римського протекторату. 64
- № 15 80 р. н.е. Пантікапей. – Стела з відпускною невільникуві із дорученням опіки над ним іудейській синагозі – свідчення організації в місті самоврядної етнорелігійної громади. 64
- № 16 I ст. н.е. Пантікапей. – Фрагмент з напівстертого напису декрету народних зборів Пантікапея про нагородження, що засвідчує збереження полісного самоуправління в столиці Боспорського царства та повідомляє про різновиди державних нагород. 65
- № 17 I ст. н.е. Пантікапей. – Віршована епітафія на пам'ятнику воїну, загиблому у битві з варварами, з висловленням ідеалу жертвовного служіння державі як Вітчизні. 65
- № 18 Бл. 131–154 рр. н.е. Херсонес. – Епітафія на надгробку Аристона з переліком виборних державних посад, які похований обіймав протягом життя, – свідчення ротації кадрів на державних посадах у демократичних полісах та приклад високої самооцінки громадянами своїх послуг державі. 65
- № 19 Не пізніше 280 р. н.е. Пантікапей. – Фрагмент напису на підніжжі пам'ятника, присвяченого Зевсу Спасителю та Гері Спасительці із зазначенням вищих служителів царського двору (*аристонілітів*), причому згадування про статус колишніх посадовців засвідчувало регулярну ротацію і високий суспільний престиж придворної та/або державної служби. 66
- № 20 193 р. н.е. Танаїс. – Присвятний напис на стелі зі свідченням експансії Боспорського царства у Криму, а також збереження самоуправління у грецьких містах. 67
- № 21 III ст. н.е. Гермонасса. – Напис про спонсорування будівництва від імені головного перекладача з аланської мови, що засвідчує існування державної служби перекладачів у Боспорському царстві. 67
- № 22 IX–X ст. – Легендарні повідомлення про данину слов'янських племен хозарам з *Повісті минулих літ*, які вказують на тривалу пам'ять про існування розверстаних податків на території України у складі Хозарського каганату, на відміну від гуртової данини, яку збирали там варяги у IX–X ст. 68
- № 23 Поч. X ст. Хорезм. – З енциклопедії мусульманського географа Абу Алі Агмеда Ібн Омара Ібн Руста *Аль-Алак ан-нафіса* про іудейську релігію

	верхівки Хозарського каганату, двоїсту систему верховного правління, будову столиці та комплектування війська хозар	68
№ 24	X ст. Арабський халіфат. – 3 праці <i>Аль-Масалік аль Мамалік</i> мусульманського географа Абу-Ісгака Ібрагіма Ібн Мугаммада аль-Істахрі про ритуальне удушення, що практикувалося під час виборів хозарського кагана і було покликане символічно формалізувати взаємні обов'язки володаря та його підданців	69
№ 25	X ст. Атіль. – Лист-відповідь хозарського царя Йосипа до державного діяча Омайядського халіфату в Іспанії Хасдая Ібн Шапрута (простора редакція) з описом Хозарської держави	69
№ 26	X ст. Багдад. – 3 опису подорожі посланця арабського халіфа Агмеда Ібн Фадлана у Болгарію про державний устрій Хозарського каганату....	71
№ 27	X ст. Іран. – 3 анонімної перської географії <i>Худуд ал-алам</i> про територію, поділ на провінції, міста і торгівлю Хозарської держави.....	72
№ 28	X–XII ст. – Літописні повідомлення про адміністративну структуру держави: адміністративні реформи Святослава Ігоревича (970) та Володимира Святославича (988); розподіл Русі Ярославом і Мстиславом Володимировичами (1026); розподіл Ярославом спадщини поміж синами (“Ряд” Ярослава 1054 р.); розділення влади на Русі в дуумвіраті Святослав Всеволодич – Рюрик Ростиславич (1181); заповіт Ярослава Володимировича Галицького (1187).....	73
№ 29	1097 р. – Літописне повідомлення про Любецький з'їзд князів	75
№ 30	XI–XIII ст. – Статті Руської Правди щодо захисту княжих урядників, норми їх утримання, роль княжого двору як місця здійснення адміністративних функцій урядниками	76
№ 31	Поч. XII ст. Київ. – 3 <i>Повісті минулих літ</i> про племінний склад половецької конфедерації, її ватажків та їхні функції.....	78
№ 32	Кінець XII ст. Регенсбург. – Повідомлення іудейського ребе Петахії Регенсбурзького про племінний склад половецької конфедерації у Східній Європі і відсутність у половців верховного правителя	79
№ 33	Поч. XIII ст. Ірак. – 3 праці арабського хроніста Ібн аль-Асіра <i>Кяміль ут-Теваріх</i> про місто Судак як міжнародну купецьку колонію на половецькій території, а зокрема про існування в місті окремої самоврядної руської громади	79
№ 34	1223 р. – Китайська хроніка <i>Юань ши</i> кінця XIV ст. про перемогу корпусу Субутая над половецькою конфедерацією на чолі із вождями Юрієм Кончаковичем і Таткаром та використання полонених половців у монгольському війську	80
№ 35	Кінець 1230 р. – перша половина 1231 р. – Повідомлення представника князівської адміністрації тисяцького Дем'яна своєму князеві Данилу Романовичу про небезпеку участі у з'їзді князів та бояр у м. Вишні, оскільки боярин Пилип Молибогович та белзький князь Олександр Всеволодович задумали вчинити замах на життя князя під час з'їзду	80
№ 36	1233 р., не пізніше кінця листопада – середини грудня. Галич. – Таємне повідомлення боярина Судислава Бернатовича белзькому князю Олександру Всеволодовичу з обіцянкою посадити його на Галицький	

	стіл, якщо він зрадить князя Данила Романовича, що засвідчує виняткову роль галицького боярства в управлінні державою	81
№ 37	1236–1238 рр. – 3 хроніки Рашидеддіна <i>Джаміату-т-теваріх</i> початку XIV ст. про розгром 1236–1238 р. кипчацької конфедерації із зазначенням імен її останніх племінних вождів	81
№ 38	1241 р. – Літописне повідомлення про всевладність боярства	81
№ 39	1241 р. – 3 монгольської хроніки <i>Таємна історія монголів</i> (1274) про завоювання монголів у Східній Європі 1236–1240 рр. і призначення намісників	82
№ 40	Не раніше 1247 р. Рим. – Папський легат Джованні дель Пано Карпіні про перебування західних золотоординських улусів по річках, засвідчене під час його подорожі у Монгольську імперію 1245–1247 рр.	82
№ 41	1255 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про присутність у м. Бакота монгольського баскака, дії галицького князя Данила Романовича з її відвоювання, при чому засвідчено роль княжого двірського як виконавця важливих доручень князя	83
№ 42	1268 р., не раніше квітня 1–7. [Перемишль]. – Повідомлення галицького князя Лева Даниловича володимирському князю Васильку Романовичу про доцільність проведення з'їзду князів (снему) за участю литовського князя Войшелка Міндовговича, що засвідчує практику проведення князівських з'їздів	83
№ 43	1282 р., середина вересня. [Холм]. – Повідомлення холмського князя Юрія Львовича володимирському і берестейському князю Володимиру Васильковичу про неможливість особистої участі в поході проти Польщі та з порадою залучити до походу в разі потреби всіх бояр та княжих людей	84
№ 44	1283 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про перейняття адміністрацією Галицько-Волинського князівства принесеної монголами практики переписів населення, внаслідок якої було встановлено зменшення його кількості на 52,5 тисяч осіб	84
№ 45	1288 р., січень. Кам'янець. – Звернення володимирського князя Володимира Васильковича до двоюрідного брата, луцького і дубенського князя Мстислава Даниловича, проголошеного наступником Володимира Васильковича, з вимогою припинити свавільне роздавання земель, що перевищувало права спадкоємця престолу	84
№ 46	1290 р., липня 29. – Комерційний контракт з відстроченою виплатою, що серед інших гарантій передбачав передачу відкупу на збирання мита у Кафі, укладений за участі колишнього та діючого консулів Кафи Петра та Оліверіо Дорія; засвідчує активну участь перших консулів Кафи у торговельних операціях та причетність до відкупу державних податків	85
№ 47	1299 р., травня 1. Лупрет-Нана. – Присуд березького старости (наджупана) Григорія, урядника князя Русі Лева Даниловича, щодо припинення судових суперечок і примирення Софрона, Соломона, Степана та Зоварда, з одного боку, і синів Томи – з другого, із застереженням, що на випадок, якщо якась зі сторін відновить суперечку, сплачува-	

	тиме грошову кару сто марок, що свідчить про повноваження князівських старост у судово-адміністративних справах	85
№ 48	XIII ст. – 3 грузинської хроніки <i>Картліс цховреба</i> про перебування половецьких найманців та невільників на чолі з ватажком Отроком, сином Шарукана, на службі грузинського царя Давида Агмашенебелі ...	86
№ 49	Кінець XIII ст. Каїр. – Повідомлення мамлюцького бюрократа Ібн Абд-аз-Захира про Золоту Орду	87
№ 50	Кінець XIII – початок XIV ст. Каїр. – 3 хроніки мамлюцького еміра та царедворця Рукнеддіна Бейбарса про особливості державного ладу Золотої Орди	88
№ 51	Бл. 1334 р. Сарай. – Марокканський мандрівник Ібн Баттута про золотоординську столицю Сарай із засвідченням типового розподілу міста на самоврядні етнорелігійні громади	89
№ 52	1339 р., січня 20. Володимир. – Грамота “князя і спадкоємця Королівства Русі” Юрія Тройденевича про надання його слугі Барткові зі Сандомира, а після його смерті – дітям і всім законним спадкоємцям, вйїтвства у м. Сянок на магдебурзькому праві із розмежуванням прав і юрисдикції вйїта та населення міста, з обмеженням деяких із них п’ятнадцятирічним терміном	89
№ 53	Перша половина XIV ст. – Повідомлення єгипетського хроніста аль-Умарі про Золоту Орду	91
№ 54	Середина XIV ст. – Свідчення анонімної єгипетської хроніки про функціонування курултаю у Золотій Орді	92
№ 55	1357 р., березня 4. – Лист (бітік) кримського улусного бега Зайнеддіна Рамадана венеціанцям, який засвідчує його повноваження у стосунках з іноземними посланцями та у визначенні умов для перебування, торгівлі та оподаткування іноземних купців на підпорядкованій йому території	92
№ 56	1358 р., вересня 13. Сарай (?). – Ярлик хана Бердібека кримському улус-бегу Кутлуг-Тімуру з наказом йому разом з улус-бегом Азаку вжити заходів для повернення грошей і майна, пограбованих за кілька років перед тим у купців з м. Солхат, причому розкриваються повноваження кримського улус-бега у стосунках з іноземними володарями, а також участь золотоординських достойників у комерційних оборудках	93
№ 57	1359 р. – Купча, укладена між Петрашем Радцьовським і Анною Радивонковою на дідицтво останньої, у якій згадуються головні урядники: староста землі Руської Отто Пілецький, воєвода Цтибор, писар Яшко, суддя Олефірко, вйїт перемишльський, писар Дячкович та інші особи ...	94
№ 58	1373 р., грудня 15. Ярослав. – Привілей князя Владислава Опольчика Ходку Лойовичу на с. Гвіздець Коломийського повіту, виданий у присутності урядників двору князя та львівського каштеляна Бенка	94
№ 59	1377 р., жовтня 11. Перемишль. – Привілей князя Владислава Опольчика львівським отцям на села Кротошин, Зашків, Костіїв і чотири двори у с. Мервиця, виданий у присутності урядників, зокрема, руського	

	старости Яцька Радла, ярославського каштеляна Віктора, галицького каштеляна Сціборія Андріяшка та ін.....	96
№ 60	1381 р., лютого 19. Ставка у середній течії р. Дон. – Привілей (тарханний ярлик) хана Тохтамиша Беку Гаджжі на увільнення його волості над Молочним лиманом від державних податків, із зазначенням адміністраторів Кримського улусу, причетних до збирання податків, а також розгалуженої системи податків, що збиралися в степах України за монголів	98
№ 61	1385 р. Каїр. – Свідчення єгипетського історика аль-Макрізі про прибуття до столиці мамлюцької держави у Єгипті посланців кримського улус-бека і привезені ними дипломатичні подарунки.....	99
№ 62	1386 р., не раніше травня 22. – Присяга луцького намісника Федора Данилевича разом з братом Михайлом на вірність королю Владиславу із зобов'язанням поводитися із підданими “исправно”, “как Богу любо”, слухатися короля “во всем, как ... повелит”, боятися його як Бога, інформувати про все, “што кол от кого оуслышу на господаря нашего великого короля, лихо или добро”.....	99
№ 63	1398 р., квітня 24. Ханська ставка поблизу с. Мишурин Ріг. – Фрагмент привілею золотоординського хана Тімур-Кутлука на подовження податкового імунітету (тарханства) Мугаммеду з його синами на належне їм на правах власності місто Індірчі поблизу м. Судак з переліком податків і повинностей, що звичайно збиралися на користь держави ..	100
№ 64	1420 р., квітня 15–24. Крим/Солхат. – Фрагмент ярлика золотоординського хана Улуг-Мугаммада Туглу-баю на посаду даруги Керчі з округою, в якому викладено функції даруги, описано межі Керченської округи та стосунки даруги з місцевими старійшинами	101
№ 65	1425 р., травня 12. Сучава. – Дарча грамота господаря землі Молдавської Олександра Воеводи боярину Стровчу, “істинному” і “вірному” слугі, який служив “правою і вірною службою”, на два села: Левовшовці і Неполоківці та дві “пустелі”: одна – в Деревновцях, інша – в Черлені ..	102
№ 66	1428 р., березня 14. – Уривок з листа Улуг-Мугаммада османському султану Мураду II із повідомленнями про усобиці в Золотій Орді, про перебування ставки золотоординського хана біля Дніпра та про обмін дипломатичними місіями між державами через купців.....	103
№ 67	1433 р., січня 9. Краків. – Витяг зі статуту короля Владислава Ягайла про призначення старост	104
№ 68	1442 р., січня 12. Вільно. – Привілей короля Казимира Дениску Мукосійовичу на м. Збараж (пожиттєво) та села Збараської волості (довічно) “за верную службу”, виданий за згодою Панів-Ради.....	107
№ 69	1445 р., липня 24. Луцьк. – Привілей великого князя литовського Свидригайла Петрашку Ланевичу Мильському на с. Сінне Луцького повіту за “службу верную, а никгды не опущоную”, виданий за згоди Панів-Ради	107
№ 70	1446 р., травня 13. Генуя. – Петиція колишнього консула Кафи Оливеріо Маруффо дожу і Раді Старійшин Генуї щодо відновлення справедливості від упередженого вироку суддів Кафи, що свідчить як про	

	реальність контролю колегії суддів над діяльністю консулів, так і про можливість апеляції останніх до верховної влади метрополії	109
№ 71	1449 р. Генуя. – Положення Статуту Кафи про вищі органи управління та посадовців генуезької колонії	109
№ 72	1453 р., березня 7. – Найраніший зі збережених документів Кримського ханату – тарханний ярлик, виданий правдоподібно палацевому лікарю Гекіму Ягы; в ньому перераховано привілеї тархана, чим, між іншим, проявляється тягар державних податків і поборів для звичайних підданців Кримського ханату	111
№ 73	1466 р., квітня 10. Ставка на р. Азугли-Узень (?). – Лист (бітік) золотоординського хана Мугаммада (1465–1466) османському султану Мегмеду Завойовнику, відправлений з купцем Гаджжі Агмадом, із запрошенням до обміну торговельними караванами та підтримання дипломатичних стосунків через купців-дипломатів	113
№ 74	1475 р., липень. – Фрагмент листа хана Менглі Геря до неназваного османського достойника із подякою за визволення з генуезького полону і визнанням себе ставлеником османського султана, чим було створено формальний прецедент для підданства кримських ханів династії Османів	114
№ 75	1475 р., літо-осінь. – Зведення з повідомлень про організоване плундрування османськими військами під проводом великого везіра Гедюка Агмеда Паши захопленого міста Кафи, для якого застосовувався перепис населення й майна та залучалися місцеві колаборанти	114
№ 76	[1479–1480 рр.] – Перелік бояр у “Вержанском пути” “за Днпром” із зазначенням їхніх зобов’язань військової служби на користь великого князя литовського відповідно до розмірів земельних володінь	117
№ 77	[1480 р., квітень]. – Присяга Олізара Шиловича, луцького намісника, на вірну службу королю польському і великому князю литовському з обіцянкою нікому не передавати держання Луцького замку	117
№ 78	Бл. 1487 р. – Скорочений виклад таємного допису до османського султана Баєзіда II про службові зловживання урядового податного комісара (<i>еміна</i>) порту міста Кефе, який засвідчує сваволю та корупцію останнього, і в той же час демонструє ефективність османського комісаріату у справі контролю за діями урядовців на провінції	118
№ 79	1490 р., серпня 28. – Уривок зі звіту кадія м. Кілія до імперського уряду про джерела прибутків, які могли б підлягати оподаткуванню державною скарбницею, який демонструє відповідальність та повноваження <i>кадіїв</i> (суддів) як урядових агентів на провінції щодо визначення джерел державних прибутків відповідно до норм ісламського та султанського права; у документі також засвідчено щільний та ефективний контроль центрального уряду за роботою провінційних урядовців	121
№ 80	1496 р. – Витяг зі статуту короля Яна Ольбрахта про урядників і місце проведення старостинських судів	122
№ 81	1499 р., травня 3. Краків. – Номінація королем Яном Ольбрахтом белзького воєводу Петра Мишковського на старосту львівського і генерального руських земель	123

№ 82	1499 р., червня 23. Вільно. – Привілей великого князя Литовського Олександра князя Костянтину Острозькому, великому гетьману литовському, старості брацлавському і звенигородському, за вірну службу та заслуги на маєток Звягель і волость у Київському повіті, раніше належних князям Василю та Андрію Семеновичам Звягельським; наданий за згоди Панів-Ради	125
№ 83	1501 р., квітня 13. Львів. – Форма присяги львівського старости	126
№ 84	1511 р., березня 21. Краків. – Підтвердний привілей короля Сигізмунда I шляхтичу Михайлу Павші на сорок служб людей у Жолудському повіті та пустища і селища у Черкаському та Київському повітах “за его к нам верную службу”	127
№ 85	1512 р., березня 23. Краків. – Привілей короля Сигізмунда I писарю Михайлу Василевичу на с. Свинухи Володимирського повіту замість с. Торговиці Луцького повіту, віднятого у нього на користь кн. Федора Корецького під час перебування Михайла Василевича на дипломатичній службі в Орді	128
№ 86	1514 р. – Фрагмент <i>Зводу звичаєвого права Угорського королівства у трьох частинах (Tripartitum opus jurius consuetudinarii incluti regni Hungariae)</i> , що закріпив станові привілеї дворянства, зокрема, “право на управління”	130
№ 87	1518 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Хомантовського львівським земським суддею	131
№ 88	1520 р., березня 15. Торунь. – Універсал короля Сигізмунда I підскарбію земському Богушу Боговитиновичу про сплату заборгованих грошей за службу київському пушкареві Яну	132
№ 89	Бл. 1520 р. – Витяг з узагальнюючого податкового перепису османського санджаку Кефе, що стосується населення міста Кефе, в якому представлено організацію населення самоврядними етнорелігійними громадами (дільницями), відзначено в числі осіб, які мали податкові пільги, османських державних службовців та представників самоврядних громад і гільдій	133
№ 90	1528 р. – “Попис Волинської землі” з перерахуванням мешканців і земських урядовців, зобов’язаних виставити озброєних вершників	144
№ 91	1529 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію державної військової служби; надання урядів і чинів лише “тубылцом”; права і обов’язки судових урядників, покарання за зловживання та інші службові порушення	147
№ 92	1533 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Станіслава Одровонжа львівським каштеляном	155
№ 93	1533 р., листопада 11. Львів. – Номінація каноніком Станіславом зі Львова клерика Львівської єпархії Яна, сина Георгія, на уряд публічного нотарія та присяга останнього	156
№ 94	[1535 р.] – Статут військової служби Великого князівства Литовського з викладенням основних засад її здійснення: “послушенства”, дотри-	

	мання встановленого порядку, правил поведінки під час військових дій, у поході, та заходів з покарання за порушення вимог статуту	161
№ 95	1539 р., вересня 4. – Лист короля Сигізмунда I про порушення володимирським війтом Іваном Федькевичем обов'язку надавати підводи для виконання дипломатичних доручень	164
№ 96	1539 р., грудня 28. – Актовий запис про видачу з державної скарбниці службовим особам платні за виконання своїх обов'язків	165
№ 97	1540 р. Краків. – 3 ухвали сейму про генеральних суддів.	165
№ 98	1542 р. Кефе. – Керівництво зі збирання податків і штрафів для базарного пристава (мугтесіба) Кефе з податкового кодексу санджаку Кефе, який представляє широкий діапазон відповідальності та повноважень державного податкового інспектора на ринку та міських виробництвах	167
№ 99	1543 р. Краків. – 3 ухвали сейму про ведення діловодства польською мовою	170
№ 100	1545 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Гербурта львівським підкоморієм.	170
№ 101	1551 р., травня 6. Львів. – Присяга львівського ґродського судді Петра Коритка	171
№ 102	1553 р., березня 24. Краків. – Судовий статут короля Сигізмунда Августа, що визначав терміни і порядок судових засідань, зокрема, в містах Руського воєводства – Холмі, Галичу, Львові, Сяноку, Перемишлі; зобов'язував урядників суворо дотримуватися термінів і провадити засідання особисто (крім випадків, пов'язаних із хворобою) тощо	172
№ 103	1554 р., січня 30. Книшин. – 3 листа короля Сигізмунда Августа до віленського воєводи Миколая Радзивілла Чорного із запитом щодо кандидатури на вакантну посаду старости черкаського і канівського	177
№ 104	1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського підстарости Яна Уздовського.	177
№ 105	1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського ґродського писаря Станіслава Ябловського.	178
№ 106	1562 р., квітня 15–18. Вільно. – Актовий запис про розсилання листів до усіх земян Волинської землі з наказом виступити, як це передбачено умовами отримання урядів та земельних надань, “конно и збройно” на земську службу до Речиці.	179
№ 107	1562 р., грудня 8. Перемишль. – Присяга земського перемишльського писаря Мартина Островського.	181
№ 108	1563 р., березня 15. Пйотркув. – 3 декрету короля Сигізмунда Августа про терміни та місця проведення судів, у тому числі у містах Руського, Белзького і Подільського воєводств, порядок судових засідань, та обов'язки судових урядників; форма присяги судді	182
№ 109	1564 р., серпня 19. Парчев. – Повноважний лист короля Сигізмунда Августа володимирському городничому Михайлу Козинському про дарування Стахею Дмитровичу 4-х волок землі у винагороду за зв'язу у битві з московським військом	187

№ 110	1565 р. – Уривок з <i>Опису Польщі</i> папського нунція Фульвіо Руджієрі, де визначається обсяг королівської влади, значно обмеженої обома палатами сейму: номінація єпископів, призначення сенаторів та представників центральної і місцевої влади, старостинських урядів; йдеться про складання присяги сенаторів на вірність королю, у тому числі із зобов'язанням не розголошувати довірених їм таємниць та протистояти усьому, що може завдати шкоди державі	188
№ 111	1566 р., березня 8. Вільно. – Привілей Сигізмунда Августа київському землянину Федору Балакіру на київське земське писарство.	188
№ 112	1566 р., [не пізніше березня 25]. – Привілей короля і великого князя литовського Сигізмунда Августа житомирському старості князю Романові Сангушку (Сангушковичу) на брацлавське воєводство.	189
№ 113	1566 р., березня 25. Книшин. – Привілей короля Сигізмунда Августа овруцькому старості князю Андрієві Капусті на брацлавське каштелянство	190
№ 114	1566 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію держаної військової служби; порядок надання центральних і місцевих урядів; позбавлення посад; права і обов'язки судових урядників, покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; їхню судову недоторканість (“врядников наших з их врядов ниhto судити не маеть, одно мы сами, Господар”); форми присяг державних урядників.	191
№ 115	1567 р., березня 6. Луцьк. – Постанова Луцького земського суду про звільнення Григорія Єло-Букоємського від явки до суду в будь-яких справах на час відбуття ним земської служби	212
№ 116	1568 р., лютий. – Рекомендаційний лист Сигізмунда Августа до Константинопольського Патріарха з приводу надання сприяння Станіславу Вроневському, що від'їжджає на навчання “до земли Турецкоє” “для науки и єзика греческого, турецкого и для инших наук и цвиченя”	213
№ 117	1568 р. травня 13. Гродно. – Універсал короля Сигізмунда Августа Федору Новоселецькому на крем'янецьке війтівство.	213
№ 118	1568 р., грудня 2. Варшава. – Лист короля Сигізмунда Августа до князя Костянтина Вишневецького щодо виставлення роти у 200 коней до Вітебська для участі у військовому поході	215
№ 119	1569 р., липня 15. Люблін. – Лист короля Сигізмунда Августа до урядників “украинных” замків з повідомленням про доручення Фронцу Жуку провести перепис всіх – “людей служебных, которые в панстве нашом Великом Князстве Литовском в поли и на замкох служат”	216
№ 120	1570 р. Ак-Керман. – Розділ податкового кодексу османської провінції Бендер – Ак-Керман <i>Положення про базарний збір міста Кілія, його зимівники, загони для худоби та степовий збір</i> , в якому на службовців гарнізону Кілії поширювалися податкові зобов'язання усіх підданців, з чого видно, що перед тим гарнізон скористався службовим положенням для уникнення оподаткування і таким чином брав активну участь у торгівлі, зокрема худобою та рабами	217

№ 121	1572 р., березня 12. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда Августа Михайлові Шашковичу Долбуновському на брацлавське підкоморство.....	217
№ 122	1574 р., квітня 15. Краків. – Привілей короля Генріха Валуа Сергієві Оратовському на брацлавське військівство.....	218
№ 123	1576 р., вересня 28. Мальборк. – Універсал короля Стефана Баторія до обивателів руських воєводств, із повідомленням про розпуск служилих (військових), які перебували на квартирах “на Україні” і недбало несли свою службу, внаслідок чого поширюється козацька “сваволя”, напади на володіння турецького султана та кримського хана, з якими Річ Посполита уклала мир.....	219
№ 124	1577 р., грудня 9. Луцьк. – Лист волинського воєводи князя Андрія Вишневецького про призначення Яцька Гуляльницького возним Луцького повіту.....	220
№ 125	1578 р., вересня 8. Львів. – Лист короля Стефана Баторія про призначення Івана Хренницького луцьким земським підсудком.....	221
№ 126	Бл. 1578–1579 рр. – Фрагмент <i>Опису Татарії</i> Мартіна Броньовського, посла польського короля Стефана Баторія до кримського хана Мегмеда II Герая, що характеризує царську учту як вищу відзнаку заслуг достойників держави.....	221
№ 127	1579 р., лютого 20. Гродно. – Інструкція короля Стефана Баторія королівському коморнику щодо проведення ревізії Київського замку, зокрема про збирання податків, обов’язки тримання сторожі в полі тощо.....	222
№ 128	1579 р., червня 1. Вільно. – Лист короля Стефана Баторія про звільнення від судових позовів київського воєводи князя Костянтина Острозького та інших шляхтичів у зв’язку з від’їздом на війну з Московською державою.....	224
№ 129	1580 р., січня 7. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Михайлові Ласку на брацлавське підсудківство.....	226
№ 130	1580 р., грудня 7. Гродно. – Привілей короля Стефана Баторія про призначення князя Олександра Пронського луцьким старостою.....	227
№ 131	1581 р., січня 24. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Янові Бокію Печихвостському на брацлавське підкоморство.....	228
№ 132	1581 р., липня 26. Луцьк. – Зізнання возного Луцького повіту Тараса Гуляльницького про відмову кременецького підстарости Григорія Лосятинського видати виписи з кременецьких ґродських книг служебнику княгині Барбари Збаразької згідно з королівським листом.....	229
№ 133	1581 р., вересня 8. Луцьк. – Скарга луцьких бурмистра, райців та міщан на Якуба Климашовського, лентвійта, про незаконне стягнення мита та інших поборів під час ярмарку в м. Луцьку.....	230
№ 134	1581 р., жовтня 20. Табір під Псковом. – Привілей короля Стефана Баторія володимирському підкоморю Олександрові Семашку на брацлавське каштелянство.....	231

№ 135	1583 р., квітня 28. Львів. – Номінація львівським земським підсудком Вікторином Ковальським Лаврентія Забоклицького коморником львівських земських актів; присяга останнього	232
№ 136	1588 р., липня 16. Володимир. – Лист київського воєводи князя Костянтина Острозького до шляхти і обивателів Володимирського повіту про оголошення правил дисципліни під час роботи ґродського суду, а також при зборах повітового посполитого рушення, при проходженні офіційних документів, при скликанні повітових сеймиків та при охороні Володимирського замку.	234
№ 137	1588 р., серпня 4. Краків. – Привілей короля Сигізмунда III Андрію Заленському на володимирське земське суддівство.	235
№ 138	1588 р., жовтня 7. Люблін. – Номінація королем Сигізмундом III Миколая Гербурта руським воєводою	236
№ 139	1588 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про повноваження, права і обов'язки центральних та місцевих урядників, порядок надання урядів (включно із заборороною суміщення посад); вільне обрання земських урядників, суддів, підсудків і писарів; “уставу доходів” (прейскурант цін на послуги) писарів та інших урядників; покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; про особисту безпеку судових виконавців (возних) та покарання за її порушення; матеріальне забезпечення урядників тощо; форми присяг урядників.	238
№ 140	1589 р. Люблін. – 3 Ординації, що встановлювала норми виплат зі Скарбу на утримання урядників і служників двору короля Сигізмунда III, із визначенням кола обов'язків окремих категорій двірських служників.	257
№ 141	1589 р. Варшава. – 3 постанови варшавського вального сейму про ревізію країв подільських і руських; місця урядників Брацлавського і Волинського воєводств; коректуру прав і звичаїв цих самих воєводств; придушення “української сваволі”, а також про Трибунал Волинського і Брацлавського воєводств, зокрема, порядок обирання і приведення до присяги суддів; організацію судочинства, місця проведення судових засідань; писарів і зберігання книг	265
№ 142	1590 р., лютого 26. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Януша Жабокрицького кременецьким земським суддею.	271
№ 143	1590 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про повноваження гетьмана коронного щодо забезпечення належного стану “замків і амуніції”; “порядку” на Україні і недопущення козацької “сваволі”; розміри податків у Волинському воєводстві та кількість збирачів податків.	273
№ 144	1591 р., вересня 29. Вісліца. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Михайла Краєвського кременецьким земським підсудком	277
№ 145	1593 р., між липня 17 та серпня 30. Львів. – Актовий запис про прийняття львівського староства воєводою сандомирським Георгієм з Великих Кунчиць та призначення ним Сигізмунда Порадовського підстаростою львівським, Станіслава Жечицького – писарем і Стефана Пшеджимеського – бургграфом	277

№ 146	1594 р., січня 27. Володимир. – Протестація Якуба Лисаковського про свідоме вписання возним Миколаєм Самсацьким невірних відомостей до інвентаря (“чого в запису не було”) під час передачі половини с. Гнойного, чим було завдано шкоду інтересам протестуючого.....	278
№ 147	1594 р., лютого 26. Кременець. – Скарга кременецького земського підсудка Михайла Краєвського на кременецьких ґродських писаря Григорія Дедеркала і підписка Мартина Кратовича про відмову видати виписи з актових книг.....	279
№ 148	1594 р., червень–липень. – Опис козацької ради на Січі зі щоденника австрійського дипломата Еріха Лясоги.....	280
№ 149	1595 р., листопада 13. Кременець. – Запис до актової книги універсалу короля Сигізмунда III від 7 травня 1595 р. про призначення Стефана Миньковського генеральним возним Волинського, Київського та Брацлавського воєводств.....	284
№ 150	1597 р. – Проект реформи державного управління з оптимізацією структури і функцій Панів-Ради, складений ксьондзом Якубом Гурським, що передбачав створення окремих органів управління (рад) для ведення різних справ: фінансових; внутрішніх справ; військових справ, продовольчих резервів; правничих; державної безпеки; нагородної справи (з метою відзначення “гідності і цноти” кожного, хто служить справі “добра посполитого”).....	285
№ 151	1598 р., липня 16. Луцьк. – Реляція возного Волинського воєводства Матиса Славогурського про відкриття засідань Луцького ґродського суду і складення судовими урядниками присяги. Тексти присяг.....	297
№ 152	1598 р., листопада 19. Кременець. – Запис до актової книги листа короля Сигізмунда III від 28 березня 1595 року про призначення Мелентія Минковського генеральним возним.....	300
№ 153	1598 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про ревізію луцьких ґродських книг та стягнення мита на будівництво Канівського замку.....	301
№ 154	1599 р., вересня 30. Львів. – Запис про приведення до присяги львівського земського судді Петра Ожги та підсудка Юзефа Нарайовського.....	302
№ 155	1599 р., грудня 5. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про призначення Григорія Минковського генеральним возним.....	304
№ 156	XVI ст. – 3 праці Марціна Кромера <i>Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie</i> (1577) про скромні доходи урядників, оскільки для них “титул (godność), навіть без матеріальної вигоди, за якою перебувають у гонитві люди менш шляхетні”, вже є достатньою винагородою за службу.....	305
№ 157	1601 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про призначення ревізорів до Летичева; ревізію книг луцького ґродського та київського земського судів; про сплату мешканцями Волинського, Київського і Брацлавського воєводств спеціальних поборів – коців і пам’ятного; про заробітну платню службовців канцелярій зазначе-	

	них воєводств і заборону накладати надмірні побори під загрозою штрафу; про перенесення засідань судів і сеймиків з Брацлава у Ві- ниці; виділення коштів на переписування земських книг Белзького воєводства	305
№ 158	1603 р., вересня 26. Перемишль. – 3 протестації шляхтича Станіслава Моравського в Перемишльському ґроді проти незаконного обран- ня Марціна Фредра на депутатському сеймику 15 вересня 1603 р. у Вишні депутатом до Коронного трибуналу від Руського воєводства з описанням процедури виборів та участі в них земських урядників	307
№ 159	1607 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму, де йдуться про придушення королівськими старостами та підстаростами “укра- їнної сваволі”, особливо в Корсуні, Чигирині, Стеблеві та Данилові; за- лучення до цього бояр та міщан Київського та Подільського воєводств із спеціальним наказом брацлавському старості вгамувати “сваволю” брацлавських та корсунських міщан	308
№ 160	1609 р. Варшава. – Ухвала варшавського вального сейму про військові гетьманські артикули – права і обов’язки військових	309
№ 161	1613 р., січня 10. Львів. – Запис про складання присяги львівським підкоморієм Яном Свошовським	317
№ 162	1616 р., березня 14. Вишня. – Свідчення маршалка Вишенського сей- мику Яна з Орська Дуніковського про незгоду перемишльського ста- рости Марціна Красіцького із порушенням процедури обрання у 1614 р. послом на сейм мостиського старости Яна Щасного Гербурта	318
№ 163	[1630-ті рр.]. – З <i>Опису України</i> Гійома Левассера де Боплана про ко- заків та порядок обирання ними старшини	318
№ 164	1632 р., березня 8. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про надан- ня Романові Гойському, старості володимирському, уряду київського каштеляна по смерті його батька Гаврила Гойського	319
№ 165	1634 р., квітня 24. Львів. – Присяга львівського ґродського писаря Яна Сікорського	320
№ 166	1635 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про вста- новлення уряду земського скарбника та його місце в ієрархії зем- ських урядників після войського	322
№ 167	1638 р., [квітень]. – Меморандум гетьмана великого коронного Стані- слава Конецпольського на сейм 1638 р. із пропозиціями щодо три- мання козаків “у послуху”; укріплення та утримання гарнізону фортеці Кодак; щодо норм платні старшині реєстрового козацтва, а також що- до необхідності призначення королем або сеймом комісара замість гетьмана, якого козаки вільно обирають; вимоги до кандидатів на посади комісара, осавулів, полковників, сотників, отаманів	322
№ 168	1638 р., [квітень]. – Меморандум, поданий на сейм гетьманом великим коронним Станіславом Конецпольським, із пропозиціями щодо роз- міщення війська, в т. ч. козацького, на квартирах в Україні, та видатків на його утримання	324
№ 169	1639 р. серпня 3. – Інструкція гетьмана коронного Станіслава Ко- нецпольського комендантові Кодацької фортеці Яну Жолтовському,	

	зокрема про необхідність утримувати фортецю в належному стані, проводити військові навчання, налагодити контакти із запорозькою старшиною, стежити, аби офіцери не кривдили солдатів, а також призначалися винятково з поляків або німців тощо	326
№ 170	1640 р., січня 21. Варшава. – Лист коронного канцлера і референдарія Олександра Тшебенського до райців і бурмістра м. Львова з рекомендацією Мацяя Заленського на уряд міського писаря.	327
№ 171	1642 р., [лютий]. – Меморандум [коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського?], поданий на сейм, про фінансові розрахунки на утримання війська на Україні із зазначенням норми платні для кожної категорії війська і військових посад.	329
№ 172	1642 р., квітня 5. Варшава. – Номінація королем Владиславом IV Мельхіора Стаміровського львівським підчашим.	331
№ 173	1649 р., серпень. Зборів. – Із Зборівської угоди про збереження прав і привілеїв, зокрема щодо надання урядів у Київському, Брацлавському, Чернігівському та Руському воєводствах православній шляхті	332
№ 174	1649 р., жовтня 8. Чигирин. – Лист гетьмана Богдана Хмельницького до короля Яна Казимира про складання реєстру (“приведення в порядок”) Війська Запорозького.	333
№ 175	1649 р., листопада 8. Київ. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом.	334
№ 176	1649 р. – Анонімна записка <i>Оборона вітчизни: сьогоднішні потреби</i> з детальними пропозиціями щодо розмірів платні за службу різним категоріям військових, а також про необхідність створення оборонної лінії на Подніпров’ї для забезпечення контролю над шляхами	335
№ 177	1650 р., березня 7. Житомир. – Присяга київського гродського писаря Адама Чорнолоського.	336
№ 178	1650 р., березня 19. Київ. – Універсал київського воєводи Адама Киселя про призначення на 4 квітня у м. Житомирі сеймику для обрання члена суду і писаря Київського воєводства	338
№ 179	1650 р., серпня 1. Іркліїв. – Наказ Богдана Хмельницького про призначення бужинського сотника Лук’яна Сухині ніжинським полковником	338
№ 180	1650 р., серпня 10. Іркліїв. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького ніжинському полковникові і старшині із наказом припинити зловживання (“великие бесчестья”) шляхті, підстаростам і урядам.	339
№ 181	1651 р., липня 7. Під Білою Церквою. – Наказ гетьмана Богдана Хмельницького полковникам білоцерківському, вінницькому, брацлавському, уманському та паволоцькому привести свої полки під Білу Церкву, прийнятий в результаті наради “з товариством”	339
№ 182	1651 р., вересня 28. Біла Церква. – З Білоцерківського договору про повернення польської адміністрації і шляхти до своїх маєтностей і урядів на території Гетьманщини із застереженням щодо утримання від збирання податків до укладення нового реєстру Війська Запорозького, а також виведення реєстрових козаків з числа шляхетських підданих	345

№ 183	1651 р., листопада 24. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про забезпечення російських послів харчами, підводами та провідниками	341
№ 184	1653 р., квітня 8. Берестя. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Ганкевичу на писарство Руської Метрики.....	341
№ 185	1653 р., квітня 8 (?). Берестя. – Присяга Стефана Ганкевича на писарство Руської Метрики	342
№ 186	1654 р., лютого 17. – 3 клопотання гетьмана Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича про підтвердження прав і привілеїв Війська Запорозького, зокрема щодо порядку обрання урядників, отримання платні та інших пільг	343
№ 187	1654 р., травня 22. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про захист маєтностей Євксентія Жеребила “од товариства нашого докучаня”	345
№ 188	1654 р., жовтня 19. – Фрагмент “полюбовної грамоти” (мугаббат-наме) кримського хана Мегмеда Геря IV до московського царя Олексія Михайловича з вимогою подарунків для деяких наближених державних посадовців Кримського ханату	345
№ 189	1654 р., перша половина грудня. Багчесарай. – Агд-наме (клятвена грамота про мир) кримського хана Мегмеда Геря IV польському королю Яну Казимиру, в якій міститься ханська титулатура, називаються підлеглі йому степові достойники, від імені яких він складає присягу, а також містяться елементи дипломатики золотоординського часу, зокрема деякі складові ханського титулу, претензії на золотоординську територію, згадки про золоту пайзу.....	346
№ 190	1656 р., січня 29. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про призначення Івана Нечая полковником у Білу Русь з обов’язком “без перешкоди” нести військову службу та правом “добром милувати, а злом карати” козаків полку	348
№ 191	1656 р., травня 18. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького Павлові Тетері про звільнення його млина під Переяславом від сплати орендарських мірок	349
№ 192	1656 р., липня 26. Чигирин. – 3 дипломатичної інструкції гетьмана Богдана Хмельницького послові Війська Запорозького Романові Гапоненку про порядок ведення переговорів у Вільні, зокрема, про надання земських і ґродських урядів православної шляхті.....	350
№ 193	1656 р., вересня 10. Лохвиця. – Скарга отамана лохвицького Остапа Горбаненка на Івана Хмелівського, який після повернення з Чигирин назвався полковником сіверським, за образу гідності й зловживання ..	350
№ 194	1656 р., вересня 27. Миргород. – Випис з книг Миргородської ратуші у справі лубенських мешканців Яцька і Марії проти лохвицького війта Матвія Ємченка та колишнього лохвицького городского отамана Василя Скрібця із звинуваченням останніх в отриманні хабара, після чого вони випустили на волю злочинця Охріма	351
№ 195	1657 р., не раніше лютого 16. – Вписання до книг Лохвицької ратуші декрету Миргородської ратуші у справі лохвицького війта Матвія Єм-	

	ченка з безсальським мешканцем Григорієм Коломійцем за скаргою останнього на наїзд війта на його подвір'я та побиття із виправданням дій війта	352
№ 196	1657 р., червня 20. Ченстохова. – Лист короля Яна Казимира до магістрату м. Львова з рекомендацією Даленського Мартина на посаду міського писаря	353
№ 197	1657 р., червня 19. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про повернення дітям колишнього полковника паволоцького Івана Миньковського сіл Миньковичі і Вербівка	355
№ 198	1657 р., листопада 16. Чигирин. – Універсал гетьмана Івана Виговського полковникові чернігівському і старшині полку про заборону втручатися в міські суди і порядки, притягати міських мешканців “до работизн і датків”, оскільки це виходило за межі повноважень полкової адміністрації.....	356
№ 199	1658 р., серпня 28. Варшава. – Універсал короля Яна Казимира на підтвердження довічного надання королевою Марією Людвикою полковнику чауському і старобихівському Війська Запорозького Іванові Нечаю, зятеві Богдана Хмельницького, і його дружині Стефаніді Хмельницькій Бобруйського староства з наказом великому підскарбію, польному гетьманові литовському Вінцентію Корвіну Гонсевському направити до Бобруйська скарбового дворянина для передавання староства зазначеним особам.....	356
№ 200	1658 р., вересня 6. Гадяч. – З Гадяцької угоди про надання сенаторських урядів у Київському воєводстві винятково православній шляхті, а у Брацлавському та Чернігівському – попеременно з католиками, про чисельність Війська Запорозького, права гетьмана тощо	357
№ 201	1659 р., травня 20. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Костянтину Виговському на Лисянку.....	358
№ 202	1659 р., травень. Варшава. – Реєстр учасників козацького посольства на сейм – урядників центральної та місцевої адміністрації Війська Запорозького із зазначенням розміру винагороди, отриманої з державного скарбу.....	360
№ 203	1659 р., жовтня 17. Переяслав. – З акта обрання гетьманом Юрія Хмельницького та Переяславських договірних статей, у котрих, зокрема, визначається порядок обрання гетьмана, джерела та розміри фінансування генеральної старшини; присяга гетьмана та старшини на вірність царю Олексію Михайловичу.....	361
№ 204	1660 р., липня 23. Чигирин. – Універсал гетьмана Юрія Хмельницького писареві полку Чернігівського Карпові Мокрієвичу на слободу Гучин ..	369
№ 205	1660 р., жовтня 17. Табір під Чудновим. – Зі Слободищенської (Чуднівської) угоди Речі Посполитої з Військом Запорозьким про підтвердження Гадяцької угоди в урізаному вигляді (без положень про Велике князівство Руське).....	369
№ 206	1660 р. – Анонімний меморандум з пропозиціями щодо оптимізації роботи сейму Речі Посполитої (регламент роботи, початкова молитва, недопущення до роботи сейму тих, хто запізнився або є нетверезим,	

	упорядкування слухних постанов, порядок прийому сеймом іноземних послів та делегацій від війська, робота сеймового суду, фінансовий звіт тощо)	370
№ 207	1660 р. – Із пропозицій, поданих на сейм, про оплату праці чиновників у місцевих судах та розміри плати за послуги	373
№ 208	1661 р., січня 5. – Уривок зі спеціального випуску першої польської газети <i>Меркурій польський</i> з описом Корсунської Чорної ради 1660 р., на якій було прийнято рішення повернутися під протекцію Речі Посполитої	375
№ 209	1661 р., липня 4. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Загоровському на волинське підчашство	377
№ 210	1661 р., вересня 9. Варшава. – Нобілітаційний привілей короля Яна Казимира Ханенкам	378
№ 211	1661 р., жовтня 4. Нови Двур. – Привілей короля Яна Казимира Олександру Жабокрицькому на брацлавське чашниківство	380
№ 212	1661 р., листопада 3. Долгінув. – Привілей короля Яна Казимира Францішку Чапському на володимирське писарство.	381
№ 213	1662 р., вересня 4. Львів. – Номінація королем Яном Казимиром Мельхіора Стаміровського львівським чашником	382
№ 214	1663 р., березня 18. Львів. – Привілей короля Яна Казимира Павлові Тетері на гетьманство	384
№ 215	1663 р., вересня 11. Вишня. – З ухвали Вишенського сеймику, що зобов'язала бурграбія львівського виділити приміщення для проведення судових засідань та зберігання актових книг	386
№ 216	1663 р., вересня 21. Табір під Лубнами. – Універсал гетьмана Івана Брюховецького про взяття під свою протекцію військового товариша полку Ніжинського Марка Кимбаровича	387
№ 217	1663 р., листопада 17. Батурин. – З Батуринських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписами козацької старшини, про порядок утримання гетьмана та генеральної старшини	387
№ 218	1665 р., березня 8. Лохвиця. – Запис лохвицького писаря Олексія Квітки про таємне передання йому Семеном Чернишенком хабара у розмірі одного талара з проханням вирізати з книг запис у справі останнього з Демком Виприщенком	390
№ 219	1665 р., жовтня 22. Москва. – З Московських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписом царя Олексія Михайловича, про порядок обрання гетьмана, утримання гетьмана, старшини і реєстрового козацтва	390
№ 220	1665 р. – З реляції секретаря Єжи Любомирського Себастьяна Цефалі про політичний та військовий стан Польщі, зокрема про центральні уряди та вищих урядовців.	392
№ 221	1666 р., початок листопада. – Склад делегації на чолі з полковником чернігівським Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним), відправленої гетьманом Іваном Брюховецьким до Москви	394

№ 222	1666 р., грудня 8. Рашівка. – Універсал гетьмана Павла Тетері про розміри та порядок стягнення мита	394
№ 223	1668 р., не раніше серпня 10. – 3 проекту договору гетьмана Петра Дорошенка з Туреччиною, на основі якого були укладені Корсунські статті у березні 1669 року, зокрема про довічний статус гетьманського уряду	395
№ 224	1668 р., серпня 22. Чигирин. – Оборонний універсал гетьмана Петра Дорошенка колишньому генеральному обозному Тимофію Носачу на його маєтності у Корсуні і біля Корсуня.....	395
№ 225	1669 р., січня 19. Москва. – Із статей, поданих до затвердження царю Олексію Михайловичу посольством на чолі з генеральним обозним Петром Забілою, відправленим до Москви гетьманом Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним); відповідей царя, переданих посольству боярами; інструкції царя щодо додаткових статей, які можуть бути порушені на раді, відправлені князю Григорію Ромодановському, про утримання гетьмана та генеральної старшини, надання старшині дворянства, боротьбу із зловживаннями з боку царських воєвод.	396
№ 226	1669 р., березня 6. Глухів. – 3 Глухівських статей, стверджених від імені царя його посланцями князем Григорієм Ромодановським, Артамоном Матвєєвим та Григорієм Богдановим на раді під час обрання гетьманом Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного), про утримання гетьмана, козацької старшини та реєстрового козацтва, поповнення лав реєстровців тощо	398
№ 227	1669 р., не раніше березня 21. – Повідомлення про перебіг козацької Корсунської ради, а також про проповідь, виголошену напередодні митрополитом Йосифом Тукальським у Чигирині.....	401
№ 228	1669 р., не пізніше травня 22. Варшава. – Фрагмент діаріуша варшавського елекційного сейму про повідомлення на засіданні 22 травня про козацьку Корсунську раду, що відбулася в березні 1669 року	402
№ 229	1670 р., березня 4. Львів. – Присяга львівського земського писаря Марка Стоїнського	403
№ 230	1670 р., березня 21. Батурин. – Оборонний універсал гетьмана Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного) любецькій шляхті на її спадкові маєтності з накладенням обов'язку служити Війську самим або споряджати на свої кошти козаків.....	404
№ 231	1670 р., травня 10. – 3 інструкції гетьмана Петра Дорошенка генеральному військовому писарю Михайлу Вуяхевичу та колишньому генеральному військовому судді Герману Гапоновичу, посланцям на переговори з королівськими комісарами в Острозі, про утримання гетьмана та генеральної старшини, заборону надавати католикам важливі урядові посади у Київському, Брацлавському та Чернігівському воєводствах	405
№ 232	1672 р., червня 17. Козача Діброва. – 3 Конотопських статей, стверджених від імені царя Олексія Михайловича його посланцями князем Григорієм Ромодановським та Іваном Ржевським й Афанасієм Ташликовим на раді під час обрання гетьманом Івана Самойловича, зокрема про обмеження гетьманської влади.....	406

№ 233	1672 р., червня 17. – 3 донесення князя Григорія Ромодановського царю Олексію Михайловичу про обрання гетьманом Івана Самойловича, доповнення до Глухівських статей та складання гетьманом присяги	408
№ 234	1672 р., липня 10. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про підтвердження прав Тетяни Хвай на спадкові маєтності загиблого чоловіка Марка Хвая – Торки, Новосілки, Хваєвський обруб з млинами, бортними деревами та усім іншим, до нього належним	408
№ 235	1673 р. Варшава. – 3 ухвали сейму про призначення різних осіб на жидачівські уряди	409
№ 236	1674 р., березня 17. Переяслав. – 3 Переяславських статей, прийнятих гетьманом обох сторін Дніпра Іваном Самойловичем і скріплених його присягою та присягою правобережної старшини, про взаємини українського та російського урядів, гетьмана та старшини, утримання старшини тощо	410
№ 237	1674 р., серпня 27. Львів. – Присяга львівського земського писаря Олександра Лося	413
№ 238	1676 р. Краків. – Формуляр акта про призначення генеральних возних при судах	415
№ 239	1677–1699 рр. – Перелік “дач государева жалованья”, що видавалося українським гетьманам і старшині, із зазначенням наданих послуг	417
№ 240	1678 р., квітня 13. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про призначення Федора Мовчана полковником прилуцьким	426
№ 241	1680 р., травня 26. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича полковникові Іллі Новицькому щодо плати охочекомонним козакам за їхню службу, аби й надалі справляли її “не лениве”	427
№ 242	Бл. 1681 р. – Привілей на звільнення від державних податків і повинностей власності, відписаної османським великим везіром Кара Мустафою Пашою до добродчинної фундації (вакфу) у селищі Новосілка Подільського айлету з вислужених ним маєтностей з вичерпним переліком державних податкових та службових повинностей податного населення провінції Каманіче	428
№ 243	1683 р., січня 18. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про обвинувачення колишнього полковника переяславського Дмитрашки Райчі “в прийнятю з противной сторони листов” та про проведення у цій справі суду в Переяславі	430
№ 244	1683 р., липня 16. Варшава. – Лист королівського підканцлера Яна Гнінського до магістрату м. Львова з рекомендацією міського синдика Міхала Григровича на посаду судового писаря	431
№ 245	1685 р., липня 12. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича охочекомонному полковникові Іллі Новицькому про відправлення з військовим канцеляристом Григорієм Болдаковським річної платні полковому товариству із застереженням тримати вірність Війську Запорозькому	432
№ 246	1686 р., лютого 27. Жовква. – Позов великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського від імені жидачівських міщан проти намісника панцирної корогви київського каштеляна і жидачівського старости	

	із звинуваченням останнього у службових зловживаннях, утисках і порушенні прав жидачівських міщан	433
№ 247	1688 р., вересня 16. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи канцеляристові Климентієві Радичу на с. Карасинівку “до ласки військової”	434
№ 248	1688 р., жовтня 22. Батурин. – Повідомлення гетьмана Івана Мазепи в Москву про надходження до Коша платні, про що його поінформували листом від кошового отамана і старшини	434
№ 249	1689 р., березня 4. – Витяг з османського реєстру службових пожалувань (<i>timari</i>) у провінції Каманіче про <i>timar</i> вершника Гюсейна з Болу, наданий на його вимогу на заміну іншого, з поясненням складових прибутків та умов користування – проживання державця на Поділлі та участі в імперських воєнних кампаніях	436
№ 250	1689 р., серпня 11. Кіш. – Лист кошового отамана Івана Гусака до гетьмана Івана Мазепи з нагадуванням про висловлене раніше прохання порушити клопотання перед царем щодо надання жалування за “прямою службу и радение”	436
№ 251	1690 р., травня 8. Київ. – Лист гетьмана Івана Мазепи до козацької старшини з повідомленням про надіслання їм жалування – річного борозна та грошей з Переволочанського перевозу – та з переконанням у необхідності негайно припинити “ганебное примирье” з “бесурманами” і відновити військову кампанію, аби більше на себе “не затиляли гневу монархов своих и у всего света ганбы”	437
№ 252	1690 р., листопада 17. Батурин. – Приписи (“устава”) Генеральної Військової канцелярії, визначені гетьманом Іваном Мазепою щодо норми місячного постачання на особу провіантом та готівкою (“на інші присмаки”) охочекомонного полку, зокрема, подвійної норми – для полкової старшини, на відміну від “рядового товариства”	439
№ 253	1690 р., грудня 6. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи про заборону козакам з слободи Семенівки приймати в козацький реєстр тяглих людей	440
№ 254	1693 р., лютого 27 – 1695 р., серпня 9. – З журналу видатків гетьмана коронного Олександра Яблоновського із зазначенням розміру винагороди воякам, у т.ч. козакам, за взятих язиків, привезення листів та “відомостей”, за агентурні послуги, та кошти на їх утримання і відрядження	441
№ 255	1693 р., червня 27. Золотоноша. – Універсал полковника переяславського Івана Мировича про позбавлення посади сотника бубнівського Івана Каневця (передусім – за “особливое недоброхотство до всего товариства”) і затвердження на цьому уряді Дениса Деркача	443
№ 256	1693 р., липня 13. Почеп. – Універсал почепівського сотника Наума Ноздрі козакам, братам Василеві і Федорові Соловкам та Тишкові Дименку про підтвердження за ними ґрунтів, з яких вони, як і раніше, зобов’язані давати до скарбу по півпуда меду	443
№ 257	1694 р., серпня 6. Краків. – Лист ректора Краківської академії Себастьяна Піскорського до магістрату м. Львова з рекомендацією доктора філософії Яна Мосціцького на посаду в міському уряді	444

№ 258	Друга половина XVII ст. – З опису подорожі османського мандрівника Евлія Челебі про двір кримського хана, уряд, курултаї, вищих урядовців, закони та державні ритуали в Кримському ханаті	446
№ 259	Друга половина XVII ст. – З праці османського енциклопедиста Гюсейна Гезарфенна <i>Меморандум-пояснення до законів династії Османа</i> про закони та ритуали ханів Криму, правлячої династії Гереїв та вищих достойників держави.	452
№ 260	1702 р., грудня 5. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи сотнику козелецькому про зняття з уряду козелецького городского отамана Лук'яна Бутка, зокрема через те, що він “к людемъ вельми тяжель”	454
№ 261	1704 р., лютого 8. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи новгородському кравецькому цеху про зобов'язання кравців, що жили в монастирських маєтностях, школах, козацьких і священицьких дворах, допомагати у пошиттю одягу для охотницького війська	454
№ 262	1704 р. Стамбул. – Повідомлення османської хроніки Мегмеда Рашіда про встановлення султанським указом лімітів на штат придворного оточення кримських ханів та їхніх везирів, які одержували платню з імперської скарбниці, як свідчення перетворення правлячої верхівки ханату на частину уряду Османської імперії	455
№ 263	1709 р., липня 27. Київ. – З таємних інструкцій царя Петра I ближньому стольнику Андрію Ізмайлову, який, перебуваючи при гетьмані Іванові Скоропадському, має розвідати обсяги “всякихъ доходовъ Малоросійскаго краю” за гетьманства Івана Мазепи і за нинішнього гетьмана, а також виявити благонадійних кандидатів для призначення на старшинські посади.	456
№ 264	1710 р., квітня 4. Варшава. – Універсал київського каштеляна Щасного Черминського з закликом збиратися на сеймик у Житомирі для обрання київського підкоморія	456
№ 265	1710 р., квітня 5. Бендери. – З Конституції Пилипа Орлика про порядок призначення, права і обов'язки старшини; про уряд генерального і полкових підскарбіїв із застереженням про заборону будькому, включно з гетьманом, використовувати державну або полкову скарбницю на “персональний пожитокъ”; про заборону старшині використовувати для власних потреб козаків і селян, які “а ни на урядъ ихъ не належать, а ни подъ ихъ персональною державою застають”; про заборону гетьману “за корупції” призначати урядників та вимогу обрання місцевих урядників без “корупцій и якихъ же колвекъ респектовъ”	458
№ 266	1710 р., квітня 5. Бендери. – Присяга гетьмана Пилипа Орлика на вірність укладеній Конституції (“договори и постановленья”), на вірність і ревне служіння батьківщині, обов'язок зберігати й розширювати права й вольності Війська Запорозького, шанувати у ньому і старшого, і меншого.	462
№ 267	1713 р., лютого 11. Бендери. – Лист Ізмаїла Паши, бендерського сєраскера, до гетьмана коронного Адама Сенявського з проханням повідомити причини перебування російського війська на території Речі Посполитої	463

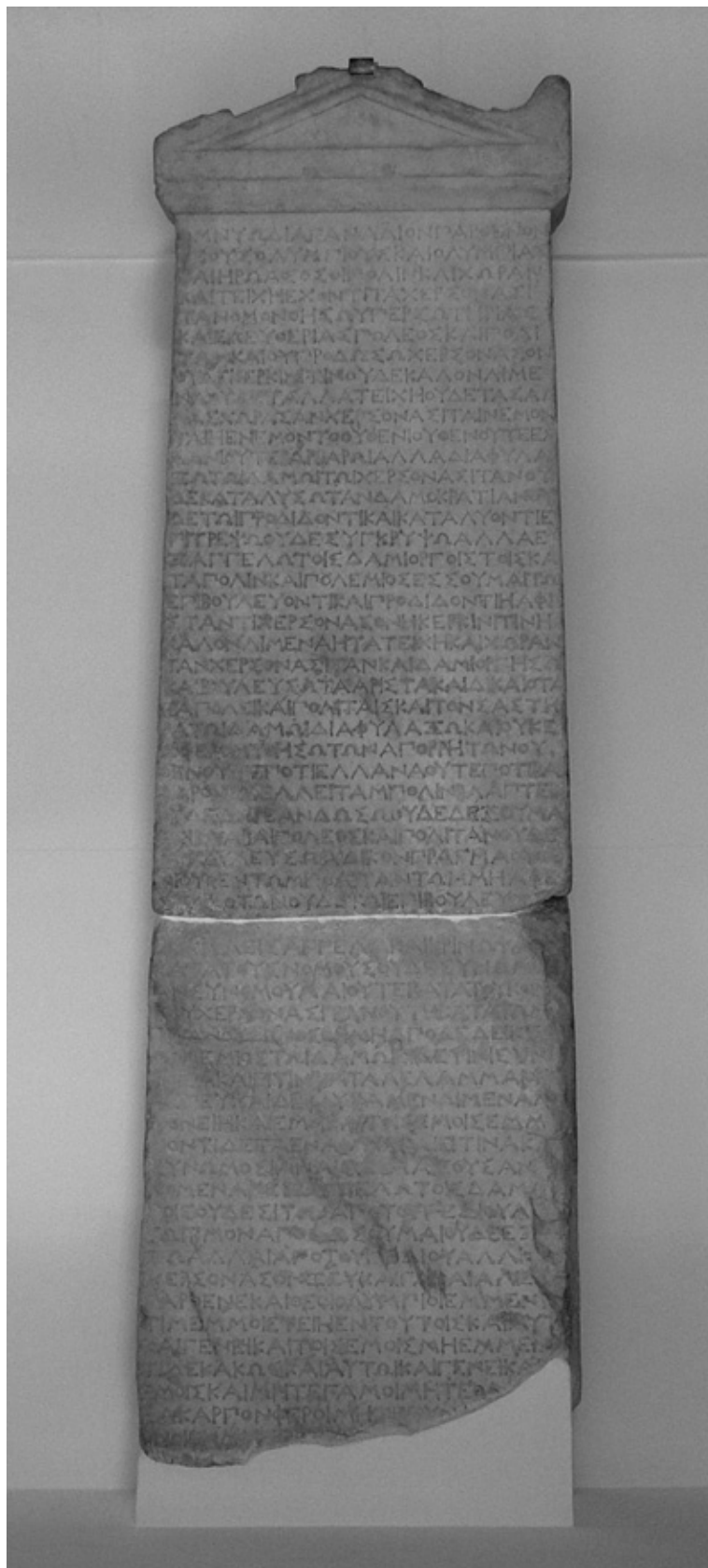
№ 268	1713 р., не раніше квітня – 1716 р., не пізніше грудня. – Лист кримського хана Каплан-Гереея до гетьмана польного коронного Станіслава Жевуського з повідомленням про відсилку посланців до гетьмана та закликом триматися мирних стосунків.	463
№ 269	1715 р., січня 22. С.-Петербург. – Грамота царя Петра I гетьману Івану Скоропадському із заборонаю обирати полкових урядників “по своимъ страстямъ, изъ взятокъ”; з вимогою до старшини обов’язково представляти гетьману на погодження кілька кандидатур, а новопризначеному уряднику – скласти присягу на вірність царю; з вимогою заміни урядників, “которые были въ какой измене”, а також із заборонаю переобтяжувати козаків і селян хабарами і податками	464
№ 270	1715 р., квітня 26. С.-Петербург. – Форма присяги з <i>Військового статуту</i> (“ <i>Артикула воинского</i> ”) Петра I, основні вимоги якого поширювалися і на цивільну службу.....	466
№ 271	1716 р., червня 5. – Запис в османському податковому переписі, що переповідає султанський ферман хотинському паші про відділення Хотинської округи (нагіє) від Молдавського князівства, в якому міститься інформація про податкову політику, проведення перепису населення та завдання місцевої адміністрації	467
№ 272	1722 р., січня 24. С.-Петербург. – <i>Табель про ранги</i> – законодавчий акт, згідно з яким впорядковувалась державна служба в Російській імперії	468
№ 273	1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал Генеральної військової канцелярії війтові, магістрату і міщанам м. Києва про смерть гетьмана Івана Скоропадського і передання влади наказного гетьмана полковникові чернігівському Павлу Полуботку	477
№ 274	1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал генеральної старшини про доручення Павлу Полуботкові тримати уряд наказного гетьмана до обрання повночинного гетьмана	480
№ 275	1722 р., серпня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини Н-ському полку щодо недопущення притягнення козаків до посполитих повинностей та регламентації здійснення належного судочинства в полку	480
№ 276	1722 р., листопада 2. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Павла Минецького ніжинським полковим писарем	482
№ 277	1723 р., лютого 3. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Андрія Ковбаси охочекомонним полковником	483
№ 278	1723 р., квітня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про призначення ревізії в полку Переяславському для розслідування зловживань при мобілізації козаків полку, направлених у походи в попередні роки, а також в Дербенський і Ладозький походи поточного року, із дорученням військовому канцеляристу Андрію Володківському здійснити згадану перевірку.	483

№ 279	1725 р., листопада 7. Фортеця Чесного Хреста. – Лист Федора Сулими до матері Марії Сулими з повідомленням про умови перебування у військовому поході та проханням надіслати провіант і гроші	484
№ 280	1726 р. Гродно. – 3 ухвали сейму про призначення земських урядів Речі Посполитої, зокрема, Коломийського повіту Галицької землі Руського воєводства та Червоногородського повіту Подільського воєводства	485
№ 281	1729 р., лютого 2. – Скарга сотника полкового стародубського Семена Галецького гетьману Данилові Апостолу на вдову генерального судді Івана Чарниша з проханням наказати повернути йому коштовні речі та коней, переданих їй покійному чоловікові як хабар за позитивне розв'язання судової суперечки з погарцями, оскільки вирок Генерального суду був не на користь Галецького	486
№ 282	1732 р., березня 24. Львів. – Інструкція львівського ґродського писаря Юзефа Могильницького стосовно встановлення цін на послуги, що надаються канцелярськими службовцями	488
№ 283	1737 р., жовтня 20. Жуки. – Лист полковника полтавського Василя Кочубея до писаря полкового полтавського Андрія Руновського з проханням купити в Полтаві гудзики “противь присланого обрасца” і надіслати до його двору в с. Жуки; відповідь останнього	491
№ 284	1738 р., лютого 25. Глухів. – Указ Генеральної військової канцелярії про відставку за віком бунчукового товариша Олексія Есимонтовського	492
№ 285	Бл. 1740 р. – 3 анонімного турецького трактату про адміністрацію Кримського ханату в Буджаку та органи самоврядування буджацьких татар.	493
№ 286	1740 р., червня 6–15. – Запис у податковому переписі Хотина про султанський наказ, щодо повернення Хотинської округи Молдавському князівству, відписання мит на користь молдавського князя і відповідні дії місцевої османської адміністрації	493
№ 287	1743 р. – Статті <i>Прав, за якими судиться малоросійський народ</i> про організацію державної військової служби; повноваження, права, обов'язки посадовців судових органів та органів місцевого самоврядування на Гетьманщині; форми присяг посадовців	494
№ 288	Середина XVIII ст. – 3 <i>Опису звичаїв за панування Августа III</i> Єнджея Кітовіча про розміри жалування різним категоріям урядовців та слуг	548
№ 289	1751 р., травня 1. Москва. – Умови найму на службу гетьманом Кирилом Розумовським сілезького купця Іоганна Гіршберґера, “машинних діл майстра” із зазначенням розміру жалування, провіанту, обов'язків.	552
№ 290	1753 р., жовтня 4. Вольний. – Інструкція Вольновської воєводської канцелярії Осипу Пахомову про права та обов'язки сотенного голови	553
№ 291	1756 р., квітня 29. – “Сказка” про службу кар'єру генерального військового осавула Петра Валкевича.	559

№ 292	1756 р., червня 23. Чернігів. – Відомості про власну службову кар’єру полковника чернігівського Івана Божича, надані на вимогу Генеральної військової канцелярії разом з послужними списками полкової старшини	561
№ 293	1758 р., березня 4. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського сотнику роменському Івану Маркевичу на чин лубенського полкового обозного	563
№ 294	1758 р., березня 18. [Лубни]. – Донесення полковника лубенського Івана Кулябки гетьману Кирилу Розумовському з проханням затвердити проект “національного герба” для виготовлення сотенних корогів Курїнської та Жовнинської сотень, а також для уніфікації корогів “и в других сотнях” з використанням синьо-жовтої кольорової гамми	564
№ 295	1758 р., червня 16. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Михайлу Андрійовичу Ханенку на чин військового товариша	566
№ 296	1758 р., серпня 11. С.-Петербург. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського полковнику і військовій старшині Ніжинського полку про відставку козака Батуринської сотні Василя Гайдука, який служив при дворі гетьмана гайдуком, з наданням йому чину значкового товариша.	567
№ 297	1758 р., серпня 17. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського військовому товаришу Івану Кулябці на чин бунчукового товариша, виданий на прохання полковника лубенського Івана Кулябки	568
№ 298	1760 р., листопада 1. [Глухів]. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Київській полковій канцелярії про реорганізацію діяльності Генерального військового суду.	569
№ 299	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Атестат до відставки за віком і хворобами молодшого полкового осавула Острогозького полку Миколи Буткова, який служив канцеляристом, з наданням у відставці судейського чину.	573
№ 300	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список полкової старшини й підпрапорних Острогозького полку, атестованих на вищі уряди	574
№ 301	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список підпрапорних Острогозького полку, атестованих до відставки.	576
№ 302	1762 р., жовтня 28. Ізюм. – Екстракт Ізюмської полкової канцелярії про сотників Ізюмського полку, які мають у комплекті полку і понад комплект	579
№ 303	1762 р. Суми. – Список старшини, підпрапорних і канцеляристів Сумського полку.	586
№ 304	1763 р., березня 6. Москва. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського Генеральній військовій канцелярії про призначення перекладача канцелярії Семена Дівовича архіваріусом з інструкцією про його службові обов’язки	594
№ 305	1763 р., квітня 8. Глухів. – Присяга перекладача Генеральної військової канцелярії Семена Дівовича при призначенні його на посаду архіваріуса	596

№ 306	1764 р., лютий. [Лубни]. – Чолобитна полкової і сотенної старшини та шляхетства Лубенського полку до імператриці Катерини II про встановлення в роді Розумовських спадкового гетьманства	596
№ 307	1764 р., квітня 10. Козелець. – Присяга Парфена Радченка, складена під час вступу на посаду козелецького земського писаря	600
№ 308	1764 р., листопада 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії Войцеха Бегачевича до магістрату м. Львова з рекомендацією професора філософії М. Підгаєцького на уряд міського синдика	602
№ 309	1764 р., грудня 8. Кіш. – Атестат про службу полкового старшини Незамайвського куреня Матвія Сьомака, виданий Кошем Війська Запорозького.	603
№ 310	1765 р., квітня 18. – Указ Малоросійської колегії полковникові переяславському Семену Сулимі про дотримання порядку належного виконання службових обов'язків чинами полкових і сотенних правліль, а також про заборону старшині використовувати козаків і підданих у власних інтересах	604
№ 311	1766 р., жовтня 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії К. Стемповського до президента м. Львова з рекомендацією доктора прав на уряд міського синдика	605
№ 312	1766 р. – “Відомість” про дітей козацької старшини Сумської, Ізюмської, Охтирської й Острогозької провінцій Слобідсько-Української губернії.	606
№ 313	1767 р., січня 18. Острогозьк. – “Відомість” за третьою формою про старшин та їхніх дітей Острогозької провінції Слобідсько-Української губернії.	627
№ 314	1767 р., січня 18. Острогозьк. – “Відомість” за четвертою формою про старшин та їхніх дітей Острогозької провінції Слобідсько-Української губернії.	641
№ 315	1767 р., травня 29. Кіш. – Атестат про службу товариша Тимошівського куреня Василя Білого виданий Кошем Війська Запорозького.	643
№ 316	1771 р., червня 10. “При Бузі між Черталами”. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцева з проханням нагородити Павла Чернявського за вірну службу чином	644
№ 317	1773 р., лютого 7. Львів. – Актовий запис про призначення цісарсько-королівським губернатором Королівства Галичини та Лодомерії графом Антоні Пергеном Теофіла Щуки львівським ґродським регентом; присяга останнього	647
№ 318	1773 р., травня 29. [Кіш]. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцева про нагородження полкового старшину Василя Бурхановського за достойну службу, підтримане князем Василієм Долгоруковим	649
№ 319	1773 р., серпня 20. “При Бузі між Черталою і Чегаклією”. – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Кисляківського куреня Марку Чабану	650

- № 320 1774 р., червня 27. “При Бузі між Черталами”. – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Канівського куреня Івану Зубу 652
- № 321 1774 р., жовтня 16. – Атестат про службу козака куреня Полтавського Михайла Стекловського, виданий Кошем Війська Запорозького..... 653
- № 322 1774 р. – Зі статті шведського історика Й.-Е. Тунманна (1777), вміщеної до енциклопедичного видання *Універсальна географія* за редакцією А.-Ф. Бюшинга, про запровадження у Кримському ханаті після його незалежнення ритуалу інвеститури нового хана з елементами традицій тюркських степових імперій 654

До док. № 8

Документи

№ 1

Перед 430 р. до н.е. – Уривки з *Історій* Геродота про державний устрій, особливості управління та організацію державної служби у Скіфській імперії на території України

Про поділ правлячих (царських) скіфів на чотири племені, правлячу династію та походження самоназви скіфів від першого царя

[IV: 6] Отже, як кажуть, від Ліпоксая походять ті скіфи, плем'я яких називається авхатами, від середнього брата, Арпоксая, ті, що називаються катіарами і траспіями, і, нарешті, від молодшого брата походять ті, що називаються паралатами, а всі вони разом, як кажуть, називаються сколотами, а ця назва була ім'ям їхнього царя. Назву "скіфи" їм дали елліни.

Історії Геродота Турійця з Галікарнаса книг дев'ять, що їх називають музами / Переклад та видання А. О. Білецького. – К., 1993. – С. 181. Переклад з грецької мови.

Про ієрархію племен імперської конфедерації Скіфії, відповідно до якої правлячим скіфським племенам належало становище рабовласників по відношенню до решти племен

[IV: 20] За Герром простягається країна, що називається царською, і скіфи, які в ній живуть, найхоробріші та найчисленніші і вони вважають інших скіфів своїми невільниками.

Там само. – С. 185.

Демонстрація того, що панівне положення скіфських племен та консолідація імперської конфедерації трималися на военній силі

[IV: 102] Скіфи порадилися між собою і вирішили, що вони самі не спроможні помірятися силами і прогнати Дарія і послали вісників до сусідніх народів. І царі тих народів уже збиралися і радилися між собою, розуміючи, що проти них виступило велике військо. Це були царі таврів і агатірсів, і неврів, і андрофагів, і меланхлайнів, і гелонів, і будінів, і савроматів.

Там само. – С. 204.

Свідчення про скликання у Скіфії загальноімперського з'їзду-курултаю

[IV: 118] Отже, скіфські посланці прибули до царів тих народів, яких я перелічив. Була там у них нарада, і посланці докладно розповіли про стан ре-

чей і сказали їм, що перси, підкоривши собі весь інший материк, перекинули міст через Боспорську протоку, перейшли тепер на наш материк, поневолили фракійців і тепер прокладають міст через ріку Істр, бо хочуть і весь цей край підкорити собі. “Отже, вам, – вони продовжували, – аж ніяк не слід бути осторонь і дивитися на те, як ми гинемо, але будучи однодумними з нами, вчинимо опір загарбникові [...]”.

Там само. – С. 206–207.

Свідчення про збереження підневільними конфедератами скіфів власної державної організації та про відповідно слабку консолідацію степової імперії

[IV: 119] Таке сповістили скіфи, а царі, які прибули до них [на нараду] із своїх країн, почали радитися і тоді їхні думки розділилися. Гелон, Будін і Савромат мали спільну думку і обіцяли допомогти скіфам. Проте Агатірс, Невр, Андрофаг і царі меланхлайнів і таврів дали скіфам таку відповідь: “[...] коли вони виступлять проти нашої країни і перші розпочнуть ворожі дії, тоді і ми виступимо, щоб їх відкинути. Доки ми не будемо певні цього, ми залишатимемося спокійні, бо ми гадаємо, що перси не прийшли сюди, щоб напасти на нас, але на тих, які винуваті в кривді, що була їм вчинена”.

Там само. – С. 207.

Свідчення про використання підлеглих племен для воєнної служби як свідчення традиції, на підставі якої в степовиків розвинувся інститут тренованих воєнних невільників

[IV: 120] Коли скіфи почули відповідь, яку їм було дано, вони вирішили не давати одразу відкритого бою, але вирішили розділитися на дві частини, поступово відступаючи і відбиваючи ворогів, засипати криниці і джерела, що виявляться на їхньому шляху, а також підпалити всю траву. До однієї частини, на чолі якої був цар Скопасій, приєднуються савромати. Отже, вони, якщо проти них підуть перси, відступатимуть і поволі попрямують до ріки Танаїда вздовж Маєтидського озера, а коли перси почнуть відступати, нападуть на них і переслідуватимуть їх. Це була одна частина скіфського війська, для якої було визначено такий шлях, як я сказав. Дві інші частини, одна велика, яку очолював Ідантірс, і третя, на чолі якої стояв Таксакій, з'єднуються і до них ще приєднуються гелони та будіни. Вони ітимуть попереду персів на відстані одного дня шляху, так само відходячи поволі та відступаючи, виконуючи те, що їм було доручено. По-перше, вони мусять зайти в країни, народи яких не вступили в союз із ними, щоб і їх зтягнути у війну проти персів (а якщо вони не підуть воювати добровільно проти персів, то силоміць змусити їх до цього). Потім вони мають повернутися в свою країну і, коли вважатимуть це за доцільне, нападуть на персів.

Там само. – С. 207–208.

Про царські учти та відзначення вином служилої еліти держави

[IV: 66] Один раз на рік кожен правитель області, змішавши вино з водою в кратері, дає пити тим скіфам, які повбивали ворогів, а ті, хто цього не зробили, не п'ють цього вина, але, присоромлені, сидять осторонь: бо для скіфів це найбільша ганьба. А ті, які повбивали дуже багато ворогів, тримають аж два келехи і з обох п'ють.

Там само. – С. 195.

Про ритуал укладання угод з іншими державами, що розвинувся з ритуалу побратимства, заснованого на символізації спільного споживання вина

[IV: 70] Коли скіфи складають угоди з клятвами, то роблять це в такий спосіб: наливають у великий глиняний глек вина і змішують його з кров'ю зі стегон обох, що складають угоду. Так роблять вони, злегка надрізуючи тіло вістрям або дряпаючи ножем. Потім занурюють у глек меч, стрілу, сокиру і дротик і, зробивши це, кажуть багато молитов і нарешті п'ють із глека і ті, що складають угоду, і найзнатніші з тих, що їх супроводжують.

Там само. – С. 195–196.

Легенда про підрахунок населення Скіфії царем Аріантом, що засвідчила знайомість степовиків з ідеєю обліку населення і майна, а також наявність відповідних державних службовців

[IV: 81] Проміж рік Борисфен і Гіпаній є місцевість Еksamпай [...] В тому місці стоїть казан ушестеро більший від кратера, що його присвятив Павсаній, син Клеомброта, в гирлі Понту Евксину. Хто його ще не бачив, я поясню тому, що це таке. Цей казан у Скіфії вільно вміщує шістьсот амфор і завтовшки цей скіфський казан має шість стіп. Як кажуть тубільці, його було зроблено з наконечників стріл. Отже, їхній цар, якого звали Аріант, захотів довідатися, скільки є скіфів, і для цього наказав усім скіфам кожному принести по одному наконечнику стріли. А хто не принесе, тому він загрожував смертю. Отже, коли йому принесли дуже багато наконечників стріл, він вирішив спорудити з них постійний пам'ятник. З них він зробив цей казан і присвятив його тому Еksamпаєві.

Там само. – С. 199.

Про ритуальні почесті під час поховання царя, як засіб внутрішньої консолідації держави, а також про склад персонального оточення царя, що в наступному буде типовим як для степових імперій, так і держав, що потрапили в орбіту їхнього політичного та культурного впливу

[IV: 71] Там (у Геррі), коли помирає їхній цар, вони викопують у землі велику чотирикутну яму, беруть уже підготовленого померлого, вкривають його тіло воском (перед тим очищують від нутрощів його черево), наповнюють його перетертим копрієм, кмином, насінням селери, кропом, потім зашивають черево, кладуть покійника на віз і перевозять його до іншого племені. Ті, до

яких привозять померлого, роблять те саме, що й царські скіфи: відрізають кінчик вуха, стрижуть на голові волосся, дряпають в різних місцях рамено, вкривають синцями лоб і ніс і проколюють стрілою ліву руку. Звідти на возі труп царя перевозять ще далі до підвладного їм племені, а ті, до яких його перед тим привозили, супроводжують його. І коли так вони об'їздять із покійником усі племена, вони прибувають у країну Геррив, яка є областю останнього підвладного їм племені і місцем поховання царів. Потім, помістивши покійника на підстилку в могильному склепі, встромлюють у землю з усіх боків від покійника списи, а над ними кладуть деревини і вкривають його очеретяними матами. В просторому приміщенні склепу ховають одну з його наложниць, яку перед тим задушили, його виночерпія і куховара, конюха, особистого слугу, вісника і його коней, а також певну частину його речей і так само золоті чаші (срібла і міді вони зовсім не використовують). Коли вони все це зроблять, то насипають землю і споруджують великий курган, намагаючись зробити його найвищим.

Там само. – С. 196.

№ 2

V ст. до н.е. Скіфія. – З Історій Геродота про притягальну силу та вплив грецької політичної традиції на оточуюче скіфське середовище

[IV: 78] [Скіфський цар] Скіл залишав своє військо у передмісті [Ольвії], а сам заходив у місто і наказував зачинити брами, знімав із себе скіфський одяг і надягав еллінський і в ньому походжав на агорі без почту, і без списоносців, і без усіх інших супутників [...] і в усьому іншому він наслідував еллінський спосіб життя і приносив жертви богам за еллінськими звичаями.

Історії Геродота Турійця з Галікарнаса книг дев'ять, що їх називають музами / Переклад та видання А. О. Білецького. – К., 1993. – С. 198. Переклад з грецької мови.

№ 3

IV ст. до н.е. Боспорське царство. – З трактату Поліена *Військові хитрощі* (бл. 163 р.) про використання боспорським царем Левконом I заставних загонів зі скіфів у тилу власного війська – практики, що була запозичена в скіфів

Одного разу гераклейці рушили проти Левкона з численним флотом і почали робити напади в його країні, де заманеться. Левкон, бачачи, що його війська діють недбало і не перешкоджають нападам ворога, для протидії нападу виставив попереду гоплітів, а позаду них скіфів, і прилюдно наказав останнім у випадку, якщо гопліти діятимуть мляво і дозволятимуть ворогам висісти на

берег, стріляти в них і вбивати. Почувши це, гопліти мужньо стали перешкоджати висадкам ворога.

Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Часть первая // Вестник древней истории. – 1947. – № 2 – С. 316. Переклад з грецької мови.

№ 4

Друга пол. IV ст. до н.е. Фанагорія. – Напис на пам'ятнику із зазначенням подвійного титулу боспорського царя Перісада I (349–309 рр. до н.е.), що засвідчує збереження у титулатурі боспорських царів династії Спартокідів полісного титулу архонта

Аполлодор, син Фанагора, присвятив Афродіті Уранії, володарці Апатура, за Перісада, архонта Боспора і Феодосії і царя синдів і всіх маїтів.

Корпус боспорських надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 971. – С. 552–553. Переклад з грецької мови.

№ 5

Бл. 323 р. до н.е. Мілет. – Декрет про взаємне громадянство (ізополітію) Ольвії та її колишньої метрополії Мілета, що засвідчує визнання незалежності Ольвії з боку колишньої метрополії, а також перераховує права громадян, зокрема право обіймати державні посади

Такі отчі звичаї в ольвіополітів і мілетців.

Мілетець у місті Ольвії, най приносить жертви на тих самих олтарях, і най має доступ у ті самі святилища таким самим чином, як ольвіополіт, най будуть права безмитності в мілетців на тих же підставах, як і раніше були.

Коли ж він захоче займати державні посади, най прийде він у Раду і, записавшись, нехай посідає їх, і нехай він платить податки, як і інші громадяни.

Най буде право на проєдрію* і нехай викликають їх на змагання, і нехай моляться в поминальні дні таким самим чином, як моляться й у Мілеті.

А якщо буде у мілетця позов в Ольвії, най користується він правосуддям і най отримає вирок у п'ятиденний строк у відділенні суду, де розглядаються права громадян.

Най мають безмитність усі мілетці, крім тих, які мають права громадянства в іншому місті, і беруть участь в уряді та в судах.

Так само і ольвіополіти в Мілеті най матимуть безмитність, і най користуються ольвіополіти всім іншим в Мілеті так само, як і мілетці в місті Ольвії.

Жебелев С. А. Милет и Ольвия // Известия АН СССР. Отделение гуманитарных наук. – 1929. – № 6. – С. 427–435. Переклад з грецької мови.

---

* *Право посідати почесні місця серед учасників чи глядачів під час публічних церемоній.*

№ 6

Бл. III ст. до н.е. Херсонес. – Напис на постаменті статуї, спорудженої на честь Агасікла, сина Ктесія, з переліком заслуг та урядових посад пошанованого, і поставленої в громадському місці, – різновид високої почесної відзнаки в демократичних полісах

Народ – Агасіклу, сину Ктесія,
Який запропонував декрет про гарнізон та запровадив його,
Який розмежував виноградник на рівнині,
Який був будівельником стін,
Який облаштував ринок,
Який був стратегом,
Який був жерцем,
Який був гімнасіархом,
Який був агораномом.

Латышев В. В. Надписи Тиры, Ольвии, Херсонеса Таврического, расположенных между Дунаем и Боспорским царством. – СПб., 1916. – № 418. Переклад з грецької мови.

№ 7

Початок III ст. до н.е. Ольвія. – Декрет про найвищу відзнаку громадянина поліса за його заслуги – вінчання золотим вінком

Рада і народ ухвалив, синедри запропонували. Позаяк Аполлоній, син Евфрона, херсонесит, надав багато великих послуг місту, за що народ, віддаючи подяку, нагородив його вінком, зображенням та іншими почестями, а його сини, Аполлодор, Аполлоній та Евфрон, які успадкували від батька образ дій, всіляку прихильність в [усьому]* корисному для народу постійно виказують і взяті містом у борг три тисячі золотих, що були надані батьком [... і] призначив термін сплати [...] най ухвалить рада і народ вихваляти синів Аполлонія та увінчати золотим вінком, а про увінчання проголосити через покликача [...] у народних зборах [...] оголосити [... під час Діонісій] у театрі [...].

Надписи Ольвии (1917–1965) / Под ред. Т. Н. Книпович и Е. И. Леви. – Л., 1968. – № 28, табл. XVI. – С. 34–36. Переклад з грецької мови.

---

* Тут і далі у квадратних дужках позначено відсутні фрагменти пам'ятки; окремі частини тексту реконструйовано за змістом.

№ 8

Початок III ст. до н.е. Херсонес. – Присяга херсонеситів на вірність полісу та демократичному ладу Херсонеса з викладом ідеалів громадянського служіння демократичній державі

Клянусь Зевсом, Геєю, Геліосом, Дівою, богами і богинями олімпійськими, героями, які володіють містом, хорою та укріпленнями херсонесців.

Я буду однодумним щодо порятунку і свободи громади і громадян і не зраджу Херсонес, Керкінітіду, Калос-Лімен, ані інші укріплення, і з решти *хори* (сільської округи), якою херсонесці керують чи керували, нічого нікого, ані елліну, ані варвару, і буду оберігати все це для херсонеського народу.

Я не порушу демократичного ладу і не дозволю цього зробити нікому, хто зраджує чи порушує закон, і не приховаю цього, а доведу до відома міських деміургів.

Я буду ворогом зловмисникові і зрадникові або тому, хто намовляє до відпадиння Херсонес, чи Керкінітіду, чи Калос-Лімен, чи укріплення та хору херсонесців.

Я служитиму народові і радитиму йому найкраще і найсправедливіше для громади і громадян.

Я оберігатиму для народу састер [?] і не розголошуватиму нічого з секретів ані еллінові, ані варварові, що може завдати шкоди державі.

Я не даватиму і не братиму подарунків на шкоду громаді і громадянам.

Я не замишлятиму ніякої несправедливої справи проти будь-кого з громадян-невідступників, і не дозволю цього нікому, і не приховаю, а доведу до відома і на суді подам голос згідно з законами.

Я не чинитиму змови ані проти херсонеської громади, ані проти будь-кого з громадян, хто не є проголошений ворогом народу; коли ж я ступлю з ким-небудь у змову чи пов'язу себе якоюсь присягою чи зарокком, то мені, якщо я зламаю це, і тому, що мені належить, нехай буде на краще, а тому, хто триматиметься цього, – навпаки.

Якщо я дізнаюся про яку-небудь змову, існуючу чи плановану, я доведу про це до відома міських деміургів.

Хліб, який завозять з рівнини, я не буду ані продавати, ані вивозити з рівнини у будь-яке інше місце, крім Херсонеса.

Зевсе, Геє, Геліосе, Діво, божества олімпійські! Носію усього цього нехай буде благо – мені самому і нащадкам, і тому, що мені належить, а супротивникові ж нехай буде лихо – і йому особисто, і нащадкам, і тому, що йому належить, і нехай ані земля, ані море не приносять йому плоду, нехай жінки не народжуватимуть легко [...].

Латышев В. В. Надписи Тирь, Ольвии, Херсонеса Таврического, расположенных между Дунаем и Боспорским царством. – СПб., 1916. – № 401. Переклад з грецької мови.

Поч. III ст. до н.е. Афіни. – Декрет народних зборів Афін про вшанування боспорського царя Спартока III (304–284 рр. до н.е.) найвищою нагородою за постачання хліба афінській громаді

За архонта Діотіма у сьому пританство Антігоніди, коли Лісістрат, син Арістомаха, пеанець, був секретарем, в останній день Гамеліона, у 29-й день пританства, народні збори; з проєдрів проводив голосування [...] син Автосфена, ксіпетеонець, і співголови. Народ ухвалив, Аргирій, син Калімедонта, коллітієць, запропонував. Оскільки і раніше предки Спартока чинили послуги народу і тепер Спарток перейняв від них прихильність до народу, чинить послуги народу взагалі і зокрема афінянам, які прибувають до нього, то за це і афінський народ зробив їх громадянами і пошанував мідними статуями на площі і в порту та заявив, що якщо хтось зазіхне на владу предків його чи Спартокову, то допомагати їм всією силою і на землі, і на морі.

Ще Спарток, коли почув від посольства, що прибуло від афінян, що народ повернув собі місто, він порадив разом щастю народу і подарував п'ятнадцять тисяч медимнів хліба, також обіцяє і на майбутні часи чинити послуги афінському народові, наскільки буде в змозі, і діє так, бо наперед вирішив зберігати прихильність до народу, передану йому від його предків.

Тому, аби народ також виявив свою ревність щодо тих, хто постійно буває прихильний до нього з давнього часу, в добрий час нехай ухвалить народ похвалити царя Спартока, сина Євмела, боспорця, і увінчати золотим вінком згідно із законом за доброчесність та прихильність, в яких він перебуває до народу, і оголосити про вінок під час трагедій (на свято) Великих Діонісій на змаганнях. Про виготовлення вінка і оголошення потурбуватися завідуючим видатками. Поставити йому одну мідну статую на площі біля (статуї його) предків, а іншу – в Акрополі.

А щоб дізнався цар Спарток про декрет народу, вибрали послами трьох мужів з усіх афінян, які після виборів вирушать, подадуть цей декрет, повідомлять про прихильність, яку має до нього народ, і попрохають його допомагати народові, наскільки в нього сил. Дати, що належить, на дорожні витрати кожному з послів.

Щоб було нагадування про дружбу і дарунки, які додаються до наявних, то секретареві цього притаства написати цей декрет на кам'яній стелі і виставити її в Акрополі. Зроблені витрати оплатити завідуючим видатками.

Народ.

Граков Б. Н. Материали по истории Скифии в греческих надписях Балканского полуострова и Малой Азии // Вестник древней истории. – 1939. – № 3. – С. 241–243. Переклад з грецької мови.

III ст. до н.е. Ольвія. – Уривки з декрету про вшанування великого купця та полісного службовця Протогена, вирізьбленого на мармуровій стелі на відзнаку його громадянських заслуг; зміст напису засвідчує наявність олігархічного правління в Ольвії та прагнення службовців створити позитивну пам'ять про себе

Сторона А. Рада і народ ухвалили двадцятого числа, архонти і [колегія] семи запропонували: через те, що і Геросон, батько Протогена, зробив місту багато важливих послуг і грішми, і вчинками, і Протоген, успадкувавши від батька прихильність до народу, все життя продовжував говорити і діяти якнайкраще: по-перше, коли цар Сайтафарн прибув до Канкіта і вимагав подарунків [з нагоди] проїзду, а громадська скарбниця була порожня, він на прохання народу дав чотириста золотих; і коли архонти віддали у заклад священні сосуди на потреби міста Поліхарму за сто золотих і не могли їх викупити, а іноземець (Поліхарм) хотів уже нести їх до майстра, [Протоген] сам викупив сосуди, заплативши ці сто золотих; і коли архонти з Демоконтом на чолі дешево купили вина на триста золотих; і за жерця Геродора, коли був голод і хліб продавався по п'ять медимнів за золотий, і народ внаслідок небезпеки, що насувалася, визнав за потрібне заготовити достатню кількість хліба і закликав до цього тих, хто мав запаси, він перший виступив і обіцяв дві тисячі медимнів по десять медимнів за золотий, і тоді, як інші відразу одержали плату, він, давши пільгу на рік, не взяв ніяких процентів; і за того самого жерця, коли з'явились у величезній кількості сайї, вимагаючи подарунків, а народ не міг їм дати і попросив Протогена зарадити його скрутному становищу, він, виступивши (на народних зборах), запропонував чотириста золотих; і будучи обраний членом Колегії Дев'яти, він запропонував від себе не менш як тисячу п'ятсот золотих в рахунок майбутніх доходів, з яких було вчасно задоволено багато скіпетроносців [варварів] і чимало подарунків було підготовлено для царя; і коли за декретом було віддано на відкуп спорядження посольства в резиденцію царя [Сайтафарна], за якою відкупники мали одержати від міста триста золотих, і взяв на відкуп Конон, але внаслідок того, що архонти не могли заплатити ці гроші, які були у відкупників податків, бо вони ще не внесли їх у державну скарбницю, [Конон з товаришами] відмовились від відкupu і внаслідок цього було три переторги і на третій раз відкуп лишився за Форміоном – то Протоген, побачивши, що місто матиме великі неприємності, сам, прибувши на [народні] збори, дав ці триста золотих; і коли за жерця Плістарха знову був великий голод і хліб продавався по півтора медимна за золотий, але було очевидно, що подорожчає, як він і став продаватися за одну й дві третини золотого, і через те народ злякався і визнав за необхідне закупити хліб, і для цього закликав заможних допомогти, Протоген перший, коли відбувалися збори, пообіцяв на закупівлю хліба тисячу золотих, які відразу приніс і дав з того числа триста без відсотків на рік і, давши всю суму золотом, одержав міддю з чотириста, він перший обіцяв дві з половиною тисячі медимнів пшениці з яких п'ятсот дав по чотири і одній шостій медимна [за золотий], тоді як інші, хто запропонував хліб у цей час, відразу одержали

належні їм суми з доставлених грошей, він, давши пільгу на рік, одержав гроші без ніяких відсотків, і внаслідок цієї послуги Протогена народові було доставлено багато грошей і чимало хліба; і коли цар Сайтафарн прийшов на той бік (ріки) за подарунками і архонти скликали народні збори і оголосили про прибуття царя і про те, що в скарбниці немає ніяких грошей, Протоген виступив і дав дев'ятсот золотих, коли ж послі, Протоген і Арістократ, взяли ці гроші і прибули до царя, а цар незадоволений подарунками, розгнівався і виступив у похід [...].

Сторона Б. [Протоген] витратив на обидві стіни півтори тисячі золотих і віддав більшу частину з них золотом, а одержав з чотирьохсот міддю; відбудував він і зруйновані вежі – обидві при великій брамі: Кафігіторову придорожню і Епідаврієву; також коли місто платило фрахти приватним особам, які возили каміння, внаслідок того, що полісні судна були поламані і не мали ніякого спорядження, він запропонував їх полагодити і витратив на це двісті золотих, і негайно дав звіт, внаслідок чого народ, який і раніше часто нагороджував його вінками, увінчав і тоді за звітування; до того ж, коли залишалася незакінченою схінія (святилище), що коло вежі Посія, народ звернувся до нього, прохаючи закінчити і цю четверту схінію, і Протоген, не бажаючи відмовлятися від жодних послуг, узяв на себе і це будівництво, на яке запропонував сто золотих. Він, взявши управління громадським майном і посаду скарбника, розпоряджався найважливішими міськими прибутками і нікого з відкупників податків не вигнав з його маєтності, і ні в кого не забрав нічого з майна, а зглядаючись на їхнє скрутне становище, одним простив борги, іншим надав відстрочки на стільки часу, скільки вони хотіли, і не брав ніяких відсотків. Розпоряджаючись більшою частиною громадських сум, він протягом трьох років безперервно всім управляв чесно і справедливо, звітуючись у встановлені строки, а лишки прибутків за час своєї каденції зараховував собі як плату за борги – хоч насправді цього не було – і таким чином звільнив місто від боргів і очистив від відсотків. І коли все в місті було в занепаді внаслідок воєн і неврожаїв і кошти зовсім вичерпались, так що народ через це попросив його зробити місячні відстрочки і потурбуватися про кредиторів і боржників, він перший, хоча борги йому і його батькові сягали шести тисяч золотих, запропонував народові розпоряджатися ним як тому завгодно, і коли народ попросив його простити боржникам їхні борги, він усім все простив [...].

Латышев В. В. Надписи Тирь, Ольвии, Херсонеса Таврического, расположенных между Дунаем и Боспорским царством. – СПб., 1916. – № 32. Переклад з грецької мови.

№ 11

II ст. до н.е. Ольвія. – Напис на стелі тимчасової полісної колегії ситонів, яка відала роздачею хліба нужденним в Ольвії, з присвятою своєї служби Герою Вчуваючому

Ті хто були ситонами Теокл, син Трасіадама, Деметрій, син Фокрита, Ате-

До док. № 11

ней син Конона, Навтім, син Героксена, за секретаря Атенодора, сині Демагора, це зображення Герою Вчуваючому присвятили.

Надписи Ольвии (1917–1965) / Под ред. Т. Н. Книпович и Е. И. Леви. – Л., 1968. – № 72. – С. 67–68. Переклад з грецької мови.

№ 12

179 р. до н.е. Херсонес. – Уривок з договору між Херсонесом та Понтійським царем Фарнаком I, згідно з яким монарх брав на себе зобов'язання охороняти демократію в Херсонесі, – приклад збереження містами самоврядування після входження до складу автократичних держав

Присяга, якою запрягнув цар Фарнак, коли до нього прибули послы Матрій та Гераклій: “Присягаю Зевсом, Геєю, Геліосом, всіма богами олімпійськими і богинями; я назавжди буду другом херсонеситам, і якщо сусідні варвари підуть походом на Херсонес або підвладний херсонеситам край, чи будуть кривдити херсонеситів, і вони покличуть мене, буду допомагати їм, як дозволить мені час, і в жодному разі не замислю лихого проти херсонеситів і не вчиню проти херсонеситів нічого такого, що було б на шкоду херсонесській громаді, але намагатимуся з усіх своїх сил охороняти її демократію, допоки вони будуть вірними дружбі зі мною і якщо присягнуть тією ж самою присягою і триматимуться

дружби з римлянами і нічого проти них не вчинятимуть. Нехай буде мені благо, якщо я триматимусь присяги, і навпаки, якщо ні”.

Латышев В. В. Надписи Тиры, Ольвии, Херсонеса Таврического, расположенных между Дунаем и Боспорским царством. – СПб., 1916. – № 402. Переклад з грецької мови.

№ 13

І ст. до н.е. – І ст. н.е. Пантікапей. – Надгробок начальника євнухів, який засвідчує існування корпусу невольників на службі в боспорських царів, а також високий державний статус похованого

Амфітіон, начальник євнухів, прощавай.

Корпус боспорских надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 301. – С. 215. Переклад з грецької мови.

№ 14

Поч. І ст. н.е. Пантікапей. – Напис на постаменті пам'ятника боспорсько-го царя Аспурга (8–38 р. н.е.), поставленого на замовлення царського савновника, із зазначенням боспорських царських і римських титулів на час встановлення римського протекторату

Великого царя Аспурга (його статую) друга римлян, який походить від царя Асандроха, друга цезаря і друга римлян, який царює над усім Боспором, Феодосією, синдами, меотами, маїтами, тарпітами, торетами, псесами і танаїтами, який підкорив скіфів і таврів, Менестрат, син Менестрата, завідувач острова, (поставив) свого спасителя та благодійника.

Корпус боспорских надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 40. – С. 47–49. Переклад з грецької мови.

№ 15

80 р. н.е. Пантікапей. – Стела з відпускнуою невольникові із дорученням опіки над ним іудейській синагозі – свідчення організації в місті самоврядної етнорелігійної громади

За царювання Тиберія Юлія Рескупорида, друга цезаря і друга римлян, благочестивого, 377 року, місяця Перитія, 12-го дня, я, Хреста, колишня дружина Друза, відпускаю за обітницею у молитовні мого годованця Гераклеса на волю; жити йому – де захоче безперешкодно, з гарантією від захоплення і неспокою з боку кого б не було з моїх спадкоємців, згідно з моєю обітницею, за умови

шанування і старанного відвідування молитовні, за згодою моїх спадкоємців Геракліда і Геліконіади, а також під опікою іудейської синагоги.

Корпус боспорских надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 70. – С. 76–79. Переклад з грецької мови.

№ 16

І ст. н.е. Пантікапей. – Фрагмент з напівстертого напису декрету народних зборів Пантікапея про нагородження, що засвідчує збереження полісного самоуправління в столиці Боспорського царства та повідомляє про різновиди державних нагород

Нехай постановить рада і народ похвалити згаданого вище та уважити золотою каблучкою за догоджання місту.

Корпус боспорских надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 432. – С. 277–280. Переклад з грецької мови.

№ 17

І ст. н.е. Пантікапей. – Віршована епітафія на пам'ятнику воїну, загиблому у битві з варварами, з висловленням ідеалу жертвовного служіння державі як Вітчизні

Левкій, син Левкія, прощай.

Коли ти припинив свої труди і підійшов до кінця, (тоді) і душа залишила твоє міцне тіло, Левкій, і достойні Вітчизни та грізні ворогам обладунки, почервонілі від варварської крові. Так помер ти від натовпу ворогів. Адже і троянський Гектор загинув серед передових бійців.

Корпус боспорских надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 136. – С. 134–135. Переклад з грецької мови.

№ 18

Бл. 131–154 рр. н.е. Херсонес. – Епітафія на надгробку Аристона з переліком виборних державних посад, які похований обіймав протягом життя, – свідчення ротації кадрів на державних посадах у демократичних полісах та приклад високої самооцінки громадянами своїх послуг державі

Аристонові, сину Аттіни, другу вітчизни,

Який був посланцем з клопотанням про свободу до Августа шість років і втомився,

Який обіймав посаду продіка*,

---

* Букв. "захисник" – суддя у Херсонесі.

Який обіймав посаду номофіласа*,
Який чудово проявив себе на посаді деміурга**,
Який був посланцем до Ріметалка щодо союзу і успішно,
Який чудово виконував обов'язки жерця [народ нагородив вінком] і мідним зображенням,
Який завідував [державною] скарбницею і з'ясував грошові ресурси міста,
Який був послом до царя Ріметалка вдруге і успішно,
Який прекрасно виконував обов'язки деміурга (і народ нагородив його вінком) і цілою статуєю,
Який був взірцевим громадянином.
Виконав Кефісодот

Латышев В. В. Надписи Тиры, Ольвии, Херсонеса Таврического, расположенных между Дунаем и Боспорским царством. – СПб., 1916. – № 424. Переклад з грецької мови.

№ 19

Не пізніше 280 р. н.е. Пантікапей. – Фрагмент напису на підніжжі пам'ятника, присвяченого Зевсу Спасителю та Гері Спасительці із зазначенням вищих служителів царського двору (*аристопілітів*), причому згадування про статус колишніх посадовців засвідчувало регулярну ротацію і високий суспільний престиж придворної та/або державної служби

В добрий час. У царювання царя Тиберія Юлія Тейрана, друга цезаря і друга римлян, благочестивого, пославили цей пам'ятник богам небесним, Зевсу Спасителю та Гері Спасительці, за перемогу і довголіття царя Тейрана і цариці Елії аристокліти своїм богам і благодійникам при жерці Юлії Хофарні, сині Афродисія, колишньому лохагу***, та решта аристоклітів: Менестрат, син Госемфлія, намісник царської резиденції і намісник Феодосії; Фанн, син Сакла, хіліарх**** і начальник аспургіан*****; Фанн, син Агафуса, головний секретар; Харитон, син Нікефора, лохаг; Фідан, син Феангела, колишній політарх*****; Лиман, син Фіда, політарх; Евій, син Менестрата; Ерот, син Радамасія, колишній завідувач звітної палати, Психаріон, син Сога, завідувач звітної палати; Психаріон, син Геракліда; Лазен, син Ен [...]; Бадак, син Менестрата; Фадінам [...]; Барбаріон,

* Букв. "охоронець закону" – у Херсонесі виборний посадовець, член законодавчої комісії, яка оцінювала пропозиції ухвал та законів, що виносилися на розгляд народних зборів.

** Букв. "завідувач народної справи" – в Херсонесі назва члена міської ради, себто полісного уряду.

*** Командувач військового загону.

**** Командувач загону в тисячу воїнів.

***** Назва одного з племен на Північному Кавказі, які увійшли до складу Боспорського царства.

***** Посадовець, який відав воєнними справами.

син Мевака; Гіє [...]; Александр, син Александра, колишній завідувач Пінакіді*; Фебант, син Менестрата; Папій, син Хофарна; Хофарн, син Памфіла; Поф, син Мени; Менестрат, син Зенона; Феодосій, син Сі [...]; Барбар, син Феофіла; Менестрат, син Менестрата, секретар [...]**

Корпус боспорських надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 36. – С. 36–43. Переклад з грецької мови.

№ 20

193 р. н.е. Танаїс. – Присвятний напис на стелі зі свідченням експансії Боспорського царства у Криму, а також збереження самоуправління у грецьких містах

[...] тисячі, завоювавши сірахів*** та скіфів і Таврику приєднавши по договору, зробив море вільним для мореплавців у Понті та у Віфінії, за стратега громадян [...] Зеноні, сині Дада сині Евія, та за Юлія Д [...] і Юлії Родоні, колишніх завідувачах царської резиденції я, Зенон, син Зенона, син Дада, посланий царем в емпорій, присвятив Зевсові, Аресу та Афродиті за Бораспа, сина Баба, архонта Танаїсу та еллінарха**** Родона, сина Харитона.

Корпус боспорських надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 1237. – С. 728–730. Переклад з грецької мови.

№ 21

III ст. н.е. Гермонасса. – Напис про спонсорування будівництва від імені головного перекладача з аланської мови, що засвідчує існування державної служби перекладачів у Боспорському царстві

Піклуванням Герака, сина Понтіака, головного перекладача аланів. У 505 році.

Корпус боспорських надписей (Corpus inscriptionum Regni Bosporani) / Под ред. В. В. Струве. – М.; Л., 1965. – № 1053. – С. 613–614. Переклад з грецької мови.

---

* Приватна царська канцелярія.

** У решті списку особи записані без посад.

*** Назва одного з племен на Північному Кавказі.

**** Сановник, який віддав справами грецької громади в містах Боспорського царства, що мали багатоетнічний склад населення.

№ 22

IX–X ст. – Легендарні повідомлення про данину слов'янських племен хозарам з *Повісті минулих літ*, які вказують на тривалу пам'ять про існування розверстаних податків на території України у складі Хозарського каганату, на відміну від гуртової данини, яку збирали там варяги у IX–X ст.

[...] и наидоша ꙗ Козарѣ съдѣшаа на горахъ сихъ в лѣсѣхъ и рѣша Козари . плѣтите намъ дань . съдумавше [же] Полане и вдаша ѿ дѣма мечь [...]

[...] [И]маху дань Варазѣ изъ заморья . на Чюди и на Словѣнехъ . на Мери . и на всѣхъ Кривичѣхъ . а Козари имаху на Поланѣхъ . и на Сѣверѣхъ и на Вятичѣхъ . имѣху по бѣлѣи вѣверицѣ ѿ дѣма [...]

Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 1. – Л., 1926. – Стб. 17; 19.

№ 23

Поч. X ст. Хорезм. – З енциклопедії мусульманського географа Абу Алі Агмеда Ібн Омара Ібн Руста *Аль-Алак ан-нафіса* про іудейську релігію верхівки Хозарського каганату, двоїсту систему верховного правління, будову столиці та комплектування війська хозар

Їхній володар зветься *іша*; їхній верховний правитель є *хазар каган*, але останній є господарем лише по імені, справжня влада належить *іші*, тому що він займається справами правління і командування військом, займає таку позицію, що йому нема перед ким звітувати, хто би був вищий за нього. Їхній верховний вождь сповідує іудейську віру, як і *іша*, воєнні командири та знатні люди, які є з ними, решта ж хозар сповідує релігію подібну до тієї, що мають турки. Їхня столиця – Саригшин. Посередині неї є інше місто, що називається Габ Н-л' (Хамліх). Узимку місцеве населення мешкає у цих двох містах, з настанням весни, однак вони виходять з них на степ, де залишаються до настання зими [...]. Їхній володар, *іша*, обложив податком заможних і багатих (мусульман), аби вони виставляли вершників у кількості, співрозмірній з їхніми статками або успішністю їхніх занять. Вони щороку воюють проти печенігів. Сам *іша* завідує даниною, яку він одержує, і іде на війну з власним військом. Царське військо складається з десяти тисяч вершників, як тих, хто служить постійно, так і тих, хто був виставлений заможними в рахунок підданства.

Хвольсон Д. Известия о хозарах, бургасах, болгарах, мадьярах, славянах и руссах Абу-Али Ахмеда бен Омара ибн Даста. – СПб., 1869. – С. 15–18. Переклад з арабської мови.

№ 24

Х ст. Арабський халіфат. – З праці Аль-Масалік аль Мамалік мусульмансько-го географа Абу-Ісхака Ібрагіма Ібн Мугаммада аль-Істахрі про ритуальне удушення, що практикувалося під час виборів хозарського кагана і було покликане символічно формалізувати взаємні обов'язки володаря та його підданців

Їхній головний муж називається хакан хозарів. Він вищий за володаря (маліка) хозарів, за винятком того, що саме володар хозарів призначає його. Коли вони хочуть призначити цього хакана, вони приносять його і душать шматком шовку, поки той мало не удушиться. Тоді вони кажуть йому: “Скільки ти бажаєш правити?” Він каже: “Стільки-то років”. Якщо він помре раніше, тоді добре. Якщо ні, його вбивають, коли він досягне названого року. Хаканство у них є дійсним лише у знатній родині.

Dunlop D. M. The History of the Jewish Khazars. – Princeton, 1954. – P. 97. Переклад з арабської мови.

№ 25

Х ст. Атіль. – Лист-відповідь хозарського царя Йосипа до державного діяча Омайядського халіфату в Іспанії Хасдая Ібн Шапрута (простора редакція) з описом Хозарської держави

Легендарні дані про центральноєвразійське походження держави і правлячої династії хозарів і зайняття ними у Східній Європі території степової конфедерації оногурів

Ти питаєш мене у своєму листі: “з якого народу, якого роду та племені ти?” Я повідомляю тобі, що я від синів Яфета, з потомства Тогарми. Так я знайшов у родовідних книгах моїх предків, що у Тогарми було десять синів; ось їхні імена: первісток Авйор, другий – Турис, третій – Аваз, четвертий – Угуз, п'ятий – Биз-л, шостий – Т-р-на, сьомий – Хозар, восьмий – Янур, дев'ятий – Б-лг-р, десятий – Савір. Я – від синів Хозара, сьомого. У мене записано, що коли мої предки були ще нечисленні, найсвятіший – най він благословиться – дав їм силу, потужність і міць. Вони вели війну за війною з багатьма народами, які були потужніші та сильніші за них. З божою допомогою вони прогнали їх і зайняли їх країну, а деяких з них змусили платити данину до цього дня. У країні, де я мешкаю, раніше мешкали В-н-н-тр'и [Оногури]. Наші предки, хозари, воювали з ними. В-н-н-тр'и були численні, настільки численні, як пісок у моря, але не могли встояти перед хозарами. Вони залишили свою країну і втекли, а ті їх переслідували, поки на нагнали їх, до річки під назвою Дуна. По цей день вони розташовані на річці Дуна поблизу Кустандіни, а хозари зайняли їхню країну по сей день.

Про порядок престолонаслідування в династії каганів від батька до сина, каганський двір, столицю та державу

Після цих подій [прийняття іудаїзму] посів на троні з синів його синів цар на ім'я Обадія. Він поправив царство і утвердив віру належним чином і за правилом. Він побудував доми зібрань(храми) та доми навчання і зібрав мудреців ізраїльських, дав їм золото й срібло, і вони розтлумачили [йому] 24 книги [Святого Письма], Мішну, Талмуд і збірки святкових молитов [...] По ньому воцарився його син Єзекія і син того, Манассія; після нього зацарював Ханукка, брат Обадїї, і син того, Ісак, [потім] його син Завулон, його син Мойсей, його син Ніссі, його син Аарон, його син Менахем, його син Веніамін, Аарон і я, Йосип, син царя Аарона, цар син царя, син з царських синів. Чужак не може сидіти на престолі моїх предків, але тільки син сідає на престол свого батька. Такий наш звичай і звичай наших предків з того самого дня, відколи вони перебувають на [цій] землі, відносно якої най благоволить Той, хто воцаряє всіх царів, назавжди зберегти мій царський престол до кінця всіх поколінь.

Про територію Хозарії, зокрема її володіння та данників (кочовиків та осілих) на північному березі Чорного моря та біля Дніпра (Вагз)

Ти ще наполегливо питаєш про мою країну і яка протяжність мого володіння. Я тобі повідомляю, що я живу біля річки на ім'я Итиль, в кінці річки Гургана. Початок цієї річки дивиться на схід протягом чотирьох місяців дороги. Біля [цієї] річки розташовані численні народи в селах і містах, деякі на відкритих просторах, а інші у фортифікованих [стінами] містах. Ось їхні назви: Буртас, Булгар, Сувар, Арису, Цермис, Ванантит, Савір, Салавіюн. Кожний народ не піддається [точному] розслідуванню і їм нема ліку. Усі вони мені служать і платять данину. Звідти кордон повертає до Хорезму, доходячи до Гургана. Усі, хто живе по березі [цього моря] протягом одного місяця дороги, усі платять мені данину. А ще на південній стороні – Самандар у кінці [країни] Т-д-лу, поки кордон не поверне до “Воріт”, себто Баб-ал-Аббабу, а він розташований на березі моря. Звідти кордон повертає у бік гір. Азур, в кінці [країни] Б-г-да, С-риди, Китун, Ар-ку, Шаула, С-г-с-р-т, Ал-бус-р, Ухус-р, Киарус-р, Циг-л-г, Зуних, розташовані на дуже високих горах, усі алани до кордону Аф-кана, усі мешканці країни Каса і всі [племена] Киял, Т-к-т, Г-бул до кордону моря Кустандіни, протягом двох місяців дороги, усі платять мені данину. З західної сторони – Ш-р-кіл, С-м-к-р-ц, К-р-ц, Суг-рай, Алус, Л-м-б-т, Б-р-т-нит, Алубиха, Кут, Манк-т, Бур-к, Ал-ма, Г-рузин. Ці місцевості розташовані на березі моря Костандіни, до західного його боку. Звідти кордон повертає у напрямку північної сторони, [до країни] на ім'я Б-ц-ра. Вони розташовані біля річки на ім'я Ва-г-з. Вони мешкають на відкритих місцевостях, які не мають стін. Вони кочують і розташовуються у степу, поки не доходять до кордону [області] Х-г-рим. Вони численні, наче пісок, якого багато на березі моря. Усі вони служать і платять мені данину. Місце розташування їх і місце проживання їх простирається на відстань 4 місяців дороги. Знай і зрозумій, що я мешкаю біля устя ріки, с допомогою всемогутнього. Я охороняю устя ріки і не пускаю русів, які приходять на кораблях, приходити морем, аби йти на ісмаїльтян, і [так само] усіх ворогів на суші приходити до “Воріт”. Я веду

з ними війну. Якби я залишив їх [у спокої] на одну годину, вони б знищили усю країну ісмаїльтян до Багдада і до країни [...]. Сюди доходять межі влади моєї держави.

Опис хозарської столиці із зазначенням етнорелігійних громад – свідчення про племінний поділ території держави

Ти ще питав мене про моє місце проживання. Знай, що я мешкаю біля цієї річки, з допомогою всемогутнього, і на ній знаходяться три міста. В одному [з них] мешкає цариця; це місто, в якому народився я. Воно велике, має 50 на 50 фарсахів у довжину [й ширину], описує округність, розташоване у вигляді кола. У другому місті мешкають іудеї, християни та ісмаїльтяни і, крім цих [людей], раби з усіляких народів. Воно середньої величини, має у довжину та ширину 8 на 8 фарсахів. У третьому місті мешкаю я [сам], мої князі, раби і слуги і наближені до мене виночерпії. Воно розташоване у формі кола, має у довжину та ширину 3 на 3 фарсахів. Між цими стінами тягнеться ріка. Це моє місцеперебування у дні зими. З місяця нісана ми виходимо з міста і йдемо кожний до свого винограднику і свого поля і до своєї роботи. Кожен з наших родів має ще [спадкове] володіння [одержане] від своїх предків, місце, де вони розташовуються; вони відправляються [туди] і розташовуються в його межах. А я, мої князі і раби йдемо і пересуваємося впродовж 20 фарсахів шляху, поки на доходимо до великої річки, що називається В-д-шан, і звідти йдемо довкола [нашої країни], поки не прийдемо до кінця [нашого] міста без боязні і остраху; наприкінці місяця кіслева, у дні [свята] Хануки, ми приходимо у [наше] місто. Такі розміри нашої області і місце наших стоянок. Країна наша не дістає багато дощів, [але] багата річками та джерелами, а з її річок [...] дуже багато риби. Країна наша плодюча, в ній дуже багато полів, лук і [...], яким нема числа; усі вони зрошуються з ріки і від ріки дістають рослинність. [...] Я мешкаю посередині острівця; мої поля і виноградники і усе потрібне мені знаходиться на острівці. З допомогою бога всемогутнього, і живу спокійно.

Коковцов П. К. Еврейско-хозарская переписка в X веке. – Л., 1932. – С. 91–92; 97–98; 99–102; 102–103. Переклад з івриту.

№ 26

X ст. Багдад. – З опису подорожі посланця арабського халіфа Агмеда Ібн Фадлана у Болгарію про державний устрій Хозарського каганату

Про вищих правителів та їхні повноваження

Що ж до володаря хозарів, титул якого хакан, то насправді він не з'являється інакше, як раз на чотири місяці і на віддаленні. Його називають “великий хакан”, а його заступника називають *хакан-бех*. Це той, який начальствує над військами і командує ними, управляє справами держави і керує нею, з'являється на людях, здійснює походи, і йому виказують покірність володарі, які знаходяться побли-

зу нього. І він щодня вступає до найбільшого хакана смиренно, проявляючи приниження та спокій. Він входить до нього не інакше як босий, тримаючи в своїй руці дрова, причому коли він привітає його, то запалює ці дрова. Коли ж він покінчить з паливом, він сідає поряд з царем на його трон по правій його стороні. Його заступає чоловік, який називається *кундур-хакан*, а цього також заступає чоловік, якого називають *джавшигир*. Звичай найбільшого володаря такий, що він не влаштовує аудієнції людям, і не розмовляє з ними, і до нього ніхто не з'являється, крім тих, кого ми згадали, а повноваження вершити справи, карати і правити державою належать його заступнику хакану-беху.

Про організацію мусульманської громади та її стосунки з каганським урядом

У володаря хозар є величезне місто на річці Атил. Воно складається з двох сторін. В одній з цих двох сторін живуть мусульмани, а в іншій стороні – цар та його наближені. Над мусульманами начальником є муж з наблжених отроків володаря, який називається *хаз*. Він мусульманин, і судова влада над мусульманами, які живуть у країні хозар, і тими, хто приїздить до них у торговельних справах, надана цьому отроку-мусульманину, так що ніхто не розглядає їхні справи і не чинить суд між ними, крім нього. У мусульман у цьому місті є соборна мечеть, в якій вони творять молитву і перебувають в ній по п'ятничних днях. При ній є високий мінарет і декілька муєдзинів.

Про розверстані податки з підвладного населення та мита у транзитній торгівлі в Хозарському каганаті, що є свідченням організації спеціалізованої державної податкової служби

На володарі саклабів лежить данина, яку він платить володареві хозар; від кожного будинку в його державі – шкіру соболя. Якщо прибуде корабель з країни хозар у країну саклабів, то володар виїде верхи і перерахує те, що в ньому, і візьме від усього цього десяту частину. А якщо прибудуть руси чи хто-небудь з інших племен з рабами, то цар, справді, вибирає для себе з кожного десятка голів одну голову.

Ковалевский А. П. Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. – Харьков, 1956. – С. 146; 147; 140–141. Переклад з арабської мови.

№ 27

Х ст. Іран. – З анонімної перської географії Худуд ал-алам про територію, поділ на провінції, міста і торгівлю Хозарської держави

Це дуже приємна і квітуча країна з великими багатствами. Звідси приходять корови, вівці та незліченні раби.

Атіль – місто, розділене річкою Атіль. Це столиця хозарів і ставка володаря, який зветься Тархан Каган і є одним із нащадків Анса. Він мешкає

зі своїм військом у західній половині міста, яке має стіни. У другій половині мешкають мусульмани та ідолопоклонники. Цей володар має у цьому місті сім губернаторів, які сповідають сім різних вір. Щоразу, коли виникає якась більш важлива справа, вони питають настанову в володаря або ж повідомляють його про рішення по цій справі.

Самандар – місто на морському узбережжі. Це приємне місце, з ринками та купцями.

Хамліх, Баланджар, Байда, Савгар, Хутлуг, Лакан, Сувар, Маскат – це міста хозарів, усі їх обведено міцними стінами. Добробут та багатство володаря хозарів походять головню з морських мит.

Hudud al-'Ālam. The Regions of the World. A Persian Geography (372 A. H. – 982 A. D.) / Transl. by V. Minorsky. – London, 1937. – С. 162–163. Переклад з перської мови.

№ 28

Х–ХІІ ст. – Літописні повідомлення про адміністративну структуру держави: адміністративні реформи Святослава Ігоревича (970) та Володимира Святославича (988); розподіл Русі Ярославом і Мстиславом Володимировичами (1026); розподіл Ярославом спадщини поміж синами (“Ряд” Ярослава 1054 р.); розділення влади на Русі в дуумвіраті Святослав Всеволодич – Рюрик Ростиславич (1181); заповіт Ярослава Володимировича Галицького (1187)

970 р.

Святославъ посади Ярополка в Киевѣ, а Ольга в Деревѣхъ [...] И пояша ноугородьци Володимера к собѣ, и иде Володимиръ съ Добрынею уемъ своимъ Ноугороду*.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 33.

988 р.

Бѣ бо у него [Володимира] сыновѣ 12: Вышеславъ, Изяславъ, Ярославъ, Святополкъ, Всеволодъ, Святославъ, Мъстиславъ, Борисъ, Глѣбъ, Станиславъ, Позвиздъ, Судиславъ. И посади Вышеслава в Новѣгородѣ, а Изяслава Полотьскѣ, а Святополка Туровѣ, а Ярослава Ростовѣ. Умершю же старѣйшему Вышеславу Новѣгородѣ, посадиша Ярослава Новѣгородѣ, а Бориса Ростовѣ, а Глѣба Муромѣ, Святослава Деревѣхъ, Всеволода Володимери, Мстислава Тмуторокани**.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 54.

---

* Перед тим, як вирушити у свій останній похід до Болгарії, Святослав Ігоревич провів адміністративну реформу, поставивши синів своїми посадниками у найважливіших, на його погляд, містах держави: старшого, Ярополка, він посадив у Києві, молодшого, Олега, – в головному місті нещодавно приєднаної до Києва Дrevлянської землі Овручі, а позашлюбного сина Володимира – в другій столиці Русі Новгороді Великому. Реформа була продовжена його сином Володимиром.

** Ймовірно, розповідь літописця про розподіл волостей між синами Володимира звела воедино

1026 р.

Ярославъ совокупи воя многы и приде Киеву, и створи миръ с братом своим Мъстиславомъ [...] И раздѣлиста по Днѣпръ Русьскую землю: Ярославъ прия сю сторону, а Мъстиславъ ону. И начаста жити мирно и в братолюбствѣ, и уста усобица и мятежь, и бысть тишина велика в земли.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 65.

1036 р.

Посемь же перая его [Мстислава] власть его всю Ярославъ, и бысть самовластець Русьстѣй земли*.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 66.

1054 р.

Се же поручаю в себе мѣсто столъ старѣйшему сыну моему и брату вашему Изяславу Киевъ; сего послушайте, якоже послушаєте мене, да той вы будетъ в мене мѣсто; а Святославу даю Черниговъ, а Всеволоду Переяславль, а Игорю Володимеръ, а Вячеславу Смолинескъ.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 70.

И раздѣлиша землю; и взя вятшии** Изяславъ Киевъ и Новгород и ины города многы Киевскыя въ предѣлѣхъ; а Святославъ Черниговъ и всю страну въсточную до Мурома; а Всеволод Переяславль, Ростовъ, Суждаль, Бѣлоозеро, Поволжье***.

Новгородская первая летопись старшого и младшего изводов / Под ред. и с предисл. А.Н.Наконова. – М.; Л., 1950. – С. 469.

заходи князя кількох років. Адміністративна реформа Володимира Святославича означала злам старої організації країни, коли на місцях сиділи племінні князі, що неохоче корились київському государю і повставали проти нього за будь якої нагоди. Так було по смерті Олега 912 р., так сталося по загибелі Ігоря 944 р. Лише поставивши своїх посадників у визначних містах держави, Володимир Святославич зміг забезпечити цілісність країни і можливість для центрального уряду дієво керувати нею.

* Унаслідок кривавої боротьби за спадщину Володимира Ярославича (помер 1015 р.) між його синами в живих залишилися Ярослав, Мстислав і Судислав. Останній сидів у закутному Пскові й не брав участі у змаганнях за землі. Коли Ярослав утвердився в Києві 1019 р., він вирішив підкорити своїй владі Мстислава, котрий княжив у Чернігові. 1024 р. брати зійшлися недалеко від Чернігова в битві біля села Листвен. Переміг Мстислав, а Ярославу довелось втікати до Новгороду Великого і там пересидіти два роки. Після відчутної поразки Ярослав змирився з розділенням Руської землі (в угоді йшлося насамперед про Наддніпрянщину) і більше не чинив спроб підкорити собі Мстислава. Літопис засвідчив, що в суспільній свідомості брати вважались співправителями країни, своєрідними дуумвірами.

Лише 1036 р., коли Мстислав помер, літописець зафіксував факт відновлення односібності княжої влади на Русі, єдиновладної монархії.

** У значенні: більше від інших.

*** Кілька пізніших літописів (Новгородський перший, Тверський, Авраамки та ін.) конкретизують цю скупу картину розподілу Русі поміж п'ятьма Ярославичами, що залишилися серед живих на час смерті батька. Завдяки "рядові" 1054 р. єдність держави децю послабилась. Вона

1181 р.

Рюрикъ же аче побѣду возма, [...] но возлюби мира паче рати и пожити хотя въ братолюбьи*.

Летопись по Ипатскому списку. – СПб., 1871. – С. 421–422.

1187 р.

[...] се приказываю мѣсто свое Олгови, сынови своему меншему, а Володимѣру даю Перемышль**.

Летопись по Ипатскому списку. – СПб., 1871. – С. 442.

№ 29

1097 р. – Літописне повідомлення про Любецький з'їзд князів***

Придоша Святополкъ, и Володимерь, и Давыдъ Игоревичъ, и Василко Ростиславичъ, и Давыдъ Святославичъ, и брат его Олег, и сняшася Любѣчи на устроенье мира, и глаголаша к собѣ, рекуще: “Почто губим Русьскую землю, сами на ся котору дѣюще? А половци земю нашу несутъ розно, и ради суть, оже межю нами рати. Да нонѣ отселѣ имемся въ единое сердце, и блюдем Рускыѣ земли. Каждо да держить отчину свою: Святополкъ Кыевъ Изяславлю, Володимерь Всеволодю, Давыдъ и Олегъ и Ярославъ Святославлю, а им же роздаятъ Всеволодъ города: Давыду Володимерь, Ростиславичема Перемышль Володареви, Тереволь Василкови”. И на том цѣловаша крест.

Повесть временных лет. – СПб., 1999. – С. 109–110.

залишилась монархією, але вже не одноосібною, а з тріумвірами-Ярославичами на чолі. Однак у цілому єдність країни збереглася.

* 1181 р. був створений дуумвірат глави смоленських Ростиславичів – Рюрика і старійшого в роді Ольговичів – Святослава Всеволодича. Ініціатива виходила від Рюрика, що виглядає парадоксальним: адже незадовго до того він переміг Святослава в битві поблизу Києва і загнав того до Чернігова. Проте Рюрик запропонував супернику спільно правити в Південній Русі. Він “собѣ взя всю Рускую землю”, а Святославу великодушно віддав Київ (див.: Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. – К., 2009. – С. 20–25).

** Галицький князь Ярослав Володимирович незадовго до кончини скликав своїх мужів на раду і виголосив заповіт. Формально Ярослав дотримався букви закону: Перемишльський стіл, що традиційно вважався першим у Галицькій землі, був переданий рідному синові Володиміру, а незаконно народжений Олег отримав Галич. Однак після смерті Ярослава Володимировича “бысть мятежь великъ в Галицкой земли”: бояри разом із Володиміром Ярославичем вигнали Олега з Галича і посадили на стіл цього законного нащадка Ярослава.

*** У Любечі 1097 р. зібралися київський князь Святополк Изяславич і переяславський князь Володимир Всеволодич Мономах (вони тоді спільно правили в Руській землі) з князями-ізгоями Ярославичами, – тими, що втратили батьківські землі: Давидом Ігоревичем, Володарем і Васильком Ростиславичами, Давидом, Олегом і Ярославом Святославичами. Починаючи з 60-х років XI ст. ізгої почали збройну боротьбу за батьківські землі, якими їх обділили дядьки Изяслав і Всеволод. Найбільший спалах цієї боротьби припав на кінець 70-х і 90-ті роки, коли загинули Ростислав Володимирович, Борис Вячеславич і великий князь київський Изяслав Ярославич. Рішення Любець-

XI–XIII ст. – Статті Руської Правди щодо захисту княжих урядників, норми їх утримання, роль княжого двору як місця здійснення адміністративних функцій урядниками

I.

Статті Короткої Руської Правди (XI ст.), у яких йдеться про княжих слуг вищої (тивуни) та середньої (сільський староста, конюх) ланок

[...] Аще ли челадинъ съкрыетса любо оу варага, любо оу кольбага, а его за три дни не выведоуть, а познають и в третии день, то изымати емоу свои челадинъ, а 3 гривнѣ за обиду. [...]

[...] А въ кнажи тивоунѣ 80 гривенъ. А конюхъ старьи оу стада 80 гривенъ, іако оуставиль Изаславъ въ своем конюсѣ, его ж(е) оубилѣ Дорогобоудьци. А въ сельскомѣ старостѣ кнажи и в ра[та]инѣмъ 12 гривенѣ. А в радовници кнажѣ 5 гривенъ. А въ смердѣ и въ хо[ло]пѣ 5 гривенъ. [...] А се оурокъ мостъниковъ: аще помостивше мостъ, взати ѿт дѣла ногата, а ѿт городници ногата; аще же боудеть ветхаго моста подтвердити нѣколико доскъ, или 3, или 4, или 5, то тое же.

II.

Статті Розширеної Руської Правди (XIII ст.), у яких йдеться про осіб з найближчого оточення кийівського князя, княжих урядовців вищої (тисяцькі, тивуни, дружинники) та середньої (сільський тивун, митник, писар) ланок, слуг (“отроци”, конюхи, кухарі); визначаються норми денного утримання гінцям, норми платні будівничим міст та мостів, порядок отримання спадку (“задниця”) дітьми бояр та дружинників

СУД ІАРОСЛАВЛѢ ВОЛ(О)ДИМЪРИЧ(Ъ).

Правда Руськая.

[...]

По ІАрославѣ же паки совкупившеса сѣнове него: Изаславъ, Сватославъ, Всеволодъ и мужи ихъ: Косначько, Перенѣгъ, Никифоръ и ѿтложиша оубинение за голову, но кунами са въкупати; а іно все іако же ІАрославъ судилъ, такоже и сѣнове него оуставиша.

О оубииствѣ. Аже кто оубинеть кнажа мужа в разбѣи, а головника не ищють, то виревную платити, въ чыеи же верви голова лежить, то 80 гри(вень); паки л(и) людинъ, то 40 гри(вень). [...]

А се покони вирнии бѣли при ІАрославѣ: вирнику взати 7 вѣдеръ солоду на недѣлю, же овенъ любо полоть, любо 2 ногатѣ; а в середу куна же сѣръ, а в патницю тако же; а куръ по двою нему на день; а хлѣбовъ 7 на недѣлю, а пшена 7 оуборковъ, а гороху 7 оуборковъ, а соли 7 голважень: то то вирнику со

кого з'їзду були покликані припинити княжі чвари на Русі, закріпивши за ізгоями волості батьків. Однак незабаром після з'їзду Давид Ігорович віроломно схопив і осліпив Василька Ростиславича, намагаючись відібрати в нього Тербовльську волость. Громадянська війна в державі тривала.

отрокомъ; а кони 4, конем на ротъ сути овесъ; вирнику 8 гри(вень), а 10 кунъ перекладнаа, а метелнику 12 вѣкшии, а съсаднаа гривна.

Аже будетъ вира во 80 гри(вень), то вирнику 16 гри(вень) и 10 кунъ и 12 вѣкши, а переди съсаднаа гри(вна), а за голову 3 гри(вны).

О кнажи мужѣ. Аже въ кнажи отроци, или в конюсѣ, или в поварѣ, то 40 гри(вень).

А за тивунъ за ѿгнищныи, і за конюшии, то 80 гри(вень).

А в сельскомъ тивунѣ кнажѣ или в ратаинѣмъ, то 12 гри(вень). А за радовича 5 гри(вень). Тако же и за боарескъ. [...]

О челади. А челадинъ скръыетъс(а), а закличють и на торгу, а за 3 дни не выведуть него, а пѡзнаетъ и третии день, то свои челадинъ понати, а оному платити 3 гри(вны) продажи. [...]

О татѣ. Паки ли будетъ что татебно купилъ в торгу, или конь, или портъ, или скотину, то выведетъ свободна мужа два или мытника; аже начнетъ не знати, оу когѡ купилъ, то іти по немъ тѣмъ видокомъ на роту, а истьцю свое лице взати; а что с нимъ погигло, а тогѡ ѳему желѣти, а оному желѣти своихъ кунъ, зане не знаетъ оу когѡ купивъ; пѡзнаетъ ли на долзѣ оу когѡ то купилъ, то своѣ куны возметъ, і сему платити, что оу негѡ будетъ погигло, а кназю продажо. [...]

Аже буд(у)тъ холѡпи татыѣ, судѣ кнажѣ. Аже буд(у)тъ холѡпи татие любо кнажи, любо боарьстии, любо чернечь, іх же кназь продажею не казнить, зане суть не свободни, то двѡиче платитъ ко істьцю за обиду. [...]

ОУСТАВ ВОЛ(О)ДИМѢР(Ъ) ВСЕВОЛ(Ѡ)ДИЧА.

Володимѣръ Всеволодичъ по Сватополцѣ, созва дружину свою на Берестовѣмъ: Ратибора Кинѣвскогѡ[гѡ] тысачьскогѡ, Прокѡпью Бѣлогородьскогѡ тысачьскогѡ, Станислава Переяславьскогѡ тысачьскогѡ, Нажира, Мирослава, Иванка Чюдиновича Ѡлгѡва мужа, и оуоставили до третьягѡ рѣза, оже ѳемлетъ въ треть куны; аже кто возметъ два рѣза, то то ѳему взати исто; паки ли возметъ три рѣзы, то иста ѳему не взати. [...]

А се наклади. А се наклады: 12 гри(вень), отроку 2 гри(вны) и 20 кунъ, а самому ѳхати со отрокомъ на дву коню, сути же на ротъ овесъ, а масо дати овенъ любо полоть, а инѣмъ кормомъ, что има черево возметъ, писцю 10 кунъ, перекладнагѡ 5 кунъ, на мѣхъ двѣ ногатѣ. [...]

О задницѣ боарьстѣи и о дружнѣи. Аже в боарехъ любо в дружинѣ, то за кназа задница не идеть; но оже не будетъ сѣиновъ, а дчери возмутъ. [...]

А се закладаюче городъ. А се оурѡци городнику: закладаюче горѡдню, куну взати, а кѡнчавше ногата; а за кормъ, и за волѡгу, и за маса, и за рѣбы 7 кунъ на нед(ѣ)лю, 7 хлѣбовъ, 7 оубѡркѡвъ пшена, 7 луконъ ѡвса на 4 кони; імати же ѳему, донелѣ городъ срубать, а солоду одину дадать 10 луконъ.

О мостницѣхъ. А се мѡстнику оуроци: помостивше мостъ, взати ѡт 10 локоть по ногатѣ; аже починитъ моста ветхаго, то кѡлико горѡднѣ починитъ, то взати ѳему по кунѣ ѡт горѡднѣ; а мостнику самому ѳхати со отрокомъ на дву коню, 4 лукна ѡвса на нед(ѣ)лю, а ѣсть, что можеть. [...]

А се оурѡци судебнии. А се оурѡци судебнии: ѡт вирѣ 9 кунѣ, а метлику 9 вѣкошь, а ѡт бортноѣ земли 30 кунѣ, а о инѣхъ о всѣхъ тажъ, кому помѡгутъ, по 4 кунѣ, а метлику 6 вѣкошь. [...]

Правда Русская. Тексты. – М.; Л., 1940. – С. 70–73, 104–116.

№ 31

Поч. XII ст. Київ. – 3 Повісті минулих літ про племінний склад половецької конфедерації, її ватажків та їхні функції

Про укладення миру між київським князем Святополком Ізяславичем та половецьким ватажком Тугорканом, що було скріплене династичним шлюбом (1094).

[...] В лѣт̄ . ѡ̄с̄ . х̄в̄ . [6602 (1094)] Створи миръ с Половцѣ Стополкъ . і поа жену дщерь Тугортоканю . княза Половецкаго [...]

Повідомлення про розгром половців руськими військами 4 квітня 1103 р., при чому вказано на збір та нараду (курултай) половецької конфедерації у сховищі на річці Сутень (нині р. Молочна, Запорізька обл.), а також названо імена деяких з нібито двох десятків полонених племінних ватажків половців.

[...] и поидоша [Русь] на конихъ . и в лодыахъ . и приидоша ниже порогъ . и сташа въ Протолчехъ . и в Хортичимъ встровѣ . і всѣдоша на конѣ . и пѣшыци из лодѣи высѣдавше . идоша в поле . д̄ . дни . и придоша на Сутинь . Половци же слышавше яко идуть Русь . и собращаса бес числа . и начаша думати . и рече Русоба . просимъ мира . в Руси яко крѣпко са имуть бити с нами . мы бо мно зла створохомъ Рускои земли . и рѣша оуншии Оурусобѣ . аще са ты боиши Руси но мы са не боимъ сихъ бо избивше и поидемъ в землю ихъ . и приимемъ вса грады ихъ . и кто избавить ны ѡ насъ [...] поидоша Половци . и посла передъ собою въ сторожѣ Алтунопу . иже словаше мужьствомъ . тако же и Русьстии князи послаша сторожѣ свои . и вѣстерегоша Алтунопу . и вѣбьступиша Алтунопу и вѣбиша и . и суцаа с нимъ . ни единъ же избы ѡ нихъ . но вса избиша . и поидоша полци Половецстии . аки борове . и не бѣ презрити ихъ . и Русь поидоша противу имъ . и великии Бѣ . вложив жалость . велику оу Половцѣ и страхъ нападе на на . и трепеть . ѡ лица Русьскыхъ вои . и дрѣмаху самѣ . и конемъ ихъ не баше спѣха оу ногахъ . Русь же с весельемъ на конихъ . и пѣши потекоша к нимъ . Половци же видивше оустремленье Руское на са . не доступивше погѣгоша . передъ Руськими князи . наши же погнаша сѣкуще ѡ . въ . д̄ . мѣца . априла . и великое спснье створи Бѣ въ тѣ днь . блговѣрнымъ княземъ Русьскимъ . и всимъ хрестыаномъ . а на врагы нашѣ дастъ побѣду велику . и вѣбиша ту в полку князии . к̄ . Оурусобу . Кочиа . Иросланопу . Китанопу . Кунама . Асупа Курьтыка . Ченегрепа . Сурьбарь . и прочаа княза ихъ . а Вельдуза гаша . [...]

Повідомлення про використання половецьким князем Кончаком на службі запрошеного (очевидно, з Середньої Азії) мусульманського фахівця зі стрільби “живим вогнем” (себто “грецьким вогнем”).

[...] Пошель баше . шканьнии и безбожнии и треклатии Кончакъ . со множествомъ Половецъ . на Роусь похоупса . како плѣнити хотя градъ Роускыѣ . и пожещї . шгньмь . баше бо шбрѣль мужа такового . бесоурменина иже стрѣлаше . живымъ шгньмь . башоу же и оу нихъ лоуци тоузи . самострѣлнии . шдва . . ѿ . мужь . можашеть напраци [...]

Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – Изд. 2-е. – М., 1998. – Стб. 216; 253–255; 634.

№ 32

Кінець XII ст. Регенбург. – Повідомлення іудейського ребе Петахії Регенбурзького про племінний склад половецької конфедерації у Східній Європі і відсутність у половців верховного правителя

В них нема царя, а є лише князі і шляхетні родини.

Три еврейских путешественника / Пер. В. П. Марголина. – Москва: Мосты культуры, 2004. – С. 264. Переклад з івриту.

№ 33

Поч. XIII ст. Ірак. – З праці арабського хроніста Ібн аль-Асіра *Кяміль ут-Теваріх* про місто Судак як міжнародну купецьку колонію на половецькій території, а зокрема про існування в місті окремої самоврядної руської громади

Прибули вони [монголо-татари] до міста Судака; це місто кипчаків, з якого вони дістають свої товари, тому що воно [розташоване] на березі Хозарського моря і до нього пристають кораблі з тканинами; останні продаються, а на них купуються невольники – дівчата та хлопці, буртаські хутра, бобри, білки та інші речі, які водяться в їхній землі. Це Хозарське море є те море, яке з'єднується з Константинопольською протокою. Прийшовши до Судака, татари оволоділи ним, а мешканці його розбрелися; деякі з них зі своїми родинами і своїм майном забралися на гори, а деякі подалися на море і погнали в країну Румську, що перебуває в руках мусульман з роду Килиджарслана [...]. Тоді зібралося багато з найродовитіших купців і багатіїв руських, уносячи з собою те, що в них було цінного, і рушили в путь, щоби на декількох кораблях перевезтися через [Чорне] море у країни мусульманські. Коли вони наблизилися до гавані, в яку прямували, то один з кораблів їхніх розбився і потонув; врятувалися тільки люди.

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 27.

№ 34

1223 р. – Китайська хроніка *Юань ши* кінця XIV ст. про перемогу корпусу Субутая над половецькою конфедерацією на чолі із вождями Юрієм Кончаковичем і Таткаром та використання полонених половців у монгольському війську

Субутай попросив милості дозволити йому підкорити країну *Кін-ча* (кипчаків). Він повів військо довкола моря *Куан-тьєн-гіс* (“Велике море”, себто Каспійське море) і прибув у гори *Тай-хуо-лінь* (Кавказ). На протилежному боці Субутай зустрів вождів *Ю-лі-гі* (Юрія Кончаковича) і *Та-та-хар’а* (Таткар), які зібрали свої війська на річці *Бу-дсу*. Сина *Ю-лі-гі* було поранено стрілою і він втік до лісу. Його раб прийшов і видав свого хазяїна. Зрештою усі підкорилися, і після того як країна *Кін-ча* була підкорена, Субутай зайшов аж до річки *А-лі-гі*, де він зустрів ватажків *Уа-ло-с* (русів) великого і малого *Мі-чі-с-лао* (Мстислав). Відбулася битва, коли останні зазнали поразки. Коли вони підкорилися, Субутай підкорив *А-су* (ясів/аланів) і тоді повернувся додому [...]. На пропозицію Субутая було утворено спеціальний корпус, який складався з *ме-лі-кі* (меркітів), *най-ман* (найманів) та *кін-ча* (кипчаків), який супроводжував того полководця по дорозі додому.

Bretschneider E. Mediaeval researches from Eastern Asiatic Sources: Fragments towards the knowledge of geography and history of Central and western Asia from 13th to the 17th century. – Vol. I. – London, 1888. – 297–298. Переклад з англійської мови.

№ 35

Кінець 1230 р. – перша половина 1231 р. – Повідомлення представника князівської адміністрації тисяцького Дем’яна своєму князеві Данилу Романовичу про небезпеку участі у з’їзді князів та бояр у м. Вишні, оскільки боярин Пилип Молибогевич та белзький князь Олександр Всеволодович задумали вчинити замах на життя князя під час з’їзду

Іако пиръ золъ естъ • іако свѣщано естъ безбожнимъ твоимъ боариномъ Филипомъ • и братоучадомъ твоимъ • Влекандромъ • іако оубъеноу ти быти • и то слышавъ понди назадъ • и содержи столъ ѡца своего •

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 252–253.

№ 36

1233 р., не пізніше кінця листопада – середини грудня. Галич. – Таємне повідомлення боярина Судислава Бернатовича белзькому князю Олександру Всеволодовичу з обіцянкою посадити його на Галицький стіл, якщо він зрадить князя Данила Романовича, що засвідчує виняткову роль галицького боярства в управлінні державою

Дамъ товѣ Галичъ поиди ѿ брата.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 257–259.

№ 37

1236–1238 рр. – 3 хроніки Рашидеддіна Джаміату-т-теваріх початку XIV ст. про розгром 1236–1238 р. кипчацької конфедерації із зазначенням імен її останніх племінних вождів

Потім царевичі після наради пішли кожен зі своїм військом облавою, вступаючи у битви і займаючи області, які їм траплялися на шляху. Менгу-каан з лівого краю йшов облавою берегом (Каспійського) моря. Бачмана, одного з найбезсоромніших тамтешніх правителів з народу кипчаків, племені *олбурлік**, і *Качир-укуле*, з племені *ас* (аланів), обох забрав у полон [...]

[Монгольські принци] Шибан, Бучек і Бурі виступили у похід в країну Крим і в племені чінчакан (кипчаки) захопили [ватажка] *Таткару*. Берке відправився у похід на кипчаків і захопив у полон Арджумака, Куран-баса і Капарана, воєначальників Беркуті.

Рашид-ад-Дин. Сборник летописей / Пер. с персидского Ю. П. Верховского. Под ред. А. А. Ромаскевича, Е. Э. Бертельса и А. Ю. Якубовского. – Т. II. – М.; Л.: Издательство АН СССР, 1946. – 340 с. – С. 38–39. Переклад з перської мови.

№ 38

1241 р. – Літописне повідомлення про всевладність боярства**

Бояре же галицьстии Данила княземъ собѣ называху, а сами всю землю дръжаху. Доброславъ же въкняжилъся бѣ и Судьичъ, поповъ внукъ, и грабаше всю землю, и въшедъ в Бакату, все Понизье прия, без княжа повеления. Григо-

* Відоме під назвами *ольберлю*, *отперлюеве*.

** Бояри на Русі були великою силою, маючи земельні володіння, багатства, власні містечка і замки, а відтак володіючи політичною могутністю. Особливо сильним було галицьке боярство, з яким за потугою могло зрівнятися хіба що боярство Новгороду Великого. Його намагався приборкати творець Галицько-Волинського князівства Роман Мстиславич, та передчасна смерть

рия же Васильевича себѣ горною страну Премышльскую мысляше одрѣжати. И бысть мятежь великъ въ земли и грабежь отъ нихъ.

Галицько-Волинський літопис. – К., 2002. – С. 103.

№ 39

1241 р. – З монгольської хроніки *Таємна історія монголів (1274) про завоювання монголів у Східній Європі 1236–1240 рр. і призначення намісників*

Надіслані на підмогу [полководцю] Субутаю царевичі Бату, Бурі, Гуюк, Мунке і всі інші царевичі, підкоривши народи *канлін* (кипчаки-кангли у Центральній Азії), *кипчаут* (кипчаки Східної Європи) і *байчжигит* (башкіри), зруйнували міста *Ечжил* (насправді річка Волга/Ітиль), *Чжайх* (річка Урал/Яїк) і *Мегет* (можливо, аланське місто Магас), а також цілковито розгромили і полонили [народ] *орусут* (Русь). Вони повністю підкорили [народ] *асут* (аси/яси/алани) і [народ] *сесут* (?), а також населення міст *Болар* (Болгар), *Манкерман-Ківа* (Київ) й інших міст, поставили *даругачинів* (податкових намісників) і *таммачинів* (воєнних намісників) і повернулися на батьківщину.

The Secret History of the Mongols. – V. 1: Translation by F. W. Cleaves. – Cambridge, Mass.; London, England, 1982. Переклад з монгольської мови.

№ 40

Не раніше 1247 р. Рим. – Папський легат Джованні дель Плано Карпіні про межування західних золотоординських улусів по річках, засвідчене під час його подорожі у Монгольську імперію 1245–1247 рр.

Їхали ж ми через всю країну команів (половців), що являла собою суцільну рівнину і мала чотири великі річки: першу – Дніпро, біля якої з боку Русі кочував Коренца*, а з іншого боку по тамтешніх степах кочував Мауці**, який вище (статусом) за Коренцу; другу – Дін, біля якої кочує якийсь князь іменем Карган, одружений на сестрі Бату; третю – Волгу, ця річка дуже велика, і біля неї переходить з місця на місце Бату; четверта називається Яїк, біля неї пере-

---

1205 р. завадила йому. Галицькі бояри повставали проти синів Романа Данила і Василька, і їм змолоду доводилось напружувати всі сили, щоб зламати опір земельних магнатів. Великі галицькі бояри, найперше Григорій Васильович і Доброслав, відчули себе господарями в князівстві і навіть почали роздавати князівські землі своїм прибічникам. Лише завдяки державним талантам Данила Романовича, його опертю на городян Галича й інших міст князівства вдалося кинути до в'язниці Григорія і Доброслава, зламати опір боярства і 1245 р. знищити опозицію.

* Куремса – у давньоруських джерелах, оригінальне тюркське ім'я – Курмиши, син Кадана сина Огедея.

** Муджи Яя, син Чагатая.

ходять з місця на місце два тисячники – один з одного боку річки, інший – з другого боку. Усі вони взимку спускаються до моря, а влітку берегами цих самих річок піднімаються угору.

Плано Карпіні Дж. дель. История монгалов / Перевод А. И. Малеина. – 3-е изд. – М.: Мысль, 1997. – С. 72. Переклад з латинської мови.

№ 41

1255 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про присутність у м. Бакота монгольського баскака, дії галицького князя Данила Романовича з її відвоювання, при чому засвідчено роль княжого двірського як виконавця важливих доручень князя

В та же лѣтѣ . (или преже или потомъ .) приѣхаша Татарѣ . ко Бакотѣ . и приложиса Милѣи к нимъ . Данилови же пошедшоу на воину . на Литвоу на Новѣгородокъ . бывшую раскалью . посла сѣна си Лва на Бакотоу посла Левъ дворьского переѣ собою . изѣхавше ѡша . Милѣа баскака . и приведе Левъ . Мѣлѣа ѡцю си . и бысѣ паки Бакота . королева ѡца его . потом же сдоумавъ . со снѣмъ и ѡпоусти и . а пороучникъ бысѣ Левъ . ѡко вѣрною емоу (емоу) быти . и паки приѣхавши^м Татаромъ и створи льсть . и предасть ю паки Татаромъ Бакотоу

Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – Изд. 2-е. – М., 1998. – Стб. 828–829.

№ 42

1268 р., не раніше квітня 1–7. [Перемишль]. – Повідомлення галицького князя Лева Даниловича володимирському князю Васильку Романовичу про доцільність проведення з'їзду князів (снему) за участю литовського князя Войшелка Міндовговича, що засвідчує практику проведення князівських з'їздів

Хотѣлъ быхъ снѣтисѣ с тобою • абы тоуто и вошелкъ былъ •

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 275–277.

№ 43

1282 р., середина вересня. [Холм]. – Повідомлення холмського князя Юрія Львовича володимирському і берестейському князю Володимиру Васильковичу про неможливість особистої участі в поході проти Польщі та з радою залучити до походу в разі потреби всіх бояр та княжих людей

Строю мон • ра^а быхъ и самъ с тобою шель • но нѣколы є мь ѣдоу
господинѣ до боуждали женить^ѣ а со собою • понмаю не много людин • а
се вси мон людье и богартѣ • Боу на роуцѣ и товѣ • а коли ти боудеть
любо тогда с ними понди •

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 283–285.

№ 44

1283 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про перейняття адміністрацією Галицько-Волинського князівства принесеної монголами практики переписів населення, внаслідок якої було встановлено зменшення його кількості на 52,5 тисяч осіб

По ѡшествии жи^ѣ Телебоужинѣ и Ногаевѣ . Левъ князь сочте колко погибло
воѣ его землѣ людии што поимано . избито и што ихъ Бжиєю волею изъмерло
. поль трѣтѣи . падесать . тысячѣ

Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – Изд. 2-е. – М., 1998. – Стб. 895.

№ 45

1288 р., січень. Кам'янець. – Звернення володимирського князя Володимира Васильковича до двоюрідного брата, луцького і дубенського князя Мстислава Даниловича, проголошеного наступником Володимира Васильковича, з вимогою припинити свавільне роздавання земель, що перевищувало права спадкоємця престолу

Братѣ • ты мене • ни на лькоу галъ • ни копьемъ ма еси добьль*
• ни из городовъ • монухъ • выбил ма есь • ратью • пришедъ на ма
• вже сажо чиниши надо мною ты ми братъ есь • а другини ми братъ
Левъ • а сыновечь ми • Юрьи • гзъ же оу васъ • трехъ избралъ есмь
• тебе ѡдиного • и далъ ти есмь • землю свою всю • и города • по
своемъ животѣ • а при моем ти животѣ не востопатиса ни во что же

---

* Так у тексті.

• СЕ ЖЕ ЕСМЬ ОУЧИННАЛЪ ЗА ГОРДОСТЬ БРАТА СВОЕГО • И СНВЦА СВОЕГО • ДАЛЪ
ЕСМЬ ТОВѢ ЗЕМЛЮ СВОЮ •

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 302–304.

№ 46

1290 р., липня 29. – Комерційний контракт з відстроченою виплатою, що серед інших гарантій передбачав передачу відкупу на збирання мита у Кафі, укладений за участі колишнього та діючого консулів Кафи Петра та Оліверіо Дорія; засвідчує активну участь перших консулів Кафи у торговельних операціях та причетність до відкупу державних податків

Я, Якобус де Каріо, від власного імені та в ім'я Боніфація де Орто, визнаємо тобі, Петру Аурії*, що від тебе нам було віддано, ми маємо і одержали всі твої тканини і речі і за їхню вартість означена особа від свого імені й імені Боніфація обіцяє дати і віддати сімдесят тисяч аспрів, добрих і правдивої ваги [...], а також віддати у заставу боргове зобов'язання Ансальдо де Нігро разом зі збором мита у Кафі [...].

Укладено у Кафі, у фондїку генуезців 29 липня 1290 р. при свідках Оліверіо Аурії** та Януїно де Куріа.

Genes et l'Outre-Mer. Tome I: Les actes de Caffa di notaire Lamberto di Sambuceto 1289–1290 / Ed. M. Balard. – Paris, 1978. – № 810. – С. 328. Переклад з латинської мови.

№ 47

1299 р., травня 1. Лупрет-Нана. – Присуд березького старости (наджупана) Григорія, урядника князя Русі Лева Даниловича, щодо припинення судових суперечок і примирення Софрона, Соломона, Степана та Зоварда, з одного боку, і синів Томи – з другого, із застереженням, що на випадок, якщо якась зі сторін відновить суперечку, сплачуватиме грошову кару сто марок, що свідчить про повноваження князівських старост у судово-адміністративних справах

Ми, Григорій, граф з Берега, урядник князя Русі Лева, та четверо суддів від тутешньої знаті.

Подаємо для пам'ятного запису, що на восьмий день [після свята] блаженного Георгія-мученика, особисто з'явившись перед нами, душевно здорові Софрон, Соломон, Степан та їхній брат Зовард, з одного боку, та Ладислав і

---

* Петро Аурії (інакше: Дорія), консул Кафи у 1289 р. і діючий консул Трапезунда.

** Оліверіо Аурії (інакше: Дорія), діючий консул Кафи.

Донч, сини Томи – з другого, за добровільним бажанням і згодою обох сторін, при посередництві нас та інших чесних людей дійшли до такого мирного єднання в усіх судових процесах, які досі між ними точаться чи відбуваються. У зв'язку з цим усі справи, які між ними ведуться, віддали на скасування і зробили так, щоб це було завершено, в чому і зобов'язалися.

Якщо б хтось із них намагався поновити згадані суперечки, в яких вони дійшли до примирення, або Ладислав і Донч, його брат, чи хтось із родичів, або Софрон і його брати, то перед [заявою] початком спору повинен сплатити сто марок.

Дано у Лупрет-Нані, на згаданий восьмий день, року Божого 1299.

[Місце прикріплення чотирьох печаток]

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. № ... – С. 125–129. Переклад з латинської мови.

№ 48

XIII ст. – З грузинської хроніки *Картліс цховреба* про перебування половецьких найманців та невільників на чолі з ватажком Отроком, сином Шарукана, на службі грузинського царя Давида Агмашенебелі

[...] І добре знав [Давид] чисельність кипчацького народу, його мужність у битві, їхню легкість бігу та здатність мчати туди-назад, жажливість їхнього нападу, легкість, з якою їх можна утримати у покорі і їхню абсолютну придатність до його волі, більше того – наскільки вони були близькі й бідні. Вони могли легко прийти і тому, що багато років тому щаслива і справедливо славна своєю добротою цариця Гурандухт, донька ватажка кипчаків Атрака, сина Шарагана, була принесена звідти як його законна дружина і цариця цілої Грузії. З цією метою він послав надійних людей і позвав до себе кипчаків та його тестя. Вони прийняли їх з радістю, але вони зажадали безпечного проходу від ясів (аланів). Маючи це на меті, цар погодився піти в *Овсеті* (Осетія, країна ясів/аланів), і він пішов туди зі швидкістю свого слова і взяв із собою Георгія Чкондіделі, свого головного секретаря. [...] вони вступили до Овсеті і царьки Овсеті та їхні ватажки вийшли і простерлися перед ним наче раби. Кипчаки і яси дали йому заручників з обох боків і таким чином він легко поєднав два народи. І там була дружба і мир поміж ними, як між братами. Він узяв фортецю Дарьял і проходи Овсеті та Кавказькі гори. Він зробив кипчакам безпечний прохід і він вивів велику кількість і його тестя і братів своєї дружини. Не даремно він так постарався, і не на неслухняність він привів їх, але з їхньою допомогою він цілком знищив сили Персії і поширив страх і терор на всіх царів навколишніх земель і з їхньою допомогою він здійснив неймовірні подвиги. [...] Він поселив кипчаків у добрих місцях з їхніми родинами, з яких сорок тисяч добірних воїнів бували з ним, коли він ішов на війну. Він забезпечив їх конями і зброєю. Більше

того, були в нього у володіння й невольники [з кипчаків]. Вибрані мужі, навчені у битвах, десь п'ять тисяч чоловік, усі з яких стали християнами і у незліченній кількості були врятовані для Христа. Коли він зібрав їх там, і організував за родами і поставив над ними воевод та командирів, і також війська його власного царства, добірні і добре споряджені, на добрих конях, які ніколи не повертають назад і не відступають, він очолив їх [...].

Golden P. B. Cumanica I. The Qırçaqs in Georgia // Archivum Eurasiae Medii Aevi. – IV. – Wiesbaden, 1984. – P. 58–59. Переклад з англійської мови.

№ 49

Кінець XIII ст. Каїр. – Повідомлення мамлюцького бюрократа Ібн Абд-аз-Захира про Золоту Орду

Про використання купців в ролі дипломатичних посланців, 1261 р.

У 660 р. [1261–1262 р. від нар. Хр.] він [мамлюцький султан Бейбарс] написав Берке, великому володарю татарському, листа [...]. Цього листа він відіслав з однією довіреною особою з аланських купців.

Перша письмова згадка про місто Крим – столицю золотоординського улусу-тумену, названого його іменем, – та організацію населення в етнорелігійних громадах, 1262 р.

Потім вони [посли султана Бейбарса] зійшли на гору, що називається Судах. Тут їх зустрів правитель цього краю в містечку Крим, яке населяють люди різних націй, як-от кипчаки, руси, алани. Переїзд від берега до цього селища забирає один день. З Крима вони за один день доїхали до степу, де вони застали начальника десяти тисяч вершників, який управляв тим краєм.

Про прийняття золотоординським ханом Берке посольства мамлюцького султана Бейбарса та про дипломатичне листування тюркською мовою.

Він [Берке] перебував у великому шатрі, в якому вміщалося 100 чоловік; шатро було вкрите білою повстю, а зсередини оздоблене шовковими тканинами, китайками, коштовним камінням та перлами. Він сидів на престолі, а поряд з ним старша дружина і коло нього 50 або 60 емірів на лавах шатра. Коли вони ввійшли до нього, то він наказав своєму везіреві прочитати послання, потім змусив їх перейти з лівого боку на правий [...]. Головний кадій, який був при ньому, переклав послання і послав список Кану; лист султана було прочитано тюркською особам, які були при ньому [Берке]. Вони [татари] дуже зраділи цьому; він [Берке] відпустив послів зі своєю відповіддю і відправив з ними своїх послів.

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 55; 63; 63. Переклад з арабської мови.

Кінець XIII – початок XIV ст. Каїр. – З хроніки мамлюцького еміра та царедворця Рукнеддіна Бейбарса про особливості державного ладу Золотої Орди

Про посольство від золотоординського хана Туда-Менгу 1283–1284 рр. та його послання монгольською мовою

[...] 682 р. [1283/1284 р. від нар. Хр.] прибули послы від Туда-Менгу, який сидів на царському престолі Берковичів, з повідомленням про прийняття ним ісламу і з маніфестом про його воцаріння. Вони були з кипчацьких правознавців; один з них називався Меджеддін Ата, а другий – Нуреддін. Вони представили власноручного листа від нього [хана Туда-Менгу], писане монгольською [...].

Про захоплення подунайсько-буджацьким улус-бегом Ногаєм Кримського улусу, збирання в ньому податків та пограбування міста Крим під час сепаратистського повстання проти хана Токти, 1299 р.

[...] 698 р. [1298/1299 р. від нар. Хр.] було вбито у місті Кафі згадану особу [Актаджи, онука Ногая] внаслідок того, що його дід Ногай, уразивши Токту, оволодів його провінціями і послав [цього] сина своєї доньки у землю Криму, аби зібрати податки, накладені на його мешканців. Той прийшов у Кафу, а це місто генуезьких франків – воно між Стамбулом і [містом] Крим, і зажадав від їхніх мешканців грошей. Вони пригостили його, піднесли йому щось поїсти та вино попиту. Він поїв, випив вина і сп'янів. Тоді мешканці напали на нього і вбили його. Повідомлення про його убивство дійшло до Ногая, діда його, який відрядив до [міста] Крим велике військо. Воно пограбувало його, спалило його, повбивало численних кримських міщан, захопило у полон купців мусульманських, аланських і франкських, що перебували у ньому, захопило майно їхнє, пограбувало Сару-Керман [Херсонес], Кирк-Єрі, Керч та інші [...].

Про захоплення улус-бегом Ногаєм дніпровсько-дністровського улусу в нащадків темника Курмиши (Куремси) під час сепаратистського повстання проти хана Токти, 1299 р.

[...] 698 р. [1298/1299 р. від народження Христового] було вбито Абаджи, сина Курмиши, і брата його Караджина. Це були сини Курмиши. Усього їх було три брати, що належали до старших полководців і командували тьмами у північних областях [себто в Золотій Орді]. Вони були однакової з Ногаєм могутності, значення та чисельності війська, і погодилися з ним воювати проти Токти. Коли справа Ногая владналася, то і сини його одержали владу, себто Джека, Тека і Турай, а на долю синів Курмиши не випало того, на що вони розраховували. Між ними вийшла сварка і вони, себто Абаджи, Караджин та Янджи, зважилися відділитися від них і перейшли на бік Токти [...]. Коли брати Абаджи і Караджин зібралися в синів Ногая, то вони вбили обох. Дізнавшись про це, Янджи не повернувся до них, а врятувався сам. Сини Ногая, сплюндровавши тьми Абаджи і його брата, перебили і забрали у полон і неволю більшу частину їх.

Їхня могутність посилилася, їхнє військо примножилося і влада їх розширилася. Вони навіть перевершили батька свого [...].

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 105; 112–113; 112–113. Переклад з арабської мови.

№ 51

Бл. 1334 р. Сарай. – Марокканський мандрівник Ібн Баттута про золотоординську столицю Сарай із засвідченням типового розподілу міста на самоврядні етнорелігійні громади

В ньому [живуть] різні народи, як-от монголи – це мешканці країни і володарі, деякі з них мусульмани, аси, які є мусульманами, кипчаки, черкеси, руси і візантійці, які є християнами. Кожен народ живе на своїй ділянці окремо, там і їхні базари. А купці та чужоземці з обох Іраків, з Єгипту, Сирії та інших міст мешкають на дільниці, де стіна оточує майно купців.

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 306. Переклад з арабської мови.

№ 52

1339 р., січня 20. Володимир. – Грамота “князя і спадкоємця Королівства Русі” Юрія Тройденевича про надання його слугі Барткові зі Сандомира, а після його смерті – дітям і всім законним спадкоємцям, вїтївства у м. Сянок на маґдебурзькому праві із розмежуванням прав і юрисдикції вїята та населення міста, з обмеженням деяких із них п’ятнадцятирічним терміном

Во ім’я Господнє, амінь.

Оскільки легше забуваються земні справи людей, які ясно не підтверджуються ні письмом, ні словом свідків, то необхідно, щоб звершена справа на довгі роки була скріплена гідним пам’яті записом. Отож хай дізнаються всі загалом і кожен зокрема – як тепер, так і у майбутньому, кому б не був поданий цей аркуш – чи то для читання, чи для слухання, що ми, Юрій, Божою ласкою князь і спадкоємець Королівства Русі, будучи при доброму здоров’ї тіла та душі, внаслідок зрілої, заздалегідь обміркованої та щирої волі дали та надали нашому вірному слугі Барткові зі Сандомира вїтївство у нашому місті Сяноці, що розташоване над рікою, званою Сян, з повною владою та усєю юрисдикцією за німецьким, тобто маґдебурзьким правом, [щоб] він та його діти і всі законні спадкоємці [на основі цього] постійного права вільно та за спадщиною [цим вїтївством] володіли, [його] держали та посідали, як [це передбачає] саме маґдебурзьке право, [що] має силу та зберігається у кожних окремих містах;

[право, що дозволяє] судити будь-яку людину – чи то німця, поляка, угорця або русина, якого б стану і статі або становища не була ця людина, [якщо перебуває] в окрузі та околицях, належних до цього ж міста Сянока. А кари від вказаних осіб два динари, згідно з правом, повинні віднести нам, а третій повинен бути призначений самому Барткові, його нащадкам і спадкоємцям. Урешті, раніше названому Барткові, його дітям і законним теперішнім і майбутнім спадкоємцям ми дали в самому місті Сяноці у посідання згідно з усіма правами або свободою спадкоємства ринок і його околиці, щоб його забудувати чи споруджувати на ньому, що захочуть – будинки і всілякі крамниці, тобто [для] суконників, крамарів, м'ясників, шевців, рибалок, та все те, що могли б застосовувати та обернути на власний ужиток. І рівно ж цьому згаданому Барткові та його нащадкам ми дали та надали дворище кравців і лазні з їх площами, чи були б вони розміщені всередині чи поза містом Сяноком. Окрім того, часто згадуваному Барткові і його спадкоємцям або законним дітям ми добродушно дозволили [на основі] вічного і спадкового права володіти шостим лишком чи ланом між гаями і межами самого міста Сянока, тобто півмилі в околицях самого міста вище і нижче [від нього], біля ріки Сяну [на] одну милю і стільки праворуч, на тій частині берега, де розміщене місто, з усіма пожитками [та] прибутками, які є і які можуть бути, тобто на ріллі, де викорчовані і де можуть бути викорчовані [дерева], на луках, пасовищах, полях, болотах, у лісах і зарослях, при полюванні на тварин і всіляких звірів і ловлі різних птахів, а також з усіх пожитків і доходів, які можна було б набути між гаями та згаданими межами [міста]. А жителі та поселенці, що осіли чи перебувають у самому місті Сяноці і за його межами, що обробляють і працюють на інших лишках чи ланах на околицях згаданого міста, після закінчення 15 років свободи повинні будуть сплачувати 16 грошів щорічного чиншу. А з городів, що лежать навкруги міста, третій динар повинен бути сплачуваний цьому ж Барткові та його дітям. Крім того, часто згадуваному Барткові та всім його нащадкам ми дали і надали ріку Сян упродовж півмилі по обидва її береги вище міста з малим островом біля міста і всіма потоками, що впадають у цей же Сян у згаданих межах, і млин, що розміщений у Требчі, якими б не були з цього всього користи або доходи, тобто з млинів, ставів і ловлі риби з будь-яких гребель, що по-німецьки називаються We(h)r, а по-слов'янськи яз.

Однаково ж велимо і чітко наказуємо, щоб ніхто всупереч цій нашій ласці з наших урядовців і службовців, шляхетний чи не шляхетний, вельможа чи простолюдин не смів розпоряджатися, судити, наказувати в названому місті Сяноці і його околицях, на землях або на водах проти волі часто згадуваного Бартка та законних спадкоємців і законних наступників. Хто ж учинить по-іншому, хай знає, що він накликав на себе наш гнів і важку образу. Але якщо колись цей часто згадуваний Бартко, його спадкоємці та законні нащадки у догідливу [для них] пору забажають частково або повністю продати, виставити на продаж або обміняти на інші добра згадане Сяноцьке вїтївство з усіма зисками та прибутками, [то] ми повністю з цим згідні.

На доказ цього ми веліли скласти дану грамоту і скріпити [її] прикріпленням нашої печатки.

Звершено у Володимирі при сумлінних і почесних мужах, а саме: Йоаном, званим Лякта, Адальбертом, вйтом з Бохні, Бартоломеем, вйтом з Варшави, Йоаном Бруноном, Левом із Сивича.

Дано року Божого 1339, в день святого Фабіяна і Севастіяна.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 187–194. Переклад з латинської мови.

№ 53

Перша половина XIV ст. – Повідомлення єгипетського хроніста аль-Умарі про Золоту Орду

Про службу в золотоординському війську підневільних народів і статус останніх як державних рабів

[...] У султана цієї держави раті черкесів, русів та ясів. Це мешканці добре впорядкованих, багатолюдних міст і гір, наповнених лісами та плодами. В них росте посіяний хліб, цідиться вим'я, течуть ріки та добуваються плоди. Вони не в силах супротивитися султанові цих країв і тому ставляться до нього як його підданці, хоча в них є [власні] володарі. Якщо вони зверталися до нього із послухом, подарунками та підношеннями, він їх залишав у спокої. А коли ні – він здійснював на них грабіжницькі набіги і дошкуляв облогами; скільки разів він вбивав їхніх чоловіків, забирав у полон їхніх дружин та дітей, уводив їх рабами в різні країни [...].

Про функціонування в Золотій Орді монгольської податкової системи

[...] Розповів мені найдостойніший пан Нізамеддін Абу-ль-Фадаїл Ягья, син ель-Гакіма, що на користь султана цієї держави на всіх накладено данину, що з них стягується. Іноді данина ставить їх у скрутне становище у неврожайний рік, внаслідок мору, який нападає на їхню худобу, або внаслідок випадіння снігу та стовщення льоду. Вони тоді продають своїх дітей для оплати свого боргу. Шеріф Шемседдін Мутаммад ель-Гусейні, ель-Кербелаї, купець, розповідав мені в місяці реджебі “унікальному” 738 р. [1338 р. від нар. Хр.], коли він повернувся з цієї країни, яку він об'їздив під час подорожі і в якій він, заїхавши далеко, дістався до Акча-Кермана і країни Булгарської. Накупив він, розповів він мені, при цій своїй подорожі невольників та невольниць від їхніх батьків і матерів, унаслідок того, що їм забракло грошей з нагоди даного їм царем наказу виступити в іранську землю, і тому вони були змушені продати своїх дітей. Він вивіз від них рабів кращих і дорожчих [...].

Про вищих державних посадовців у Золотій Орді: улусних беків, беклярібека, везіра

[...] Правителі цього султана – чотири улусних еміри, з яких старшим є беклярібек, себто старший емір [...]. Усяка важлива справа вирішується не

інакше як цими чотирма емірами. Коли когось з них не було, то його ім'я [всітаки] вписувалося в ярлики, себто укази, як би воно було вписано, якщо б він був, або його намісник заступав його місце. Вирішують же справу не інакше як через везіра, а везір вирішує справу без них, віддає накази намісникам їх і вписує їхні імена [до ярликів]. Везір – справжній султан, який єдиновладно розпоряджається фінансовою частиною, адмініструванням і усуненням [чиновників], навіть у найважливіших справах, як би беклярібек розпоряджався одноосібно у військовій справі. Щодо ж сукупності [дій] їх усіх у майнових справах народу, то емірам вони більшою частиною відомі лише настільки, наскільки їх знають їхні намісники [...].

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 232; 235; 249. Переклад з арабської мови.

№ 54

Середина XIV ст. – Свідчення анонімної єгипетської хроніки про функціонування курултаю у Золотій Орді

Коли помер цар Узбек, то еміри держави ухвалили, щоби його середній син Джанібек правив державою до прибуття його старшого брата Тінібека.

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 163–164. Переклад з арабської мови.

№ 55

1357 р., березня 4. – Лист (бітік) кримського улусного бега Зайнеддіна Рамадана венеціанцям, який засвідчує його повноваження у стосунках з іноземними посланцями та у визначенні умов для перебування, торгівлі та оподаткування іноземних купців на підпорядкованій йому території

Слово Рамадана венеціанським франкам.

Посланець пана дожа, Андреа, доставив грамоту з печаткою – запит пана дожа і ми знайшли виконуваним те, про що він попросив.

Прибуваючим купцям-венеціанцям належить приїздити у Янгішегр. Ті, хто привозить свої товари і торгує ними у Криму, повинні сплачувати три відсотки [їхньої вартості], якщо вони не торгують, то не повинні платити нічого, а якщо вони провозять свої товари іншим, то повинні платити *тартнак*(вагове). Їхні трактирники не повинні платити ані *айлик* (місячина), ані *ясак* (тут: подушний податок). Також якщо венеціанець вступить у суперечку з особою з [Кримського] тумену або ж у тяжбу з ним, тоді тому, хто позивається на венеціанця, належить іти до консула і звертатися до нього; якщо ж венеціанець позиватиметься на

когось з [Кримського] тумену, йому належить йти до правителя [Кримського] краю (себто кримського улус-бега). Коли [венеціанська] *нава* (торговельний вітрильник) чи *галея* (галера) здійснить завантаження, довіреній особі правителя [Кримського краю/тумену] разом з довіреною особою консула належить здійснити в ній догляд, аби на ній не втік якийсь утікач або раб, а потім вона може вільно відправлятися.

Так були укладені домовленості і договір у році 757 місяця рабі-уль-еввеля в перший день (4 березня 1356 р.) в [ставці Великого хана у] Гюлістані.

Григорьев А. П., Григорьев В. П. Коллекция золотоордынских документов XIV века из Венеции. – СПб., 2002. – С. 181. Переклад з давнього венеціанського діалекту італійської мови.

№ 56

1358 р., вересня 13. Сарай (?). – Ярлик хана Бердібека кримському улус-бегу Кутлуг-Тімуру з наказом йому разом з улус-бегом Азаку вжити заходів для повернення грошей і майна, пограбованих за кілька років перед тим у купців з м. Солхат, причому розкриваються повноваження кримського улус-бега у стосунках з іноземними володарями, а також участь золотоординських достойників у комерційних оборудках

Слово [хана] Бердібека [Кримському улус-бегу] Кутлуг-Тімуру.

Ідумелік, Іоанн, Стефан та Айніддін Юсуф – ці люди прийшли до Нас і ними подано тут таке прохання з торговельних справ: “коли купці їхали у Константинополь, на них напали *галеї* (галери) венеціанців; 2330 соммів сріблом та іншими товарами було розкрадено, двоє людей вбито, а [двох] інших два роки протримали у в’язниці. По двох роках нас було звільнено і ми прийшли до покійного імператора*, волаючи по допомогу. Нам було видано пожалування [від хана], згідно з яким [кримський улус-бег] Рамадан** повинен був стягнути [пограбоване] з венеціанських франків, зобов’язавши їх відшукати й оплатити це майно. На засвідчення цього франкам було наказано заплатити за це майно. І Рамадан особисто послав одну [особу] з тим повідомленням [до венеціанського консула в Азаку], але тому не було [нічого] заплачено і було заборонено в’їзд.

Нині водночас із цим ярликом написано [наступне]: “Ви, [кримський улус-бег] Кутлуг-Тімур із Солхату, і ви, [улус-бег Азаку] Зікебей у Тані, разом повинні звернутися до консула венеціанців і розповісти йому про цих людей. За часів Рамадана було говорено і доведено, що це майно справді перебуває у венеціанців і внаслідок цього воно повинно бути віддане. Вам належить не припиняти зусиль, спрямованих на якнайскорішу видачу”.

Їм видано ярлик із золотою печаткою у рік 758, у 8-й місяць року, у 10-й день місяця (13 вересня 1358 р.).

* Золотоординський хан Джанібек (правив 1341–1357 рр.).

** Зайнеддін Рамадан, див. док. № 55.

Цю петицію подали князі Могулбуга, Кутлуг-Тімур, Тімур, Кораган, Кождаджук [...]

Написав Сабахаддін-кятіб.

Григорьев А. П., Григорьев В. П. Коллекция золотоордынских документов XIV века из Венеции. – СПб., 2002. – С. 186–188. Переклад з давнього венеціанського діалекту італійської мови.

№ 57

1359 р. – Купча, укладена між Петрашем Радцьовським і Анною Радивонковою на дідицтво останньої, у якій згадуються головні урядники: староста землі Руської Отто Пілецький, воєвода Цтибор, писар Яшко, суддя Олефірко, вїйт перемишльський, писар Дячкович та інші особи

† Въ лѣто шести тисащнок шистьдесятъ семок (осмьсотнок) кѹпилъ панъ Петрашъ дѣдицтво въ Анны Радивонъковоѣ дѣднинѹ кк и вотнинѹ, што по нѹи ѡтець далъ. А на продала Петрашковѹ Радъцьѡвѡвскомѹ свою дѣднинѹ и вотнинѹ оу вѣки и дѣтем ѹго: полъ става и со млинѡмъ и съ корчмою и землею и съ з дворици и со всѣмъ што коли ѡтца кѣ прислѹшало. А в то ненадобѣ оустѹпати сѹ ни оунѹкѹмъ кѣ ни племеню кѣ. А кѹпилъ панъ Петрашъ за сорокъ гривенъ. А на то послѹси панъ староста рѡскоѣ земан Ота Пилецкий, воєвода Цтиборъ, писар Яшко; а се землане: панъ Ходько Бывельский, Кадолъфовичъ Дрѹздъ, Иванъко Полъпричичъ, Богданъ Тивѹнъ, Щепанъ Волошинъ Риботницкий, Олефѣрько сѹдья, панъ вѡйтъ перемѹсшльский, Канътѹръ из Оугоръ гостѣ, панъ Гѹтарътъ, Кость Соковичъ, Ганькѣ Раховичъ. А питъ могоричъ оу Бѹвицкогѡ домѹ за копѹ грошей. А писалъ грамотѹ писарь пана старостынъ дьякъ изъ Болестрашичъ именемъ Дячковичъ. А при томъ былъ попо* печѣреский Петръ а коръчмитъ Олехновичъ Семенъ. Оу вѣки вѣкомъ аминь.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów, 1880. – T. VIII. – Nr. III. – S. 5.
Мова староукраїнська.

№ 58

1373 р., грудня 15. Ярослав. – Привілей князя Владислава Опольчика Ходку Лойовичу на с. Гвіздець Коломийського повіту, виданий у присутності урядників двору князя та львівського каштеляна Бенка**

In Nomine Domini Amen. Decet excellenciam principum suorum subditorum comodis et utilitatibus intendere, ut, dum eorum profectibus invigilant, ipsos in honoris

* Так у тексті.

** Перша документальна згадка про уряд львівського каштеляна.

sui promotione serviciiis senciant prompiciores, nos igitur Ladislaus Dei gracia Dux Opoliensis, dominus Wyeluniensis et Russie etc. ad perpetuam rei memoriam volumus devenire: quod inspectis dignis et fidelibus obsequiis per Chodkonem Loyowycz fidelem nobis exhibitis et adhuc futuris temporibus nobis et nostris successoribus eo fidelius exhibendis, maturo nostrorum seniorum prehabito consilio diligenti, de nostre largitatis munificencia eidem Chodkoni et suis heredibus atque legitimis successoribus villam nostram dictam Chosdzecz prope flumen dictum Czarnyawa in districtu nostro Colomiensi et cum omnibus suis pertinentiis, iuribus et dominiis, proventibus, obventionibus, censibus, redditibus et emolumentis, prout eadem willa in suis metis et graniciis est situata circumferencialiter et distincta, cum agris cultis et incultis, et de novo extirpandis, cum silvis, mericis, nemoribus, rubetis, aucupacionibus, venacionibus, pratis, pascuis, molendinis, stangnis (*sic*), piscinis, montibus, collibus, vallibus, planiciebus, aquis, aquarumve decursibus, ceterisque omnibus adherenciis, utilitatibus et usufructibus, pro nunc in dicta villa existentibus vel temporibus succesivis ex eadem pro venire valentibus damus, conferimus, donamus et appropriamus prenominato Chodkoni et suis heredibus et legitimis successoribus hereditarie iure Feodali, ea libertate et consuetudine, qua ceteri vaselli (*sic*) nostri possident sua bona, perpetuis temporibus possidendam, tenendam, habendam, vendendam, obligandam, donandam, alienandam, immutandam et ad usus beneplacitos convertendam. Hoc tamen excluso, quod singuli kmethones in dicta villa residentes, nobis et nostris successoribus singulis annis ad festum sancti Martini Confessoris duos grossos latos solvere pro censu nostre camere sint astricti, et quod prenominatus Chodko aut sui successores de prescripta villa nobis aut nostris heredibus, quocienscumque ad expeditionem generalem in terra Russie vocatus fuerit, cum una hasta et uno sagitario, cum armis bene preparatis, in equis valentibus tenebuntur deservire. Promittimus insuper prenarrato Chodkoni ac suis successoribus, quod si captus vel capti fuerint sub nostro Balinario (*sic*) in exercitu nostro, seu aliqua dampna in equis interfectis perceperint ab hostibus nostris, ipsum vel ipsos ab huiusmodi capitivitate, scitu tamen proborum virorum, dampnis singulis restitutis, liberare. In cuius rei testimonium presentes scribi fecimus et nostri sigilli maioris munimine roborari.

Actum et datum Iaroslav feria quinta post diem beate Lucie virginis gloriose anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo tercio, presentibus hys strenuis Bohvncono Magistro nostre curie, Merbothe de Odiovcze, Ienkone de Konczovycze, Chodkone de Biblicz, Leone de Dworkowicz, Byenkone Castellano Lamburgensi et Iohanne de Glogouia nostro Prothonotario.

Переклад

В ім'я Господа амінь. Як годиться розпочати, що володарі, пильнуючи про надання для вигоди і користі своїх підданих та їхніх успіхів, з метою явного винагородження підданих, тому ми, Владислав, Божою ласкою Божої князь опольський, господар велюньський і Русі і т.п. для вічної пам'яті про справу хочемо наступне: що, приглядаючись до гідної та вірної служби Ходка Лойовича, вірно нам виконуваної, і що в майбутньому нам і нашим спадкоємцям

ним вірно виконуватиметься, прискішуючи подану нашими старшими пильну пораду, з нашого щедрого дару цьому Ходку і його дідичам, а також законним спадкоємцям наше село, зване Гвіздець, коло річки Чарнява в повіті нашому Коломийському, з всіма його добрами, правами і володіннями, прибутками, данинами, чиншами, податками та набутками, так як це село в своїх межах і кордонах є встановлене і розмежоване навколо, з ґрунтами обробленими та необробленими, і новорозчищеними, з лісами, дібровами, гаями, ожинниками, пташиними та звіриними заповідниками, луками, пашами, млинами, озерами, ставами, горами, узгір'ями, долинами, рівнинами, водами, каналами та іншими всіма посіданнями, пожитками і зисками, зараз в названому селі наявними або переданими у спадок, з яких на пожиток даємо, призначаємо, даруємо і віддаємо у власність згаданому Ходку і його дідичам та законним спадкоємцям правом феодала, вільно і звикло інших васалів наших посідати, на вічні часи посідати, тримати, володіти, продавати, заставляти, дарувати, позбувати, обмінювати і на інший вжиток скеровувати. За тим однак винятком, що окремі кметі, в цьому селі осілі, нам та нашим спадкоємцям кожного року до свята св. Мартина сповідника два гроші зобов'язані сплатити на чинш до нашого двору, і що згаданий Ходко або його спадкоємці з цього села нам або нашим дідичам кожного разу на посполите рушення, в Руській землі оголошене, буде зобов'язаний давати одного вершника та одного лучника з добрим озброєнням та на коні, і з повним забезпеченням. Обіцяємо понад це вищевписаному Ходку та його спадкоємцям, що якщо буде вбитий у часі війни, під нашим керівництвом, або інший присуд прийме від наших ворогів, або потрапить у неволю, ухвалою справедливих мужів, до попереднього стану повернеться. Для засвідчення цієї справи нашим підписом і прикладенням нашої великої печатки затверджуємо.

Діялося і дано в Ярославі, п'ятого дня після свята блаженної Люції року Божого 1373, в присутності чинних Богунка, магістра нашого двору, Мербота з Одійович, Єнка з Кончович, Ходка з Бібліч, Леона з Дворкович, Бенка, львівського каштеляна та Йогана з Глогови, нашого протонотарія.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów, 1875. – T. V. – Nr. VIII. – S. 9–10.
Мова латинська.

№ 59

1377 р., жовтня 11. Перемишль. – Привілей князя Владислава Опольчика львівським отцям на села Кротошин, Зашків, Костіїв і чотири двори у с. Мервиця, виданий у присутності урядників, зокрема, руського старости Яцька Радла, ярославського каштеляна Віктора, галицького каштеляна Сціборія Андріяшка та ін.

In nomine Domini Amen. Ad rei memoriam Sempiternam
Nos Ladislaus dei gracia Dux Opoliensis, vielunensis et Russie Tenore presencium singulis et universis quibus expedit notificamus. Quod quum ex vi concessionis

domini Gregory Pape fratribus predicatoribus pro Christo peregrinantibus in terris infidelium misericorditer sit indultum, quod bona mobilia et immobilia possint obtinere et in pios usus convertere, prout eorum superioribus videbitur expedire, de consilio nostrorum fidelium ac de munificencia nostre largitatis Monasterio et Conventui in honorem corporis Christi fabricato et fratribus ordinis predicatorum in nostra Civitate Lemburga, ut eiusdem Monastery fratres eo fervencius possint intendere devocioni, villas nostras Krohoszin (*sic*), Zaskovicz, Koszczieiow et quatuor domus sive curias in villa Mervicz in districtu Lemburgensi situatas cum omnibus illarum utilitatibus, fructibus, proventibus, emolimentis et ceteris obvencionibus universis, eisdem iuribus et dominys, quibus easdem villas et quamlibet earum tenuimus, habuimus et possedimus et prout eadem ville et quatuor curie et earum quelibet in suis metis sunt limitate et distincte, videlicet agris, campis, pratis, molendinis, piscinis, aquis et earum decursibus, silvis, borris, virgultis, mellificys et ceteris earum pertinencys et appendys universis, damus, concedimus et donamus donacione inviolabili perpetue possidendas, tenendas, regendas ac utifruendas et in pios usus convertendas, prout superioribus prefati ordinis melius et utilius videbitur expedire. Specialiter tamen reservamus pro nobis et nostris posteris plenariam facultatem recipiendi annis singulis duos latos grossos vel quatuor parvos de qualibet domo seu fumo villarum predictarum. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum presentibus est appensum.

Datum in Prymsl die dominica ante festum Sancte Hedvigis (*11 Października*) anno domini Millesimo (*Trecentesimo Septuagesimo*) septimo. Presentibus nostris fidelibus Ieszkone Radlo Capitaneo Russie, Victore Castellano Iaroslaviensi, Stiborio Andreasskone Haliciensi et Franczkone Lubaczoviensi Castellanis, Chodkone Bibilsky, Hlebone et domino Nicolao Cancellario nostro, qui presenciam habuit in commisso, testibus ad premissa.

Переклад

В ім'я Господа амінь. Для вічної пам'яті про справу.

Ми, Владислав, Божою ласкою князь опольський, велюньський і Русі. Змістом цієї грамоти засвідчуємо кожному зокрема і всім загалом, кому належить. Що коли силою надання Папи Римського Григорія домініканцям, що були послані в ім'я Христа в землі невірних, милосердно був наданий привілей, щоб добра рухомі і нерухомі могли отримувати і на побожний вжиток скеровувати, в міру того як вони надалі розвиватимуться, з вірної нашої постанови та великої добродієчності монастирю та ордену, створеному на славу Христа, і братам ордену домініканців у нашому місті Львові, щоб цього монастиря брати із запалом могли присвячувати себе побожному служінню, села наші Кротошин, Зашків, Костіїв і чотири доми або двори в селі Мервиця Львівського повіту розташовані, тримати, мати і посідати з всіма їхніми добрами, пожитками, прибутками, будинками та іншими всіма данинами, правами та власностями, що до цих сіл (належать), і внаслідок цього ці села і чотири двори, що в своїх межах і кордонах є встановлені і розмежовані, з ґрунтами, полями, луками, млинами, ставами, водами, каналами, лісами, борами, насадженнями, пасіками

та іншими всіма до них належними даємо, призначаємо і даруємо невідворотно, з правом посідання, тримання, керування і використання на побожні цілі, щоб вищезгаданий орден краще і корисніше розвивався. Зокрема, однак, залишаємо за нами та нашими спадкоємцями повне право кожного року збирати з всіх будинків або домів згаданих сіл по два великих гроші або чотири малих. На підтвердження цієї справи наша печатка є привішена.

Дано в Перемишлі в неділю перед святом св. Ядвіги (11 жовтня) року Божого 1377. У присутності наших вірних Єшка Радла, руського старости, Віктора, ярославського каштеляна, Сціборія Андреашка, галицького каштеляна, та Франчка, любачівського каштеляна, Ходка Бібильського, Гліба і Миколая, нашого канцлера, в присутності цих свідків відбулося затвердження.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów, 1870. – Т. II. – Nr. VII. – S. 10–11.
Мова латинська.

№ 60

1381 р., лютого 19. Ставка у середній течії р. Дон. – Привілей (тарханний ярлик) хана Тохтамиша Беку Гаджжі на увільнення його волості над Молочним лиманом від державних податків, із зазначенням адміністраторів Кримського улусу, причетних до збирання податків, а також розгалуженої системи податків, що збиралися в степах України за монголів

Головуючому (*башлик*) Кримським туменом Кутлу-Бузі, його даругам-беклярібекам, кадїям-законознавцям, його старійшинам [та] наставникам, його диванним писарям, його митникам [та] ваговикам, букаулам [та] туткаулам, хто б не був завідувачем якогось [державного] промислу:

Державцю цього ярлика Беку Гаджжі, який перебуває під нашою опікою і дістав пожалування (*союргал*), було даровано *чикиши** разом з додатками, який щорічно надходив до скарбниці з Сютгільського *іля* (волості). Віднині і надалі уповноважені від [Кримського] тумену** нехай не збирають з [іля] Сютгілья [податок] під назвою “салик” (*салик*), не беруть підвід (*улаг*) і харчів (*шусун*) і не домагаються і не збирають усередині та ззовні Криму на стоянках прирахованих до Сютгілья людей, хоч би ким вони були, комірний податок і поземельний податок. Нехай вони звільняють від *чикишиу* з усіх їх разом через виняток, який ми робимо, через протекцію, яку ми надаємо, через написання йому (Беку Гаджжі) тарханства нашого з *пайзою**** та [оцим] *ярликом* і надають Беку Гаджжі вірою і правдою сприяння – отак ми забажали. Після такого нашого веління уповноважені від тумену особи, які стягають *салик* і *кисмет* (нерегулярні податки та штрафи), нехай побоятся завдавати йому турботи та смутки.

* Букв. вихід – весь комплекс урядових повинностей.

** Волость, що мала виставляти 10 тис. вояків, те саме, що улус.

*** Запозичений монголами в Китаї клейнод; мав вигляд таблички, що носилася на поясі; документ засвідчує тривання даної практики на час видання ярлика.

Також і ти, Бек Гаджжі, якщо будеш чинити утиски бідним та убогим, говорячи “Он як мене пожалувано”, тобі також добре не буде. З такими словами було видано для постійного зберігання ярлик з червоною печаткою.

Григорьев В. В. Ярлыки Тохтамыша и Сеадет-Гирея // Записки Одесского общества истории и древностей 1844. – Т. 1. – С. 338–340. Переклад з чагатайської мови.

№ 61

1385 р. Каїр. – Свідчення єгипетського історика аль-Макрізі про прибуття до столиці мамлюцької держави у Єгипті посланців кримського улус-бека і привезені ними дипломатичні подарунки

11 зу-ль-гидджа 786 р. [24 січня 1385 р.] прибули послы [з держави] хана Токтамиша [...]. Потім вони прибули на аудієнцію до палацу у понеділок 18 числа. При них були їхні подарунки, а саме: сім соколів з мисливських птахів, сім тюків тканин, декілька невірників. Коли було прочитано їхнього листа, то виявилось, що вони – послы правлячого землями Криму [...]. 21 числа [вони були] нагороджені халатами і відпущені назад.

Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / Изд. В. Г. Тизенгаузен. – Т. I. – СПб., 1884. – С. 441–442. Переклад з арабської мови.

№ 62

1386 р., не раніше травня 22. – Присяга луцького намісника Федора Данилевича разом з братом Михайлом на вірність королю Владиславу із зобов'язанням поводитися із підданими “исправно”, “как Богу любо”, слухатися короля “во всем, как ... повелит”, боятися його як Бога, інформувати про все, “што кол от кого оуслышу на господаря нашего великого короля, лихо или добро”

Се язъ Федоръ Данильевичъ ись братомъ своимъ Михайломъ дала есва правду господареви нашему великому королю польскому, литоескому [!] дѣдич(у) и роускому, иныхъ многихъ земель господареви. Осподаръ мой великий король, дал м(и) намѣстничати оу Луцьску, и съ его руки сѣлъ есмь; чинити ми исправно земляном, какъ Б(о)гу любо и осподареви моему великому королю, а слухати ми господаря своего великого корол(я) во всемъ, как ми повелить, и бояти м(и) ся его какъ Б(о)га. А што кол от кого оуслышу на господаря нашего, лихо или добро, того м(и) не оутаити господаря нашего великого короля. А што ми оускажет осподаръ мой, тое радъ чиню и всею мыслью моею и до живота. А все ми доброе мыслити съ моимъ братом господареви нашему великому корол(ю). А города Луцьска блюсти ми, а никому не дати, алижъ осподаръ мой великий

король возьметь, коли оусхочеть. На семъ на всем мы два ись братом моимъ цѣлува кр(е)сть, штожь нама все то исправити косподареви нашему великом(у) королю, а не исправива, судить намъ Б(о)гъ и честный кр(е)сть и осподарева казнь и гроза.

Archiwum ksiąg Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. 1. – № 7. – С. 7–8.

№ 63

1398 р., квітня 24. Ханська ставка поблизу с. Мишурип Ріг. – Фрагмент привілею золотоординського хана Тімур-Кутлука на подовження податкового імунітету (тарханства) Мугаммеда з його синами на належне їм на правах власності місто Індірчі поблизу м. Судак з переліком податків і повинностей, що звичайно збиралися на користь держави

[...] Ми ізволили, щоби державець цього ярлика Мугаммад одержав наше пожалування і став *тарханом*, тому що в предків Мугаммада з часів давно померлого Саїн-хана(хана Батия), переходив [тарханний] ярлик від одного до іншого, згідно з правилами істинного тарханства, тому що наш старший брат-хан пожалував його батька Гаджжі Байрама Ходжу, позаяк той сам звернувся до нас з проханням, пояснюючи, що настала його черга для призначення його тарханом, і ми визнали це подання можливим.

Нехай віднині і надалі сини Мугаммеда, старший Гаджжі Мугаммед і Магмуд, будуть тарханами у [місцевості] Індірчі (разом з її землями і водами), яку вони придбали відповідно до оформленої за правилами шаріатської купчої, і в якій з давніх пір було чимало тарханів, і селище якої широко відоме – вона розташована по сусідству з містом на ім'я Судак, що [знаходиться] в тумені Криму та Кирк-ера. Нехай їхнім землям і водам, їхнім садкам та виноградникам, їхнім баням і млинам, їхнім землям – чи вони постійно використовуються, чи здавна лишаються порожніми – а також їхнім селам, оратаям і торговцям, хто б вони не були, ніхто не чинив насильства, нехай несправедливим чином не брали-стягали б будь-чого. Нехай не забирають *тамгу* (податок) з їхніх виноградників, з Інкінчі й Ускубола – комірний збір і гумений збір (*індір мали*), а з приписаних селян – *кисмет* (нерегулярні податки і штрафи) та *кубчур* (натуральний податок на овець), *ясак* (натуральні податки) і *калан* (грошові збори?) – себто податок під назвою *салик* (річне). Нехай під час купівлі-продажу ними будь-яких речей у [містах] Криму чи в Кафі, по дорозі до цих міст чи прямо в них, на вході до них чи виході з них з них, не брали *бадж* (податок на продаж) і *хардж* (подорожній збір?), *тамгу* (ввізне мито), *тартнак* (вагове). Нехай не домагаються від тарханів та залежних від них людей дорожнього збору чи дозорного. Нехай не хапають їхню худобу для підвід [на державні потреби]. Нехай на ночівлю-постій до них не ставлять. Нехай не домагаються від них корму-фуражу. Нехай вони будуть захищені від будь-яких турбот, поборів і надзвичайних податків, щоби, перебуваючи у тиші та спокої, у години, призначені для молитов, вони

постійно підносили молитви і благословення за нас і наш рід родів. Виданий для постійного зберігання ярлик із золотим *нішаном** і червоною *тамгою***.

Григорьев А. П. Золотоордынские ярлики: поиск и интерпретация // Тюркологический сборник, 2005. – М., 2006. – С. 97–100. Переклад з чагатайської мови.

№ 64

1420 р., квітня 15–24. Крим/Солхат. – Фрагмент ярлика золотоординського хана Улуг-Мугаммада Туглу-баю на посаду даруги Керчі з округою, в якому викладено функції даруги, описано межі Керченської округи та стосунки даруги з місцевими старійшинами

[...] Колись цей Туглу-бай звертався з поданням до хана, нашого великого старшого брата, кажучи про те, що на підставі звичного права батько його [...] був [Керченським даругою], а тепер настала його черга [посісти цю посаду]. Попередній хан, старший наш брат [Тохтамиш] дістав від Туглу-бая заставу, з'ясував його справу, визнав його прохання можливим і ізволив пожалувати його посадою керченського [даруги].

Позаяк брати Туглу-бай і Хизр звернулися тепер до нас з проханням і представили ярлик на спадкову передачу їхньому роду [цієї посади], ми також, керуючись звичаями пожалувань покійних ханів, наших старших братів, ізволили передати Керченський *іль* (волость) Туглу-баєві як старшому братові і Хизрові.

Віднині і надалі хто б не був, нехай не заміряється і не вступає ані в Керч, ані в місцевості, які здавна приписані до Керченського *іля*, які називаються Отли-Таз, Япин-Гьолі, Істебан-Тюпи, Качир-Єрі, Кабак-Таш, Маджар, Кункуз, Качи, Балта, Керпіч, Туз-Гьоль, Ікі-Умрак, Аяни та Кизилар. І ви, старійшини Керченського *іля* Селенга, Кічік і Каракчи, на чолі з Селенгою, всіяко допомагайте [державцям цього ярлика] у збиранні податків денної та нічної податі, *орун* (букв. тронний [збір]), *черік* (букв. військовий [збір]), *тюкарек* (роздача?), *ок* (“на стрілу”), *кон* (постій) і *чикиш*, не викривляйте сенсу вказівок Туглу-бая та Хизра, які робитимуться відповідно до наказів нашого ярлика, а збирайте, діставайте і накопичуйте. І ще платіть щорічно нашим пожалуваням державцям ярлика стільки ж, скільки й раніше ви платили своїм даругам.

А також ми ізволили нікому не наvertати на рабів-утікачів з Керченського *іля*, а належить їх вивести з готовністю звідти, де б вони не опинилися – у [містах] Крим, Кафі чи в Кипчацькому степу, і видати [державцям ярлика]. І нехай люди Керченського *іля*, які здавна мешкають там осіло чи кочують у тамтешньому юрті, не йдуть звідти і не вештаються.

* Букв. відзнака, ханський вензель з ім'ям та титулом, що виписувався на початку ярлика.

** Тут: квадратна печатка, що була стилізацією китайських печаток. Тамги відбивалися з використанням золотих, червоних і синіх чорнил, що відповідним чином відзначалося в тексті ярлика.

І вказівки, які виходять від Туглу-бая та Хизра і відповідають положенням нашого ярлика, щоб ніхто не смів викривляти, а невігласи, які викривлятимуть ці вказівки, неодмінно стерегтимуться цього робити, тільки-но дізнаються, що ті відповідали нашому велінню.

І ви самі, Туглу-бай і Хизр, якщо коли будете утискати тих податних бідняків, які уже несуть тягар і перебуватимуть у вашому віданні, знайте, що і вам за це нічого доброго не буде.

На підставі викладеного вище для постійного зберігання видано цей ярлик з золотим *нішаном* та червоною *тамгою*.

Григорьев А. П. Золотоордынские ярлыки: поиск и интерпретация // Тюркологический сборник, 2005. – М., 2006. – С. 120–124. Переклад з чагатайської мови.

№ 65

1425 р., травня 12. Сучава. – Дарча грамота господаря землі Молдавської Олександра Воеводи боярину Стровчу, “істинному” і “вірному” слугі, який служив “правою і вірною службою”, на два села: Лешовці і Неполюквіці та дві “пустелі”: одна – в Деревновцях, інша – в Черлені

† м(с)тію вжїєю мы александръ воевода господарь земли мо(л)давской чини(м) знаменито, нсси(м) листо(м) наши(м) оуси(м) кто нань оузри(т) или его оуслыши(т) чтучи уже тоть истинный слуга нашъ вѣрныи па(н) стровчъ служи(л) намъ правою и вѣрною службою. тѣмъ мы видѣвше его правую и вѣрную службу до на(с) жаловали есмы его особною нашею м(с)тію и дали есмы ему оу наших земли оу мо(л)давской два села на има лешовци съ оусыми своими кѣты и неполюковци и два пѣстыни една дереновецъ и на черленои противъ великой могыли. а хотарь ти(м) дво(м) село(м) по стары(м) хотаро(м) кѣда из вѣка шживали. а хотарь тѣма двѣма пѣстынѣма по стары(м) хотаро(м) кѣда зѣкръ ожива(л), що бы ему были оурикъ съ оуси(м) доходо(м) ему и дѣте(м) его и шнѣчатамъ его и прѣшнѣчато(м) его и прашѣратомъ его и братїа(м) его, кто вѣде(т) ближній. а то есмы емѣ дали оури(к) за равасова села ш(т) сочавѣ и ш(т) жежїи и за татары що бы шни и и(х) племя за равасова села и за татарь, николи нешпоминали. а инь говорили бы нишо николи. а на то е(ст) вѣра г(сд)вами и вѣра възлюбленнагоми сна илїаша воеводы и вѣра шси(х) дѣтїи наши(х) и вѣра оуси(х) боярь наши(х), вѣра пана мнѣанла дорогѣнского и дѣтїи его, вѣра пана мнѣанла дорогѣнского и дѣтїи его, вѣра пана гри(н)ка и дѣтїи его, вѣра па(на) негры дворника, вѣра пана ванѣ тѣловского и дѣтїи его, вѣра пана жѣржа и дѣтїи его, вѣра пана ви(л)чи и дѣтїи его, вѣра пана илїаша и дѣтїи его, вѣра пана дана и дѣтїи его, вѣра пана нсаїа чашника и дѣтїи его, вѣра пана нестѣака и дѣтїи его, вѣра пана стана, вѣра пана ивана дѣдка, вѣра пана дѣмѣукѣша и дѣтїи его, вѣра пана опришака и дѣтїи его, вѣра пана чюркю и дѣтїи его, вѣра

пана акѡша вистїарника и дѣтїи его, вѣра па(на) нѣгом логодета, вѣра пана ѡефана ключника и вѣра оуси(х) болѣр наши(х) молдавскыи(у) и великыи(х) и малыи(х) и дѣтїи(х) непорѡшено николи на вѣкы вѣчныи. а по наше(м) животѣ кто бѣде(т) господарь нашои земли или ѡ(т) дѣтїи наши(х) или ѡ(т) наши(х) брати или кого бѣ избере(т) быти, тоты цобы и(м) непорѡшили нашего данїа, занѣже есмы и(м) дали за и(х) правїю и вѣрнїю слѣ(ж)бѣ. то(г) ра(дї) цо бы и(м) потвердили. а нан болшее пот[врѣжденїе томѣ] листѣ велѣлы есмы слѣзи нашему вѣрномѣ панѣ купчичю привѣсити нашу великою печа(т) к сем(ѣ) листѣ. писа ванца граматн(к) оѣ сочавѣ в лѣ(т) 5247 м(с)ца мл(н) вї.

Documentele Moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare (anii 1374–1457). – Vol. 1. – Iași, 1931. – P. 173–174.

№ 66

1428 р., березня 14. – Уривок з листа Улуг-Мугаммада османському султану Мураду II із повідомленнями про усобиці в Золотій Орді, про перебування ставки золотоординського хана біля Дніпра та про обмін дипломатичними місіями між державами через купців

[...] Наш брат-хан Токтамиш Хан і Ваш дід Газій Баезід Бег відповідно до доброго старого звичаю обмінювалися послами, подарунками, привітаннями і, перебуваючи у дружбі-приятні, удостоїлися милості Аллага. Потім, коли Всевишній своєю милістю доручив високе місце наших попередніх братів-ханів нам, поміж нами спалахнула ворожнеча і в наступному події розвинулися так, що престол дістався Бараку. У позаминулому році Божою милістю військо рушило у похід і ми змусили втікати Барака і Мансура. Трон і царство [Всевишній] вклав у наші руки, а оті втекли геть, забравши свої загони. Ось уже протягом одного-двох років ми прикочуємо для зимівлі до Озю (Дніпра). Ми не вирядили до Вас людину, вважаючи, що коли б ми його послали, то Волох* його б не пропустив. Ми не знали, що від Вас водним шляхом до нас було відправлено чоловіка. Як сталося, що він не прибув? Про Ваше перебування у доброму здоров'ї та гаразді ми дізналися від [купця] Гаджжі Ібада Турка [...]. Якщо ми будемо обмінюватися послами, подарунками і привітаннями, якщо будуть відвідувати один одного наші купці-уртаки**, хіба це не буде благом? [Щось] є минуще, а це залишиться на віки вічні. Повідомте, як краще видалити ту частину підвладних Волоху невірних, які перебувають поміж нами. Нехай сушею і водою їздять купці-уртаки і незаможні бідняки і добувають собі засоби на прожиток. Іще, аби Гаджжі Ібад Турк поїхав і спитав про Ваше здоров'я, ми відправили з ним лист-привітання, вважаючи, що Ви знаєте його як мудру людину.

* Тут: господар Валахії.

** Купці, які на паях виконували замовлення монарших покровителів.

Писано в рік мавпи в Орді на березі Озю двадцять сьомого дня місяця джумади-аль-авваль року вісімсот тридцять першого.

Григорьев А. П. Письмо золотоордынского хана Улуг-Мухаммада турецкому султану Мураду II // Тюркологический сборник, 1973. – М., 1975. – С. 54–55. Переклад з чагатайської мови.

№ 67

1433 р., січня 9. Краків. – Витяг зі статуту короля Владислава Ягайла про призначення старост

[...] Caeterum promittimus et spondemus: quod nullum terrigenam possessionatum pro aliquo excessu, seu culpa capiemus, seu capi mandabimus; nec aliquam vindictam in ipso faciemus, nisi iudicio rationabiliter fuerit convictus: et ad manus nostras, vel nostrorum Capitaneorum, per Iudices ejusdem Terrae, in qua idem terrigena residet praesentatus; illo tamen homine, qui in furto, vel in publico maleficio, (utpote incendio, homicidio voluntario, raptu virginum et mulierum, villarum depopulationibus, et spoliis) deprehenderetur: similiter illis, qui de se nollent debitam facere cautionem vel dare, juxta quantitatem excessus vel delicti, duntaxat exceptis. Nulli autem bona seu possessiones recipiemus: nisi fuerit judicialiter per Iudices competentes vel Barones nostros Nobis condemnatus. Item promittimus, quod omnibus terrigenis, cum bonis et haereditatibus nostris granities postulantiibus ac petentibus non denegabimus. Item pollicemur: quod omnes Terras nostras Regni nostri Poloniae, etiam Terrarum Russiae includendo, salvis tamen avenae contributionibus (de quibus Nobis, ad tempora vitae nostrae, sola Russia respondebit) ad unum jus et unam legem communem omnibus Terris reducemus: reducimusque, adunamus et unimus tenore praesentium mediante. Item attendentes, quod dicti Regni nostri incolae, et inhabitatores in favorem nostrae Majestatis, privilegiis ipsis, per Nos et nostros praedecessores concessis quandoque derogarunt: eadem ipsorum privilegia nostra, et praedecessorum nostrorum, Regum ac Ducum, et haeredum legitimorum et verorum Regni Poloniae praedicti, ad statum priorem reducimus, reintegramus, restauramus: ac praesentis scripti patrocinio confirmamus, ratificamus, et declaramus, ipsaque robur obtinere perpetuae firmitatis. Item si qui terrigenae, aut quivis alij incolae Regni Poloniae praedicti pendente lite in judicijs, pro quibuscunque causis concordare voluerint; a poenis nostris, et Judicum ac Subjudicum, Palatinorum ac Castellanorum, eosdem liberos facimus, et solutos. Item promittimus, quod nulli poenas super nobilibus, ad quas Nobis judicialiter fuerint condemnati, exigendas donabimus, sed eas per Nos, aut nostros Capitaneos, seu officiales exigemus: et exactas, juxta bene placitum nostrum convertemus. Item omnes incolae Terrarum, Cujaviensis et Dobrzynensis, de avena solita, quam Nobis solvere consueverunt, ad decem annos duntaxat Nobis respondere sint adstricti, quibus revolutis ab hujusmodi avena liberi sint, et exempti. Item Notarij Terrestres, ad Officium Notariatus promoti, semper soli judicijs, et non per alios, vel subscribas, vel surrogandos resideant, ubi commode potuerint, alias liceret eis habere substitutos, quos Baronibus, Judicibus Terrarum, in quibus officium hujusmodi possident, substi-

tuendos praesentare teneantur: et quod tales sint bonae famaе, et a dictis Baronibus, et Judicibus, ad officium hujusmodi approbati; alias a Nobis continuo hoc ipsorum officium, alijs habilioribus, et magis assiduis est conferendum. Nulla autem levis causa, nisi ardua, absentiam Notariorum poterit excusare. Harum, quibus sigillum nostrae Majestatis appensum est, testimonio literarum.

Datum Cracoviae feria sexta intra Octavam Epiphaniae Domini, anno domini 1433.

Praesentibus Reverendis in Christo Patribus, Magnificis et Nobilibus: Alberto, Sanctae Gnesnensis Ecclesiae Archiepiscopo, et Primate, Sbigneo Cracoviensi, Joanne Vladislaviensi, Joanne Chelmiensi, Episcopis. Nicolao de Michałow Castellano et Capitaneo Cracoviensi, Petro Szafraniec Sandomiriensi, Joanne de Lichin Brzestensi, Iarando de Grabie Vladislaviensi, Palatinis. Petro de Bnino Gnesnensi, Laurentio Zaręba Siradiensi, Alberto Malski Lanciensi, Dobeslao de Olesznica Woynicensi, Cristino de Kozięgłowy Sandecensi, Domaratho de Kobylany Bieczensi, Cristino Brzczensi, Joanne de Kretkow Dobrzynensi, Varschio de Samborzec Zawichostensi, Paulo Slodczy Małogostensi, Stanislaо Gamrat Polanecensi, Paszkone de Gosławice Konariensi, Stanislaо de Gozdna Brestensi, Castellanis: Joanne de Olesznica, Regni nostri Poloniae Mareschalco, Petro de Pieszkowa skała Cracoviensi, Petro Korczbok Posnaniensi, Stanislaо Bielawski Lanciensi, Stanislaо Szkowski Vladislaviensi, Andrea de Lublin Dobrzynensi, Regni nostri Poloniae Thesaurarijs, Succamerarijs. Paulo de Bogumiłowice Cracoviensi, Joanne de Sprowa Sandomiriensi, Abraha de Sbęszyn Posnaniensi, Petro de Widawa Siradiensi, Nicolao Słup Dobrinensi, Judicibus. Stanislaо de Charbniowice Sandomiriensi, Zegotha de Moykowice Siradiensi, Alexio Dobrinensi, Nicolao de Kościelec Bydgostensi, Vexilliferis. Petro Strynkowski Pincerna Lanciensi, Sigismundo Bobowski Cracoviensi, Zawissio de Olesznica Sandomiriensi, Subjudicibus, et alijs Militibus in Generali Parlamento, seu Conventione constitutis. Datum per manas praedicti Reverendi, Patris, Domini Joannis, Episcopi Vladislaviensis Regni Poloniae Cancellarij, et Venerabilis Vladislai de Oporow, Decretorum Doctoris Decani Cracoviensis, Sedis Apostolicae Protonotarij, ejusdem Regni Vicecancellarij.

Переклад

[...] Крім цього, обіцяємо і запевняємо, що жодного осілого зем'янина за будь-яку кривду чи вину не ув'язнимо чи ув'язнити не дамо, ані судового вироку не робитимемо, аж поки це в суді не буде справедливо доведено; і до рук наших, або наших старост, через суддів тих земель, в яких цей зем'янин перебуває; цей же, хто буде зловлений при крадіжці або публічній кривді (такій як підпал, вбивство, згвалтування, спустошення сіл та військовий розбій), якщо себе не бажатиме зобов'язати заставою або порученням, також великими шкодами або злочинами, принаймні з винятком, що ми жодних дібр чи посесій не приймемо, доки не буде в суді судьями або нашими можновладцями визнаний винним. Далі обіцяємо всім зем'янам, з добрами та володіннями, що границь оскаржувати і порушувати не будемо. Далі обіцяємо: що всі землі нашого Польського Королівства, навіть землі Русі включаючи, за виключенням, однак, податку з вівса (з якого нам до кінця нашого життя єдина Русь відпо-

відатиме) до одного права і одного спільного закону всіх земель приводимо і приводитимемо, приєднуємо і поєднуватимемо змістом цієї грамоти. Далі звертаємо увагу, щоб згадані мешканці нашого Королівства та ті, що перебувають в нашій королівській ласці, привілеї ці, нами та нашими попередниками надані, ніколи не порушували; ці наші привілеї, наших попередників, королів, князів, законних і правдивих володарів Польського Королівства до попереднього стану повертаємо, поновлюємо і в присутності свідків документом затверджуємо, ратифікуємо і проголошуємо, і надаємо правової сили навечно. Далі якщо ці зем'яни, або які-небудь інші мешканці Польського Королівства згадані, судового розслідування перед вирішенням суперечки в суді стосовно будь-якої справи бажатимуть; їх від нашої кари, суддів і підсудків, воевод і каштелянів звільняємо. Далі обіцяємо, що жодних кар, понад ті, що будуть в суді нами призначені, не вимагатимемо, тільки тих, які нами, або нашими старостами, або урядниками визначені, згідно з нашою умовою змінюємо. Далі всі мешканці Куявської і Добжинської земель зі звиклого податку, як нам платити призвичаєні, тільки до десяти років нам відповідати зобов'язані, потім від цього податку будуть звільнені і виключені. Далі земські писарі, на уряд писаря висунуті, завжди в єдиному суді, і не в інших, або підписками, заступниками засідатимуть, де відповідно зможуть, іншим личить мати заступників, яких можновладці, судді земель, на цьому уряді матимуть, і щодо заступників зобов'язуються, що ті добре ім'я матимуть, і згаданими можновладцями та суддями до цього уряду будуть затвержені; інші від нас продовжуватимуть урядування, інші жителями та більшими землевласниками є призначені. Жодна ж незначна причина, ані труднощі, не можуть виправдати відсутності писаря. Для засвідчення цієї грамоти печатка нашого маєстату є підвишена.

Дано в Кракові у п'ятницю перед святом Трьох Королів, року Божого 1433.

У присутності велебних у Христі отців, вельможних і шляхетних: Войцеха, гнєзненського архієпископа та примаса, Збігнева, краківського єпископа, Яна, владиславського єпископа, Яна, холмського єпископа; Миколая з Михайлова, краківського каштеляна і старости, Петра Шафранця, сандомирського воеводи, Яна з Ліхін, брестського воеводи, Яранда з Граб'є, владиславського воеводи; Петра з Бніно, гнєзненського каштеляна, Вавжинця Заремби, серадзького каштеляна, Войцеха Мальського, ленчицького каштеляна, Добєслава з Олесниці, войницького каштеляна, Крістіна з Козіглов, сандецького каштеляна, Домарата з Кобилян, бєчського каштеляна, Крістіна, бжєченського каштеляна, Яна з Креткова, добжинського каштеляна, Варші з Самбожець, завіхостського каштеляна, Павла Слєдчого, малогостського каштеляна, Станіслава Гамрата, полянецького каштеляна, Пашка з Гославиць, конарського каштеляна, Станіслава з Гоздна, брестського каштеляна; Яна з Олесниці, маршалка нашого Польського Королівства, Петра з Пяскової Скали, краківського, Петра Корчбока, познанського, Станіслава Бєлявського, ланьцутського, Станіслава Счковського, владиславського, Анджея з Любліна, добжинського підскарбіїв та підкоморіїв нашого Польського Королівства, Павла з Богумиловичів, краківського, Яна зі Спрови, сандомирського, Абраха зі Збоншин, познанського, Петра з Відави, серадзького, Миколая Слупа, добринь-

ського суддів; Станіслава з Харбньович, сандомирського, Жеготи з Мойкович, серадзького, Алекси, добриньського, Миколая з Косцелець, бидгоського хорунжих; Петра Стринковського, ланцутського підчашого, Сигізмунда Бобовського, краківського, Завіші з Олесниці, сандомирського підсудків та інших численних на генеральному сеймі присутніх. Дано вищезгаданим велебним отцем Яном, єпископом, канцлером Польського Королівства, та превелебним Владиславом з Опорова, писарем декретів, краківським деканом, апостольським протонотарієм, віце-канцлером королівства.

Volumina Legum. – Petersburg, 1859. – Т. I. – Р. 41–42. Мова латинська.

№ 68

1442 р., січня 12. Вільно. – Привілей короля Казимира Дениску Мукосійовичу на м. Збараж (пожиттєво) та села Збараської волості (довічно) “за верную службу”, виданий за згодою Панів-Ради

М(и)л(о)стью Божью, мы, великий княз Казимер, королевичъ, литовский, жомоитъский, руский и иныхъ, узревъши есмо верную службу слуги нашего пана Дениска Мукосеевича и погадавъши есмо с кн(я)зми, с рицеры, с паны, со всею нашою Радою, дали есмо ему Збараж до живота, а тые села – Исернь а Вандругу, а Лаховъцы, а Дъжемелинцы, а Пищацынцы, а Матфеевъцы, а Есковъцы, а Обычъ, а Вербую, а Ходаковъцы, а Серин на Случи, а Ястреблее в Городку, – со всимъ с тымъ, што к Збаражу и што к тымъ селомъ издавна слушаеть, з нивами и з сеножатыми, и с пасеками, и з ставы, и з ставищи, и з реками, и з бобровыми ловищи, и з дубровами, и з бортьными землями. А дали есмо ему тые села вечно и непорушно, и его жоне, и ихъ детемъ, а не будетъ детей, ино ближнимъ его. А тые села волень продати, замените, заставити и по д(у)ши дати. А Збаражъ по его животе коли быхъмо хотели отъняти у его жоны або его дети, или у ближънихъ его, мы маемъ дати триста гривень. А на то светъки, кн(я)жата, рицери, панове и вся Рада наша. А на потверженье того и печать нашу казали есмо привесити к сему нашему листу.

П(и)сан у Вилни, м(е)с(е)ца ген(варя) 12 дек, индикта 5.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25. – Vilnius, 1998. – S. 283–284.

№ 69

1445 р., липня 24. Луцьк. – Привілей великого князя литовського Свидригайла Петрашку Ланевичу Мильському на с. Сінне Луцького повіту за “службу верную, а никгды не опуцоную”, виданий за згоди Панів-Ради

Милостью Божью великий княз Швитригаило, литовъский, руский и иныхъ.

Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ каждому доброму, нинешнемъ и напотомъ будущимъ, хто нанъ возрить или его чтучи услышитъ, кому жъ того

будеть потрібно, ижъ видеъ намъ службу верную а никгды не опушоную слуги нашего верного пана Петрашъка Ланевича Мыльского, и мы, досмотревъ з нашими кн(я)зи и паны, з нашою верною Радою, даемъ и дали есмо в Луцъкомъ повете Сенъно село данъное со всимъ, што к нему слушаеть здавъна в гранехъ, какъ се в собе маеть сама отчизна в грани Хобовщина, от Шупъкова данчин, а от Котова осов, а от Пескова купля, а от Яблонъна леско, а от Моквина гурба, а Мощона прожор, и во всихъ его границахъ, и мы ему дали и записали за его к намъ верную службу тое село зверху писаное Сенно со всимъ тымъ, што к нему здавъна слушало и слушаеть. А которые три лезива Виненской земли держали панъ Сенько Гостский а панъ Анъдреи Чапличъ, а панъ Ивашко Подолянский, очевисте перед нами и устъне поведили, штожъ тые три лезива вечно и навеки продали преречоному пану Петрашъку Ланевичу Мылскому. Ино билъ намъ чоломъ, ижъ быхъ потвердилъ ему тые то писанные три лезива и з ихъ землями.

Ино мы, в то угленувъши и порядивъши ся з нашою верною Радою, потвержаемъ и даемъ ему, и дали есмо и записали, за его верную к намъ службу тое село веру писаное Сенно со всимъ тымъ перvei выписанымъ, што к тому з века прислушало и слушаеть, вечно а непорушно, со всеми уходы и приходы, ничего на себе не вымениваючи, с присельки и з селищи, и з нивами, и с пашнями, и з лесы, и з дубровами, и з боры, и з бортъными землями, и з гаи, и с пасеками, и з ловы, и з ловищи, и з бобровыми гоны, и с озерами, и з реками, и с криницами, и с потоки, и з ставы, и з ставищи, и з млыны, и з мыты, и з болоты, и з рудами, и таки, што в томъ имени собе примыслить на новомъ корени посадити, со всеми платы, што к тому селу слушает и перед тым слушало, и таки з луги и з сеножатъми, со всеми пожитъки; может собе полепъшивати и розширивати, и осадити, и примножити. А даемъ и потвержаемъ тому перvei писаному пану Петрашку Ланевичу Мылскому веру менованья места вечно и непорушно ему и его детемъ, и его внучатомъ, и его ближънимъ, и его щадком. Вольни во всемъ томъ имени кому отдати и продати, и променяти панъ Петръ и его ближъние, и по немъ будучие.

А при томъ были светъки, н(а)ша Рада верная: владыка луцъкий Феодосеи, панъ Иванъ Гулевичъ, панъ Васюта Тепътюковичъ, панъ Гаврило Шило, панъ Иванъ Волотовичъ, панъ Дениско Мукосеевичъ.

На потверженье того моего жалованья и твердости печать нашу велели есмо привесити к сему листу.

А писан у Луцку, под леты рожества Исус Х(ри)с(то)ва 1000 лет и 445 лета, м(е)с(е)ца июл(я) 24 ден, ин(дикт) 14.

Приказ кн(я)зя Борисово Снаксара.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25. –Vilnius, 1998. – S. 292–293.

№ 70

1446 р., травня 13. Генуя. – Петиція колишнього консула Кафи Оливеріо Маруффо дожу і Раді Старійшин Генуї щодо відновлення справедливості від упередженого вироку суддів Кафи, що свідчить як про реальність контролю колегії суддів над діяльністю консулів, так і про можливість апеляції останніх до верховної влади метрополії

[...] Раніше Маруффо був консулом Кафи і призначив там певну кількість податків для підтримання міста і без всякої для себе вигоди. Проте його хибно було звинувачено в користі і присуджено до штрафу у 100 соммо. Синдики [судді], які засудили Оливеріо Маруффо, були упереджені і погано поінформовані. Син Оливеріо Маруффо Марко просив їх передбачити можливість перегляду рішення, ухваленого у відсутність батька; так воно могло б бути скасоване на підставі ознайомлення з автентичними документальними свідченнями і на підставі показів самого Оливеріо Маруффо. Синдики голосуванням вирішили передбачити можливість такого перегляду. Але відомо, що після завершення їхніх повноважень і відбуття до Генуї, їх неможливо зібрати разом і забезпечити кворум для прийняття рішення. Позивач неодноразово просив тих, що входять до складу Ради Старійшин і Наглядової Колегії Романії, вислухати його скаргу і відновити справедливість, звільнивши його від безчестя та виплати штрафу і видатків по ньому. Оливеріо Маруффо просить, щоби дож і старійшини доручили офіції Романії чи іншим достойним громадянам Генуї зібрати необхідні свідчення, тим більше що в Генує багато осіб, які тоді були в Кафі, і встановити істину.

Рішення дожа Рафаеле Адорно, старійшин і Наглядової Колегії Романії: доручити Наглядовій Колегії розібратись і призначити одного зі синдиків комуни [Генуї] для поради, як слід відповісти на дану петицію.

Карпов С. П. Регесты документов *diversorum filze* секретного архива Генуи, относящиеся к истории Причерноморья // Причерноморье в средние века. – Вып. III. – СПб., 1998. – С. 42–43. Переклад з латинської мови.

№ 71

1449 р. Генуя. – Положення Статуту Кафи про вищі органи управління та посадовців генуезької колонії

Положення про консула Кафи із зазначенням його повноважень як голови генуезьких володінь в усьому Причорномор'ї, встановленням фіксованого жалування, та різними застереженнями щодо занять будь-якою комерційною діяльністю, хабарництва та зловживання службовим положенням

Бажаючи приступити до початку Статуту Кафи та місць, які лежать у Великому [Чорному] морі, і встановити правила для Консула Кафи як голови та начальника означеного міста й усього Чорного моря та імперії Газарії, по-

становляємо, узаконюємо і затверджуємо, по-перше, що Консул Кафи, який з часом має бути, на рік одержуватиме своєї платні 500 соммо кафської монети і що він ніяк не може, не сміє чи передбачати мати або одержувати прямо чи опосередковано іншого доходу, прибутку чи користі, окладу для старих службовців, що перебувають на утриманні, платні для нічних сторожів, слуг чи аргузіїв*, а лише звільнюється від податків на продовольство.

Не в праві також згаданий Консул звільнити невільника чи інших осіб від податків Кафи. Якщо ж він вчинить всупереч цьому, то повинен на покарання повернути усе, що він одержав, незважаючи на дану заборону, а крім того заплатити ще стільки ж, себто суму грошей, які не можна було брати, і штраф [...].

Крім того, постановляємо і наказуємо, щоби згаданий Консул не смів і не думав брати на відкуп сам чи через інших ніяких інших податків і стягнень, ані збирати їх, ані доручати збирати їх іншим, ані якимось іншим чином брати в цьому участь, прямо чи опосередковано під штрафом 100 соммо, четверта частина з яких належить звинувачу.

Постановляємо понад те і узаконюємо, щоби згаданий пан Консул не міг, не смів і думати і не повинен був би займатися торгівлею, ані доручати торгувати від свого імені на весь час своєї каденції явно чи таємно, особисто чи через посередництво інших, в Кафі чи якомусь іншому місті, що підлягало б його віданню, під штрафом 500 за 100 усього того, чим і на яку суму він торгуватиме. Такий штраф надходить до комуни Кафи і [...] його четверта частина віддається звинувачеві, ім'я якого повинно тримати в секреті [...].

[...] Консул по закінченні терміну каденції, коли синдики скінчать перевірку його дій, повинен повернутися у Геную з тими самими кораблями, на яких прибуде його наступник або з іншими, шляхом найзручнішим, найскорішим і найкоротшим, під штрафом від 100 до 200 соммо [...].

[...] Консул не може, не сміє і думати і не повинен брати чи залишати в себе якийсь дар чи подарунок від якої б не було персони, царствующої чи намісницької, за винятком, коли він буде змушений прийняти на честь громади, бо буває, що [навролишні] намісники присилають конів чи щось подібне; але якби дар був надісланий йому, він повинен негайно відіслати його скарбниці [...].

Не можна, однак, згаданому Консулу, самому чи через іншого, придбати подарунок, але можна прийняти лише їжу та напої, які він помірно міг би спожити впродовж доби [...].

Положення про вибори вищого представницького органу влади при Консулі Кафи – Комітету Старійшин, який демонструє надання виборчого права громадянам та міщанам Кафи, описує процедуру таємного голосування під час виборів посадовців та приведення до присяги новообраних

Постановляємо і наказуємо, що пан Консул, щойно вступить на відправлення своєї посади, зобов'язується обрати раду з восьми старійшин нижчеподаним чином: чотири з них повинні бути громадянами, а четверо – обивателями Кафи.

---

* *Персональні охоронці консула.*

Сам пан Консул з *массаріями* (скарбниками), старим складом Ради Старійшин повинні обрати між ними двох старійшин і двох – якогось іншого нижчепоименованих комісій, а саме Наглядного, з чотирьох генеральних синдиків і комітету Торговельного, дбаючи про рівне представництво громадян та обивателів. Ці вісім чиновників разом із Консулом і скарбниками повинні обрати новий Комітет Старійшин киданням чорних і білих кульок, попередньо склавши присягу, що обиратимуть добре і по совісті. Не може ніхто бути допущений у згаданий Комітет, якщо за нього не було кинуте принаймні дві третини куль. Посада Старійшини триває лише шість місяців. Старійшини, обрані зазначеним порядком, повинні на початку своєї каденції присягнути на св. Євангелії, поклавши руку на св. Письмо, що будуть згадані та нижчепрописані правила виконувати і дивитися за їх виконанням, наскільки від них залежатиме, наказавши прочитати собі ці правила при заступанні на посаду [...].

Устав для генуэзских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 году / Латинский текст с русским переводом В. Юргевича // Записки Одесского императорского общества истории и древностей. – Т. V. – Одесса, 1884. – С. 643–647; 651–652. Переклад з латинської мови.

№ 72

1453 р., березня 7. – Найраніший зі збережених документів Кримського ханату – тарханний ярлик, виданий правдоподібно палацевому лікарю Гекіму Ягьї; в ньому перераховано привілеї тархана, чим, між іншим, проявляється тягар державних податків і поборів для звичайних підданців Кримського ханату

В ім'я Аллага милостивого і милосердного.

Силою Єдинобожжя і чудесами Мугаммада.

Силою Вічного Бога (*Тенгри*) в краю Мугаммада, Пророка Божого.

Гаджжі Герей, слово моє.

Цього Великого Улусу огланам і бекам туменів, тисяч, сотень і десятків, далі – його головному *дарузі* Емінеку, який відає Кримським туменом, та беям, далі – головному *дарузі* Кирк-Ера Шаг-Мердану, їх бейству головному сотнику Халілю, його достойникам великим [мужам], його законознавцям (*муфтїям*) і професорам медресе (*мюдеррісам*), суддям та базарним приставам (*мугтесібам*), його *суфіям* і *шейхам*, його писарям дивану, “державцю великої тамги”^{*} Агмеду Ходжі Гаджіке головному митникові та [митникам-] ваговикам (*тартнакчи*), далі – головному митнику Кирк-Єті-Йері і ваговикам, продовольчим комірникам (*анбарчі*), таврувальникам (*яфтахі*) та податківцям (*ясакчі*), так званим *каланщикам* (збирачам поземельного податку), сторожовим військам, пограничним і патрульним заставам!

Нехай вони [вищеперелічені у державця цього ярлика] не беруть і не кажуть [ніби це], мовляв “вершницький податок” (*йорткан ясаги*), мовляв

---

* *Ймовірно, завідувач палацевої канцелярії, аналог османського “нішанджи” – завідувача.*

“привальне” (*кара конак*), подаючи на доказ [своїх повноважень] документ чи що б там не було.

Нехай вони силою не вдираються у їхні доми і не змушують брати на постій.

Нехай вони не беруть з їхньої худоби чи землі податку фураж, мовляв, [це] податок провіантом (*сосун*, монг. *шосун*).

Нехай вони не забирають їхніх коней і тяглових тварин для [обслуговування] гінців (*улак*).

Нехай вони не беруть податок, відрахування, мито та вагове від тих, хто б продав чи купив худобу та тяглових тварин, продав би чи купив рабів та рабинь.

Далі, нехай вони не збирають мито та тамгу, якщо хтось відправить арби з сіллю, власні арби з продовольством у [міста] Крим і Кафу. Нехай [вони] не кажуть, мовляв, [це] “патрульне” (*кабакчилик*), мовляв [це] “заставне” (*кара-коллук*). Нехай вони не кажуть, мовляв, [це] седмина (*гефте-ек*) на податкову службу, мовляв, [це] збір за ловлю [втікачів?] (*кап харчі*), мовляв, [це] звичаєве за *пулгуз* (?), і не збирають [ці податки]. Ніхто, хто б вони не були, нехай не погрожують зброєю і силою нічого, хоч би що то було, не забирають. Ані найменшого і хоч би якого примусу, насильства, утисків, гніту, ворожості нехай вам не чинять.

Посли та подорожні, хто подорожує “зсередини” (тобто сухоходом) на конях чи “ззовні” (себто морем) на кораблях, займається торгівлею, коли продає та купує, йдучи та приходячи гінці та провідники, пташники (*кушчі*) та барсники (*барсчі*), корабельники (*гемічі*), мостовщики (*кьопрючі*), перевальщики (*гічючі*), головам гільдій усередині міст, а назовні їх – старійшини краю, які мешкають у селах, особи, які відають щонайменшою і будь-якою податковою справою, усі проводирі, усі люди, усі загалом – нехай знають!

Державець цього ярлика Енгюрлі (з Анкари) Магмуд-оглу Гекім Ягья Ага був пожалований – нехай буде тарханом! Куди б він не сказав, нехай рушатиме [вільно і безперешкодно], куди б він не сказав, нехай крокуватиме! Від цього дня і надалі нехай від нього не беруть побору та стягнення. Нехай не нараховують і не беруть так званого річного (*салиг*). Нехай не кажуть, [що це, мовляв,] *колуш кол[т]ка* (“взаємна допомога”), і не чинять утисків, мовляв, воєнна потреба(?). Де б не було, якщо зберуть врожай, мовляв, комора продовольства, мовляв, комора сиру, що б не було – нехай [нічого такого] не говорять і [того] не забирають. Якщо хтось ослухається, мовляв, [це] звичаєве з току, і вчинить [відповідно], у Мене в [містах і округах] Кирк-ер, Крим, Кефе, Керч, Таман, Каба (Кабарда?), Кипчак, ніхто в місці, куди дійде мій наказ, хто б він не був, нехай не каже [мовляв] мито, вагове, данина, стягнення, і з Гекіма Ягьї нехай [того] не збирають.

Ми сказали: “Перебуваючи у покої і ведучи праведне і скромне життя, нехай [пожалувані] творять нашим предкам увечері і зранку, вранці та ввечері у п’ятиразових намазах молитву і благословення”.

Далі Ми сказали: “Зважаючи на твої минулі подвиги, яке б не знайшлося [в тебе] слово, нехай попросить”.

Далі Ми сказали: “[Коли] ми таким чином постановили і вчинили відповідно до цього ярлика, [тоді] що доброго буде тим особам, які чинитимуть утиски, насильства, гніт і ворожість Гекіму Ягьї, якого Ми учинили тарханом? Нехай же вони бояться!”

Що би ми тут не сказали, ми видали ярлик, що містить усе це, із золотим вензелем та червоною тамгою. За літочисленням у рік курки вісімсот п’ятдесят сьомий, у щасливому місяці сафарі 26-го дня в понеділок. Написано у Великій Орді, у Кирк-ері у палаці. Було представлено головним суддею (*кадиль-куддат* – “суддя над суддями”) Мевляною Садр-і-Джиганом. Написав Алі Бахши [писар].

Özyetgin A. M. Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin ve Üslûp İncelemesi. – Ankara: TDK, 1996. – S. 112–115. Переклад з чагатайської мови.

№ 73

1466 р., квітня 10. Ставка на р. Азугли-Узень (?). – Лист (бітік) золотоординського хана Мугаммада (1465–1466) османському султану Мегмеду Завойовнику, відправлений з купцем Гаджжі Агмадом, із запрошенням до обміну торговельними караванами та підтримання дипломатичних стосунків через купців-дипломатів

Він!

Могутністю неповторною і чудодійствами Мугаммадовими і міцніючою беззаперечністю Магмудовою – най увічнить Аллаг царювання його!

Проводиреві султанів – милістю владики обох світів – найвеличнішому султану Мегмеду Газі пребагато вітань – по тому, як вони надійдуть, повідомляється, що послы-посланці наших давніх ханів – наших предків і послы-посланці з найкращих колишніх Ваших людей приходили один до одного, купецькі каравани приходили один до одного, подарунками та привітаннями обмінювалися, взаємно питалися про гаразд і здоров’я, дружбою-братерством досягали милості Всевишнього Аллага. Дякуючи милості Аллага, коли велике місце попередніх ханів – наших пращурів – було милостиво подароване нам і в той час, коли ми за звичаєм наших попередніх кращих людей постановляли обмінюватися послы-посланцями, купецькими караванами, взаємно спитатися про гаразд і здоров’я, сталося багато поважних справ, тому наші люди не могли приїхати з цієї причини. Тепер же милістю Єдиного і Суцього Всевишнього Аллага, якщо з цього дня, примножуючи дружбу наших давніх добрих людей, примножаться добрі між нами стосунки, зміцнюючи у майбутньому дружбу поміж нами, наші добрі люди почнуть ходити один до одного, то [про це] дальній [государ] почує, а ближчий [государ] побачить. У минушому світі посеред друзів-ворогів чи не це буде доброю славою?

Вважаючи так, відправили ми [до Вас] послом від давніх літ старого молільника за нас іменем Гаджжі Агмад, аби повідомити про наше добре здоров’я і лицезріти Ваш гаразд, відвезти вагоменьке привітання і легенький подарунок.

Писано у рік курки, за літочисленням [гіджри] вісімсот сімдесятого року, благословенного місяця берата, п'ятого [дня] по старому, коли Велика Орда була на березі Азугли-Узень, у вівторок.

Григорьев А. П. Письма золотоордынских ханов // Тюркологический сборник, 1975. – М., 1978. – С. 241–242. Переклад з чагатайської мови.

№ 74

1475 р., липень. – Фрагмент листа хана Менглі Герeya до неназваного османського достойника із подякою за визволення з генуезького полону і визнанням себе ставлеником османського султана, чим було створено формальний прецедент для підданства кримських ханів династії Османів

[...] заточений у темниці, я чув, як говорилося про Ваші високі і достохвальні якості, і я сподівався на те, що від Вас прийде привітання. Хвала Аллагові! Це сподівання нині здійснилося, Кефе стало країною ісламу і я знайшов привітання. Милістю Аллага, звільнений з темниці, я опинився ставлеником (*тікме*) нашого падишага*. Як я можу відплатити цей борг, якщо Бог не дасть мені засобу? Потрібно, аби Ваша милість захистила мене у присутності нашого падишага. Я виказав у присутності Агмеда Паші вірність, покірність і визнання нашого падишага і пообіцяв бути другом друзям падишага та ворогом його ворогам. Я тримаюся моїх обіцянок. Хоча мої вороги численні, я відмовляюся промовляти брехню та піддаватися інтригам. Я боюся, щоб Ви не довірилися наклепам. Не гнівайтесь на мене, перш ніж дістанете новини від мене. У сподіванні удостоїтися Вашої милості та довіри, цей лист Вам надіслано у першій декаді місяця ребі-уль-еввеля року вісімсот вісімдесят.

Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı / Présenté par A. Bennigsen, P. N. Boratav, D. Desaiwe, Ch. Lemerrier-Quelquejey. – Paris, 1978. – P. 55–57. Переклад з османсько-турецької мови.

№ 75

1475 р., літо-осінь. – Зведення з повідомлень про організоване пљондрування османськими військами під проводом великого везіра Гедюка Агмеда Паші захопленого міста Кафи, для якого застосовувався перепис населення й майна та залучалися місцеві колаборанти

6 червня 1475 р. [османський головнокомандувач] Гедюк Агмед [Паша] погодився на укладення триденного припинення воєнних дій. Одразу було розпочато власне переговори. До табору турецького вирушили чотири визначних

---

* *Османський султан Мегмед II Завойовник (1451–1481).*

اوصاف حمید بنکیزه اشیتیب اول زینالی
 اجمیند اسنجه بین پناش امار ایودکن بمدا له اول او متغایر
 بولدی کتدی وخی واکلا سلام بولدی سیزخ بولسا
 عنایتیندا اشکر اول زینا بلین خلاص بولوبنک شاه نیکل
 تیگه سه بولوم دولت ایضیکیندا یغایر بله کیمن لادنه ایسه
 تیگمش دور بو عوضن بله سنا غایر نجهوکل قول بوتوق
 فینا رضایمکلر الله خالی فینا رضای اهدی بر نیکل او جوبن
 دولت ایضیکیندا مر حمت سمعینکیزه واقف بولوبنک شاه توشا
 بزیه خیبوسوز بولدی یار فیلخای کیزکم نیز یار شاه غایر
 بولغانیزنه تنه سناک بولغانیزنه تنه اعدا باشه برله همده
 شرط قیلدوقکم بله شاه نیکل دو کیندا دست دو ضعیف
 دو شمن بولغانیزنه اول ممدو شرط اوستوندا تورمز
 تنه بر نیکل دو شمن لادیز کوب تورمز بر نیکل او جوبن جیل برله
 لیغان سوز نوسور کابی نیه غوغا قارمیزکم سیز لاد نیکل
 بکین سوز لادکا اینا غایر بزیه من خیقین خبر بیله کینجا برکا
 اوغکا فیلغا غایر نیه او مانور میز لیسو کور سیکیزه کا اغفرا

فیلغا خنصه لدرال فیله ای غوغا اولدی بولسا
 ناینین وغانما

صوره اولدرکه عتبه علیان حکم کما مستطاع وارد اولد
 مصفون منیفند امر اولمشن کر طلعه کالنه مقاطعیه
 ور بله کچون عوض امدد و بولکری اشکرکه و روس
 خلقنوک ایچکری آمی منچولیه و بغداد دن و غیر برون کلان کوز
 و مار غایب و مار منفرد بیت انمال ورسم کردی و عشرت
 و سلاحتی عتبه و اسکله صهر صاقتق عامل ضبطنده اولوب
 طالیانه قتم اولنورسه دیو عرض ایلد کورک ایشلری عینی بل
 علی التفضیل دفتر ایذب کیم لر متصرف ایو کین بلدر سن
 بوناردرکه ذکر اولنور

میر لوان خیر الامواه الکرام مالوع اولعل
 بای بکر و غیر سیخاق بکله او مشرف اولوغ
 بوناردر مثلاً جرم جنایت ورسم کردی شهید دن سنیان بکری
 آدماری ثورف ایلدیم دیدیم اورخونلار کرد

ورسم فوجی کر بکلکه ضبط اولسانه مخور خاجدر اگر خارج ایسه
 مانع اولیم سن دیو امر وارد اولمش در کیم معوق اولمش
 شهید دن لیکن و یوله بوتار و اسکله لره فوجی دن سکر
 اچ کر بکلکدن خارجدر و مورنه باشنه بر اچ و فی
 بوتار و اسکله لره عادت اولماق ازمه النور عینی
 لیکن کیم مورنه باشنه بر اچ و فی شهید دن معوق اولمش
 اورخونلار کرد

мешканця, а власне Джуліано Фієскі, Баттіста Аллегрі, Сісто Чентуріоне і Грегоріо Россо [...] Кафські парламентарії та представники паші уклали наступні умови здачі міста: мешканці Кафи та їхнє майно залишаться недоторканими; усі мешканці Кафи, які народилися та оженилися у Кафі, можуть залишатися на місці, виплачуючи лише харадж на користь султана; решта осіб, яка перебуває в Кафі тимчасово, може або лишитися на місці, або виїхати, забравши своє майно.

Цей договір був підписаний делегатами кафської влади без попереднього погодження з народом. З тієї причини зчинилося обурення діями генуезьких парламентарів.

У день капітуляції турецькі переможці підняли свої прапори на воротах Сан-Джорджо та Сан-Теодоро. Консул [Оберто Скварчафіко] з його радниками віддали в руки паші урядовий палац [...]. 7 червня було оголошено розпорядження, щоби міщани знесли зброю до старого палацу консула [...]. Упродовж наступних двох днів було проведено масові арешти. Було ув'язнено усіх чужоземців, які були у Кафі, а саме італійців, поляків, русинів, грузинів, черкесів та інших. У них було конфісковано всю їхню власність [...]. Конфіскована здобич була колосальною, і сам Гедюк, як казали, мав дістати з того джерела 25 тис. дукатів.

Після пограбування чужоземців великий везір взявся за місцеву людинність [...]. [Названі вище] Аллегрі, Чентуріоне, Россо і Фієскі стали довіреними мужами везіра. До них долучився такий собі Альвіджо Гаспе [...].

9 та 10 червня чотири названі кафіюта під керівництвом писаря великого везіра провели за його наказом перепис італійців, греків, вірмен, євреїв та інших. Враховувалося походження кожного мешканця, його професія, час проживання у Кафі, майно, місце походження, сімейний стан включно з часом перебування у шлюбі. Тоді виявилось, що в Кафі налічувалося до 70 тисяч населення і 8 тисяч будинків.

12 і 13 червня кафіютам було видано розпорядження під страхом смерті привести на огляд усіх своїх дітей віком від 7 до 20 літ [...]. Огляд зібраних дітей проводив сам здобувач міста. Один зі свідків катастрофи повідомляє, що переможці забрали тоді 3000 хлопців і 450 дівчат [...].

Протягом тих самих днів кафіюти були позбавлені всіх своїх невільників, які в кількості 3 тисяч перейшли у власність турків. Лише декого з них викупили їхні старі власники. Також було оголошено про негайну сплату на користь султана *хараджу* (данини). Він становив від 50 до 100 аспрів залежно від маєтності.

17 червня мешканці Кафи довідалися про те, що вони мають повернутися до нормальних занять [...].

Małowist Marian. Kaffa – kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453 – 1475. – Warszawa, 1947. – S. 333–336. Переклад з польської мови.

№ 76

[1479–1480 рр.] – Перелік бояр у “Вержанском пути” “за Днепром” із значенням їхніх зобов’язань військової служби на користь великого князя литовського відповідно до розмірів земельних володінь

За Днепромъ бояръ у Вержанъском пути

Лукъянъ Лапътевичъ. Васько Чортовичъ, братъ его Ивашъко. Олферъ Маръдасовъ, сыны в него тры: одинъ у поделе, а два с нимъ живутъ. Сенько Водохлища, сыны в него два и тыи по служъбамъ. Близнаковъ Василии, сынъ в него одинъ, братъ его Ивашъко, а третий братъ Михайло; вси три одно село держать, одну служъбу служатъ. Ферзиковъ Сенько, братъ его Ивашъко, третии братъ Занъко, четвертыи братъ Федко; одно село держать, служъбу служатъ одну. Иванъ Гермневъ, въ него тры сыны; братъ его Тарасъ, в него два сыны; братъ ихъ Нестеръ, сынъ в него одинъ; вси тыи тры браты в поделе, двема служъбами служатъ. Иванъ Плакъса, братъ его Яковъ в поделе; село одно, служъба одна. Семень Федковъ. Кудинъ Путникъ, в него два сыны, трети[й] у служъбе; братоничъ Кудиновъ Ивашъко; двема служъбами служатъ. Иванъ Босольковъ, братъ его Фома, третии братъ Сысои; вси у поделе, служъба одна. Ходыка Варварынъ. Сенько Отъчичъ, в него тры сыны – два с нимъ, третим въ служъбе. Ермакъ Бороднъ, в него тры сыны – служъба. Ивашъко Маръшинъ – служ(ба). Олешъко Наришъкинъ – служ(ба). Олешъко, Федоровъ сынъ, в него два сыны, одинъ малъ – служ(ба). Семень, братъ его Иванъ, третии братъ Микита, четвертыи братъ Юшъко Русановъ а Федько; тыи пять въси у разъделе, служъба одна. Иванъ Деръповъ – служъба. Федько, Моисеевъ сынъ – служъба. Микула, Симоновъ сынъ – служъба.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. – Vilnius, 2004. – S. 155–156.

№ 77

[1480 р., квітень]. – Присяга Олізара Шиловича, луцького намісника, на вірну службу королю польському і великому князю литовському з обіцянкою нікому не передавати держання Луцького замку

Я, панъ Олизар Шиловичъ, присегаю Богу и Пречистой Ег(о) Матери, и всимъ с(ве)тымъ, и королю его м(и)л(о)сти на томъ, иже ми его м(и)л(о)сти, г(о)с(по)д(а)ру королю, служити верно, к Великому Князству Литовъскому приять, а што слышавъши о недобромъ его м(и)л(о)сти, то ми его м(и)л(о)сти поведать. А тежъ, што ми его м(и)л(о)сть полецилъ и даль Лучоскъ держати, маю тот город Лучоскъ держати веръно на короля его м(и)л(о)сть к Великому Княжъству Литовъскому, а не маю его никому спускати, ани ко одной инъшой стороне, толко г(о)с(по)д(а)ру королю его м(и)л(о)сти и Великому Княжъству Литовскому. А, Боже того не даи, господара короля если бы не стало, тогда тотъ городъ Луческъ маю спустите сыну его м(и)л(о)сти, котории будеш на Великомъ

Княжѣстве Литовѣскомѣ, и Великому Княжѣству Литовѣскому. Если то здержу, Боже помози ми, а если не здержу, побий ме Богѣ въ души и въ теле, etc., etc.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. – Vilnius, 2004. – № 57. – S. 107–108.

№ 78

Бл. 1487 р. – Скорочений виклад таємного допису до османського султана Баезіда II про службові зловживання урядового податного комісара (*еміна*) порту міста Кефе, який засвідчує сваволю та корупцію останнього, і в той же час демонструє ефективність османського комісаріату у справі контролю за діями урядовців на провінції

Казус _____

Нехай Аллаг Всевишній зробить вічним султанат їхньої високоності Султана Баезіда, продовжить його життя та щастя! Є надія, що розслідувавши невдячність одного з мізерників Кефе, Ви побачите, скільки з рук цього *еміна* Ягбі коїться гніту [Вашим підданцям]! *Азаби* та навіть *яничари* плачуть і стогнуть від його безчестя і волають [по допомогу], а той сидить [собі на своїй посаді], проїдаючи падишагове добро, неначе своє власне, сидить, тримаючи в страху край, примовляючи “Я – ставленик (*дікме*) [самого кадіаскера Румелії Чандарли] Ібрагіма Паші – відтепер хто мене скине?” *Санджакбей* (губернатор провінції Кефе) та *кадії* (судді) не знають про його заяви та залякування. Нині, є надія, що Ви [мій Падишагу] накажете розслідувати вчинки цього мізерника. Заради душі Вашого батька* – нехай буде запашною його могила! – та заради душі Мугаммада Обранця [Аллага] – нехай будуть над ним благословення [Аллага]! – Ви побачите списані у цьому дефтері всі казуси і накажете [іх] розслідувати. Тоді Ви побачите, скільки гніту коїться над падишагськими нещасними! [...]

Казус _____

Під час набору *азабів* (добровольці, які несли морську та гарнізонну службу) він бере один золотий (*філорі*) з кожного. Він записує одних, як таких, хто одержує платню, а інших – ні. Тоді він не платить зареєстровану платню, а тримає її для себе і платить за хабарі тим, хто був занесений у списки без платні. Коли *азабі* звільняються зі служби, він (Ягья) не платить їм платню, що набігає на час їх звільнення (за декілька місяців від попередньої виплати). Також він часто набирає та звільняє *азабів* без оповіщення *санджакбея* та *аги азабів*.

Казус _____

Перед цим процедура була такою. Довірений писар *санджакбея* та *ага азабів* збиралися разом для проведення виплат *азабам*. Кожен записував дані у свій реєстр у час роздачі платні. Тепер же Ягья проводить виплати самостійно. Іноді

---

* Мегмед II Завойовник.

платні не видається по чотири-п'ять місяців. Зубожілі *азаби* ідуть жебрати до нього. Тоді він погоджується заплатити їм лише після одержання хабарів. Тепер *азаби* не торкаються навіть половини належної їм платні, тоді як до Порти були послані [звітні] реєстри про те, ніби платня була заплачена повністю. Емін Ягья каже, мовляв, Кефе – це не Геліболу, тобто уся відповідальність за збирання та розподіл прибутків покладена на мене одного. Нехай Султан питає теперішнього дефтердара Джендереджі-оглу, чи є це правда, чи ні.

Казус_____

Тут розкривається, які несправедливості чиняться проти Ваших рабів яничарів. На загал, він затримує платню на два-три місяці під приводом, що на митниці не зібрано ніяких прибутків. Він робить вигляд, ніби відкупи є збиткові, але тоді чому прибутки зросли до одного мільйона *акче*? Проте коли ми питаємо відкупників митниці, вони кажуть, мовляв, в нас повно грошей, але усі їх забрав емін. Насправді емін та відкупники разом за згодою розпоряджаються султанськими грошима. Вони позичають їх людям під відсотки або інвестують у торгівлю рабами і рабінями з Черкесії і привласнюють собі прибуток. Його обов'язком як еміна є покласти прибутки у скарбницю і запечатати їх. Усі раби і рабині, які потрапляють у розпорядження до відкупників податків, повинні знаходитися у його коморі. Якщо він стверджує, що придбав їх, Ви не повинні йому довіряти.

Казус_____

Ось як він взаємодіє з *бейту-ль-мальджи**. Один купець з Персії, вбитий у Тамані невірними, залишив по собі шість тисяч *чадр*, а також рабінь на додачу до його особистими речами. Продані як належить, вони повинні були б дати тридцять тисяч кефських *акче*. Але він продав чадри *бейту-ль-мальджи* по два з половиною кефських *акче* за штуку попри те, що люди при кадійському суді Тамані пропонували в кредит на три місяці по три-чотири *акче*. Так що сума за майно померлого купця, порахована у суді, на двадцять тисяч *акче* менша за реальну ціну, і відкупник купує його за цією ціною. Після цього відкупник та емін розпоряджаються ним, як хочуть. У всьому цьому можна переконатися з реєстрів судових рішень *кадія*, і всі люди у Тамані знають про це.

Казус_____

Один руський купець помер у Кефе і залишив по собі майна на вісім тисяч *акче*. *Бейту-ль-мальджи* усе його забрали. Також *бейту-ль-мальджи* в Азаку забрали його майна на шість тисяч *акче*. Нічого з цього не дісталось султанові. Правила щодо такого майна добре відомі султанові.

Казус_____

Один купець на ім'я Гаджжі Небі, який тримає крамниці, що належать султанові, приніс орендну плату за них до *емінової* скарбниці. Ягья заперечив,

---

* Агент складу, в якому зберігалось майно, залишене померлими без спадкоємців.

що одержав ці гроші і зажадав заплатити ще раз. Небі був неспроможний заплатити ще раз, після чого емін Ягья надав Небі позику під відсотки за оренду. Ніколи не бачено, щоб емін надавав позику на оренду під відсотки.

Казус _____

Донині прибутки з портів [провінції Кефе] щодня зростали і без нововведення. Нині Ягья, доповідаючи Порті по-своєму, запровадив нечувані нововведення у Татському ілі. Через ці нововведення джерела прибутків повинні були б також зрости. Проте прибутки віддано на відкуп за попередніми ставками. Причини цього належить розслідувати самому султанові.

Казус _____

Повинно знати, що цей емін зібрав значно більше *хараджу* (поголовного податку), ніж він послав Порті. Деякі з надлишків походять від спадкоємців тих, хто у попередніх роках був занесений у реєстри і помер, а також від своїх власних стягнень, які він удає за нібито внесені до реєстрів *хараджу*. У давнину був тут один невірний, відомий під іменем *Шканаз-оглу* (“син Ашкеназа”), який звичайно окремо вів мовою невірних реєстр тих, хто підлягав стягненню *хараджа* (данини). Цей Ягья знайшов ці старі реєстри і, наполягаючи на тому, що ті померлі, які були занесені до них, були вписані до нового реєстру, він зібрав *харадж* за них. Теперішній реєстр, посланий Порті, це той самий, що Джендереджі-оглу використовував для збирання податків і відіслав до Порті. Якщо ці імена справді внесені до реєстру, чому тоді Джендереджі-оглу не зібрав їх? Реєстри Джендереджі-оглу повинно відіслати назад у Кефе з інспектором, щоби побачити, який надлишок зібрав [на свою користь] Ягья.

Казус _____

Донині, коли емін збирав *харадж*, *кадій* або призначена ним особа засідали разом [з *еміном*]. Уже два роки ані *кадій*, ані призначена ним особа не були присутні, коли Ягья збирав *харадж*. Він сам збирав *харадж* у власній конторі. Султан може запитати в *кадія*, чому Ягья не хоче, щоби *кадій* сидів з ним під час збирання *хараджу*.

Казус _____

Султан послав кілька наказів своїм представникам у Румелії та Анатолії, щоби зібрати додатково по двадцять *акче* з заможних невірних і по десять *акче* з бідних невірних. У Кефе також цей наказ було одержано. За губернаторства Касима Паші *емін* збирав *харадж* разом з цими додатковими *акче*. Потім, як прийшов цей *емін*, султан через співчуття до бідних надіслав – за поданням Касима Паші – новий наказ з тим, щоб він повернув додатково зібрані гроші бідним. Тепер, мабуть, менше половини цих грошей дійшло до бідняків. Усе це неможливо заперечити, бо воно відомо *санджакбею*, *кадіям*, *мюдеррісам* (професорам медресе) та міським мужам. Ми не можемо через брак місця говорити про менш важливі речі. Про його розкрадання султанських грошей можна судити з того, що на час свого прибуття в Ягї не було жодного *акче*, тоді як

тепер нема такого великого купця (*базаргян*), який би не брав у нього грошові позики під відсотки. Але як гроші, так і бідняки належать султану. Най буде здоровий падишаг!

Казус _____

Місцеві *кадії* не можуть виконувати своїх обов'язків, тому що вони бояться [цього] *еміна*. Він рве на шматки їхні папери і відвертається спиною від їхніх постанов. На порушення шаріату і всупереч постанові *кадія* Кефе він одружився з розлученою жінкою, чий законний очікувальний період після розлучення ще не вибіг. Чуючи чутки, як скривджені люди подають їхні скарги султанові, він готується втекти і каже, що його було закликано до Порти, щоби запропонувати вищу посаду.

Най Аллаг поспівчуває людині, що є приятелем Султану і читає йому цей допис!

İnalık H. The Customs Register of Caffa, 1487–1490 [Sources and Studies on the Ottoman Black Sea. Vol. I.] / Ed. V. Ostapchuk. – Cambridge, Mass., 1996. – P. 99–102 (переклад англійською); 151–156 (текст), XI–XII (факсиміле). Переклад з османсько-турецької мови.

№ 79

1490 р., серпня 28. – Уривок зі звіту кадія м. Кілія до імперського уряду про джерела прибутків, які могли б підлягати оподаткуванню державною скарбницею, який демонструє відповідальність та повноваження *кадіїв* (суддів) як урядових агентів на провінції щодо визначення джерел державних прибутків відповідно до норм ісламського та султанського права; у документі також засвідчено щільний та ефективний контроль центрального уряду за роботою провінційних урядовців

Причина, чому ми представляємо Султанському Порогу всі ці речі, як вони відбуваються, є та, що ми дістали імперський наказ від Порти – що його кожен в цілому світі мусить слухатися – в якому постійно наказувалося наступне: якщо будь-яке джерело прибутку було не включене до прибуткових промислів (*мукатаа*), що були віддані відкупникові, тоді я, *кадії*, повинен би віднести володіння ним до султанської скарбниці. Мені належало б ретельно дослідити, чи [якийсь відкупник зміг] би взятися за нього за певну суму грошей. Я повинен би віддати його (джерело прибутку) на відкуп і доповісти [про це] Порті, щоби воно було занесене у реєстри [податкових промислів] (*мукатаат дефтерлері*). Так, наприклад, згадувалося, що серед таких джерел прибутку, як штрафи, податок на наречених, які тримають *санджакбеї* [Кефе]. [Винна] монополія і сіль, що ввозиться з Молдавії та інших місць, поки що нікому не були віддані на відкуп. Подібно, ніхто не брав на відкуп *мал-і таїб* (податок за повернену худобу, що втекла), *мал-і мефкуд* (податок за власність, повернену відсутнім певний час спадкоємцям), *бейту-ль-мал* (склад власності померлих без

спадкоємців), і десятину із зернових (*ошр-і галлат*). Однак агент Іскендера Бега [Міхал-оглу] заперечався з відкупником податків за розпорядження і вони усе ще сперечаються про це. В дійсності ж ніхто не став його законним державцем. Остаточне ж рішення належить султану! [...]

Також збір під назвою *селяметі-і араба* (возова повинність), що звичайно збирався на користь султанської скарбниці. Його було віддано на відкуп із запропонованими вище поправками після того, як про цю справу було зроблене представлення Порті (себто імперському уряду) і було одержано наказ, що дозволяв продаж [цього відкупу на аукціоні].

[...] Було зроблене представлення султанському уряду, що рента за *бозахане* (пивниці бузи) та *мумхане* (свічні майстерні) і збір по одному *акче* за голову бранця та за голову коня під час транзиту через порт були віддані на відкуп за певну суму грошей, але потім надійшов другий наказ із запитом про відкупників, які були донині і який вони дали прибуток. [Відповідно до цього наказу були проведені розслідування і представлено доповідь про те, що насправді] надходження від *бозахане* та свічної монополії поки що нікому не були віддані на відкуп і що їх тримають їхні фактичні власники і що обсяги прибутків відомі лише їм. Щодо податку в одне *акче* за бранців та коней [які провозяться через] порт, його взагалі не було віддано на відкуп. Ніхто його не контролює. Позаяк було наказано доповісти про ці речі у подробицях, оцим вони й представлені Порті. Остаточне ж рішення належить султану! [...]

İnalçık H. The Customs Register of Caffa, 1487–1490 [Sources and Studies on the Ottoman Black Sea. Vol. I.] / Ed. V. Ostapchuk. – Cambridge, Mass., 1996. – P. 103–105 (переклад англійською); 162–165 (текст), XVII–XXI (факсиміле). Переклад з османсько-турецької мови.

№ 80

1496 р. – Витяг зі статуту короля Яна Ольбрахта про урядників і місце проведення старостинських судів

De locis Iudiciorum Capitaneorum et quatuor articulis iudicandis

Item ad tollendum nonnullorum Capitaneorum abusus: dum videlicet relictis Capitaneatum locis consvetis in quibus iudicia exercere consueverunt: nonnunquam Tribunalia Iudiciorum suorum in locis officio ipsorum alienis constituunt, decrevimus et statuimus, ut ipsi Capitanei Terrarum ac Districtuum non in alijs iudicent locis, quam Capitaneatum proprijs, alias in quibus iudicia esse consueverunt, articulos tamen quatuor duntaxat in privilegio praeinserto descriptos.

De iudicis Capitaneorum quot vicibus celebrabuntur

Haec autem Iudicia celebrabunt in sex septimanis quibus personaliter intersint, et quoties non interessent contituent Judicem nobilem possessionatum in eodem Capitaneatu domicilium habentem, causasque et iudicia discernere scientem, quod faciant sub privatione Capitaneatus, cui poenae subijcientur quotiescunque causa

quacunq̄ue privata impediti judicijs non interessent, excepto quod propter necessitates aut actiones Reipublicae vel nostras interesse non valerent.

De nullitate Judicij Capitaneorum

Et nihilominus si quid ultra articulos quatuor aut in alijs temporibus et locis inconsuetis judicarent; id irritum, et inane esse volumus et decernimus.

Переклад

Про місце старостинських судів і чотири статті судіння

Потім для використання у всіх староставах: доки як личить залишені на місцях уряди старости звиклі, в яких суд відбуватися має, від часу до часу трибунали свої суди на місці цих урядів призначатимуть, це проголошуємо і встановлюємо, що самі старости земель і повітів судитимуть не в інших місцях, а власне в старостві, статей однак чотирьох дотримуючись, які в привілеях записані.

Про старостинські суди, як довго вони відбуватимуться

Далі суди відбуватимуться протягом шести тижнів, якими особисто завідуватимуть, і те, як часто назначатимуть, забезпечуватиме шляхетський суд, який засідає в цьому старостві на місці, і справи та суд розділяти вміє, що роблять під опікою староства, якій карі підлягають і кожного разу, як тільки приватна справа недоступна судам буде, за винятком того, що стосується небезпеки або діяльності держави або наших інтересів стосуватиметься.

Про уневажнення старостинських судів

І в жоден спосіб, якщо щось понад чотири статті або в інші терміни і в інших місцях незвиклих судитимуть, це бажаємо і наказуємо уневажнити і стерти.

Volumina Legum. – Petersburg, 1859. – Т. I. – Р. 118. Мова латинська.

№ 81

1499 р., травня 3. Краків. – Номінація королем Яном Ольбрахтом белзького воєводу Петра Мишковського на старосту львівського і генерального руських земель

Iohannes Albertus dei gracia rex Poloniae, supremus dux Lithuanie, Russie Prussieque etc. dominus et heres, una cum prelatiis et baronibus consiliariis nostris, recognoscimus tenore presencium quibus expedit universis: quomodo attentamagnifici Petri Myschkowszky pallatini Belzensis sincere nobis [dilecti] fidei integritate et in rebus gerendis pericia, sibi capitaneatum nostrum Leopoliensem integrum cum opidis videlicet: Glyniany, Scziezycz, Wyszna et Busko cum omnibus villis, eciam

cum omnibus utilitatibus, proventibus magnis et parvis, ab antique quomodolibet ad prefatam Leopolim Busko et villas pertinentibus [conferimus] eundem pro defensione terrarum Russie in capitaneum generalem constituentes. Cui quidem Petro pallatino quolibet anno mille florenos pro coquina sua, sicut iam anno presenti dedimus, dare debemus interim quo cum Turco bellum habuerimus, ipseque Petrus pallatinus in capitaneatu prefato prestiterit; si vero cum eodem Turco pacem habuerimus ipsumque de capitaneatu eodem amoverimus, a solucione predictorum mille florenorum erimus liberi et absolute. Debebimus tamen cum eodem Petro mittere aliquem nuncium nostrum ad revidendum et conspiciendum proventus capitaneatus prefati, qui cum ipso Petro tractabit et concludet de numero familie, quam idem ipse Petrus pallatinus pro defensione Thartarorum servare debet iuxta suam possibilitatem. Item cum quibuscumque rebus eidem pallatino castra condescendemus, cum his eciam omnibus viceversa condescendere debet. Item pixides et pulveres, quociens deficient, eidem dare et mittere debemus. Item ipse Petrus pallatinus debet exploratores fideles et diligentes servare interim, quo trecenti floreni sibi dati per nos sufficient, de quibus ipse nobis rationem facere debet; deficientibus vero prefatis tricentis florenis, debemus eundem Petrum pro aliis exploratoribus de cetero servandis providere. Item quando voluerimus vel placuerit nobis aliquem alium in capitaneum ibidem constituere, tunc debemus eidem Petro pallatino notificare ante hoc unum quartale anni; similiter et ipse cum nollet ibidem morari, tunc nobis eciam debet manifestare ante quartale anni, et nos alium loco sui in capitaneum constituere tenebimur. Harum quibus sigillum nostrum presentibus est subappensum testimonio literarum. Datum Cracovie, feria sexta festi invencionis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo nono, regni nostri septimo.

Relacio eiusdem reverendi in Christo patris domini Vincencii de Przeramb episcopi Plocensis et regni Polonie vicecancelarii.

Переклад

Ян Ольбрахт, Божою ласкою король Польщі, великий князь Литви, Русі, Пруссії і т.д. пан і володар, разом з прелатами та достойниками нашої королівської ради, визнаємо змістом цієї грамоти всім, кому потрібно. Оскільки, звертаючи увагу на вельможного Петра Мишковського, белзького воєводу, щиро нам милого, вірного, пильного й у речах досвідченого, призначаємо на наше генеральне львівське староство, разом з містами: Глиняни, Щирець, Вишня і Бусько, зі всіма селами, навіть зі всіма добрами, великими і маленькими прибутками, віддавна до Львова, Буська і сіл належними, з метою захисту руських земель. Цьому Петру, воєводі, будь-якого року, як, наприклад, поточного, даємо тисячу злотих на кухню, давати зобов'язуватимемося у разі війни з турками, коли Петро, воєвода, на згаданому старостві залишатиметься; якщо з турками матимемо мир і його зі староства усунемо, тоді ми будемо звільнені від обов'язку платити згадану тисячу злотих. Зобов'язуємось навіть з цим Петром висилати наших гінців для ретельного огляду і нагляду над прибутками згаданого староства, які з Петром обходитимуть і включатимуть всі сім'ї, які далі цей Петро, воєвода, від нападу татар зобов'язаний захищати в міру своїх

можливостей. Далі з будь-якими речами цьому воєводі замок доручаємо, який він зобов'язаний натомість нікому не доручати. Далі пушок і рушниць, скільки бракуватиме, зобов'язуємось давати та висилати. Далі цей Петро, воєвода, зобов'язується слуг вірних і старанних тим часом пильнувати, які нам платять триста злотих, з яких перед нами рахунок складати зобов'язаний; про тих же, які не сплачуватимуть згаданих триста злотих, зобов'язуємось перед Петром з інших джерел піклуватися. Далі коли забажаємо або буде постановлено, щоб когось іншого на це старство призначити, тоді обіцяємо цього воєводу Петра повідомити перед цим за квартал, подібно як хтось інший так забажає вчинити, тоді нас зобов'язаний повідомити за квартал, і ми іншого на місце старости призначити обіцяємо. На підтвердження цієї грамоти в присутності свідків наша печатка є привішана. Дано в Кракові, в суботу, на свято Воздвиження Чесного Хреста Господнього, року Божого 1499, панування нашого – 7.

Реляція велебного в Христі Вінценція з Пшерамб, плоцького єпископа та віце-канцлера Польського королівства.

Archiwum Komisji Historycznej. – Kraków, 1898. – Т. VIII. – С. 312–313. Мова латинська.

№ 82

1499 р., червня 23. Вільно. – Привілей великого князя Литовського Олександра князю Костянтину Острозькому, великому гетьману литовському, старості брацлавському і звенигородському, за вірну службу та заслуги на маєток Звягель і волость у Київському повіті, раніше належних князям Василю та Андрію Семеновичам Звягельським; наданий за згоди Панів-Ради

Во имя Боже амин. Абы запомнення рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слышно ест ажьбы вчинки людъскии, которыижь [сь] часомъ отходят достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны. Для того ку вѣчныи рѣчи памети мы, Олександръ, Божею милостью великий кн[я]зь литовский, руский, жомойтский и иных пан и дѣдич, чинимъ знаменито симъ н[а]шимъ листомъ, которымъ слушит всимъ нинѣ и потомъ будучим который на сес н[а]шъ листъ посмотрит, иж вбачивши вѣрныи службы и шляхотне вроженого кн[я]жати Костентина Ивановича Острозского, вышшого гетмана великого кн[я]зства литовского, старости бряславского и звинигородского в тот час будучого, которыи службы гораздо служил ест, и мы, видечи вчинки и хотячи его рыхлейшого вчинити ку тымже вчинкомъ, ему имѣне н[а]ше именовемъ Звягол зо всеми его приселки в повѣте Киевскомъ, што держал первѣй сего кн[я]зь Василей а кн[я]зь Андрѣй Семеновичи Звяголские, дали есмо ласкаве черес сес н[а]шъ листъ даемъ и записуемъ зо всеми людми к том имѣню здавна прислушаючими и з ихъ службами и з роботами и теж с платы и цынши и з мытом и зо всеми иными доходы грошей и теж меду данми, из ролями, из гаи, из боры, из борѣтями, ис синожатми, с паствами, з лозами, ис хворосты, з

ловы звериными и теж з ловы бобровыми, ис принадами пташими, из рѣками, из малыми рѣчками, с озеры, ис ставы, ис крыницами з малыми и великими, из млины и их вымилки, а посполите мовячи зо всими доходы и зо всими потребами, которыи которьмколве именованы званы будут слышаючи к ве[р]ху писаному тому имѣню, которымъ коли обычаемъ съ стародавна прислухали и нине сут и потомъ, которым-колве розумом або мудростю ч[е]л[о]в[ѣ]ческою могут розмножены быти – так широко и долго и кругло якъ тое имѣне выше писаное въ своих границах замѣрено есть и роздѣлено, тымъ же обычаемъ какъ же и перво того держали тыи выше м[е]н[е]ныи кн[я]жата: кн[я]зь Василей а кн[я]зь Андрѣй; а которымъ слугамъ тыи верху писанны кн[я]жата будут подавали имена въ Звѣягли, естли будут ему хотѣт служить и он ихъ с тых имѣней не мает рухати, а естли который с тыхъ не хотел ему служить и он [о]ставивши имѣне едь проч зо всимъ своимъ статкомъ, нижли от[е]цъ н[а]шъ, доброе памяти корол его милость, так взял тое имѣне к своим рукам и што будет того имѣня людей або земли кому отдал и листы своими на вечность потвердил; и теж послѣ отца н[а]шого, кому будем того имѣня або земли и люди дали и листы н[а]шими на вѣчност будемъ потвердили, то мает вѣчно держано быти, а кому будет от[е]цъ н[а]шъ або мы того имени земли або люди дали до н[а]шей воли, то и теперъ в нашей воли; а тое выше писанное через шлях[о]тне вроженого кн[я]зя Костентина и теж на его наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю [маеть] быти держано и поживано спокойне и скромливе, мает быти продано, и заменено, и заставлено, и отдано доброволне на свои потребности и вжитки обернути, как ему и его властнымъ наследкомъ лепей а вжиточне взвидится, вѣчне на вѣки; на которьж рѣчи лепѣйше сведетство а болшее потвержене печат н[а]ша ест к сему н[а]шому листу завѣшена. А при томъ были шляхетне врожены панове рада н[а]ша кн[я]зь Вой[те]х бискуп виленский, кн[я]зь Мартин бискуп жомойтский, воевода виленский канцлер н[а]шъ пан Миколай Радивилович, воевода троцкий маршалок земьский пан Ян Юрьевич, маршалок дворный намѣстник мерецкий и оникштенский пан Григорей Станкович Остиковича.

Дано у Вилни, в лѣто сем тысяч семое, м[ѣ]с[я]ца июня кг ден, индикт вторый.

Archiwum Książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. 1. – № 117. – С. 117–118.

№ 83

1501 р., квітня 13. Львів. – Форма присяги львівського старости

Iuramentum capitanei Leopoliensis. Ego ... iuro Deo omnipotenti et Beate Marie Virgini et omnibus sanctis, quia cum castro Leopoliensi et aliis, que mihi a serenissimo principe et domino Johanne Alberto Dei gracia rege Polonie domino nostro gratiosissimo ad fideles manus ad tenendum et gubernandum creduntur et

committuntur, eidem serenissimo domino regi domino meo fidelis ero eademque et capitaneatum totum fideliter et in iusticia dirigam et servabo nullique alteri cum ipsis quam sue maiestati obediam nec alicui de ipsis quam sue maiestati cedam, cum sua maiestas ore suo vel litteris manu sua subscriptis mihi mandaret, et illa pro omni mea possibilitate ac periculis sive apertis sive clandestinis custodiam et servabo et si, quo Deus avertat, regia maiestas supradicta vita excederet, nimini de castris ipsis cedam fidei mee creditis, quam regi Polonie legittime electo. Ita me Deus adiuvet et hec sancta crux.

Переклад

Присяга львівського старости. Я ... присягаю Богу всемогутньому і Пречистій Діві Марії та всім святим, що з львівським замком та іншими, які мені до вірних рук наш пан і Божою милістю король Польщі Ян Альберт довірив і переказав для тримання та керування, йому, найяснішому королеві та моему панові, вірним буду та вірно і справедливо уряд старости виконуватиму та зберігатиму, і нікому іншому свій маестат не передам ані не зречуся, з своїм маестатом усно або на письмі мені наданим, й інші обов'язки зі всієї моєї можливості й у небезпеках без оприлюднення в таємниці стерегтиму і зберігатиму і, якщо Бог відвернеться, королівський маестат попередньо згадане життя забере, нікого із замку не зречусь, дотримавши довір'я мені даного законно обраним польським королем. Так мені, Боже, допоможи та його святий Хрест.

Urządnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 153. Мова латинська.

№ 84

1511 р., березня 21. Краків. – Підтвердний привілей короля Сигізмунда I шляхтичу Михайлу Павші на сорок служб людей у Жолудському повіті та пустища і селища у Черкаському та Київському повітах “за его к нам верную службу”

Жикгимонт, Божю м(и)л(о)стью корол полскии, великий кн(я)з литов(скии).

Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на нег(о) посмотрит або чтучи его вслышит, н(ы)нешнимъ и потомъ будучимъ, кому будетъ потреб того ведати. Билъ намъ чоломъ дворянинъ нашъ Михайло Павъша и поведил передъ нами, штожъ перво сего дали есмо ему у Жолудскомъ повете людей нашихъ берестовичанъ сорокъ служобъ а чотыри пустовъшчыны подле тых жо людей на дворъную пашню. А к тому дали есмо ему селищо в Черъкаскомъ повете на имя Климятино. Тежъ поведиль намъ, штожъ зять его, небожъчикъ пан Семень Романовичъ, даль и записаль своей жоне а его рожоной сестре Тотъяне у вене имения в Киеве, выслугу свою, на имя Дорогинъ а Клешчевичы, а Коцевичы,

и тежъ куплю свою, што по близкости жоны свое купил у Васка Тихонича до живота ее. И мы и тыи именья по животе сестры его перво сего ему жъ дали и на тыи верхуписаныи люди на сорокъ служобъ и на селишчо в Черкасах, на Климятин и на чотыры пустовъшчыны, и теж на тыи именья, што есмо по животе сестры его ему дали, лисьты, первшую данину нашу, передъ нами покладалъ и билъ намъ чоломъ, абыхмо то потвердили ему нашимъ листомъ на вечность.

Ино мы, выслухавъши тыхъ листовъ, з ласки наше, за его к намъ веръную службу и тежъ для его чоломъбитья, то вчынили: тыи у веръхуписаныи люди у Жолудъскомъ повете берестовичан сорокъ служоб и чотыри пустовъшчыны подле тых жо людей, и селишчо Климятин, и тежъ именья в Киеве, Дорогин а Клешчевичы, а Куцевичы, и куплю у Васка Тихонича, што есмо по животе сестры его пани Семеновое Романовича ему дали, потвержаемъ симъ нашимъ листомъ вечно и непорушно ему самому и его жоне, и их детемъ, и напотомъ будучимъ их счадкомъ, со всими землями пашными и бортными, и сеножатями, и зъ дубровами, и зъ лесы, и зъ гаи, и з данми грошовыми и медовыми, и куничъными, и со въсими платы и доходы, и з ловы зверыными и пташьими, и с озеры, и з реками, и з речками, и зъ езы, и з бобровыми гоны, и съ ставы, и з млыны и ихъ вымельки, и со въсимъ по тому так долго и широко, какъ ся то здавъна и н(ы)не в своихъ границахъ маеть. И волен онъ то росъшырити и прибавити, и къ своему вжиточному и лепъшому оберънути, какъ самъ налелеи розумеючи. А на твердость того и печат нашу казали есмо привесити к сему нашему листу.

П[и]сан в Кракове, лета Божего тысяча пятсот первого-на-десять, м(е)с(е)ца мар(та) 21 ден, индик(т) 14.

Король его м(и)л(о)ст сам своею рукою подписал.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8. – Vilnius, 1995. – № 606. – S. 442–443.

№ 85

1512 р., березня 23. Краків. – Привілей короля Сигізмунда I писарю Михайлу Василевичу на с. Свинухи Володимирського повіту замість с. Торговиці Луцького повіту, віднятого у нього на користь кн. Федора Корецького під час перебування Михайла Василевича на дипломатичній службі в Орді

Жикгимонт, Божю м(и)л(о)стю корол полскии.

Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотрит або чтучи его услышитъ, нинешънимъ и потомъ будучимъ, кому будетъ потребъ того ведати. Билъ намъ чоломъ писар нашъ Михайло Васильевичъ о томъ, што перво сего дали есмо ему село в Луцькомъ повете на имя Торговицу и потомъ, какъ онъ былъ на службѣ нашої в поселъстве в Орде, и мы без него тое село Торговицу вземъши к нашимъ рукамъ, [дали] двораномъ нашимъ

кн(я)зю Ивану а кн(я)зю Федору Корецькимъ, и онъ, какъ з служъбы наше зъ Орды приехалъ, билъ намъ чоломъ, абыхъмо его напротивко того инымъ чимъ осмотрели, и Панове Рада наша за нимъ нас просили, ижъ быхъмо его чимъ пожаловали. Мы, на причину Пановъ Рад нашихъ, з ласки наше, напротивъку того села Торъговицы дали есмо ему у Володимерскомъ повете село з людьми на имя Свинухи, и до старосты володимерского кн(я)зя Анъдрея Алексанъдровича писали есмо, абы ему в то увязанье далъ. И онъ деи ему в то увязанья не хотель дати для того, ижъ деи тые люди наши свинушане мают в себе нашъ листь на то, ижъ не мели есмо ихъ отъ замъку нашего отдавати. И тыми разы онъ тые листы наши, першую данину на то, перед нами вказывалъ и билъ намъ чоломъ, абыхъмо тые люди ему дали и потвердили нашимъ листомъ на вечность.

Мы, бачечи, ижъ листь нашъ дали есмо тымъ людемъ нашимъ свинухом, и хотечи листу нашему досыть вчинити, которые в томъ селе слуги путъные, в которыхъ нашъ листь будетъ, тыхъ Михаилу не дали есмо; усхотять ли они ему по доброй воли служити, и они нехай ему служить, а не усхотять ли, и они земли свои оставивши и мають пойти прочъ, где хотячи. А Михайло себе тые земли маеть людьми прихожими осаживати. Нижъли которые люди тяглые есть в томъ селе и листу нашего не мають, тые мають ему служити, бо есмо дали ему тое село Свинухи и потвержаемъ то симъ нашимъ листомъ вечно и навеки непорушьно ему и его жоне, и ихъ детемъ, и напотомъ будущим ихъ щадкомъ, со всеми землями тыхъ слугъ путныхъ и со всеми людьми того села, с пустовъщинами и со всеми землями пашными и бортьными, и з ихъ уходы, где они будутъ перед тым здавъна входы свои мевали, [с] боры, леси и дубровами, гаи и полми, и сеножатьми, и з ловы зверинъными и пташьными, и с озеры, и з реками, и з ставы и ставици, и з млыны и зъ ихъ вымельки, и з болоты, и з бобровыми гоны, и з служъбами тыхъ людей, и со всеми ихъ поплатъки и податъми, и з доходы, и со всимъ с тымъ, какъ ся тое село Свинухи и люди того села, и земли ихъ зъ стародавъна в своихъ границахъ мают и какъ на нас держаны к замъку нашему Володимеру. И воленъ онъ тамъ розширити, прибавити, людьми осадити, к своему вжиточному лепъшому обернута, какъ ся ему и его наследъкомъ налепей увидить.

Стало ся и дано в Кракове, лет(а) Бож(его) нарож(енья) 1500 второго-на-десят, м(е)с(е)ца марта 23 ден, инъдикта петнадцатог(о).

При томъ были: воевода витебъский, маршалокъ и секретар нашъ, панъ Иванъ Сопега; а маршалокъ, наместъникъ слонимский, панъ Янъ Миколаевичъ; а маршалокъ панъ Александръ Ивановичъ Ходкевича; а маршалокъ и писар нашъ, наместъникъ довъкговский, панъ Богушъ Боговитиновичъ.

А на твердость того и печат нашу казали есмо привесити к сему нашему листу.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25. – Vilnius, 1998. – S. 283–284.

1514 p. – Фрагмент Зводу звичаєвого права Угорського королівства у трьох частинах (Tripartium opus iuribus consuetudinarii incluti regni Hungariae), що закріпив станові привілеї дворянства, зокрема, “право на управління”

ELSŐ RÉSZ

NEMES MAGYARORSZÁG JOGAINAK
ÉS SZOKÁSAINAK HÁRMAS FELOSZTÁSÁRÓL ÁLTALÁBAN

1. CZIM

Miután isten segedelmével tuestem azokon a nevezetesebb dolgokon, a melyeket e munka bevezetésére előbocsátani szükségesnek láttam, most már különösen e nemes Magyarországnak szokásairól kívánok értekezni.

1. §. Minthogy tehát minden jogi szokás, a melylyel élünk, vagy a személyekre, vagy a dolgokra, vagy a törvénykezésre tartozik; már pedig bizonyos hogy minden jog a személyek kedviért keletkezett; azért méltónak látom, hogy a fölvetett tárgyat a személyek jogán kezdjem és azután a szokásjog másik két részéről értekezsem (nem mindig következetesen ugyan, hanem néha megfordított rendben, mikén tudniillik a törvényszékeken felmerülő dolgok rende és állása kívánja) és ezért helyesnek láttam e munkámat három részre osztani.

2. §. Első részben ugyanis, szólok a személyekre tartozó dolgokról, tudniillik; a mi nemességünk eredetéről és szabadságáról, fekvő jószágok és birtokjogok szerzéséről, kormányzásáról, megosztásáról, eladásáról, elidegenytéséről, cseréléséről, eléveléséről, zálogba adásáról, a határjárásról, a leánynegyed és hitbér fizetéséről, az ingó és ingatlan javak becsléséről.

3. §. Második részben pedig a most említett fekvő jogászok és birtokjogok és egyéb dolgok iránt indítandó és támasztandó perekről, végrehajtásokról és az azok iránt hozandó ítéletek rendjéről.

4. §. Végül a munkának harmadik és utolsó részében szólok, a maga rendjén, azoknak az ügyeknek és pereknek rendjéről és módjáról, a melyeket az ország vármegyéből, Horvát-Slavonországból, Erdélyből és a szentszékektől föllebezés útján a királyi Curiahoz följobb vinni és átküldeni szoktak. Ugyszintén a szabad városok törvényeiről, a bűnügyekről és ezek eldöntéséről; mindig azokkal a szükséges dolgokkal, a melyek az említett tárgyakra nézve megkívántatók és szükségesek. [...]

Переклад

ЧАСТИНА ПЕРША

ПРО ПРАВА ТА ЗВИЧАЇ БЛАГОРОДНОГО
УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСТВА У ТРЬОХ ЧАСТИНАХ

РОЗДІЛ I

Після того, як з Божою допомогою було вирішено усі питання щодо впровадження цього закону, я хочу висловитися з приводу звичаїв благородного Угорського королівства.

§ 1. У зв'язку з тим, що усі правові звичаї нашого повсякденного життя стосуються особи, справ або правосуддя (безсумнівно, що всі закони створюються на благо людей), я дозволю собі розпочати роз'яснення цього закону з права особи, а далі – що торкається двох останніх частин права про звичаї (щоправда, не завжди послідовно, а інколи – у зворотному порядку, згідно з порядком і станом справ, що розглядаються в судах). Тому я вважаю доцільним викласти цей закон у трьох частинах.

§ 2. У першій частині закону я висловлюся про справи, які безпосередньо торкаються людей: про походження і свободу нашого дворянства, про придбання худоби, отримання права на землеволодіння, права на управління, розподіл, продаж, відчуження, обмін землі, про втрату сили за давністю, віддання у заставу, розмежування землі, сплату податків, оцінку рухомого та нерухомого майна.

§ 3. У другій частині закону – про порушення судових справ зі згаданих вище питань (придбання худоби, отримання права на землеволодіння та ін.), виконання судових рішень, оголошення вироків судів.

§ 4. Наприкінці, у третій, останній, частині закону я висловлюся про вирішення справ і про порядок ведення судових процесів, заведених у жупах, Хорвато-Славонії, Трансільванії, консисторіях і пересланих на апеляцію до королівської Курії. Крім того, я зупинюся на законах вільних міст, кримінальних справах і їх вирішенні з відповідними поясненнями у кожному окремому випадку. [...]

Magyar törvénytár (Corpus Juris Hungarici): 1000–1895. Milleniumi Emlékkiadás. – Budapest, 1897. – 53 old. Мова угорська*.

№ 87

1518 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Хомантовського львівським земським суддею

Sigismundus etc.

Significamus tenore praesentium universis, quia commendatam habentes integritatem et industriam generosi Joannis Chomanthowski, ipsi iudicatum terrae Leopoliensis vacantem per liberam resignationem generosi Nicolai Waglenski eiusdem iudicatus possessoris ultimi, dandum et conferendum duximus damusque et gratiose conferimus litteris nostris praesentibus tenendum, habendum, administrandum ac prouentus ad ipsum antiquitus spectantes tollendum, levandum et percipiendum. Quocirca vobis universis et singulis dignitariis, officialibus, terrigenis ac omnibus subditis nostris in terra Leopoliensi ubilibet existentibus mandamus, quatinus praefatum Joannem Chomanthowski pro vero et legitimo iudice vestro habentes ipsi de loco et proventibus ad ipsum iudicatum eius ab antiquo pertinentibus respondeatis et responderi faciatis, pro gratia nostra. Harum, quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum.

---

* У зазначеному виданні вміщено оригінал Зводу латинською мовою і переклад угорською.

Datum Cracoviae feria quarta proxima post dominicam Palmarum anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, regni nostri anno duodecimo. Petrus etc. [episcopus et vicecancellarius subscripsit]. Relatio etc. [reverendi in Christo patris domini Petri].

Переклад

Сигізмунд і т.д.

Повідомяємо змістом даної грамоти всім, що маючи рекомендацію ретельності та старанності, шляхетного Яна Хомантовського на суддівство земське львівське, вакантне через звільнення шляхетного Миколая Вагленського, останнього судді, надання і встановлення впроваджуємо і даємо, і ласкаво уділяємо цією нашою грамотою тримати, мати, керувати і прибутки до цього давні належні збирати, стягати і набувати. Для цього вам всім разом та кожному зокрема, достойникам, урядникам, зем'янам і всім підданим нашим будь-де у Львівській землі доносимо, щоб тепер згаданого Яна Хомантовського за правдивого і законного суддю вашого мали, і йому на місці за всі місцеві прибутки, до цього уряду віддавна належні, відповідали і відповідально робили за нашу ласку. На засвідчення цієї грамоти наша печатка є привішана.

Дано в Кракові на четвертий день після Квітної неділі року Божого 1518, панування нашого – 12. Петро і т.д. (єпископ і віце-канцлер підписав). Свідчення і т.д. (велебного в Христі Ісусі Петра).

Urządnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 171–172. Мова латинська.

№ 88

1520 р., березня 15. Торунь. – Універсал короля Сигізмунда I підскарбію земському Богушу Боговитиновичу про сплату заборгованих грошей за службу київському пушкареві Яну

Подъскаръбему земському, маршалку и писару нашому, деръжавъцы каменецькому, пану Богушу Боговитиновичу.

Биль намъ чоломъ пушкар нашъ Янъ о томъ, што есмо перво сего приняли его на замокъ нашъ Киев пушкаром и вмовили есмо з нимъ на кождый год за службу его ему давати по двадцати копъ грошей а по сукну, а онъ мель тежъ намъ на кождый год давати по петинадцети камени салетри, и онъ деи тую салетру у кождый год по петинадцети каменеи нам отдаваль, какъ же и воевода киевський панъ Анъдреи Немировичъ писалъ к намъ, ижъ онъ тую салетру у кождый год намъ давал а службу деи его только по тые годы заплачено ему двадцать золотых черъленых а шесть поставов сукна, а еше деи не заплачено ему ста копъ без пети копъ грошей а шести суконъ, и онъ тыми разы бил намъ чоломъ, абыхмо ему тую службу казали заплатити и оттол зъ замку нашого Киевського его спустили для того, ижъ онъ у тои салетре, которую

намъ давалъ, шкоду и наклад свои великии принял купуючи котлы и иншыя прыправы, и волы землю возечы и роботники наимуючы.

Ино мы, не хочечы его с того замку нашего Киевского спустити, ижъ онъ тамъ добре ся заховалъ, и зася есмо его на тотъ замокъ нашъ Киевъ умовили. Маёт ему в кождый годъ зъ скарбу нашего давано быти по тридцати копъ грошей а по сукну люнскому, а онъ маеть намъ в кождый годъ на тотъ замокъ нашъ давати по петинадцати каменец салетри и тую салетру на порох розбивати под сведом пана воеводинымъ и бояр, и мещанъ тамошних, и в час прыгоды маеть зъ замку нашего з делъ стреляти и пушкарскую службу намъ служити. А што ся дотычет старое службы его, мы тую службу его такъ розложили: маеть ему в кождый годъ старое службы плачоно быти по двадцати копъ грошей а по сукну.

И писали есмо в томъ до Пановъ Рад наших ихъ м(и)л(о)сти, абы их м(и)л(о)сть тебе розказали на новую службу в кождый годъ зъ скарбу нашего ему платити по тридцати копъ грошей а по сукну люнскому, а старое службы по двадцати копъ грошей а по сукну. Прото ж какъ панове их м(и)л(о)сть тебе розкажуть, и ты бы подле розказанья их м(и)л(о)сти тую службу новую и старую пенезьми и сукны на кождый годъ тому пушкару нашему на замокъ нашъ Киевъ посылалъ у тотъ же часть, какъ служебнымъ нашимъ киевским за службу ихъ будешь давати, бо ему трудно оттол зъ замку нашего в кождый годъ по п(е)н(е)зи за службу свою ездити. А мы до пана Януша Костевича и до пана Павъла Нарушевича писали, ажбы они на то п(е)н(е)зеи до скарбу нашего тебе дали с поголовщизных наших пенезеи, и листъ, которого часу почнетъ ся ему служба его платити и што которого году заплачоно ему будетъ, то бы еси на реестра писалъ, што его доидеть.

Писанъ в Туруни, мар(та) 15 день, инъдик(т) 8.

С подписью руки королевское.

Копоть Васкович, писар г(о)с(по)д(а)ръскийи.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1440–1523). Viešųjų reikalų knyga 7. – Vilnius, 1997. – № 47. – S. 62–63.

№ 89

Бл. 1520 р. – Витяг з узагальнюючого податкового перепису османського санджаку Кефе, що стосується населення міста Кефе, в якому представлено організацію населення самоврядними етнорелігійними громадами (дільницями), відзначено в числі осіб, які мали податкові пільги, османських державних службовців та представників самоврядних громад і гільдій

[Див. С. 134–143].

Vaşbakanlık Arşivleri, Tapu ve Tahrir Defterleri, No 370, s. 481–484. Переклад з османсько-турецької мови.

Каза _____
Кефе _____

Утримання _____ кази
на день
100 (акче)

Хасли _____
Кефе _____
Населення _____
Кефе _____

їх високості падишага пристанища світу

Дільниця _____
мечеті Насута Реіса у Франкському
замку

імам та муедзин 2
дворів 10
неодружених холостяків 4
державець [султанського] привілею 1
увільнений від податків 1

Дільниця _____
мечеті Ходжи Джафара, звідти ж (з
Франкської фортеці)

імам та муедзин 2
дворів 20
неодружених холостяків 10
державець [султанського] привілею 1
наглядач вакфу 1
проповідник 1
збирачів податків 2
увільнений [від податків] 1
азабів 8

Дільниця _____
мечеті Ходжи Шабана

професор 1
імам та муедзин 2
дворів 3
наглядач вакфу 1

Дільниця _____
мечеті Мусалла, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 12
неодружених холостяків 2
державець [султанського] привілею 1
азабів 2
підданий хана 1

Дільниця _____
мечеті Магмуда Атчи, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 26
неодружених холостяків 2
професор 1
[урядовий] комісар порту 1
збирач податків 1
декламатор [Корану] 1
азаб 1
переписувач рабів 1

Дільниця _____
мечеті Гаджжі Гюшвера, звідти ж
імам 1
дворів 23
неодружених холостяків 6
писар Балаклави 1
азабів 3

Дільниця _____ мечеті Болата, що відноситься туди	Дільниця _____ мечеті Чінею, що відноситься туди	Дільниця _____ мечеті Мерджана Аги, звідти ж
імам 1	імам та муедзин 2	імам 1
	дворів 30	муедзин 1
	неодружених холостяків 7	дворів 61
	державець [султанського] привілею 1	неодружених холостяків 2
	увільнений [від податків] 1	кадій 1
	вчитель 1	представник гільдії 1
	декламатор [Корану] 2	[урядовий] комісар азабів та порту 1
	азабів 5	державців [султанських] привілеїв 2
	підданий хана 1	писарів 2
Дільниця _____ соборної мечеті Гаджжі Пірі		капітан 1
дворів 4		збирач податків 1
неодружений холостяк 1		вчитель 1
муедзин 1		воротар 1
		азабів 3
		нащадок Пророка 1

Підсумок по Франкському замку

дільниця 10	імамів, муедзинів, проповідників декламаторів [Корану] 21	дворів 139	неодружених холостяків 34	професорів 2	державців [султанських] привілеїв 6	увільнених [від податків] 3	управителів [вакфів] 2	вчителів 2
азабів 22	збирачів податків 4	підданих хана 2	кадій 1	капітан 1	представник гільдії 1	нащадок Пророка 1	воротар 1	[урядових] комісарів та писарів 5

У Зовнішньому _____
замку

Дільниця _____
мечегі Халіля Яничара, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 23
неодружених холостяків 12
увільнений [від податків] 1
державець [султанського] привілею 1
вояків гарнізону 2
воротарів 2
сліпець 1
азабів 2

Дільниця _____
мечегі Ваїза Сіпага, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 16
неодружених холостяків 6
вояків гарнізону 1

Дільниця _____
мечегі Ходжи Джафара, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 31
неодружених холостяків 7
воротар 1
[урядовий] комісар 1

Дільниця _____
мечегі Сінана Аги, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 31
неодружених холостяків 2
азаб 1
представник цехів 1
імам писарів палацу 1

Дільниця _____
Великої соборної мечеті, звідти ж
професор та проповідник 2
муедзинів 2
дворів 24
неодружений холостяк 8
солдат гарнізону 1
азабів 2
декламатор [Корану] 1
попечитель мечеті 1

Дільниця _____
Нової соборної мечеті, звідти ж
проповідник та імам 2
муедзинів 2
дворів 29
неодружених холостяків 7
увільнений [від податків] 1
державець [султанського] привілею 1
азабів 2
начальник податківців 1
попечитель мечеті 1

Дільниця _____
мечеті Ходжи Велі, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 34
неодружених холостяків 6
воротар фортеці 1
солдат гарнізону 1
азабів 3
увільнений [від податків] 1

Дільниця _____
мечеті Сейіда Ялве, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 15
неодружених холостяків 1
представник гільдії 1

Дільниця _____
мечеті Хатун Валіде (себто магері)
блаженного султана Мегмеда, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 55
неодружених холостяків 11
державець [султанського] привілею 1
підданий хана 1
азабів 3

Дільниця _____
Мечеті Ак-Баш
імам та муедзин 2
дворів 28
неодружених холостяків 3
представник гільдії 1
державець [султанського] привілею 1
азабів 5

Дільниця _____
мечеті Мерджана Аги, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 39
неодружених холостяків 4
воротарів фортеці 1
солдат гарнізону 1
азабів 6

Дільниця _____
мечеті Агмеда Сер-Базара, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 32
неодружених холостяків 2
представник гільдії 1
державець [султанського] привілею 1
воротар фортеці 1
азабів 3

Дільниця _____
мечеті Джаг-Джат, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 3
неодружених холостяків 1
покликач 1

Дільниця _____
мечеті Ходжи Гасана, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 15
неодружених холостяків 2
юродивий 1
азабів 3
воротар 1
солдат гарнізону 1
державець [султанського] привілею 1
увільнений [від податків] 1

Дільниця _____
мечеті Ширвані, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 22
неодружений холостяк 1
воротар 1
представник гільдії 1
підданих хана 3

Дільниця _____	Дільниця _____	Дільниця _____
мечеті Хайреддіна, звідти ж	мечеті Гасана Руяна, звідти ж	соборної мечеті Касима Паши, звідти ж
імам та муедзин 2	дворів 13	імам та муедзин 2
дворів 15	неодружених холостяків 4	дворів 19
неодружених холостяків 2	азаб 1	неодружених холостяків 2
воротар фортеці 1	солдат гарнізону 1	
увільнений [від податків] 1	збирач рент для вакфу 1	
азаб 1		
переписувач вина 1		

Підсумок _____

По Зовнішньому замку

дільниця 18 податних дворів 445 неодружених холостяків 83 дворів на постійних надзвичайних податках 122

розрахунки _____

імамів, муедзинів, проповідників, декламаторів [Корану] 42	увільнених [від податків] 5	державців [султанських] привілеїв 5	солдатів та воротарів фортеці 24	азабів 29	сліпець 1	[урядовий] комісар 1	професор медресе 1	попечитель вакфу 1
попечителів мечеті 2	підданих хана 4	представників гільдій 5	покликач 1	юродивий 1	переписувач вина 1	збирач рент для вакфу 1		

Підсумок _____

податних та постійно податних дворів

650

У Земляному _____
Місті _____

Дільниця _____
мечеті Агмеда Кравця у Земляному
Місті _____

імам та муедзин 2
дворів 16
неодружених холостяк 1
представник гільдій 1
солдатів гарнізону 3
підданий хана 1

Дільниця _____
мечеті Сінана Аги, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 19
неодружених холостяків 12
підданих хана 9
проводир дервішського притулку 1
представник гільдій 1
азабів 2
увільнений [від податків] 1
ханський суддя 1
юродивий 1

Дільниця _____
мечеті Арьяна Деде, там само
імам та муедзин 2
дворів 13
проводирів дервішських притулків 3
азаб 1

Дільниця _____
мечеті Сейіда Яхши, там само
імам 1
та муедзин 1
дворів 4
проводир дервішського притулку 1

Дільниця _____
мечеті Писаря Сінана Факига, звідти ж
імам та муедзин 2
дворів 17
неодружених холостяків 2
[урядових] комісарів 9
представник гільдій 1
азаб 1

Дільниця _____
сборної мечеті Гамзи Босняка, там само
проповідник 1
імам 1
та муедзин 1
дворів 28
азаб 1
увільнений [від податків] 1
неодружених холостяків 8

Дільниця _____
мечеті Беглі Гафіза, звідти ж
імам 1
та муедзин 1
дворів 20
азаб 1
неодружених холостяків 4

Дільниця _____
мечеті Янголів Благородного дитя, там
само
імам 1
та муедзин 1
дворів 51
представник гільдій 1
солдат гарнізону 1

Дільниця _____
мечеті Агмеда Факига у Земляному
Місті _____
імам 1
дворів 10
неодружених холостяків 20
представник гільдій 1

Дільниця _____
черкесів, оселених у селі Тай-бега в
околиці Кефе
дворів 12
неодружених холостяків 2

Дільниця _____
татар, оселених у гаю озера Сару-Гьоль в
околиці Кефе
дворів 7
неодружених холостяків 1

**Підсумок _____
по Земляному Місту**

дільниць	дворів	дворів	неодружених холостяків	дворів на постійних надзвичайних податках
11	186	татар і черкесів 19	52	50

розрахунки _____

імам, проповідник, мудзин	кадій хана	представ- ники гільдій	піддані хана	солдати	проводирі	азаби	увільнений [від податків]	юродивий
18	1	4	10	4	дервішського притулку 4	6	1	1

[урядовий]
комісар
1

**Підсумок _____
податних та постійно податних дворів 297**

Неправовірні _____ у населенні Кефе	_____
громада _____ вірмен Харосб	громада _____ вірмен Харосб
дворів 95 неодружених холостяків 7 удів 16	дворів 73 неодружених холостяків 3 удів 20
громада _____ греків Харосб	громада _____ греків Ман-Кенар
дворів 51 неодружених холостяків 7	дворів 157 неодружених холостяків 3 удів 18
громада _____ вірмен Іскендер	громада _____ вірмен Васіл
дворів 108 неодружених холостяків 3 удів 12	дворів 94 неодружених холостяків 7 удів 21
громада _____ греків Васіл	громада _____ греків Таш-Табан
дворів 28 неодружений холостяк 1 удів 3	дворів 22 неодружених холостяків 2 удів 4
громада _____ вірмен Гюрджю	громада _____ вірмен Анесбек
дворів 120 неодружених холостяків 7 удів 31	дворів 134 неодружених холостяків 9 удів 18 увільнений [від податків] 1

громада греків Анесбек	дворів 20 неодружених холостяків 4 удів 3	громада вірмен Йоргі Баликчи	дворів 69 неодружених холостяків 4 удів 6	громада греків Йоргі Баликчи	дворів 61 удів 19
громада русів у населенні Кефе	дворів 34 неодружений холостяк 1	громада юдеїв у Кефе Істак Сотник	дворів 81 неодружених холостяків 1 удів 9	громада Франкських юдеїв у населенні Кефе	дворів 11
громада сотника Алі у Франкській фортеці	дворів 58 неодружених холостяків 4 удів 9	громада вірмен Гіргор у Земляному Місті	дворів 134 неодружених холостяків 9 удів 22	громада вірмен Копос у Земляному Місті	дворів 126 неодружених холостяків 9 удів 22
громада вірмен Асфадор у Земляному Місті	дворів 102 неодружених холостяків 3 удів 7	громада черкесів у селі Отузлар	дворів 11 неодружений холостяк 1		
Підсумок					
громад 26	дворів вірмен 1338 холостяків 74	дворів греків 519 холостяків 27	дворів русів 34 холостяк 1	дворів черкесів 11 удова 1	дворів юдеїв 92 холостяк 1 удів 9

1528 р. – “Попис Волинської землі” з перерахуванням мешканців і земських урядовців, зобов’язаних виставити озброєних вершників

ПОПИСЪ ЗЕМЛИ ВОЛЫНЬСКОЕ

Кн(я)зь Федор Михаловичъ		Княз Григорей	
Чорторыиский, староста		Галичиньский	кон
луцкий, мает ставити	33 кони	Князь Иванъ Григорьевичъ	2 кони
Кнегиня Жаславская		Княз Солтанъ Соколский	3 кони
и з сынми	29 коней	Князь Юрей Соколский	2 кони
Староста володымерский		Кнегиня Александровая	
кн(я)зь Анъдрей Александровичъ		Буремская	2 кони
Сонкгушковича маеть		Панъ Тихно Козинский	4 кони
ставити	42 кони	Панъ Олехно а Тихно	
Подъскарбии земъский		Козинский	2 кони
панъ Богушъ		Панъ Олехно Козинский	3 кони
Боговитиновичъ	14 коней	Панъ Михайло Свинюский	4 кони
Панъ Боговитин	7 коней	Панъ Кирдеевичъ	3 кони
Иванъ Боговитиновичъ	15 коней	Пани Кирдеевая	конь
Кн(я)зь Василей а кн(я)зь		Пан Василей Чапличъ	10 коней
Богдан Романовичи		Кн(я)зь	
Любецкий	7 коней	Анъдрей Четвертенский	4 кони
Княз Богданъ Любецкий		Князь Анъдрей Соколский	4 кони
особно маеть ставити з ыменя,		Княз Василей Велецкий	кон
которое мает по жоне,	3 кони	Княз Буремский	2 кони
Кн(я)зь Василей Ковелский	38 коней	Панъ Богдан Гостъский	3 кони
Княз Ванъдрей Коширский	46 коней	Пан Федор Мышка	3 кони
Княз Федор Вишъневъский,		Панъ Олехъно Ласка	конь
державца пропоиский,	12 коней	Панъ Ощовъский	5 коней
Княз Иван Вишневъский,		Панъ Васко Беликовичъ	2 кони
державца еишишъский,	14 коней	Панъ Федор Сербиновичъ	4 кони
Кн(я)зь Александро		Пан Василей Семашкович	10 коней
Вишневский	15 коней	Па[н] Федор Еловичъ	2 кони
Княз Федор Вишневъский	5 коней	Панъ Михайло Гулевичъ	3 кони
Княз Порецкий	5 коней	Панъ Иванъ Дчуса	4 кони
Княз Василей Федорович		Панъ Федор Таикурский	4 кони
Четвертенский	12 коней	Панъ Гаврило Холуневский	2 кони
Кнегиня Корецкая	12 коней	Панъ Василем Гостъский	7 коней
Княз Иванъ Масалский		Панъ Иванъ Хомяковичъ	2 кони
Корецкий	8 коней	Панъ Петръ а Кадянъ	
Кн(я)зь Богдан Любецкий	5 коней	Чапличи	5 кони
Князь Василей Крокотъка	2 кони	Панъ Иванъ Денисовичъ	3 кони
Княз Иванъ Голичинский	кон	Панъ Михайло Дескович	3 кони

Пан Михаило Пряжовъскии		Гневошъ Полукнязевич	кон
и з шурином	кон	Сенко Владыка	кон
Панъ Богданъ	кон	Панъ Анъдреи Зарецкии	кон
Пани Васковая		Богданъ Ледогостъскии	кон
Промчѣикова	2 кони	Андреи Юхновичъ Еловича	
Васко Подскии з Горяиномъ	конъ	съ отцемъ своимъ	2 кони
Панъ Еско Есиницки	конъ	Панъ Гришко Промчеико	кон
Петръ Кутровъка	конъ	Яцко Анъдрускии	конъ
Михаило Затурецкии	кон	Денисъка Ледоховскии	кон
Панъ Сенько Постникъ	кон	Васко Миловъскии	кон
Пан Федор Орфѣмович	2 кони	Григореи Пугачевичъ	кон
Пашко Лудвишъскии	кон	Михаило Берестъскии	кон
Ивашко Жабокрицкии	кон	Панъ Анъдреи	
Лоско Лосятинскии	кон	Холоневъскии	кон
Богданъ Белокрыницкии	кон	Сенько Окорскии	кон
Михно Лосятинскии	кон	Гаврило Брохович	кон
Федор Анъдрузъскии	кон	Ворона	кон
Санко Андрузъскии	кон	Олександро Пиропескии	2 кони
Ивашко Крупецкии	кон	Немера Порванецкии	конъ
Грицко Береженскии	кон	Михно Зубовичъ	конъ
Грицко з Бранъникъ	кон	Пан Иванъ Козинскии	2 кони
Гальжка Железъковая	конъ	Панъ Хмара Миловъскии	конъ
Сенко Порванецкии	конъ	Анъдреи а Хведор	
Викгура	конъ	Вилгоръскии	4 кони
Яцко Белостоцкии	2 кони	Сенко Воютинскии	конъ
Пани Ельцовая	кон	Матяшъ Сыропятовичъ	2 кони
Кеть	кон	Матясъ Зеньковичъ	3 кони
Михно Смыковскии	кон	Олехно Гриньковичъ	конъ
Федор Селецкии	конъ	Пан Василеи Линевъскии	3 кони
Красовъскии	кон	Стецко Здовъскии	2 кони
Пан Ванько а Семен,		Михайло Броховичъ	конъ
а Роман Белостоцкии	2 кони	Панъ Лешницкии	3 кони
Пан Коцига	кон	Микита Чаруковъскии	конъ
Пани Горзеньская	кон	Федор Гридь	конъ
Жукъ	кон	Семенъ Патрикеевичъ	конъ
Анъдреи Зубович	кон	Василеи Патрикиевич	2 кони
Рогозеньскии	2 кони	Ивашко Гутор	конъ
Олизаровъскии	кон	Иванъ Верховъскии	конъ
Пацко Кн[е]гинскии	кон	Яцко Смленскии з братомъ	3 кони
Иван а Костя Волковыевичи	кон	Яновая Боруховъская	конъ
Петръ Олехновичъ	кон	Яцко Прускии	кон
Семенъ а Роман Цатичи	6 конеи	Богушъ Павлович	2 кони
Евъмах, Санко,		Богушъ Нѣсвецъкии	конъ
Левъко Минковичи	конъ	Костъка Есиницъкии	конъ
Хръсъ Полукнязевичъ	кон		

Пани Томъковая		Богдановы дети Дчусины	4 кони
Посяговецкая	3 кони	Михно Якубович	2 кони
Ивашко Гулялницкий	конь	Ениная Маря	кон
Стецько Гулялницкий	конь	Петръ Турчинович	кон
Анъдреи Коровай	конь	Мренский Владыка	кон
Грыцько Юшъковичъ	конь	Лазар Ясениницкий	кон
Федор Промъчбиковичъ	конь	ГрицкоТолмачевичъ	кон
Панъ Василей Ярудецый	2 кони	Пани Сенковая Креевъская	2 кони
Панъ Русинъ	2 кони	Богданъ Култуничъ	кон
Дашъко Еловичъ	2 кони	Левъ Хвалслиевичъ	2 кони
Кмита Смиковъский	конь	Василей Пугачевичъ	2 кони
Богданъ Костюшъковичъ	конь	Степанъ Воропаевич	кон
Ванько Копътевичъ	конь	Дахно Васильевичъ	3 кони
Гневошъ Яловицый	5 коней	Лопотко	кон
Пан Путошинский	конь	Миша	кон
Ярмошъ Гулялницкий	конь	Княз Долзский	2 кони
Бояринъ Гулялницкий Яцко	самъ	Павлова Корытенская	кон
Иванъ Волковыи	сам	Болбасъ с Кнерута	кон
Ломан Сыропятовичъ	кон	Береженьский	кон
Лецко Баевъский	2 кони	Занко Дедеркалъ	кон
Василей Батковъский	2 кони	Сидор Дедеркалъ	кон
Грицко а Иван		Пашко Дедеркалъ	кон
Привередовъские	кон	Устьян Исерницкий	кон
Ивашко Бобровичъ	кон	Вохлоновъский	3 кони
Панъ Семень Козинский	5 коней	Янъ Котовъский, воитъ	
Иванъ Кнегининский	кон	луцкий,	кон
Панъ Михаило Бубновъский	2 кони	Семен Бабинский	2 кони
Панъ Михаило Кирдеевичъ	3 кони	Радошинский	кон
Грицко Баевъский	2 кони	Яцко Патрикиевичъ	кон
Гурко Омелский	2 кони	Грицко Сенютичъ	4 кони
Барсанова Жоравницкая	3 кони	Кн(я)зи Вороницкие	кон
Прокопъ	2 кони	Гневошovy дети Оранского	кон
Зинько Чаруковъский	конь	Панъ Михаило Святкович	4 кони
Пашко Оздовский	конь	Федор Гневошевичъ	5 коней
Ивашко Красноселецкий	конь	Иваницкая Сенковая	кон
Пани Воисецкая	кон	Анъдрияс Янъчинъский	кон
Панъ Олехно Воиницкий	кон	Олехно, Стас а Мацко	
Воржищовъский	кон	Дегтеви	сами
Янушъ Кн(я)зьский	кон	Богушъ а Иванко	
Яцко Гиравичъ	сам	Шелбовъский	кон
Семен а Роман		Кн(я)зь Иванъ Роговицкий	2 кони
Радошинский	кон	Иванъ Яковицкий	конь
Панъ Семен Бабинский	7 коней	Кн(я)зь Василей Роговицкий	кон
Дрозденский	5 коней	Копытовъский	кон
Кошувъский	кон	Щасный Семашковичъ	кон

Кн(я)зь Федор Роговицкии	кон	Олехно Княгининский	конь
Чуватовъ	кон	Князь Анъдреи	
Федор Оношковичъ	2 кони	Михаиловичъ Козъка	5 коней
Суморокъ	кон	Ставецкии	кон
Радовицкии	кон	Томъко Санкевичъ	3 кони
Якимъ	6 коней	Яцко Летынский	кон
Грицко Янчиньский	2 кони	Томъко Лысовский	конь
Ивашко Яковицкии	конь	Петровая Радовицкая	конь
Иваницкая Богушова	конь	Клевецкая	конь
Мацко Оранский	сам ку служъбе	Кнегиня Иванова Курцова	8 коней
Стадницкии сам от себе и от свести свое	кон	Ивашко Обуховичъ	конь
Ивашко Ключка	кон	Панъ Якубъ Монътовтович	4 кони
Панъ Сенько Ляховъский	2 кони	Панъ Боговитинъ	7 коней
Мартинъ Пузовъский	конь	Панъ Богданъ Семашковичъ	3 кони
Петръ а Богданъ		Князь Федор Четвертеньский	6 коней
Костюшковичи	кон	Князь Иванъ Козъка	5 коней
Панъ Загоровъский	5 коней	Панъ Сенько Котович	2 кони
Якимъ Voxновичъ	конь	Панъ Михаило Котовичъ	2 кони
Святоша	кон	Панъ Левъ Котовичъ	2 кони
Скипоровъ	конь	Панъ Михаило Семашкович	9 коней
Василей Юнковичъ Здринко	4 кони	Панъ Федор Гулевич	4 кони
Калишова	конь	Петръ Калусовский	2 кони
Анъдреи Оранъский	кон	Тихно Кисель	2 кони
Орсицкии	конь	Панъ Богданъ Хребътовичъ	3 кони
Сирота Бобицкии	конь	Игнатовая Дчусина	2 кони
Богданъ Бобицкии	конь	Мартинъ Пузовъский	кон
Васко Пузовъский	конь	Князь Анъдреи Семенович	
Воходовъский	конь	Збаразский	14 коней
		Яцко Жабокрыцкии	конь

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528 m.). Viešųjų reikalų knyga 1. – Vilnius, 2006. – S. 132–135.

№ 91

1529 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію державної військової служби; надання урядів і чинів лише “тубылцом”; права і обов’язки судових урядників, покарання за зловживання та інші службові порушення

[...] 1. Господар шлюбуєть никого не карати на заочное поведанье, хотя бы ся дотыкало ображенья майстату его милости. И хто бы тѣж на кого несправедливе вел, сам тым маеть каран быти

Напервей преречоным прелатом, княжетом, паном хоруговным, шляхтам и местом преречоных земель Великого князства Литовского, Руского, Жо-

мойтского и иных дали есмо, иж на жадного человека выданье або осоченье певное або таемное, подозренье неслушное тых на жадного человека выданье або осоченье певное або таемное, подозренье не слушное тых княжат и панов хорунговных, шляхты и мещан карати не хочем ани винити которою виною пенежною, кривавою, нятством або именья отнятем, нижли бы первой в суде явным врадом права хрестьянского, коли повод и отпор очивисте стали и остат не бы были поконаны, которые по суде и таковом поконаньи водле звычайу и прав хрестьянских мають быти караны и сказываны подле тяжкости а легкости выуступов своих. И тэж коли бы хто, обмовляючи кого-кольве, винил ку соромоте або ку страченью головы а шло бы о горло або о именье, або о которое-кольве каранье, тогды тот, хто на кого помовить, а не доведеть, тым караньем маеть сам каран быти. [...]

[...] 6. Кто бы врадника або посланца господарского не вчтил, чим каран быти маеть

Тэж коли бы который подданный наш врадника нашего земского або посланца на справе нашей земской зквалтовал, зранил або збил, таковый кождый маеть каран быти горлом, так, как бы маестат наш господарский образил. [...]

Роздел ВТОРЫЙ О ОБОРОНЕ ЗЕМСКОЙ

Повинен кождый войну служити

Уставляем с призволением рад наших зуполных и всих подданных, иж кождый князь и пан, и дворянин, и вдова, также иж который сирота, лета зупольные маючи або не маючи, и всякий иной человек, лета зуполные маючи и земское именье маючи, часу потребы с нами и с потомки нашими або при гетманех наших повинен войну служити и выправляти на службу военную, колько бы коли надобе было подле уфалы земское, яко на той час потреба будеть вказывати то есть з людей как отчизных, так похожих, и з ыменья так отчизного, как выслужоного, так купленого – кроме хто бы от нас держал в заставе именье нашо тогды тот з людей наших не будеть повинен выправовати подле уфалы, которая на тот час будеть уставлена – пахолка на добром кони, штобы конь стоял за чотыри копы грошей, а на нем бы панцэр, прилбыца, а корд, павезка, а древце с прапорцом. А который боярин або мещанин не маеть у своем именьицы людей так много, яко устава будеть, тот маеть сам ехати и служити подле важности именья своего; а который не маеть ни одного человека, тот маеть сам ехати, как могучи або как за налогою квалтовною потребою листом нашим господарским поставлено будеть; а на местцу наменованом часу через листы наши положоном, мает ся очивисто ставити и дат ся шиховать и пописати ся гетманом нашим або потомком нашим на оный день, который через нас або гетманы наши к тому шихованью и полису будеть положон и выволан. А коли бы было колько братьи недельное, тогды з них годнейший из ыменья их суместного один межи ними маеть войну служити тым же обычаем, как вышей поставлено. А тую уставу военную подданные наши мають держати до десяти лет,

а как десят лет выйдеть, тогда кождый маеть военную службу служити подле наибольшое можности своее, как и перед тым служили. Хочем тэж мети и вставляем, абы вси мещане и подданные наши часу навальное потребы и з ыншими людьми нашими земскими войну служили або з дозволением нашим на войну выправовали. А хто бы колве с тых подданных, вышей мененых, войны не служил або, приехавши, на рок не пописал ся, а, хотя и пописал ся, а шиху не дождал або шиховал ся, без воли гетмановы поехал проч, тот именье свое тратить под тым обычаем, якобы войны не служил, а то будеть в господарской ласце.

1. Иж вси повинни становити ся под хороговью своею поветовою и шиховати ся

Хочем и тэж приказуем грозно, абы вси подданные наши военную службу повинни не инде бы ся шиховати ани ся инде становили персунами своими, только под хороговью своею поветовою, в котором повете суть осели, кром особного росказанья гетманского. А естли бы который з них службу мел в некакого с панов рад наших або врадников, або тэж в кого иного, тот будеть повинен местца своего подле пана своего, которому прислугуеть, ким иным, войны не повинным, осадити, а местца своего хоруговного, яко повиннейшого, жадною мерою опустити в омешкати не смел под страчением именья своего. А которые с подданных наших мають в ынших поветех розные свои именья, тот маеть в том повете со всим своим почтом з ыменей купленых и выслужоных, отчизных и ж женского именья стати, в котором повете будеть его именье отчизное головное. И тэж которые слуги князьские и панские, маючи под князьми и пань именье, а другие именья под господарем покупили, тогда в час потребы, оставшивши пана своего, маеть подле хоругови ся становити для тых именей своих, которые под королем покупили. А естли бы хто таковой под хороговью, под которою именье купил, стати не хотел, тогда тот именье на господара тратить.

2. Духовные з ыменья закупного повинни сами персунами на службу господарскую ехати

Тэж коли бы которые духовные именье закупное держал, тогда з ыменья закупного повинен будеть сам своею парсуною подле уставы нашее службу нашу господарскую и земскую заступати. Естли ж который духовный будеть мети именье дедизное, тогда повинен будеть з ыменья дедизного на службу нашу земскую выправовати, а их самих парсуны будуть на ласце вашей господарской.

3. Кождый по шиху маеть на том почте при господари або при гетмане служити

Тэж уставляем, иж кождый подданный наш, шиховавши и пописавши ся обычаем, вышей писаным, с тыми ж коньми и со всим станком, с которым ся шиховал, при нас и потомках наших, также и при гетманех наших земских або иных, через нас або потомки наши, на то поставлених, повинен будеть войну служити на тых же конех; слуг и статку своего, с которым ся шиховал и пописал, не маеть з войны отсылати аж до роспущенья зуполного войска нашего. А который бы кольве подданный наш то смел вчинити против тое уставы нашее,

будет ли оселый, тот именье тратить, как на войне не был. А естли бы хто тое вчинил, пенези бравши, а человек не оселый, таковой кождый честь свою тратить, якобы з битвы втек. А пописавши кождого коня, маеть в шерсть написати и клейно его маеть на рейстр намалевати. А станы свои вси поветники мають в одном месте при хоружому мети, а розно не мають стояти.

4. Которые для немоцы своее не можеть на войну ехати, маеть перед гетманом немоц свою объявити

Естли бы хто правдиве немоцон был а для того не годен был службе нашей земской, а не мел бы тот немоцный сына, ку службе военной годного, або бы тот сын у двора нашего господарского служил, або тэж з отцом делен был, тогды таковой немоцный мает ся дать везти до гетмана нашего а тую немоц свою объявити. Естли гетман познаеть, иж тот немоцный для хоробы своее ку службе земской не ест годен, маеть его самого на тот час с тое службы выпустити, а тот немоцный повинен будеть место себе з ыменья своего слуги свои на войну выправити тым же обычаем, яко вышей выписано под сведомом листов гетмана нашего земского. А немоцный, естли не мог ехати до гетмана нашего, мает ся оповедити враднику а хоружому, а двум земляном, которые мають перед гетманом под честью и под верою поведить, иж управде ест немоцон. А естли бы хоружий поведил о ком-кольве, иж бы был немоцон, а он бы был здоров, а то бы на того хоружого справедливе правом было переведено, тогды тот хоружий маеть именье свое властное тратити.

5. Естли бы хто мел сына, который бы мог службу земскую заступити, маеть его гетману оказати, естли будеть годен за его служить

Пак ли бы хто был здоров а мел сына, который ся от него не отделил, ани тэж служить у двора нашего господарского, а будеть тому от семнадцати лет, он можеть за отца на войну ехати; а маеть сам с тым же сыном до гетмана нашего ехати. А естли гетману будет ся видети, иж оный сын годен ест ку службе военной, тогды тот сын за отца военную службу заступити маеть а с тым почтом, как отец его мел служити. А пак ли бы тот сын не здал ся гетману добре годный, тогды сам отец маеть на войну ехати.

6. Если бы хто замешкал року войны и на рок положоный не приехал без жадное слушное причины

Тэж уставуем: естли бы хто замешкал року войны, от нас уставленого, и на тот рок не приехал без жадное слушное причины, тогды таковых гетманове наши не мають в рейстра свои приймавати а от них даров брати под ласкою нашою панскою, ани таковых выступных мають перед нами таити, абы были караны водле уфалы наше земское а были бы на потом похопнейшие ку службе нашей и обороне посполитой. А естли бы гетман, на наше приказанье не дбаючи, таковых непослушных в рейстра свои приймавал, а на то бы ся потом и иные спущали, а нам або подданным нашим в том от неприятеля шкода стала ся то хочем на самом гетмане тое всее шкоды смотрети.

7. Гетманове не мають казати большей брати от попису войска писарем своим, только от коня по полугрошку, а, распускаючи войска, не мають ничего брати

Тэж уставуем, абы гетмани наши не казали большей брати от попису войска нашего писарем своим, только по полугрошку от коня за працу их писарей а то в тот час, коли ся войско нашо зьеждчаеть. А коли войско нашо маеть роспуццоно быти, будь на местцы або на поли, або в земли неприятельской, где бы вжо потребы земское не было, тогды не маеть гетман от них ничего брати, маеть их отпустить добровольне.

8. Который будут посланы над заставою старшии

Тэж приказуем: которые бы были посланы с рамени нашего або гетмани наши над заставою старшиими, абы, распускаючи людей, коли службу нашу заслужать, ничего на них не брали. А естли бы хто напротивку той уставе нашой вчинил, тогды маеть тому, в кого што озметь, совито вернути а нам вину заплатити дванадцать рублей грошей, от колька парсун што озметь, от кождое пар[с]уны дванадцать рублей повинен будеть платити.

9. Хоружие не мають землян осаживати дома ани по шиху отпускати

Тэж приказуем хоружим нашим, абы не смел жаден з них землянина дома осадити ани по попису, ани по шиху его без ведома гетманского отпустить не маеть. А естли бы который з них землянина дома осадил або бы землянин который дома зостал ся, и перед гетманом втаил, або по попису, або по шиху отпустил землянина, а то бы на него было переведено, тогды таковой хоружий врад хоружство и именье тратить, которое спадываеть на нас, господара.

10. Кождый не маеть без ведома гетманского з войны проч отъехати

Хочем тэж и уставляем, абы кождый, повинный войну служити, без нашего ведома и гетмана нашего особного допущенья з войны выехати не смел потуль, покуль бы все войско нашо и рад наших не было роспуццано; бо таковой кождый именье тратить, как бы на войне не был.

11. Сторожи военный, хто бы не гараздо досмотрел

Коли бы хто с подданных наших на войне через нас або через гетмана нашего послан был на сторожу против неприятеля нашего, а тот посланный гаразд того не досмотрел недбалостью своею, на которое местцо послан, а там не стоял, а зъехал проч або, не дождавши року обмена, выехал проч, а в том бы ся нам шкода стала або войску нашему от неприятеля нашего так в людех и в конех военных, тогды таковой кождый именье и шию тратить; которое ж каранье при ласце нашой господарской себе зоставляем.

12. Кого пошлють в заставу, або был там на рок, а он на рок положонный там не будеть

Тэж уставляем: естли быхмо мы сами парсуною нашою господарскою або панове рада наша пошлють кого в заставу на замок и рок ему положили,

на который бы он мел приехати на оный замок, а так он сплошенством своим на тот рок положоный там не приехал, а в тот час неприятели наши тот замок обогнали, абы добре и шкоды не вчинили, тогды таковой, иж на рок не приехал, все именье тратить и спадываеть на нас господара. А естли бы, чего ж, Боже, уховай неприятели в тот час тому замку шкоду вчинили, тогды тот, хто омешкал року, горло и именье тратить.

13. На войне будучи, не маеть никто на дома и гумна шляхетские наездчати

Тэж уставуем: хто бы, на войне будучи, который шляхтич наездчал на дом або гумно которого шляхтича або, едучи на войну, по дорозе грабил, а переведено бы то на него, што пограбил або пошкодил, тогды, иле кроть будеть тот на дом або на гумна наездчати або по дорозе грабити тот за кождым своим наездом и по дорозе браньем маеть кгвалт платити.

14. А кому бы стацей на войне на самого и на кони его не достало

Кому бы не достало, будучи на войне, стацей и самому естли або на кони его, тогды маеть тот з вижом гетманским где ехати або пойти и взяти с потребу живности себе и на кони, а то маеть заплатити подлуг уставы положоное. А дрова мають брати, где будуть стояти, нижли домов розбирати и плотов жечи, и ставов волочити ани спускати, ани жит и ярин топтати и травити не мають. А естли бы хто таковую шкоду вчинил, тогды маеть гетман наш таковых в ланцуг сажати, а предся оный тую шкоду маеть отпраовати, и кгвалт платити.

А естли бы хто, будучи на службе нашой, на войне, нашол один на другого, на обоз або на стан кгвалтом а ранил або вдарил кого, таковой, яко кгвалтовник, горло тратить.

Роздел ТРЕТИЙ

О СЛОБОДАХ ШЛЯХТЫ И О РОЗМНОЖЕНЬИ ВЕЛИКОГО КНЯЗЬСТВА

[...] 3. Держаней и честей чужоземцом не мають даваны быти

Тэж шлюбуем и обецуем, иж в землях наших того Великого князьства земля и городов, и мест, и которых-кольве дедицств, и держанья, и тэж которых-кольве вравов наших або честей и достоинства жадному обчому, але только прирожоным а тубылцом тых земель наших Великого князьства и вышей мененого, не будем давати и потомки наши не будуть давати в держанье и в проживанье.

4. Враны старый мають захованы бытии

Тэж уставуем: ач-колве право писаное дали есмо земли Великому князьству Литовскому, а ведже старых вравов воеводства Виленского и воеводства Троцкого, и иных, воевод и кашталянов, и канцлерства, и маршалства земского, и маршалства дворного, и старостове, и вранницы наши ничим не вменшаем; мают ся кождый з них у своем повете справовати ся: судити, радити и децких

своих всылати, и врадов своих вживати подде давного обычая; одно судити мають тым писаным правом. [...]

[...] **16. А хто бы не учтил листов воевод и старост, и державец наших, чим таковый маеть каран быти**

Тэж уставляем: естли бы хто листов воевод наших або старост, або державец наших не учтил або служебника збил, або лист покинул, таковый упадываеть у вину так, яко у квалту: у дванадцати рублев грошей, а оному служебнику навязка водле роду его, естли будеть то на него переведено правом. [...]

Роздел ШОСТЫЙ О СУДЬЯХ

Абы судили правом писаным, а естли бы судил иначе, маеть каран быти

Тэж уставуем, иж кождыи воевода наш и старость, и маршалок земский, и маршалок дворный, и державцы наши кождый у своем повете не мають подданных наших иначе судити и справовати, леч тыми писаными правы, которые всим подданным нашим Великого князьства дали. Естли бы которой стороне сужоной в том кривда ся видела, жебы не подде того права писаного сужоно, тогды, коли мы сами, господар, со всимы паны радами нашими, а без бытности наше пано ве рада н[а]ша будуть где-кольве на первом сойме, оный, которому в том кривда будеть, маеть о том на того пана, врадника нашего, нам або паном радам нашим жаловати. Мы або панове рада наша мають книги того права писаного отворити и того смотрети: естли бы оное право так, яко ест у тых правех выписано, тогды тот суд предся маеть держан быти водле сказанья оногo врадника нашего, пак лиж бы тот суд иначе был сужон, не так, яко ест в книгах писаного права выложено, тогды мы або панове рада наша мають книги отворити водле тых прав писаных, которые есмо всей земли дали, сказанье вчинити. А естли бы оногo судью узнано, иж не подде права писаного сказал, а оный, што будеть в том шкодовал, тогды тот, который не подде права сказал, маеть ему шкоды и наклады оправити, а тот суд ни во што обернути. А кому будеть присудил судья або на ком будеть взято, то ему маеть вернути без доводу; а што бы шкодовал в накладах, в стравах, на што слушний довод вчинить або присягнуть, тот судья маеть ему заплатити. А естли бы судья добре судил и сказал водле тых прав писаных, а он ему приганил, тогды тот маеть ему заплатити за тую легкость дванадцать рублев грошей. А веджо который бы кольве з державец наших в таковой речи был обвинен, таковый кождый маеть припозван быти перед воеводу повету своего и будеть повинен суд свой отказати. А естли бы хто с панов рад наших, воевод и старост, которые не суть в повете, также обвинен быти мел, тогды такжо маеть на першом сойме отказати або на року земском. А естли бы хто не хотел стати, тогды маеть от господара або от инших панов припозван быти, однако ж будеть повинен стати и отказати. А пак ли бы был хор або на службе господарской, або пак на копе на завитом року, тогды маеть тая реч отложена быти на другой сьем. А естли бы пак был здоров, без жадных причин стати не хотел, тогды панове мають книги отво-

рители и тому и шкоды на нем сказати водлуг того, яко вышей выписано, и рок мають заплаче положити земский чотыри недели. И што будеть всказано, а он не усхочеть платити, тогды тые панове мають в оной шкоде в ыйменье або в люди его увезати казати, што бы за шкоды стояло; а тот маеть держати до тых часов, поки ему тую шкоду заплатит. А которых бы артыкулов не было ещо в тых правах выписано, тогды тое право маеть сужоно быти водлуг старого обычая, а на потом на вальном сойме тот члонок иный, чого потреба вкажет, маеть уписано быти.

1. В суду не мает ся ништо отозвати до господара, але повинен будеть кождый один одному права достояти

В суду ништо ся не маеть отозвати перед правом ни до нас, господара, ни до сойму, для того, абы в том волокиты не было, але по винен будеть кождый один другому достояти права аж до конца. А естли бы ся видело водле сказанья которой стороне кривда, а бачила бы сторона, иж ей не подле права писаного всказано, тогды маеть листа просити в суде сказанья своего, ко торым обычаем сказали на нем. А судьи повинни будуть ему дати лист под печатью своею, а он маеть з оными судьями перед нами або на первом сойме говорити и лист тых судей вказати. А естли бы судья выпису дати не хотел, тогды маеть взяти з собою трех шляхтичов и зася в него просити, тогды он конечно будеть повинен дати. А естли бы не дал, а то на него будеть переведено, тогды маеть вины заплатити: на нас, господара, двенадцать рублей грошей а тому шкоду оправити.

2. Кождый воевода и старосты, и державцы наши мають обрати двух землянинов в повете своем и ку присязе их привести, которые мають судити поспол з урядники их

Зася тэж уставуем, иж воеводы, старосты и державцы наши мають кождый у своем повете обрати двух землянинов, людей добрых а годных веры, и ку присязе привести, и установити тым обычаем: коли воевода, староста и державца наш сами за некоторыми справами нашими або земскими не поспешни будуть которых прав судити, тогды тые два землянины весполк з наместники и маршалки тых панов, врадников наших, мають того смотрети и то справовати водле тых писаных прав, которые есмо всей земли дал. А писари присяжные тых панов воевод и старост, и державец наших мають также при них быти и то все пописывати и к тому вин наших и тэж вин иных и доходов панов своих смотрети. А без тых панов землян присяжных, естли бы обеюх не было, тогды не мають наместникове ани маршалкове судити, нижли бы один с тых землян уставичне при них мел быти. [...]

[...] 7. О бранье пересудов

Уставуем, иж воевода и староста, и врадники наши не мають пересуду брати от жадных речей, только от презысканья десятыи грош, а от имения, яко будеть стояти чого, водлуг его важности, а от земли рубль. [...]

[...] **20. О пересуд судьям, который будут судити без бытности воевод з наместники их**

Судьи, которые мають быти уставлены в поветех, коли судять з урядники воеводиными або старостинными, тогда судьи пересуд мають на трое делити: одна часть воеводе, а другая судьям, а третья наместнику воеводину. А коли воевода судить, тогда весь пересуд на воеводу. А если бы дана вина о суд наместнику, тогда судьи повинни з наместником на року, судом положоным, отказывати перед паны.

21. Не маеть жаден большей пересуда брати, кром уставы

Коли бы который воевода або староста, або державца, або судья большей взял от кого пересуда против тое уставы наше, тот повинен стороне вернути з навязкою а вины маеть заплатити нам, господару, дванадцать рублев грошей. [...]

Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Том 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – Одеса, 2002. – С. 52–53; 68–73; 78; 82; 107–109; 112; 115.

№ 92

1533 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Станіслава Одровонжа львівським каштеляном

Sigismundus etc.

Significamus tenore praesentium quibus etc., quia nos cognitam habentes virtutem ac indolem egregiam et in rebus agendis dexteritatem generosi Stanislai Odrowansch de Sprowa capitanei Sandomiriensis ac memoria repetentes singularia merita maiorum ipsius, quibus se predecessoribus nostris et nobis commendatos reddiderunt, dignum esse censuimus, ut eundem generosum Stanislaum Odrowansch honorum quoque et titularum insigniis decoremus et proinde, cum vacacio castellanatus Leopoliensis per promocionem magnifici Georgii Crupski ad palatinum Belsensem sese obtulit, eundem castellanatum Leopoliensem vacantem illi dedimus et contulimus, damusque et conferimus tenore praesentium mediante per ipsum generosum Stanislaum Odrowansch cum omnibus et singulis eius iuribus, fructibus, proventibus, pertinentiis, prerogativis et obventionibus universis ad ipsum castellanatum Leopoliensem iure et consuetudine spectantibus, tenendum, habendum et possidendum. Quocirca vobis omnibus et singulis dignitariis, officialibus, nobiles ceterisque subditis nostris cuiuscumque gradus, status, ordinibus et condicionis existentibus id notum facimus, praesentibus mandates, quatinus praefatum generosum Stanislaum Odrowansch pro vero et legitimo castellano Leopoliensi habentes sibi de praedictis castellanatus sui iuribus, proventibus, redditibus et obventionibus universis respondeatis et per eos, ad quos pertinet et quorum interest ac intererit responderi faciatis, pro gracia nostra. Harum, quibus sigillum nostrum est impressum testimonio litterarum.

Datum Cracoviae feria secunda post dominicam Palmarum anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo tercio, regni nostri anno vigesimo septimo. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri episcopi Cracoviensis et regni Poloniae vicecancellarii.

Переклад

Сигізмунд і т.д.

Повідомляємо змістом даної грамоти кому і т.д., що ми, маючи випробувані чесноти та чудові здібності та в провадженні справ ласкавість шляхетного Станіслава Одровонжа зі Спрови, сандомирського старости, і пам'ять на особливі заслуги відкриваючи, більше тим, кому попередники наші і нам рекомендовані уділяли, гідно ухвалюємо, щоб цього шляхетного Станіслава Одровонжа, гідного почесні, і також титулами, інсигніями прикрашуємо і передбачливо, із звільненням львівського каштелянства за промоцією вельможного Єжи Крупського, який уряд воєводи белзького зайняв, це львівське каштелянство вакантне надаємо і встановлюємо, даємо і впроваджуємо змістом цієї грамоти шляхетному Станіславу Одровонжу, з усіма його правами, пожитками, прибутками, повинностями, привілеями і загальними данинами до цього львівського каштелянства за правом та звичаєм належними, тримати, мати і посідати. Для цього вам всім разом та кожному зокрема, достойникам, урядникам, шляхті і підданам нашим якого-небудь рангу, статусу, стану і положення це нотуємо цією грамотою, щоб згаданого шляхетного Станіслава Одровонжа за правдивого і законного львівського каштеляна мали, і йому зі згаданого каштелянства його права, прибутки, оплати і данини всі відповідали і за тих, кого стосується і цікавить та цікавитиме, відповідатимуть за нашу ласку. На засвідчення цієї грамоти наша печатка є привішана.

Дано в Кракові на другий день після Квітної неділі року Божого 1533, панування нашого – 27. Свідчення велебного в Христі Ісусі Петра, краківського єпископа та віце-канцлера Польського королівства.

Urządnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 165–166. Мова латинська.

№ 93

1533 р., листопада 11. Львів. – Номінація каноніком Станіславом зі Львова клерика Львівської єпархії Яна, сина Георгія, на уряд публічного нотарія та присяга останнього

In nomine Domini amen. Universis et singulis presentes I[itte]ras in specturis, lecturis visuris pariter et audituris, Stanislaus de Leopoli, canonicus et custos ecclesie Sancti Martini in Sczepusz arcium et Sacre theologie professor. Venerabilis ac egregii Pauli de Planca Curis Romani, utriusque juris doctoris, aule Sacri palacy lateranen[sis]

comitis palatini vicecomes. Significamus tenore p[raese]ncium, quomodo tabellionatus seu publici notariatus officium ad scribenda acta et gesta sine contractus hominu[m] ne sub defectu oblivionis subiacerent maxime per neccessarium quod iuris vite ac morum honestate laudabili preditis, visa eorum ideneitate conferri ac concedi solet et consuevit. Proinde cum in vra et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum et adhibitorum p[raese]ncia, constitutus personal[ite]r discretus Ioannes Georgii de Leopoli clericus dioceses Leopoliensis, nobis cum ea qua decuit reverencia instancius supplicavit quattimus ipsum auctoritate Apostolica nobis in hac parte per l[itte]ras autenticas prefati venerabilis ac egregy domi[ni] Pauli de Planca, comitis, concessa et com[m]issa, in publicum et autenticum no[tariu]m tabellionem ac iudicem ordinarium facere ordinare creare et deputare, sibiq[ue] huiusmodi notariatus seu tabellionatus et iudicatus officium concedere dignemur, iuxta tenorem prefatarum l[itte]rarum nobis concessarum et privilegium s[an]ctissimi in xpo Patris et domi[ni] d[omi]ni olim Iully divina providencia Pape secundi tum sibi domino Paulo concessum et in eisdem l[itte]ris Ap[osto]licis inferte. Quas l[itte]ras prefati venerabilis ac egregii domini Pauli cum privilegy Ap[osto]lici insercione nobis datas et concessas, hic pro inserto habere volumes, cuiusquidem prefati Ioannis coram nobis personal[ite]r stantis petitionibus ac supplicacionibus ad nos factis benigne annuen[do] de sciencia n[ost]ra speciale, animoq[ue] deliberato prefata auct[oritat]e Apostolica qua prefatum domi[num] Paulum dotati sumus de finigimur, omnibus melioribus modo via iure causa forma stillo quibus melius et efficacius poticimus ac debisumus possumus officium exercen[do] creavimus et deputavimus, fecimus et ordinavimus tenoreq[ue] p[raese]ncium facimus, constituimus, ordinamus et deputamus, per tenorem p[raese]ncium, sibi notariatus seu tabellionatus ordinary officium cum om[ni]bus et singulis im[m]unitatibus iuribus et libertatibus exemptionibus ac excellencys ad hoc idem officium quomo[d]libet spectan[do] et pertinen[do] conceden[d]o et conferen[do] per p[raese]ntes, recepto ab eo prius corporali iuramento super Sancta Dei Euvangelia de fidelitate officy sui iuxta formam, in l[itte]ris predicti domini Pauli comitis conten[do] inquantum prefatum Ioannem per pennam et calamare ac cartam tunc in manibus tenen[do] sibiq[ue] traden[do] investivimus dan[do] et conceden[do] sibi plenariam licenciam et facultatem sine p[otes]tatem atq[ue] mandatum, per omnes civitates, terras, oppida, castra, villas, suburbia et alia loca per totum universumq[ue] orbem tam in iudicio q[uam] extra iudicium et al[ia]s ubicunq[ue] locorum, quoscunq[ue] contractus instrumenta, testamenta, et ultimas voluntates, et auctoritates, decreta ac quecunq[ue] iura, acta facien[do], geren[do] et exercen[do], que ad notariatus publici seu tabellionatus ac iudicatus officium, quo[m]libet spectare et pertinere dignoscitur, quodq[ue] ad prefatu[m] Ioannem tanquam ad publicum notarium et autenticam personam publice ab omnibus recurratur, et instrumentis publicis per eum confectis et conficien[do] stetur firmiter et reddatur ac plenaria fides adhibeatur.

Forma autem iuramenti.

Ego Ioannes Georgy de Leopoli clericus diocesis Leopoliensis ab hac hora, in autea fidelis et obediens ero Beato Petro S[an]cteq[ue] Eccl[es]ie Romane, ac domino nostro domino Clementi Pape septimo eiusq[ue] successoribus canonice intransibus, non ero in consilio, auxilio consensu vel facto ut vitam perdant aut membrum, seu capiantur mala capcione. Consilium quod midie per se aut nuntium seu l[itte]ras

manifestabunt ad eorum damnum scienter nemini pandam, si vero ad mei noticiam denegare contingat quod in periculum Romani Pontificis aut Romane ecclesie seu grave damnum vergeret illud pro posse impediam et si hoc impedire non possem procurabo bona fide id ad noticiam domini v[er]i Pape perferri, papatum Romanum et Regalia Sancti Petri ac iura ipsius Ecclesie, si qua eadem Ecclesia in civitate terra de qua oriundus sum habeat adiutor eis ero ad defendendum seu retinendum et recuperandum contra omnes homines, tabellionatus officium fideliter exercebo, contractus in quibus exigitur confessus parcius fideliter faciam nil addendum vel minuen[do]. Si vero in conficiendo aliquod instrumentum unius solius partis sit requirenda voluntas hoc ipsum faciam ut v[er]umtamen nil addim vel minuam quod minus utet facti substantiam contra voluntatem ipsius instrumentum non conficiam de aliquot contractu in quo etiam intervenire unum vel frandem contractus in protocolium redigam et postquam in protocolium redigero maliciose non tufferam contra voluntatem illorum vel illius quorum seu cuius est contractus super eo conficere publicum instrumentum salvo meo iusto et consueto salario, sic me deus adiuvet et hoc Sancta Dei Evangelia. In quorum omni et singulorum fide et testimoniis promissorum promittentes litteras seu preces instrumentum huiusmodi creacionis exinde fieri et per notarium publicum infrascriptum subscribi et publicari mandavimus, sigillaque nostri appensione iussimus communiri. Actum et datum intra muros civitatis Leopoliensis sub anno nativitatis domini millesimo quingentesimo trigesimo tercio. Indicione sexta Pontificatus Sanctissimi in xpo Patris domini Clementis divina providencia Pape Septimi feliciter moderni anno ipsius decimo die vero Veneris undecima novembris presentis venerabilibus honorabilibus et nobilibus Cristino Trzesta Nicolao Ponyatovuski Paulo de Pluszcz arcium baccalario canonicis ecclesie metropolitane leopolitane Martino plebano in Nysznov. Nicolao Raysti et alijs pluribus testibus ad premissa rogatis et requisitis.

Переклад

В ім'я Господа, амінь. Усім загалом і кожному зокрема, цією грамотою, тим, хто спостерігає, читає, дивиться і слухає, ми, Станіслав зі Львова, канонік і кустош церкви св. Мартина в Щепужі і професор теології, віцекомес вельмишановного та видатного Павла з Планки, доктора обох прав, Римської курії та Латеранського палацу комеса, повідомляємо змістом цієї грамоти, що табелліонат або уряд публічного нотарія для написання актів і діянь, які без контракту з людьми забуттю підлягають, особливо через необхідність, що правом на життя і звичаєм належної поваги наділені, погляд на їхню придатність визначати і допускати є вільний і наділений звичаєм. Передбачливо з вашою та нижче підписаних свідків присутністю, для цього скликаних і запрошених, особисто визначений Ян, [син] Георгія зі Львова, клерик львівської єпархії, нами поданий, папським призначенням через автентичні грамоти вельмишановним і видатним Павлом з Планки, комесом, визнаний і уповноважений на публічного та автентичного нотарія-табелліона і звичайного суддю, вчинений, установлений, створений і призначений, і собі таким чином нотаріат або табелліонат і уряд судді прийняти визнається підним, змістом даної грамоти, нами підтвердженої, і булли найсв-

I N N O M I N E D O M I N I A M E N V

profectus in imperium... **FORMA VTI EMIRAMENTI.** Ego Johannes Gery de Leopoli... **FORMA VTI EMIRAMENTI.** Ego Johannes Gery de Leopoli... **FORMA VTI EMIRAMENTI.** Ego Johannes Gery de Leopoli...

До док. № 93

тішого в Христі покійного Папи Юлія II, і підтвердження Павла та доручення відповідної апостольської грамоти. Ці грамоти вищезгаданого вельмишановного та видатного Павла з вписаною апостольською грамотою нам дані і визнані, зараз вписати хочемо, щоб напевно згаданого Яна, перед нами особисто прибулого, від просьб і благань до нас надісланих, за нашою ласкавою згодою і з особистого відома, і надати та звільнити згаданим папським призначенням, яке згаданий Павло подарував наостанок, всіма кращими способами, правом, звичаєм, формою, способом, як краще та ефективніше, надаємо владу і зобов'язуємося бути в стані уряд запровадити, створюємо і призначаємо, чинимо і встановлюємо, і змістом цієї грамоти чинимо, встановлюємо, визначаємо і призначаємо, змістом цього, нотаріат або табелліонат та уряд звичайного судді, з всіма привілеями, правами і свободами, звільненнями і титулами, що до цього уряду коли-небудь належали, призначалися, признавалися і надавалися дотепер, прийнявши від нього спочатку особисту присягу на Святому Письмі про вірність своєму уряду згідно зі зразком, у грамоті згаданого комеса Павла підтверджено згаданому Яну про набуття тепер отриманих до рук пера, каламаря і документа, впроваджуємо на уряд, даючи і дозволяючи йому повну свободу і можливість без права і мандату в усіх містах, землях, містечках, замках, селах, передмістях та інших місцях по всьому світу, як в суді, так і поза судом та в будь-яких інших місцях, контракти, інструменти, заповіти, останню волю, правне положення, декрети і які-небудь інші документи робити, чинити і впроваджувати, що до публічного нотаріату або табелліонату і уряду судді належним і дотичним визнається, як до згаданого Яна, так і до публічного нотарія і окремої особи публічно від всіх повертається, і публічні інструменти, ним виконані і до виконання поставлені і приведені, повну правомочність мають.

Далі зразок присяги.

Я, Ян, [син] Георгія зі Львова, клерик львівської єпархії, від цієї години і надалі вірним і витриманим буду святому Петру і святій Римській Церкві, і пану нашому Папі Клименту VII та його наступникам, згідно з канонічним правом обраним, буду радити і допомагати словом або дією, аж поки життя не втратиться, або частина тіла, або набуду поганой слави. Раду, мені особисто або через посланців чи грамоти оголошену, нікому свідомо не розголошу, якщо ж до мене прийде щось пов'язане з небезпекою для римського понтифікату або Римської Церкви, або тяжким злочином, цьому за можливості перешкоджатиму, і якщо перешкодити не зможу, постараюсь це до відома Папи донести, папську гідність і регалії святого Петра і права Церкви в усіх землях буду захищати або утримувати і опікуватися проти всіх людей, уряд табелліонату вірно виконуватиму, контракт позваних сторін вірно виконуватиму, нічого не додаючи ані не віднімаючи. Якщо ж при закінченні якого-небудь інструмента одна зі сторін бажатиме щось змінити, це зробити як належить, не додаючи і не віднімаючи, щоб зроблений зміст проти волі інструменту не перешкоджав, з будь-якого контракту, в який навіть включено один або частину контракту, в протокол переносити і після цього упорядковувати підступно не буду проти волі інших, але через тих, які контракт подали, публічний інструмент зі збереженням права і звичайної оплати, так мені, Боже, допоможи і це Святе Письмо. На дотриман-

ня та засвідчення всіх згаданих речей цією грамотою або цим інструментом, з цього приводу створеним і вищезгаданим публічним нотарієм підписаним і оприлюдненим затверджуємо, і печатку нашу наказуємо привішати. Діялося і дано у Львові року Божого 1533, шостого року понтифікату Божою опікою найсвятішого Папи Климента VII одинадцятого листопада, в п'ятницю, у присутності вельмишановних, достойних і шляхетних Крістіна Треста, Миколая Понятовського, Павла з Глущець, бакалавра мистецтв, каноніка львівського катедрального собору, Мартина, плебана в Нишові, Миколая Райсті та інших численних свідків попередньо запрошених і опитаних.

ЦДІАЛ, ф. 131, оп. 1, спр. 383. Оригінал. Пергамент. Мова латинська.

№ 94

[1535 р.] – Статут військової служби Великого князівства Литовського з викладенням основних засад її здійснення: “послушенства”, дотримання встановленого порядку, правил поведінки під час військових дій, у поході, та заходів з покарання за порушення вимог статуту*

Артыкулы, которыи *от* кор(ол)а его м(и)л(о)сти пана н(а)ш(о)го м(и)л(о)стивого за росказанем панов рад великого к(н)(а)зьтва литовского маюти быти даны всим ѿставичне, которыи ж к той военной выправе на тот час поедут зъ князтва литовского, абы кождый тое вѣдаючи так са заховал под грозным каранем, што бы жадин не смѣл с них выступити, але так держати, яко нижеѣ написано.

[Ст. 1]** Напервей, абы послушенство было. Противку их как гетманови одиноцтво межи всими самими, абы на тагнѣню або на перебуваню, на лежаню так са кождый заховал тым обычаем, а не инак яко имѣ будет *от* гетмана росказано, або войско не радное, не тихое, не способное, не далекое, чого Боже вховай, *от* згиненя, а так подлуг того как *от* корола его м(и)л(о)сти есть ознаймено, так абы кождый, так богатый, яко хѣдый так са заховал, а не смѣл того переступити под немилостивым каранем абы, чого пане Боже вховай, про перад, а не послушенство збыточных на всих ѿпад не пришил.

[Ст. 2] Хто бы са мѣл ѿ войску, на котором [колве] мѣстцы або на шиху к(на)зь або пан и хто колве с подданных н(а)ших мѣл мовити противку гетмана або бы подбурал приятелей своих на противку гетмана, которым колве обычаем, тот чест и горло тратит.

[Ст. 3] Который бы колве бунты ѿ войску чинил против гетмана або иным справцам, а то бы на него переведено трема свѣтки, на ч(ес)ти и на горле ма быти каран, або вѣмъ гдѣ бы таковыи рѣчи волно чинити, а казни не было,

---

* Публікується варіант прочитання тексту документа А. Блануци та Д. Вашука, що має деякі відмінності від публікації М. Крома.

** У квадратних дужках подано ймовірну нумерацію статей, відсутню в оригіналі.

тогды черес таковыи бунты переказа бы са дѣяла всим рѣчам, а стережи Боже, абы черес то впад не пришол.

[Ст. 4] Кто бы мѣстца своего не стереж, гдѣ будет через гетмана шихован, на ч(ес)ти и на горле ма быти каран

[Ст. 5] И теж на шихѣ, гдѣ бы кого гетман поставил, на котором колве мѣстцы, тогды кождый мает там на том мѣстцы стат(и), гдѣ гетман кажет, а с того мѣстца некоторыми причинами выламатн са не мает, под честю на горле каранем.

[Ст. 6] Жодный гужь* так как который постават, так тагнути мает, а мѣстцо вказаное держати, а гдѣ са трафит на перебуваню абы один гужь так за другим шол, яко гетман роскажет, который гужь за которым перебувати мает, а хто бы посмѣл зменити або змешати, кождый такий мает на горле каран быти.

[Ст. 7] А возы мают кождый йти за своим гѣжом и вюки так же подлуг своих гѣжов, а перерывати их никто не мает, под каранем на горле.

[Ст. 8] Приводцы, а тыи, што гѣжы вѣдают, абы от гѣжов своих не ѡтежчали, а перед гѣжы своими тагнули, а того пилни были, абы жадин з гѣжѣ непотребне не выежчали, ани пахоликов не розсылали ани до возов, ани инде, а хто бы са того важит хотѣл, абы был грозно каран, абы про недбалост и ѡмешкане, а ѡтежчане порѣчиков нерадне тагнене не было.

[Ст. 9] Так на тагнѣню, як на леженю абы ясаков не чинили под грозным каранем.

[Ст. 10] Кали потреба приидет, хто бы са не поткал з росказанем гетманским, честь и горло тратит.

[Ст. 11] Коли бы ѣ трубу затрубено з росказаня гетманского, абы кождый приводца на плец, гдѣ войско лежит зѣ своим гѣжом бѣгѣ, а там са становиль, а хто бы не бѣг мѣстца своего не смотрѣл, на горле ма быти каран

[Ст. 12] Кто бы трывогѣ вчинил, а ѣ трѣбу затрубил без гетманского росказаня, ма быти на горле каран.

[Ст. 13] А хто бы на сторожѣ не шол або не ехал, коли емѣ роскажут або стагнул са без росказаня гетманского, абых тых, которые ѣ порочени от гетмана мѣли, на горле мает быти кара, а звлаща тыи, которые будут к томѣ повиннии кому порѣч

[Ст. 14] Кто бы таковый был с подданных н(а)ших вшеликого стану так великого и посполитого, когда бы колве гетман н(а)шѣ слал на сторожѣ або на которѣю послугѣ н(а)шѣ военнѣю, там ѣ воисце абы са не вымовал, а послушенства против емѣ некоторого не вчинил подлуг воли гетманское, тот горло тратить.

[Ст. 15] Коли бы хто справу мѣл перед гетманом, абы к томѣ жадный кѣ своем рѣчи приятел болшей не брал ку своей раде и помочи ѡдно дву, абы ростырки и розницы, бунты от тѣл не приходили болших, хто бы черес то переступил, тотѣ горло тратит.

---

* Різновид гужового транспорту на киталт воза.

[Ст. 16] Коли бы сторожа н(а)ша посланая ѿ гетмана н(а)шого зъехала са зъ сторожы або з войском неприятским, або под замок неприятский подежала, тогда каждым ѿ в оной сторожи яко старший над оною сторожею так вси, што будут ѿ в оной сторожи, не мают мовити ѿ зъезде кождомъ з людьми неприятскими, толко тот, комъ гетман порѣчит, а хто бы смѣл мовити без воли гетманское, тот горло тратит.

[Ст. 17] Хто бы звадѣ вчинил, рѣкою мает быти каран, а хто бы рачил, тот на горле ма быти каран.

[Ст. 18] Хто бы, што за войском ездачи продавал, а тот бы, хто моцю квалтом брал, на горле ма быти каран.

[Ст. 19] Перед войском и ѿколо войска в неприятской земли абы жадин палити не смел ѿпроч росказаня гетманского под каранем на горле.

[Ст. 20] Чѣзгого и ѿбчого ч(о)л(о)в(е)ка або которого слугѣ ѿ подданных н(а)ших абы жадин принасти и переховати не смѣл ѿпроч вѣдомости гетманское под страченем горла.

[Ст. 21] Дла шкод дѣланя, абы жадин в пицоване слати не смѣл ѿпроч гетманского росказаня, а приставов, которых гетман будет посылати, але тым обычаем мают слати, коли войско станет, а гетман н(а)шѣ сторожѣ ѿправит, тогда при оной сторожи, што гетман пошлет, мают слати в пицоване доложивши са гетмана, а хто бы слал без вѣдомости гетманское а без сторожи, тот горло тратит.

[Ст. 22] На тегненю будѣ в неприятскую землю будѣ назад ѿпат идучи, абы жадин не смѣлѣ войска ѿтехати ѿпроч гетманского призволеня под старченем горла и имѣня ѿдно в шихѣ аж до конца тагнѣти аж до роспѣщеня мает; и так же и хорѣжий кождый ѿ своем повѣте не мает ничего затаити ани ѿтпѣстити аж до роспѣченя всего войска, а который бы втаил або ѿтпѣстил, тот горло и имѣне тратит, а тот пред са горло тратит, хто б ѣехал.

[Ст. 23] Кона чужого ништо не мает приимовати ани до себе брати, а естли бы хто принал, тогда не мает болшѣ в себе держати, толко четверть години, скоро его поймавши, мает ѿповѣдит гетману, а в себе его держати не мает, а естли бы хто в себе задержал, а найдено бы кого на нем едѣчи або ведѣчи, тот мает так каран быти яко злодѣй.

[Ст. 24] Братей теслев, ковалев, колодѣев, кожемиков и всих ремесников, што там порѣчны будут ку военной справе, комъ кол(ве) ѿ нас або ѿ гетмана, тогда тыи врадники н(а)ши, кому поручоно будет не мает ни ѿдного с тых ѿтпускати без вѣдомости гетманское и хотя бы, хто был немоцон с тых ремесников, тогда и того мает ѿбъявити гетману, а естли бы ѿтпѣстил без воли гетманское, тот горло тратит.

[Ст. 25] Гетман хто бы са томъ противил албо того держати не хотѣл, а стого са вымовал, а над тое выстѣповал тот, што ѿ корола его м(и)л(о)сти маестат ест ѿзнаймено, а ѿставено, мает моц ѿ нас, такового кожно(го) на горле карати.

[Ст. 26] А так абы каждый тыи ѿставы ѿзнайменныи [и] иныи вси, которыи ж бы водле потребности через гетмана были ѿповеданы а росказаны держал, а

над тоє не выстѣповал под кара(н)ѣм на горле або водлуг выстѣпѣ, яко са хто подѣстил а заслужит.

[Ст. 27] Хто бы колве ѿ войску або на сторожи буд(ь) кн(а)зь або пан и кождый пору[чи]к языков поймал, тогды кождый з них абы не смѣл ѿ положени неприятелском пытати под грозным каранем на горле, а хто бы колве поймал, тогды не пытаючи в него ничего мает ѿтвести до гетмана, а гетман мает его сам на впокои ѿпытати; тым же обычаемъ и беглеца ѿт неприятела не мает нихто пытати кром гетмана.

ОР РНБ, ф. 971, Авт. 124 (Собрание автографов П. Дубровского), № 3, л. 12–13 об. Оригинал. Опубл.: Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв. – Т. VI: Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: первая половина XVI в. / Сост. М. Кром. – М., 2002. – С. 130–134.

№ 95

1539 р., вересня 4. – Лист короля Сигізмунда I про порушення володимирським війтом Іваном Федькевичем обов'язку надавати підводи для виконання дипломатичних доручень

Гдрь корол его мсть казал у книги записати, што перво сего, корол его млсть росказал воита володимѣрского Ивана Федькевича передь собою поставити для того, иж онъ гонѣцу гсдрьскому Яну Маликъ баши, которыи у пилных потребах гсдрьских и земскихъ до *Юрды* до цря перекопъского ѿт его млсти ехал, за листомъ подъводнымъ подводы подъ него дати не хотел, и ѿли ж онъ до Луцка пешъ шол, за чимъ речъ земская великое ѿмешкане приняла. Ино тот воит володимѣрскии за росказанем гсдрьским до его млсти на росправу приехал и поведил, ижъ коли оныи гонѣц через Володимѣръ ехалъ, тогды онъ в тот часъ самъ тамъ не был, а ведъ жо предъ ся ему за тым листомъ подъводнымъ, хотя на немъ руки подъпису гсдрьское не было, подъвода у местѣ Володимѣрскомъ дана буде, всему месту Володимѣрскому листъ ѿт короля его млсти дан, на котором бы листѣ подъводномъ руки гсдрьское не было, тогды они за тым листом не мають подъводъ давати. Яко жъ княз староста володимѣрскии княз Федор Андреевичъ Санъкгушьковича передь королем его млстю поведил, ижъ тот воитъ володимѣрскии не естъ в томъ сплошливым, а завъжды за листы подводными ачъ-колвекъ бы без подъпису руки гсдрьское не были повинни подводъ давати, а завъжды бачачи потребу пилную гонцомъ подъводы даеть, а николи имъ жадное ѿмешкане у справах гсдрьских не становит. А так корол его млсть ѿт князя старосты володимѣрского справу в томъ вземшы, а к тому и повести его выслухавшы, росказалемъ до дому ехати и впередъ велел его млсть ему, бачачи справы гсдрьскии пилныи, за листы его млсти гонцомъ подъводы давати.

РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 23, л. 135 об.–136. Запис в актовій книзі.

№ 96

1539 р., грудня 28. – Актовий запис про видачу з державної скарбниці службовим особам платні за виконання своїх обов'язків

Дано на квитациях до пна Горностая, подъскарбего, князю Семену Проньскому на сесь рокъ на выховане его самого и слугъ его сто копъ грошеи, а особливе казано пятма пушъкарем, которых онъ на тые замки прынял и змовил их, по шести копъ грошеи а по сукъну лунъскому завъжды в каждыи годъ заплату водъле умовы его, съ Скарбу имъ чинити. А к тому на сторожы и кликуны замъковые такъ же гсдръ его млсть велел съкарбу пнзеи потребу давати, чым бы онъ мел ихъ на тых замъкохъ заховати, бо сторожовъ и кликуновъ на ѡбеюх замкохъ никого нет.

А князю Корецькому на сторожу полную сто копъ грошеи казано дати. А пушкару житомирскому по десяти копъ грошеи а по сукъну лунъскому, бо първеи давано ему по шести копъ грошеи а по сукну люнъскому; онъ на том датку не могъ вытривати и не хотел далеи тамъ на замку мешъкати, и корол его млсть ѡного плату ему повышати.

А Богъдану, урмянину, толмачу, за шкоды его, што ув Орде принялъ 17 копъ грошеи.

А Явору, кгда ѡт пновъ приездчал, дано ему дватцать копъ грошеи.

РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 23, л. 170 об.–171. Запис в актовій книзі.

№ 97

1540 р. Краків. – 3 ухвали сейму про генеральних суддів

[...]

De judicijs generalibus

De terminis seu judicijs generalibus, quae vulgo colloquia nuncupantur celebrandis, statuta omnia desuper edita, in robore conservamus: ac illa singulis Terris, juxta eorum statutorum ordinationem, et veterem consuetudinem, celebrari mandamus, semel ad minus annis singulis. Quia vero propter nostrum in Magnum Ducatum Lithvaniae egressum, negotiaque Ducatus illius, quae forte Nos in illo diutius quam vellemus distinebunt, appellationis seu motiones a Judicijs Terrestribus et Castrensibus, seu etiam Officio Castrensi, ad Nos factae, remanerent longo tempore indecisae: per hocque multorum subditorum nostrorum justitia negligeretur: statuimus, ut interim donec Nos ex Magno Ducatus Lithvaniae redierimus, ejusmodi judicia generalia bis in anno celebrentur. Quibus et Domini Episcopi, singuli in districtu sedis Episcopatus sui, Palatini, Castellani, caeterique dignitarij et Officiales, Judices et Subjudices Terrestres interesse teneantur: sub poenis in illos statutis. Nisi vera infirmitas, legatio, vel Reipubl: servitium, illos excusarent. In tali enim casu, licebit impedito sic in locum suum, alium idoneum surrogare. In quibus quidem judicijs generalibus, omnes motiones, appellationes, et alia id genus tam a Terrestribus, quam a Castrensibus Judicijs, ac

etiam ab Officio Castrensi, quae ad Nos, seu ad Conventum Generalem sunt factae, et jam ante nostrum in Lithvaniam egressum non fuerint decisae, ac item interim, donec in Magno Ducatu illo Nos agere contigerit, cadentia judicari et terminari debebunt. Et quidquid, per Iudicio illi praesidentes iudicatum et decretum fuerit, id totum per eosdem Iudicio praesidentes, ac locorum Capitaneos, in executionem deduci debet. Licebit nihilominus unicuique, a decreto et sententia Iudiciorum Generalium, ad Conventum Generalem Regni primum, post nostrum in Regnum reditum celebrandum, appellare. Sed huiusmodi appellatione non obstante, executio decretorum fieri debet ut supra: illeque pro quo iudicatum fuerit, in possessione bonorum illi adjudicatorum inducendus, et in ea tuendus erit. Ubi tandem in Conventione Generali, Nos cum Consiliarijs nostris, sententiam et decretum, a quo appellatum fuit, justum esse cognoverimus: illud approbavimus. E diverso vero, ubi per Nos et Consiliarios nostros, fuerit retractatum et infirmatum: bona omnia, et res aliae, quae per huiusmodi sententiam fuerint adjudicatae alicui parti, rursus restituentur illi: pro quo in Conventu Generali tulerimus sententiam: simul cum fructibus, intermedio tempore perceptis, et damnis inde secutis, iuramento damna passi aestimandis. Tempora vero celebrandorum huiusmodi generalium iudiciorum, volumus juxta statutorum dispositionem observari.

[...]

Переклад

[...]

Про генеральних суддів

Про терміни або генеральні суди, які по-простому називаються святковими, всі статті, перед тим видані, підтверджуємо, і іншим окремим землям, згідно з їхніми статутними ординаціями і давніми звичаями, проводити суди довіряємо, тільки раз кожного року. Що ж до нашого втручання до Великого князівства литовського і справ цього князівства, які, коло нас помножені, хочемо розділити, апеляції або виступи від земських та гродських судів, або навіть замкового уряду, до нас вчинені, залишаються довго без розв'язання, занедбані нашими численними заступниками, суд постановляємо, щоб тим часом, допоки до нас з Великого князівства литовського не повернуться, таким чином генеральний суд двічі на рік збиратиметься. Цими правилами і єпископи, кожен в повіті – місці свого єпископства, воеводи, каштеляни та інші достойники і урядники, судді та підсудки земські з користю керуватимуться під карою в інших постановах. Якщо б випадково були нездатні до виконання служіння перед урядом або державою, то звільняються від служіння. В такому разі, можна на своє місце іншого достойного заступника (покликати). В цих генеральних судах всі справи, апеляції та інші справи цього роду як від земських, так і від гродських судів, і навіть від замкового уряду, які до нас, або до генерального сейму надійшли, і які після нас в Литву постанови не були відіслані, і далі тим часом, аж доки в Велике князівство ми виконати пошлемо, належно судити і термінувати зобов'язані. І що-небудь через суд інші судді вироки та декрети робитимуть, це повністю через суддів і місцевих старост до виконання (суд) скерувати зобов'язаний. Годиться також і окремий, від декрету та вироку генеральних судів, до генерального сей-

му спочатку, а потім нами до королівства повернений, скерувати. Але ніяким чином апеляції не перешкоджати, виконання декретів чинити зобов'язаний як перед тим, і тих, хто згідно з судом буде у володіння добрами впроваджений, пильнуватиме. Коли навіть на генеральному сеймі ми з радниками нашими вирок і декрет, на який апеляція буде, правомочними визнаємо, це затверджуємо. З інших же, коли нами або нашими радниками був повторно розв'язаний і переглянутий, всі добра та інші речі, які в такий спосіб були присуджені іншій стороні, повторно віддаються другій, за який на генеральному сеймі виносимо рішення, одночасно з прибутками, які тим часом були отримані, і дані з того часу спадкоємцям, під присягою повинні визнати. Час же відбування таких генеральних судів хочемо згідно з постановами і статутів виконати.

[...]

Volumina Legum. – Petersburg, 1859. – Т. I. – Р. 276. Мова латинська.

№ 98

1542 р. Кефе. – Керівництво зі збирання податків і штрафів для базарного пристава (мугтесіба) Кефе з податкового кодексу санджаку Кефе, який представляє широкий діапазон відповідальності та повноважень державного податкового інспектора на ринку та міських виробництвах

Спис правил ринкової інспекції [у місті] Кефе

Приміром:

(1.) Якщо хліб буде сирий, стягається 12 *акче*, але якщо трапиться недовага, з кожного *диргема* недоваги стягається 1 *акче*. Та й в інших випадках недоваги правило таке саме.

(2.) Та якщо ж продукти, що на зразок меду та жиру пакуються у вмістища, поштучно прибувають на базар, у разі продажу стягається: з *фучі* (прибл. 40–52-відерна бочка) – 24 *акче*, з *каратіля* (прибл. 20–40-відерна бочка) стягається 18 *акче*, з *варіля* (бочка до 20 відер) стягається 12 *акче*. Але якщо вищезгадані речі будуть у *толумах* (міхурі зі шкіри овець), стягається по 6 *акче*.

(3.) А якщо якийсь різник принесе [у місто] козу, заріже й продасть, то за кожну таку козу стягається по 2 *акче* – у разі продажу за *нарх* (мінімальна ціна, що встановлювалася місцевим кадієм) овечого м'яса, але якщо продається дешевше овечого м'яса, то не стягається нічого.

(4.) А якщо хтось одягне на невільницю капелюшка, передасть до рук брокера й продасть, то, як *адет-і тезін* (“звичаєве за прикрашання”), стягається 12 *акче*, але якщо капелюшка не одягати, то нічого не стягається.

(5.) Та з тих, що знаходяться у місті, вітряних та кінських млинів щотри місяця стягається по три *акче* – у разі коли вони [цей час] відпрацювали, але якщо не працювали, то не стягається.

(6.) А з [вуличних] кухарів, і пиріжників, і міських бузоварень щомісяця по 15 *акче* стягається, [а якщо] місячний термін не працюють, то нічого не стя-

гається. А з [вуличних]кухарів та пиріжників та бузоварень із Земляної фортеці щотри місяця стягається по три *акче*.

(7.) А за зважування на вагах з баккала щотри місяці стягається 3 *акче* під назвою *сенк-і мізан* (“гирьового”). А з [тих, що знаходяться] у місті *кісаджіїв* (банщики-масажисти) щотри місяця стягається 4 *акче*.

(8.) А з міських миловарів, якщо вони виробляють один казан жирного [тобто звичайного] мила, то стягається 50 *акче*, а з пахучого мила, що надходить [з-за моря] кораблем, якщо на базарі його зважують на вагах і продають, хоч би яка була там потреба – сундуками або чувалами, – по 6 *акче* [з кожного пакунку] стягається.

(9.) А з трактирів за шість місяців по шість *акче* стягається. А якщо січку або сіль або кіл продається мисками, щотри місяця стягається [з продавця] по 6 *акче*.

(10.) А якщо хтось [самовільно] проштемпелює свій аршин [як точний], то стягається 4 *акче*.

(11.) А якщо [самовільно] ріжуть одного коня і продають його м'ясо, стягається 6 *акче*. А якщо ріжуть одного верблюда [і продають його м'ясо], то стягається 12 *акче*.

(12.) А якщо один хтось [самовільно] нову харчівню чи бузоварню відкриє чи там зробить вогнище для приготування каштанів, то стягається 12 *акче*.

(13.) А якщо з затоки виловлюється свіжа риба, то [з вилову] стягається десятина. Та й якщо з Татського іля (Південний берег Криму на захід від Алушти) надійде свіжа риба, [з неї] стягається десятина.

(14.) А якщо осетрова риба надходить з Керчі, поклавши на арбу по сім рибин, то з кожної арби стягається по 15 *акче*, і крім цього з кожної рибини стягається по 1 *акче*.

(15.) А якщо з землі дині чи кавуни, чи коротше: арбами надходять фрукти, то з двоколісної арби стягається 12 *акче*, а з чотириколісної арби стягається 24 *акче*.

(16.) Якщо ж надходять фрукти човном насипом [і продаються посередникам], то з кожного човна стягається 25 *акче* – байдуже, чи буде він малий чи великий. Але якщо, прийшовши до кадія і довідавшись про нарх, самі продають, то, крім 25 *акче*, під назвою “нархлик” стягається [ще] якась кількість *акче*: [точно]не фіксовано, якщо тільки [вартість проданого] сягає 50 *акче*, то стягається 20.

(17.) А якщо вищеозначені фрукти [що складені] у човні корзинами чи чувалами, і базарні продавці [їх] купують, то з кожної корзини та чувала стягається по 2 *акче*.

(18.) А якщо фрукти надходять на кораблях з протилежного берега [Чорного моря], то з кожного корабля стягається під назвою *адет-і кешти* (“корабельне зважаєве”) [що становить] 55 *акче*; [до того ж] якщо, прийшовши до кадія, [перевізники] самі зважують для продажу, і [в них] купують за нархом, з них стягається певна кількість *акче* під назвою “нархлик”, [яка точно] не встановлюється: якщо тільки [вартість проданого] сягає 100 *акче*, то стягається 50.

(19.) А якщо з Согуна (Сухумі) чи інших країв [з-поза санджаку Кефе]

надійде рис, і [перевізники], пішовши до кадія, дістануть *нарх*, щоби самим продавати, [то точно] не встановлюється, стягається [з кожного по] 50 чи стягається 100: якщо продаватиметься чувалами, то з кожного чувала стягається по 2 *акче*.

Vaşbakanlık Arşivleri, Tapu ve Tahrir Defterleri, № 214, s. 19. Переклад з османсько-турецької мови.

№ 99

1543 р. Краків. – 3 ухвали сейму про ведення діловодства польською мовою

[...]

Ut autem citationes ita controversias, decreta et inscriptiones, liberum est unicuique Polonica lingua scribere, hoc tamen perpetuum sit, ut tam inscriptiones Terrestres, quam illa omnia in loco iudicii, praesente Iudicio Terrestri in acta Polonice vel Latine inscribantur, proptereaque Notarii Terrestres debent assidere actis, sub amissione Officii.

[...]

Переклад

[...]

Що як позови, так і суперечки, декрети та вписи вільно є без перешкод писати польською мовою, для того навіть на вічні часи буде; [а] оскільки вписи як земські, так і всі інші вписуватимуться до книг в суді теперішнім земським суддею польською або латинською мовою, для цього земські писарі зобов'язані бути присутніми при [записуванні] актів під загрозою втрати уряду.

[...]

Volumina Legum. – Petersburg, 1859. – Т. I. – Р. 285. Мова латинська.

№ 100

1545 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Гербурта львівським підкоморієм

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quod nos ad intercessionem magnifici Petri Kmithae in Wissnicze comitis palatini et capitanei nostri Cracoviensis, regni nostri supremi marsalci ac Scepusiensis, Premisliensis et Colensis capitanei sincere nobis dilecti pro heneroso Joanne Herborth Miezynieccki de Felstin apud nos factam dedimus illi et contulimus succamerariatum Leopoliensem morte generosi Stanislai Czurilo vacantem, sicut iam damus, conferimus ad vitae suae tempora vel ad maioris dignitatis assequutionem cum omnibus et singulis eiusdem

succamerariatus proventibus, redditibus, obventionibus et praerogativis universis hunc ipsum succamerarium ab antiquo quomodolibet concernentibus, per eundem henerosum Joannem Herbort habendum, tenendum et percipiendum. Quocirca omnibus et singulis dignitariis et officialibus nostris ac nobilitati terrae Leopoliensis mandamus hisce litteris nostris, ut hunc ipsum Joannem Herbort pro vero et legitimo succamerario terrae istius Leopoliensis habeant et ei de loco deque omnibus et singulis obventionibus et proventibus ad eundem succamerarium pertinentibus respondeant vel responderi ab eis, ad quos id pertinere videbitur faciant, pro gratia nostra. Harum testimonio litterarum etc.

Datum Cracoviae feria tertia Paschae anno Domini MDXLV^o, regni vero nostri anno XXXIX. Relatio ut supra [magnifici Thomae Soboczki regni Poloniae cancellarii etc].

Переклад

Сигізмунд, Божою ласкою король Польщі і т.д.

Змістом даної грамоти повідомляємо всім, кому необхідно, що ми, за поручительством вельможного Петра Кміти з Вишніча, воеводи та старости нашого краківського, коронного маршалка та спішського, перемиського і кольського старости, вірно нам милого, шляхетному Яну Гербурту Мезинецькому з Фельштина, що перед нами є, надаємо і призначаємо підкоморство львівське, вакантне після смерті шляхетного Станіслава Чурила, зараз даємо, встановлюємо до кінця його життя або до отримання більшого уряду, зі всіма цього підкоморства прибутками, видатками, данинами і привілеями, що в який-небудь спосіб здавна були визнані, які цьому шляхетному Яну Гербурту належить мати, тримати і набувати. Для цього всім разом та кожному зокрема достойникам і урядникам нашим та шляхті Львівської землі говорячи грамотою нашою, щоб тепер цього самого Яна Гербурта за правдивого і законного підкоморія Львівської землі мали, і йому на місці за всі місцеві данини і прибутки відповідали, або відповідатимуть за тих, для кого це належить слушно чинити за нашу ласку. На підтвердження грамоти і т.д.

Дано в Кракові сьомого квітня 1545 року, панування нашого року 39. За свідченням як вище [вельможного Томаша Собоцького, канцлера нашого королівства].

Urządnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 166–167. Мова латинська.

№ 101

1551 р., травня 6. Львів. – Присяга львівського гродського судді Петра Коритка

Coram magnifico Nicolao Odnowskj castellano Praemisliensi et huius loci capitaneo in praesentia generosorum Nikolai Hinek vicecapitanei Leopoliensis et

Nicolai Lesnyowskj quondam iudicis castrensis Leopoliensis, Stanislai Zolkyewsky, Jakobi Lyssowssky etc.

Iuramentum generosi Petri Koritko pincerne et iudicis castrensis Leopoliensis.

Ego Petrus Korithko iuro Deo omnipotenti serenissimoque regi Sigismundo Augusto moderno et magnifico Nicolao Odnowsky castellano Praemisliensi et huius loci capittaneo, quia fideliter et iuste iuditia exercebo, iudicabo castrensia Leopoliensia, non attendendo personarum acceptationem nemini persone fauendo, sed Deum et sanctam iusticiam pre oculis habendo. Ita me Deus aduuet et sancta Cruх.

Переклад

Перед вельможним Миколаєм Одновським, перемишльським каштеляном та львівським старостою, в присутності шляхетних Миколая Гінка, львівського підстарости, Миколая Лесньовського, колишнього львівського гродського судді, Станіслава Жолкевського, Якуба Лисовського і т.д.

Присяга шляхетного Петра Коритка, підчасого та львівського гродського судді.

Я, Петро Коритко, правом Бога Всемогутнього, короля теперішнього Сигізмунда Августа і вельможного Миколая Одновського, перемишльського каштеляна і львівського старости, що вірно і справедливо суд виконуватиму, судитиму львівський грод, не звертаючи уваги на сторони судового процесу, без огляду на особу прийматиму, але Бога і святу справедливість перед очима матиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 328, с. 605. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 102

1553 р., березня 24. Краків. – Судовий статут короля Сигізмунда Августа, що визначав терміни і порядок судових засідань, зокрема, в містах Руського воєводства – Холмі, Галичу, Львові, Сяноку, Перемишлі; зобов'язував урядників суворо дотримуватися термінів і провадити засідання особисто (крім випадків, пов'язаних із хворобою) тощо

Porządek sądow na seimie walnem w Krakowie na S. Priska zlozonem y postanowiony.

Sigmund August z Bozey laski krol Polski, wielki kxiąze Litewskie, Ruskie, Mazowieczkie etc. Pan y Dziedzycz.

Oznaymuyem wobecz wssithkyey y kosdemu zlaszcza yako komu czo na thomu nalerzy, yszmy za radą panow rad nassich dochowanych y swieczkych y z przyzwolenyem poslow ziemskich hukayucz obyczayu kthorym by zasle a zalyrzale zdawna sprawy mogly bycz sznadnye wedlye staradawnego w prawie opissanego porządku ossądzone do roku thylko, tho do przyslego blizszego seymu, taky obyczay tho na seymye nalyeslyszmy y uchwalily za [...] * nayduyem y uchwalamy.

* Тут і далі текст не прочитано.

607

Coram magister Nicolao odnowski Castelano Prem
et huius loci Capitulo in prentia Anasoxi nicolai Hinc
cecapit Leopoliem et malis Lepymonsi quondam Iudice castru
poliensi Stanislawi Zalkjenski Jacob Hysenski
Juramentu quasi Petri Koritko pmerne et Iudice

605

Castren Leopoliem

Quo Petrus Koritko Iure suo omnipotenti concessit
Rege Sigismundo Augusto Rudere et Magnifico Mi
celo odnowski Castellano Pomeraniae et hinc et
i Capite Quia fideliter et iuste Iudice ex
rebo Iudice Casp Leopoliem ad altitud
personarum acceptationem ubi person
fante de p.9, dum et sanctam Iusticia per
ualis Suben in me deus adiunt et per
Conse

Pro parte Andree Kuchars:
& occasione (amicorum)

Acta sunt haec in loco granicium Campesij
int villas et habitatis vici Zabuka et ko
Judawij Nobiliud Jureci kin Gorki et Janini kaj
parte ab una et parte ab una Mc Morickal
Jactorow Religiof. seu religiofent Herborij abo
Onadij Ju Gmit Drite et Dajakon igoffim
et Jona abo Gzykoyetka Conventibus isty
Ruthenici ad clausum dictum Dmystow par
te ab altera et parte ab altero Ciron vid gub
tendit et Plunijemij in labodow seu Zalko
zow parte partem conligentibus granice
illis regalis dicti Claugeta ad caputanta
tury Leopoliem pnta in patria et afflu

Naprzod aby assessorskie sądy pothym seymie y thesz roky kthore krolewskie-my zową nye były ssądzone w thym czassie a w thym roku. Z tem aby yusz na then czas owssithko oczoby ktho yedno kogo z powiathu do dworu wyszwal odeslano było do sądu ziemskie[g]o cum asignationem terminum na roki blisko przysle do owego powiathu wkthorem yest pozew na kogo polozon, alys criminalis cttatus et cause aby były odoslane na wyecze w kazdem woyewoczthwye sądzone, wyiawszy cause o nayazd domowy Jana Wegrowskiego kthorą my sądzicz bendziemy, y thy wsithky kthore w them roku bendą przed wyeczamy albo do nasz albo na wiecze przypadacz wyiąszwsszy thelko rzeczy nasse krolyewskye thak [pro]sony nassey iako ymyenya y pozythkow nassich yakosz kolwyek do thykayących ktore nye ktho yny iedno my iako y przodkowie nassy z pany radamy sądzicz mamy. A them dopiero gdzie by ssąd uznał wyeczowy bycz causam mere criminalem aby cum assignationem terminum strony nassiem były odeslane. Gdys szie do sądu ziemskiego y grodzkiego wiele dothklywych rzeczy pozyvacz mogą wedle statutu. A nye zeby ktho kogo ad instigationem offity za dworem poszwacz myal okrom albo wyiawssy ysby ktho dochodow do skarbu nassego powinowathych nye wydal albo o kthorą inną rzecz nassą. A o wssem aby na takowe wyna w statucie contra [...] de pretorio districtu opyssaną thamze w ssądu wczewowego była extendowana kthorzy lada oco za dworzem pozywawu przoczyu statutum tho czyniąc thak thesz appellatie od commysarzow y od podkomorzow y od urzeczow groczkych iako gdzie yszcz mayą na wyecza przysle vsithky odsylamy.

Cause wsythkie kthore yusz były na wyeczach sądzone y theze kthore yusz u ssądu assesorskiego practicowane y kthore ssą od panow assessorow remitterant propter prolixetatem do nasz y theze kthore ssą sluchane przesz nasz y na deliberacijay zawiessone kthore ssą skazane. A mere pro apellationis od sądu assesorskiego do nasz appellovane my na terasznyeszem seymie sądziczy bez dalsego terminowana odsądzacz będziemy y thesz kthore by były z wieczow przed pany assessori przysly a od assessorow do nasz r[...]llowane.

Aby wyęrz thy sądy thym pylneye były odprowowane sądzia zadną ynssa przyczyną chyba chorobą, wojną, morem mogly odkladacz y the na przyslych roczech ma przysięcz iako vera infirmitate albo legaly impedimento impeditus na ssądziwym rokom vige byl.

Panowye woyewodowie, castellani y inniy przeduczycy kasdego woyewoczsthwa aby wyecza samey osobamy swemy nye zasadziaycz ynemy sądzily, a ny czem yney sthogo szie wymawiyaycz yedno przawdziwą chorobą a possolsthwem extra regium, a thakowe sądy abo roky aby na swyklych myesthach y tha yusz thogo czassu y dnya nasnaczonego sądzily, tho yest woyewoczthwach Gorney Polski.

Posnaniae feria secunda post festum Sancti Francisci

In Calysz feria secunda post festum Sancti Lucae

Gnezne feria secunda post Simonis et Jude Apostolis

Syradiae feria secunda post Crucis in autumnno

Lancitia feria secunda post festum Omne Sanctorum

In Brzeszcie feria secunda post Bartholomei

Unladislavia feria secunda post festum Nativitas Mariae

In terra Dobrzynensi feria secunda post festum Sancti Michaelis in Lipno

In Ploczko feria secunda post festum Sancti Lucae
In palatinatu Mazovie in loci ex antiqua caesarum diebus et in constitutionibus
pallatinatus Mazovie apparet

In terra Ranensi feria secunda post Martini

In terra Sochaczowiensis feria secunda post festum Sanctae Catharinae

In terra Gostinensis feria secunda post festum Conceptionis B. Virginis Mariae

W inyeysey Polsce ysz sdawna ssą czasse w statucie postanowione wedlye thych tham czassow thedy mayą bycz ssądy wyczowe ssądzone y ossądzone bez wsselyakiego odkładania na kosdem myeysczu pod wyna pryvationis offity wedlye statutu by thes kthory z urzednykow przemisse myanowane przeczym nyeybyl abo nye mogli bycz w Ruskiem thesz woyewoczthwye thak w powyecznych wyezca mayą bycz ssądzony.

W Chelmye w ponyedziałek pyerwssy po swyęthem Wawrzynczu

W Haliczu w ponyedziałek po swyęthem Bartłomyeyu

W Lwowye w ponyedziałek po narzodzenyu Panny Mariey

W Sanoku w ponyedziałek po swyęthem Michaele

W Przemyslu w ponyedziałek po swyęthem Francisku

Ale ysz suie delatore nykth moze bycz defferowano nye ssiedzenie, myescza swego na wyczach szedziowie thedy wyczowy bądący zassadziwssy skoro y dawssy wywolacz y zapyssacz poczeczie sządow wyczowych będzi powynye lysthownye absolutio dignitatis seu officialem nam, thakrze y instigatorewy nassemu, na dworzem nassem bądącym defferowacz. A thakowy lyst ma bycz starosczie albo postarosciemu onego powyathu albo woyewoczthwa glownemu przez woznego y slyachczyzca poslan. Aby thakowy lyst byl poslan ku nam albo instygatorowy pod wynamy na starosthy omyeszkałe u rządu staroscziego opissanemy. A tham instigator, pod thakowasz wyną primationis offity będzi powynyen onego defferowanego pozwacz na walny sziem y przeczywko yemu instigowacz ad extendendum contratalis dignitacios et officialis neglicum statutum.

Z tem pozwany thakowy od instigatora ma myecz rok zawythy na walnem seymie za polozenym pozwan cztery nyedziele przed rokyem naznaczonym na poswye. Na kthorym wyvodu okolo nyeybythnosczy swey nyema, a stronye przedsye bendzie wolno czynycz oskody thak z dygnitarzmy nye bendaczemy na wyczach, iako starostham omyeskalym, a nye odeslanye lysthu, thakrze z instigatorom gdzie by kthory sznych takowey therasznyeysey constituciey wypolnycz omyeszkał abo zanyedbal, any na seymie przyslem będziemy z powynnosczy doyrzenia sprawedlywosczy lyudzkiey ad instigationem instigatoris offity takowe poszwanye bez wsselyakych odkładow dallszych wedlye prawa y statutu ossądzicz.

A thak thedy ssąd thakowy wyczowy slusznye zassiedzie myescze swe wedle prawa pospolitego y dawnego postawyenia kthory by kolwyek od takiego blisko przyszłego sządu decretu wyczowego appellowacz szmyal, aby thamze ssądziam wyczowem byl powynyen takowy polozycz dwadzieszcia grzywyen kthore tho dwadzieszcia grzywyen mayą bycz wlozone y zostawione w cancelariey ziemskiey thak dlugo y przethen spossob y gdzie by przesz nasz na walnem szeymye takowa sententia wyczowa byla wtractowana mayą bycz takowe dwadzieszcia grzywyen oney stronye za sie z can-

celarney na pyerwssych roczech abo na polozenye kxiąg po onem szeymye zupełnye wroczone.

A ysz wyelye akcziey bycz by moglo y przythoczycz ssye na wycza ktore by z swey glowney rzeczy et valore nad dwadziescia grzywyen mnyeyssie byly abo za tho nyestaly thakowy appelatye a by sescz grzywyen za wyną them ze obyczayem yako y then dwadziescia grzywyen polozcz tham ze byl powynyen. Alye ze by y stronye skoda byla nagrodzona od onego kthory appeluye od decretu wyczowego thedy strony na sseymye przed namy bendą myecz zatho rok z ssobą o szkody odpowiedacz bez odsylanya do onego prawa. Snowu o skody czy y thakowy y theze thym obiecayem ktorym by me we z prawa pospolitego przyslo oskody odpowiedacz aliis iuxta cittationem et processum causae. I tamrze yusz iako o glowne rzecz thak ze thesz y skody kthore by ktho wedlie prawa pospolitego powynyen byl odpowiedacz aby przesz decret nasz okolo dowodow na skody strony z ssobą byly wesprawione.

Panowye ssądziowye wyczowyy aby ssądow nyedwoływały swoyich, a ny szie roziedzdzaly z nych asz by wssieczky sprawy na on czas przed ssąndy wyczowe przypadle ossądzily y dossądzily, a yz by z rejestru z powyathu pyerwssego asz do ostatecznego w onym woyewoczthwey dossądzaly. A ysz szie yusz we wssitkych woyewoczthwach pewny dzien ku ssądzenny wyczow nasznaczył pro maiori aby nykth na wyczach bracz nyemogł.

A gdy by wycz woyewoda albo ktory z dignitarzow umarl w kthorym kolwyek woyewoczthwey, albo thesze przestrzegayacz szie praczey y nakladu bycz niemogł abo nyechczial, my w onem woyewoczthwie inną ossobą tham osszadzila naznaczył y deputowacz bendziemy. A wssakosz kyedy by ktory wyczowasz spuszczył dostoiensstwo abo urząd smiele pena ma bycz karan, iakowa yesth wstanowiona na temere omyeskałe wyczow, a wssakosz subdelegath bycz domu nyema yedno gdzie by umarl albo spuszczył urząd, wyiawssi hetmany ktorzy dlya potrzeby rzeczy pospolytey by szie yey nye omyszkałe będą mogly swoye myescu zassądzycz. Gdzie by ktory z dignytarzow: na wyczach sktorey kolwek: y urzednykow przyczyny nyebyl albo nyemogł bycz thedy przedszie od ynych będących dignitarzow y urzednykow wycza mayą bycz sządzone. A wsakosz iako wyssey yest opissano o skody od stron y theze o wyną bendzie moglo bycz czynyone.

Gdzie by wiecza prze przyczyny iakowe slusznye y w statucie opisane nyedosly w kthoryem woyewoczthwey wsywszy wobecz ktorem kolwyek rok przypadł albo przypadnye z yakiemy kolwiek sprawamy y z yakowego kolwyek roku na blysko przysle wycza czy pothem na przyslich blisko wyczach bendą myecz rok abo na walnym seymye blisko przyslem quod prius eorum in regno fuit celebratum.

Nowo thesz wszrthe yusz pothey constitutyei causi y poszwy decreti y prze poszwy będą wolne od thego posthanowienya nynyeysszego alye starodawnem porządkem y stopniemy prawa mayą sprawowany.

Alye ysz poslowye ziemscy z Brzeskiego Inowloczlawskiego woyewodztw y ziemy Dobrzanskych okolo porządku thego sprawiedlywosczy ludzkyey przekladaly przed namy ine doleglosczy y roskazanye braczney swoyey y proszly aby wdlug zdanya panow rad nassich kthorzy byly natho wissadzeny w thym porządku byly zachowany okolo appellaciey od wyczow tho yest gdy ssąd wyczowyy zassiedac myescze swe wedlie prawa pospolitego y dawnego postanowienya aby zadna strona od zgodnie

namowyonego decretu appellowacz nye mogła any appellacia była zadney stronye dopuszczona. A gdzieby wssithkych zupolnye dignitarzow y urzendenykw wyeczowych decret zgodni nyebył tam, bendzie stronie gravate appellowacz wolno wedlye dawnego postąpku prawnego.

A thakowa therażnyeysza [...] wyeczowy thylko pro hac vyce tho yest na zednych wyeczow od sądzonye ma sie w zawyecz prawom y statutom dawnym po assążdenyu thakowych. A therażnyeysich wyeczow nycz nye dereguyacz na przysle czassy. Dan w Krakowie na walnem sseymye, w pyąthek przed Kwyethną nyedzielą roku panskiego MDLIII a krolyesthwa nassego XXIII.

Na wskazanye yego krolewskiey Mczi własne.

ЦДІАЛ, ф. 15, оп. 1, спр. 16, с. 778–784. Запис в актовій книзі. Мова польська, латинська.

№ 103

1554 р., січня 30. Книшин. – 3 листа короля Сигізмунда Августа до віленського воєводи Миколая Радзивілла Чорного із запитом щодо кандидатури на вакантну посаду старости черкаського і канівського

[...] Też temu dobrze rozumiemy, że pograniczne zamki starost bez mieszkania wszelakiego potrzebują, a tak Czerkasy z Kaniowem potrzeba rychło starostą opatrzyć. Przeto żądamy, abyś nam TM oznajmił widzenie swe, ktoby się TM zdał być godny na starostwo w Czerkasiech i w Kaniowie, bo trzeba w czas na ty miejsca starosty dać.

Posyłamy TM zwierzyny, zubrzyny dwie becze, którą tych mięsopust życzymy, aby TM zdrowo jadł. żądamy przy tym TM od Pana Boga dobrze być zdrowym.

Datum in Knyszyn. Penultima [30] ianuarii. Anno Domini 1554. Regni nostri 24.

Sigismundus Augustus Rex ss.

Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów. – Warszawa, 1999. – S. 290.

№ 104

1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського підстарости Яна Уздовського

Coram generoso Ioannes Wsdowski dapiffero Sanocens(is) ac vicecapit(aneo) Leopoliens(is) presentibus gnosus et nobiles Petro Corithko pincerna et iudice castren(sis) Leopoliens(is) Bernardo Czermynski, Jeorgio Rokiczki, Sebastiano Szwiński et alys q(uam) plurimis circa p(rae)missa existe(ns) fidedigmis testibus fide digmis testibus.

Generosus Joannes Wsdowski dapifer Sanocensis ac vicecapitaneus Leopoliensis in hanc rotam prestitit corporale iuramentum super vicecapitaneatum Leopoliensem.

Ego Joannes Usdowski dapifer Sanocensis et vicecapitaneus Leopoliensis iuro Deo, quia fideliter ius regum tenebor et quicquid ad ius personamue sacre magestatis R. spectabit et pertinet atten[dam] et attentabo, agam et procurabo aeque, bene pauperi sicut et diuiti personas non attendendo sed Deum et iustitiam pre oculis habendo, iustitiam administrabo. Sic me Deus adiuuet et sancta Crux.

Et hoc in praesentia generosi et nobilium Petri Corithko pincerne et iudice castrensi Leopoliensi, Mathia Kucharski, Cristophero Szwiniarski, Stanislae Rokowski, Jeorgio Rokiczki, Sebastiano Jasyenyowski, Nicolao Roszkowsky et prouido Joanne de Zwinigrod ministeriali terrestri Leopoliensi et alys circa premissa existentibus.

Переклад

Перед шляхетним Яном Уздовським, сяноцьким стольником і львівським підстаростою та в присутності шляхетних Петра Коритка, підчашого та львівського гродського судді, Бернарда Чермінського, Єжи Рокіцького, Себастьяна Швинярьського та інших численних попри них віри гідних свідків.

Шляхетний Ян Уздовський, сяноцький стольник і львівський підстароста в цьому колі особисту присягу львівського підстарости дав.

Я, Ян Уздовський, сяноцький стольник і львівський підстароста, присягаю Богу, що вірно права королівства триматимусь і чого-небудь, що особового права святого королівського маєстату стосується й сягає, пильную і пильнуватиму, виконуватиму і захищатиму однаково добре, бідних і багатих не розрізняючи, але Бога і справедливість перед очима маючи, справедливість вимірюватиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест.

І це в присутності шляхетних Петра Коритка, підчашого та львівського гродського судді, Мацея Кухарського, Кшиштофа Швинярьського, Станіслава Роковського, Єжи Рокіцького, Себастьяна Ясіновського, Миколая Рошковського і Яна зі Звенигорода, возного Львівської землі та інших при них існуючих.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 33, с. 93–94. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 105

1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського гродського писаря Станіслава Ябловського

Nobilis Stanislaus Jablowski alias Malyeczkowski notarius arcis in hanc rotam
prestitit corporale iuramentum

Ego Stanislaus Jablowski alias Malyeczkowski iuro Deo, quia fideliter ius regum tuebor et quicquid ad ius et acta spectabit et pertinet attendam et attentabo, agam, scribam et procurabo, aeque, bene, pauperis sicut et diuitis personam non attendendo, sed Deum et iustitiam pre oculis habendo. Sic me Deus adiuuet et sancta Crux.

Переклад

Шляхетний Станіслав Ябловський (Малечковський), писар,
у цьому колі дає особисту присягу

Я, Станіслав Ябловський (Малечковський), присягаю Богу, що вірно право королівське стерегтиму і що-небудь до права та актів дотичне і належне стерегтиму, виконуватиму, писатиму і захищатиму, однаково добре, як бідним, так і багатим, на особу уваги не звертаючи, але Бога і справедливість перед очима маючи. Так мені Боже допоможи та святий Хрест.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 33, с. 94. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 106

1562 р., квітня 15–18. Вільно. – Актовий запис про розсилання листів до усіх земян Волинської землі з наказом виступити, як це передбачено умовами отримання урядів та земельних надань, “конно и збройно” на земську службу до Речиці

Року [15]62 писаны листы военные по всей земли Волынской, и розсланы тые листы м(е)с(е)ца апреля 18 дня через дворянина г(о)с(по)д(а)рського Павъла Ораньского:

до всихъ князеи Четвертеньскихъ,
до кн(язеи) Анъдрея, Костеньтина, Максима Вишневецких,
до князя Алексанъдра Чорторииского,
до князя Владыслава Збаражъского,
до князя Ярослава Санъкгушъковича,
до князя Ивана Федоровича Чорторииского,
до старосты кремьнецкого,
до старостиное луцькое кнегини Кошерское,
до князя Юря Збаражъского,
до Петра Загоровъского, мар(шалка) г(оспода)р(ского),
до старостиное браславъское и веницькое,
до князеи Ружинскихъ,
до Петра Кирдея Мыльского,
до кнегини Кузминое Ивановича Жаславъское,
до князя Алексанъдра Санъкгушъковича,
до хор(ужого), земянъ и бояр, шлях(ты) зем(ли) Волын(ское),
до воеводиное троцкое,
до владыки луцкого и остроцкого,
до владыки володимерского,
до Корецкого зашитыи, жебы под справою земълю Волыньскую мель.
Тые листы такъ писаны:
Ко всимъ княземъ Четвертеньскимъ.

Ведомо вамъ, ижъ з воли а ласки Божей седши есьмо на столце продковъ дедичныхъ нашихъ г(о)с(по)д(а)рствъ з по весь часть, з милосердыя его светого, за щастливого панованья нашего, завъжды есьмо воли его насветшое наслядуючи а зо въсими околичными паньствы кровопролитья постерегаючи, вальки не починали а звлаща претивку хре[с]тиянѡмъ николи меча нашего подносити не желали, якожь и не дали есьмо причины ку тому, бо для того и отчизныхъ г(о)с(по)д(а)рствъ нашихъ от продковъ великого князя московского несправедливе посягънены через мечъ кровопролитьемъ не отыскивали есьмо, гдежь и от него самого за утисньеньемъ и великимъ а нехрестиянскимъ розлитьемъ крови у паньстве нашомъ земли Ифълянтской и в отчизныхъ г(о)с(по)д(а)рствахъ нашихъ укривъженья подданныхъ постерегали есьмо всего доброго хрестиянського, для чого и дворанина нашего пана Баркулаба Ивановича Корсака послали есьмо до того неприятеля напоминаючи, абы з нами постановенье вчинилъ а кровопролитья у хрестиянстве не жодал и то, што незбожьне а несправедливе забрано, отступилъ. Онъ через присягу свою, которую онъ учинилъ и в перемирномъ листе описалъ, ижъ пословъ и кажъдого с подданныхъ нашихъ не задерживаючи и по вьштью перемиря добровольне выпустити мелъ, того посланьца нашего и въ многихъ местахъ своихъ и купецкихъ людей задержавъши зрадливе и неотповедне на кровь хрестиянску, на людъ Божий, панованья и владанья нашего границы отчизного нашего г(о)с(по)д(а)рства войска свои уславъши, сказу и пленъ чинилъ, што воли Божой поручивши, умыслили есьмо тые незбожьные поступьки, которие, яко негодно хрестиянину чинити, паньствамъ нашимъ оказуетъ, над нимъ самымъ и над паньствомъ его, з Божею помочью, такежь оказати, якожь вжо воеводу троцкого, гетмана нашего навьшъшого Великого Князства Литовъского, старосту мозырского, державъцу лидског(о), белицького и сомилишьского, пана Миколая Юрьевича Радивила з воискомъ нашимъ противько того неприятеля нашего отъправуемъ, и иные войска ку посильку с Польски ведемъ, а и сами тежь, оземъши Бога на помочь, приидеть ли до того кожъдое потребы, особливо нашою г(о)с(по)д(а)рською, опустити не хочемъ, а вамъ приказуемъ, ажъбы есте с почтьомъ слуть вашихъ коньно, зброино, яко службу земьскую служити и заступовати повинъни, ехали до замьку нашого Речицы до старосты луцького, браславъского и веницького, князя Богуша Федоровича Корецкого, которому есьмо вжо тамъ тягънути розказали, и на певънии часть, то есть на день с(вя)тог(о) Николы, теперешънего пришьлого свята, у него становили ся бы есте конечно, инакъ того вчинити не смеючи, стерегучи ласки наше, а непослушьные каранья в Статуте описаного, кгдажь перво сего о готовость и при росъпущеньи з дороги зимънее листы нашими розказано всимъ поготову быти и часу потребы яко на кгвальтъ тягънути, чого тепер есть великая потреба, прото абы ништо ослухатися и омешъкати часу назначеного не съмелъ, а такъ будучи при немъ жебы есте у службахъ нашихъ и земьскихъ послушеньство ку нему чинили и по звыклои вере вашои намъ, г(о)с(по)д(а)ру, и Речи Посполитои служили, неприятелю отпор а паньству нашому оборону чинили, сколько вамъ Богъ м(и)л(о)стивый поможетъ. А естли бы княз староста за кгвальтовъною потребою поспешилъ упередити тот день и рокъ назначоны, вы бы вже и того року назначоног(о) и листов от него

не жьдучи, але доведавъши ся о выеханьи его, яко на квалтъ тягнули и за нимъ поспешили ся. Пакъ ли ж бы вамъ от пана воеводы троцкого, гетьмана нашего, розказано отътоль з Речицы где на иное местце рушити ся або кгда бы такежъ за квалтъовъною потребою панъ воевода троцкии хотя и первеи того року, вамъ в Речицы становити ся назначоного противъко неприятеля самъ рушивъ ся до себе вамъ тягнути розказаль, а тое бы розказанье васъ в дорозе або дома зостало, приказуемъ, абы кожъдыи з васъ, кого листы своими его милост обошлетъ, або хотя бы хто и листом его милости обосланъ не былъ, одно кого ведомость о рушеньи его доидеть, жебы есте во вьсемъ подле науки его милости заховали ся и до его милости с почъты своими конъно, зброино, [ку] отпору неприятелю спешъне тягнули, никоторого сплошеньства в томъ, яко в речи земъскои, вчинити не съмеючи конечно.

Писанъ у Вильни, лет(а) Бож(его) нарож(енья) 1562, м(е)с(е)ца апрела 15 дня.

Миколаи Нарушевич, писаръ.

Онъ же понесъ листы до земенина веницького Миска Петничинског(о), жебы на местце князя Корецького ехаль до Веницы и тамъ до науки г(о)с(по)-д(а)ръское мешъкаль.

А други листъ до Микиты Белостоцкого, жебы до Киева ехаль и под справою своею мель козаки, которие зъ замъковъ украинъныхъ водою до Киева прийти мают.

А до Василья Загоровъского лист пана маршалъка дворного, абы Василеи Загоровъский с пенезеи поборовыхъ луцькихъ князю старосте на козаки даль 40 копъ грошей.

З Луцька 50 десятниковъ, которие козаки збирати мають, о том же листъ понесъ Оранъский.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1553–1567). Viešųjų reikalų knyga 7. – Vilnius, 1996. – S. 96–98.

№ 107

1562 р., грудня 8. Перемишль. – Присяга земського перемишльського писаря Мартина Островського

Ego Martinus Ostrowszky notarius te[rre]stris premislien[is] iuro, quia iuste secundum Deum, ius scriptu[m], equitatu[m] et partium controversias iudicabo. Consulam iudicy fidel[ite]rque partiu[m] recogniciones, controversias, affectaciones seu p[ro]testa[tio]nes iuridicas vel iudicis decreta in libr[um] actorum t[e]r[re]strium inscribam et inscribi curabo, divitis et pauperis, amici et inimici civis et peregrini discrimine sublato et neque favorem neque ocium neque odium neque praemium neque poena[m] michi proposita curabo, sed in iudican[do] consulen[do] et scriben[do] solu[m] Deu[m] et iusticia[m] s[an]ctam et quietatem partium, recogniciones, controversias ac iudicis sentencias in hisque omnibus conscienciae meae iudicium sequar et audiam aliaque negocia michi incumbentia fidel[ite]r et pro posse meo peragam sic me Deus adiuvet et S[an]cta Crux.

Переклад

Я, Мартин Островський, земський перемишльський писар, присягаю, що згідно з Божим та писаним правом однаково і без огляду на сторони судитиму, радитиму суду і вірно сторін зізнання, суперечки, оскарження або протестації судові чи правні, декрети в замкові книги вписуватиму і вписувати зобов'язуюсь, без різниці багатим і бідним, друзям і недругам, землякам та іноземцям, і ані заради запропонованої мені прихильності, ані ненависті, ані винагороди, ані кари не старатимуся, але в судінні, радінні та писанні на єдиного Бога, святу справедливість і рівність (покладатимуся), зізнання, суперечки і вироки суду та всі інші відомості справедливо за судом писатиму й буду слухняним та інші обов'язки, на мене покладені, вірно і по можливості виконуватиму, так мені, Боже, допоможи і святий Хрест.

ЦДІАЛ, ф. 14, оп. 1, спр. 21. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 108

1563 р., березня 15. Пйотркув. – 3 декрету короля Сигізмунда Августа про терміни та місця проведення судів, у тому числі у містах Руського, Белзького і Подільського воєводств, порядок судових засідань, та обов'язки судових урядників; форма присяги судді

Zygmunt August, z Łaski Bożey Król Polski, Wielkie Xiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, etc. Pan y Dziedzic

Oznaymuujemy wobec wszystkim, y każdemu, zwłaszcza iako co komu na tym należy, gdyż tak wiele iest akcyi zastarzałych, iż gdzieby obyczay nie był nalezion ku odprawie ich, trudno a prawie nie podobno, aby się na tym Seymie skończyć mogły. Przeto aby każdy sprawiedliwość odnieść mógł, za radą Ich Mci Panow, y za przyzwoleniem Posłów Ziemskich, mocą uchwały Seymu tego, pro hac vice tantum, to postanowienie uczyniliśmy. Obyczay sądow, który iest autoritate Conventus generalis moderni uchwalon pro vice una tantum, dla odprawienia akcyi starych, które przypadły są, або wiszą mocą limitacyi przed Nas, bądź to na Seym, або post Curiam, y które przypadły aż po święto Trzech Królow, z któregokolwiek sposobu або punktu y terminu prawa, usque ad annum 1563, przed Nas, або na Seym.

2. Maią się tedy takie sądy na czasy niżej opisane in singulis Palatinatibus począć. A iż nayduią się pewne osoby, które maią akcyę w różnych ziemiach: ieśliby który taki miał rok ex diversitate bonorum, in diuersis Terris seu Palatinatibus, a stanąłby tam przed tym sądem, przed którym або mu rychlejszy rok przypadnie, або tam krócey sądy będą trwać, propter paucitatem litigantium, або też majoris importantiae akcyę będzie mieć, tedy w innych Woiewodztwach opowiedzieć się ma, iż odprawiwszy swą akcyą główniejszą y potrzebniejszą w onym Woiewodztwie, gdzie praesentialiter będzie, nie omieszka też stanąć, y tamże z onego sądu gdzie się pierwey odprawił, ma przynieść actum causae illius Terrae aut Palatinatus.

3. A ieśliby się trafiło, iżby którzy z dygnitarzow abo prezydentow mieli kauzy w inszych Woiewodztwach, które bez bytności ich nie mogłyby się odprawić, tedy ma opowiedzieć się onym wszystkim, którzy na sądzie siedzą. A odprawiwszy się tam, ma przynieść akt kauzy swej, y mieysce swe zaś zasieść. Ieśliby też który Woiewoda miał Starostwo, z któregooby w inszym Woiewodztwie był powinien mieysce swe zasieść, tedy iuż mieysce Woiewodzie będzie powinien zasieść, a Podstarości ma iego mieysce zasieść Starości. Gdyż tedy te sądy we wszystkich Woiewodztwach w Maiu się mają sprawować, folgując w tym potrzebie, która teraz nagle przypadła: a gdzieby który z tych dygnitarzow abo prezydentow, vera infirmitate detentus, zasieść swego mieysca nie mógł, tedy dygnitarze y szlachta zasadzić mają iego mieysce godnym człowiekiem. Także się też rozumieć ma o Kasztellanach, y o inszych urzędnikach, których locum tenentes, mają znowu przysiądz.

4. A tych dniow takowe sądy porządkiem w Woiewodztwach mają być dzierżane. Pierwszego dnia Maia Woiewodztwo Poznańskie; tegoż dnia Woiewodztwo Ruskie, tym obyczajem, pan Woiewoda z dygnitarzami, et cum Deputatis tychże ziem ma sądzić we Lwowie Ziemię Lwowską. Tamże we Lwowie 14 Maji sądzić ma Ziemię Halicką. Wszakże ieśliby obywatele Ziemi Halickiej tamże w Haliczu chcieli się dać pod rozsądek Kasztellana z dygnitarzami a z Deputaty, do Lwowa nie iędzą do Woiewody, to na ich woli będzie. Similiter eiusdem mensis Maji 14 Praemislae et in Chehm: 20 Maji in Sanok, Castellanus cum dignitarijs et Deputatis iudicabunt sine Palatino. [...]

7. A to rozłożenie mieysc ustawiono dla szerokości Ziem Ruskich y Mazowieckich: iż Woiewodowie sami osobami swemi we wszystkich Ziemach na tych sądziech być nie mogą.

8. Osmego dnia Maia, Woiewództwo Sandomierskie; tegoż dnia Woiewództwo Kaliskie. Powiat Gnieźnieński 30 Maji w Gnieźnie nie tylko Ziemskie, ale też akcyje tam judicij quam Officij Castren: Posnaniem: mają tam być sądzone z tych powiatów, Pyzdrowskiego, Gnieźnieńskiego, Chcińskiego, y Nakielskiego. Tegoż miesiąca, to iest osmego dnia Maia, Woiewództwo Płockie. Tegoż dnia Woiewództwo Podolskie w Kamieńcu, przez Woiewodę dignitarze y urzędniki, a deputaty ma być sądzono. Tegoż dnia Woiewództwo Bełskie. 19 Maji Woiewództwo Krakowskie. Tegoż dnia Woiewództwo Lenczyckie. Tegoż dnia Woiewództwo Inowrocławskie. 24 Maji, Woiewództwo Sieradzkie. Trzeciego dnia Czerwca, Ziemia Dobrzyńska. Tegoż dnia Woiewództwo Lubelskie, to iest 3 Iunii, na które kauzy ad dies suprascriptos et designatos, każdy Woiewoda, dignitarze y Urzędnicy Ziemscy onego Woiewództwa mają się ziachać do miasta tego, kędy Wieca bywają, głównego wszyscy: ktemu też Rycerstwo onego Woiewództwa. A gdy się tam społem ziada, tedy Panowie Rycerstwo mają obrać cztery osoby między sobą godne, stateczne, y mają je przyłączyć ku panom dignitarzom y Urzędnikom Ziemskim: okrom Woiewództwa Mazowieckiego y Rawskiego, w których Woiewództwach kiedy się Rycerstwo ziedzie na te mieysca naznaczone, tedy z każdej ziemie tych ziem które mają być sądzone, po dwu szlachciców godnych z pośrodku siebie mają wybrać, y ku temu sądowi przysadzić. A gdy tam społem będą, tedy wszyscy począwszy od Woiewody, aż do ostatecznego, mają przysiądz, wedle rot y niżej opisaney.

9. Ia N przysięgam Panu Bogu, że w tym sądzie nowym, nowo pro una vice tantum postanowionym, do którego obran a powołan, sędzić będę sprawiedliwie podle prawa Koronnego Polskiego, a w Mazowszu wedle prawa Mazowieckiego, a naywyższego dowcipu mego sąd sprawiedliwy czynić, a krzywdę tępić. A od tego nie dam się uwieść przez żadną przyjaźń, ani boiaźń, ani żadne powinowactwo, ani przez dobre zachowanie, ani też przez żadną nieprzyjaźń abo waśń, ani przez żadne dary którebych za to wziął, abo ieszcze kiedy wziąć miał, abo się ich kiedy spodziewał, – ani też będę rzeczy a kontrowersyi czyich między stronami ku temu sądowi należących z nikim przeglądał, ani praktykował, ani radził żadnemu, iedno na tym sądzie sąd sprawiedliwy czynić, a radę sądową y namowy, w tajemności zachowam, nikomu iey nie przenosząc. Tego mi Pan Bóg pomoc racz.

10. Które obieranie osob takich, nie na woley, ani na mocy tych którzyby sprawiedliwości, ani tego obierania deputatów niechcieli, ma zostać: ale na woley a na mocy onych którzy sprawiedliwości potrzebują y którzy iuż zupełną moc będą mieć one cztery osoby obrać, a do dignitarzów y urzędników przydać, non obstante contradictione partis adversae.

11. A ieśliżebym który z dignitarzów abo urzędników przysiędź nie chciał, tedy ma urząd puścić, a potym My damy go, komu będziemy chcieli: nihilominus na mjeysce iego tamże iudicium illud cum tola Nobilitate inszego mają zasadzić, który też juratus ma być. A iż takie Woiewództwa są niektóre, że includuntur etiam Terrae in unum Palatinatum, które ziemie mają swoje osobliwe dignitarze y urzędniki: nie iest tedy potrzeba, aby ze wszytkiego Woiewództwa po ziemiach wszyscy ieździć mieli: dosyć na tym, że Woiewoda do oney ziemie urzędników przyidzie, kędy będzie sądy odprawował, tylko deputaty przysadzić oneyże Ziemie: exceptis terris in Palatinatibus, Russiae, Masoviae. A wszakoż Ziemia Wieluńska, pro hac vice, do Sieradza ziachać się ma. A gdy iuż takowy sąd zasiędzie, tedy będą sędzić wszytkie kauzy onego Woiewództwa, którekolwiek przypadły na rozsądek Seymowy, abo Nasz, aż do czasu wyższej mianowanego Trium Regum proxime praeteritorum, An. MDLXIII currents, któr iedno tu na ten czas na Sejm, abo przed Nami Rok mają. Choćby też były pierwey praktykowane na Wiecach abo przed Assessory, tylko iż nie są przez Nas rozsądzone, tak to przypadłe od Sądów Ziemskich, Grodzkich, y Urzędow Starościch, abo Podkomorskich, alias wszytkie, okrom tych które niżej Nam ku rozsądkowi są specifice excypowane.

12. A od takowych sądow nowo stanowionych, pro hae vice tantum, nie ma iuż być żadna apellacya, iedno strony mają na tym przestać cokolwicz skażą iudices. A gdzieby byli rozni w wotach swoich praefati praesidentes, tedy major pars votorum concordantium concludet: bo y Woiewodzine votum ejusdem valoris iako y drugich być ma, a żaden w swey kauzie z tych wszytkich prezydentow wotować nie ma, ale owszem od sądow wstać będzie powinien, et sententia eorum transibit in rem iudicatam. W których to takowych kaurach bądź to a iudicij abo officijs, tedy się strony iuż mają rozprawić, tam de accessorio, quam de principali: a iuż tam co sąd skaże, to cierpieć.

13. Similiter takie kauzy któreby przychodziły od grodow, abo urzędow, abo kommissarzow, iako o rozdziały, o wybicia, abo też o wykupna imienia, kędyby więc

tę causa potrzebowała, iżby była odesłana do Ziemstwa pro interpretatione, seu validitate iurium: tedy iuż nie odsyłać nigdziey, tam to ma bydź rozsądzono de principali negotio.

14. Także też ieśliby kto był pozwan o iaką krzywdę, to iest, o zalanie stawem, o wyrąbienie lasu, abo o cokolwiek innego: a ieśliby ona causa nie mogła bydź pierwey rozstrzygniona niżliby między sąsiady było rozgraniczenie; tedy omisso iuris strepitu, coby miał odesłać sąd czynić o granice w Ziemstwie, tedy simpliciter ma odesłać do Podkomorzego na pole, a potym y rozgraniczenia poydzie causa per gradus iuris wedle prawa. A ieśliby w tym miesiącu Roki przypadły Ziemskie abo Grodzkie, a sądy takowe uradzone na Seymie nieskończyłyby się, aboby im miało co przekazać: tedy Roki Ziemskie y Grodzkie mają im ustąpić: a drugiego czasu swego zwyczajnego czekać. A to ustąpienie sądow nie ma iść ku szkodzie żadney stronie, ani ubliżenia prawu czyiemu nieść. A którażkolwiek causa będzie osądzona na tym to sądzie, tedy iuż sine ullo impedimento officium, ma temu exekucyą czynić, tanquam rei iudicatae, sine intermissione, iuxta remissionem, et iuris formam, iakoby też na Seymie własnie była przez Nas osądzona. A ieśliby komu skazano przysięgę, aby się kauzy nie wytaczały z tego sądu, a nie wracały się nazad do Seymu, non diutius habebit dilationem praestandi iuramentum, komu skazą przysięgę, iedno intra tempus iudiciorum celebraz: a tam post praestitum iuramentum, iuż iudicium decernet id quod iuris erit. A iż akcyce bywają mixtae, civiles cum criminalibus, tedy to takowy sąd pro sua discretionem rozdzielić ma: to iest, illud quod sapit criminalem actionem in hac parte, remittatur ad Nos. Illud autem quod manebit civile, iudicium decernet civiliter: ut puta de homicidijs, vulneribus, etiamsi utrumque et criminale et civile, in una citatione comprehensum fuerit.

15. Przysędy któreby miał brać sędzia y podsędek, et poenas któreby z onego sądu przypadły, tedy z onemi osobami które są od Panow Rycerstwa obrane, mają się dzielić: wszakże Pisarz przy swoim dawnym salarium ma zostać. A iż w Woiewodztwie Mazowieckim przysędow nie masz: tedy naprzód niż kauzę praktykować poczną, naprzód actor y citatus mają po dwu groszu polożyć, które cztery grosze iudicio praesidentibus cedent.

16. Także też y kauzy te, które były za kocmi, podług uchwały Krakowskiej Seymowej na wyrok nasz przypadłe, nie mają bydź praktykowane, aż pierwey Pisarz koce, które były ad depositum ipsius fidele dane, przed sądem polożyć: a tam ieśli causa będzie approbowana. tedy koc iudicio praesidenti iuxta priorem ordinationem aequaliter cedet. A ieśli będzie retraktowana, tedy stronie zasię ma bydź integre wrocon.

17. A iż takowy to obyczaj sądow na ten czas tylko pro una vice tantum iest ustawion, tedy tego była przyczyna: aby przez wielkość, nakoniec y zastarzałość akcyi, w swey sprawiedliwości ludzie nie byli obciążeni, sed ut reddatur unicuique quod suum est, wszakże takowe sądy, gdyż iedno raz bydź mają nic szkodzić napotym prawom y wolnościom pospolitym koronnym, ani żadna sequela nie ma z tego urość: wszem sądy przedsię wszystkie w Koronie Polskiej zwyczajne, w ziemiach, w grodziech, urzędziech, na Wiecach, a tak na Seymie swym progressem opisanym y zwyczajnym iść mają temporibus suis, sine intermissione. Także też My wedle powinowactwa swego y prawa pospolitego, te akcyce które należą Nam sądzić, y które ieszcze przypadają będą, sądzić mamy.

18. Gdzieby się też trafiło, żeby sędzia, podsędek, albo pisarz umarł, ktemu iżby elekcyja nań albo też confirmacyja nie doszła, tedy non obstante eo, vel eis, przedsię skrzynki Woiewoda, vel in defectu ejus Castellani cum illo iudicio, może otworzyć do ksiąg, y sąd sprawować wyżej opisany. A na mieysce umarłego, inszego deputować, qui iuramento obstrictus esse debet.

19. Nie iest też tego potrzeba, aby kto po śmierci sędziego, causae suae stroneę ad prosequendam motionem przypozywać miał, ale post litigantem actorem, vel reum mortuum, iuż przypozwać successorem będzie powinien: gdzieby które akcyje zostały, a nie były na tym sądzie nowo postanowionym dosądzone, tedy in eodem vigore absque quavis adcitatione et concitatione, przypaść maią na przyszły Walny Seym, na którym strony Rok mieć będą, talem, qualem interim habere debuerunt, nullius earum iure laeso.

20. Takowy tedy sąd ma bydź od wszystkich w uczciwości. Sądzić maią za szrankami, a bez stron maią wotować, przez iednego między sobą z pisma dekrety namowione ferować. A żaden nie ma wchodzić w szranki, iedno oni których zawołaia z rejestru z swemi tylko Prokuratorami, pod winą dziesiści grzywien. A ktoby się tego ważył, albo u sądu wołał, tedy wnet przez Woźnego ma bydź przytknion pro poena, ex mandato iudicij tanquam iudicata aby sub poena 14 marcarum zapłacił, a iudicio non recedendo. A ieśliby tego nie nczynił, tedy iuż remittatur ad officium pro executione facienda, iuxta juris formam.

21. A ieśliby też kto przyiechał do onego miasta kędy sądy będą sprawowane, zbroynie, albo w pancierzach, albo z rusznicami, alias manu armata: tedy quinquaginta marcarum przepadnie winę iudicio, et subiacere debet statuto Varsavien: etiamsi poenam succumbet de non portandis amis.

22. A ieźliby też kto (czego Panie Boże uchoway) kogo w drodze na te sądy iadącego, dwie niedzieli przed sądem, albo z sądów iadąc do domu nazad, też we dwie niedzieli zabił, albo też infra iudicia celebranda, albo żeby też kto takowy sąd manu armata rozbił a zgwałcił: tedy takowy przez Starostę ma bydź in recenti poiman, y na gardle karan. A ieśliby ziechał boiać się śmierci, debet banniri et proscribi de Regno, dominijsque sibi subjectis, ad instigationem illius iudicij, vel partis laesae, wedle statutu anni 1507.

23. A ieśliby ranił, tedy ma bydź poiman, y do wieże na dno wsadzon: ćwierć lata wysiedziawszy, ma stronie dać za ranę sto grzywien,co Starostowie maią exekwować sub poena centum marcarum parti laesae succumben.

24. Przy takowym sądzie, aby poważniey y porządniey szło, Starosta albo Podstarości onego mieysca, ma tego doglądać, y rząd czynić przy sądzie, sub poena centum marcarum, y gospodami każdego wedle stanu iego opatrzyć

25. A gdyż się tu te sądy opisały iako mogło bydź na ten czas: potrzeba też tego, aby te akcyje które maią bydź do Nas wyięte ku rozsądkowi, były specyfikowane.

26. A tak te sądy, które na tym sądzie nowo ustanowione, mieysca nie maią, iedno przed Nami. [...]

31. Item, gdziebyśmy też wykupowali własnie pro persona sua, bona nostra Regalia. Także też o wykupno Królestwa od Kommissarzów, inter partes, tedy się też to za nami ciągnąć ma intra fines Regni.

32. Gdyby też Nam kto co darował abo zapisał, tedy nie innym prawem przed sądem swym in Conventione generali tantum tego dochodzić mamy, iedno jure donatorio Nobis inscripto et donato. Oprócz też tych kauz któreśmy tu na swoy rozsądek zostawili, które iuż na karcie opowiedziane y obwołane, y do Kancellaryi podane są. [...]

Datum Petricoviae in Conventione generali, feria secunda post Dominicam Oculi proxima. Anno Domini, millesimo, quingentesimo, sexagesimo tertio.

Relatio Mag[nifici] Joannis Ocieski de Ocieszyno, Regni Pol[oniae] Cancell[arii] et Crac[oviensis] Gener[alis] Capit[anei] etc.

ЦДІАЛ, ф. 15, оп. 1, спр. 19, с. 304–310. Запис в актовій книзі. Мова польська, латинська.

№ 109

1564 р., серпня 19. Парчев. – Повноважний лист короля Сигізмунда Августа володимирському городничому Михайлу Козинському про дарування Стахею Дмитровичу 4-х волок землі у винагороду за звиягу у битві з московським військом

Жикгимонт Август, Боژیю млстю корол полскии, великии княз литвскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, лифлянтскии и иных маршалку ншому городничому володимерскому пану Михаилу Тихновичу Козинскому.

Поведаем тебе, иж мы з ласки нашею гсдръское за чолом битем землянина ншого Стахея Дмитровича для службъ его цнотливых, же он, будучи у битве сее прошлое зимы, кгда з ласки Божее воиско неприятелское московское з гетманом его Шуиским через воиска нши поражено, добре себе там, яко на члвка рыцарского належит, починал, где и зранене непомалу шкодливое з вломностю члонков его поднял, ледве жив остал, дали ему чотыри волоки земли пустые, людми неоселые, кгрунту места ншого Володимерского. А иж справа померы albo ревизие волочное кгрунтов оного замку и места ншого Володимерского тебе от нас поручоно про то, абы еси, зъехавши овде до Володимера, тую чотыри волоки пустых кгрунту ншого волок местских, где на одном местцу ему отмерил, завел и подал и в то его увезал.

Писан у Парцове, лета Божего нароженя тисеча пятсот шестдесят четвертого, мсца августа девятогонадцат дня.

Тут подпис руки его кр мл а потом писарское тыми словы Ян Шимкович, маршалок, писар.

ЦДІАК, ф. 27, оп. 1, спр. 3, арк. 229 зв. Запис в актовій книзі. Опубл.: Волинські грамоти XVI ст. – К., 1995. – № 8. – С. 23.

№ 110

1565 р. – Уривок з *Опису Польщі* папського нунція Фульвіо Руджієрі, де визначається обсяг королівської влади, значно обмеженої обома палатами сейму: номінація єпископів, призначення сенаторів та представників центральної і місцевої влади, старостинських урядів; йдеться про складання присяги сенаторів на вірність королю, у тому числі із зобов'язанням не розголошувати довірених їм таємниць та протистояти усьому, що може завдати шкоди державі

Król z senatem radzi o wszystkich sprawach, lecz lubo ma głos stanowczy, szlachta [...] tak dalece władzę jego ścieśniła, że mało mu jej nad nią pozostało, nic zgoła nad duchowieństwem, nie może bowiem sądzić szlachcica gdy idzie o utratę życia, majątku lub sławy, jak tylko w sejmie wraz z senatem, bez zezwolenia którego nie jest także mocen wypowiadać wojny, zawierać przymierza, stanowić nowych podatków, pozbywać dóbr koronnych, zgoła nie może nic sam postanowić w sprawach tyjących się całej Rzplitej, w czym wszystkim jako też gdyby chciał naznaczyć po sobie następcę, nie dość na tym aby miał za sobą senat, potrzeba mu jeszcze zezwolenia reszty szlachty na sejmie. Mimo to jednak władza króla jest wielka, on bowiem bez dołożenia się szlachty nominuje biskupów, mianuje senatorów świeckich, których synowie nie mogą po nich nastąpić, chyba gdyby tak podobało się królowi. Rozdając tedy podług swej woli wszystkie godności i urzędy dożywotnie, a w szczególności starostwa [...], ma król dostateczne środki zjednania sobie przychylności i powolności szlachty i utrzymania jej w pewnych karbach posłuszeństwa. Każdy senator powinien mieć dobra w województwie, z którego jest senatorem, powinien wykonać przysięgę wierności królowi, w której przyrzeka nie wyjawiać powierzonych mu tajemnic, starać się o dobro króla i królestwa, opierać się temu wszystkiemu, co by im przynieść mogło szkodę. Pomiędzy senatorami jedni są zwani więksi i takimi są wszyscy biskupi i wojewodowie tudzież pięciu pierwszych z porządku kasztelanów, inni wszyscy kasztelanani są zwani mniejsi, i ci wyłączeni są czasem od narad wymagających większego sekretu.

Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych. – Wrocław, 1986. – Cz. 1. – S. 117–118.
Мова польська.

№ 111

1566 р., березня 8. Вільно. – Привілей Сигізмунда Августа київському землянину Федору Балакіру на київське земське писарство

Жыкгимонт Августъ.

Ознаимуюемъ симъ нашимъ листомъ.

Што водлугъ уфалы нашео г(о)с(по)д(а)рѣское и земское и подле статуту нового князи, панове и земляне-шляхта повету Киевского, обравши жежи собою чотырохъ особъ, шляхтичовъ, в томъ повете осельхъ, намъ подали, бьючи чоломъ, абыхмо с тых чотырохъ которого одного в тотъ поветъ Киевский,

до Мозыра и до Овьручого, писаромъ имъ давъши, на тотъ врьдъ его потвердили.

Ино мы, межи оними чотырѣма особами, отъ нихъ на тотъ врьдъ намъ подаными, одного земена, в томъ же повете оселого, Федора Балакира, обравъши и на него призволивъши, писаромъ его в тотъ поветъ Киевъский даемъ и симъ листомъ нашимъ на тотъ врьдъ, писарѣство, его установляемъ, и то ему потверждаемъ. Маеть онъ водлугъ статуту, присягу на тотъ врьдъ, писарѣство, вчинивъши, з судьею и с подѣсудькомъ повету тамошнього вси справы судовые, тому суду земскому и ихъ владѣности належачие, судити и справовати во всемъ слушѣне и радне, водле повинѣности тому врьду пристойное заховываючися, правъ и вольностей земскихъ и статуту права посполитого пильне постерегаючи, и ничимъ его не отступючи.

И на то есмо ему дали сесь нашъ листь з нашою печатью.

Писанъ у Вильни, лет(а) Бож(его) нарож(енья) 1566, м(е)с(е)ца марца 8 дня.

Подпис руки г(о)с(по)д(а)рѣское

Остафе Воловичъ

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566). – Мінск, 2001. – № 103. – С. 122.

№ 112

1566 р., [не пізніше березня 25]. – Привілей короля і великого князя литовського Сигізмунда Августа житомирському старості князю Романові Сангушку (Сангушковичу) на брацлавське воєводство

Жикгимонт Авъгустъ, Божью млстью корол полский etc.

Ознаимуемъ симъ листомъ нашимъ нынешнимъ и на потомъ будучимъ, ижъ што на соиме вальномъ прошломъ у Вильни за покорными прозбами пановъ рад ншихъ духовныхъ и светскихъ и тежъ княжатъ, панатъ и всихъ становъ рыцѣрства ншого земль Великого князтва Литовського ѿ прымноженьє в лавицы рад ншихъ умыслили и постановили есмо и в земли Подольской, паньству ншому Великому князтву Литовському приналежаючой, то есть в Браславли и Веницы, бачачи, яко тамъ на тыхъ замкохъ ншихъ намъ и тому панству ншому Великому князтву Литовському много належыть тымъ же порадкомъ, яко и в ыншихъ земляхъ ншихъ и воєводствахъ, воєводу упривильевати ѿнои земли вечными часы, прото, дознавши мы верѣности цнотливихъ поступковъ сталыхъ и статечныхъ и пожиточныхъ заслугъ старосты житомирского кнза Романа Федоровича Сонькгушковича, которыи зъ стародавнихъ и з старожытныхъ продковъ своихъ дому кнжти Санькгушка ку продкомъ ншимъ, а звлаща ѿнъ самъ, ни в чомъ тыхъ продковъ своихъ не упоследивши, але еще в себе млсти, хути и зычливости ку намъ, гсдру своему, и ку послугамъ ншимъ гсдрьскимъ прыспорывши а бываючи многокротъ у великихъ битвахъ, мужне ся противко неприятеля ншого застановляючи, не

литовал здоровъа, с пролитьемъ крови своее чинилъ то, што правому а правдивому рыцерови а народу княжатского ѡсобе належало, чим намъ, гсдру, и Речи Посполитои земскои верне са а цнотливе заслужил и в ынъших кождых, але меновите в службахъ рыцерскихъ военъных, на него преложоных, добре са намъ завжды подобалъ, а кгда жъ вси таковые заслуги учтивые дознали есмо в немъ, которые годны в ласкавои памети ншои гсдрьскои мети и вшелакую учтивостью нагрожати, для того предречоному кнзю Роману Санкгушковичу, старосте житомиръскому, даемъ в тои земли ншои Подольскои Великого князтва Литовского воеводство браславское и веницкое. Которыи местце в лавицы рад нших заседати, всакое учтивости, владности и моцы и тежъ пожитков воеводства ѡного браславского и веницкого, ѡт насъ наданых, уживати и во всемъ радити и правовати маеть, яко належитъ ему, раде ншои воеводе ѡное земли Браславское и Веницкое, и яко в статуте права земского естъ ѡписано. Вед же за примноженьемъ такового достоенства воеводского в земли ѡной права и волности вси ѡное земли примоцы заховываемъ. Для чого, подписавши сс лист рукою ншою гсдрьскою, и на утверженье тых всих речеи, верху ѡписаных, печать ншу к нему привесити есмо казали. Писанъ у лета Божого нароженья тисеча плтсот шестьдесять шостого мсца дна.

Подпись руки гсдрьское. Базылиушь Древиньскии, писарь

Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 1. – С. 135–136.

№ 113

1566 р., березня 25. Книшин. – Привілей короля Сигізмунда Авґуста овруцькому старості князю Андрієві Капусті на брацлавське каштелянство

Жикгимонт Авґуст, Божю млстью корол полскии, великии кнзь литовскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, ифлянтскии и иных

Ѳзнаиуемъ симъ нашимъ листомъ всимъ посполите и кому будетъ потреба того ведати, нинешънимъ и на потомъ будучимъ, што тыхъ часовъ на соиме тепер прошломъ великомъ вальномъ Виленскомъ панове рада наши ихъ млсть кнежата, панята, врядники земские и дворные, хоружые и вьси станы рыцерства нашего, соиму належачые, жедали насъ, абыхмо для лепъшого порядку и ѡздобы Речи Посполитое здешънего панства нашего Великого князства Литовского врядовъ и достоенствъ в неи новыхъ прибавили и установили. Где ж мы, гсдръ, яко во вьсихъ иныхъ потребахъ земскихъ звыкли прозьбы и жадливости пановъ радъ и вьсего рыцерства нашего ласкаве а милостиве у насъ приимовати, такъ и вь тои речи, прихиливъши учинность нашу гсдрьскую до тое жадливости ихъ млсти и для доброго порядку Речи Посполитое, то есьмо вделали и достоенствъ новыхъ кштальтомъ тым, яко ся то в панстве нашомъ Коруне Польскои заховываеть, то естъ воеводство и каштъелянии, подле воли и баченя нашего з радою и зезьволениемъ пановъ рад нашихъ прибавили и постановили. И вжо есмо некоторые с тыхъ достоенствъ певънымъ ѡсобамъ

Обывателемъ и родичомъ тутошнѣго паньства нашего роздали и въ лавицы рады нашеѣ ихъ засадили. Межи которыми, не хотячы тежъ мы упослѣдити старосты овъруцъкого князя Анѣдрея Тимофѣевича Капусты а бачечы на зацность дому его и помѣнечы на заслуги его, которые онъ нам, гсдру, и Речи Посполитой того паньства Великого князьства з молодости летъ своихъ и по весь часъ веку своего аж до тыхъ мѣсть уставичъне верные и цнотъливые и зъ немалымъ накладомъ а утратою маетьности своеѣ показоваль и показывати не переставаетъ, для таковыхъ заслугъ его з ласки нашеѣ гсдръскоѣ дали есмо ему и сим нашимъ листомъ даемъ до живота его каштелянство Браславля Подольского и припуцаемъ а беремъ его до лавицы рады нашеѣ, ижъ вжо онъ отъ сихъ мѣсть маеть каштеляномъ браславскимъ быти и того достоенства и отътуль мѣстьца своего в лавицы рады нашеѣ, яко то ему ѡзнаимено будеть, уживати и повинности а належъности своеи в томъ урядѣ водле постановеня нашего и ѡписаня ѡколо того в статутѣ досыт чинити до своего живота. И на то есмо князю Анѣдрею Капустѣ дали сѣс нашъ привилеи. До которого и печатъ нашу привесити казали. Подпись руки гсдръскоѣ ест.

Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 2. – С. 136–137.

№ 114

1566 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію державної військової служби; порядок надання центральних і місцевих урядів; позбавлення посад; права і обов'язки судових урядників, покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; їхню судову недоторканість ("врядников наших з их врядов ни хто судити не маеть, одно мы сами, Господар"); форми присяг державних урядників

Роздел ПЕРВЫЙ О ПЕРСОНЕ ГОСПОДАРСКОЙ

[...] АРТЫКУЛ 20

О битью посланца нашего господарчого, и теж посланцов от панов ради наших при листах наших господарских и панов рад, и старост наших судовых, и суду земского

Уставуем, хто бы посланца нашего господарского, и теж посланцов панов рад наших, за листы нашими и за листы панов рад наших и старост судовых и суду земского, збил и листов не учтил, або листы подрал ку зелжывости нашей и рад наших; тот маеть за слушнымъ доводомъ, если на него очевисто переведут дванадцать недель на замку нашемъ седети, а дворанина совито, навезать водлут стану его. А дворанин кгда листы подавать маеть, маеть метъ при собе сторону, то есть двохъ шляхтичов для доводу. Такъ теж и сторону, которыхъ будетъ мети при собе дворанин, если бы хто забилъ або якую легкость учинил, маеть сови-

то водлуг стану их навезати. За листы и в справах урядовне посланные ездячы, маюць скромне и учтиве се заховать, и жадное причины ку имению и зелженью своему не давать и ничего неслушнаго не почынатъ, одно то справовати, што вряду его належыт и с чым приехал. [...]

Роздел ВТОРИЙ О ОБОРОНЕ ЗЕМСКОЙ

[...] АРТЫКУЛ 5

О хоружых

Хоружества всих землях и поветех Великого Князства тым радом и способом маюць быти захованы, иж мы, Господар, хоружых наших не маем уставляти толко людей зацных, добрых, ростропных, можных и оселых о повете том. А хоружый, и где будеть хоругов держати, маеть на собе мети зброю добрую и гелм албо прильбицу и бронь, а конь абы был под ним добрый, а хоругов сам хоружый в гуфе своем на шыху и ку потребе маеть держати, и статечне се в том вряде на потребах наших земских маеть заховывати водлуг цноты и повинности на хоружих належачое; а хорогвы маюць им даваны быти за скарбу нашего подлуг давного обычаю; а хоружые земские и дворные маюць быти подлуг стародавного обычаю захованы.

АРТЫКУЛ 6

О збиранью и тягненью шляхте на войну

Теж мы, Господар, для поряднейшаго тягненья на войну, абы в том шкода не была людем, так уставуем, иж где за потребою земскою будет от нас и панов рад албо гетмана всей земли розказано на войну ехати; и тогда хоружый, давшы ведомость о том шляхте, каждый у своем повете, маеть выехати сам у поле и казати до себе всим поветником своим за тры дни перед тегненьем с повету зъехатися; а они будутъ повинни и до войска к нему, не вымовляючися ехати в том часе и на тое местце, яко им от нас дано и назначено будетъ, с почты своими яко на войну служыти повинни зъехатися. И там же хоружому собравшыся з ними и маючы о каждом з них добрую ведомость и речу посполу маеть тягнути з ними до каштеляна, давшы о собе первой знати, где бы се мели ку нему стегнути; и там с каштеляном зъехавши се хоружый оный повет шляхту отдати и оповедяти каштеляну и ознаймити маеть, если все сполна албо и хто есть [...]. А где в котором повете каштеляна нет ино до маршалка, который в том таковую ж моц мети будеть яко каштелянове. И кгда вжо и к каштеляном стягнутца хоружыя и з шляхтою, тогда вси сполом под каштеляновою або маршалковою справою тягнути маюць до воеводы того воеводства; и тягнувшыся з ним кашталян або маршалок с хоружым маюць здати и оповедати шляхту воеводе, кого нет, а за чим где. Вже вси тые як панове воеводове и кашталянове, и маршалкове, и с хоружими маюць тягнути на местце от нас и панов рад наших назначоное, або гетману, где розказано будеть, и у в одном местцу завжды при воеводе становитися, а не порозну, будучы в послушенстве и справе панов воевод своих. А в том тягненью воевода маеть того с пильностью

стеречи и боронити повинен, абы поветники его никому никоторое шкоды в дорозе и на стане сточы ни в чом не чынили, але собе и конем своим за пенези торгом а не уставою живность куповали; а который бы над заказ смел кому которую шкоду учинити, тогды воевода або кашталян, поки до пана гетмана не дотягнуть, мают им с таковыми справедливость учинити и отправу на винном и на маетности его сам zarazом не проволокаючы делати, а поветники шляхта будеть у его повинни во всем том, яко вышей описано, послушни быти, а против непослушным и противным также повинни заховатися и карати их мають, осадивши о нем право, и што с права заслужыт, то втерпит.

АРТЫКУЛ 7

Уси шляхта поветовые повинны становитися под хороговью поветовою

Хочем теж мети и приказуем грозно, абы вси подданные наши будучы на войне, нигде се индеи не шыховали ани становили особами своими и с почты, одно под хороговью своею поветовою, в котором суть повете оселыми, кром особного росказанья гетманского. А если бы который з них служыл в которого панов рад, наших, або до врядников або, теж всякого иного; ино и тот будеть повинен под хороговью на местцу установити брата або кревнаго своего або так добраго шляхту як сам, абы с тым местца неопустил, а ни се омешкал, под страченьем имения своего. А княжата, панята, хоруговные маршалки, врядники наши земские и дворные, тые мают се становити на местцах своих подлут стародавного обычаю.

АРТЫКУЛ 8

О шляхте, которые у разных поветех имения мають

Уставуем, которые шляхта подданные наши мають в розных поветех имения свои, таковой маеть в том повете, в котором будеть наиголовнейшее имение свое мети зо всих именей своих отчызных выслужонных купленых и жонинных, сам стати и почт свой ставити.

АРТЫКУЛ 9

О духовных, як мають службу земскую служыти

Уставуем теж и духовные з именей своих свецских и костелных наданых, с которых служба земская военная бывала до сих часов, такжо з именей своих отчызных купленых и закупленых шляхецских, войне повинных, службу земскую служыти мають тым же обычаем, выправуючы с тых именей своих почет повинни при нем слат за свою особу человека доброго шляхтича водле уфалы земское сеймовое.

АРТЫКУЛ 10

Абы се по шыхованю не розъеджали до домов своих

Теж уставуем, иж кождый подданный наш пописавшысе, и по шыху обычаем вышей описаным с тыми ж конми и зброями, с которыми се шыховал, при нас

або при гетмане нашом повинен будеть войну служыти а на тых же конях и с тыми зброями, аж до зуполнаго роспусченя з войска нашего. А который бы кольвек подданный наш, хотя и пописавшыся, а без воли и ведомости гетманское з войска проч отъехал або, што почту своего повинного отпустил до дому; таковой именье тратит, яко бы войны не служыл. А если бы тот што пенези бравши, а был бы человек неоселый, а то теж учынил, таковой кождый честь свою тратит так, якобы з войны утек. А на пописе маеть кождого коня гетман наш в шерсть написати и петно, которое будеть на кони, в рестр намалевати. А стан свой поветники на войне при хоружом у в одном местцу мають мети, а не розно.

АРТЫКУЛ 11

Которие для немоцы своее на войну ехати не могуть

Уставуем теж, если бы который шляхтич з Божьего допущенья был немоцью обложною хор, за которую на службу земскую ехати не мог, а не мел бы сына дорослаго; тогды маеть ся оповедать хоружому своему, в котораго есть повете, а опричей трема шляхтычами, которые немоцы его очыма своими огледавши и то мають нам або гетману нашему оповедати под сумненем своим, а выздоровевшы тот немоцный предсе будеть повинен без отступу на потом перед тым хоружым присягнути, иж для правдивое и обложное немоцы не мог на тую послугу земскую ехати, а почот свой з именьей на войну пред се послати повинен. А панове рады, княжаты и панове иные, вси врядники наши, которые под хороговью поветовою не стояли; таковые у форобе своей предсе тым обычаем водле уфалы земское и важности именья своего почот выправовати на войну, и по зъеханью з войны без отпуску на том перед гетманом присегнути повинни, яко были правдиве немоцными. А ведже под часом войны таковой, хто обложною хоробою немоцон, маеть оповедатися нам, Господару, а в небытности нашей и гетману нашему; а хто бы кольвек из станов больших яко и меньших в таковой речи присегнути не хотел, тот именье свое тратит на нас, Господаря.

АРТЫКУЛ 12

О сынех заступованью войны один за другого

Теж уставуем, хто бы с подданных наших из шляхт будучы сам здоров, а мел сына дорослого лет осмнадцати, а не нижей, а тот сын не был бы з ним деленый, або и поделеный, а был бы годен ку службе военной; тогды таковой сын может за отца войну служыти с почтом отца своего. А ведже то есть и таковой отец сына своего весполк з суседы своими трема шляхтычами маеть привести до хоружаго своего, в котором повете есть, и ему оповедати; а хоружый, узнавши его годного ку службе военной, при кашталяне маеть его гетману нашему оповедати; а гетман наш будеть повинен таковаго ку попису и ку службе нашей прияти.

АРТЫКУЛ 13

Хто бы замешкал, на рок положоный до войска не приехал

Уставуем теж, если бы хто замешкал року от нас, або от панов рад наших положоного, а до войска се не поспешал, або на року се гетмана нашего не постановил без слушное причины; тогда таких огурных и непоспешных гетман великий у в особливый реестр маеть казати писати, и доложывшы того як который долго мешкал; а тые вси таким способом караны быти мають, иж пан гетман маеть их послати на границу, або там, где того потреба, Речи Посполитое розумети будеть, а они там совитым почтом, а ве двое так много яко змешкали, там заслуговати будуть повинни.

АРТЫКУЛ 14

О таковом, хтобы з битвы утек

Уставуем теж, хто бы первой раз з битвы утек, таковой именье тратит; пакли теж и другой раз з битвы утек, таковой за слушным доводом от гетмана через вырок наш господарский почтивость свою тратит.

АРТЫКУЛ 15

О тых, которые на войне коней зброй и броней своих кому иному позычают

Теж уставуем, хтобы кому на войне будучы у войску позычыл коня зброй торчы древа и всякое брони, а то бы на него переведено; от того таковой статок увесь через гетмана нашего до рук наших забран быти маеть. А кгда бы се тот же у другой раз тогда пустил; таковой яко омыльный слуга Речи Посполитое горло тратит.

АРТЫКУЛ 16

По чому от попису брати

Уставуем, абы гетманове наши не казали болше брати от попису войска писаром своим, толко по полгрошу от коня, то за працу их в тот час, коли войско наше зьежджаеся; а коли войско нашо маеть быти роспуццоно, тогда не маеть гетман ани писар от попису ничего брати под ласкою нашою господарскою. А пан гетман з реестру войско роспустити маеть.

АРТЫКУЛ 17

О старших, которые над людом войска нашего послани бывають

Теж уставуем, которые бы были послани от нас, Господара, або от гетманов наших старшим над частью людей войска нашего в розные стороны водле потребности, абы тых всих старших вси кожного стану, которые под чиєю справою послани будуть, были послушни. А старшие оные справцы, роспуцаючи людей, и так же ся яко пан гетман заховывати мають.

АРТЫКУЛ 18

О хоружых, абы земян дома не осаживали а ни отпуцали

Уставуем теж и приказуем, абы хоружые нашы не мели жаден з них земена дома осаживати и отпуцати, а естли бы который земенин дома зостал, а хоружый бы того перед гетманом не поведил и втаил, а то бы на него было переведено, иж то умыслне оставил; тогды таковой хоружый вряд свой тратить.

АРТЫКУЛ 19

О сторожы военной

Теж уставуем, иж кгды бы жолнеров не было у войску нашом; тогды сторожу вси повинни держати войско Великого Князства Литовского, кгдыж то не чья иншая потреба и безпечность, одно их властная.

АРТЫКУЛ 20

О наезд на дом и гумна на войне шляхецкие

Уставуем, хтобы на войне будучи, один другому на дом або на гумно наезджал, або ставы и сажовки волочыл, тогды тот, который на дом и на гумно будет, поездчати, маеть кгвалт и шкоду платити зособна на каждое наеханье. Так теж и по дорозе едучы, хтобы кому на дом и на гумно наехал, а брал, або ставы и сажовки выловил, або якие шкоды починил; тогды мает кгвалт и шкоды платити за слушным доводом.

АРТЫКУЛ 21

О стацыи, на войне кому бы не доставало

Уставуем, кому бы с подданных наших будучы на войне и лежечы войском на одном местцу стацыи на самого або на кони его не доставало; таковой маеть з вижом гетманским ехати и взяти с потребу живности на себе и на кони, и заплатити водлуг уставы от нас або гетмана нашего на тот час положоное водлуг урожаю; нижли дрова мають брати волно, где стояти будут, але домов розбирати, плотов жечы, ставов и сажовок волочыти ани спущати, жыт ярин умыслне не травити ани топтати не мають. А хтобы таковой шкоду учынил, тот шкоду совито маеть платити; а хтобы на збожьях и на яринах обозом умыслне положыл и шкоду вчынил, такового маеть пан гетман карати водле шкоды и выступу его; а хтобы теж маючы стацыю у себе у в обозе досыть, а предсе не вжываючы, иное себе пайдовал и за вижом брал, таковой то што озмет, тому, у кого взял, совито ворочати або платити маеть.

АРТЫКУЛ 22

О бранью вижа на стацыю от гетманов

Теж уставуем, хочечы мети на войне, кому бы для недостатку стацый вижа была потреба; тогды гетман нам винен будеть вижа придавати на скупованье стацыи. А вижом его вижованое не маеть быти давано на милю по грошу, одно ж на кгвалты бои и тому, хто бы на шкоду свою брал вижа, таковым вижованое

маеть быти давано по грошу на милю, и если на местцу не едучы нигде мили, также по грошу мають давати.

АРТЫКУЛ 23

О квалт або о наход военный у в обозе

Теж уставуем, если бы хто будучы на службе нашей один другого умыслне або оборочаючы або обычаем звады наехал або на стан квалтом, кого забил або ранил, а было бы на него переведено; тот горло тратит. А если бы не ранил, але умыслне своволне нашедшы ударил, а хотя и не ударил; такового пан гетман карати маеть водле баченья своего.

АРТЫКУЛ 24

О людех пенежных як мають с именей своих службу земскую служыти

Теж уставуем, хтобы кольвек с подданных наших пенези нашы брал, таковыя за пенези наши особами мають в гуфе пенежном становитисе, а з особы своея людей годных шляхецских с почты под хоруговью поветовою, або там, здавна где местце свое мають, становити; абы за тые пенези, которые в ротмистров, служба земская з именей их не гинула.

АРТЫКУЛ 25

О чужоземские прибылые люди, як се мають заховат в тегнению

Уставуем теж, иж людей прибылых так обчых яко и суседных заграничников приймовати и вести до панства нашего Великого Князства Литовского и через тое панство маем, иж за ведомостью и радами рад наших Великого Князства. Ведже тые люди прибылые яко теж и тутошние жолнере не мають иншыми дорогами и до иншого местца стягнути и на лежах се роскладати, одно там, где мы, Господар, або гетман великий тогож Великого Князства ознаймит, а лежу роспишет; а дорог из леж их от нас и от гетмана Литовского данных и ознайменных они ездити в пицованье нигде не мають, але там в дорозе на ночлегах и на лежах и з сторон живность звезеную они торгом або уставою, яко мы з радами нашими уфалим або гетман в небытности нашей установит, мають куповати. А порядок до данья тое живности и цену также мы з радами нашими сегож панства в он час уфалимы водле потребности.

АРТЫКУЛ 26

О шкоды в тягнению о жолнеров так тубулцов яко и чужоземцов

Теж уставуем, иж где бы люди пенежные жолнерские драби прибылые из инших панств и тубулицы ку потребе нашей земской того панства нашего тягнули, которые спорные на местца им зложонные и назначонные, або на земли нашей украинной, тогды шкоды ни которие никому не мають чинити ани на дом ани на гумна и оборы шляхецские наезджати и себе з них брати не мають; але живность себе и всякие потребности за пенязи купити мають ценою, або водлуг уставы, кгда быхмо уставу нашу таковым людем пенежным учинили, а

квалтом ничего ни в кого не мають брати. Ведже в таком тягненью за вижы нашими або гетманскими або за врядовым, где бы ити, и з сел подданных своих духовные и свецские стацый на дороге завозити и провадити не хотел; тогды уставою нашою платечы мають брати. А хтобы з них на дом або на обору и на гумна шляхецские так духовных яко и свецских для стоянья и для бранья стацый наехал, або нашол квалтом; таковые горло тратять, а шкода маеть быти плачо-на ис статку его. И так о тот квалт яко и оные шкоды, которые бы ся комуж кольвек от жолнеров и от драбов в тягненью без гетмана стали, рохмистрове и з старостами або державцами нашими, под которого поветом або врядом то ся станеть, мають справедливость и отправу каранья зараз не откладаючи чинити, водле сего права и статуту тогож Великого Князства Литовского. Кгды бы ротмистр таковых збытных и шкодников за обысланьем старост и державец не ставил и справедливости каранья и нагороженья вделати не хотел; тогды тые врядники наши нам, Господару, або гетману нашему мають оповедати або дати знати; а мы або в небытности нашей гетман наш ротмистров таковых, противных статуту и уфале земской, везеньем, а выступников шкодников таковых водле выступу их карати маем, яко вышей есть о том написано. Ведже сесь артыкул и постановенье наше статутное за границах або на местцах при даванью пенезей маем казати служебным, оповедати для того, абы се не ведомостью не вымовляли.

АРТЫКУЛ 27

О блудяги на войне

Уставуем о блудяги, абы кождый у войску нашем в тегненью не смел коня блудяги держати в себе только через ночь а местцу до третего дня, але тогож часу маеть его вести до гетмана нашего. А хтобы держал далее, нижли через ночь, таковый конь за злодейство маеть быти поличон; так теж и кождую реч знашодшы нести маеть до гетмана. А гетман наш не маеть казати от блудяги брати болшей, толко от коня по грошу, а о иные речы, в обозе закликати, а то, што нашол, маеть до пана гетмана отдавати.

АРТЫКУЛ 28

О указанью а пописованью шляхты поветовое у воеводствах абу у старостах головных

Уставуем теж мы, Господар, и приказуем, всих рад наших Великого Князства Литовского, ведаючи того потребу часу покою, роскажем и рок листы нашими ознаймим всим обывателем Великого Князства всякого стану, яко хто водлуг уфалы земское служыти войну повинен, абы оказывали и пописовалисе в поветех судовых оногo дня. А мають ся оказовати и пописовати перед воеводами, а в земли Жомойтской ино перед старостою Жомойтским, а индеи перед головными старостами, а хто в розных поветех именья маеть, тот при головнейшом именью з иных именей своих почот показовати и пописовати мають; а тые воеводове и старостове головные в тот час свое почты показовати и пописовати мають, як которые се там для попису и оказованья изъедутъ, тые жывность себе не

установою але торгом куповати мають, а от того попису у тых, которые се там зберут и укажут, не мають ничего брати.

АРТЫКУЛ 29

Яко на войне повинные у войску от гетмана далеко становитисе не мають

Уставуем теж, абы нихто не смел далее мили от гетмана нашего у войску становитися, але так, яко им водле потребы часу пан гетман раскажет.

Роздел ТРЕТИЙ

О ВОЛЬНОСТЯХ ШЛЯХЕЦСКИХ И О РОЗМНОЖЕНЬЮ ВЕЛИКОГО КНЯЗСТВА ЛИТОВСКОГО [...] АРТЫКУЛ 5

О соймакох поветововых и о выправованью и посланью з них послов земских на вальный сойм

Уставуем для лепшого порадку во всех речах и в способу ку справедливости и обороне, абы за волею всех на соймаках потребы се земские становили и отправованы были, абы вечными часы перед сеймом великим вальным, которым маем мы и потомки наши завжды, коли того потреба окажет Речи Посполитое Великого Князства, порядою рад наших тогож панства складати листы нашими соймаки поветовые, а меновите на тых местцах и воеводствах нижей суть написаных и постановленных, которые соймаки также листы нашими даны будут не на близшей час и рок, толко за чотыры недели перед соймом великим. На которые соймаки мають зъезджатися и бывати тые воеводове и каштелянове врядники земские, потомуж князове панове шляхта того ж повету и воеводства, а намовляти о тых речах и потребах земских, которые им на местцах наших ознаймены будут, на мней теж о своих и о всех потребах земских и долеглостях оного повету и воеводства; и зволившыся вси одностайным зданьем мають обирати послов своих, то есть от каждого суду земского, колко их у том воеводстве будет, по две особы, послати их на сойм, ознаивившы и вручившы то все им, о чом водле листов наших господарских и теж во всех потребах, радити намовляти и становити мають, даючы им моц на том таком вальном сойме поступовати и кончыти тые и иные припалые речи водле часу и потребы. Ведже князей, панов, маршалков и иных всих урядников земских и дворных подле старого обычаю маем листы нашими на таковой вальный сойм зывати; и тые вси в раде посполитой местца и воты свои будут мети способом звычайю стародавнего, а послове земские местца и воты свое мають мети водле порадку нижей паписаного.

АРТЫКУЛ 6

О сойму вальном

При том теж уставуем, с призволением рад наших духовных и свецских и зо всими станы сойму належачыми, на теперешнем сойму великом Виленском,

хотечи то все мети вечными часы, иж маем мы и потомки наши Великие Князи Литовские с потребы Речи Посполитое за радою рад наших того ж панства, або за прозбою рыцерства, складати сеймы вальные в том же панстве Великом Князстве Литовском завжды, коли колко того будеть потреба. [...]

[...] АРТЫКУЛ 9

Иж достоенств врядов в дедицтво чужоземцом давано быти не маеть

Так теж мы, Господар, обецуем и шлюбуем под присегию нашою, которую учынили есьмо Великому Князству Литовскому и всим станом и обывателем его, беручы то из статуту старого пана отца нашего Короля его милости тому панству Великому Князству Литовскому даного, а в сесь выкладаючы и на то позволяючы, штож в том панстве Великом Князстве Литовском и во всех землях ему прислухаючих достоинстей духовных и свецких городов, дворов и кгрунтов старосте в держаньи и поживаньи и вечностей жадных чужоземцом и заграничником ани суседом таго панства давати не маем; але то все мы и потомки наши Великие Князи Литовские давати будуть повинни только Литве а Руси, родичом старожитным и врожонцам Великаго Князства Литовского и иных земель тому Великому Князству належачих. А хтобы с чужоземцов заграничников и сусед того панства и всех земель ему прислухаючих важыл се што с того упросить взяти и в держане прийти, а впомненный будучи того заразом не пустил; тогды маетность его вся маеть быти взята до столу и скарбу нашего Великаго Князства Литовского. А хотя бы хто обчого народу за свое заслуги в той речи посполитой приишол ку оселости з ласки и данины нашое, албо которым иным правом; тогды таковые толко оселости оное ужывати мають будучы обывателем обецным Великаго Князства и служачы службу земскую томуж панству. Але на достоенства и всякий вряд духовный и свецкий не маеть быти обираен, ани от нас, Господаря, ставлен, толко здавна предков своих урженец Великаго Князства Литовского Литвин и Русин. А гды бы одержал обчого народу человек, которий кольвек вряд духовный и свецкий против сему статуту, напомнимый того пустити не хотел; тогды таковой маетность свою на нас, Великаго Князя Литовского, тратить, кгдаж около того и в статуте судейском Польском есть описано.

АРТЫКУЛ 10

Достоинства и вряды давные не мають быти нарушены

Теж обецуем и хочем вечными часы мети, абы панове рада наша, так духовные яко и свецкие, и вси иные врядники наши земские и дворные, в том панстве нашем Великом Князстве Литовском были во всяких достоинствах и у почтивостях захованы водле давного обычаю и кождый подле зацности и местца своего. А што се дотычеть владности и справ их судовых, в том се они мають заховати и справовати, яко нижей в сем статуте есть описано.

АРТЫКУЛ 11

Достоенств и врядов на заочное обмовенье не маем одыймовати

Теж обещуем, иж достоинств всяких врядов старосте держав тивунств на справу чю кольвек и на обмовы заочные мы и по томки наши не мають отнимати; але коли бы который из врядников наших был роспрошитель або шкодник наш и дворов наших, и до нас бы в том обмовен и обвинен был; тогды обоя сторона, як тая хто ведет, так на кого менил, мають перед нами очевисто стати, а мы с паны радами нашими Великого Князства Литовского, выслухавшы их и розознавши тую реч, винного водле выступку его карати маем, а безвинне и без права на заочное поведанье не будем ни в кого врядов брати, ани их з них рушати. [...]

[...] АРТЫКУЛ 15

Людей простых над шляхту не повышати

Теж простых людей над шляхту не повышати, на достоинства их прекладати и врядов наших простым людям давати не маем, а шляхте каждому рыцерскому человеку тутошнего панства нашего Великого Князства Литовского родичу мы, Господар, з ласки наше господарское за службами, за годностями их нам, Господару, обещуем их водле годностей достоинствами и вряды опатровати и в службах наших заховати, яко верных наших подданных. [...]

Роздел ЧЕТВЕРТЫЙ

О СУДЬЯХ И О СУДЕХ

АРТЫКУЛ 1

О выбираенью судей в повете

Уставуем, иж в тех поветех, которые суть нижей росписаны, и в каждом таком повете, где еще до сих часов не обраны, зособна мають быти судья, подсудок и писар, которые так и тым обычаем мають быти выбраны и на такые уряды установлены.

На первой маем мы, Господар, час певный зложити и то листы нашими по всих таковых поветех ознаймити, где в каждом повете княжата панове рада наша, также рицерство и шляхта вси, хто кольвек якого стану будет там именья свои мети, зъехатися мають до двора, который на посродку того повету будет, и тые, которые ся зъедут не ждучи никого, хтобы в повете именье маючи приехати не хотел, ку тому року мають выбратьи зо всее шляхты того повету братьи своее на кождый вряд таковой, на судейство чотырох людей добрых, на подсудство других чотырох, на писарство третих чотырох людей добрых, цнотливых, ростропных в праве у местных, роду шляхецкого, в том повете добре оселых, не иное веры только Хрестиянское; и выбравшы их, тых выбранных через листы свои нам, Господару, ознаймити мають, а мы с тых всих дванадцати особ выберем трех до того повету на вряд земский, на суд судью и подсудка, и писара. Которие от нас выбранные и потверженые на першых роках судовых перед поветовым воеводою,

або в небытности воеводиной перед кашталяны, а в земли Жомоитской перед старостою Жомоитским, при зобранью шляхты, што их там в том часе будеть, маеть судья, подсудок и писар присегнути тыми словы:

Я присегаю Пану Богу во Троицы единому, иж в том повете водле Бога справедливе подле права и статуту сего писаного Великого Князства Литовского, водлуг жалобы и отпору, ничего не прикладаючи ани уймуючи, буду сознавати и записы приймовати, не фолккуючи высоким и подлым станом на достоинствах и на врядах седячим, на богатого ани на вбогого, на приятеля кровного заховалого, ани на неприятеля, на тутошнего, не на гостя не смотречи, не с приязни, не з вазни, не з боязни, не за посулы и дары, ани сподаваючися на потом дарованья и якого вагороженья, и не радечи стороне, а ни боячися казни, пометы и погрозок, але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое и сумненье свое перед очима маючи, теж роков николи не омешкиваючи, кром великое правдивое и зложное хоробы; а як то справедливе присегаю Богу, так ми Боже помози; а естли несправдливие, – Боже ми не поможы.

А писар земский маеть по Руску литерами и словы Рускими вси листы и позвы писати, а не иным языком и словы, и так мает писар присегати.

Я, N, присегаю Пану Богу в Троицы единому на том, иж справедливе водле Бога и того права писаного и подлуг мовенья и споров сторон, ничего не прикладаючи ани уймуючы, у суду записовати и радити судьи и подсудку верне и справедливе, подле сознанья сторон и споров на судех и осведченья и оповеданья судового и сказанья судового, и в книги судовые вписовати буду а пиловати и догледовати, абы подле сее присеги моее справедливе были вписованы, не маючи баченья на высокие а ни подлые станы на достоинствах седячих, на богатого, ани на вбогого, на приятеля кровного заховалого, ани на неприятеля, на тутошнего, ани на гостя, не с приязни, не з вазни, не за посулы и дары, а не боечыся вазни и пометы и погрозок, не ждучы нагороженья, але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое перед очима маючи, и сумненье свое добре а побожне справуючы, так ми Боже поможы.

А потом, кгда бы который с тых на початку и знову от нас тепер выбранные умер, судья, подсудок або писар, а трафило се бы то в небытности нашей; тогды тые, которые на тых урядах зостануть, мають о том дати знати воеводе своему, а в земли Жомоитской старосте Жомоитскому; а воевода маеть через листы свои старостам, врядникам и шляхте того повету, а староста Жомоитский тивуном шляхте и всякого стану оное Жомоитское земли обывателем час зложити, на который зъехавшися вси станы оного повету и до такового двору нашего, яко вышей описано, мають на местце того умерлого чотырох особ таковых же, яко и первым выменено, обрати и нам через листы свои отворотные за печатью воеводиной ознаймить; а мы потом с тых чотырох одного, который се нам видети будеть, выбравшы на местце того умерлого судьи, подсудка або писара, которого с тых в тот час потребовати будуть, не отволочне установити. А где бы на судство обрали подсудка або писара земского; тогды на тое местце там же за разом на тот вряд обобравшы, к нам послати мають; а тот, кому тот вряд дамо, потом на першых роках судовых будеть повинен первой на местцу там перед тым воеводою або кашталяном и перед старостою оного суду так, яко

вышей описано, присегнути, тож потом врядом своим владнути и справовати. И так мають вжо вечными часы в поветех около выбранья тых врядников справоватися и заховати.

АРТЫКУЛ 2

О моцы и владности судей, иж кождый и каждого стану повинен перед нами становитися, и о том, хтобы перед нас не стал

Теж уставуем и даем моц вечными часы, звирхностью владности наше господарское с прозволением панов рад наших и всих станов всих земель того панства нашего Великого Князства Литовского, тым врядом поветовым в кождым повете судьи и подсудку на роки зложонные позывати перед себе, судити и справовати всих панов рад духовных и свецских, княжат, панов хоруговных, шляхту и бояр о земские речы з именей однако одностайно, хто одно кольве в том повете именья свои мети будеть, жадного не выймуучы ани з суду имене их не выпускаючы, кром нас, Господаря, и врядников з именей наших, а не их именей, тых они судити не могут, толко мы, Господар, або тот, кому то под часом воли наше злецым. А хто бы кольвек маючи именье свое в том повете перед ними се становити не хотел на часы певные, яко то нижей на своем местцу постановлено, за позвы не хотел, або и ставшы с початку, а до конца розсудку и сказанья их не слушаючы, прочь от суду отышол, не хочечы быти права послушным; на таковые, хто кольвек будеть, так высокого яко и низшего стану, даем моц зуполную оному вряду земскому судьи и подсудку, иж мають подле сего права и артыкулов нижей о том постановеных и написаных поступок и сказанье и отправу чинити против кождому, яко хто у во што упадет, аж до остатнего стопня права. Нижли тот суд земский толко тых артикулов судити не маеть и моцы мети не будеть, которые нижей у артыкуле двадцатом суть описаны и замковому суду злецоны обычаем и способом о поступках описаным. А выписы и листы судовые маеть писар рукою своею подписывати а не выдавати стороне, аж перед судьейо и подсудком вычтет первой, нижли до книг уписавши.

АРТЫКУЛ 3

О пересудах судьи подсудку або писару

Теж уставуем, иж кгда бы суд земский и которий же кольвек вряд наш кому што на ком присудил; тогды от презыску того, хто зыщет, судья и подсудок мають брати от копы одному грошу, и с того пересуду судьи два грошы, а подсудку третий грош. Нижли што се дотычеть, долгу хтобы платити не хотел, аж за позвы с права; тогды не тот пересуд платити маеть, хто зыщет свою суму, але тот, хто позычил а без права заплатити не хотел, таковой сам долги и пересуд платити повинен будет, окром долгов по умерлой руке. А што се дотычеть того, хто се от кого оттяжет; тогды памятного яко от великое, так и от малое речы не повинен дати большей только чотыри грошы. А писарю земскому и кгородскому такий доход: от кождых позвов по грошу, за вписованье в книги грош, от выпису с книг грош, и оповеданья кривды писарю грош, а от судовых

листов и выписов за кождый позов, кгда отсужон будеть, по два грошы; а через то яко вышей описано, бы теж наибольшей письма и працы было и реч наиважнейшая, писари не мають больше брати от листу паркгаминового, естли сторона потребуеть с привесистыми печатьми, за працу писару дванадцать грошей, а паркгамен, шнуры и воск сторона будеть повинна дати.

АРТЫКУЛ 4

О возных присезе и вряде их

Уставуем, хотечи мети, абы в праве земском завжды порядок и справа обычайне шла, даем моц, абы воеводове в кождом повете судовом, где книги лежать, а староста Жемоитский там в той земли Жомоитской возных выбирали, пострыгали, уставляли теж шляхту, людей добрих, веры годных цнотливых оселых в том же повете, так много яко бы их потреба указовала водле повету и широкости его а потребности людской, а принявшы от его присегу в рейстра свои вписовати и листы свои таковым возным давати мають, и присега им маеть быти выдана тыми словы:

Я, N, присегаю Пану Богу в Троицы Единому на том, иж будучи мне возным маю верне и цнотливе и побожне на том вряде заховатися, позвы справдливие относити и отдавати теж правдиве зозновати то, на што буду послан, кгвалты бо и огледавши и раны правдиве до книг врядовых сознавати, и все иншее справовати, што належыт врадови моему, не за посулами, ани приязнью, ани за неприязнью, ани за боязнью, одно водле Бога и светое справедливости, так ми Боже поможы. – А завжды возный, посланий з уряду, што кольвек справовати будеть, при кождой таковой справе мають мети при собе сторону двох шляхтичов, о которые не возный але сторона старатися и их собе набывати маеть.

АРТЫКУЛ 5

Справа и врад возного

А то врад возного: позвы носити и ими позывати, хотя без ведомости врядовое, и рок складати водлуг старого обычаю, а заповедити иж бы от права не уежджали, сведком водле сказанья у суду присегу выдавати, при осведченью всяком быти, увязывати з выроку и с приданья судьи и подсудка за листы их, а кгвалты, розбои, раны, головщизны оглядывати и до книг врядовых, от когорого кряду будеть послан, сознавати, и завжды маеть мети при собе при кождой таковой справе двух шляхтичов для подпору вызнанья и свидетельства своего, а ведже бои, грабежы и кривды, раны и иншые шкоды, тым подобные, меньшы а не кривавые, которые сам один и без стороны шляхты огледати и без посланья врядового на то ехати можеть, однакож без жадного омешканья то все до книг врядовых маеть сознати, а сознане возного в книгах так будеть моцно, яко бы сам возный очевисто стал. А где бы возный до книг не доехавшы и сознанья не вчинившы умер, а не было бы то в книгах; тогды оная шляхта сторона и по смерти оного возного маеть стати и подперети сознанья его. А где бы возный што кольвек такового непристойнаго справовал, албо иж бы неправдиве сознавал, албо врядом своим ку шкоде которое стороны фальшовал, шафовал за якою ж

кольвек причиною; тогды за доводом ничым иным только горлом маеть быти каран. А што се дотычеть доходу возному, от кого што маеть брати, то ест коли где на которую справу поедеть, тогды от мили по грошу у в одну сторону, а што назад поедеть, за то ничего брати не маеть; а если мили не поедеть, только на местцы позвы даст огледывати квалту ран або прислухиватисе чого будеть предсе, ему от того грош, а от сведченья грош; а где на увязованье поедеть з тех же людей, в которые се увязывати будеть, з службы по грошу брати маеть, а с пустовшызны таковое, которую пашуть, по полгрошу, а от полслужбы а от сумы пенезей отправаючы се от копы по два пенези брати будеть.

АРТЫКУЛ 6

Хто бы возного за посланьем и за листы вряду замкового и земского на справе сбил, або листы в него отнемшы содрал

Уставуем теж, хто бы возного на справе за листы воевод вряду замкового або поветового збил, або листы от него отнемшы содрал, и тым вряд не учтил; тогды тот за доводом слушным маеть возного навезати совито водле стану его, а на замку албо у дворе поветовом шесть недель седети, а сторону, которую бы при возном сбито, маеть также за слушным доводом навезати водле стану, якого будеть.

АРТЫКУЛ 7

Абы особы врядовые сами судили а нихто инший на их местцу

Уставуем, абы судья и подсудок сами через себе ани через свои наместники суды и роки отправовали, окроме того еслибы который з них сам захорал, альбо бы теж свои власные потреби мел; тогды маеть человеком добрим, цнотливым, веры годным, и в праве уместных шляхтою так же в том повете оселом, местце свое засадити. А ведьже тот судья або подсудок, который се форым менил быти, на других рокох под тою ж присегою, которою на вряд свой присегал, маеть поведити, иж правдиве немоцон был, а не ку зволоце права а ни ку чыей шкоде тою се форобою вымовлял. А где бы судья або подсудок без правдивое и обложное немоцы роков судовых омешкивал, а то бы се колко кроть показывало, таковый вряд свой тратит. А писар можеть подписка, або одного або и двох, або колко ему будеть потреба, при собе мети, а пилне сам завжды догледати, абы верне а правдиве не проволокаючы але за разом до книг записывано было, а где бы се што такового в праве от них мылило, неповинна будеть шляхта подписков смотрети, але на самом писару за оною помылкою шкоды своее доходити мають. А где быхмо з тех врядника земского, судью, подсудка або писара на справы земские або в посельстве послали; тогды до зверненья того маем злетити и засадити месце его человеком добрим, шляхтичом в том же повете оселым; а тот маеты первой в том же повете на рокох першых перед урядом замковым на том прысегнути, иж до зверненья оного врядника справедливость людскую правдиве отправовати будеть.

АРТЫКУЛ 8

О судьях, якие мають быти обираны

Уставуем, иж на тые вряды яко на судейства на подсудковство и писарство не мають быти выбираны духовные особы, а ни старостове державцы, а ни тивунове того повету, а ни хоружые и ни хто таковой, хтобы в том повете нашем врядником был; але таковые и так мають быти выбираны яко вышшей описано.

АРТЫКУЛ 9

Яко и при ком позвы позыватися мають, и як и где то осведчыти и што возному за проезд давати

Теж хтобы на кого позвы взял и тыми позвы позывати его хотел, тогды позвы колько их будеть, маеть очевисто давати и позывати можеть очевисто при костеле у суду и на кождом местцу, где бы кольве его зостати и найти мог, через возного; а где бы их очевисто дати не мог, тогды на именью того, с которого се кривда дееть, маеть положитьи в дворе том, або у ворота уткнути; а естли в том именью, с которого кривда дееть, двора оного пана не было и ку жадному двору того пана оное именье не прислухало, яко то бывает села данники на Руси и инде в том панстве нашем, тогды тые позвы предсе што до наиблизшаго двора тое волости оного пана несены и в оном дворе, яко о том вышшей описано, врядовне покладаны быти мають, и рок, который за тыми позвы зложыть, маеть на обоих позвех написати, абы и позваная и поводовая сторона року ведоми певны и пилны были. А кгды бы возный писати не вмел; тогды будеть повинен оного позванья сознанье на письме под печатью своею дати и на рокох судовых перед врядом земским сознати, которое сознание за слушное у права принято быти маеть.

АРТЫКУЛ 10

О печати нашей господарской земской и теж о печатех врядовых, которими што печатано маеть быти

Теж мы, Господар, даем под гербом того панства нашего Великого Князства Литовского, погонею, печать до кождого повету, тую печать писар земский присяжный в себе сам а не хто инший ховати маеть, которою печатью и под тытулом нашим позвы мають быти печатованы а выдаваны, а иншые некоторые листы выписы и сознанья кроме только самих позвов тою печатью не маеть быти печатовано; але будуть печатованы всякие листы того вряду земского, судовые выписы и сказанья печатьми судьиною, подсудковою, а подписованы рукою того ж писара земского.

АРТЫКУЛ 11

О книгах земских, в кождом повете где будуть хованы

Уставуем теж, хотечы то мети, и приказуем, абы в кождом таком повете, где суд земский будеть, в замку албо у дворе нашем, судья, подсудок и писар

земский поспол з шляхтою выбрали, збудовали и патрыли таковое место, где бы завжды книги земские безпечне от всякое пригоды были захованы. А кгда роки их сужоны будутъ, по выволанью роков мають книги еще не мней тры дни лежати, при которых быти мають не отъеждаючи судья, подсудок и писар для сознанья и выписов бранья и для иных потреб шляхецких; а разъеждаючи-ся, мають тые книги вложить и заховати в скриню мощную за трема замками, от которых один ключ будеть у судьи, другой у подсудка, а третий у писара, а печатями своими запечатовати мають. А перед роками тот уряд яко судья так подсудок и писар за три дни мають приехати и списати в реестр позвы для того, хто кого первой позвал, абы теж тот, а не иной был первой сужон. А кгда з реестру тры разы вызовуть, а не отзоветца тот, кого волають; таковой маеть быти сказан, яко бы не стал. Тым же обычаем и поводовая сторона маеть розумено быти, иж волавшы сторон одного дня и другого, а третьего дня волавшы, сторона, не уставающая року, маеть быти сказана за нестанье свое. [...]

[...] АРТЫКУЛ 20

Што мають судити воеводове старостове державцы, и о их позвех

Уставуем теж, хотечы мети и даючи моц, абы воеводове, старостове и державцы наши, кождый в повете и вряде своем, судили и справовали и позвы свои давали о тые артикулы меновите тут описанные: то есть о наезд кгвалтовный на дома шляхецкие, кгвалт в местех наших о пожогу и разбои по дорогах, о кгвалтоване панен и невест, о злодейство, о фалш, о голову шляхецкую, яко вышей написано о них. А в не бытности их намесники их з судьею замковым присяглым оселым мають судити и моц мети будеть справовати и кончыти подле права и сего статуту всему панству нашему Великому Князству Литовскому от нас данного. А где бы хто на горячем учынку тых выше мененых, артыкул которого ж кольвек стану был пойман, тогды тот без позву маеть быть сужон; а пакли бы заразом, на горячем таковом учынку не был пойман, тогды вжо позвы ку праву маеть быти припозван, а позву таковому не маеть быти рок дальший от поданя только за две недли. А если бы за тыми позвы на рок стати не хотел, тогды вряд тот о том нам маеть дати знати через лист свой, а мы тому не фольгуючы, без всякое проволоки, и откладанья на инший час, але заразом взявши о том от того вряду нашего ведомость, такового обвиненного и вряду нашего непослушного маем з земли панств наших Великого Князства Литовского казати выволати, и не маем ему на тое выволане поднесенья чынити и давати, аж бы се первой з стороною жалобливаю расправил.

АРТЫКУЛ 21

О судьи замковом

Уставуем, иж воеводове, старостове и вси державцы замковые и дворов наших поветовых мають зособна кождый з них на вряде своем выбрати человека доброго шляхтича в том же повете оселого прысяглого, который уставичне повинен будеть посполу з урядом замковым судити и справовати вси речы судовые, которые замку або вряду нашему приналежати будутъ. А если бы

што недоизренье их на том уряде в справе их поблудило; тогда за отозваньем стороны на таковых врядников, яко наместника своего и судью замкового, и писара, воеводове старостове и державцы поветовые с тыми вышешописанными врядниками своими замковыми справедливости учынити не хотел, або сами суду своего справедливости его на праве уближение чынили; тогда таковой вряд наш маеть перед нас листом нашим позван быти, на который рок тот вряд наш маеть перед нами за листом нашим сам albo через умоцованого своего стати, а мы на том року таковому уквивжоному без отволочную справедливость учынити маем. А рок таковому позванью, естли будем в здешнем панстве нашом Великом Князстве Литовском, чотыри недели, а если в Коруне Польской, тогда осмь недел складай быти маеть. [...]

[...] АРТЫКУЛ 29

Которые бы се дели якие кривды от врядников слуг и подданных чых кольвек

Уставуем, естли бы теж княжатом, панятом, радом духовным и свецским, шляхте и кому кольве с подданных наших, им самым бояром слугам людем от врядников, слуг бояр и подданных также князских, панов рад, панов хоруговных, шляхты кривды якие кольвек в чом деели; тогда маеть сторона жалобливая (взявши) лист наш господарский або от суду земского поветового, в котором оный и именья их будеть, ехати з возным до того пана, от чыего врядника и бояр слуг и людей кривды кому се деяти будеть, справедливости просечы и жалобы своее реестр маеть дати. А где бы самых панов в тых именьях их не было, ино врядников их, абы они на слуг бояр людей пана своего справедливость чынили. А рок праву не маеть быти далший от них покладан одно две недели. Если бы панове сами так и врядники их права дати и справедливость вчынити не хотели; тогда сторона жалобливая маеть позвы от суду земского взяти по того пана, с чыего будуть именья кривды деяти, и позвы на роки судовые его позвати, абы сам стал и тых, от кого се кому кривда будеть деяти, поставил. А ведже в небытности того пана в том именьи не маеть его сторона жалобливая нигде индей шукати, але на том же именью позвы положитьи маеть; а суд земский поветовый будеть повинен межы ними того досмотрети и справедливость вчынити. А где бы позванный сам або через умоцованого своего стати и тых врядников бояр и слуг людей своих, кому вина дана, поставити не хотел; тогда суд повинен ку таковым непослушным заховатисе водлуг сего статуту, яке о том в том же судежном розделе у артыкуле двадцатом есть описано. А если бы тот пан и хтож кольвек сам або врядники их комуж кольвек у кривдах их рок справедливости зложыл, а на року зложоном справедливости вчынити не хотел без слушное правное причыны; тогда такового пана и слуг суд земский в том судити маеть, а он тому, кому обещавши справедливость учынити, а не вчынил, за разом у суда стороне рубль грошей заплатити маеть. А ведже если бы се то показало на праве, иж тот пан чынил оному справедливость слушную, але он ее упором своим не принял и на ней не переставал, и от того суду земскому притягнул; тогда тот того рубля грошей платити не повинен будеть, але еще

тот упорный сам оному тот рубль грошей тут же zarazом у суда заплатити ма-
еть. От того часу пан шляхтич яко листов наших або врьдников их о учынене
справедливости обнесен будеть, и такового урядника слуг и подданных его в тот
час там застато очевисто и припоручоно было и то доведено: тогды тот оного
врьдника и слуг и подданных своих маеть у ведомости мети, и за позвы повинен
будеть их в суду земского на року зложонном становити. А ведже если пан при
прошеню права врьдника слуги и подданого своего у везде имати и до врьду
близшого притягнувшы, если бы неоселый был, правом з ним обыходити, а пан
его в том боронити не маеть. [...]

[...] АРТЫКУЛ 40

Хто бы на суде судью, подсудка и писара так врьду земского яко и замкового зсоромотил, збил, ранил, або забил

Уставуем теж, если бы хто кольвек пришедшы до суду замкового або
земского словы доткливыми славе и почтивости его зсоромотил; таковой за то
винен будет на замку близшом шесть недель у везенью седети. А если бы ранил
або забил; таковой маеть горлом каран быти, а головщина близким з именья
его маеть быти плачона, ведже обвиненый в таких речах позван быти маеть
перед нас, Господара, а коли з суда так найдетсе, тож в том по суде зъ выроку
нашого так каран быти маеть.

АРТЫКУЛ 41

О том, где бы судья, подсудок и писар так замковый яко и земский седечы кого на суде зсоромотил, або се на него рукою торгнул

Теж уставуем, иж кгды бы хто с того врьду нашего так замкового, яко и
земского, седечы на суде, кого словы неучтивыми зсоромотил; тогды маеть о
то позвы нашими перед нас позван быти, и будеть ли то на него слушным до-
водом переведено, тогды маеть на замку нашом шесть недель седети. А естли бы
судья, подсудок и писар сам квалт местцу нашому и суду учынил, а кого ранил
або забил, тогды маеть быти каран горлом, а близким з именья его головщызна
плачона быти маеть. [...]

[...] АРТЫКУЛ 45

Иж врьдников наших з их врьдов ниhto судити не маеть, одно мы сами, Господар

Теж уставуем, иж врьдннков наших, то есть воевод, старост, державец
замков и дворов наших и тивунов з их врьдов, которые от нас держать, кому
бы кольвек кривда се деяла ибо видела, не маеть их ниhto судити одно за
позвы нашими мы сами, Господар. Але з именьей своих як если бы кому якую
кривду учынили; тогды перед судом земским будуть повинни становитися и
отповедати. [...]

[...] АРТЫКУЛ 70

О подкоморых и о их вряде

Уставуем, иж в кождом повете подкоморый присяглый и оселый в повете том, которого мы, Господар, дамо, и маеть быти подкоморый на том уряде до живота своего, яко и иные врядники земские. А напервей нижли тым рядом спрасовати будеть маеть присегу на тот врад свой учинити тыми словы: Я, Н, присегаю Пану Богу всемогущему в Троицы Единому, иж на вряде том земском подкоморском, который з ласки из рук его королевское милости беру, его Королевской милости Господару своему милостивому верен буду, справуючи тот врад верне и справедливе, так суде моем подкоморском, яко теж и при сыпованью границ ничого большей на том вряде не постерегаючы одно справедливости светое, и не даючыся ни в чем уволити а ни приязнею, ани даром, также sprawy мои подкоморские на всем верне справуючы, и споры з обудву сторон з усказаньем через мене учиненым пильне до книг своих судовых уписуючы, так ми Боже помози.

Вряд подкоморого

По всяких розницах земельных и граничных за одосланьем от суду земского маеть подкоморый мощью зверхности нашое а владзы уряду своего давати позвы по стороны под именем и печатью своею, и рок завитый складати на выезд на кгрунт за чотыри недели на всякие розницы земельные або граничные, и, выехавшы и огледавши выводов права листов и знаков граничных и сведков, чие листы лепшыи и знаки граничные явнейшыи и сведки слушнейшыи будуть, тую сторону ку доводу маеть припустити, и, вислухавшы доводу подле статуту, маеть кгрунт певный сказати, и границы копцы знаки граничные учинити, и на то листы суду своего под печатью и с подписом руки своее дати. А где бы з обеюх сторон вывода правного на письме або теж и знаков граничных явных и слушных не было; тогды поводовая сторона при жалобе своей маеть быти ку доводу припущона. Теж, абы право ведучы о кгрунт певный або о розницы граничные з одним, не мел от кого иного з стороны переказы в том праве, яко се то придавати звыкло от околичных суседов границами и межами прилеглых ку тому кгрунту, о который право идет, для того сторона поводовая або жалобная маеть околичных суседов на тот же выезд позвы подкоморого притягнути ку пригледанью выводу при постановенью границ, ку тому ж ач кождый рок, выезду подкоморого на кгрунт маеть быти завжды завитый. А ведже где бы которая сторона тот же час и рок або форобою правдивою зложона была, або иншую справу перед иным врядом мела; тогды с тых прычин маеть быти вольна от того року, а ведже о форобе своей естли се перед роком придеть, маеть в час урадови подкоморого и стороне ознаймити, абы того року не пильновано; а подкоморый повинен будеть на иншыи час переложыти, за которым переложеном на другом року сторона, которая на першом року не стала, повинна будеть наипервей водле статуту сумненьем и присегаю своею правдивое форобы довести и потом з стороною противною росправу судовную

наконец принять, а около большой sprawy, которую бы перед иным врядом мели, маеть довести сведецством.

Справа урядовая

По суду подкоморого естли бы за присуженьем кгрунту и границ шло о якие кольвек шкоды; тогда о то маеть быти отосланье за се до того ж суду земского, от которого справа на суд подкоморого пришла. А апеляция або отзов от подкоморого маеть быти до нас, Господара. А ведже аж по сконченью sprawy судовое за которым отозвом мають быти властные от нас, Господара, на кгрунт комисаре в оном же повете оселые, а звлаща кашталян оного повету, а где бы оного повету каштеляна не было, тогда маршалок поветовый и з иными комисари, перед которими будеть повинен подкоморий sprawy суда своего оказати; а они мощни будуть суд подкоморого и границы, естли бы в чом выкročил, поправити, або теж, если добре судил, при мощы зоставати. А хто бы теж без причыны слушное от суду подкоморого отзов учынил, тот потом за высланьем комисаров наших в том дознанных повинен заплатити вины на вряд подкоморого две копе грошей и шкоды стороне нагородити подле слушного доводу. Где бы теж розницы в кгрунтах придалися на границы сполной дву поветов; тогда не один который подкоморий але оба два з обудву поветов на такой кгрунт певный выехати мають. Заплата подкоморскому маеть бытии от кожного нарожного копца по двадцати и чотыри гроший Литовских, а от посредних копцов от кожного по дванадцати грошей. А вежде копцы один от другого не мають близшие чинены одно через три шнури волочные, окром того, где бы се теж копцов портеба не была, одно прогоненье межи было, отгды от таковое межи от кождых трох шнуров волочных двадцать грошей.

О коморниках

А иж бы отправа всяких справ, вряду подкоморского належачых, омешканья и затруднения никоторого не приймаючи, Але тым снадей кром вшелякое проволоки и продолженья skutok, а конец свой приймавала.

Про то в каждом повете подкоморий ку помочи своей маеть обрати одного обо теж и двох коморников, шляхтичов, в повете оселых людей годных и статечных, которые на роках судовых перед кашталяном або маршалком поветовым и перед врядом земским або дворным мають присегу таковую ж, якую сам подкоморный, на вряд свой коморницкий учынити; а потом кождый з них по особну за сланьем подкоморого, где бы сам подкоморный на которой справе быти не мог, тую всю мощ и владность зуполную мети мають и будуть яко сам подкоморый. [...]

Статути Великого князівства Литовського: у 3 томах – Том II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – Одеса, 2003. – С. 57, 64–72, 75–77, 79, 90–96, 100–101, 105–106, 111, 113, 122–123.

1567 р., березня 6. Луцьк. – Постанова Луцького земського суду про звільнення Григорія Ело-Букоємського від явки до суду в будь-яких справах на час відбуття ним земської служби

Постановившися в замку гсдрьском Луцком перед судом земским на роках теперших судовых от гдра его млсти по соиме валном Городенском и по поветрею минулом в року шестдесат шостом, которое з допущѣня Божего было в Луцку зложоных на Середопятыє теперешнее в року верху даты писаное передо [мною]*, Гаврилом Василевичом Бокием, судею, а передо мною, Остафеем Василевичом [Соколским], подсудком земским луцким, служебник велможного кнза его мл кнза Костантына Костантиновича Острозского, воеводы киевского, пан Янъ Лонский о[...], иж деи за злеценемъ приятела моего пна Григоря Ела-Букоємского перед судом земским оповедаю, иж што которыми позвы его мл [...] Букоємский на роки теперешние помененые от суседов своих, от кото[рих] мел быти позван, подле которого позваня их на теперешних роках оным суседом своим, будучи росказанем гсдрьским и послугами речи земское от всѣх станов на него службу дописуваня правдивого в повете Луцком лежачих въ соиму Городенского преложеныє, подле тых причинъ в теперешних роках росправы за позванемъ взати не может. На тых менованых причинах в суду, даючи через лист свои отвореныи для достаточнейшого вырузуменя и ку вычитаню листь через мене до вм послал и просил, абы был вычитан. Мы оныи лист пна Григоря Ела от него приемши, тот лист его ку нам до суду писаныи слово от слова вычитавши и зрозумевши с того листу причины о немъ на роках теперешних середопостных съ соиму валного Городенского уфаленыє небытя его за послугами уверху от него до нас ку суду ознаменными вѣдати дал; мы, гленувши в статут, яко хто и за якими причинами позванны отроченя от суду потребую в томъ заховываючиса, мы подле статуту, што и каждого послуга гсдрьская и реч земская подле таковых причин з роков и с позву в чом за слушное отрочен, от пна Григоря Ела в теперешних роков середопостных примуючи, за слушине и заховываючи в том подле статуту пна Григоря Ела Букоємского ку отроченю припустили из роков теперешних.

И просил пан Ян Лонский, абы то было до книг земских записано, где ж мы на прозбу Яна Лонского то вчинили, а Григорю Елу Букоємскому под печатми ншими выпис с книг земских на то дали.

ЦДІАК, ф. 26, оп. 1, спр. 1, арк. 80 і зв. Запис в актовій книзі.

---

* Тут і далі текст пошкоджено.

№ 116

1568 р., лютий. – Рекомендаційний лист Сигізмунда Августа до Константинопольського Патріарха з приводу надання сприяння Станіславу Вроневському, що від'їжджає на навчання “до землі Турецької” “для науки и єзика греческого, турецького и для інших наук и цвиченя”

Жикгимонт Август etc.

Велебньому в Бозе отьцу патрыярху ко[н]стантинополскому.

Ижъ дворянин нашъ Станислав Вроневъский, хотячи быти годънейшимъ слугою намъ, г(о)с(по)д(а)ру своему и панъствамъ нашимъ, для науки и єзика греческого, турецького и для иныхъ наукъ и цвиченя, которыхъ потребуеъ, ехал до земли Турецькое, тогды мы тебе, яко настоятеля веры хрестияньское в томъ уживаемъ, ижъбы еси тому дворянину нашему около наукъ и цвиченя его во вѣсемъ зычъливѣ оказывал и в тых речахъ, о чомъ ся онъ до тебе втекати будетъ, ему, яко слuze и дворянину нашему, помочон былъ, в чомъ намъ реч вдячную вделаешъ.

Писан [...], лета Божого нароженя тисеча пятьсотъ шестдесять осмого, м(е)с(е)ца февраля [...] дня.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9. – Vilnius, 2001. – S. 63.

№ 117

1568 р. травня 13. Гродно. – Універсал короля Сигізмунда Августа Федору Новоселецькому на крем'янецьке вїтївство

Жикгимонт Август, Божю м(и)лостью корол полский etc.

Ознаимуюемъ симъ нашимъ листомъ нинешнимъ и напотом будучимъ, кому будет потреба того ведати. Бил намъ чоломъ дворянин нашъ Федор Григоревич Новоселецкий и поведил перед нами, иж што перво сего присудили есмо вырокомъ нашимъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ ему на воите кремянецкомъ Матъсу Решковскомъ певную суму пенезеи, то ест сто и семдесяти копъ гр(о)шей личбы и монеты панства н(а)шого Великого Кн(я)зства Литовского, за отняtie кгвалтовное пожитков нашихъ скарбныхъ, которые тот Новоселецкий от нас, г(о)с(по)д(а)ра, был арендовал и до скарбу нашего самъ аренду заплатити мусял, а иж тот Рышковский не мел чимъ тое сумы п(е)н(е)зеи, ста и семидесяти копъ гр(о)шей ему заплатити, тогды, за позванемъ нашимъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ, увязан ест Новоселецкий у воитовство Кремянецкое, и во вси пожитки ку нему прислухаючие, держати и вживати того воитовства до тых часов, покул бы ему от Рышковского сума з выроку н(а)шого присужоная и в скарбъ нашъ даная заплаатою дошла, яко то на выроку нашомъ естъ описано, то пакъ кгды се Новоселецкий за листы н(а)ш(и)ми у воитовство Кремянецкое увезал, ино деи тот Рышковский, будучи должонъ и не могучи вжо воитовства Кремянецкого потом окупити и инымъ кому што винен платити не маючи чимъ, тогды

с тымъ Новоселецкимъ угоду и постановене учинил, кгда ж не вечностью, але толко до живота своего данину от нас, г(о)с(по)д(а)ра, на тое воитовство мел, а пустивши ему на томъ враде своемъ доживотье свое з угоды, еще колко десят копъ гр(о)шей от него взял окупуючи доходы войтовские, которые в заставу Ришковский позаводиль был, на которое воитовство Новоселецкии с тым, што до скарбу нашого аренды за отняте пожитки Кремяницкие за Ришковского заплатил и выкупуючи воитовство заведеное всего сумою двесте копъ гр(о)шей личбы и монеты литовское наложил, бъячи намъ чолом, абыхмо вжо тот врад воитовство Кремянецкое, присуд войтовский за чотырма волоками земли, двема пашних а две сеножатных, з фолваркомъ за потоком и огородом при месте Кремянецком, з домомъ в месте волным от плаченя всяких податъков и капщизны, з лазнею и с помернымъ, з двема ятками и крамницею волными, и з ыними доходы на воитовство здавна приналежащими, при немъ на вечность зоставивши, суму на то выложоную двесте копъ гр(о)шей ему и потомкомъ его упевнили и листомъ нашимъ то ему утвердили на вечности, о чом жо и подканцлерыи нашъ Великого Кн(я)зства Литовского etc. пан Остафеи Волович нас у причине за ним жедал.

А такъ мы, з ласки н(а)шое г(о)с(по)д(а)р(ское), на причину п(а)на подканцлерого и на чоломъбите тог(о) дворанина н(а)шого Федора Новоселецкого, бачачи его быти на тот врад годного, воитовство Кремянецкое, яко ся само в себе и в пожитках своих мает, при нем зоставуючи, знову дали есмо [и] симъ листомъ нашимъ даемъ ему и детемъ, и его потомкомъ властнымъ мужчизного рожаю. Мает Федор Новоселецкии и его властные потомки мужского рожаю тот врад воитовство Кремянецкое с присудомъ звыклымъ и з фолваркомъ, и огородомъ своимъ, и з домомъ в месте, и при месте Кремянецкомъ з чотырма волоками земли войтовское, зъ ятками двема и с крамницею, з лазнею и с помернымъ, не даючи з волок и з фолварку и огорода, з дому, нияких капщизнь, поплатовъ наших до скарбу и на замокъ нашъ Кремянецкии, и теж зо всими пожитками и доходами, ку тому воитовству здавна и тепер належащими, держати и вживати вечне, радечи и справуючи на томъ враде слушне и пристоине, водле права тому месту от нас наданого, без обтяжливости подданных наших, мещан тамошних, постерегаючи и примножаючи пожитки н(а)ши, водле наболшого баченья своего, и не чинечи досыт на всемъ повинности своей, яко иные воитове в местех панства н(а)шого Великого Кн(я)зства Литовского правомъ маидеборскимъ справують. А если з детей и потомковъ его которыи не был годными и умеетными по его животе тым врадомъ справовати, тогды мы, г(о)с(по)д(а)рь, и потомкове н(а)ши, короли и великие кн(я)зи, згола не маемъ от них того воитовства отбирати, а мы, г(о)с(по)д(а)рь, або тот, кому бы тое воитовство от нас дано было, суму его двесте копъ гр(о)шей, которую за Рышковского в скарбъ нашъ дал, за што и вырокомъ нашимъ на воитовстве заплата ему указана, и што инымъ должникомъ за Рышковского поплатил, мает быти жоне, детемъ и потомкомъ его властнымъ обоего рожаю, мужского и женского, отложона, кгда ж невѣсты врадомъ справовати не могут, тож тое воитовство от потомков его мает быти к рукамъ и в шафунокъ нашъ г(о)с(по)д(а)рьский взято и то ему отдано, кому будет воля н(а)ша г(о)с(по)д(а)рьская, с тымъ, с

щимъ было Новоселскому подано и што на врад воитовскийи здавна належит. Вед же домъ и огород, фолварки, што Новоселецкии и потомкове его за свои п(е)н(е)зи прикупят, то мает быти оставлено при потомках его, а ку вы[ку]пну не приворочати, особливе того докладаючи, же староста теперешнии и напотомъ будучие старостове кремьяницкие Новоселецкого воита и потомков его воитовъ кремьяницких судити и в суды воитовские до мещан вступовати ся не мают, але воит водле права маидеборского справы вси его суду належачие мает судити и отпраовати. А кому до воита будет якая потреба, ино каждому воит повинен будет перед нами, г(о)с(по)д(а)рем, або перед бурмистры у своемъ праве маидеборском отповедати каждому, быт прав, вынемъши то, если бы мещаномъ над право их от воита в чомъ кривда стала, ижбы бурмистрове у своемъ праве осудити его не могли, або бы он усправедливити ся перед нами кому не хотел, ино звирхности н(а)шое г(оспода)р(ское) в таковых речах мает быти по него выдан мандат с канцлереи н(а)шое, за которым абы ся каждому з него справедливости стала, А гдeby по смерти войта кремьяницкого або потомков его дети малые зостали, которые бы в радомъ не могли справовати, ино жона его з детми або опекунове, кому их поручит, мают дома, фолварки, волоки, пашни и все то, штоколвекъ доходов на воитовство приходит, до лет детеи дорослых спокоине держати и того всего на себе уживати. Вед же за ведомостию н(а)шою г(о)с(по)д(а)рскою мает быти обран справца на тот врад годныйи с тамошних же мещан кремьянецких, добре оселыйи, который бы до лет детинных тым в радомъ справовал, судов, справедливости людъское, пожитков наших и порадку местского во всем долледал, а присуд вес, кром вины, штоколвекъ на воита приходит, мает на себе брати до лет детинных, которые на нем за его працу не мают ничего поискивати з присуду, але нехаи мают досыт и на том, же на них иншие доходы воитовские и пашня з волок привлащона ест.

И на то дали есмо Федору Новоселецкому сес наш лист с подписом руки н(а)ш(ое) г(о)с(по)д(а)р(ское), до которого на твердости тое речи и печат н(а)шу привесити есмо казали.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1553–1567). Viešųjų reikalų knyga 7. – Vilnius, 1996. – № 100. – S. 131–133.

№ 118

1568 р., грудня 2. Варшава. – Лист короля Сигізмунда Августа до князя Костянтина Вишневецкого щодо виставлення роти у 200 коней до Вітебська для участі у військовому поході

Жикгимонт Августъ.

Дворанину н(а)шому кн(я)зю Костентину Ивановичу Вишневецкому.

И якосмо завжъды то по тебе знали, ижъ еси ни в чомъ не въпоследяючи предъковъ своих намъ, г(о)с(по)д(а)ру, потребни а Речыпосполитои значне и пожиточне служъбы свои оказовал и противъ воискамаъ непрыателя н(а)шого великого кн(я)зя московъского мужъне заставоваль, такъ и тепер певъни есмо

того, ижъ с тое хути своее то, што тебе, верному слуге н(а)шому, належить, не опустишь. А прото здало бы ся намъ и ради быхмо то видели, яко жъ и жадаемъ, ижъбы еси под теперешнимъ в небезпечности отъ непрыятеля н(а)шого, Великого Князьства Литовского, потребнымъ часомъ способивъшы роты своее двесте коней до п(а)на виленского, гетьмана навъшшого Великого Князьства Литовского, тамъ зъ его м(и)л(о)стью порозумене взявъшы, до замъку нашего Витебского з ротою своею тягнул и на ономъ замъку с п(а)номъ воеводою витебскимъ в доброй острожъности будучы за Божьею помочю непрыятелю н(а)шому великому кн(я)зю московскому отъпор чынил, а с тое послути н(а)шое г(о)с(по)д(а)рьское, а потреба Речыпосполитое, ничымъ ся намъ не вымовлялъ и за трудно того вчынити для ласки н(а)шое г(о)с(по)д(а)рьское не покладая, в чомъ намъ речъ вдячъную вделаеш, а мы до п(а)на виленского листъ нашъ писати есмо розказали, ижъбы тебе на двесте конемъ роты п(е)н(е)зи безъ мешканя далъ и болшь людей служебныхъ тебе придавъшы до Витебска отъправиль.

Писан у Варшаве, лета Божьего нароженя тисеча пятьсотъ шестдесятъ осмого, м(е)с(е)ца декабра 2 дня.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9. – Vilnius, 2001. – № 145. – S. 143.

№ 119

1569 р., липня 15. Люблін. – Лист короля Сигізмунда Августа до урядників “украинных” замків з повідомленням про доручення Фронцу Жуку провести перепис всіх – “людей служебных, которые в панстве нашем Великом Князстве Литовском в поли и на замкох служат”

Жикгимонт Август, Бою м(и)л(о)стю корол полский etc.

Ко всимъ ротъмистромъ езднымъ и пешымъ, поручьникомъ и товарышомъ ротъ ихъ на замкохъ украинныхъ в панъстве н(а)шомъ Великом Князстве Литовскомъ.

Ознаируемъ вамъ, ижъ мы, г(о)с(по)д(а)рь, бачачы быти годного и потребного ку служъбамъ н(а)шымъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ и потребамъ Речыпосполитое служебника н(а)шого Фронца Жука, з ласки н(а)шое т(о)с(по)д(а)рьское, поручыли есмо ему справу писарства полного над всеми людьми служебными, которые в панстве н[а]шомъ Великомъ Князстве Литовскомъ в поли и на замкохъ служатъ. Вы бы о томъ ведали, и приказуемъ вамъ, ижъбы есте почты свои, которые за п(е)н(е)зи н(а)шы ку служъбе земской военной ставити повинни перед нимъ, кгда васъ пописовати и ведомость оте васъ мети похочеть, оказывали и во всемъ ся по тому, яко и першымъ писаромъ полнымъ заховывали и ку нему заховали конечноно.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9. – Vilnius, 2001. – № 48. – S. 70.

№ 120

1570 р. Ак-Керман. – Розділ податкового кодексу османської провінції Бендер – Ак-Керман Положення про базарний збір міста Кілія, його зимівники, загоны для худоби та степовий збір, в якому на службовців гарнізону Кілії поширювалися податкові зобов'язання усіх підданців, з чого видно, що перед тим гарнізон скористався службовим положенням для уникнення оподаткування і таким чином брав активну участь у торгівлі, зокрема худобою та рабами

[...] У старому податковому реєстрі було занесено і записано, що під час продажу овець брався податок одне *акче* за двох баранів з покупця і [те саме] з продавця, але не було ясно встановлено, ані що солдати *бешлю** та гарнізонних військ за законом підлягали оподаткуванню, ані що оподатковувалися тварини, які продавалися у зимівниках та скотарських загонах на степу; за таких умов збиралося скількись *акче*, що призводило до недостачі у прибутках державної скарбниці у Кілії. Внаслідок цього до Порогу Щастя було представлено подання, [а тому] видано *ферман*, що наказував брати як у місті, так і в скотарських загонах, у помістях, зимівниках і на степу, коли хтось купує чи продає овець – якщо це буде *бешлю*, солдати гарнізону чи хто б не був інший, [беруть] по одному *акче* від двох овець з покупця і [те саме] з продавця; за бичків – три *акче* за [кожну] голову з покупця і [те саме] з продавця, за коней – шість *акче* [за кожну голову] з покупця і [те саме] з продавця, за кобил – [за кожну голову] три *акче* з покупця і [те саме] з продавця. Якщо продаються вози чи обручі для діжок, то [за штуку] беруть три *акче* з покупця і [те саме] з продавця. Коли продається бранець, [за кожну голову] береться чотири *акче* з покупця і [те саме] з продавця [...].

Başbakanlık Arşivleri, Tapu ve Tahrir Defterleri, № 370, s. 20. Опубл.: *Berindei M., Veinstein G. Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkerman, 1570 // Cahiers du monde russe et soviétique. – Т. XXII (2–3), avril-septembre 1981. – P. 267.* Переклад з османсько-турецької мови.

№ 121

1572 р., березня 12. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда Августа Михайлові Шашковичу Долбуновському на брацлавське підкоморство

Жикгимонт Август etc.

Ќзнаиумуємъ симъ нашимъ листомъ всим, кому-колвекъ то ведати належить, *иж* з ласки нашеє королевское, бачачи быти на то годного уроженого Михаила Шашковича Долбуновского, земанина нашего Браславла Подольского, дали есмо ему и сим листомъ нашимъ даемъ урад земскии подкоморство того

---

* *Бешлю* – “п'ятинник”, нерегулярне гарнізонне військо, яке рекрутувалося з місцевого населення у пропорції по одному військовому від п'яти господарств.

Браслава Подольского, то есть в поветех Браславском и Вѣницкомъ, которое тепер по зештѣю з сего свѣта Семѣна Дешковского, подкоморого тамошнего, вакуеть, зо всею владою и пожитками тому ураду, в статуте земском Великого кнзства Литовского ѡписаными. Яко ж преречоныи Михаило Долбуновскии на преречоныи урад, подлуг порадку статутового присагу учинивши, вступити и ѡныи урад подкоморскии въ воеводстве Браславском держати, владности и всих пожитков того ураду, яко статуть учит, уживати и всакиє sprawy владовые подкоморскиє слушне и порадне справовати маеть до своего живота албо до иншого леишого и пристоинеишого ѡпатрѣнѣа его ѡт нас, прав посполитих статуту земского Великого кнзства Литовского ни в чом не ѡтступуючи, также шлахте тамошнеи и всим подданым ншим над право и статуть кривды и ублизѣнѣа ниякого не чиначи. И на то дали есмо Михаилу Шашковичу Долбуновскому сес наш лист. До которого на твердост и печат ншу притиснуги есмо велели.

Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 29. – С. 180.

№ 122

1574 р., квітня 15. Краків. – Привілей короля Генріха Валуа Сергієві Оратовському на брацлавське войськівство

Генрикъ etc.

Ѳзнаимуюемъ нашимъ листомъ, ижъ што которыи влад земскии воискоє въ воеводстве и повете Браславльскомъ по смерти небожчика Василя Жабокрыцкогго, воискогго браславльскогго, на сес часъ вакуеть, а такъ мы з ласки нашеє гсдрьское, за прозбою пословъ земскихъ того воеводства Браславльскогго, розумеючы быти на то годнымъ шлахетного Серьгея Ѳратовьскогго, земенина нашего воеводства тамошньего ж и повету Браславльскогго, тотъ влад земскии воискоє браславльское дали есмо и симъ листомъ нашимъ даемъ преречоному Сергею Ѳратовьскому. Яко ж маеть ѡнъ за симъ листомъ нашимъ того владу и в немъ владности, тому то владу належачое, также учтивости и месѣа межи владниками земскими и тамошними ѡживати во всемъ потому, яко и иные воискиє в землах, воеводствах и поветех панствъ наших ѡного краю на тыхъ владех ѡт насъ постановлены суть и яко небожчикъ Василеи Жабокрицкии того владу воискогго браславльскогго уживаль. И на то дали есмо Сергею Ѳратовьскому сес нашъ листъ з нашою звыклою корунною печатю. Писанъ у Кракове на соиме валномъ корунацыйи нашеє дна петнадцатого мсца апрѣла лета Божего нароженѣа тисча патсотъ семъдесать четвѣртого, панована нашего року первшого.

Petrus Dunin Wolski, R. P. vicescancallarius

Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 37. – С. 192.

1576 р., вересня 28. Мальборк. – Універсал короля Стефана Баторія до обивателів руських воєводств, із повідомленням про розпуск служилих (військових), які перебували на квартирах “на Україні” і недбало несли свою службу, внаслідок чого поширюється козацька “сваволя”, напади на володіння турецького султана та кримського хана, з якими Річ Посполита уклала мир

Wielmożni, Urodzeni, Szlachetni, wdzięcznie nam mili!

Nie myśleliśmy nigdy na to, ani myślimy, aby tamte kraje bez obrony w niebezpieczeństwie i ustawicznych trwogach ostały, o których nam swych i drugich braci swych rycerstwa tamecznych krajów, piszecie imieniem, żeby się to działo przez zniesienie obrony, a rozpuszczenie tej trochę służebnych, którzy tam na Ukrainie po przeszłe czasy służyli, czego my nie baczymy, aby ci odpór jaki i obronę od nieprzyjaciela uczynić mogli, choćby tam byli, bo i mało ich było, i niespełna wszyscy służyli, czasem acz nie wszęch w tem winujemy, ale przecie samiśmy tego świadek, jadąc na oko doznali, a też więcej pod czas niektóry leżąc w pokoju, sobie mieszkali, pieniądze Rzeczypospolitej trawiąc, niżli w polu, zaczem i łośkiego roku ta klęska szkaradna i szkodliwa na tamte kraje przyszła, a długo wam i Koronie wszystkiej pamiętną będzie, tożby i teraz było, kiedyby tamte żołnierze dzierżeni byli, żeby się leżami tylko a wczasem swym bawili, a żadnej posługi Rzeczypospolitej nie czynili, a my nie chcemy ani potrzebne Rzeczypospolitej baczymy mieć takowe żołnierze; jakoż i ci co tam byli już nie wszyscy, bo ich było gotowych siła; baczyliśmy być niesposobne i niechciwe ku potrzebie, bo na ten czas, kiedy nam do Korony jadąc, drogę zajechali, dawszy im żołd zasłużony, używaliśmy ich, aby nas od Lwowa do Krakowa przez niebezpieczniejsze przejechanie nasze poprowadzili: nie chcieli tego uczynić, także i po szczęśliwej koronacyi naszej jadąc do Warszawy, iż nowiny przychodziły o niepokoju i buntowaniu nieprzyjaciół naszych od niemieckich krajów, używaliśmy ich ku potrzebie swej; nie dali się w tern użyć: woleliśmy je rozpuścić, a na to miejsce inne przyjąć, którzyby do służby gotowsi i powolniejsi byli. Nie trzeba więc narzekać na to, żeby się te trwogi, o których nam piszecie, miały dziać przez zwiedzenie tej małej garstki żołnierza z tamtego kraju, boby przy nich takoważ niebezpieczność była, ale winowaćby i narzekać na te swawolne ukraińskie ludzkie, którzy nie mogąc się osiedzić w pokoju, będąc chciwi na łupiestwo i grabieży, najeżdżają sąsiedzkie ludzkie, mordy, szkody, pożogi i wiele innego złoczynstwa im czyniąc, więc nie dziw, że się też oni mścić tego pograżają. Jużeśmy my byli z Cesarzem Perekopskim, także też i z Tureckim, i z jego poddanymi ludźmi Koronie przyległymi postanowili, że miał być pokój, ale tego nasi ścierpieć nie mogli, że niedawnych czasów carowi Perekopskiemu zamek Hastan Horodek, a cesarzowi Tureckiemu niemało wsi pod Tehiną spalili, ludzi wiele pomordowali, planów mnóstwo nabrali, wiele innych nieznośnych szkód naczynili, a jakoż to ma być pokój, by śnać brat z bratem w sąsiedztwie mieszkając z sobą, takie szkody wyrządzali, trudnoby w pokoju mieszkać mieli, a cóż Poganie z Chryścianami, a przecie co oni nabroją, to Korona i my odnosić i przyplacać tego musimy. A to i teraz cesarz Turecki przysłał do nas czausa z poselstwem i listy swymi żądając od nas sprawiedliwości i karania z tych swawolnych ludzi, jakoż musimy się o

to starać, jakoby byli uskromieni. Posialiśmy też do Cesarza Perekopskiego wnet za tą nowiną, dając sprawę, że się to bez wiadomości naszej ale śmiałością swawolnych ludzi stało, czyniąc na potem nadzieję o добrem sąsiedztwie i pokoju. Także cesarza Tureckiego w odpowiedzi naszej na jego pisanie uczynimy, skąd się spodziewamy, że w pokoju te kraje zostaną. Wszakże jednak i my o obronie myślimy, gdyż tamte kraje mają dosyć ludzi rycerskich; ten czas mały poczuwajcie się między sobą, bo my skoro się tam ułączymy, starać się będziemy, abyśmy sami osobą swą kraje tamte nawiedzili, Ukrainę wszystką objechali, a przypatrzawszy się potrzebom jej, tak wszystko opatrzyli, jakoby na potem czasy wiecznymi te kraje w pokoju zostały. WMci dobrego zdrowia żądamy. W Malborgu. Stefanus Rex.

Acta historica res gestas poloniae illustrantia. – T. XI. Acta Stephani regis 1576–1582. – Kraków, 1887. – S. 54 – 55. Мова польська.

№ 124

1577 р., грудня 9. Луцьк. – Лист волинського воєводи князя Андрія Вишневецького про призначення Яцька Гуляльницького возним Луцького повіту

Я, Андреи Иванович Вишневецкии, воєвода земли Волынской, ознаимую симъ листомъ моимъ, иж за жаданемъ их млсти пановъ ѡбывателеи землѣ воєводства Волынского на семику Луцкомъ, дна деватого декабра року тисача пѣтсотъ семъдѣсятъ семомъ будучихъ, постриглемъ вознымъ до повету Луцкого человеку доброго, шляхтича поцѣтивога, родича и ѡбывателя воєводства Волынского в повете Луцкомъ и кого именемъ Яцька Федоровича Гуляльницького, выслухавши его *первеи* водле статуту на тотъ вряд присеги, на котором онъ маеть справуючи то все, што вряду его належит, *верне*, справедливе и побожне, ничого инъшого пред се не покладаючи и не поважаючи тол боязнь Бжую и справедливость его светую во вѣсемъ подлугъ присеги своєї, которую на тот врядъ вчинимъ, заховати и тоє все, на што будетъ *от* вряду послан, справедливе а не иначеи, не с приязни, не з боязни, ани з вазъни такъ теж не за послугами ани за рады сознавати до книг. На што тому вышеименованому Яцьку Гуляльницькому далъ єсми *сєс мои лист* з моею печатю и с подъписом руки.

Писанъ у Луцку дня девятого мсца декабра року тисача пѣтсотъ семъдѣсят сємого рокую власною.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр 18, арк. 59 зв.–60. Запис в актовій книзі.

№ 125

1578 р., вересня 8. Львів. – Лист короля Стефана Баторія про призначення Івана Хренницького луцьким земським підсудком

Стефанъ, Божью млстю король польскии, великии князь литовьскии, рускии, прускии, мазовецькии, жомоитскии, ифлянтскии и седмикгородьскии

Всимъ вовець и кажъдому зособна, якожъ-кольвѣкъ достоѣнства, стану и преложенства людемъ, подданымъ нашимъ ѡбывателемъ и шляхъте в земъли Волынської повету Луцкого, уприиме верне намъ милымъ, ласка наша королевская, уприиме верне намъ милые, ѡзнаимуемы, ижъ яко в року недавньо прошломъ тысяча пятьсотъ семъдесять семомъ на соимику повету Луцкого, *от* воеводы волынського вельможного князя Андрея Вишньневецкого зложомомъ, были ѡбраны чотыри ѡсобы електовъ водлуг статуту на подсудство земское повету Луцкого и до насъ на писме присланы и ѡзнаимеными на причину певныхъ Пановъ Радъ нашихъ, при насъ будучихъ, цноту, веру, дельность и въ праве посполитомъ беглость уроженого Ивана Хренъницкого, залецающихъ ѡного с тыхъ чотырохъ ѡсобъ електовъ ѡбранныхъ, ѡбравъши ему тотъ уряд подсудство земское повету Луцкого дали и то ѡсобливымъ листомъ нашимъ ему до его живота утвердилисмы, а такъ хочемъ метъ и приказуемъ абы есте пререченого Ивана Хренъницкого за правдивого подсудка земского луцкого мели и ему владзы, мestyца и зверхности тому уряду его належачое поступили и позывали и всякие пожитки и доходы, с права посполитого и статуту ему на *тот* уряд належачие, *отдавали*, иначеи для ласки нашое и повинности своих абысте не чинили.

Дан ве Львове дня шостого мсца июня року тысяча пятьсотъ семъдесять ѡсмого, а кролеванья нашего року третего за власнымъ росказаньемъ его королевское млсти.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 18, арк. 667. Запис в актовій книзі.

№ 126

Бл. 1578–1579 рр. – Фрагмент *Опису Татарії* Мартіна Броньовського, посла польського короля Стефана Баторія до кримського хана Мегмеда II Герая, що характеризує царську учту як вищу відзнаку заслуг достойників держави

Ті з воїнів, які під час війни відзначилися хоробрістю або здійснили якийсь видатний подвиг, тішаться особливою пошаною в Хана, султанів, князів і мурз. Ця пошана настільки велика, що Хан не лише осипає їх якимись великими нагородами і подарунками, скільки він може, але й сам пам'ятає про їхні заслуги, що надає назавжди почесне місце їм та їхнім нащадкам поміж мурзами, за власним столом, за давнім народним звичаєм. Це пошанування є у татар спадкове

і вважається вищою нагородою за заслуги, тому що удостоєні такої нагороди дістають і під час війни командування загонами як люди здібні та досвідчені.

Описание Крыма (Tartariae Descriptio) Мартина Броневского // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. 6. – Одесса, 1867. – С. 365. Переклад з латинської мови.

№ 127

1579 р., лютого 20. Гродно. – Інструкція короля Стефана Баторія королівському коморнику щодо проведення ревізії Київського замку, зокрема про збирання податків, обов'язки тримання сторожі в полі тощо

Najprzód do Kijowa przyjechawszy komisya JKról. Mości ma publikować tych, którzy są w nie włożeni, zwłaszcza JMości p. Wojewodzie Kijowskiemu, jeśliby tam praesens był, sin minus namiestnikowi jego także p. Rotmistrzowi i p. Charleńskiemu Chorążemu, a tam zarazem porozumieć się z nimi, aby na pewny dzień do Kijowa się zjachali obwieściwszy na piśmie horodniczego i mieszczany Kijowskie, i złożyć na ten dzień, który między sobą namówią, aby gotowi byli do czynienia liczby horodniczej z zamkowych rzeczy, strzelby, prochów i innego sprzętu zamkowego, który im był oddan, przez komisarze Króla JMości nieboszczyka Zygmunta Augusta świętej pamięci, według inwentarza uczynionego, którego kopią z skarbu koronnego za pieczęcią skarbną mieć będzie. Tamże wszystkiego sprzętu zamkowego inwentarz uczynić dostateczny. A czegoby nie dostawało, osobno spisać i powinien to oddać i według inwentarza dosyć uczynić; gdzieby też wiele czego nie dostawało a było to rzeczą ważną. Tedy pozew zarazem jemu przez woźnego oddać, aby tu do Króla JMci stanął i o sobie sprawę dał. Także i ten tam drugi, któremu Mikołaj Łączyński, pisarz skarbnny, w roku 1577 w niebytności horodniczego oddał armatę i wszystek sprzęt zamkowy, według inwentarza także uczynionego, aby też był powinien zarazem to okazać, popisać i czegoby też niedostawało oddać, mieszczanie też Kijowscy według komisyi i mandatu Króla JMści za obwieszczaniem listownem komisarzkim i złożeniem roku, liczbę z dochodów miejskich czynić powinni, która ma być zaczęta od tego roku, jako jest przez nie zatrzymana, a nie oddana, a naostatek od tego roku, jako Kijów do Korony jest przyłączon począwszy ab anno 1569. A niżli z nimi ta liczba zaczęta będzie, powinni pierwiej na piśmie ukazać inwentarz dochodów wszystkich, jeśli go mają, a jeśli nie mają, tedy ze wszystkich cechów miejskich, z radziec i przysiężników po czterech mężów godnych wiary obrać, a od nich od każdego z osobna bez bytności drugich, quasi per scrutinium, pod przysięgą ich pytać, aby o dochodziech miasta Kijowskiego prawdziwie powiedzieli, a nie powiedać im tego, aż tego dnia, gdyby już liczbę czynić mieli, aby się nie zmówili i jednako nie powiedali, a każdego depozyta pytać diligentissime, inkwirując wieleby każdy rok z dochodów ich czynił, albo jeśli arendy są, jeśliby więcej to nie czyniło, a jeśli na zмовie ku szkodzie miejskiej takowych prowentów trzymają. Co gdy się tak spisze a wysłuchani będą, jeśliby się różność dochodów jaka pokazała, tedy ze wszystkich do depozycyi zebrać to i uczynić pewien inwentarz według starego, singulis annis, weryfikować miejską liczbę, którą-

by rajce czynili, a zebrawszy tak wszystkich lat perceptę każdego roku zaś rozchód spisować, któryby się taki pokazał, że nie ku pożytkowi miejskiemu jest obrócon, nie przyjmować go, a na tych którzy w owym roku tem szafowali, resztę pisać i onej się pilnie upominać, albo czas założyć, na któryby byli powinni do skrzynki miejskiej to odłożyć. Jeśliby też na urzędy swe co z dochodów miejskich kładli a nie mieli tego nadania od Królów Ich M., tedy i tego im nie przyjmować, ale aby w każdym roku każdy z nich odłożył to, w czem miasto ukrzywdził.

A iż karczma gorzałczana miastu Kijowskiemu jest nadana, non in privatum illorum usum, ale wszystkiemu miastu ku poprawie i obronie potężnej i k temu aby byli powinni ku każdej potrzebie przy wojewodzie albo namiestniku jego, zbrojnie każdy na koniu dobrym jechać, czemu jeśliby po te czasy dosyć czynili, pilnie inkwirować, a gdzieby nie dosyć czynili świadectwa, tego mieć tak od p. wojewody jako od namiestnika i innych, od którychby wszystkiego tego pewną sprawę wziąć mógł, a czemuby u sądu wiarę dano, także wiele domów w mieście, wiele gospodarzów, a wieleby ich ku potrzebie wsiadać miało, a jeśliby temu po te czasy dosyć się działo straż polną na polu powinni też dzierżyć, według przywileju, czego jeśli nie czynią, a przywileju swego źle używają, pozew im o to dać i za dworem onych pozwać. Wszakóż czemby na roku na nie dowodzić potrzeba, dokumenta stamtąd mieć i ich samych zeznania, będąci jakim sposobem mogli być do tego przywiezieni. Jeśliby też pokazali, że na poprawę miasta albo na jakie potrzebne rzeczy miasta z tych dochodów co wydali, i to wpisać a coby słusznego było oglądawszy i przypatrzyszy się im przyjąć. Ostatek dochodów jako obracają a gdzie się to wždy podziewa, sprawy pilnej od nich pytać, której gdzieby nie dali, pozew położyć o wszystko. Gdzieby się też do tego przywieść dali, aby na budowanie zamku Kijowskiego i innych potrzeb opatrzeniu pewną sumę pieniędzy albo ze dwu lat dochód z tej karczmy względem złego ich szafunku, a ku otrzymaniu kwitu u Króla JMości z lat przeszłych postąpić chcieli, tedy i to komisarze JKrólewskiej Mości mają mieć w mocy i z nimi traktować a cokolwiek ku dobremu JKrólewskiej Mości i miejscu tamtemu uczynią, to z łaską JKrólewska Mość od nich przyjąć będzie raczył, wszakoż tak, aby już na potem inak temi dochody miejskimi szafowali według zamierzenia Króla JMości i wyroku uczynienia.

Ma też tę sprawę Król JMość, że tam zamkowej i JKrólewskiej Mości cegły było za kilka tysięcy złotych, która snąć rozebrana jest przez niektóre mieszczany. A taki o tem pilnie się pytać i inkwirować z komisarzmi będą, a u kogoby takowa cegła należona była, winę złodziejską ma odłożyć do tych komisarzów grzywien dziesięć, którą potem na saletrę, siarkę i prochów robienie obrócone być mają a do szafunku komu pewnemu podano, z którychby on zaś liczbę czynić był powinien. Cokolwiek by też jeszcze zostało tej cegły w dobre opatrzenie zostawić a i to także podać do nauki Króla JMości.

A iż w tak wielkiem mieście mogłyby być wynalezione jakie pożytki, bez uciążenia ludzi a dla zapłaty żołnierzom zamkowym, których Król JMość na Kijowie chować będzie, zwłaszcza od ryb słonych i suchych, których snąć bardzo wiele stamtąd wywożą i tam przywożą a nic od nich nie dają, także i z innych przypadłe rzeczy, tedy o tem aby komisarze pilne mieli staranie i przestrzegać będą, zwłaszcza że im to JKrólewska Mość w komisiji zlecać raczy, aby to postanowili i ku wybieraniu komu pewnemu toż poruczyli.

Jest też tego potrzeba JKrólewskiej Mości wiedzieć co za dochody są na województwo Kijowskie. Także jako wiele cło Kijowskie, które żydowie wybierają, uczynić do roku może. Tedy wszystkiego tego wzięwszy pewną wiadomość od pewnych ludzi, inwentarze osobne popisać, a do JKrólewskiej Mości przynieść, zwłaszcza około tego cła, po czemu od jakiej kupy biorą, i jako wiele tego bywa, bo sprawę JKrólewska Mość ma, że nie według dawnego inwentarza, któryby potrzeba wiedzieć, ale despektując ludzi żydowie jako chcą wyciągają, coby być nie miało. A śnać ci żydowie jedno 400 złotych panu wojewodzie krakowskiemu dają, pilnie o tem wiadomość wziąć potrzeba.

Radby też to JKrólewska Mość widział, aby wszystkie wsi i okoliczność także miasta województwa Kijowskiego popisane były i dochody z nich a jeśli wiadomość być może o włókach. A to dla podymnego, które powinni szlachta kijowska Królowi JMości z każdej włóki po groszu dwu dawać od przywrócenia Kijowa do Korony. Także i dla weryfikowania liczb poborów województwa tego, które bardzo niesprawiedliwie wydawają, o tem także pilnie dowiadowsz się będzie a na piśmie wszystko przyniesie.

Około retent poborowych z kilku lat zatrzymanych także pilnie się pytać a p. wojewodę i namiestnika jego sollicytować, aby wszystkich pozywał i prawnie do sprawiedliwego wydawania i lepszego posłuszcstwa przywodził, jakoby prędki koniec temu był.

Uniwersały wydane na popieranie podymnego, jeśli tam publikowane są, albo nie, pytać się i Jezierskiemu to zlecić, aby wszystkich wsi Króla JMości duchownych i szlacheckich w województwie Kijowskiem inwentarz uczynił, zwłaszcza, gdzieby sam temu nie mógł dosyć uczynić.

Doszło też to Króla JMości, że niedawnego czasu naleziono jest w ziemi nie-mało ołowiu dobrego, który zakopany był od starych ludzi a śnać i skarbów pewnych na kilku miejscach spodziewają się naleść, zwłaszcza w kościele świętej Zofii ruskim, przeto radby to Król JMość widział, aby rotmistrz i chorąży kijowski przy komorniku przepatrzyli tego, a jeśliby co Pan Bóg ukazał, popisać i inwentarz tego przynieść, a w dobrem schowaniu do nauki Króla JMości mieć.

Rotę p. Służewskiego żołnierów pieszych będąieli stawało czasu, popisać i do Króla JMości registr przynieść.

A w tych wszystkich sobie zleconych rzeczach tego przestrzegać będzie, jakoby woli JKrólewskiej Mości ku swej przysłudze dosyć uczynił.

Acta historica res gestas poloniae illustrantia. – T. XI. Acta Stephani regis 1576–1582. – Kraków, 1887. – S. 155–158.

№ 128

1579 р., червня 1. Вільно. – Лист короля Стефана Баторія про звільнення від судових позовів київського воєводи князя Костянтина Острозького та інших шляхтичів у зв'язку з від'їздом на війну з Московською державою

Стефанъ, Божю млстью корол полскии, великии кнзь литовскии, рускии, прускии, мазовецкии, жомоитскии и фьлантскии и теж кнжа семигородское

Всімъ вовец и каждому зособна, на трибуналехъ и судехъ якихъ колвекъ, урядникомъ ншимъ судовимъ земскимъ и кгородскимъ и инымъ вшелакимъ въ воеводстве Волынскомъ в повете Луцкомъ, Володымерскомъ и Креманецкомъ будчимъ, верне намъ милымъ, ласка нша кролевскаа, верне намъ милые, ознаимуюмы верностямъ вашимъ, иж вельможныи Костантин кнжа Острозское, воевода киевскии, маршалокъ земли Волынской, староста наш володымерскии, з сынами своими вельможными Янушемъ а Костантиномъ Острозскими еде з нами на тую воину теперешнюю противъ неприятелю ншому московскому. А так иж за уфалою соиму недавно прошлого Варшавского тые вси, которые бы з нами на службе военной были, мают быти волными от судов водлугъ Констытуцый Петрковское, в року тисача пачсот шестдесат семомъ учиненое, прото розказуемо верностамъ вашимъ, абысте са в тыхъ всихъ справахъ пререченого вельможного воеводы киевского и сыновъ его Януша а Костантина Острозскихъ, которые передъ судъ верностии вашихъ припадають и припадати будутъ, водле Констытуцый вышеи омененыхъ заховали для ласки ншого и повинности своее иначеи абы есте не чинили.

Данъ въ Вилне, дня первого мсца июня року по нароженю сына Божего тисача пачсот семдесат деватого, а кролованя ншого року четвертого. Подписъ руки гсдрьское. Яхимъ Высоцкии.

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 7, арк. 67 зв. Запис в актовій книзі.

№ 129

1580 р., січня 7. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Михайлові Ласку на брацлавське підсудківство

Стефанъ etc.

Ознаимуюемъ тымъ нашимъ листомъ всімъ посполите и каждому зособна, кому то ведати належить, иж кгда часовъ недавно прошлыхъ урожонныи Андреи Садовскии, подсудокъ браславскии, з сего света зышоль, тогды приездилъ до насъ урожонныи Василей Гулевичъ, воискии володымерскии, а Иванъ Кошка, судья земскии браславскии, послове земские, на съемъ теперешнии отъ дык-гнитаровъ, врадниковъ и всее шляхты обывателеи того воеводства Браславского посланые, прекладаючи, же по смерти Садовского они, подсудка въ воеводстве Браславскомъ не маючи а заховуючися водле статуту права посполитого, на соимику недавно прошломъ, которыи вельможныи кнзь Янушь Збаразскии, воевода браславскии, староста кремянецкии, с повинности своее воеводское на елекцию подсудка складаль, зъехавшиися спольне вси станы шляхта обыватели браславские, згодне межы собою чотырохъ електовъ шляхту оного воеводства осельхъ, то есть Василья Дешковського, Игната Клещовського, Илью Шашка а Михаила Ласка обрала. Яко ж и листъ, до насъ писанныи, елекцыи на то с печатю кнзя воеводы браславского намъ отдали, бьючи чоломъ, абыхмо одного с тыхъ електовъ до воеводства Браславского подсудкомъ имъ дали. А такъ мы, прихи-

лившися ку прозбе ѡбывателеи воеводства Браславского, черезъ послы их до насъ учиненои, за тою елекцыею с тых чоторох ѡсобъ, на подсудство ѡбранных и на писме тепер намъ через послы их поданныхъ, ѡдному, то естъ шляхетному Михаилу Ласку, земанину нашему воеводства Браславского, маючи залецонные заслуги и годность его, на то подсудковство воеводства Браславского зо всею владностю и пожитками тому враду, въ статуте права посполитого ѡписаными, дали есмо и симъ листомъ нашимъ даемъ. Которыи на першихъ рокох тамошних судовых земскихъ присягу на тотъ врадъ помененыи, в статуте земскомъ ѡписаную, учинивши, месце свое подсудковское засести и тотъ врад тамъ в том воеводстве держати, владности и всих пожитковъ того враду, с права посполитого звыклых, уживати и всякие sprawy слушне и порадне ѡтправовати маеть, статуту права посполитого ни в чомъ не ѡтступуючи, также ѡбывателем шляхте тамошнеи и всим людем над право кривды и уближенья ниякого не чинячи до своего живота албо до иншого подвышъшенья въ учивости* его. Для которое речы лепшого сведецтва тотъ листъ рукою нашою подписавшы, печать нашу коронъную притиснути есмо рассказали. Писанъ въ Варшаве на соиме вальном коронномъ дня семого мсца генвара року ѡт нароженья Исусъ Хрыстова тысяча пятьсот ѡсмъдесятого а кролеванья нашего року четвертого.

Stephanus Rex

Lawrin Piesoczynski

Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 74. – С. 251–252.

№ 130

1580 р., грудня 7. Гродно. – Привілей короля Стефана Баторія про призначення князя Олександра Пронського луцьким старостою

Стефанъ, Божю млстю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, мазовецкии, жомоитскии, киевскии, волынскии, подласкии, ифлантскии, княжа седмикгородское

Всимъ вобец и кождому зособна, которого жъ колвекъ достоенства, стану и заволана людемъ, подданым ншим, шляхте и всему рыцержству, ѡбывателемъ воеводства Волынского, уприиме верне намъ милым, ласка нша королевскаа уприиме и верне намъ милые. Ѣзнаимуемы, ижъ за годъными и зацными а Речи Посполитое пожиточными заслугами велможного княжати Александра Пронского, столника Великого князства Литовского, и з ласки ншое королевское дали есмо ему в земли Волынскои староство луцкое судовое по небожъчику Александре Жоравницкомъ, старосте и ключнику и городничомъ луцком, на тот час вакующее, зо всеми его належностями, доходы и пожитки и зо всимъ правомъ и властностью, юрыздыцею судовою, такъ, яко тое то староство луцкое небожчик Александро Жоравницкии, староста луцкии, держаль, на што и лист

---

* учтивости

привилеи ншѣ с подписом властное руки ншое ему есмо дали, на котором то все ширеи и достаточнее описано ест.

Якожъ и на увазане и подане ему того староства луцкого посыламы шлахетного Крыштофа Орлевского, коморника ншого, а такъ приказуемъ, абы есте ѿ том вѣдаючи велможного Александра Пронского, столника Великого князства Литовского, за властного и правдивого старосту ншого луцкого мели и всакие справы свое юрыздыции и урадови его кгородскому луцкому, с права посполитого належачие, перед нимъ справовали, также и всакие пожитки и доходы, здавна до того староства луцкого належачие, ѿдавали и тым, кому належит, ѿдават казали, иначе с повинности своее и дла ласки ншое абы есте не чинили.

Дан в Городне, дна сегомо мсца декабра року по нароженю сна Бжого тисеча патсот ѿсмѣсесатого, а кролевана ншого року патого.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 23, арк. 28 зв.–29. Запис в актовій книзі.

№ 131

1581 р., січня 24. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Янові Бокію Печихвостському на брацлавське підкоморство

Стефанъ etc.

Ќзнаймуемъ тымъ нашимъ листомъ всимъ вобец и каждому зособна, кому то ведати тепер або и на потомъ будеть належало, иж мы, маючи ласкавое баченъе на веру, хуть, дельность и службы ку намъ и Речи Посполитои Яна Бокѣя Печихвостского, земанина нашого с продковъ его, а, хотечи еще к тому хутливого на потомъ учинити, з ласки нашое кролевское на причину панов рад наших ему врад земскии подкоморство въ воеводстве Браславском, по небожчику Михаилу Шашку вакующее, дали есмо и тымъ листомъ нашимъ даем з владностью, пожитки и зо всимъ тымъ, што ку тому владу водле звичаю права и статуту земского належитъ. Которыи на то (присягу, в статуте земскомъ описаную, водле порядку и звичаю тамошнего учинивши) маеть вступити и ѿныи врад подкоморство воеводства Браславьского держати, мети и справовати, владности и всих пожитковъ его уживати, всякие справы того владу слушне и порадне справовати, права посполитого ни в чомъ не ѿступуючи, ѿбывателемъ ѿного краю всякого стану и всимъ людемъ уближенъя ниякого не чинячи, до живота его альбо до большого и зацнеешого достоенства, альбо владу зостанъа. Прото всимъ и каждому зособно, дыкгнитаром, урадникомъ и шляхте воеводства Браславского и инымъ всимъ якого-кольвекъ достоенства и стану людемъ, до которых то ведомости приводимъ и росказуемы, абы есте вышче описаного урожного Яна Бокѣя Печихвостского за властного подкоморого браславского мели а ѿному мѣстъце, учтивость и владзу признавали, послушенство и повинность пристойную чинили и вси доходы и пожитки, до того владу подкоморского належачие, ѿдавали, досыть тому всему чинили и тымъ, которымъ то

належить, досыть чинити розказали а для ласки нашею королевское и повинностей своих иначе того не чинячи. До которое речи лучшего свидетельства тот лист наш рукою нашею королевскою подписавши, печать нашу коронную до него притиснути розказали. Писанъ въ Варшаве на соиме вальномъ коронномъ дня двадцать четвертого мсца генвара року *от* нароженья Исусъ Хрыстова тысяча пятьсот осмьдесять першого а королеванья нашего року пятого.

Stephanus Rex

Lawrin Piesoczinski, pisarz

Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 89. – С. 271–272.

№ 132

1581 р., липня 26. Луцьк. – Зізнання возного Луцького повіту Тараса Гуляльницького про відмову кременецького підстарости Григорія Лосятинського видати виписи з кременецьких ґродських книг служебнику княгині Барбари Збаразької згідно з королівським листом

Передо мною, Якубом Климашовскимъ, будучим на мєстьцу пна Станислава Петровского, подстаростего луцкого, *от* его велможное млсти пна Александра Пронского, столника Великого кнзства Литовского, старосты луцкого, ставши очевисто возныи повѣту Луцкого Тарас Гуляльницкии ку записованю до книг кгородскихъ луцких тыми словы:

ижъ деи за приданємъ вшеи млсти урядовым року теперешнего тисеча патьсот осмьдесат першого мсца июна деватогонадцать дня, у понедѣлок, посылала мене еє млсть кнегина Юревая Збаражская кнгня Барбара Михайловна Козинского и зо мною служебника своего Василя Собестияновича до уряду кгородского замку Кременецкого, а при мнѣ, возном, шляхту людеи добрых пана Александра Воинила, служебника его млсти пана воеводы менского, а пна Станислава Хамца и, кгда деи есмо приехали до мѣста Кременецкого, хотечи вже до замку поити, и коли есьмо пошли, поткали возного кременецкого Михаила Гуляльницкого на рынку, которого возного помененыи служебник еє млсти кнгни Юревое Збаражское Василеи Собестиянович просил, абы пошол до замку для прошения уряду кгородского кременецкого ѿ выданє с книг урядовыхъ выписов и видимусов справ, еє млсти кнгни Юревое Збаражское потребных. Теды тот возныи Михаило Гуляльницкии повѣдил тыми словы, иж деи я естемъ слуга его млсти кнзя воеводы браславского ѿбєцныи и противко его млсти светчити не буду. А служебник еє мл кнгни Юревое поведиль тому возному Гуляльницкому: “Нѣшто деи са есте з урядом змовили”, и возныи поведил: “Коли вѣдаете, чога ж и пытаете”. Што мною, возным, и шляхтою звышпомененою, служебник еє млсти кнгни Юревое светчил.

А потом, кгда есмо пришли в замокъ Кременецкии, теды самого его млсти кнзя Януша Збаражского, воеводы браславского, старосты кременецкого и пинского, не застали и в небытности его мл кнзя воеводы пришли есмо до пна Григоря Лосятинского, подстаростего кременецького, в замку Кременецком

до светлицы. Там же служебникъ еѣ млсти кнги Юревое Збаражское Василеи передо мною, вознымъ, и шляхтою звышъпомененою, просилъ пна подстаростего именемъ кнегини еѣ млсти панее своее абы книги урядовые кгородское отворилъ, а выписы и видимусы потребные, до sprawy еѣ млсти надлежащие, кни выдати казалъ. Ино пан подстаростии Григорей Лосатинский отказал и повѣдил тыми словами: “Вѣдаю деи я тое, по што вы пришли. Ѡ што и първее кнегиня пни твоя до мене присылала и не възела, да и и тепер того не возмет, бо вже Ѡ том и кнзь его млсть вѣдаеть, а так его млсть кнзь книги замкнул и запечатал и ключ, едучи на воину, зъ собою възель”.

Где ж служебник кнги Юревое Збаражское давалъ и покладалъ пну подстаротему лист его королевское млсти, писаныи до их млсти старост до луцкого, володимерского и до креманецъкого, а в небытности их млсти на тыхъ урядех подстаростим ихъ млсти, Ѡ выдане с книг урядовых вышее помененых еѣ млсти кнги Юреовой Збаражской надлежащих, то пак пан подстаростии оного листу короля его млсти до себе брати и читати его не хотел, и з оного листу короля его млсти копѣи не брал, так же выписов и видимусов никоторых с книг ураду кгородского креманецъкого кнги Юреовой не дал и повелел: “Едте деи себе за его млстью кнзем паномъ моим”. Што мною, возным, и шляхтою звышъпомененою служебник еѣ млсти кнги Юревое Збаражское осветчивши, зъ замку проч пошел.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 23, арк. 276 зв.–278. Запис в актовій книзі.

№ 133

1581 р., вересня 8. Луцьк. – Скарга луцьких бурмистра, райців та міщан на Якуба Климашовського, лентвіята, про незаконне стягнення мита та інших поборів під час ярмарку в м. Луцьку

Пришедши на врад кгородский в замокъ гсдрский Луцкии до мене, Андриана Таркгонского, будучого на местцу подъстаростьего луцкого пана Станислава Петровского от его велможное млсти пана Александра Пронского, столника Великого князства Литовского, старосты луцкого, бурмистръ и радцы, лавники и всѣ мещане мѣста гсдрского Луцкого жаловали и оповѣдали на Якуба Климашовского тыми словами:

ижъ деи онъ, не ведати от кого на тотъ часъ року теперешнего Ѡсмдесять первого, будучи деи лентвоитомъ, въ армарокъ луцкии самъ кромъ врадъ местского справуеть и в дому своемъ, а не на местцу судовомъ, такъ мещанъ луцкихъ, яко и гостей, купцовъ приежчихъ, судить, вины, пересуды беретъ, такъ тежъ не ведати якийе деи новые мыта и пожитки вымысливши и самъ деи их уставивши, над права, привилеа и волности местские, от коморъ местских ратушныхъ, от гостей и купцовъ приежчих, от людеи пешихъ и от коморъ домовыхъ мещанскихъ, такъ тежъ и на рынку от местецъ ташныхъ слугамъ пана Матфеа Малинского Белостоцкому и инъшимъ товаришомъ деи своимъ,

слугамъ пана Матфеа Малинского жъ, квалтовъне выбирати и грабити деи указаль. И просили мене ѿ возного дла ѿпытанъа Якуба Климашовского, ѿт кого бы ѿнъ на тотъ часъ лентвоитомъ былъ такъ теж дла выпытованъа и выведована ѿт купцовъ, што бы в которого слуги пана Матфеа Малинского за указанъемъ Якуба Климашовского взяли и пограбили.

Где а, за прозбою ихъ, придалъ есми имъ возного повету Луцкого Андреа Хреновского, которыи возныи, тамъ бывшии и пришедши ку записованью до книгъ кгородскихъ, тыми словы созналъ: иж будучи а з ураду приданымъ на справу мещаномъ луцкимъ, маючи при себе шляхту людеи добрыхъ Крыштофа Кгурского а Андреа Сарнаского ходилъ есми з бурмистромъ, радцы и инъшиими мещаны луцкими в дом Якуба Климашовского, нашли есмо тамъ в него Белостоцкого и немало слуг пана Матфеа Малинского. Тамъ же передо мною пыталъ врадъ местскии Якуба Климашовского, ѿт кого бы ѿнъ на тотъ часъ лентвоитомъ былъ, абы имъ ѿзнаимиль; ѿнъ деи ѿзнаимити имъ не хотель и поведиль такъ: “Не повинен деи есми вамъ ѿ томъ справы давати и того са справовати”, што мною, вознымъ, мещане ѿсветчили.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 25, арк. 88–89. Запис в актовій книзі.

№ 134

1581 р., жовтня 20. Табір під Псковом. – Привілей короля Стефана Баторія володимирському підкоморю Олександрові Семашку на брацлавське каштелянство

Стефан, Божю млю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, ифлянтъскии, кнжа седмикгородское

Ѿзнаимуемы тым листом ншим всим вобец и каждому зособна, кому то ведат належит, иж мы, маючи бачене на статечные и верные заслуги урожного Александра Семашка, подкоморого володимерского, котории завжды во всих справах и поступках своих, так рицерских, яко и иных всих, зацным и славным будучи, верою статечною, уприимостью и делностью ничого никому наперед перед собою не дал, ѿвшем маючи хут противко намъ и Речи Посполитои, на теперешней потребе военной против кнзю великому московскому самъ ѿособою своею с почтомъ своим при нас и в воисках нших под Псковом будучы, статочъне, верне и цнотливе, не литуючи утрат маетности и вносечи в небезпеченство здорове свое, нам и Речи Посполитои годне и пожиточне служил и в тых всѣх справах и поступках своих намъ добре се подобал, за што, хотечи ему ласку ншу гсдръскую ѿказать а ѿного до таковых же и еще болших в Речи Посполитои справ и послуг нших хутлившого учинити, ѿного, в половицу рад нших принявшы, ему каштелянию браславскую по уступленю з нее велможного князя Михаила Вишневецкого, кашталяна браславского, на кашталянию киевскую вакуючую, ѿдалисмы, яко ж и тым листом ншимъ даем и утвержаемъ до его живота албо до болшого и вышшого достоенства и уряду доступеня, зо всею

владзою, звирхностью и пожитками, до тоє кашталянѣи здавна належачими, так, иж впрод речоныи Александер Семашко тую то кашталянею браславскую зо всимъ тым, што до неє здавна належить, маєт держати межи радами ншими при боку ншом с права посполитого, ему належачого, также и всякое владзы и звирхности и того всего, што бы здавна до тоє кашталянеи належало, уживат аж до живота своего албо до болшого и вышшого достоєнства и уряду доступеня. Што всим вобец и каждому зособна, которимъ то ведати належить, звлаща дыкгнитаромъ, урядникомъ, шляхте и всему риццрству, Обывателемъ воеводства Браславского и иным всим стану и заволяня вшелякого людямъ ку ведомости приводечи, розказуємы, абысте вышеи мененого Александра Семашка за властного и правдивого кашталяна браславского мели и ему всего того, што бы ку тои кашталянии браславскои здавна належало, уживати не боронили, в таком чти и уваженю его маючи, въ якои вси ѿныє рады нши сунт. А на умоцненє тоє речи тот листъ, рукою ншою подписавшы, и печат ншу коронную до него завесити розказалисмы. Дан в обозє ншом под Псковомъ дня двадцатого мсца ѿктебра року по нарожнью Сына Божого тисеча пятсот ѿсмыдєсят первого а кролеваня ншого року шостого.

Документи Брацлавського воеводства 1566–1606 років. – Львів, 2008. – № 110. – С. 298–299.

№ 135

1583 р., квітня 28. Львів. – Номінація львівським земським підсудком Вікторином Ковальським Лаврентія Забокліцького коморником львівських земських актів; присяга останнього

Tandem ipse idem generosus Victorinus Kowalski subiudex terrestria Leopoliensis inherendo iuri communi et statuo regni in camerarium actorum terrestrium Leopoliensium nobilem Laurentium Zabocliczki elegit et deputavit. Quiquidem memoratus Laurentius Zaboklicki camerarius per eundem subiudicem in locum eius ellectus ibidem in instanti coram videlicet magnifico castellano ac iudice, tumque nobilitate tota circa iudicium astante similiter iuramentum corporale iuxta rotam inferius descriptam [...] prestitit hisce verbis.

Iuramentum camerarij actorum terrestrium Leopoliensium.

Ja Wawrzynyecz Zabokliczki przysięgam Panu Bogu wszechmoganczemu, isz sprawedliwyє wedlug Pana Boga y prawa pisanego, sprawedliwosczi y wedlug controwersy stron zeznanya, controwersye, zadanya prawne przyimowacz bendę nye ogliendaiąncz sye na bogatego y na ubogiego, na przyacz [...]*.

Переклад

Насамкінець той самий Вікторин Ковальський, львівський земський підсудок, йдучи за правом посполитим та статутами королівства, вибрав і призна-

---

* Текст присяги незакінчений.

чив комірником львівських земських актів шляхетного Лаврентія Забокліцького. Згаданий Лаврентій Забокліцький, комірник, вибраний підсудком на це місце, зараз в присутності вельможних каштеляна, судді та шляхти при суді стоячи, подібно особисту присягу, нижче записану, приніс, такими словами.

Присяга комірника львівських земських актів.

Я, Лаврентій Забокліцький, присягаю всемогутньому Пану Богу, що справедливо згідно з Паном Богом і писаним правом, і справедливості згідно з суперечками сторін зізнаю, суперечку, рішення правні приймати буду не зважаючи на багатого чи бідного, на [приятелів] [...].

ЦДІАЛ, ф. 10, оп. 1, спр. 26, арк. 3 зв. Запис в актовій книзі. Мова латинська, польська.

№ 136

1588 р., липня 16. Володимир. – Лист київського воєводи князя Костянтина Острозького до шляхти і обивателів Володимирського повіту про оголошення правил дисципліни під час роботи гродського суду, а також при зборах повітового посполитого рушення, при проходженні офіційних документів, при скликанні повітових сеймиків та при охороні Володимирського замку

Костеньѣтинъ княжа Острозское, воєвода киевскии, маршалокъ земли Во-
лынское, староста володимерскии

Въ Бозе велебнымъ, вельможнымъ зацне врожоным княземъ, паном, дик-
гнитаром и всим паном шляхте, обывателем повету Володимерского. Яко-м
сам в згромаженью устне з вмлтями в речахъ нижеи описаныхъ розмовяль и
напоминал, такъ и теперъ здало ми ся то вмл, а звлаца тымъ, если бы которые
з вмл в том згромаженью не были, на писме зоставить и ознаимить, абы то
жаднему з вмл в неведомости не было, але тым лепей на баченю вмл быть мог-
ло, иж ми ся теды в старостве моемъ, такъ з ынъшихъ причинъ, яко немнеи с
повинности моее старостинское, годить вшелякихъ порядковъ постерегати, а
збыткомъ забегати. Про то прошу и напоминаю, абы вмл завжды на вряде моем
кгородскомъ вси sprawy свои статочне и учтиве отправовали, а вряд и местце
судовое в пристоинои учтивости мели, без тумультовъ и брони незвычайныхъ
передъ судъ приходили, такъ тежъ словы ся доткливыми на врядъ, одинъ на
другого не спусчали, але ся во всемъ спокоюне водлугъ права, и констытуции, и
повинности своее заховали.

Такъ же въ екзекуции, кгда врядъ на отправу едетъ, абы жадного небезпе-
ченства не уживаль, бо ездить не на квалит, але на выконанье справедлив-
вости.

Возныхъ абы не бито ани шарпано, такъ же и стороны, кгда жъ то есть
противъ Богу, праву и справедливости.

Ѡ то теж вмл ѡсобливе прошу и напоминамъ, абы ся в мѣсте под урядомъ моимъ никому жадные збытки не деяли, яко Ѡт вмл самых, такъ и Ѡт слугъ вмл, кгда ж того кождыи уряд стеречи и боронити повинень.

Ручницы теж абы жадень под урядомъ моимъ, а зласча набольшей часу рочковъ, не уживаль, ани с нихъ стрелял, ани с ними ходилъ водлугъ констытуцыи.

На рушенье теж поветовое абысте ся вмл зъездчали, а повинности своєї подлугъ права досыть чинили.

Листов, в повет розосланных, абысте вмл у себе не задерживали, але их заразъ подлугъ звычайу ѡдинъ до другого Ѡтсылали, кгда ж ся тымъ великое ѡмешканье в потребах Речи Посполитое дееть.

На сеимики теж слушная абысте ся вмл для намов сполных ѡбъмысливанья в потребах Речи Посполитое зъездчали.

А иж теж в том замку Володимѣрскомъ вмл свое права, справедливости, привилея, книги мети рачите, про то прошу и напоминам, абысте вмл на то помнечи, часу трвогъ того мѣстца не Ѡтбегали и речии своих не занѣдбовали, але ся рачеи тут до купы на мѣстце головное того повету до него збирали.

Што все, веру, иж вмл выконат, а с хути, милости и повинности своєї водлугъ права, то, што се поменило, заховат будете рачили.

Писан у Володимери, лѣта Божого нароженья тисеча пятьсот ѡсмьдѣсят ѡсмого мсца июля шостогонадцать дня. Власная рука.

ЦДІАК, ф. 28, оп. 1, спр. 21, арк. 353 зв.–354 зв. Запис в актовій книзі.

№ 137

1588 р., серпня 4. Краків. – Привілей короля Сигізмунда III Андрію Заленському на володимирське земське суддівство

Жикгимонт Третии, з ласки Божее корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, ифлянтскии etc. и тою ж Бжею ласкою назначоныи корол шведскии, и Великого князства Филянского дедич

Всим вобец и кождому зособна, кому то ведати належит, нинешним листом нашим ознаимуем, иж, кгда по смерти урожоного Богдана Костюшковича Хоболтовского, суди земского володимѣрского, уряд судеиства того до шафунку нашего пришол и маем достатечную на писме ведомост, же з заложеньемъ соимику тому поветови Ѡт ясневелможного Януша кнжати Ѡстрозского, воеводы волынского, старосты ншого белоцерковского, на ден третиинадцат июня в року теперешнем на тот уряд судеиства земского володимѣрского ѡсоб чотырох: урожонье Андреи Валентович Залѣнскии з Слубице, Федор Загоровскии, Лазар Иваницкии, Григор Кисел Низкиницкии ест ѡбранные. Тогда, прихилияючися до права посполитого и маючи залецоную веру, цноту, беглост и умеетность права посполитого урожоного Андрея Валентовича Заленского з Слубице его судею земским володимѣрским тым листом нашим чиним с тым докладом,

абы тоє судєство зо всим правы, свободами, пророкгативами, пожитками, в праве посполитом написаными и здавна держаными, держал и мел до живота своего albo болшого уряду и дикгнитарства достомпєня, што всимъ дикгнитаром, урядникомъ и шляхте повету Володимєрского воеводства Волынского до ведомости приносячи, розказуємъ, абы преречоного Андрея Заленского за правдивого и водле права назначоного судєю земскимъ мели, его юрисдицїи послушни были и оному во всяких пророкгативах и пожитках, до того уряду здавна приналежачих, и сами ся истими и других до того мели для ласки нашое и своих повиньности. А для лепшого веры тот лист рукою нашою подписаныи печатю коронною запечатовати єсмо велели.

Писан у Кракове мсца июла року дня осмого Божого тисєча пѧтсот осмдєсѧт осмого а кролевства ншого року первого.

Sygmundus Rex

Stanisław Dąbyski

ЦДІАК, ф. 28, оп. 1. спр. 21, арк. 444–445. Запис в актовїй книзі.

№ 138

1588 р., жовтня 7. Люблін. – Номінація королем Сигізмундом III Миколая Гербурта руським воєводою

Sygmundus tertius etc.

Significamus etc., quod quemadmodum post ipsam statuum inaugurationem nostram, dum vacantia quaedam in senatu nostro loca designatis novis aliis senatoribus conferemus magnificum Nicolaum Herborth de Fulssthyn et in Dzedzilow familia in hoc regno clara et celebri et praestantissimis ortum parentibus de republica praedecessoribus nostris bello et pace optime meritum palatinum Podoliae in defuncti magnifici Nicolai a Mieliecz locum creaveramus et renuntiaveramus, ita cum in eo ille palatinatu magna cum dexteritate versaretur ac ad superiora sua erga rempublicam praedecessoresque nostros merita plurima etiam in dies erga nos adiceret planeque ostenderet, non eo modo, in quo a nobis constitutus fuerat verum alio quovis etiam amplissimo honore atque loco se dignum esse dignum nos quoque iudicavisse, quem ad maiorem et altiorem dignitatis gradum proveheremus; itaque mortuo non ita pridem magnifico Stanislaо Zołkiewski de Zołkiew palatino Russiae ad eam potissimum dignitatem atque locum palatini Russiae deferendum nobis putavimus, quemadmodum quidem litteris hisce nostris deferimus et eum in defuncti magnifici Stanislai Zołkiewski locum palatinum Russiae creamus, dicimus et pronuntiamus, dantes et conferentes illi eum palatinatum cum omnibus ipsius praerogativis, functionibus ac redditibus ad eum pertinentibus ad vitae suae extrema tempora vel maioris dignitatis assecutionem obtinendum. Quod omnibus terrae seu palatinatus Russiae dignitariis, officialibus ac nobilitati et coeteris quorum interest notum esse volumus mandantes, ut ipsum commemoratum magnificum Nicolaum Herborth de Felssthyn pro vero et legitimo Russiae palatino habeant et agnoscant deque loco, praerogativis ac redditibus,

ad hanc dignitatem spectantibus illi respondeant responderique ab aliis curent. In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo etc.

Datae Lublini die et anno quibus supra [septima mensis Octobris anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo octavo].

Переклад

Сигізмунд III і т.д.

Повідомляємо і т.д., що після того, як відбулася коронація наша, тоді на вільні місця в нашому сенаті призначаючи нових інших senatorів, надаємо вельможному Миколаю Гербурту з Фульштина, родом з Дедилова, на блиск і славу цього королівства та найдостойніших предків і нащадків наших та найкращого (ведення) миру та війни на уряд подільського воєводи зі смертю вельможного Миколая з Мелеч обираємо та оголошуємо, щоб на цьому воєводстві з великою гідністю діяв, і до найвищих численних своїх заслуг перед державою та нашими спадкоємцями, також за правління нашого (інші) додавав і цілковито доводив, не тільки щоб нашим розпорядженням був вірним, але також до найвищої честі (прагнув), бо гідність (уряду) має бути відповідна, про що ми судимо, до більшого та вищого уряду підвищуємо; і для цього з недавньої смертю вельможного Станіслава Жолкевського з Жовкви, руського воєводи, цей найвищий уряд, а також місце руського воєводи довіряємо, в той спосіб, що цією грамотою нашою на уряд руського воєводи замість покійного вельможного Станіслава Жолкевського обираємо, призначаємо та публічно оголошуємо, даючи та надаючи цей уряд воєводи разом зі всіма привілеями, функціями та наданнями до нього належними до кінця його життя або до отримання більшого уряду чи гідності. Що всім достойникам, урядникам і шляхті всіх земель або воєводств та іншим, кого цікавить, хочемо дати розпорядження, щоб цього згаданого вельможного Миколая Гербурта з Фельштина за правдивого і законного руського воєводу мали, і його на місці визнавали та за всі права і данини, цьому уряду належні, відповідали, або від інших відповідальності вимагали. Для засвідчення цього в присутності свідків нашою рукою підписано і печатку і т.д.

Дано в Любліні дня та року, що перед тим [сьомого жовтня року Божого 1588].

Urządnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 163–164. Мова латинська.

1588 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про повноваження, права і обов’язки центральних та місцевих урядників, порядок надання урядів (включно із заборною суміщення посад); вільне обрання земських урядників, суддів, підсудків і писарів; “уставу доходів” (прейскурант цін на послуги) писарів та інших урядників; покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; про особисту безпеку судових виконавців (возних) та покарання за її порушення; матеріальне забезпечення урядників тощо; форми присяг урядників

**Роздел ПЕРВЫЙ
О ПЕРСОНЕ НАШОЙ ГОСПОДАРЬСКОЙ
[...] АРТЫКУЛ 22**

**О врядниках дворных, воеводах и старостах украинных и людях
служебных, же се с права вымовляти не мають**

Забегаючи мы, Господар, продолженью справедливости людское, уставуем, иж врядники наши дворные, панове печатари, маршалки, подскарбие, писары, секретары и вси иные врядники и слуги наши дворные, также воеводове, старостове украинные и теж люди служебные, езные и пешие, в полю и на замкох будучие, которие без рушенья посполитого за пенези служат, так ротмистры сами, яко и товаришы их, будучи з именеи своих до которого ж кольвек вряду або и перед маестат наш водле права позвани под часом покою в князстве Литовском не мають и не будут мочы з откazu правного забавою таковых служб своих вымовлятисе. И мы, Господар, таковых листы нашими от права вызволяти не маем. Але кождый з них повинен будет поступком правным або сам, або через умоцованого своего за позвы становитисе и усправедливяти, вынявши тых, которые на службе речы посполитое або посельством в справах земских забавены будут, што он по звороченью с тое послуги на перших рокох будучи позванный, явне оказати и усправедливитисе на другую послугу, не отъездчаючи, маеть. А если бы на тых других рокох того значне водле права, иж на послуже таковой был, не оказал, а то ку зволице стороне учинил, тогды вжо на тых рокох вторых, яко на року завитом, суд тот не припускаючи стороны позваное ку отводу, сторону поводовую ку доводу припустивши, тую реч, о што позвано, на упад на нем всказати за доводом водле права и сего статуту маеть. [...]

[...] АРТЫКУЛ 34

О недаванью двох достоенств, або врядов одной особе

За прозбою всих станов Великого князства Литовского, бачечы мы. Господар, з лепшим пожитком и оздобою речы посполитое, кгда ж дыкгни-тарство и вряды два судовые одной особе даваны не будут, про то уставуем и мети то хочем и полнити обецуем, што ж одной особе бы назацнейшой и назаслуженшой двух дыкгнитарств в лавицы рады наше, так теж двух врядов земских и дворным и старосте судовых от сего часу, и на вси потомные часы давати не маем, а хто бы яко еж кольвек дыкгнитарство в ряде нашем, албо вряд двор-

ный, земский, будь теж старство судовое против сего статуту одержал, такового влады нихто подлечи не будеть повинен, и о вшем, хто колвек его перед нас, Господара, на сейм позовет, тогда на первом року, яко на завитом, стати маеть, и станеть ли або не станеть, мы, Господар, там же на том року оного дыкгнитарства албо вряду судового, о который будеть позван, отсудити маем, а иншому дать; а тому, хто о то его позоветь, тот же позванный сто коп грошей заплатити повинен будеть, и то на маетности его отправлено быти маеть, не складаючи роков статutowых. [...]

Роздел ТРЕТИЙ

О ВОЛНОСТЯХ ШЛЯХЕТСКИХ И О РОЗМНОЖЕНЬЮ ВЕЛИКОГО КНЯЗЬСТВА ЛИТОВСКОГО

[...] АРТЫКУЛ 18

О неданью достоенств врядов людям народу простого

Теж простых людей не повышати над шляхту ани на достоинства их прекладати, и врядов наших простого народу людям давати не маем, але шляхте кождому рицерскому человеку и тутошнего паньства, Великого князьства Литовского родичом, и в том паньстве оселым, мы з ласки наше господарское за годностями и службами их к нам, Господару, и речи посполитое, обещуем их достоинствами и вряды опатровати и до служб наших на двор наш приймавати, яко верных подданных наших. [...]

Роздел ЧЕТВЕРТЫЙ

О СУДЬЯХ И О СУДЕХ

АРТЫКУЛ 1

О вольном обиранью вряду земского, судий, подсудков и писаров в каждой земли и повете

Што продок наш славное памети король его милость и великий князь литовский Жикгимонт Август, выдаючи ку вживанью обывателем того паньства, Великого князьства Литовского сесь статут права посполитого земского через них же самых, з старого их статуту и з инших розных прав хрестиянских поправены межы иншими волностями, свободами и порядками в нем описаными, еще ку розширенью большое вольности и осягненю прудшое справедливости, рачил им за сполною на то всих станов згодою, и произволением яко верным подданным своим а людям здавна вольным, зацным и учтивым, того узычити и позволить, абы для шафунку и отправованья справедливости людское на местце господарское, судьи земские, то ест судья, подсудок и писар, в каждой земли и повете водле розграниченья, розписанья и порядку около того вделаного, были вольне обираны, которые бы всякие sprawy тому суду земскому прислухающие отправовали, яко то им привильями его королевское милости у Бельску и у Вильни на тот статут выдаными, достаточне ест обваровано и утвержено и в сем статуте описано. Где ж и мы, Стефан Божью милостью, король польский и великий князь литовский, приходечи на панованье того Великого князьства Ли-

товского, под тым то статутам, и в том же помененом порадку судов обывателей здешнего паньства знашли и застали, и тепер они того уживають. А иж бы то им и на потомные вечные часы непорушне тривало, яко то собе привильями, и тым же статутом и первой обваровано мели, так и тепер хочем то мети и уставуем, иж кгда бы который з врядников тых земских, судья, подсудок, або писар умер, тогды другие врядники живо позосталые, мають нам, Господару, о том через лист свой знати дати, тогды быхмо были в здешнем паньстве нашом, Великом князстве Литовском. А где бы се то трафило в небытности нашей в том паньстве, тогды о том мають дати ведати воеводе, а в земли Жомоитской старосте жомоитскому, а в небытности воеводы або старосты, ино кашталяном оное земли. А за таким даньем знать маем мы, Господар, через лист наш без жадное проволоки, а в небытности нашей маеть воевода або кашталян через листы свои старосте поветовому, врядником земским и шляхте того повету, а староста жомоитский або теж кашталян тивуном, шляхте и всякого стану оное земли Жомоитское обывателем так же через лист свой час у зъеханью зложити, приславшы такой лист в тот повет до вряду кродского перед часом на то зложоным за чотыри недели. И тот лист мает быти везде в том повете обволан и обголошон тым обычаем, яко и о инших листех наших соймовых або военных ест вышей описано в розделе третем. На который рок зъехавшисе вси обыватели оного повету от вышшого до низшого стану до замку альбо двору нашего, и там тые, которие се до того обранья, на день зложоный зъедуть, колько их будеть, вжо инших не прибылых не ждучи, мають на местцо того змерлого врядника с посродку себе чотырох особ шляхтичов, людей добрых, побожных, цнотливых, годных, в праве умеетных, писати умеющих, родичов того паньства, Великого князства, и в том повете не ново не змышлене оселых обрати, и нам, Господару, имена тых особ обраных на письме за печатями своими ознаймити. А мы с тых чотырох одного, который се нам видети и подобати будеть, выбравши на местцо того змерлого врядника неотволочне установити и привельем нашим на тот вряд до живота его, альбо до вывышенья з ласки наше на инший який вышший вряд або достоенство утвердити его маем. А где бы на судство подсудка або писара або по зештью подсудка на подсудство писара обрали, тогды ку подсудку або писару вжо инших електов не потреба будеть прикладати, только на местце подсудково або писарово мають там же заразом на оном зъезде таковых же, яко вышей описано, особ чотырох обрати, и нам имена их на письме за печатями своими подати. А мы промежку них одного, которого тым же обычаем, яко верху доложено, на такой вряд подадим и ствердим. А кому с тых обраных тые вряды земские дадим, тые врядники по том на перших роках судовых будут повинни на первой там на местцу судовом перед воеводою або кашталяном, а где воеводы и кашталяна нет, ино перед старостою судовым и маршалком оного повету при собранью шляхты, а где бы воевода ани кашталян, ани староста, ани маршалок не прибыл, тогды при инших врядников земских, и при собранью шляхты, которые в он час на тых роках будут присягу на тые вряды свои учинити. То ж потом вряды своими владнути и шафовати и так мають вжо вечными часы в поветех около обранья предречоных врядников справоватисе и заховати. А присега судьи и подсудку

мает были тыми словы. Я, Н., присегаю пану Богу вшехмоггонцому в троицы единому, иж в том повете Н., водле Бога справедливе и водле права статуту сего даного Великому князству Литовскому, водлуг жалобы и отпору сторон, а не водлуг ведомости своее ничего не прикладаючи а ни уймуючи, буду судити, сознанья и записы приймавати, не фолькгуючи высоким и подлым станом на достоинствах и врядах сидячих, на богатого и на вбогого, на приятеля, кровного заховалого, а ни на неприятеля на тутошнего, а ни на гостя не смотречи, не с приязни, не з вазни, не з боязни, не за посулы и дары, ани споведаючи се напотом даров, и якого нагороженья, и не радечи стороне, а ни боячисе казни, помсты и погрозок.

Але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое, и сумнение свое перед очима маючи, теж роков николи не омеюкні чи, кром великое, правдивое зложное хоробы. А як на том справедливе присегаю, так ми Боже поможи, а естли бы не справедливе, Боже мя убий. А писар земский маеть по-руску литерами и словы рускими вси листы, выписы и позвы писати, а не иным языком и словы. А присягнути маеть на вряд свой писарский тыми словы. Я, Н., присегаю пану Богу, в троицы единому на том, иж справедливе водле Бога и того права писаного и водлуг мовенья и споров сторон ничего не прикладаючи, а ни уймуючы, буду записывати и радити судьи и подсудку, верне и справедливе подле сознанья сторон и споров на судех осветченья и оповеданья судового, и сказанья судовные буду вписывати а пильновати, и доглядати, абы водле сее присеги моее справедливе были вписованы а с книг первших, кгда кто выписов альбо видимусов яких потребовати будеть, теж их справедливе и верне яко в книгах записано будеть, з ведомостью судьи и подсудка, выдавати буду, не маючи баченья на высокие и подлые станы, на достоинствах сидячих, богатого на вбогого, на приятели кровного и заховалого, а ни на приятеля на тутошнего, ани на гостя, не с приязни, не з вазни, не з боязни, не за посулы и дары, ани боячисе казни, помсты и погрозок, не ждучи нагороженья, але самого Бога, и его святую справедливость, и право посполитое перед очима маючи и сумнение свое добре побожне справуючи. Так ми, Боже, поможы, а естли несправдливие, Боже мя убий.

АРТЫКУЛ 2

О судьях, яковые мають быти выбираны

Уставуем, иж на тые вряды, яко на судство, на подсудство и на писарство не мають быти выбираны духовные особы а ни кашталянове, маршалки и старостове судовые, а ни подкоморые, войские, ани хоружие, земские, дворные и поветовые и ништо таковой, который бы иным врядником земским был, але таковые и так мають быти выбираны, яке вышей, в першом артыкуле сего ж розделу описано. А где бы хто таковой был, жебы два вряды судовые або иншие земские держачы, а напомнимый от шляхты на рокох судовых або на соймаку пустити одного, которого вряду не хотел, тогды тот оба два тые вряды тратить. А мы, Господар, водле статуту за обраньем и прозьбою шляхты, инших на тые вряды маем подати и установити. Ведь же з ласки нашее господарское, могут тые врядники земские, судья, подсудок и писар, так же немней маршалки, под-

коморие, хоружие быть державцами и тивунами, дворов и добр столу нашего, только б не судовых староств так в том же, яко и в ином повете.

АРТКУЛ 3

О моцы и владности суду земского, иж кождый и вшелякого стану повинен перед ним становитися и о том, хто бы перед ним не стал або, ставши с права перед выроком, прочь зышол

Теж уставуем и даем моц вечными часы зверхности владностью наше господарское, с призволеем панов рад наших, и всих станов, и всих земель того панства нашего, Великого князства Литовского, тым врядом поветовым, в каждом повете судьи и подсудку на роки зложонные судовые запозваных перед них судити и справовати всих станов, почавши от вышшого аж до низшого, однако и одностайне, хто одно кольвек в том повете именья свои мети будуть, жадоного з них не выймуючы, ани з суду их самых и имень их не выпускаючи, кром добр столу нашему господарскому належачих, яко о том в трибунале и в иних артыкулах сего статуту на своих местцах ест описано. А хто бы кольвек, маючи именья свои в том повете, перед ними се становити на часы певные, яко то ниже на своим местцы постановено, за позвы не хотел, на таковых хто кольвек будеть, так высокого, яко низшого стану, даем моц зуполную, оному вряду земскому судьи и подсудку, иж мають подле сего права и артыкулов, ниже о том постановеных и написаных, поступком сказанье и отправу чинити против кождого, яко хто во што на котором року упадаеть, аж до остатнего стопня права. А где бы строна позваная перед врядом у суду ставшы, будь на первых, або на других роках, хотя ещо не на завитом року, позву выслушавшы, и до него так з стороны позванья, яко и з стороны збиванья позву мовившы, а вряд бы ему того збуренья року, а ни збиванья позву за слушное не признал, а он бы предсе не хотечи на реч самую отказывати, альбо пак и вступивши вжо в реч и мовенье правное з стороною жалобною мевшы, а до конца розсудку и сказанья их не слушаючи, прочь од суду отышол, не хотечи быти права послушон, тогды вряд на токовом упорном вжо не нестанное але заразом реч самую, о што позов идеть, за доводом, слушным правным сказати маеть. Тож ся и о жалобной стороне разумети маеть, иж где бы вступивши з стороною своею противною в право, а прочь от вряду отышол, тогды таковой реч свою тратить. Нижли тот суд земский только тых артыкулов судити не маеть и моцы мети не будеть, которые в особливых артыкулах суду нашему господарскому и суду врядов наших кгородских суть zostавлены и злеконы, обычаем, способом и поступком около того на своих местцах описаны. А декреты и вси сказанья судовые судья с подсудком мають с писма чинити и тую цедулу рукою своею судья або подсудок подписати, которую цедулу самого выроку водлуг зезволенья судиноного с подсудком писар маеть написати а по выроку тую цедулу до писара отдати, водлуг которое писар оную справу в книги записати маеть, и не маеть выдавати сторонам листов судовых, аж перед судьею и подсудком вычитаеть, первой до книг уписавши. А листы судовые и всякие выписы и иные вси листы того вряду земского маеть писар рукою своею подписывати.

АРТЫКУЛ 4

Абы особы владовые сами судили, а не хто инший на их местцу, и о том, кгда бы хто з них захорел або свои властные справы с иншом альбо в том же повете мел, и о даванью листов упоминальных

Уставуем, абы судья, подсудок и писар сами через себе, а не через свои наместники суды и роки отправовали, окроме того, если бы которий з них сам захорел, або бы теж свои властные потребности мел, або быхмо мы, Господар, котораго з них в справах наших господарских и земских, альбо в поселстве отослали, тогды маеть о собе на роки товаришом своим и шляхте дати знати, же на тых рокох, для которе с тых вышей помененых причин не может быти. А мы, Господар, даем моц, иж тые два врьдники судовые на оных рокох земских будучие з шляхтою, которие ся на тот час зъедутъ. от дня зачатью роком, в статуте помененого, третего дня, не ждучи иных неприбылых, мають на местце оного третего врьдника, кого другого чоловека доброго, цнотливого, веры годного, в праве и писать умеющого шляхтича, там же, в том повете оселого обрати, и местце его засадити. А где бы шляхтича на местце того врьдника, не прибылого на обранье одное особы, не згодилися, тогды тые два врьдника земские, которые прибудутъ в незгоде шляхты, прихилившисе до тых, которые бы особу учтивую, богобойную и у права умеетную подавали, мають за товариша третего в местце не прибылого тою особою засадити. А тот, кого оберуть, присегу учинивши, вси справы судовые поспол с тыми двема урядниками отправовати маеть. И вжо тые уси роки оная обраная особа отсуживать и всякие пожитки приходячие на себе брати будеть, хотя бы и тот урядник, которий не в час приехал, прибыл, тогды вжо местца своего на тых рокох заседати не маеть. Вед же в тых двух днех, с початку роков, поки третего дня местце не прибылого врьдника засажоно будеть, предсе пред тыми двема врьдникамм стороны пильность до права чинити, и воланья через возных ку праву на позвех записывати могутъ. А где бы и тому обраному якая справа в речах его властных на тых рокох и в оном же повете припадал, ино тые ж врьдники два з оною ж шляхтою, которая на он час будеть, не ждучи иных, на тую его только справу, кого иного обравшы, местце его засадити мають. А вед же тот врьдник земский, которий на тых рокох быти не мог, на других рокох под тою ж присегою, которую на врьд свой учинил, маеть перед шляхтою поведити, иж правдиве немоцон был, або свои властные потребности на рокох в иншом повете мел, а не ку зволоце стороне и ни ку чьей шкоде тым се вымовил. А где бы которий с тых врьдников земских без правдивое обложное немоцы, або властное пильное потребности своее в другом повете на рокох, не маючи роков судовых, омешкал, а то бы се до трех разов на него показало, таковой уряд свой тратить, а писар можетъ подписа або двух, або колько ему потреба будеть мети а пильне того догледати, абы верне и правдиве, не проволокаючы, але за разом до книг записывано было. А где бы се што такового в справе от них помылило, не повинна будеть шляхта подписков смотрети, але на самом писару за оную помылку шкоды своее доходити мають. Тож се и о писару кгородском в омыльце, яко писанья розумети маеть. А где бы которий с тых врьдников земских судовых у того ж суду, где сам врьдником

ест, мел властные sprawy свои так за позы, яко бы кгда и сознание яко чинити мел он кому альбо хто ему, тогда таким же обычаем оные два вранники з шляхтою на место его иного обрати мають, яко вышей описано, а на тую его справу обраный без присеги справовати маеть. А пакли бы два з них которые вранники промежку себе запозвалисе до того ж суду земского, тогда третий вранник, товариш их з шляхтою, там будучою, будеть мети моц на место оных двух вранников, в праве з собою стоячих, теж двух особ тым обычаем, яко вышей о одном написано, ку розсуженью тых справ обрати. И естли бы на место писарское кого иного обрали, тогда его подпись так будеть важна, яко и писарская. А обранью позвов и листов упоминальных и иных листов правных в потребах властных писаровых, также судьи, подсудку и в их речах и теж кому иному противных, около бранья листов упоминальных и иных листов правных, окром позвов, мають се они заховати водлуг артыкулу шостого в сем же разделе четвертом. А хто под часом засаженья на суд иное особы кривду якую в суде менили себе будеть, тот того ж и позывати о то маеть. Ведь же вины, платежу пенезного относити на себе не будеть.

АРТЫКУЛ 5

Устава о пересудех и о паметном судьи и подсудку, также вряду кгородскому и иным вранником нашим

Уставуем, кгда суд земский кому што на ком присудить, тогда от презыску того, хто зыщеть, мають себе брати за працу свою пересуду от копы литовское по два грошы литовских, и с того пересуду судьи земскому маеть прийти грошы два, а подсудку третий грош. Нижли што се дотычеть долгу, хто бы, будучи кому винен якую суму пенезей позычоную на запис свой або який иной долг от кого иного на нем записом его и за того, хто переводить властным записом переведеный, а того бы заплатити не хотел аж за позы с права, тогда не тот пересуд маеть платити, хто зыщеть свое властные пенези албо долг переведеный, але таковой сам долг свой и пересуд платити винен будеть заразом того ж часу по сказанью, не отходечы от того ж вряду нашего. А естли бы упорне платити не хотел, тогда жалобная сторона на он час маеть своими пенезьми вряду пересуд дати, а вряду то ему при головной суме на листе судовом и увяжчом доложити и на именью такового упорного ему отправить маеть. Так же и от долгов по змерлой руке, по которой потомки повинни пересуд платити. А што се дотычеть того, хто се от чого оттяжеть, тогда паметного, яко от великое так от малое речы и суммы пенезное не повинен больш дати вряду нашего кождому иному суду толко чотыри гроши. Хотя бы теж и колко колконадцать учасников або сябров в одной речы оттягалосе, тогда пред се не больш паметного толко чотыри гроши вси мають дати. К тому теж от печатованья вечностей, кгда хто кому именье продает, даруеть, записуеть, на вечность заменяеть и даеть сознанием своим, обличне пришедши до вряду нашего земского с записом своим властным, тогда тот, хто именья набываеть, судьи паметного чотыри грошы, а подсудку два грошы, а аи запечатование выпису с книг того сознания вечности другие чотыри гроше судьи, а подсудку от печати его два гроши маеть дати. А над тую

устаю не мають врядники наши земские болш пересуду, паметнаго и от печатей брати под виною на сторону, в которое бы над тую уставу больш поневольно было взято, дванадцатьма копами грошей А што взял назвыш, совито вертнути маеть, которую вину винен будеть тот вряд наш земский за первшим позвом суду головного, а за присегою стороны жалобное укривжоному заплатити. Тым же обычаем и вряд наш кгородский пересуды и паметное от речей судовых, также и от сознанья вечности и яких иных записов, талый водлуг тое уставы наше, вышей описаное, маеть брати. Потому ж и иншие, хотя не судовые державцы, тивунове и иншие всякие врядники замков, дворов и волостей наших, около бранья пересудов и наметного противку всякого вряду и стану шляхетского и их слуг, бояр и подданных заховатисе мають. А где бы вряд наш кгородский, воевода, староста або державши судовые над тую уставу и фалу земскую, што больш на ком взяли, тогды так же повинни будуть за первшим позвом суду головного, за доводом таковым, яко вышей описано, тую ж вину дванадцать коп грошей и што взял, совито стороне заплатити. И тым же способом на именью такового врядника мощно отправено то быти маеть через возного поветового за листы суду головного до вряду нашего земского албо кгородского о том писанымж. и далее в той отправе поступаючи водлуг артыкулов, в сем же розделе о отправах речей сужоных описаных. А где бы не сами воеводове, старосты и державцы и тивуны, але врядники их над тую уфалу, больш на ком што взяли, тогды укривжоный водлуг артыкулу тридцать семого, в сем же розделе, нижей описаного, поступовати и справедливости себе доводити маеть. А на неоселых в сем паньстве врядних наших тые вины мають быти стороне отправлены через посланца нашего на маетности его рухомой.

АРТЫКУЛ 6

Устава доходов писаром земским и кгородским, и о позвех писару в его речи, также иным врядником, и теж против врядников

Писару земскому и кгородскому от кождых позвов, або мамрамов двух на позвы по грошу, от листу заручного – гроши чотыри от листу упоминальнаго – гроши два, от вписанья позвов в реистр – грош, от напису воланья ку праву, альбо якого застановенья сторон, альбо зданья в нестанном – грош, за уписованье у книги – грош, от выписов с книг, оповеданья в кривдах поточных, и от сознанья возного – гроши два, от судовых листов на именья, люди и кгрунты, с права присужоные, и сознанья вечностей, и всяких записов, и теж перенешенья записов з кгороду до земства за такой выпис, што будеть на аркушу – грошей дванадцать; а естли на двух аркушах албо и больш – гроши двадцать чотыри, а на паргамене бы и на важнейшая речь – грошей сорок осм; а паргамин, шнур и воск сторона повинна дать от листов увяжчих – по шести грошей, от листу отосланого по отправу до иншого повету грошей шесть; от листу заповедного около кгрунтов пенных – два гроши. А над сюю уставу писары больш вытегати не мают под виною на сторону дванадцатьма копами грошей, и под верненем того, што бы над тую уставу взял, з совитостью, яко о том у вышшом артыкуле о судьях ест описано. Теж, естли бы писар земский хотел

кого позвати ку праву, в том же повете до того ж суду земского, тогда маеть сам себе позвы запечатати тою ж печатью нашою, оному повету даною, а судья альбо подсудок мает их ему подписати. Так же и на себе самого повинен писар земский позвы печатью нашою запечатати и подписати рукою альбо мамрам дать. А не всхочет ли писар на себе позвов або мамранов дати, тогда совитой вине, то ест двадцатма чотыром копам грошей подлегает, о што укривжонный водлуг артыкулу вышшого, пятого в сем же розделе, поступовати и права себе доводити маеть. Тое ж се и о выписех о поведанья кривд, сознанья возных часу роков земских и теж о выписех судовых и сознанья записов розумети маеть, иж в справах властных писаров земских судьи або подсудки подписывати их мають. Где бы теж хто листов упоминальных и иных правных потребовал, против которого с тых врядников земских, судьи, подсудка або писара, тогда против одному два их таковые листы печатовати мають, а писар подписывати, а против писара судья або подсудок маеть подписати, так же и в их потребах властных разумено и заховано быти маеть. А врядники кгородские так же ся и тым порядком в своих потребах заховати мають.

АРТЫКУЛ 7

О беспечности судьи, подсудка и писара земских, также вряду кгородского, по тому ж суду подкоморского и комисарского

Уставуем теж, естли бы хто кольвек пришедши до суду замкового, або земского, а там на суде albo хотя на улицы, будь теж в господе, и где кольвек под тым часом, поки роки земские, альбо рочки кгородские, водле порядку сего статуту отправованы будутъ, судью, подсудка и писара земских, albo которого з урядниковъ кгородских, словы доткливими славе и почстивости его зсоромотил, таковой маеть за нашу господарскую вину седети шесть недель в замку albo в дворе нашом. А такового обельжоного врядника навезати водлуг стану его шляхетского. А естли бы ранил, тогда горлом каран быти маеть, а ранному навезку совито на именью виноватого отправити. А пакли бы забил, таковой горло и честь тратить, а детям або близким забитого, головщина на именью виноватого совито отправена быти маеть. Ведь же обвиненый в таковых речах звлаща о забитье або зраненье врядника, не был ли бы за разом на горячом учинку пойман, маеть позван быти до суду кгородского, того ж повету, в котором се то станеть. А коли з суда за доводом так найдеться, тогда в том по суше каждого стану человек каран быти маеть, яко вышей описано. Ведь же такую речь, где ся почстивости дотыкати будетъ до нас, Господара, отсылаючи, потому ж се маеть розумети и о беспечности суду подкоморского и комисарского, поки суды им злецоные отправовати будутъ. А хто бы о такую речь, будучи до суду кгородского позван, на рок позванный не стал, тогда такового за даньем нам о том знати через лист того суду кгородского, маем росказати, выволати со всех паньств наших вечным выволаньем, яко бы се николи в границы паньства нашого не ворочал. А навезка або головщина предсе з именья такого непослушного плачона и отправована был маеть заразом скоро за позвы не станеть.

АРТЫКУЛ 8

О уставленью возных и присязе их

Уставуем, хочечи мети, абы в кождом праве на врьдех наших – земском, кгородском, подкоморском и комисарском – завжды порядок и справа обычайне шла, и для того даем моц, абы панове, воеводове в кождом повете судовом, где книги лежать, а в земли жомоитской, пан, староста жомотский, возных уставляли, давали и подстригали шляхту, людей добрих и веры годных, цнотливых и оселых в том же повете, которых врьд земский и шляхта оберуть и дадутъ сведецство о цноте и добром захованью их, через лист свой, так много, яко бы водлуг широкости повету потреба указывала. И кгда присязу возный учинить и имя его у книги кгородские, а потом и в земские книги на рокох вписаное будеть, тогды вжо таковой возный то все, што на врьд его возновский належить, слушне справовати можеть, и завжды чергою два албо три возные при суде кгородском мешкати будуть повинни, для вшеляких припалых потреб. А присегати возные мають тыми словами: я, Н., присегаю пану Богу, в троици единому на том, иж я будучи возным в том повете маю верне, цнотливе, побожне и справедливе, на том врьде заховатисе, позвы и всякие листы его милости, господарские и врьдовые справедливе и пильне относити и отдавати и на именьях покладать. Теж правдиве то, на што буду от стороны взят и што справедливе видеть и слышать буду, кгвалты, бой, раны и шкоды, огледавши правдиве до книг врьдовых заразом без проволоки сознавать, и все иншее справовати, што належить врьдови моему не за посулами, не за подарками, ани для обетниц, ани за приязнею, ани за неприязнею, ани з боязни, ани боячисе жадных погрозок, одно водлуг Бога, и светое справедливости поступуючи, и кождому потребууючому без жадных змышленых вымов и проволоки на потребы правные ездити, так ми, Боже, поможи, а естли не справедливе – Боже, мя убий.

АРТЫКУЛ 9

Справа и врьд возного

Уставуем, иж возный присяглый с кождым часом за везваньем от кождого человека потребууючого, где кельвек его знайдець, будь в дому его, в торгу и на беседе, и в дорозе повинен и без ведомости приданья и посланья врьдового кгородского и земского и без квитов их на всякие sprawy людские не омешкали ездить, ничим се не вымовляючи, и тое справовати: напервей, позвы наши господарские, дворные, земские, кгородские, подкоморские и суду головного до каждого и наибольшого стану носити и ими позывати и рок складати; теж листы всякие наши и врьдовые в справах людских подавати и на право часу чиненья одному от другого за листы упоминальными справедливости ездити, а за посланьем врьдовым заповедати сторону, ижбы от права не отъездчала, а по сказанью врьду земского або кгородского, присегу выдавать; при осветченью всяком быти и увязывать в именье, в кгрунты в презыскох, з выроку и с приднья врьду, так земского, яко и кгородского за листы их; а кгвалты домовые и иные всякие речи кравые, розбой, раны головщины и иные кгвалты посполитые оглядовать и без приданья урядового маеть и до книг врьдовых сознавати. А

завжды маеть при собе меть при каждой таковой, вышей помененой справе, двух шляхтичов, веры годных, для подпиранья вызнанья и свидетельства своего. Вед же хлопские бои, раны, испашы вшелякие и иные шкоды тым подобные, меньшие, о што чеством, горлом и розлитьем крови, и везеньем, и выволаньем не карають, и штобы большей двадцати коп грошей не выносило, сам один и без стороны шляхты огледати можеть. Однако ж без каждого омешканья за ты день, а надалей за две недели, сам очевисто то все до книг врьдowych пры квитех своих, которые зараз стороне дати повинен с печатью своею и с печатями тое стороны и с подписью рук их, естли бы которий з них писати умел, маеть со-знавати, окром яких квалтовных и слушных причин. За чим бы возный не мог за две недели до врьду сознати, а врьд кождый от возных, так посланных з урьду, яко и без посланья врьдowego от стороны взятых, маеть сознанье приймавати и до книг записывати, и выписы давати во всяких речах и жалобах людских, так земскому, яко замковому суду належачих. А таковые выписы с книг врьдowych сознанья возного у кожного права приймаваны быти мають. А кгда бы возный, не доехавши до книг и сознанья не учинившы, умер, тогды оная шляхта, которые бы на он час при возном стороною были, мають быти через сторону жалоб-ную заразом скоро по смерти оного возного змерлого перед урьдом ставлены. А тая сторона при квите том оного возного под сумненьем мають, то до книг сознати, чогу будуть в той справе при возном сведоми. А тое сознанье их на врьде кождом за мощное принято будеть. А где бы возный што кольвек такового не пристойного справовал, або иж бы не справедливе сознал, а врьдом своим ку шкоде которой стороне шафовал за якою ж кольвек причиною, або жебы на чию справу и потребу кому кгволи або про страх и пожиток свой заразом ехать, листов наших albo врьдowych и позвов водле потребности сторон носити и подавати не хотел и роков судовых кому с позваньем омешкал, тогды за до-водом слушным, ясным и достаточным, которий бы се з шкрутыний показал, каран быти маеть водле важности выступу своего. А меновите за неправдивое сознанье горлом, а за иншие меньшие выступки маеть седесть у везенью на замку або в дворе нашом двенадцать недель и шкоду стороне поводовой пагородити за доводом. А в таком обвиненью, звлаща только в речах меньших, где о горло не йдеть повинен будеть возный справовати се без позвов часу роков земских або кгородских перед тым врьдом, перед которым бы што ему о неслушною справу его, очевисте на врьде будучому, задано. А где бы очевисте на врьде не был, а хотя бы и был, а шло бы о такую речь, за што бы мел быть горлом каран, тогды уквивжоный маеть его яко шляхтича оселого позвы перед урьд належачий, то ест где о горло йдеть до кгороду, а в речах инших до земства по-звати, и собе справедливости з ним за первшыми позвы, яко на року завитом доводити будеть. Теж винен возный листы наши соймовые военные и иншие всякие от врьду ему поданные без жадного омешканья до тых, до кого належати будуть, относити.

АРТЫКУЛ 10

О доходе або заплаце возному

Возному за працу его по тому маеть быти давано, то ест коли где на которую кольвек справу поедеть, тогда ему от мили по грошу у в одну сторону, а што назад поедеть, за то ничего брати не маеть. А если мили не поедеть, або на местцу позвы або якие кольвек листы господарские або врядовые дасть, огледати квалту, ран, бою, шкод або прислухивати чого будет, предсе ему от того грош, а от осветченья – грош. А где на увязанье поедеть, с тых же людей, в которые увязывати будеть, з службы по грошу брати маеть, а от полслужбы – полгроша, а с пустовщины таковое, которую пашуть – полгроша, а от моркгу – пенезь один, а от сумы пенезей отправуючи ее на рухомых речах, от копы по два пенези брати будеть. А от пустовщин и моркгов пустых доход возному сторона жалобная винна при увязанью дати. А ей то потом от стороны противное при его суме сказаной часу выкупенья заплачено быти маеть. А от огледанья испаши и от окопованья шкоды возному грош, от воланья сторон за позвы ку праву – грош, от заказыванья на рокох ку праву – грош.

АРТЫКУЛ 11

О беспечности возного, будучи ему на справах вряду его належачих, так же и стороне, при нем будучой

Уставуем теж, естли бы хто возного на справе за листы воевод, старост, вряду замкового и земского, албо суду головного трибунальского, люб теж вряду подкоморского и комисарского албо и без листов будучи ему на справах, вряду его належачих, сам або через слуг подданных своих, збил албо листы от него отнявши, содрал албо возного, люб сторону позвы, листы ести примусил албо поличковал, волосы або бороду рвал, и тым вряду не учстил, тогда таковой кождый маеть быти о то позван на рок завитый до вряду земского албо кгородскаго, где сторона жалобная похочеть, на першие роки. А там за доводом слушным маеть навезати возного совито водле стану его. А за нашу вину на замку албо дворе поветовым дванадцать недель седеть у вежи верхней, а сторону, которую бы при возном збито або, яко вышей описано, обельжоно, маеть также за слушным доводом навезати совито водле стану, якого будеть, и шкоду возному и стороне, и естли се ей што в тот час станеть совито заплатити. Пакли ж бы конем хвосты поурезано албо поранено, тогда за то винен будеть только коня конем навезати и за то седенья не понесеть. А где бы претивная сторона за сказаньем суду земского або кгородского седети, навезок и шкод платити не хотела на час, от вряду назначоный, тогда таковой еще в другую совитую заплату навезок и шкод присужоных для тое противности своее попадеть, што вряд возному и стороне за разом водлуг порядку о отправах речей сужоных нижей постановеного на именью такового отправить маеть. А тое непослушенство его з стороны седенья вряд земский або кгородский, перед которим се то приточить, маеть нам, Господару, ознаймити, а мы, Господар, тому не фолькгуючи, без всякое проволоки, и откладанья на инший час, але заразом взявши о том от того вряду нашего ведомость через лист отвороный, такового обвиненого

и врядю нашего непослушного, маем зо всех земель паньства нашего казати выволати. А пак ли бы хто возного на такихых справах, врядю его належачих, або сторону, при нем будучую, забил, таковой, будучи о то притягненный до суду кгородского и с права поконанный сам горлом каран, а головщина забитого совито за имения его плачона быти маеть. А за нестаньем стороны обвиненое вряд в том далее поступовати маеть. И мы, Господар, за отосланьем, врядовым, заховати се против такихых будем, водлуг артыкулов, на суд кгородский около речей кровавых описаных. Одно ж за головщину и шкоды такого возного, або стороны забитое вряд заразом, скоро позванный не станеть, совитое сказанье и увязанье в имение такого свовольного и непослушного дати маеть, положивши на листе увязчом еще так великий заклад, яко самое речы скажетъ. А где бы што с тых речей менованых возному, або стороне ку зельживости стало се не от самого пана, до кого бы был послан, але от слуг, подданных и от кого кольвек иного з дому або на имению оного, будь при бытности пана в том дому, або в небытности его, а он бы, будучи о то позваний того се не знал, жебы се то мело стать з его росказанья, тогды с через тот же вряд, до которого будеть позвано, росправа маеть быть вчинена таким обычаем, яко в той мере о посланцох наших в розделе первом артыкуле двадцать четвертом ест описано.

АРТЫКУЛ 12

О печати нашей господарской, земской и теж о печатех врядовых, которыми што мает быти печатовано

Теж мы, Господар, даем под гербом того паньства нашего, Великого князства Литовского погонее печать, до кожного повету, на которой ест написани около гербу имя того повету. А тую печать писар земский присяжный у себе сам, а не хто инший ховати маеть, которою печатью и под тытулом нашим позы мають быти печатованы и выдаваны. А иные никоторые листы, выписы и сознанья, кроме только самых позвов, тою печатью не маеть быть печатованы, але будуть печатованные всякие листы того врядю земского, судовые выписы и сознанья, листы упоминальные, увязчие и иные печатями судиною и подсудковою, а подписовгяш рукою того ж писара земского.

АРТЫКУЛ 13

О книгах земских и кгородских, где мають быти хованы, и о местцу на отправление судов земских и теж о выдаванью, кому потреба укажетъ, выписов албо видимусов

Уставуем теж, хотечи то мети, и приказуем, абы в каждом таком повете, где суд земский ест в замку албо в дворе нашем судья, подсудок и писар земский посполу з шляхтою, и всими иными станы опатрыли, збудовали таковые местца, где бы завжды книги земские безпечне от вшелякое пригоды были захованы. Про то воеводове и старостове судовые в каждом воеводстве земли, повете, в замку або дворе нашем судовом схованье доброе и варовное поступити им на то винни будуть. А где бы такихых схованей не было, тогды на збудованье склепу ку захованью книг местца пристойные в замкох и дворех наших указати

и подати и сами ж таковые воеводове и старостове судовые оное схованье книг земских доброю сторожою под кождым часом опатровати мають. А кгда роки отсужоны будутъ, тогда по выволанью роков мають книги еще не мней трех дни лежати, при которых мають быти не отъездчаючи судья, подсудок и писар для сознанья уписованья и выписов бранья, для иных потреб шляхетских. А розъездаючи, мають иншие первших роков книги вложити и заховати в скриню мощную за трима замками, от которых один ключ будет у судьи, другой – у подсудка, а третий – у писара, и печатями своими запечатати мають. Але книги тых одних судовых роков, с которых се по отсуженью их будутъ розъездчатъ, мають быти у писара земского, яко врядника присяглого, аж до других роков судовых, а то для порадного справованья и на чысто переписанья книг. А писар в том часе, межи роков переписавшы тые книги начысто, маеть их на других роках до одное скрини и захованья з судьей и с подсудком, яко о том вышей доложено, положить и потом их не отворати, аж весполк з судьей и с подсудком, кгда того потреба укажет. И вжо так завжды толко от роков до роков судовне отправаючих, писари земские, поветовые мають у себе книги ховати. А гды трои роки отсужоны будутъ, тогда по отправенью четвертых роков вжо тые sprawy прошлых троих роков в одны книги через писара знесены и вязаны быти мають. К тому теж воеводове и старостове судовые в кождом воеводстве, земли и повете местца пристойные на збудованье домов для отправованья судов земских недалеко замков и дворов наших судовых вряду земскому и шляхте указати и поступити мають. А врядники земские со всими станы оного повету будутъ повинни, яко тое схованье книг судовых у замку албо у дворе, так и тот дом судебый збудовати с тых пенезей, яко то особливоу уфалою ест постановено, што за мощно держано быти маеть. Тым же обычаем воеводове, старостове судовые книги кгородские в добром схованью варовне ховати мають. А кгда который воевода або староста судебый с того света зыйдетъ албо если бы есмо которого з их с того вряду на иншое воеводство албо староство преложили, тогда врядники их кгородские або они сами повинни будутъ тому старосте, которому оное воеводство або староство дано будетъ, вси книги кгородские, в том же повете при въеханью его на тот вряд перед шляхтою, зараз в целости здати. А выписы або видимусы, так с тых книг перших воевод и старост, яко в кождый вряд с книг своих справ кождому, кому кольвек того потреба указывати будетъ, без вшелякого затрудненья и проволоки мають давати листы с подписом руки писара кгородского присяглого и с печатями самих воевод, старост або их врядников судовых, наместника албо подстаростего и судьи кгородского.

[...]

[...] АРТЫКУЛ 36

О присязе старост замков и дворов наших господарских судовых

Постерегаючи мы, Господар, с повинности наше справедливости светое, жебы на вшеляком местцу в боязни божой отправована была, так уставуем, иж кождый староста замков и дворов наших судовых, которие не суть в лавицы рады наше и до рады на чиненье, захованье и помноженье справедливости и покою посполитого не присегали, так тые вжо, што тепер стороства такие

судовые мають, яко и которые потом з ласки наше господарское, мети будуть, мають тепер держание такие староства, скоро по зыданью ку вживанью сего поправеного статуту на перших рочкох кгородских. А тые особы, которым по выданью сего теперешнего статуту поправеного на перших по том их вступенью на тые староства рочкох кгородских, теж при собранью шляхты, которые в тот час прибудут, присегу на суды зделати, ротою судьи земского, а поколь того не учинить, потуль врядом своим шафовати не можеть. Ведь же тые воеводе и старостове, теперешние украинные, которые перед нами, Господарем, присягу на врьды свои учинили, вжо не будут повинни повторе присягати. [...]

[...] АРТЫКУЛ 38

Абы суд кгородский рочков не отметкивал, хотечи то мети, абы справедливость без отволоки кождому укривжоному доходила

Уставуем, абы воеводе, старостове судовые, а в небытности их, ино врьдники их судовые рочков судовых кгородских под тою ж присегою своею, на врьд их учиненою, не омешкивали, але их кождого месяца отправовали. А который бы з урядников кгородских, на которые рочки кгородские за хоробою своею або за потребами своими властными на тых же рочкох, або рокох земских, под тым часом отправуючих в иншом повете припальми, на рочки не прибыл, тогды на других рокох винен будеть перед шляхтою поведити, под тою ж присегою, на врьд его учиненою, иж под часом тых рочков, на которые не прибыл, правдиве хор был, або свои властные потребности правные на рочкох кгородских або рокох земских в иншом повете мел. А где бы который с тых врьдников кгородских без правдивое обложное хоробы або властное пилное потребности свое в другом повете на рокох, не маючи рочков судовых, омешкал або неслушне розорвал, а то бы се до трех разов на него показало, таковый врьд свой тратить. А воеводе, старостове повинни будуть такого непильного и недбалого врьдника своего, кгда на то него правне доведено будеть с того врьду зложити, а на тое местце иншого уставити.

АРТЫКУЛ 39

О кривдах в речах кравых, суду кгородскому належачих, кому бы се деяли от воевод, старост судовых и их врьдников кгородских судовых з их оселостей

Постерегаючи мы, Господар, того, абы всим подданым нашим однакая и ровная справедливость одному з другим деялася, уставуем, иж где бы хто з воевод, старосте судовых албо з их врьдников судовых кгородских, наместник, або подстаростей будь теж судья, або писар, маючи именья в том же повете, где они суть врьдниками судовыми, а с тых таких именей своих кому якую кривду в речах кравых и што кгородскому суду судит прислухаеть, будь сами або их врьдники, слуги бояре и подданные учинили, а они б з своих слуг подданных справедливости о то укривжоному вделати не хотели, тогды воеводе, старостове сами о то мають быти позывани с тых именей своих до иншого близшого врьду и суду кгородского того повету, с которим будеть о границу з оным другим

поветом, в котором ся што будеть стало, кладучи позвы через возного того ж повету, с которого и позвы выйдуть на том именью их, с которого се кривда дееть. А врьдников их судовых, естли жалобная сторона не схочеть до воеводы и старосты позвати, тогда вольно ей будеть позвати тако ж, яко вышей описано, до другого прилеглого суду кгородского, а воеводове, старостове и их врьдники в оном другом повете не вымовляючи се вызваньем з своего належного повету, повинни будуть перед тым другим урядом за позвы становитисе и росправу в таких речах водлуг права приймовати. А зостанут ли в чом с права винни, тому тот же врьд, который судил, и отправа на них и о селостях их, водлуг порадку сего статуту чинити маеть. Оповеданье, теж и записыванье тых кривд и всяких иных поступков правных маеть быти чинено, где жалобная сторона похочеть, або в том же кгороде того повету, где се што станеть, або на том же другом уряде, до которого и позванье в сем артыкуле указано. [...]

[...] АРТЫКУЛ 63

О том, где бы воевода, староста або судья, подсудок и писар так замковый, яко и земский врьд, або подкоморий комисар, седечы на суде, кого соромотил, або ся на кого рукою торгнул

Теж уставуем, иж кгда бы хто с тых вышей мененых врьдников наших, седячы на суде, кого словы неучствивыми соромотил, тогда тот такой врьдник, за доводом явным слушным, маеть на замку шесть недель седети. А если ж бы который воевода, староста або который з их врьдников судовых кгородских албо теж судья, подсудок, писар земский або подкоморий, альбо комисар сам кгвалт местцу нашему господарскому и суду учинил, а кого на суде ранил, таковой врьдник горло тратить. А пакли бы забил, таковой горло и честь тратить, а навезка або головщина з именья его совито маеть быти плачона. А о то укривжоной стороне такого врьдника волно будеть позвати на рок завитый до нас, Господара. Вед же хто бы свовольне дал врьду причину словы и рукою торгнулся, и початок учинил, а тот врьдник в обороне, примушоный початком его брони добыл, ранил або забил, таковой за слушным выводом от тое вины и каранья волен будеть. [...]

Роздел ДЕВЯТЫЙ

**О ПОДКОМОРИХ В ПОВЕТЕХ И О ПРАВАХ ЗЕМЛЕННЫХ,
О ГРАНИЦАХ И О МЕЖАХ**

АРТЫКУЛ 1

О установленью подкоморых в поветех и о прысязе их

Уставуем, иж в кождом повете маеть быти подкоморий присяглый и осельый в повете том, также и в земли жомоитской. Вед же того врьду полкоморства иначей давати не маем, одно за обраньем на то певных особ чотырех через обывателей кождое земли и повету тым порядком, яко обиранья иных врьдников судовых: земских, судьи, подсудка и писара ест в сем статуте описано. А с тых особ обраных и нам от станов поданых кого се нам напрыстойней видети будеть,

того мы, Господар, з верхности наше господарское, на тот врьд преложим и привилъем нашим его потвердим до живота его або до подвышенья на иньший який болший врьд або достоенство А первей, нижли тым урядом подкоморским справовати будеть, маеть прысягу на тот врьд свой на першых рокох судовых земских, перед врьдом судовым земским и перед всеми иными станы, так на роки прыбылыми вчинити тыми словы: Я, Н, присегаю пану Богу всемогущому в троицы единому, иж на врьде том земском подкоморском, который з ласки и з рук его королевское милости, беру его королевской милости господару своему милостивому и обывателем того повету верен буду, справуючы тот врьд верне а справедливе так на суде моем подкоморском, яко теж при чиненью границ и пры сыпанью копцов, и поправенью меж, ничого большей на том уряде не постерегаючы, одно справедливости светое, и не даючи се ни в чом уводити, ани приязни, ани з вазни, ани даром, и погрозок ни чиих не дбаючы, и сторонам не радечы, ани боячисе никого, толко самого пана бога а справедливость его светую перед очима маючи. Также справы мое подкоморские на всем верне справуючы, споры обудву сторон з сказаньем, через мене учиненым, пилне до книг своих судовых уписуючы и с книг выдаючы, так ми, Боже, поможи.

АРТКУЛ 2

О повинности и владзы врьду подкоморского

Во всех розницах земляных и граничных за отосланьем от суду земского або кгородского мають подкоморые мощью зверхности наше и владзы уряду своего давати позвы по стороны под именем и печатью своею и с подписью руки свое и за тыми позвы своими от поданья их, так очевистого, яко заочного рок завитый на выезд на кгрунт складати за шесть недель о всякие розницы земельные и иные входы пожитки. Которые ж позвы подкоморого мають трвати от взятья их до поданья албо положенья стороне толко через год. А хто, позвы взявши, до году ими не позоветь, тот потом иншие позвы отновити и взяти маеть. А за позвы выехавшы подкоморый на кгрунт пенный и огледавшы довод права листов, и знаков граничных, и светков, чые листы лепшыи, и знаки граничные певнейшыи, и светки слушнейшыи, тую сторону мает ку доводу прыпустити и. выслухавшы доводу, водле статуту маеть кгрунт пенный и границы сказати, копцы и знаки граничные учинеть. А хто в кгрунте винен зостанеть, тот квалт платити повинен; а навезки всякого стану и головщызны людей простых, также шкоды вси за доводом слушным правным заразом там же на кгрунте, не откладаючы того на инший час и до иншого суду, сказати и на то все лист свой судебый под печатью своею и с подписом руки свое дати. И колко квалту, навезок, головщын, шкод подкоморый скажеть, то через лист свой отвороный винен будеть врьду тому судовому земскому або кгородскому, от которого первей отосланье к нему тое справы было, ознанити. А врьд тот судебый за отосланьем и ознаненьем подкоморого маеть стороне поведовой отправу на именью стороны противное водлуг артыкулов, в сем статуте вышей о отправе речей сужоных постановеных, учинити. А где бы з обоих сторон выводу правного на письме або теж и знаков граничных явных, слушных не было,

толко бы светки ставили, тогда поводова сторона при жалобе своей маеть быти ку доводу прыпущона, то ест ку светкам, веры годным и ку прысязе их и самого жалобника. Вед же где бы поводова сторона пушала на прысегу стороне позванной самой албо з светками ее, а она бы се за прысегу добровольне узела, тогда за прысегою реч одержить и кгвалту, боев, шкод волен будеть. А хто бы, взявши се зе прысегу, не учинил бы ее, тогда реч тратить. [...]

[...] АРТЫКУЛ 6

Абы подкоморьи повинности вряду своего досыть чынил

Уставуем, иж подкоморьи от року сторонам за позвы его прыпадаючого некоторыми иными причинами вымовляти се и проволоки справедливости людской чынити не маеть. Под тою ж присегою своею, на вряду его вчиненою, окром где бы его зашла хороба обложная, тогда он через листы свои винен будеть сторонам обу двум о том знати дати. А по выздоровенью подкоморого сторона жалобная знову о то сторону свою противную позвати мает. А подкоморьи на другом року винен будеть то перед сторонами под тою ж прысягою своею на вряду его учиненою поведити, же правдиве такую хоробою хор был, же для нее на оный рок прибыти не мог. А где бы подкоморьи, не будучы хор и обмовы хоробою не чинечы, вряду своего пилен не был и ку зволоце справедливости на рок завитый не прибыл, таковый повинен будеть стороне поводовой за кождый омешкалый рок шесть рублей грошей заплатити, а о тую вину волно будеть стороне жалобной позвати его до суду земского на рок завитый. Вед же сторона жалобная по заложенью позвом подкоморого стороны своее противное маеть подкоморому о том на далее за две недели через возного и сторону, и через лист отвороный вряду земского або кгородского дати знати. А который бы подкоморьи без причины хоробы своее до трех разов роков за позвы его зложных омешкал, таковый вряду свой тратит. [...]

[...] АРТЫКУЛ 9

О доходех подкоморого и о книгах его

Уставуем, иж доход подкоморому такий мает быти, яко тут нижей описано: от позвов его – по грошу, от листу, который будеть писан до участников албо других подкоморых – по два гроши; от листу, который будеть писан, рок прекладаючи, – два грошы; от писанья справы до книг – грош, от выписов судовых по тому, яко писару земскому албо кгородскому в роз-деле четвертом постановено, за лист отсыланья презысков на отправу до вряду – шесть грошей. А за працу и проезд подкоморого маеть ему заплата быти таковым обычаем: от копца каждого нарожного – по двадцати чотыри грошы литовских, а от посредних копцов от каждого – по грошей дванадцати. А вед же копцы один от другого не мають быти чинены ближей, одно через пять шнуров волочных, окром того, где бы ся граница закривеная прыдала, и частейших копцов потребовано. А где бы теж копцов потреба не была, одно прегоненье межы было, тогда от таковое межы от каждых пети шнуров – волочных дванадцать грошей. А пересуду от сумы сказаное подкоморый по тому ж, яко и иные судьи земские и кгородские, брати

маеть, а вси справы, позвы и листы, и выписы всякие подкоморый рукою своею подписовати маеть. А книги подкоморого по смерти его мають быти отдаваны до вряду земского судового того повету ку захованью их пры книгах земских. А кому з них выписов яких потреба будеть, тому мають быти выдаваны с подписью писара земского и с печатью судьи и подсудка.

АРТЫКУЛ 10

О установенью через подкоморого коморников

А иж бы отправа всяких справ вряду подкоморого належачых, омешканья и затрудненья никоторого не прыймуючы, але тым снадней, окром всякое проволоки и продлуженья, skutok и конец свой справедливость прыймовала. Прото в каждом повете подкоморый ку помочы своей маеть обрати одного або теж и двух коморников шляхтичов, у повете оселых, людей годных, статочных, в праве умеетных и писати умеючых, которые на рокох судовых, перед кашталяном або маршалком поветовым и перед урядом земским, а в небытности кашталянов, маршалков – перед урядом судовым земским и иными станы, на роки прыбылыми, мают прысегу таковую ж, яко сам подкоморый на вряд свой подкоморский, учынити. Ведь же тые коморники мають быти от подкоморого за недоспехом его самого посылани ку розсудку и граниченью и иным справам, вряду подкоморскому належачым, за позвы самого подкоморого, толко в речах малых, не важных, где бы шло о волоку кгрунту, або менш, маючы на то моц и владность такую, яко и сам подкоморый. И доход коморником от границ, копцов и меж маеть быть такий, яко подкоморому. А на большие, важнейшие речы сам подкоморый ездити и росправовати то повинен. А где бы кому суд коморника которого не подобалсе, о то отзов ити мает, яко и от подкоморого до суду головного. Одно ж естли бы се што в справе, в писанью и в поступку иншом яком через коморника поблудило, нижли бы прышло до розсудку skutечного о границы, о такие речы росправа з ними маеть быти перед подкоморым. А подкоморый винен з них справедливость чинити от прынесенья к нему жалобы надалей за две недели, и моцон будеть облуженья их поправити. А где бы в том чыненью справедливости с коморником, або в яком самого подкоморого облуженью, звлаща под часом заочного его сказанья, где апеляция быти не могла, кривда се стороне видеда, тогды о то подкоморого волно позвати до суду головного на рок завитый и там, где под оным часом суд головной будеть.

АРТЫКУЛ 11

О том, где бы в кгрунте земленом от самого подкоморого кривда кому деяласе або ему от кого

Паклиж бы кому от самого подкоморого албо подкоморому от кого иного кривда в кгрунте деяла се, таковой укривжонный мает сторону свою противную, водлуг науки и описанья сего статуту, до вряду належного позвати. А там, на вряде, с права прыйдет ли до того же выезду на землю не потреба будеть, тогды в таковой речы мають з урядом судового земского две особы судья с подсудком. А естли бы тые оба два быти не могли, тогды з одним з них, которым писар

земский на тот кгрунт пенный выеха-ти, и то промежку сторон водлуг права розсудком своим скончыти. А рок такому выезду, если се такая справа у суду земского точыти будеть, маеть быти очывисте сторонам зложон завитый, по dokonанью роков земских в чотырох неделях. А если такая реч с подкоморым отослана будеть на кгрунт от суду кгородского, тогды сторона поводовая маеть свою противную сторону позвом тых двух вядников судовых, земских, которые там поспети выехати будуть, такеж, яко и подкоморого позвом на шесть недель и на рок завитый позвати. А если бы зима зашла, же бы перед снегом граничити се не могло, тогды рок за позвы и очывисте маеть быти складай по збеженью снегу водлуг уваженья часу слушный и прыстойный. Апеляцыя и от тых двух вядников, где бы се кому суд их не подобал, маеть ити до суду головного, яко и от подкоморого. А за выеханьем комисарским тые вядники такеж, яко и о подкомором написано, винни будуть на оную границу выехати, и суда свого комисаром справу дати. А комисары водлуг права то кончыти будуть. А за проезд и працу тым вядником земским не инший доход в такой справе маеть быти, як подкоморому, а межи собою то напол делити будуть. А справы такие такеж до книг подкоморских уписовать, и до книг земских або кгородских сторона собе перенести маеть. [...]

Статути Великого князівства Литовського: у 3 томах. – Том 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн. 1. – Одеса, 2004. – С. 373; 382; 407; 428–441; 462–463; 483–484; 554–555; 558–559; 561–563.

№ 140

1589 р. Люблін. – 3 Ординації, що встановлювала норми виплат зі Скарбу на утримання урядників і служників двору короля Сигізмунда III, із визначенням кола обов'язків окремих категорій двірських служників

ORDYNACJA NOWA ZAPŁATY DWOROWI KRÓLA JM ZYGMUNTA III

Ordynacja nowa zapłaty dworowi Króla JM Zygmunta III, który koronowan jest w Krakowie dnia 27 Decembris Roku 1587

Przez Kró[la] Je[go] M[ości] samego, tagże Ich Mci Pany Urzędniki i Rady Koronne spisana i do skarbu tak koronnego jako i nadwornego podana w Lublinie diebus Mai A[nno] 1589

Przypatrzwszy się KJM porządkom i solucyjom wszystkiego dworu przodków naszym, tak JM Zygmunta Augusta sławnej pamięci Wuja swego, jak i Stefana antecessora swego, niedawno zmarłego, po którym regimen szczęśliwie przyjąć raczył, nie zda się JKM jedno jak nabli ej do tego przystąpić, rzeczy wszystkie w kłobę swą wprawiwszy, które jako teraz, tak i po tym moderowane być muszą. A nie będą miały wykraczać z liczby dawnej i porządku, jakoż nad liczbę mianowaną KJM przyczyniać woli nic nie ma, czego panowie urzędnicy na dworze, tak koronni jako i WKsL, a

napilniej panowie podskarbiowie koronni i WKsL, tagże i nadworni i pisarze ich w skarbie przysięgli pilnie przestrzegać mają.

Panowie urzędnicy

Którzy z dawna do rejestru dworskiego należą, nie mają mieć więcej popisanych koni jako zako za ś. pamięci Zygmunta Augusta i Stefana Królów Polskich. Solucyja z pany dworzany jednaka na każdego konia na ćwierć, która ma mieć niedziel 13, fl. 15.

Panowie dworzanie

Acz popisać każdy z nich może koni wedle dostatku swego i jako Królowi JM Panu swemu przysłużyć się będzie chciał. Ale na większe poczty zapłaty mieć nie będą jedno najwięcej na koni 6, drudzy na koni 5, na koni 4, na koni 2; na ćwierć lata na każdego konia po fl. 15. Wszakóż w popisowaniu koni panowie marszałkowie mają być ostrożni, aby nie pierwej ceduły do skarbu nie dawali tym, którzy koni popisują, ażby dostateczną wiadomość mieli, jeśli tej służbie i z jakim pocztem dosyć uczynili.

Wszystkiego dworu, tak panów urzędników jako dworzan, więcej być nie ma jedno koni 500.

Gdzieby nad tę liczbę KJM dworzan więcej przyjąć raczył, solucyja im iść nie ma z skarbu dotąd, aż się miejsce otworzy. Na każdą potrzebę, za opowiedzeniem panów marszałków albo innych urzędników na dworze przy bytności ich mci, z rozkazania KJM poczty wszyscy nemine excepto, tak w zbrojach z kopiami z innem rysztonkiem i ochędostwem, jako bez kopii i zbroi według czasu potrzeby nemine excepto, kotołwiek konną służbę ma, będzie powinien poczet zupełną mieć, na wszystkie drogi i w szeregu pod jed ą chorągwią jachać wszyscy będą mieli. Z zupełnymi poczty, nie naprzód ani w bok, ani nazad, a kto by pocztu powinnego nie stawił, od płacej onego quartału odpadnie i służba jego dalsza na łasce KJM zostanie.

Tymże pp. urzędnikom i pp. dworzanom nie będzie bezpiecznie odjechać od dworu KJM, nie uprosiwszy się u KJM i nie opowiedziawszy się pp. marszałkom, a gdy odjeżdżać który będzie, ma mieć cedułę do pp. marszałków, której oni dawać nikomu nie będą mogli, aż za wiadomością KJM; takową cedułę do skarbu nadwornego p. podskarbiemu nadwornemu albo pisarzowi jego, który zawsze przy dworze praesens będzie, ma okazać albo i oddać, a to aby około absencyjej nie było zatrudnienia, gdyż KJM absencyi płacić nie każe, jedno którzy zasługiwać praesencyją są będą żołd sobie naznaczony. A takowa absencyja tak z konnych, strawnych, jako i jurgieltnych z osobna i od obroków stajennych i piwnicznych ma być przez pisarze skarbowe dedukowana.

Gdzieby który odjechał za wolą KJM i za okazaniem ceduły w skarbie, takowy będzie miał sześć niedziel wolnych do zapłaty. A który dłużej nie będzie, a w tym czasie się nie wróci, wyrazić mu skarb będzie powinien ostatek toties quoties, by odjechał. A któryby więcej aniżeli półroka absens był, oprócz urzędników koronnych i nadwornych, takowy z rejestru dworskiego będzie wymazan, legalia impedimenta zachowawszy każdemu, gdy tego komprobuje legittime.

Któryby też non pedita venia odjechał ani ceduły do skarbu oddał, a ćwierć lata się całą absentował, takowy z rejestru dworskiego ma być alienowan.

Gdy zaś nazad do służby KJM przyjeżdżać będą, tagże pp. marszałkom opowiedzieć się powinien i cedułę od niego do skarbu wziąć, aby skarb szkody nie miał i on tagże.

Gdzieby się okazało, żeby dworzanin, który popisować miał cudze konie, a swoich pod pocztu nie miał tak wiele, jako głosić chce, a za tym powinności swej nie czyniłby zadość, takowy za opowiedzeniem KJM przez marszałki ma być od służby KJM wolnym uczyniony.

Solucyja dworska za wiadomością urzędu marszałkowskiego być ma, a to dla czystości równości, aby jeden nie więcej, niżliby mu przyszło za ten czas, jako solucyja będzie odpowiednia, upominał się w skarbie. A pisarze w skarbie płacić nie będą mieli, aż regestr ręką KJM albo panów marszałków będzie podpisany.

Temu wszystkiemu dwór KJM podlegać ma in suo genere około opowiedania, odjechania od dworu i przyjeżdżania nazad. Panowie urzędnicy, dworzanie, trukczasy, sekretarze, doktorowie, salariaci, komornicy przez ichm. pany marszałki, a inni przez swoją starszy jako siudzy komorni, pacholęta komorne i inni, także srebrni, odźwierni przez JMP podkomorzego; pp. harcerze przez starszego swego, tagże i pacholęta; kawalkatorowie przez pana koniuszego i inni wszyscy słudzy stajenni; muzycy, lutnistrzowie, kantorowie, trębacze, bębenice przez starszego klerykę. Czeladź kuchenna przez pana kuchmistrza; myśliwcy, sokolnicy przez p. łowczego. A gdzieby starsi folgę jaką albo konwiwencyją czynili, za powiedzeniem skarbowi koronnemu przez pany marszałki i za rozkazaniem KJM zapłata ma być zatrzymana.

Straż przy KJM, gdy tego potrzeba będzie, ze wszystkiego dwora KJM pp. marszałkowie postanowią, a ktoby temu dosyć nie czynił, w zapłacie ma być karana.

Panów trukczaszów nie ma być więcej jedno osób nro 12. A iż ich jest teraz więcej, zostać mają drudzy na służbie dworzańskiej, a to gdyby absentes byli do pewnego czasu, jako niżej przy wpisaniu jest opisano.

Harcerzów więcej nie ma być także osób nro 50. A pacholki mają mieć dorosłe do osadzenia koni tak wiele, żeby ich zawsze w swym porządku było koni nro 100.

Powinność ich

1. Konie aby mieli do pocztu godne i siugi na nich z dobrym ryszonkiem. A ktoby nie miał koni zupełna, traci służbę nam.

2. Tą sto koni w drodze w ordynku sami i sługami swemi przy starszym porządnie jeździć powinni pod stracaniem pieniędzy.

3. Gdy KJM w miasto wjeżdża, a zwiaszcza do stołecznego miasta albo głównego, z hałabardy pieszo do pałacu KJM prowadzić mają. Z którymi chodzić jako z bronią KJM pod stracaniem pieniędzy strawnych toties quoties.

4. Dzienną straż wedle naznaczenia przed pokojem KJM czynić powinni. Ci też i na przejezdkę przy KJM jeździć mają. A ktoby z KJM zarazem nie wyjechał i KJM nazad nie przyjechał, pieniądze strawne toties quoties traci.

5. W barwie od KJM do każdej posługi chodzić mają.

6. Z długimi rusznicami przy KJM jeździć powinni albo z krytką.

7. Ktobykolwiek do jakiego nierządu ze strony białogłów, także zwad i rozlania krwi dał jaką przyczynę, za głośnym dowodem, takowy od dworu precz i za nim się przyczynić nie godzi.

8. Absentes służbę konną i strawne tracą, którzy nad cztery niedziele dłużej mieszkają, a ten, któryby swowolnie odjechał choć na jak mniejszy czas, od służby się KJM sam odtrąca, której mieć dalej nie ma.

9. Uczciwość wszelaką i posłuszeństwo starszemu od KJM naznaczonemu czynić powinni, który też pod wiarą swą nieposłusznych KJM albo urzędowi ma odnieść.

10. Gdy też starszy ich odejdzie, tego, co na miejscu swem zostawi, słuchać powinni pod takowymiż wyżej opisanymi winami.

11. A ktobykolwiek z tych sług KJM temu postanowieniu dosyć nie czynił, a swowolnie występował, takowy precz od dworu.

12. A ci wszyscy mają być przysięgli, KJM cześć i wiarę we wszystkim zachować. Panów komorników do posyłania z listy ma być osób nro 40.

Podlegać będą tym powinnościom, co o panach dworzanach napisano. A starszy ma zawsze o nich wiadomość skarbowi dawać. A jeśliby w tym był niedbały, strawne ma pieniądze tracić, a innego starszego KJM naznaczy.

Gdy w sprawach KJM bywają posyłani z listy, zwykli się niektórzy wracać w ćwierć lata i drudzy później, takowych KJM dalej za komorniki mieć nie chce, ani im zapłaty dawać, wszakoż jeśliby w daleką drogę miał, na to przystojne baczenie ma być.

Muzyków, lutników, kantorów, pacholąt do zapłaty nie ma być tylko osób nro 24
Trębaczów wszystkich polskich i szwedzkich tylko osób nro 12

Bębenic osób nro 2

Sług do srebra jako pierwszej osób nro 2

Odźwiernych osób nro 8

Kuchennej czeladzi osób nro 16

Rzemieślników obozowych osób nro 6

Kowalów obozowych nro 2

Sług obozowych osób nro 10

Kowalów stajennych osób nro 4, to jest:

do leczenia koni 1

do koni jeznych 1

do koni wozowych 2

Masztalerzów nic więcej jedno jako koni nadjennych, a przy nich paupę opatrywać powinien każdy

Woźnic wedle cugów koni, a na zaszkodę więcej nie ma być jeno woźnic 4

Myśliwców, sokolników i innych łowców osób nro 6

Piesznych do urzędu marszałkowskiego osób nro 10.

Wszystkich albo wszystek ten dwór KJW, tak w liczbie wiele ich będzie miało być, jako i w zapłacie, przyczynion przez KJW nie będzie, oprócz żeby odmianę jaką uczynić JKJW raczył. Wszakoż żołdu nie przyczyniając, gdyż się na skarb oglądać potrzeba. A ktoby tak z panów urzędników, dworzan i sekretarzów i innego dwora KJM opatrzenie jakie od KJM wziął, ma ustępować od solucyi dworskiej, według woli i naznaczenia KJM, jeśli nie in toto tedy in bona parte, aby się też drugim dostawać mogło.

Obroki stajenne, owies, siano, słoma, którym są naznaczone, pro tempore et loco będą dawane. Wszakoż kiedyby komu z jakiej przyczyny dawane nie były, pie-

niądz zamiennie mieć mają, każdy korzec krakowski kładąc po gr 4. A siano, słomę na konia po gr 1 1/2 na dzień.

Szafować owsem jednak nie będzie miał obrocny, jedno według podania rejestru skarbowego, a każdy dzień, taże i tydzień ma się dowiadować, któryby z obroczników odjechał, aby się owies, siano i słoma temu nie dawała, ale aby im owies zostawał na drugie dni, o czym sługa pp. podskarbiów, tak koronnych jako i WKsL, który takowy owies skupować i sposabiać będzie, wiedzieć zawsze i kontra rejestr wydatków mieć powinien, przymiarki na KJM zostawać mają, obrocznicy nie mają sobią tego przywłaszczać, gdyż na służbę swą każdy zapłatę mieć będzie.

Obroki surowe, które na drodze dworowi z skarbu albo na stacjach gotują, tak rozdawane być mają przez spiżarnego jako z skarbu instrukcja będzie dana, nikomu nic nie ujmując, czego panowie marszałkowie i skarb tak koronny, jako WKsL mają dojrzyć i swe sługi dla spróbowania dać mają. Jednak spiżarny powinny będzie każdego noclegu aż do miejsca rekognicyją mieć od każdego. A gdzie rekognicy nie pokaże, skarb tego spiżarnemu przyjmować nie ma, prócz sług drobniejszych, którzy rekognicy dać nie umieją, ale starszych mają świadectwo dać.

Urzędnikom

Jm. panu marszałkowi wielkiemu koronnemu na konie 24 per fl. 15 zapłata na komorze celnej poznańskiej

Jm. panu podlaskiemu jurgieltu do roku fl. 2000, strawnych per fl. 15, miasto chleba i piwa pro quartale per fl. 15, owsa kor. 12, siana i słomy na koni 24

Jm. panu marszałkowi nadwornemu jurgieltu fl. 4000, koni 12, jurgieltu dworskiego fl. 720

Jm. panu podczaszemu koronnemu jurgieltu na Tucholi fl. 2000, koni 10, strawnych fl. 10, miasto chleba i piwa fl. 300

Jm. panu podskarbiemu nadwornemu jurgieltu fl. 600, koni 10, strawnych fl. 520, miasto chleba i piwa fl. 400, owsa kor. 10, siana i słomy na koni 24

Jm. panu krajczemu nadwornemu koni 8, strawnych fl. 520, miasto chleba i piwa na rok fl. 420, owsa kor. 6

Jm. panu podczaszemu nadwornemu jurgieltu fl. 1000, koni 8, strawnych w niebytności p. podczaszego koronnego fl. 10

Jm. panu podstolemu jurgieltu fl. 300, koni 8, strawnych fl. 7

Jm. panu chorążemu dwornemu koni 8, miasto koni 4 jurgieltu fl. 240

Jm. panu Maciejowskiemu koniuszemu koni 8, strawnych fl. 8, miasto chleba i piwa fl. 104, owsa kor. 12, siana i słomy na koni 24

Jm. panu oboźnemu koni 8, strawnych fl. 7, owsa kor. 6, siana i słomy na koni 12

Jm. panu kuchmistrzowi jurgieltu dworskiego fl. 400, stół z kuchni KJM i potrawy warzone, miasto chleba i piwa fl. 400, owsa kor. 4, siana i słomy na koni 8

Panom hioźniczym

[...]*

---

* Тут і далі опущено переліки прізвищ двірських служників, передусім – середньої та нижчої категорій.

Panom dworzanom

- P. Jan Bełżecki jurgieltu fl. 360, tenże na starostwie stężyckim jurgieltu ma fl. 1000, koni 6, jurgieltu dworskiego względem koni 4 fl. 240
- P. Bułakowski jurgieltu z ceł dworskich fl. 500, koni 6
- P. Jakub Pilchowski koni 6, względem koni 2 jurgieltu dworskiego fl. 120
- P. Zygmuntowi Myszkowskiemu koni 6, względem koni 2 jurgieltu dworskiego fl. 120
- P. Prokopowi Pieniżkowi koni 6, jurgieltu dworskiego tagże fl. 120
- P. Raczkowi koni 6, jurgieltu dworskiego tagże fl. 120
- P. Bekiesz
- P. Krzysztof Wolski
- P. Jerzy Latański
- [...]

Panowie trukczaszcy

Tych za Króla JM Stefana było nro 12. A teraz, iż jest przyjętych i wpisanych nro 25, zostać do czasu mają, wszakoż któryby absens byłz jakiejkolwiek przyczyny od dworu do niedziel 13, już trukczaski służby mieć nie będzie jedno dworzańską a nad tę liczbę, która teraz jest 25, więcej miejsca mieć nie będzie, ażby zaś do starej służby przyszło. A nie więcej ich być zawsze ma jedno nro 12. Tagże któryby służby tej nie odprawował i powinności swej dosyć nie czynił z jakiejkolwiek przyczyny, tagże od tej służby ma być alienowan, a na dworską wpisać.

- P. Suchodolski koni 6, jurgieltu dworskiego fl. 100, strawnych fl. 3/10
- [...]

Panowie sekretarze

Za Króla JM Stefana nie było ich do płacej dworskiej jedno osób nro 8. Teraz, iż jest ich niemała liczba do solucyi dworskiej, KJM przyjmować raczy tylko nro 16. A na potym liczba ich nie ma być, ale gdy inni ustępować albo też powinności swej dosyć czynić nie będą, tedy na ich miejsce mają inni sukcedować, ci którzy od solucyi dworskiej teraz są odłączeni, ale onej skarbu koronnego albo z prowentów koronnych repet

Do solucyi dworskiej ci są naznaczeni

- Jm. ks. Fogelwerder jurgieltu fl. 500, strawnych, gdy praesens będzie, fl. 6
- P. Marcin Broniowski jurgieltu dworskiego fl. 360, temuż oprawy miasto strawnych jurgieltu dworskiego fl. 208
- P. Zamojski jurgieltu na cle koronnym fl. 1000, jurgieltu dworskiego gdy praesens będzie, fl. 360 [...]
- Inni panowie sekretarze do solucyi dworskiej należeć nie będą jako:
- P. Heideisztein na prowentach ma mieć naznaczone, co mu KJM naznaczył, jurgieltu fl. 1000, do czego służby zwykłej 360 fl.
- P. Zieleński wojewoda płocki, p. Streptowski, p. Paczek, p. Krasowski, p. Narzymiski, p. Maliszewski, p. Rembowski, p. Węgliński tych osób nro 8, iż przy JKJM nie bywają obecni, w skarbie albo na prowenciech koronnych mają mieć salaria naznaczone podług łaski KJM

P. Krzysztof Dzierzek jurgieltu fl. 409/10, strawnych fl. 208, te obedwie sumy z prowentów koronnych ma mieć naznaczone

P. Stefanowski jurgieltu fl. 200, strawnych fl. 416, te obedwie sumy, które miał za KJM Stefana za swój urząd, z prowentów koronnych ma mieć naznaczone

Panowie harcerze

Tych więtsza liczba bywać nie ma jedno osób nro 50. A gdzieby który od KJM był przyjęty, nie ma sukcedować, aż gdy miejsce wakować będzie. Czego skarb ma pilnie przestrzegać [...]

Doktorom i kapellanom

Ks. Skarga teolog jurgieltu dworskiego fl. 200, strawnych fl. 5, na dzień chleba rżanego bochenków 6, białego bochenków 6, piwa kufli 6

Ks. Bernatowi jurgieltu dworskiego fl. 200, strawnych naznaczonej było fl. 5, ale miasto pieniędzy półmiski z kuchni KJM są naznaczone za obiad potraw nro 5, a na wieczerzę nro 4, na dzień chleba rżanego bochenków 6, białego bochenków 6, wina garniec 1, piwa kufli 6

Ks. Jan Fin, ks. Jakub Olsztin, ks. Adam Belga, ks. Piotr Szwed – osobom tym nro 4 każdemu z nich do roku jurgieltu po fl. 100 strawnych każdemu fl. 5, tymże rżanego chleba bochenków nro 14, białego chleba bochenków nro 8, piwa kufli 14, wina olla 1, owsa tymże kor. 6, siana na koni 12

Ślaski kleryka jurgieltu dworskiego fl. 20, strawnego fl. 2, rżanego bochenków 3, białego bochenków 2, piwa kufli 3, temuż w drodze dla aparatów i jego samego koni nro 2

Medykom doktorom

P. Bucelli doktorowi jurgieltu na zamku krakowskim fl. 841/20, z kuchni KJM mieć będzie: rżanego bochenków 12, białego bochenków 8, wina oll[ae] 1 1/2, piwa kufli 15, owsa kor. 2, siana na koni 4

P. doktor Oczko jurgieltu w skarbie fl. 360, strawnych, gdy praesens będzie, fl. 4, owsa kor. 2, siana na koni 4

P. doktor Gosławski, póki praesens będzie, jurgieltu dworskiego fl. 200, strawnych fl. 4, owsa kor. 2, siana na kom 4

Salariatom świeckim

[...]

Pacholętom na koni 2

[...]

Pacholętom pokojowym

[...]

Panowie komornicy

Według naznaczenia KJM w instrukcyi przy tym registrze opisanej, nie ma być większa liczba jedno nro 40 i tak wiekom solucyja ma być czyniona, przestroga wszystkiego jako wyżej opisano. A drudzy do solucyji nie będą należeć, póki się miejsce

nie trafi, czego starszy ich pilnie przestrzegać i skarbowi na każdy dzień o odjechaniu każdego sprawę dawać będzie powinien [...].

Muzykom

P. Krzysztofowi starszemu jurgieltu dworskiego fl. 200, strawnych fl. 5, rzanego bochenków 8, białego bochenków 6, piwa kufli 8, owsa kor. 2 1/2, temuż na pacholąt i śpiewaków nro 6 strawnych fl. 1, sukna falendyszowego samemu łokci 10, a na pacholęta po łokci 7

Organistom nro 2, każdemu z nich jurgieltu dworskiego fl. 100, strawnych fl. 4, owsa każdemu po kor. 1, siana koni 2

Kicher, Bauman, Sowa, Jasiak, Paweł, Grocholski tym muzykom nro 6 każdemu jurgieltu dworskiego po fl. 100, strawnych fl. 2, każdemu owsa kor. 1, siana na koni, tymże sukna po łokci 9

Śpiewakom

Walentinus, Głogowski, Grzegorz, Leszczycki, Nadolski, Abrek, Bachus, Wieliczka, Piątkowski, Ramułt, Nablinski, Iłża, Kałowski, Żniński tym osobom 14 każdemu jurgieltu dworskiego po fl. 40, strawnych fl. 1/10, każdemu owsa kor. 1/2, siana na koni 1, sukna każdemu po łokci 9

Lutnistom nro 2, każdemu z nich, gdy praesens, po fl. 150, strawnych fl. 3, owsa po kor. 1/2, siana na koni 2

Trębaczów nro 8, każdemu z nich jurgieltu dworskiego po fl. 40, strawnych po fl. 2, owsa po kor. 1, siana na koni, sukna każdemu po łokci 9

Bębency sukna łokci 9, jurgieltu dworskiego fl. 40, strawnych fl. 2, owsa kor. 2, siana na koni 4

Bębena chłopiec sukna łokci 5, jurgieltu dworskiego fl. 20, strawne przy bębency swym

Sługom do srebra

[...]

Odźwiernym

[...]

Czeladzi kuchennej

[...]

Rzemieślnikom

[...]

Krawców nro 2, miasto chleba każdemu po fl. 2 Górski namietnik sukna łokci 9, kożuch za fl. 5, strawnych fl. 3 Palacz Andrzejek z pomocnikiem społu jurgieltu dworskiego fl. 8, strawnych fl. 0/20, rzanych bochenków 2, piwa kufli 2, sukna łokci 6

Łaziebników 2, każdemu z nich strawnych po fl. 0/20, rzanego bochenków 2, piwa po kufli 2

Piekarzom 2:

Koncz sukna łokci 9, jurgieltu dworskiego fl. 66/20, piwa kufli 4 Grabski drugi piekarz sukna łokci 9, jurgieltu dworskiego fl. 40, piwa kufli 4

	Łowcom myśliwcom
[...]	
	Myśliwcom do psów
[...]	
	Czeladź stajenna
[...]	
	Czeladzi obozowej
[...]	
	Sigismundus Rex

Ordynacja dworu Zygmunta III z 1589 roku. – Warszawa, 2004. – S. 46–83. Мова польська.

№ 141

1589 р. Варшава. – 3 постанови варшавського вального сейму про ревізію країв подільських і руських; місця урядників Брацлавського і Волинського воєводств; коректуру прав і звичаїв цих самих воєводств; придушення “української сваволі”, а також про Трибунал Волинського і Брацлавського воєводств, зокрема, порядок обирання і приведення до присяги суддів; організацію судочинства, місця проведення судових засідань; писарів і зберігання книг

[...] 69. Rewizya kraiow podolskich i ruskich

Naznaczamy rewizory Nasze do Rusi i Podola na oznaczenie miejsc, po ktore by wieczności miały być dawane. Ktorzy na blisko przyszły sejm relacją rewizyi Nam przysłać będą powinni.

[...]

75. Miejsca urzędników Braclawskiego i Wołyńskiego województw

Postanawiamy też, aby urzędnicy ziemscy w tych województwach, także dygnitarze przez Nas kiedy będą dani, aby miejsca swe obyczajem miejsc koronnych województw odprawowali, tym porządkiem: podkomorzowie, chorążowie, sędziowie, stolnikowie, podczaszowie, łowczowie, cześnikowie, miecznicy, skarbnicy, wojscy.

76. Korrektura praw i zwyczajów województw tychże

Naznaczamy czas, dzień świętego Jana Chrzciciela blisko przyszły [24 VI 1589] na miejscu tym kędy sejmiki insze odprawują, aby obywatele onych województw osoby pewne między sobą obrawszy, korrekture praw swych pisali. Na którą korrekture generalną koronną do Lublina na przyszły święty Marcin [11 XI 1589] pro cognitione deputatów koronnych przysiąc będą powinni.

[...]

81. Zahamowanie ukraińskiego swowoleństwa

Z strony ludzi swowolnych wojewodztw Ruskiego i Podolskiego i inszych, którzy przejeżdżając granice koronne, zagranicznikom gwałty i szkody czynią, pakta z postronnemi państwa sąsiedzi koronnemi wzruszają, nic nie bacząc na niebezpieczeństwo Rzeczypospolitej, które by za czasem stąd urość mogło. Deputuiemy kommissarze Nasze z sejmu niniejszego, którzy wszystkie te swowoleństwa sądzić i karać mają do przyszłego sejmu tylko. Plebeios na gardle karać, które plebeios panowie ich, albo u których by byli arestowani albo ich pozew zastał, postawić na roku peremptorie. A gdzie by uciekł, przysięgę uczyni, iako non dedit causam aufugiendi, ani o nim wie, tak że arest i pozew go u nich nie zastał. A szlachcice osiadłe statutem koronnym de guerris uczynionym, sądzić i karać mają. A gdzie by się co też trudnego trafiło, zwiastcza z osiadłemi szlachcicami, czemu by rozsądkiem swym zdołać nie mogli, tedy do Nas iako najrychlej pro informatione posiać mają. Także nieosiadłego szlachcica karać i sądzić, nie odsyłając pro informatione do Nas podiug występku każdego. A ieśliby szlachcic nieosiadły nie stanął, tedy ma być odesłan na sejm na wywołanie i publikowanie bezecnym. A tak mają czynić sprawiedliwość iako z rzeczy przeszłych, tak i przyszłych, do sejmu przyszłego wyżej mianowanego, na którym wieczny obyczaj tej tam sprawiedliwości i pohamowanie tych swowoleństw, laudo communi statutum opatrzymy [...].

II. TRYBUNAŁ WOŁYŃSKIEGO I BRACŁAWSKIEGO WOJEWODZTW

Zygmunt Trzeci, z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Kijowskie, Wołyńskie, Podlaskie, Inflantckie etc. etc. i Królestwa Szwedzkiego własny dziedzic i przysły krol.

1. Oznajmujemy wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, iż My mając wzgląd i osobliwe baczenie na obywatelwo woiewodztwa Wołyńskiego i Braclawskiego, którzy w tak wielkim niebezpieczeństwie od przyległego a bardzo prędkiego nieprzyjaciela z innemi woiewodztwy przyległymi, Ruskim, Podolskim, także i inszemi i pogranicznych zamkow dzierzawcami, dla zachowania granic ziem tych krwie przelewać nie litowali. Czego iako przed przywróceniem do Korony Polskiej, tak i po wcieleniu, przodkowie Nasi i My sami z rzeczy oczom podanej doznaliśmy, i chcąc chęci ich łaską Naszą królewską im nagrodzić i ich umysły a związki wcielenia ich do Korony tym więcej ugruntować, tak iako przy szczęśliwej Koronacyi Naszej, wszystkim zarówno stanom duchownym i świeckim obywatelom Korony oboiego narodu, prawa, swobody, przywileje, daniny służące trzymać, zachować przyrzekliśmy. Nie przywodząc w żadną wątpliwość ani spor wszystkich praw i postępkom, ale używanie ich w całości zachowując, one wszystkie wedle własności i brzmienia słow rozumiejąc, iako o tym szerzej prawa, przywileje na Uniej i konstytucja w Krakowie na pomienionej Koronacyi Naszej obmawia. Do tych swobód wolności przydaiem i osobliwie mocą sejmu terażniejszego z pozwoleniem wszech stanów duchownych i świeckich, także posłów ziemskich, poprawę praw i ich postępków prawnych, na tym sejmie walnym, przez posły tego woiewodztwa podane iako się w sobie mają, dosyć czyniąc żądności ich, za prawo mieć chcemy. I osobliwe artykuły waruiemy i onym iako członkom ciała prawdziwego i głowy nierozdzielonej, porównanie sądow trybu-

nalskich, ich spraw ziemskich, podkomorskich, kommissarskich, grodzkich i innych wszelakich, tą konstytucją Naszą sejmową wyrażamy i sposyby około sprawiedliwości, na której wszystek rząd domowy należy i z której wszystkie dobre obyczaje w każdej Rzeczypospolitej pochodzą, postanowienie niżej opisane uczyniliśmy.

2. Porządek do obierania sędziów

Naprzód do obierania sędziów, sejmiki tym województwom składamy na dzień i czas pewny w Trybunale Koronnym opisany, to iest na pierwszy poniedziałek po Narodzeniu Panny Maryi w roku terażniejszym [11 IX] tysiąc pięćset ośmdziesiąt dziewiątym w województwie Wołyńskim pierwszego roku w Łucku, drugiego w Włodzimierzu, trzeciego w Krzemieńcu, i tak altematą bywać ma. A w województwie Braclawskim zawždy w Winnicy. A potym zawždy każdego roku na tenże rok i dzień wyżej opisany, do obierania takowych sędziów, do tych sądów trybunalskich, na miejscach przyrzeczonych, tym to obiema województwom i takimże porządkiem, sejmiki mocą niniejszego sejmu naznaczamy.

3. Obieranie sędziów

Na których sejmikach każde z tych województw obrać będzie powinno między sobą, to iest województwo Wołyńskie z powiatu Łuckiego osyb dwie; z powiatu Włodzimierskiego dwie; a z powiatu Krzemienieckiego osyb dwie. A województwo Braclawskie osób dwie, ludzi godnych, bogobojnych, cnotliwych, rodzaju szlacheckiego i obywatelów tamecznych, prawa i zwyczajów sądowych tamecznego prawa umiejętnych i osiadłych. A gdzie by który takowy był obrany z tych, którzy na inszych sądziech zasiadają, gdyby się trafiła sprawa za pozwu odesłaniem abo za appellacją od którego z nich, ten na ten czas na sądzie w onej sprawie wotować nie ma, i wynieść, gdy insi wota swoje podawać poczną, powinien będzie. A ci obrani sędziowie do drugich tylko sądów trwać mają, a insi na ich miejsce do tego sądu abo trybunału głównego obierani być mają, czasu i dnia obierania tych sędziów wyżej naznaczonego, tak iż żaden z elektów powtore na te sądy nie ma być obierany do lat czterech, oprócz tego gdzie by się w którym województwie na tegoż wszyscy jednostajnie zgodzili, a iżby się tego podiał, uprosili. Ktemu ieśliby też z tych województw dla ktorejkoľwiek przyczyny elekcja nie doszła abo śmierć, abo choroba ktorego elekta zakroczyła, abo też rozryźnienie iakie między nimi samymi przeszkodziło, tedy ci mają ostać na sądziech trybunalskich, których większą część szlachty na sejmiku obierze i onym instrukcją podpisze i podpieczętuje, co trybunał rozsądzić ma koronny.

4. Przysięga tych sędziów

Obrani sędziowie z onych województw na czas i miejsca tym sądom naznaczone ziechawszy się, przysięgę iako w statucie ich sędzia ziemski przysięga, oni też takową uczynić mają, z tym dokładem, iż z mowy i porozumienia w żadnych sprawach z żadnym nie czynić, radzić, przestrzegać, rad tajemnych odnosić i podarków brać nie będzie. A iż też nie starał się, aby na te sądy obrany był, i nie iest sługą rękodajnym ani jurgielnikiem ktorego pana. Także deputaci koronnych województw winni będą pod obowiązkiem przysięgi swej z tymi deputaty wołyńskimi sprawy obywatelów wołyńskich, braclawskich ziem prawem ich własnym sądzić.

5. Jako sędzić maia

Gdyż wszyscy obywatele tych woiewodztw, Wołyńskiego i Braclawskiego iednakiej wolności praw używaią, tedy też wszyscy rywno tymże jednakim prawem ich, którym się sądzą, i iako na ten czas sobie praw swoich poprawili i ieszcze będą poprawować, u trybunału sędzić się maia. A to tym porządkiem, sprawiedliwie z rejestru zaraz po woiewodztwach, nie odstrzelając się od prawa ich własnego, ani słow w statucie i praw ich opisanych wykładając, iedno tak iako się same w sobie rozumieją. A dekret z pisma czytac ma być, na którym dwa deputaci z woiewodztw koronnych, a z tych woiewodztw dwa podpisać się maia. A gdyby się też trafiła rozność wot, maia raz, dwa i trzy znowu przez wota puścić i przy tej stronie zamknienie zostawać ma, która za sobą dowody słuszne i prawne będzie miała, przy których większa część zamykać ma. A gdy duchownych sprawa rzymskiej religyi z tych woiewodztw przypadnie, tedy deputatów sześć wołyńskich, a sześć duchownych koronnych takie sprawy odsądzać maia. A gdyby z tych woiewodztw, Wołyńskiego i Braclawskiego, przez którą przyczynę sześci deputatów nie było, tedy aby równa liczba być mogła, na miejsce onego abo ich, polscy deputaci maia być przyłączeni i tymże prawem ich takowe sprawy powinni odsądzać będą. A gdy insze woiewodztwa koronne inszym prawem koronnym sędzić się będą, tedy ciż wszyscy deputaci tych woiewodztw, Wołyńskiego i Braclawskiego, będą powinni z temiż deputaty zasiadać i wotować. Wszakże w liczbie tylko z tych woiewodztw dwa głosy maia być policzone i ciż dwa tylko pamiętne brać maia.

6. Co sędzić maia

Sędzić maia sprawy wszystkie od sądów ziemskich i grodzkich, podkomorskich, kommissarskich, za pozwy, appellacyami, odesłaniem, limitacyami, inszym wszelakim obyczaiem i wszystkie insze ktorekolwiek za dworem Naszym Krolewskim idą, tak od urzędników, iako też z urzędów, o nieuczynienie odprawy dekretom, sądom, trybunalskiego głównego koronnego w tych rzeczach, ktore temu sądowi trybunalskiemu sędzić należy i osądzone będą, inszych doległości i ubliżenia sądów abo urzędów starościch i urzędników około nieuczynienia sprawiedliwosci, tych wszystkich spraw, ktore bądź w trybunale, bądź w ziemstwie abo w grodzie przesądzone i na urząd do starostw i na uczynienie odprawy odesłane, gdzie by wedle tego odesłania bez wszelakich przewłok odprawowane nie były. Także i insze wszelakie sprawy ktorekolwiek, tak z dawnych iako i z nowych pozwów, przypozwów przypadać, a temu trybunału należeć będą, a tamże przed tymże sądem trybunalskim wszystkie strony w sprawach swoich sądowych rok i roki będą mieć, według ich appellacyi, pozwów, przypozwów, tak zawitych iako i niezawitych, odesłania, odłożenia i inszych wszelakich stopniów prawnych, iako za dworem mieć by mieli, żadnych nie wymuiąc według ich kontrowersyi, spraw, dekretów, appellacyi, ruszenia, odesłania, rospisow, odkładania i inszych punktów prawnych, żadnej strony prawa nie ubliżając. Wyjąwszy tylko sprawy i własne kryminalne, to iest komu by szło o cześć, co wedle prawa ich, sądowi Naszemu na sejmie należy. A gdyby kto o co inszego na sejm abo za dworem kogo wyzywał, tedy gdy będzie uznano na sejmie abo trybunale, że niesłusznie wyzywał, ma dwanaście niedziel w wieży siedzieć, a winy sto grzywien i szkody stronie zapłacić, a sprawa ma być odesłana do należącego sadu. Wszakże w artykulech kryminalnych, od sądu i prawa grodzkiego appellacya

ma być do sądu trybunalskiego, wyiawszy tylko sprawy prawa majdeburskiego, rzeczy skarbu Naszego, ktore z ostrożeniem pewnym, sądowi Naszemu należeć będą. Także ieśliby kto starostę albo dzierżawcę o grunt Nasz pozwał, o takie dobra ma być sąd na sejmie, praw i przywileiow ich niwczym nie naruszaiąc.

7. Miejsca sądom

Iż Wielkiej Polski woiewodztwom Piotrkow, a Małej Polski woiewodztwom Lublin ku odprawowaniu sądów trybunalskich naznaczone są, gdzie też te woiewodztwa Wołyńskie i Braclawskie z sądy swoiemi należeć będą, z tym dokładem, iż deputaci tych obudwu woiewodztw maią do Piotrkowa na czas niżej naznaczoney zieżdżać się i spolnie z deputaty inszych woiewodztw koronnych, przysięgę wyżej opisaną na te sądy uczyniwszy, one odprawować. A odsądziwszy Wielkiej Polski woiewodztwa w Piotrkowie, maią ziechać na czas także wyżej naznaczoney do Lublina, i także tam z deputaty innych woiewodztw koronnych, odsądzić wszystkie woiewodztwa Małej Polski.

8. Bepieczność sądow

Przed ktore to sądy osoba żadna iakiegożkolwiek stanu, dostojenstwa i godności, ktora by sprawy swej nie miała, chodzić nie ma, aż kogo z rejestru zawołaią, albo iako wiele uczestników do iednej sprawy należących, tedy nie z żadną zgrią do sprawy swojej przystąpić i do gmachu wchodzić ma, albo maią, tylko samoczwartemu, to iest z prokuratorem a ze dwiema przyiacioły. A ieśliby ktory upornie wszedł albo napomniony wyniść nie chciał, albo w domu sądowym wołanie czynił, tedy ma być na nim skazana wina sowita czternaście grzywien, którą zaraz pod drugą takowąż winą, od sądu nie odchodząc, sądowi położyć powinien będzie, i przeciw nieposłusznemu odprawa rzeczy osadzonej iść ma. Przy wotowaniu aby żaden nie zostawał, oprócz tych, ktorzy do tego przysięgli sądu. Ktemu żaden na sejmiku obierania sędziów, iako i na miejsce, gdzie sądy będą odprawowane, aby nie śmiał przyjeżdżać i przychodzić z bronią i żadnemi innemi broniami, okrom miecza, korda, szable, szpady. A kto by śmiał z strzelbą albo inszą bronią wszelaką przyiachać albo z nią chodzić, aby pięćdziesiąt grzywien winy był karan, zawicie nie chodząc do sądu albo od sejmiku, pod winą czternastą grzywien. A ieśliby kto upornie odszedł, tedy ma być odesłan na exekucyą wedle prawa do urzędu grodzkiego. A gdzie by kto na sejmiku obierania sędziow albo też w trzech niedzielach przed zaczęciem sądu albo też w trzech niedzielach po sądzeniu, iaką osobę szlachecką ranił albo zabił, tedy według statutu postąpić przeciw niemu, nie inaczej iedno iakoby to na sejmie przy Nas uczynił.

9. Czasy sądów

Sądy naprzód poczynać się maią zawždy w Piotrkowie w poniedziałek pierwszy po świętym Marcynie [po 11 XI], a kończyć się maią do Kwietnej Niedziele. A w Lublinie też sądy począć się maią w poniedziałek pierwszy po Przewodniej Niedzieli, a sądzić się maią dokąd się nie skończą. Wszakże pod tym czasem odprawowania tych sądów trybunalskich, iako w inszych woiewodztwach i w powieciech koronnych, tak i w tych woiewodztwach Wołyńskim i Braclawskim, sądy ziemskie i grodzkie i podkomorskie, sądzone i odprawowane na roki i czasy swoje, naznaczone być maią.

10. Utwierdzenie dekretów

A dekreta tych wszystkich sądów mają być tak ważne, iako Nasze Krolewskie, na sejmie uczynione. A ktobykolwiek na sejm, abo też przed Nas za dworem, od kogokolwiek iakimkolwiek obyczaiem ku skażeniu takowego dekretu od sędziów głównych był pozwany, tedy każdy takowy pozwany od pozwów i od rzeczy chociaby nie stał, za tym pozwem abo mandatem Naszym ma być wolen. A kto by ieszcze tak upomy być chciał, a przypowiedał się na takowe pozwy i na nich ieśliby co zaocznie odzierał, takowe odzierzenie nie ma mieć żadnej ważności i nie może być ku żadnej szkodzie nikomu, ani przez urząd Nasz odprawowani być mają. A ieśliby też za przywodem czyim do sądu pozwany na takowy pozew stał, tedy ten, kto wyzywał, powinien będzie sam abo prokurator iego, nie odchodząc z prawa, zapłacić winę sto grzywien, pod winą czternastu grzywien; ktorej wina sta grzywien połowica stronie, a druga połowica do skarbu Naszego być ma. A w sprawie osądzonej przez sędzię główne, ieśliby się dosyć nie stało w odprawie, ma być odesłano do urzędu należnego, gdzie winowatych osiadłość iest, ku wykonaniu rzeczy osądzonej. A nadto prokurator, ktory by przeciw tym dekretom od kogo popierał, ma być skazan do wieże na tydzień siedzieć na dnie, gdzie by się im przed Nami sprawa iaka przytrafiła.

11. O pisarzu i chowaniu ksiąg

Pisarze ziemscy onych woiewodztw Wołyńskiego i Braclawskiego, gdy sprawy ich u tego trybunału odprawowane będą, mają i powinni będą przy tych sędziach być i tam przysięgę zwyczajem Trybunału Koronnego uczyniwszy, z nimi zasiadać i księgi osobne mieć, tylko vorum nie wydaiąc, a wszystkie sprawy do tych ksiąg pismem ruskim zapisować. Dekreta i sprawy wszelakie także pismem ruskim wydawać, za pieczęcią ziemską onego woiewodztwa abo powiatu, z ktorego będzie z tych woiewodztw wybran. To iest, z woiewodztwa Wołyńskiego herbowe pieczęci Krzyż, a na Krzyżu Orzeł. Także i woiewodztwu Braclawskiemu ma być pół Miesiąca a Krzyż. A z podpisem ręki swej, także i podpisem rąk deputatów trybunalskich przynamniej czterech, ktorzy pisarze ich wczas przed początkiem sądów onych woiewodztw do Lublina przyjeżdżać i sprawy ich do rejestru porządkiem statutowym wpisować mają. A te księgi spraw ich pospołu z księgami spraw koronnych trybunalskich być mają chowane. Których leżenie tak iako i polskich trybunalskich być ma. Na ktory czas powinien będzie pisarz trybunalski tych woiewodztw zjeżdżać, pod winą stracenia urzędu, trzy razy porządkiem z powiatów woiewodztwa Braclawskiego, czwarty raz do tych sądów głównych obierać. I tak zawždy zachować się ma, ktory pisarz tym sposobem obrany, sprawy tych obudwu woiewodztw odprawować ma, to osobliwie waruiąc, ieśliby pod tym czasem odprawowania tych sądów głównych roki ziemskie w ktorym powiecie onych woiewodztw przypadły, a za obraniem z tego powiatu pisarza ziemskiego do Trybunału, sądzone być nie mogły. Takowe roki po odsądzeniu tych spraw i sądów głównych, we cztery niedziele za temiż pozwy odprawowane być mają.

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 112–125. Мова польська.

1590 р., лютого 26. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Януша Жабокрицького кременецьким земським суддею

Жикгимонт Третий, Божю млстью корол полский, великий кнзь литовский, руский, пруский, мазовецкий, жомойтский, ифлянтский, киевский, волынский, подляшский, Королевства Шведского власный дедич и пришлыи король

Ўзнаимуем тым ншим листом всѣмъ вобец и кождому зособна, кому колвекъ то ведати належит, нинешним и на потом будучимъ, кгда нам преложено и на писме показано от Пнов Рад и урядниковъ нших, ижъ часовъ недавно прошлых на соимику елекции через велможного Януша кнжати Острозского, воеводы волынского, зложомом, рады, дикгнитаре и рицество, шляхта Обывателе земли Волыньское повету Кремянецкого, до Кремянца зъехавшися, порядком своимъ водле статуту на местъце зошлого Анътона Яловицкого, суди земьского кремянецкого, на тое то судеиство електов чотырох спосродку себе братю свою, людеи цнотливых, умеетъных, в том повете осельхъ, обралаи и имена их до нас на писме за печатью того ж пна воеводы волынского тепер послали, просечи абыхмо одного которого тых електов на преречоныи уряд судеискийи призволивши, дали и утвердили. Тогда мы, чинячи досытъ праву посполитому и належности ншои королевскои, и маючи тежъ ласкавое бачене наше за причину Пнов Радъ ншихъ на верные и пилные заслуги одного с тых то чотырох електовъ, то естъ уроженого Януша Жабокрицького, которыи не упослежаючи ни в чомъ учтивых предков своих старожитного дому шляхетского Жабокрицьких, почавши з молодых летъ своих, аж до сего часу так в речах рицерских, яко теж в правныхъ и во всяких инъших справахъ и припадъках завжды упреимую вѣру, дѣльность и неомешкалые послуги, яко предкомъ ншим, такъ же намъ самим и Речи Посполитои завжды статечне и пожиточне отдавал и отдаеть. До чого всего и впередь, хотячи его тым шхотънеишого учинити, прото оныи уряд судеиство земское кремянецкое за всякою владностю, присудом и пожитки преречоному Янушу Жабокрицькому дали есмо и тымъ листом ншим даемъ. Маеи он порядком звыклым, в праве посполитом описаным, на тот уряд вступивши, всѣ sprawy судовые пилне а неомешкале отправовати, спрадливост укrywжонным чинити, судити и наказовати и во всемъ ся пристоине заховати таковым обычаемъ, порядкомъ и поступъкомъ, яко моц и владност того уряду в праве посполитомъ естъ описана, без всякое над право обтяжливости людское аж до своего живота альбо до большого достоенством опатрениа его.

Што всѣмъ и кождому зособна, кому то ведати належит, злаща обывателем воеводства Волынского а особливе повету Кремянецкого, ку ведомости приводим и росказуемъ, абы есте уроженого Януша Жабокрицького за властного судю земского кремянецкого мели и ему зуполне властность справ судовых признавали, местъца допушчали, послушенство, пожитки и всѣ належности правне належачие отдавали и в таковом уважени, чти его маючи, в якои предкове его, суди земьские кремянецкие, были и вси иные в других поветехъ бывають мяны.

А для лепшого вѣры и свидѣцтва сего листь рукою нашою подписавши, печат нашу корунную до него притиснути есмо розказали.

Писан у Варшаве, дня двадцать шостого мсца феврала року ѿт нароженя Иусуъ Хрыстова тысяча пятсотъ деветьдѣсятого а королевана ншого року третего.

У того привилею печат коронная а подпис руки его королевъское млсти в тые слова: Sigismundus Rex. Такъ же и подпис руки писара канцлярии коронное в тые слова: Lawrin Piesoczynsky, notary.

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 8, арк. 45 зв.–46 зв. Запис в актовій книзі.

№ 143

1590 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про повноваження гетьмана коронного щодо забезпечення належного стану “замків і амуніції”, “порядку” на Україні і недопущення козацької “сваволі”; розміри податків у Волинському воєводстві та кількість збирачів податків

[...]

12. Opatrowania zamków i municyi.

Gdzie by to Pan Bog dopuścił, żeby nieprzyjaciel mocą wielką z działa i apparatusem wojennym w ziemię Nasze wciągnąć miał i udał się na dobywanie zamków i miejsc iakich, iż wiele należy na tym, aby w ręce iego żadne municye nie przychodziły i nie miał się gdzie sobić, postanawiamy uchwałą niniejszego sejmu, aby wszyscy, tak Panowie Rady, iako książęta i szlacheckiego stanu ludzie, którzy by chcieli zamki swe zatrzymać, takie opatrowali i osadzali ludźmi, strzelbą i żywnością, iakoby wytrwać i oprzeć się nieprzyjacielowi mogli. Kto by abo nie mógł abo nie chciał, abo miejsce i municya nie potemu była, żeby gwałtowi i impetowi wielkiemu wytrwać nie mogła, te aby wedle czasu i potrzeby były rzucane abo palone, a działa, prochy i inszy apparatus z nich zwożon, aby to w ręce nieprzyjacielskie nie przychodziło. O zamkach i municyach Rzeczypospolitej w Koronie moc dаемy hetmanowi koronnemu czynić to, co najlepszego będzie rozumiał, i które by nie mogły wydzierać mocy nieprzyjacielskiej, kazać ie także znosić i palić.

13. Porządek z strony Niżowcow i Ukrainy.

Nierząd i swowoleństwo pograniczne, iż wszystkiego tego do czego na ten czas przychodzi, iest przyczyną i zapalem. Acz po czasie, ale iednak za barzo potrzebną być rozumiemy, aby wždy się kiedy to opatrzyło i obwarowało, iakoby takowa licencya tam się nie działa i przyszłoliby do pokoju z tamtymi nieprzyjacioły, nie targała się znowu. Naprzód tedy uchwałą sejmu tego, ze wszech stanów zezwoleniem, około tych ludzi, którzy się na Nizie i Zaporohy bawią postanawiamy: aby hetman koronny sam przez się abo kogo innego, niżliby wojsko z tamtych miejsc i tamtego Ugranicza było zwiedzione, miejsca te, na których ci ludzie przemieszkiwała tak opatrzył, żeby tam na nich ludzie pod posłuszeństwem będące, bądź z tychże tam samych ludzi, bądź

z inszych iakich zostawił, dawszy im przełożonego człowieka szlacheckiego narodu, osiadłego; także rotmistrze abo setnicy szlachcice. Ci wszyscy przełożeni, abo starsi i setnicy a na koniec i pacholek każdy, żeby przysięgę czynili Nam i Rzeczypospolitej. Tego mianowicie dokładaiać, że mimo wolą hetmańską abo komu by to hetman poruczył, nie maią nigdy granic koronnych przechodzić, ani wodą ani ziemią, a pogotowiu w państwa sąsiedzkie wtargać abo wojować ich. Kupców i ludzi żadnych, którzy by kiedy tamtymi miejscy szli, nie zabierać ani im ani majątnościom ich żadnego gwałtu czynić. Nikogo do towarzystwa swego nad wolą starszego abo przełożonego, a starszy abo przełożony nad hetmańską wolą nie przyjmować, i ma ich, być zawždy registr u hetmana. A kiedy by który z służby szedł a inszy na to miejsce był przyięty, ma o tym starszy zawždy dać znać do hetmana, aby pewną o nich i imionach ich miał wiadomość. Przesądzonych abo na gardło i na poczciwość skazanych aby tam nie przyjmowano. Żywności, prochu i innych potrzeb w miasteczkach aby nie przedawano, a na koniec ani puszczano do miasteczek żadnego, iedno który by miał od starszego abo setnika świadectwo, że za wolą iego odszedł. I wszystko, co by iedno do porządku i do zachowania sprawy dobrej i disiplinam między niemi należało, w moc hetmanowi daiemy. A iżby też po miastach i miasteczkach i wsiach, tak Naszych, iako i poddanych Naszych to swowoleństwa nie najdowało się i nie mnożyło, takowy porządek w sprawie tej i takowe postanowienie czyniemy. Maią wszyscy a wszyscy starostowie i dzierzawcy dobr Naszych, także panowie, książęta i szlachta, w miastach i miasteczkach i we wsiach Naszych i własnych swych mieć urzędniki przysięgłe, burmistrze, wojty i watamany, takową przysięgą, że maią wszelaką mieć pieczę na to, ile nawięcej z nich może być, bronić tego, i iakoby z onego miasta abo miasteczka i wsi nie chodził nikt na Niż, nie chodził w pole na zdobycz, a pogotowiu za granice do państw sąsiednich. Kto by też skąd inąd z zdobyczą iaką tam przyszedł, takowego abo takowe imać i karać maią. A ieśliby im zdołać nie mogli, panu swemu abo staroście a w niebytności, urzędnikowi iego o tym oznajmić. Także prochów, saetr, broni, żywności nikomu, iedno kto by świadectwo miał od starszego swego albo setnika, żeby nie sprzedawano; zdobyczy żadnych nie kupowano. Za takową przysięgą te wyżej wspomniane urzędy, burmistrzowie, wójtowie, watamani, maią tych wszystkich rzeczy z wielką pilnością przestrzegać i nie dopuszczać swowolnikom żadnym przebywać i przemieszkować, abo składy iakie mieć u siebie. A którzy by w tym niedbali byli i mimo przysięgę uczynioną nie czynili powinnościom swym dosyć, takowych starostowie i ich panowie przez się abo urzędniki swe, maią na gardle karać. Także też i swowolniki, którzy by się najdowali w dobrach ich, maią tymże sposobem na gardle karać. Sami też starostowie abo panowie, książęta i szlachta, którzy by się ważyli w pole chodzić mimo wolą hetmańską, a pogotowiu państwa sąsiednie naieżdżać abo nachodzić i pokój z niemi wzruszać, maią być karani, gdzie by się to na nie świadectwy i scrutiniis pokazało, poena de gverris. Także u których by się iaka część zdobyczy abo korzyści swowolnie w państwach sąsiednich wziętej pokazała i w maierności ich znalazła, tąż winą karani być maią. A iżby te rzeczy do skutku przychodziły, mamy naznaczyć teraz zaraz z sejmu dwu dozorców, których ta będzie powinność, żeby w swej każdej części Ugranicza, iako im hetman koronny, abo za zaleceniem iego polny naznaczy, doglądał i pilnował tego, iakoby się we wszem temu postanowieniu dosyć działo i żadne swowoleństwo tam się nie wszczynało. Ci

dozorcy, z strony niżowych żołnierzy, gdyby się co pokazało, hetmanowi mają dać znać, u którego oni jako żołnierze w mocy być mają i ten z zwierzchności swej karać je ma podług występku. Z strony zasię tych, którzy po miasteczkach i miastach albo po wsiach mieszkają i chowają się, gdyby się co z nich pokazało takiego, mają panów ich zaraz rekwirować, o animadwersyję z nich, którzy bez wymówek wszalekich, mają takowe wszystkie, sposobem wyżej opisanym, tak plebeos, jako szlachecice nieosiadłe, którzy by w ich majątnościach się bawili albo na służbie ich byli, karać. A kto by z panów, książąt, starost, dzierżawiec i szlachty, był w tym uczynieniu sprawiedliwości niedbały, albo się sam czego przeciw konstytucji tej ważył, takowym dozorca albo dozorcowie mają dać rok na trybunale ad instantiam instigatoris za ich delację, we cztery niedziele od położenia pozwu. A mają ci dozorczy tak pozew, jako i probacze wypisawszy wszystkie dostatecznie, odesłać do instygatora, który na trybunale przez deputaty, zaraz na początku trybunału ma być naznaczony. Rok za pierwszym pozewem ma być zawity i żadna mu dylacja iść nie ma, okrom verae infirmitatis. do dwu niedziel zwykłym sposobem. Marszałek trybunalski dojrzyć ma, aby zaraz extra regestrum takowe kauzy były odprawowane i żadna nie wypełza. W wątpliwych rzeczach ma być dawano na scrutinium, które sąd trybunalski urzędowi starościemu, pod którego jurysdykcją będzie obwiniony, a przeciw staroście riciniori capitaneo zlecać ma. Doglądać mają tych scrutinia dozorcę i swe też świadki albo z strony swej scrutinia wyprawować. Ani na trybunale, ani u Dworu, ani u żadnego sądu nie mają nic brać od takowych akcji z strony Rzeczypospolitej, gdyż to iest publicum negotiura. Na posyłanie do trybunału z tymi rzeczami co by dozorcę wydali, to z skarbu Naszego rna im być według regestru ich przez podskarbiego koronnego, zaraz gdy requisitus o to będzie wrócono. Sądzenie takowych spraw iść ma tym sposobem: gdzie by się z scrutinium pokazała czyja winność, ma być ad poenas de gverris skazan, a starosta, i na stracenie starostwa, ieśliby wątpliwość i perplexitas była odwód. Gdzie by też z scrutinium pokazała się iasna niewinność obwinionego i był wolny od sprawy bez przysięgi uczynionej, ma zatym na delatora poena według konstytucji o tym uczynionych być skazana. O niekaranie poddanych gdzie by kto był pozwany, a założył się, że nie wiedział o tym, że nie było obwinionego na gruncie iego, gdy go wiadomość napierwsza o wykroczeniu iego doszła, że nie dał przyczyny do ucieczenia i żadna w tym conniventia z niego się nie stała, w takowej mierze bez scrutinium przysięga mu skazana być ma. Dozorcy mają mieć za saiarium po trzech set złotych na rok, stąd. skąd i Niżowcy zapłatę swą, a mają być szlachcicy i osiadli. Która konstytucja niniejsza ma za uspokojeniem z Cesarzem Tureckim, czasy wiecznemi nienaruszenie trwać. A co sie dotyczą wojny terażniejszej, ma hetman użyć ludzi tamtych niżowych i duńskich, ile ich iedno być może do potrzeby Rzeczypospolitej, jako naiejepiej będzie rozumiał. Którym żołd przez tę wojnę iść ma od prowizorów, a na potomny czas, jako z stany wszystkimi namowiemy i postanowiemy. Tego też dokładaiaę, żeby ludzie ci, i teraz i na potom, pachółków od wojska, sług niczych nie przyjmowali.

[...]

17. Kwarta z wojewodztw wołyńskich.

Iż w wojewodztwie wołyńskim z dobr Naszych, to iest Łucka, Włodzimierza i Krzemieńca, a w braclawskim z braclawskiego i Winnickiego starostw, kwarty nigdy

przedtym według przywilejów i wolności ich, na uniej anno 1569 danych, płacić nie byli powinni i dotąd nie płacili, tedy iuż od tego czasu rzeczeni starostowie tych woiewodztw, bacząc być gwałtowną potrzebę Rzeczypospolitej, dobrowolnie płacenia tej kwarty pozwolili. Iakoż zaraz z tego sejmu wyślemy tam lustratory Nasze, którzy te starostwa i dobra Nasze wolne, obyczaiem zwykłym rewidować i spisać mają. Zachowując każdemu z nich wcale prawo na summy stare, które przed unią na dobra Nasze są wniesione. Wskaże z takim warunkiem, iż ci to starostowie i wszyscy obywatele tych to woiewodztw z potomkami swemi, exekwucyi żadnej prawom, statutom żadnym koronnym, a zwłaszcza statutowi króla Aleksandra ani konstytucyom o exekwucyi przed unią i po uniej uczynionym, podlegać nie mają. I owszem, ieśliby się iakie processy i dekreta Nasze albo przewody prawne z strony tej to kwarty, tak na pierwszych starost tamtych woiewodztw, albo potomki ich, także i na terażniejsze starosty Nasze tameczne, na ten czas albo i napotym o kwarty przeszłe pokazały, te wszystkie ex nunc na wszystkie potomne czasy z nich znosiemy, kassuujemy i w niwecz obracamy.

[...]

20. Liczba szafarzów i poborców.

Szafarze i poborcę wszystkich in genere poborów przeszłych w Koronie, wyiawszy woiewodztwo poznańskie i kaliskie, które oddawszy Nam dwadzieścia tysięcy retent, o ostatek wzięli sobie odnieść do woiewodztw, liczbę uczynić powinni przed podskarbiami Naszemi i pany prowizorami, którzy tu na sejmie do szafunku i nabywania pieniędzy dla potrzeb Rzeczypospolitej są naznaczeni, na Świątki blisko przyszłe, tam kędy z dworem na ten czas będziemy, vigore constitutionis praesentis. A cokolwiek do skarbu Naszego Królewskiego, albo na żołnierza albo też komu inszemu ex consensu palatinatum et terrarum Regni, na zieździech uczynionych wydano iest, to im na liczbie przyjęto być ma. Z tym dokładem, żeby niż do czynienia liczby przydzie, rotmistrze od nich zupełną zapłatę według przypowiedzenia im służby od hetmana Naszego koronnego, albo od powiatu mieli. Także i hetmanowi pierwej odłożwszy co swemi założył, w tych zwłaszcza województwach, gdzie pobory wystarczają, a gdzie by nie wystarczyły, tym co od hetmana są przyjęci, prowizorowie dopłacić mają z pieniędzy na tym sejmie ukazanych. Także z czopowego, którego ieszcze dobierać mają, przed tem iż osobami, nadalej we trzy niedziele po wyściu każdego kwartału, liczbę uczynić będą powinni, sub poena peculatus, o którą każdemu, delatione a provisoribus accepta, wolno będzie czynić na trybunale. A iż się najdują poborcy i szafarze tak niedbali, że nie dawają na delacie do grodów tych, którzy poborów nie płacą tedy każdy poborca, który by przy czynieniu liczby nie ukazał autentice delacyi od siebie podanej, będzie powinien de suo retenta wszystkie zapłacić. A gdzie by poborca dał na delacie taką retentę, która iuż dawno relacją woźnego zniesiona iest, takowy poborca ma poenam luere iuxta antiquam constitutionem. A iż też starostowie są niedbali in exequutione tych retent, tedy zamierzamy im kres do Świątek, aby każdy vigore constitutionis praesentis powinien był podskarbiom Naszym i prowizorom przeopisanym ad terminum praefixum, albo retenta wyciągnione oddać, albo de suo zapłacić.

[...]

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 144–149. Мова польська.

№ 144

1591 р., вересня 29. Вісліца. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Михайла Краєвського кременецьким земським підсудком

Жикгимонт Трети, Божю млстю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, мазовецкии, жомоитскии, ифлянтскии и Кролевства Швецкого наблишии дедичъ и пришлыи корол

Ўзнаимуемъ тым листом нашим всим вобецъ и каждому зособна, кому то ведати належит, иж што урожоны Савинъ Яловицкии, на сеиме близко прошломъ у Варшаве ѡбыхозоном, уряд подсудства земського кременецкого, сам очевисте перед нами постановился для неспособного здоровья и зошлых лит свых, здал и доброволне уступил и нам, господару, до рукъ и шафуньку нашого ѡтдал. А ижъ порядкомъ права посполитого на ден девятыи мсца сентебра в року тепер идучомъ час ѡбраня подсудка ѡт велможного Януша княжати Ѡстрозского, воеводы волынского, на местце звыклое до Кременяцу был зложонъ, где бы ѡбыватели воеводства Волыньского а повету Кременецкого, зъехавшися, и трох ѡсобъ промежку себе ѡбобравши, нам через листъ свои ѡзнамили межи которыми електами и урожоны Михаило Краевскии ѡбран и в том же листе намъ ѡзнаимень, которого маючи мы залецоную годность и в праве беглость тот уряд подсудства земского кременецкого помененому урожоному Михаилу Краевскому дат умыслили есмо, яко ж и тым листом нашим аж до живота его албо до болшого и вышгшого доступлєня уряду ему даем. Што до ведомости тым, которым то належит, а звлаща дикгнитаромъ, урядникомъ и всимъ ѡбывателемъ повету Кременецкого приводечи, росказуемо, абы помененого урожоного Михаила Краевского за власного и правдивого подсудка принявши, ему и урядови его повинньности звычайу такъ и с права прислухаючие и належачие ѡтдавали и тым, которымъ то належить ѡтдават росказали для ласки нашое.

А для лепшое веры и сведоцтва тот лист рукою нашою подписавши, печат нашу коронъную притиснуть росказали есмо.

Писанъ у Вислицы мсца сентебра двадцать девятого дня року Божого тысяча пятсот деветдєсят первого панования нашего року четвертого.

Sigismundus Rex

Jan Nowosieliecky

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 8, арк. 51 зв.–52. Запис в актовій книзі.

№ 145

1593 р., між липня 17 та серпня 30. Львів. – Актовий запис про прийняття львівського староства воеводою сандомирським Георгієм з Великих Кунчиць та призначення ним Сигізмунда Порадовського підстаростою львівським, Станіслава Жечицького – писарем і Стефана Пшеджимеського – бургграфом

Postquam magnificus Nicolaus Herborth loci huius quondam capitaneus fatis concessit et generosus Stanislaus Pstrokonskj surrogatus muneri surrogatiali iussus

abrenuntiauit, hesterna tandem die magnificus Georgius de Magna Kunczyce pallatinus Sendomiriensis, urbem hanc cum numeroso equitum et patriciorum comitatu, magnoque totius populi applausu ingressus, habenas huius urbis et capitaneatus assumpsit, iuravit et infrascriptos officiales (in vicecapitaneum generosum Sigismundum Poradowski, in notarium generosum Stanislaum Rzczyczky, in burgrabium denique nobilem Stephanum Przeczymieski) iuratos creavit.

Переклад

Коли вельможний Миколай Гербурт звільнив уряд старости і шляхетний Станіслав Пстроконський, заступник, зрікся, вчора однак вельможний Георгій з Великих Кунчиць, сандомирський воєвода, маючи за собою підтримку міста з численними шляхтою та патриціатом і визнання багатьох людей, тримаючи це місто, прийняв староство, присягнув та нижче записаних урядників (на шляхетного підстаросту – Сигізмунда Порадовського, на шляхетного писаря – Станіслава Жечицького, та наприкінці на бургграфа – Стефана Пшеджимеського) призначив.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 348, с. 1255. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 146

1594 р., січня 27. Володимир. – Протестація Якуба Лисаковського про свідоме вписання возним Миколаєм Самсацьким невірних відомостей до інвентаря (“чого в запису не було”) під час передачі половини с. Гнойного, чим було завдано шкоду інтересам протестуючого

На рочках кгородских володимерских дня двадцат сегого мсца генваря в сем же року девятдесят четвртою припалых и судовне отправовати зачатых, перед нами, Федором Загоровскимъ, подстаростимъ, а Демяномъ Павловичом, судєю, врядниками судовыми кгородскими володимерскими, постановившисе очевисто пан Якубъ Лысаковскии шповедал и жаловал на Миколая Самъсацького, возного енерала воєводства Волынского, тыми словы:

“Иж кгда был от стороны выведены на одбиране и на поступене половицы села Гноина, тогда урядник мои Якубъ Папроцкии поступил ему усе водлуг запису моего, которыи тот же возныи тамъ же у сели держачи в руках читал, и водлуг которого, абы се пан возны был заховал, од урядника моего был напоминачи. Пан возныи, не заховавшисе ведле повинности своее и ведлуг запису, написал инвентаръ, так розумию, же стороне кгволи* чого у записе не было и не маеш и чого ему не поступовано, которыи инвентар так довго в себе мил и не хотил его служи моему отдати, не вѣдаю зъ якои мѣры, аж тепер сего дня ми его подал тут у суду вмст, которыи скоро прочитавши, видечи его быть

---

* Свавільно.

мимо запис мои учиненыи, же у нимъ то ест написано, чого у записе не маеш, ку великой шкоде моеи, тогда я хочу ѿ тое правомъ с пномъ возным чинити, же се смив над запис, ведлугъ которого слуга мои подавал тую половицу села, то писат и зозънават, чого в записе не было”.

И просил пан Якубъ Лысаковскии, абы тая протестация его до книг была записана, што ест записано.

ЦДІАК, ф. 28, оп. 1, спр. 27, арк. 33 зв.–34. Запис в актовій книзі.

№ 147

1594 р., лютого 26. Кременець. – Скарга кременецького земського підсудка Михайла Краєвського на кременецьких гродських писаря Григорія Дедеркала і підписка Мартина Кратовича про відмову видати виписи з актових книг

На рокох судовых земских кремьянецких по Трех Кролех, римском святе, водле преложенья Констытуцыйи Варшавское в шест недел в року тепер идучом тисеча пятсот деветдесят четвертом сужоных перед нами Янушом Жабокрицким, судею земским кремьянецким, а на мѣстцу урожоного пна Михаила Кричевского, подсудка земского кремьянецкого, засажоним Андреемъ Боговитиномъ, столникомъ его королевское мл волынскимъ, его мл пан Михаило Краевскии, подсудокъ земскии кремьянецкии, ѿповедал и ѿбтежливе жаловал на писара кгородского кремьянецкого пна Григоря Дедеркала и на подписка его Мартина Кратовича ѿ том, што ж деи помененыи писар кгородскии кремьянецкии противъ праву посполитому и присязе своеи, которую учинил на врад писарскии, року прошлого тисеча пятсот деветдесятъ второго взял ѿт мене квалтовне за ѿдин выпис кгородскии кремьянецкии золотых чирвоных два, потом за видимус ѿдин золотыи полскии. А подписок его пол золотого полского взявши, видимусу тепер мнѣ выдати не хотел и не дал. А за другие и намнеишиѣ выписы по грошеи литовских чотырнадцати ѿт мене брали и берут, которыи я не с права посполитого и не с повинности моеѣ, ѿдно для квалтовного задержантя и невыдаваня справ моих в книгах кгородских кремьянецких подлугъ воли их завжды платити мусялемъ и мушу. ѿ што против имъ протестуюся и в належного суду, такъ с писаромъ, яко и с подпискомъ, его правомъ чинити ѿферуу.

Которая протестация его мл пана подсудкова до книг земских кремьянецких есть записана.

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 9, арк. 115 і зв. Запис в актовій книзі.

1594 р., червень–липень. – Опис козацької ради на Січі зі щоденника австрійського дипломата Еріха Лясоти**Червень**

[...] 9. Ми прибули до острова Базавлук, розташованого біля рукава Дніпра поблизу Чортомлику або ж, як тут кажуть, Чортомлицького Дніприща, на відстані приблизно 2–3 миль. Там козаки мали тоді свій табір. Кілька найзначніших було вислано назустріч нам, щоб привітати нас од імені всього товариства. А коли ми прибули, нам віддали салют з тяжких гармат. Коли ж ми прибули до берега, то нас одразу провели до Кола. Оскільки ж декілька днів тому, власне 31 травня, гетьман Богдан Микошинський з 1300 людьми на 50 човнах вирушив на море, ми сказали, щоб у Колі було повідано про те, що ми дуже втішені, знайшовши тут рицарське товариство у доброму здоров'ї. Але оскільки на місці немає пана гетьмана й частини війська, то цього разу нам не доведеться виконати наше посольство і хотіли б його відкласти аж до щасливого прибуття гетьмана й решти. Вони на це погодилися, у зв'язку з чим ми пішли до наших наметів, які вони називають кошами і які зроблено з лози та обкладено кінськими шкурами з огляду на дощі [...].

18. Тільки нині повернувся з табору гетьман разом з рештою людей, котрі, як казано, були на річці. На Низу, під Очаковом, біля переправи зустріли татар, двічі мали з ними битву, раз на ріці, раз – на суходолі [...].

19. Рано нас відвідав гетьман з кількома зі своєї старшини. Пополудні вислухали московського посла, котрий, крім передачі подарунків, запропонував публічно на Колі те, про що допіру розмовляв зі мною в дорозі. Але перед вислуханням гетьман прислав до нас з Кола [вістовця] і просив, щоб ми не вважали це за образу, що московському послу перед нами дають аудієнцію, бо вони добре знають, що Його Цісарська Мость є найважливішим серед усіх інших християнських владців і тому насамперед його послам слушно належить вислухання. Оскільки ж припускали, почасти й знали, що в пертрактаціях московського посла може бути згадано і Його Цісарську Мость, то вирішили за краще вислухати насамперед його.

20. Ми мали аудієнцію і виклали в Колі писемно те, що нам було довірено сказати про вербування [козаків].

У відповідь на це нас попрохали, щоб ми відійшли, після чого віддані нами листи було публічно читано; [потім] зажадали, аби кожен висловив свою думку. Коли ж, однак, усі і на перший, і на другий заклик гетьмана вперто мовчали, то поділилися, як на те в них є звичай, коли трактують про щось важливе, і створили два Кола. В одному була старшина, у другому – звичайне поспільство, котре називають черню. А коли між собою нарадилися, врешті і чернь звичними криками ухвалила, щоб піти на службу Його Цісарській Мості, на знак чого кидала шапки догори, а потім побігла до другого Кола, до старшини, і погрозила їм, що коли вони будуть проти, то повкидають їх у воду і потоплять. Однак старшина теж швидко погодилася, та й не могла противитися черні, котра є

чисельніша, сильніша, згуртованіша і не терпить жодного заперечення, коли її розгнівати. Єдине, чого прагнула старшина, так це обговорити з нами умови. Для цього обрала 20 представників і знову нас було закликано до Кола. Згадані представники в середині великого Кола знову утворили мале Коло, сідаючи на землю і, довго радячись, попрохали нас, аби й ми до них приєдналися. Ми вчинили це й сіли всередині між ними. Тоді нам сказали, що всі вони хочуть служити Його Цісарській Мості і віддати йому [своє] життя. Що стосується пункту, аби вони рушили на Молдавію, там переправилися через Дунай і напали на турецькі землі, то вони самі по собі не мали нічого проти цього, але є великі труднощі, які їх від цього утримують і навіть дуже [їм] заважають. По-перше, [вони] не мають ні для себе, ані для гармат достатньо коней [...]; річ у тім, що торік узимку татари сім разів напали на них, і забрали понад 2000 коней і погнали з собою, а в них залишилося менше 400. Потім, що не можуть з такою маленькою купкою у 3000 людей зважитися на похід у Молдавію, тим більше, що (молдавському) господареві не можна занадто довіряти, а молдавани за своєю природою є народом непостійним і зрадливим, а їхня невірність добре відома козакам. По-третє, за таку малу винагороду вони не можуть пристати на ті умови, які ми їм пропонуємо, не можуть погодитися й зобов'язатися на цей вид служби і покласти на непевну долю у такій далекій дорозі.

Крім того, вони просять вказати на засоби й спосіб здобуття коней. Чи не міг би я випросити у брацлавського воеводи кількасот коней для них і для гармат, бо не в їхньому звичаї служити й вирушати у непевний похід. Від імені Цісарської Мості я маю укласти з ними угоду щодо того, скільки кожен з них має отримати квартальне на одного коня. Тільки тоді вони все зроблять і постараються дати потім якусь раду [собі]. На це я їм відповів [...].

Вони знову сказали, що свідчать перед Богом, що всі з усією охотою наймуться на службу Його Цісарської Мості, але ж я чув від них про їхні труднощі і про поважні причини, через які вони цього разу не можуть вирушити у таку далеку путь. А щоб однак Його Цісарська Мость могла пересвідчитися в їхній найпониженішій зичливості, то вони хочуть невдовзі послати до нього своїх послів і дати їм повноваження на укладення з ним угоди в справі їхнього утримання; тим часом вони роздобудуть коней, також і вдома не байдикуватимуть, а вирушать на море служити Його Цісарській Мості. Як тільки буде можливо, а також за відповідної погоди, вони нападуть на Кілію та Білгород – два прекрасних турецьких міста, розташованих над Дунаєм вище його гирла при впадінні [ріки] в Чорне море, або ж постараються зруйнувати Перекоп, який став столицею кримських татарів [...]. Я на це відповів їм [...].

Потім, коли осавули, котрих можна вважати за керівників в ранзі поручників, пішли до великого Кола й повідомили про це інших, чернь знову відокремилася і утворила своє Коло. Після наради вона знову з урочистими криками й киданням шапок догори висловила згоду. Коли ми після цього всього вийшли з Кола, то [вони] почали бити у військові бубни, сурмити й дали близько десяти залпів з великих гармат, а вночі пустили кілька рац. Потім того ж вечора кілька неспокійних голів разом з тими, котрим там добре ведеться, як-от ключовники та ті, котрі мають власні кораблі або човни, пішли до по-

спільства і, бігаючи від куреня до куреня, переконували їх, що дорога є далекою і небезпечною й просили, щоб добре подумали над тим, що чинять, щоб самі себе не ошукали потім. Винагорода, яку їм прислано, є мала й погана, отже, неможливо (бо серед них є чимало бідних товаришів) йти в таку далеку путь і утримати себе [за такі гроші]; з чого ж вони почнуть з такою сумою грошей чи що найперш схочуть за них купити – хліб насущний чи коней? Його Цісарська Мость, може, захоче, щоб [вони] вирушили далеко вглиб чужої країни, а потім, коли вони вже не будуть потрібні, чим відправлятимуть їх? Тим паче, що він не гарантував їм нічого певного печаткою та листами. Отакими й подібними до них словами було схвильоване поспільство, а коли наступного дня, а саме 21 червня, ранесенько прийшли знову до Кола, то вже прагнули зовсім іншого, а саме: вони на таких непевних умовах не можуть вирушити у путь, бо не знають, чи гроші ті є напевно, чи їх нема, чи знов-таки, хто їм дасть ці гроші, бо в цій справі з боку Його Цісарської Мості не доручено [дати] їм жодного листа. Також і на обіцяні їм подальші дарунки не дано їм жодного гарантійного листа. Отже, вони прислали кількох [своїх людей] до нас, до нашого помешкання, щоб це переказати. Я відповів їм, що можна легко пересвідчитися в тому, що гроші походять від Його Цісарської Мості, що я не є тією особою, котра їх обіцяє; а поза тим [я] не був би такий нерозумний, щоб обіцяти гроші, коли б їх не було, і ставити під загрозу своє життя. Вони можуть бути певними щодо цих грошей, як тільки погодяться на те, що ми їм запропонували від імені Його Цісарської Мості. Я показав їм цісарську інструкцію, скріплену печаткою. Коли знову прийшли з відповіддю до Кола, постійно стоячи на своїх пропозиціях, гетьман разом з кількома з старшини, особливо Лободою, котрий колись був їхнім гетьманом і під його керівництвом вони знищили Білгород, просив їх і закликав, щоб добре зважили те, що чинять, і не відкидали офірованої їм цісарської ласки й зичливості, яку вони повинні вважати за велике щастя, бо стануть великим посміховиськом у багатьох, коли в такому славному намірі проти одвічного ворога християнського імені не наймуться на службу і не захочуть вирушити [у похід] на ласкаве жадання такої високої величності. Однак вони й надалі дотримувалися свого погляду. Тоді гетьман розгнівався, у Колі зрезигнував од влади і зрікся гетьманства, кажучи, що не хоче й не може бути далі їхнім гетьманом, бо вони так мало дбають про честь, славу і добре ім'я. Тоді Коло розійшлося.

По обіді осавули знову закликали товариство до Кола, подекуди й зганяли їх туди киями. Тоді насамперед попрохали Микошинського, що він знову прийняв гетьманство, що той і вчинив. Після того всього почали дискутувати над багатьма дивними справами; між іншим говорили про Хлопицького, котрий не тільки Його Цісарську Мость, але також і нас уводив [в оману] своїми фальшивими вигадками. Дехто з них теж прямо казав, що потягне його до води. Напевно, не було в нього на душі спокою.

23. Вранці знову скликали Коло і прислали до нас, до нашого приміщення, кількох представників, повідомляючи нас, що ми не маємо цього так розуміти, як нібито вони не хотіли піти на службу Його Цісарської Мості, але що ми, напевно, самі знаємо, що козаки погано забезпечені кіннями; якби цієї єдиної

нестачі не було, добре знали б, що чинити. На це я відповів їм, що хотів би написати деякі умови, які міг би обговорити з ними і надіслати до Кола. У відповідь на це вони знову пішли до товариства і повторили їм мою думку, після чого розійшлися. Тим часом я наказав написати свої кондиції, що вони також вчинили, і викласти в письмовій формі, в який спосіб цього разу вони бажають служити Його Цісарській Мості. Коли по обіді знову прийшли до Кола, то не хотіли чекати, доки я дам їм свої умови, але одразу кількох зі свого середовища прислали до мене і вручили мені свої умови в письмовій формі такого змісту: “Кондиції, які все Коло Війська Запорозького переказує послу Його Римській Цісарській Мості [...]”.

У відповідь я повернувся з Кола до своєї хати і просидів там цілий день. Оскільки я знав, що їх не можна прихилити до чогось іншого, то переказав їм наступного дня, 24 червня, відповідь на подані мені ними кондиції такого змісту [...].

24. У відкритому Колі, в центрі якого стояли і маяли прапори Його Цісарської Мості, я вручив їм 8000 дукатів золотом. Вони одразу розстелили на землі кілька татарських кобеняків, або плащів, які мають звичай носити, поклали на них гроші і наказали їх перелічити кільком зверхникам. Після всього того я пішов до своєї хати, а вони залишилися ще на якийсь час.

Протягом наступних днів збиралися старанно в Колі і врешті вирішили дещо інше, а саме: Хлопицького пошлють не до Його Цісарської Мості, а до Великого Князя Московського; на його місце обрали й делегували Саська Федоровича та Микифора, котрі мають разом зі мною вирушити до Його Цісарської Мості, щоб укласти з ним угоду про службу і утримання. Тим часом однак у них має залишитися пан Якоб Генкель, щоб потім він міг доповісти Його Цісарській Мості про те, що вони в цей період у службі Його Цісарської Мості вчинили. Похід на татар на Прекоп, чи як вони то по-русинськи звуть – Прекоп, також відклали до іншої okazji.

Липень

1. У відкритому Колі я взяв відправу посольську від гетьмана і всього запорозького рицарства. Після чого вони мені подякували за труди і подарували мені хутро з куниць і шапку з чорного лиса. Потім вручили своїм послам листа до цісаря і повноваження такого змісту [...].

А першого липня надвечір прибуло сюди двоє посланців од Наливайка, котрий є прекрасним козаком, кілька років перед цим, коли запорозькі козаки провадили війну з київським воєводою, служив тому воєводі, а козаки були йому навіть неприязні і вважали його за свого ворога. Ці посланці сказали, що Наливайко кинувся в погоню за татарами з 2000 чи 1500 козаків аж у Молдавію і захопив у них 3–4 тисячі коней і забрав із собою. Однак, коли він довідався, що Військо Запорозьке нині має дуже мало коней, відчуваючи їх велику нестачу, то хоче свою здобич з ними поділити і подарувати їм 1500 або 1600 коней, прагне й надалі бути їхнім добрим приятелем. А оскільки їхнє чесне рицарство підозрює його в тому, що він проти них, то він хотів би сам особисто стати в їхньому Колі, покласти свою шаблю в його центрі і очиститися від будь-яких закидів і

дати пояснення. Якщо рицарське Коло і надалі буде все це вважати кривдою, то він сам дає свою голову, щоб її йому відрубали і його ж власною шаблею. Він, однак, сподівається, що вони будуть задоволеними з його щирого виправдання і надалі вважатимуть його своїм добрим приятелем і братом [...].

2. Побачившись попередньо з московським послом, приблизно коло полудня, разом із запорозькими послами, Саськом Федоровичем і Микифором, котрі взяли ще двох інших козаків з собою, від'їхав на турецькому човні [сандалі] з Базавлуку. Коли ми від'їхали від берега, військо вдарило у військові бубни і почало сурмити, а також дало кілька залпів з важких гармат [...].

Мицик Юрій. Мовою джерел: Еріх Лясота про козацьку раду на Січі // Історія в школах України. – 2008. – № 2. – С. 44–46. Переклад з польської мови.

№ 149

1595 р., листопада 13. Кременець. – Запис до актової книги універсалу короля Сигізмунда III від 7 травня 1595 р. про призначення Стефана Минковського генеральним возним Волинського, Київського та Брацлавського воєводств

На роках судовых земских кремьянецких по светомь Михаиле, римском святе, в шест недел и судовне припалых отправованых в року звыименованом перед нами Янушом Жабокрицким, суддею, а Михаилом Краевским, подсудком, врядниками земскими кремьянецкими, ставши очевисто пан Стефан Минковскии покладал листь его королевскои милости с печатю его королевскои милости и с подписомъ руки вельможного пна его милости пна Яна Замоиского, канцлера и гетмана корунного, ему на возновство даньи. Которыи то предречоныи Стефан Минковскии, возныи инералныи воеводства Волынского, Киевского и Брацлавского, за тым листом его королевскои милости перед нами, судом земским кремьянецким, присягу, в статуте описаную, выконал, и по тои присязе за тым листомъ и росказанемъ его королевскои милости от нас, уряду, естъ пострыжон и через возного Омеляна Минковского естъ обволан, и просил, абы тот лист, ему на тот уряд возновныи належачии, до книг земских кремьянецких уписан, которого мы, огледавши и вычитавши, до книг земских кремьянецких записати казали и так ся у себе мает:

“Жикгимонт Третиин, Божею милостю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, жемоитскии, мазовецкии, ифлянтскии, киевскии, волинскии, подляскии и корол шведскии

Ознаимуем тым листом нашим всим вобец и каждому зособна, которым то ведати належит, иж мы, владностю нашою кролевскою, за возного енералного шляхетного и оцелого Стефана Минковского у воеводствах Киевском, Волинском, Брацлавском мити хочем и постановляем тым нинишним листом нашим про то, кгда предречоныи Стефан Минковскии, у которого-колвек уряду на тот уряд возновныи присягу учинил и от уряду пострыжон будет, приказуем вирностямъ

вашим, аж бы есте его вжо за правдивого возного з раменя нашего поданого мили и розумили и вси sprawy уряду его належные через него справованые за правные, правдивые и за слушные, абы у вшеляких урядов приимованы были конечно, инак того не чинечи и для ласки нашео королевское.

Писан у Варшаве, лета Божого нароженя тисеча пятсот деветдесят пятого мсца мая сегомо дня”.

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 9, арк. 335 зв.–336 зв. Запис в актовій книзі.

№ 150

1597 р. – Проект реформи державного управління з оптимізацією структури і функцій Панів-Ради, складений ксьондзом Якубом Гурським, що передбачав створення окремих органів управління (рад) для ведення різних справ: фінансових; внутрішніх справ; військових справ, продовольчих резервів; правничих; державної безпеки; нагородної справи (з метою відзначення “гідності і цноти” кожного, хто служить справі “добра посполитого”)

RADA PAŃSKA,

to jest:

jakich osób pan każdy wybierać sobie ma do rady swojej,

przez

X. DOKTORA JAKÓBA GÓRSKIEGO,

niekiedy plebana kościoła Panny Maryjej i kanonika krakowskiego,
z włoskiego na polskie przełożona

Rada pańska albo raczej królewska jest zebranie osób mądrych, z wielu obranych, których by król i pan używał we wszystkich potrzebach Rzeczypospolitej czasu pokoju i czasu wojny. O których kto chce co stanowić, ma mieć na pieczy rzeczy przeszłe i niniejsze i jedne do drugich pilnie stosować. Co gdy uczyni, nie trudno mu będzie obaczyć, jakie potym będą, nie trudno pokazać drogę, którąby się mogło rzeczem szkodliwym zabezpieć, a do tego, co jest potrzebnego, postąpić, albo, jeźliżby takowa tonią przypadła, w którejby przyszło bobrować, tak rzeczy naciągać, żeby mniej było żałować. Drogi pewniejszej do wyrozumienia rzeczy przyszłych inszej nie masz, jedno gdy kto przeszłe czasy uważa, co się kiedy i kędy działo, czym ludzie wygrawali, czym utracali i co z czego kiedy urosło. Co gdy z tym, co teraz idzie, porównywa, wnet obaczy, do czego rzecz się toczy i co potym z niej uroście: jakoby temu zabezpieć, jeźliże źle będzie; jeźli dobrze, jakoby to obwarować, aby co do tego nie przeszkodziło.

Przeżoż do rady pańskiej nie trzeba brać ludzi, którzy nie wiedzą, co się czasów przeszłych działo albo co się dzieje między ludźmi nie jedno tego królestwa, ale i w wielu inszych, zwłaszcza tam, gdzie się wiele rzeczy przytacza, którym rozumem zabiegają. Dziećmi są zawsze, którzy dalej nie wiedzą, jedno co doma widzą, ani słychali, co się przedtym i u nas i u inszych narodów działo. Doskonała wiadomość

rzeczy, która potrzebuje wielu rzeczy obaczenia, tak przeszłych jako niniejszych, tak postronnych jako domowych, czyni człowieka roztropnego i w rzeczach biegłego i do rady statecznej godnego i sprawnego: której kto nie ma, lepiej, aby siedział doma, godnemu miejsca w radzie nie zastępował, królowi, panu swojemu, także i Rzeczypospolitej głupią radą swą nie szkodził, a słowy niepotrzebnymi uszu pańskich nie bawił. Wypchnąwszy tedy domaka niepotrzebnego, puścimy się do rady, która się pana trzyma nie inaczej, jako zmysły przy każdym człowiecze. Rada dobra jest rozumem, jest pamięcią, oczyma, uszyna, językiem, rękoma, nogą króla swego. Pan zasię albo król (bo musimy obudwu natenczas używać) przeciw swoim ludziom ma być jako ojciec, jako sprawca i obrona majątności i zdrowia ich. Bo jako człowiek używa swoich zmysłów i członków w swoich sprawach, tak się też stara, aby którego zmysłu nie obraził, by którego członka nie utracił, strzeże ich pilnie i broni: bez jednego bowiem, gdy się utraci, nie może być człowiek w swych sprawach doskonały, musi na wielu rzeczy chramać i ułomnym być. Otoż i pan i rada mają mieć baczenie na swe powołanie: co komu powinni, pilnie u siebie uważać, pamiętając, iż są namiestniki bożemi tu na ziemi, aby zasiadły ławicę i stolicę bożą, tak lud od Pana Boga im poruczony rządzi i sądzili, jakoby liczbę przystojna szafunku swego uczynić mogli, a dusze ludu tego, którym szafowali i który sprawowali, w ręce boże, jako służdy dobrzy, dobrze oddać za czasem mogli.

Wielka jest rzecz rada dobra; szczęśliwy pan, który się godnemi i bogobojnemi ludźmi osadzi. Rada dobra jest grunt wszystkich fortun i spraw dobrych pana swego. Na dobrej radzie pańskie zdrowie stoi. Rada dobra pożytek panu swemu czyni i sławę jego mnoży i szerzy. Na radzie dobrej majątność i wszystkie dobro rzeczypospolitej stoi; na cncie, na rozumie, na bogobojności budują się wszystkie państwa zdrowie i majątności ludzkie. Jako ten fundament będzie źle założony, nic może ani pan, ani żaden człowiek nic tak mocno budować, żeby się wnet obalić nie miało. Zła rada zasię jest zelżywością pana swego i upadkiem królestwa wszystkiego. A jako ten, który ma zmysły złe i wrzedliwe, nie może nic dobrego sprawić i na wszystkich sprawach chramie, tak też pan, który się osadzi ludźmi nikczemnymi, na rozumie ułomnymi, na cncie szwankującymi, na bogobojności oziębłymi, nie tylko, co na jego poddane należy, nie może opatrzyć, ale też, na czym jego pożytek, sława, naostatek zdrowie stoi, obaczyć nie może i jest nie barzo różny od tych, o których śpiewają: Usta mają, a nie mówią; uszy mają, nimi słuchu nie znają; oczy mają, nie widzą; na nogach nie postąpią ani rękoma ruszyć mogą. A tak każdy pan, który miłuje zdrowie swoje, który się kocha w uczciwości, który pożytki i swoje poddane miłuje, ma się o to pilnie starać, żeby stolicę swoje osadził ludźmi godnymi, to jest rozumnymi, w rzeczach biegłymi, cnotliwymi i bogobojnymi; przyprawić sobie oczy jasne, nogi niechrome, rozum ostry, uszy czujne, przez któreby wszystko słyszał, na wszystkie strony widział, każdą rzecz wyrozumiał, na każdą potrzebę dojechał i każdej rzeczy doszedł. Bo jako to członki i zmysły jego będą ułomne, i sam siebie i swoje poddane i wszystko państwo swoje z gruntu wywróci i sławę u ludzi postronnych utraci, którzy pospolicie tak sadzą o panu, jako widzą, których rady i posługi używa i jakimi się ludźmi osadza. Jako niedawno jeden pan wielki odpowiedział: Nie zalecaj mi wielą słów nikogo, jedno mi powiedz, czym się bawi, z kim towarzystwo wie dzie albo jakie ludzi około siebie miewa; już ja będę wiedział, co jest, bo to tak dawno powiadają: jakim kto jest, takiego towarzystwa

sobie szuka. Wiele mądrych i zacnych ludzi było, którzy dla spraw swoich głupich i sług niedobrych sławę i miłość u ludzi tracili. Wiele zaś jest nikczemnych, którzy za radą sprawna a mądra i sławę swą i państwa rozszerzają. A tak każdy pan o tem we dnie i w nocy myślić ma, jakoby się radą dobrą osadził, zdrowie swe, pożytki i sławę ludźmi godnymi obwarował, godnym, bogobojnym wolności, majętności i zdrowie poddanych swych w ręce podawał, by zaś przez złą sprawę i niegodność rady swej ku trudności jakiej nie przyszedł, sławy u postronnych nie naruszył, a do poddanych w nienawiść nie przyszedł: bo, jako się rzekło, zdrowia, sławy, pożytku i poddanych i pańskiego gruntem jest rada dobra, który grunt jako się pocznie łamać a cncie ustępować, wszystko państwo musi szwankować. Może każdy, co chce, mówić; lecz to, co się rzekło, jest prawda, czego i rozum i doznanie albo wiadomość rzeczy i przykłady wielkich państw, hetmanów wielkich, królów możnych i inszych rządców dowodzą. Ale o tym dosyć.

RADA MA BYĆ WEDŁUG RÓŻNOŚCI SPRAW RÓŻNA

Aczkolwiek jako ciało jest złożone z wielu członków, tak też rada z wielu ludzi godnych jest jednym zgromadzeniem, której głową jest król albo pan: wszakże przedsię, jako w jednym ciele członki są różne i różne ich jest używanie, bo oczy widzą, uszy słyszą, nogi chodzą i każdy inszy zmysł ma swój urząd różny od inszych, tak też w kole senatorskim nie wszystkich jest jeden urząd i nie wszystkich jednaka sprawa i nie każdy się do każdej rzeczy godzi. Przeto pan wszelaki używać ma i w swoich i w Rzeczypospolitej potrzebach każdego wedle jego godności i k temu go obracać, do czego się godzi i co mu przystoi. A choćby też jeden był ze wszystkim, przedsię być nie może, aby wszystkiemu dogodzić mógł. Lepiej, powiadają, dwie głowy rozumieją, niżli jedna; lepiej dwie oczy widzą, niżeli jedno. Także też lepiej, gdzie ich kilka będzie, a każdy swego dogląda, lepiej obaczą rzecz, lepiej sprawią, niżeli jeden: co zawždy widzimy na oko, że gdy się kto jedną bawi rzeczą, lepiej ją wybaczy i zrozumie, niż gdy się wielą spraw bawi. Przeto pan, który ma wiele wielkich i różnych spraw, ma na wiele części radę swą rozdzielić i każdemu, czego ma patrzeć, naznaczyć, a nie na jednego kłaść wszystkiego. Bo jeśliż w domu wielkim wiele naczyńia potrzeba, to pewna, iż w wielkim mieście abo w królestwie, w którym wiele spraw i rozmaitych, trzeba różnej i wiele rady i wiele spraw, aby każdy tego, na co go obróca, jako przystoi, doglądał, aby się nic nie mieszkalo w tym, w czym pożytek i uczciwość pańska i poddanych zależy. Przeto pan, obaczywszy w rzeczach różność, wedle ich potrzeby radę rozdzieli, a każdemu, co ma sprawować, naznaczy. Ci zaś, aczkolwiek w swych sprawach różni będą, przedsię mają mieć oko pilne i do jednego celu zmierzać wszyscy, aby każdy urzędu swego patrząc, zdrowia, pożytku i sławy pańskiej i dobra pospolitego pilnie przestrzegali. Bo jako zmysły, acz różne są i różne ich jest używanie, przedsię do tego wszystkie się ściągają, aby ciało, którego członki są, zdrowe było, tego, co mu szkodzi, aby uchodziło, do tego się zaś miało, coby potrzebnego było: tak też rada do tego swoje sprawy ma ciągnąć, jakoby pan, który jest głową, i Rzeczypospolita, która jest jako ciało a rada jej członki, rzeczy szkodliwych uchodziły, pożytecznych dochodziły. I jako na morzu różna droga ma różnych miejsc wiele i na różnym naczyniu ludzie rozmaici z różnymi rzeczami jadąc, do jednego portu wszyscy przyjeżdżają: tak też rada, daj to, że będzie różna, przedsię do tego jednego celu mierzyć ma, aby panu swemu

i rzeczypospolitej tak służyła, jakoby pożytek i sławę panu swemu i rzeczypospolitej jednała. Ale iż nie każde miasto, nie każde państwo jednakie jest, nie jednakie też sprawy miewają, otóż ledwie może być dana nauka pewna, jako na wiele części rada rzeczypospolitej i królestwa ma być rozdzielona. Wszakże co w tej rzeczy inszy albo pisali albo stanowili, a zwłaszcza tam, gdzie pospolite dobro z wielką sławą sprawowane bywa, tego trzymać się możemy; a przytym też, jako czasy i miejsca niosą, coby potrzeba albo umniejszyć albo przyczynić, obaczmy. Bo te rzeczy na rozumie i na rozsądku pańskim i rady jego zawisły. Mądrego też to jest obaczyć czego miejsce i czas i ludzie potrzebują.

SIEDMIORĄKA RADA

Najdujemy tedy u ludzi uczonych, którzy tych czasów około tych rzeczy radzili, zwłaszcza w Hiszpaniej, która tych wieków mieczem, radą, męstwem, rozumem, czujnością, panowaniem między wszytkimi pany chrześcijańskimi przodkuje, na siedm części radę rozdzieloną, które części siedmioraką radą nazwali: te opisawszy krótko, jakowa każda być ma, kogo do rady brać i jako się ich pan w tym obieraniu ma zachować, wedle ich nauki i opisanja pokażemy.

PIERWSZA RADA DOCHODÓW WSZYTKICH I SKARBU POSPOLITEGO

Pierwsza tedy rada ma być, którejby pan używał około dochodów swoich albo dobra pospolitego, na które pan włoży doглядanie dochodów wszytkich, którebykolwiek i skądkolwiek mogły się okazać, chociażby były, jako mówią, potoczne, chociażby też skądinąd przypaść mogły: których dochodów tak ta rada ma dojrzeć, iżby nie tylko były odebrane, jako się godzi, ale też dobrze oddane, zachowane i pomnożone. Ta rada upatrywać ma wszędzie, z czego pożytek może przyść którego czasu, na którym miejscu mogłoby się co przyczynić i w lepszy pożytek przywieść. Taż rada ma obaczyć, jaki pożytek, jakie podatki mają być postanowione, jako co ma być podwyższono. Starać się ma o to, jakoby wszytki pożytki i dochody pańskie mnożyły się, wszakże bez krzywdy ludzkiej i obrażenia pospolitego. Przeto toż ma obaczyć, iż jeśliżby były jakie podatki postanowione, którychby nie była potrzeba, a byłyby zbytnie, niesprawiedliwo i ludziom szkodliwe, aby ich zakazano i wybierać nic dopuszczano: bo dochody pańskie mają być sprawiedliwe i potrzebne. Jako bowiem owco strzydz się godzi, a skóry z nich drzeć nie przystoi, tak też z poddanych, co słusznie i sprawiedliwie przydzie i czego pański stan i rzeczpospolita potrzebuje, godzi się brać; na rzeczy próżne, niepotrzebne, nie godzi się ich wyciągać. Taż rada ma to naleść i obaczyć, co na wojenne potrzeby królowi wychodzi albo co też w domu na stronę odchodzi, żeby to, coby próżno odchodziło, było chowano: bo też to wielki dochód, gdy nic próżno ani na stronę ani też na rzeczy niepotrzebne nie odchodzi. Na tę radę należy niepotrzebne rzeczy na strono odkładać, a potrzebnych, jako może być nalepiej, przyczyniać i, jako czas i rzecz potrzebuje, dochodami szafować, przyczyniając ich, jako potrzeba niesie. Majętność bowiem nie jedno się tym mnoży, gdy kto najduje drogi, jakoby mu przybyło dochodów, ale też, gdy nie dopuści nic niepotrzebnie wydawać. Krótko mówiąc, ta pierwsza rada jest strażą skarbu królewskiego i

szafarzem dobra pospolitego. Tej rady i podskarbi takowych, jeśli który pan mieć nie będzie, jako przystoi, ten zawsze niedostatecznym będzie, zawsze dłużyć się, zawsze żebrać u ludzi musi; musi na każdą potrzebę poddane łupić, u postronnych ludzi się sławić, a zatym nieprzyjacielowi niedostatkim swym przeciwko sobie serce czynić. Małe państwa z dobrą sprawą bogate i nieprzyjacielowi bywają silne. Wielkie zaś dla złych sprawców ubożeją i nieprzyjacielowi z placu ustępują. Przetoż upatrując, komu urząd około skarbu i dochodów swych własnych i dobra pospolitego zlecić, takowych obierać trzeba, którzyby dobrze zbierali, dobrze chowali, pana i rzeczpospolitą, nie sami siebie, bogacili, na stronę odchodzić i na próżne rzeczy dochodów obracać nie dopuszczali.

WTÓRA RADA, DOZORU WSZELAKIEGO, WEWNĘTRZNEGO RZĄDU I POKOJU

Wtóra rada ma być, któraby była ustawicznie przy królu i z któraby około postanowienia wszystkiego państwa król radził, jakoby stało dobrze w pokoju i jakoby sprawiedliwość między poddanymi szła swym trybem. Ta rada tak jest potrzebna, iż na niej państwo każde, jako na gruncie, stoi. U Rzymian rada takowa była, którą oni senatum nazywali, którzy o rzeczypospolitej radzili i prawie ją na ramionach swoich dźwigali. Takowi są w Wenecyji dziesięć mężów, którzy oczu nie spuszczają z rzeczy pospolitej, ustawicznie upatrując, czego trzeba, a co postanowią, aby to wnet do skutku przywieziono. U nas są biskupi, wojewodowie, kasztelani, na których królestwo zasiadło i ich się rozumem krzepi. Tej tedy radzie należy upatrować, czego państwo potrzebuje, aby w pokoju, w sprawiedliwości i w zgodzie było zachowane. Ta rada ma doglądać wszystkich inszych urzędników, jeśli tomu, co na nie włożono, czynią dosyć, czy nie. Ta rada ma się dowiadować, jako starosta do skutku przywodzi rzeczy osądzone z ramienia królewskiego, jako się na urzędzie sprawuje, jako sędzia sądzi, jako pisarze piszą, jako pieczętarze pieczętują, jako listy z kancelaryjnej wydawają, jeśli co wychodzi przeciw rozkazaniu królewskiemu albo przeciw prawu pospolitemu, jako się wszystkie urzędy królewskie i rzeczypospolitej sprawują i jako pospolitemu dobru służą. Ta rada ma doglądać wszystkiego postanowienia rzeczypospolitej i wszystkie urzędniki jej, którym albo dochody albo sława albo sprawiedliwość pospolita jest poruczona, upatrując osoby, komu urząd dać, kogo z niego złożyć, kiedy urzędy mienić, kogo hetmanem, kogo rotmistrzem uczynić, kogo w poselstwie do panów postronnych wysłać i insze wszystkie potrzeby rzeczypospolitej i pana swego upatrować: żeby ani pan ani rzeczpospolita na żadnej rzeczy, na której sława, pożytki, sprawiedliwość, obrona zawisa, nie szwankowali. Na tej też radzie zależy doglądać, aby podatki, których na obronę rzeczypospolitej pan potrzebuje, były w czas i zupełnie oddane do skarbu, bo podskarbi jest szafarzem tych rzeczy, które ręką jego dochodzą: nie powinien, jedno odbierać, brać i chować, a potym tak tym szafować, jako jemu rada i pan rozkażą, nie wydając żadnego pieniądza krom ich rozkazania. Na tę też radę należy uważać, przeciwko komu pan ma wojnę podnieść, z kim przymierze i którym sposobem uczynić, z kim się jednać, z kim przeciwko drugim znowę czynić, kogo słowy tylko, a nie skutkiem ani rzeczą odprawić, komu zasię nie tylko słowy, ale skutkiem i rzeczą przyjaźń okazać. Przyczym i to upatrować, jeśliż to na stronie a w komorze ma czynić, czyli na oczach przed wszystkimi, kiedy, jako i jakich słów albo jakiej uczynności

czas potrzebuje. Nie każdemu się zawżdy, nie na każdym miejscu i słowy i rzeczą, łaską, gniewem, skutkiem jednak okazować godzi, jako to każdy, który bywa między ludźmi, co się trzeźwio kładą, obaczyć może. Nie trudno Włochowi albo Hiszpanowi o słowo, o czapkę, o ukłon i o wszelaką skłonność, która nic nie kosztuje; ale gdy rzeczy potrzeba, tam twardo bywa: każdego oni, jako go potrzebują, używać umieją, a każdego, niżli się w rzecz z nim stateczną wdadza, wyrozumieją, aby mu tak grali, jako on rad tańcuje, na czym się naszy barzo omylają. Często je ta skłonność myje: mniemają bowiem drudzy, aby to już jeść, kiedy o chlebie mówią. Ale temu dawszy pokój, ta rada wtóra jest głową wszytkich inszych rad i urzędów wszytkich, ta wszytkiego dozorem być ma, ta wszytkie ma sądzić sprawy, a bez niej królestwo już martwieje, już jest jako ciało bez dusze. Przetoż do tej rady ludzi rozumu wielkiego, lat statecznych, w rzeczach biegłych potrzeba, nie dzieci bogatych, których rozum nie prosto stoi i które jeszcze niepostanowiony rozum unosi etc.

TRZECIA RADA, WOJENNA

Trzecia rada ma być, która rzeczami rycerskimi bawić się ma, upatrując, czego wojna potrzebuje, jako się nieprzyjacielowi, kiedyby w ziemie wtargnął, bronić, jako mu zabiegać, jeśliby wtargnął, a nie dopuszczać mu na granicach się mocnie albo jako do niego jachać, jako jego ziemię pustoszyć, miast i zamków dobywać, wiele i jakowego ludu tam trzeba. Bo nie każde miejsce i nie każda ziemia jednakiego ludu potrzebuje: w polu koń potrzebniejszy i potężniejszy, do zamku i pod mur lepszy pieszy, górzysty kraj koni się nie boi. Ta rada w swym państwie ma opatrzyć miasta, zamki obwarować i pilno upatrować, jaką obronę, kędy, z wielu ludzi potrzeba czynić; mury, wały i okopy koło miasta jako toczyć; wiele ludzi czasu pokoju które miejsce potrzebuje, wiele zasię czasu wojny. Ta rada ma się przypatrować nie tylko tych czasów, jako sie lud zie w rycerskich rzeczach sprawują, ale też, jakowa sprawa była u starych: jako młode ludzi ćwiczone, jako wojska szykowano, czym wygrywano, czym przegrawano; a to wszytko ma miarkować sprawami wojennymi czasów przytomniejszych, coby się godziło tych czasów używać, czego nie i w czym się terazniejsze rzeczy wojenne z starcami nie zgadzają. Trzeba wiedzieć, czemu przed laty miasta murem otaczano, czemu teraz mury za wał wystawiają, czemu mury nie prosto wiodą, baszty szeroko sadzą, przekopy toczą. Trzeba się pilnie przypatrywać, jakie wojska zbierać, jako prowadzić i jako się z nim obchodzić; trzeba czytać, słuchać i umieć, jako obóz dobrze zataczać, wojska szykować, pieszo i jezdne ludzi gdzie i na którym miejscu wedle potrzeby stanowić; wiedzieć, który naród koniem, który więcej bronią może, który na wodzie, który polem przodkuje, aby przeciw każdemu tak się gotował, jako potrzeba i jakoby mocy jego zabieżeć mógł, a przodkować mu nad sobą nie dopuszczał. Ta rada ma upatrować, jakowy postępek, jakie drogi albo któreby mogły być znowu wynalezione, którymby się mogło co pomóc albo coby mogło nieprzyjacielowi szkodzić. W wojsku pana swego ma pomiarkować możność i moc pana swego z możnością nieprzyjaciela jego i ma upatrować pilnie, którego możność większa, a kto komu być może silniejszy, gdyby się złożył z którym sąsiadem, albo coby zeszło na tym, gdyby nie miał pewnego sąsiedztwa albo przyjaźni z kim; jako teraz jest potężny, a jako może być potężniejszy, gdyby mu na pomoc przybyła która ziemia albo gdyby której dostał mocą. Na też radę należy wiedzieć i mieć na pamięci wszytkie wojny pana swego i przodków

jego, to jest korony państwa jego, jakie było ruszenie, jaka sprawa, jaka ugoda: jakim sposobem ugody czyniono, kiedy czyniono, a co za przyczyny były, które je do tego wiodły, aby przyjmowali i podawali takowe stanowienia sposoby. Taż rada ma mieć wiadomość około spraw nieprzyjaciół pana swego, około spraw sąsiedzkich i tych, z którymi mamy przymierze, i o wszystkich, którzykolwiek mogą być albo przyjaciele albo nieprzyjaciele. A gdy obaczy, iż nieprzyjaciel jest potężniejszy, tam już więcej do pokoju, niż do wojny, pana swego prowadzić; gdzieby się zaś obaczył, że nieprzyjaciel nie może być równym panu jego, tedy do wojny namawiać. Ale obaczywszy, iż pan jego słabszy, tedy wnet upatrywać, czym jest słabszym: jeśli małością ludu, czy strzelbą i inszą bronią; jeśli ćwiczeniem, czy słabością ludu; jeśli mu pieniędzy nie staje, czyli też jeśli ma mniejszą sławę, mniejszą ufność, mniej przyjaciół, mniej sąsiad sprzymierzonych, mniej żywiołu albo którejkolwiek inszej rzeczy. To wszystko dobrze upatrzwszy i dobrze uważwszy, wnetże drogę naleść, aby te rzeczy, na których mu schodzi, tak były opatrzone i takowa droga należona, jakoby w nich nie tylko równy był nieprzyjacielowi, ale zgoła aby go w tym przewyższał i tym miał nadeń, czym go nieprzyjaciel jego rozumie być podlejszym. Bo to pewna rzecz jest: w każdej rzeczy rozum, pilność i ćwiczenie więcej waży, niżli moc. I każdy pan, który nie ma takowej rady, błądzi we wszystkich sprawach swych rycerskich, które nań przypadają. Takowy pan nie wie, jako przeciwko komu ma miecza podnieść, którego czasu ma się z ludem ruszyć, jako i kiedy koniec walki uczynić; wieszka się na szczęściu samym, rozumem się nic nie krzepi; gdy wygra, z szczęścia się unosi i w okrucieństwo się udaje i nie umie użyć zwycięstwa swego; gdy zaś przegra, wnet mu serce upadnie, bez rozumu ucieka, a prawie się zapomina: płacze, by baba, włosy na sobie targa i wiele inszych rzeczy, włazszy w kat, czyni, które okazują jego nikkzemność, bojaźń i głupstwo; wnet się jedna, choć z nieuczciwym jego, i przyjmuje podania nieprzyjacielskie, choć i nieznośne. Ale pan, który i swoim i swojej rady rozumem się sądzi, nic takowego nie czyni, coby nie przystało. Gdy mu Bóg da zwycięstwo, bacznie i rozumnie w nim sobie postępuje; jeśli przegra, nie rozpacza, ale rozumem przygody swe poprawia. Są niektórzy, co rzeczy bojowe na szczęście, by na kostko, sadzą, wszystko mu przypisując, a tego nie baczą, że szczęście ciasne ma miejsce, gdzie rozum panuje. Drudzy zasię są, co Panu Bogu wszystko przypisują, co acz prawda jest, bo bez Pana Boga nic być nie może, wszakoż napisano: Nie trzeba kusić Panem Bogiem. Dlatego dał Pan Bóg zmysły, abychmy ich używali, dlatego dał rozum, abyśmy się im sprawowali, jedno żebyśmy się na nim sadząc, Pana Boga nie odstępowali. Salomon, wzięwszy królestwo, nie ocz inszego prosi Pana Boga, jedno o rozum, którymby lud swój umiał sprawować, którego prośby Pan Bóg pochwalił. Jest to prawda, iż, gdy Bóg raczy, małe wojsko wygra: czego jasnym przykładem jest Gedeon i często to Pan Bóg okazuje, iż zwycięstwo jest w mocy jego, nie w koniech, by ich też nawięcej było, ani w dzielnej ręce człowieka mężnego; wszakże zasię każe być gotowym. Mojżesz kazał lud obierać rycerski i Dawid postanowienie czynił wielkie koło spraw rycerskich, by zaś w tym, czego potrzeba, omieszkania jakiego nie było: wszakże przedsię na Panu Bogu wszystkie sprawy stanowili. Są zasię niektórzy, którzy, gdy przegrają, grzechom ludzkim to przypisują, powiedając, że to Pan Bóg za grzech dopuścił. To prawda i rzecz sama nie potrzebuje przykładów wiele: pełne tego historye pisma świętego. Przetoż tejsze radzie przystoi, aby pana swego do tego wiodła, aby niż co pocznie, na Pana Boga

pomniał, do niego się uciekał, na nim wszystkie swoje sprawy gruntował, złe a niepo-
bożne ludzi karał, sam za swoje grzechy pokutował i lud swój w sprawiedliwości i w
bogobojności chował, a złych, niezbożnych ludzi i którzy się Pana Boga nie boją, w
rzeczach rycerskich nie używał, jako Jozue czynił, gdy nieposłuszne Panu Bogu karał.
Nie jako u nas, gdzie za najlepszego rycerza tego mamy, kto o Pana Boga nie dba, kto
ludzie łupi, drze, morduje, wszystkie rzeczy niezbożne czyni; a zaczęni też widzimy,
jako idą sprawy nasze, jako nam Pan Bóg błogosławi i jako wszystkie rady nasze opak
się toczą: co nie zinał idzie, jedno że Pana Boga odstępujemy, kościół jego burzimy
i bluźnierstwa dopuszczamy. Jakoby to Panu Bogu nic na tym nie należało, gdzie kto
jest namiestnikiem jego, a z ręki jego wszystkiego patrzeć nie miał, cokolwiek w jego
królestwie niezbożnego się dzieje. Ale to kaznodziejom poruczywszy, do czwartej
rady idźmy.

CZWARTA RADA, WSZELAKICH DOSTATKÓW I ŻYWNOŚCI CZASU POKOJU I WOJNY

Ta rada tak postanowiona być ma, aby się starała, jakoby był dostatek zboża i
innych wszystkich rzeczy, których potrzeba na wychowanie wszystkiemu miastu albo
państwa tak czasu pokoju, jako czasu wojny; a przy tym wszystkim aby to opatrzyła,
żeby wszystkie rzeczy pobożnie były sprzedawane. Przeto ma mieć spisana na rejestrze
summę rzeczy wszystkich, które się rodzą w państwie; upatrować, co może być nazbyt,
co do inszej ziemi przepuścić, a czego by nie był dostatek, żeby z ziemi nie było
wywożono ani wywozić dopuszczano, i owszem, aby zinał wożono, iżby królestwu na
żadnej rzeczy potrzebnej nie schodziło. Co żeby tym snadniej przyszło, ma wiedzieć
i na rejestrach mieć, skąd co przychodzi, jakim sposobem, jakim nakładem, którymi
drogami, jeśli wodą albo ziemią, którą snadniej a z mniejszym kosztem przychodzi,
na który czas taniej, kiedy drożej, i wszystkie insze okoliczności koło tego ma upatrywać.
Tejże radzie ma pan wszystkie targi i kupiectwa, które mogą być w jego państwie, zlecić,
aby ich doglądała i wszystko wedle pożytku rzeczypospolitej stanowiła i szacowała, tak
jednak, że ze wszystkiego panu swemu liczbę dawać z tego powinna. Bo aczkolwiek ma
mieć stanowienia moc wszystkich targów i oszacowania rzeczy kupieckich, wszakoż we
wszystkich rzeczach i sprawach i postanowieniu ma pana swego obwieszczać, dla czego
to tak albo owak stanowi, przyczynę dawać, by zaś na swą wolę czego nie stanowiła, a
pod płaszczem rzeczypospolitej sobie pożytków nie czyniła, pospolite dobro i człowieka
pospolitego ubożąc. Gdy tedy pan opatrzy swoje państwo tą radą i takowe ludzi prze-
łoży, którzy nie na swoje pożytki ale na pospolitą i na pańską potrzebę patrzeć będą
na każdy czas, tak czasu pokoju, jako czasu wojny: taki pan już będzie miał dostatek
wszystkiego nie tylko ku wychowaniu potrzebnemu i uczciwemu państwa swego, ale
też może cześć niemną sasiadom, pogranicznym przyjaciołom w ich potrzebie z tego
dożyczać, a tym przyjaźń sobie u tych, których mu będzie potrzeba, bez wszelakiego
nakładu i kosztu i owszem z zyskiem niemnąm jednać. Niemąły tedy jest pożytek
stanowienia takowej rady i takowego porządku koło wychowania tego państwa. Gdzie
zaś pan, który postanowienia tego i porządku nic ma albo go w swym państwie nie
uczyni, tam już na wszystkim szkodować musi, wszystkie sprawy słabiej będą, cierpieć
z ludem swoim wielki niedostatek będzie i szkody wielkie. Gdzie bowiem łakoma rada
i chciwa, gdzie rzeczy potrzebne z państwa precz wywożą, sami siebie ubożąc, a to,

czyby państwu pierwaj, potym przyjaciołom pomoc mogli i mieli, do nieprzyjaciół wynoszą, tam już przeciw nam naszymże dobrem nieprzyjaciela mocnią i na bystrego wsadzają, przyjaciel zaś w swej przyjaźni przeciw nam barzo zatym słabiej, bacząc, że sami się tępiąc, czynimy nieprzyjacielowi pożytek większy, niżeli owemu, którego w potrzebach używamy albo użyć możemy. Do czego przystępuje i to, iż tam już bywa częste między ludźmi zamieszanie i płacz, aż i przeklinanie urzędów dla niedostatku i dla głodu, który za nieporządnym postanowieniem rad przychodzi. Często się wojsko rozsypuje, nie mając wychowania i cierpiąc niedostatek, który nie idzie zinań, jedno ze złego porządku: często sic wojsko nazad wraca dla głodu albo czyni przymierze z nieprzyjacielem nieuczciwe i barzo szkodliwe nad wolą swojō i jedna się z tym, z kim nie przystoi, a pan zatym u ludzi postronnych traci sławę i przychodzi w nienawiść do swoich. Dwie rzeczy bowiem czynią panu wielką miłość u poddanych; jedna, gdy ich broni od wszelakiego uciśnienia i od krzywdy, a stara się, żeby dostatek był wszystkiego; druga, gdy się z tymi jedna, bez których ludzie jego dostatku mieć ani swych majątności mnożyć nie mogą.

PIĄTA RADA, PRAW

Piątą radę stanowią do prawa, na którą to kładą, aby upatrowała, których urzędów w państwo potrzeba, które brzemień na kogo ma być włożone, co komu ma być pod jego rządy zlecono, do czego i jako daleko jego jurisdycya ma się ściągać, któregoby urzędu do czynienia sprawiedliwości nic dostawało. Urzędnikowi, który na prawie siedzi, to przydać, a któryby urząd był zbytni, ten odrzucić i cokolwiek niepotrzebnego u którego urzędnika, to odciąć, aby sprawiedliwość próżnemi urzędy nie była ciężana. Ta rada ma być uczona w prawie: ta ma wiedzieć o wszystkich statutach i prawach, na których państwo zasiada; a jeśliby gdzie nie dostawało prawa jakiego i statutu potrzebnego do sprawiedliwości i pożytku rzeczypospolitej, więc je uczynić, a panu i radzie jego okazać i przyczynę powiedzieć, dlaczego jest potrzebne. Na tę radę należy statuty i wszelakie prawo wykładać i objaśniać, a złe, niepotrzebne i niesprawiedliwe odrzucać. Ma być stróżem praw i wszystkich statutów tak, żeby pan nic w tej mierze nie czynił ani stanowił bez tej rady. Ma się u pana o to starać, do tego wieść, aby prawo szło swą drogą, aby statuty i postanowienie słuszne szło i skutkiem wyszczano było. Stądże tę radę indziej zowią sprawiedliwością, której i królowie mocni w swoich państwach nie mogą, chociażby czasem komu pomoc chcieli, odmienić. Taką w Hiszpaniej każdy widzieć może, takowa była u starych cesarzów: oni doktorowie, których odpowiedzi Justynian cesarz w swoich Pandektach et in codice opisał, bez których rozsądku żadnej rzeczy w państwie rzymskim nie sądzono, ani żadnego prawa nie stanowiono. Tak i teraz w królestwie Neapolitańskim, gdzie nie inszym, jedno doktorom, którzy prawo umieją, takich rzeczy zlecają; nie patrzą, jeśliż panem i domu wielkiego, ale jako się uczył i jako prawo umie; pamiętają na ono, co mówią: aliud esse sceptrum, et aliud plectrum: inna jest być panem, a inna uczonym; i gdyby ten chciał tych słów używać i dla tego samego godnym do urzędów się czynić, iż się w zacnym domu rodził, iż panem, wnetżeby przymówki znacznej nie uszedł. Używają tam każdego, na co się godzi; wiedzą, jako to trudna na człowieka rycerskiego łamać się około nauki, przetrząsać prawa, ale jako mu przystoi, gdy jedzie na wojnę, żołnierze mężne około siebie

mieć; tak zaś, na prawie siedząc, panu potrzebna ludźmi w prawie uczonymi ławicę swoje osadzać, ich rady używać, wedle ich widzenia wszystko stanowić, nie dając się ladakomu uwodzić. Wiele złego w mieście roście dla niedostatku takowej rady, gdy ludzie nie rozumieją, na czym sprawiedliwość zależy, jako statuty rozumieć i do czego się prawo ściąga. Są jedni, co barzo swój urząd rozciągają, a surowiej, niżeli prawo ukazuje, sądzą; drudzy zaś barzo słabo trzymają się sprawiedliwości, więc w rzeczy sprawiedliwie sądzą, a w tym się nie baczą, że sprawiedliwości odstępują, a często w jednej rzeczy przeciwne skazania czynią, skąd roście między ludźmi niezgoda, swary i roztargnienie, które często wojnę rodzi. Gdzie trochę przypomnieć muszę nas Polaki same, że prawa pewnego nie mamy; mamy wprowadzić statuty, ale doroczne, pro una vice: jakie komu potrzebne, takie sobie wymyśla i takowego się dopiera; więc, nabrawszy z sobą zuchwalców, wołają: Przyzwalamy; a gdy spytasz: Na co? powiedzą: Nie wiemy; jako tam Jego miłość chce. To już uchowaj Boże inaczej. I tak prawodawcami się stawają: ci nam prawa opisują, a sami nie wiedza, na co zezwalają. Rzymskie ono państwo, które jako panowaniem, tak rozumem równia nie ma, nie takowym sposobem prawa stanowiło i statuty czyniło: ale urzędnik, któremu przystało statut czynić, pierwaj go na miejscach pospolitych rozbijał, aby każdy wiedział, coby w nim było, a to, coby nieprzystojnego, szkodliwego w nim się znajdowało, powiedział i nie dopuszczał go przyjmować, ażby wszyscy byli na to zezwani i sejm uczyniony. Czego gdybychmy naśladowali, lepszą byśmy sprawiedliwość mieli i pana bychmy takowemi sądy nie ciążyli. Więc na pana o sprawiedliwość się skarżymy, a tego nie baczymy, żeśmy sami statutów i praw, sprawiedliwości i Bogu przeciwnych, naczynili, a panu ręce uwiązali, że ich podnieść nie może do obrony sprawiedliwości. Nie najdzie tego indziej, żeby król sam wszystkie kauzy sadzić miał: jego rady sądzą, król dekreta czyni; co rady osądzą, to powiadają, iż król osadził, a zatym skazania i skutek idzie. Król Filip, który pół świata, jako Hiszpan mówi, rządzi, jako panna siedzi, nic nie czyni, rada wszystkie rzeczy opatruje; każdy urzędu swego, co na kogo należy, bez braku pilnuje, z wielkimi tylko rzeczami do króla idą, a przedsię w Hiszpaniej takowa sprawiedliwość, takowy porządek, o jakowy trudno gdzie indziej. Chytrzy są Włoszy, mają ludzie z rozrywką wielką, a przedsię dają się Hiszpanom rządzić, chociaż widzą, że nie kładą na króla wszystkich spraw. Ale rzecz kto: Nic nam do Rzymu, ani do Hiszpaniej; my, Polacy, wolniśmy sobie. To prawda; ale choć to baba Rejowa śpiewała, przedsię i to prawda: Miły synu, to ma rada, ucz się sprawy u sąsiada. Dla tego ludzie jeżdżą po świecie, aby się sprawom przypatrowali, a coby dobrego było, tego się trzymali i tego postanowienia doma używali. My zaś opak czyniemy: wszeteczeństwa i utraty zbytnie do nas wnosimy, trzeźwości zaś i innych spraw cnotliwych, mądrych, czujności około rzeczypospolitej nie naśladowujemy. Co drugi na kaleszporcie w Wenecyjej czyni, tego się imujemy, to z sobą przynosimy, to rycerskiemu sprawami zowiemy; jako się senior sprawuje, tego nie baczymy i nie wiemy. Żakowskie to rzeczy uczyć się albo się sprawom zacnych ludzi przypatrować. Ale puściwszy to na stronę, pan, który chce swoje państwo dobrze sprawować, między inszemi radami ma uczynić radę praw i statutów koronnych, do którego ma zebrać ludzie uczone i cnotliwe, jako widzimy na pałacu w Neapolim, gdzie zawsze, jakom powiedział, doktorowie sądzą, a każdy o tym radzi, w czym jest ćwiczony; nie tego tam obierają, co daruje, ale kto się do czego godzi, a jeśliby nie chciał, tedy założywszy go winą, przycisną albo z miasta

wywołają; u nas zaś to mądry, co więcej da i wiec jako kupi, tak też sprzedaje. Ten bowiem, co jeden cesarz powiedział, przedawać musi, kto kupuje.

SZÓSTA RADA: DOZÓR LUDZI WYSTĘPNYCH

Rada szósta być ma, kturejby urząd był ludzi występnych doglądać, a jako każdy wedla swego zawinionego nieposłuszeństwa ma być karan, uważać i stanowić, a jakoby kto zasłużył, karać. Na tę radę kładą wszystkie kauzy, które zową criminales, ile się do majestatu królewskiego a pańskiego ściągają, a jego majestat i rzeczy pospolitej wolność obrażają i uczciwość państwa lżą. Ta tedy rada ma to mieć na pieczy, jakoby takowi złoczyńcę byli wedle prawa godnie karani.

SIÓDMA RADA: DOBRE I GODNE OPATROWAĆ

Siódma rada ma szóstej radzie być przeciwna: bo jako rada szósta ma złe i występne ludzie karać, tak zasię ta siódma każdego wedla jego godności i cnoty panu zalecać i świadectwo dawać dobrego zachowania jego i posługi jego pożytecznie panu i dobru pospolitemu zalecać, o tym radzić, jakoby każdy wedla swojej godności i zasługi był opatrzon. Natenczas bowiem pospolile dobro stoi dobrze, gdy źli ludzie, jako przewinią, karani bywają, dobre zaś wedle ich godności, zasługi i cnoty czczą, ważą i opatrują. Przetoż ta rada na każdego pilne oczy mieć ma, panu o każdym sprawę dać, aby każdy wedle swojej godności i posługi był uczczon i podarowan. Pan zasię, który sam wszędzie być nie może, nie wszędzie widzi i nie wio, jako się kto zachowa, jedno jako mu dają sprawę, ma na to pamiętać, żeby do tej rady obierał ludzie cnotliwe, niełakome, którzyby i sami w sobie i w inszych cnotę miłowali, a w każdym ją czcili, którzyby nie dla darów, ale dla godności ludzie miłowali: bo łakomy człowiek i sam swej cnoty dla datku nie szanuje, cudza mu też śmierdzi, gdy mu jej nie pozłoci. Nikt u niego niegodny, jedno kto przyniesie, i chocia dziś powie, że niecnotą i człowiek nikczemny, nazajutrz usłyszysz, jako godny i cnotliwy: stał się godny przez noc, bo przyniósł panu. Takowych tedy ludzi pan strzedz się ma, ani do tej rady takowych przypuszczać, ale obrawszy do niej ludzie cnotliwe, bez nich żadnego urzędu nikomu nie dawać: oni mają jego godność opowiadać, a czego godzien, nim sprawę dawać i jakowej uczciwości godzien, okazać. Gdzie takowej rady u panów nie masz, tam widzimy, co się dzieje, jakie ludzie na urzędy fory tują, jako ludzie godni i domów zacnych leżą, jako nikczemni ludzie powstają. A nie dziw: jakowi bowiem sami są, takowe też forytują i to pokazują, że lepiej być guzmanem jakim albo forytarczykiem, niż godnym rotmistrzem, hetmanem albo człowiekiem uczonym. Skąd co roście, dobro pospolite jako stoi, na oko widzi każdy. Słabiej tam cnota wzgardzona, gdzie się podnosi niecnota uczczona. Na która ludzie godni patrząc, boleć musza i brać zatym przeciw panu złe serce; stądże zwady, niezgody, wzgarda, rozterki wzruszenie w królestwie. Niczym inszym państwo rzymskie na początku nie rosło tak wielkie, jakie nigdy nie było ani będzie, jedno iż cnota i godność u nich miała zawždy gotową zapłatę, a ludzie źli byli zawždy wedle ich występku karani. Nie najdował się tak mały występku, żeby wedle niego nie był karany; żadne też zachowanie i zasługa w rzeczypospolitej tak drobna nie była, któraby nie miała zapłatę swą godną.

A jaki pożytek, sławę i uczciwość, zachowanie i zasługi w rzeczypospolitej nio-

sło, takowa zasię lekkość i karanie ludzi z złego zachowania potykało. Stądże bacząc ludzie nikczemni, iż byli wzgardzeni, wnetże, kto czuł o sobie, iżby mógł być godnym, ciągnął się barzo i strzegł się, aby nie był wzgardzonym albo bezecnym, by zaś nie był tak karan, jakoby i on sam i jego potomkowie byli zelżeni. A to było na onym pierwszym początku państwa rzymskiego. Potym zaś wszystko się zopaczyło tak, że cnoty miejsca nie miały, godność zaś stała się na pośmiech, aż zatym i ono państwo, cnotą zbudowane, upadło i z gruntu, jako widzimy, dla niecnoty wywrócone. Tak, co cnota zbuduje, to łotrostwo niegodne rado psuje. Idź, gdzie chcesz, wszędzie, kędykolwiek państwo dobrze stoi, najdziesz, że z tej miary dobrze stoi, iżże dzielność, cnota, rozum, godność ma miejsce, niegodność zasię siedzi gdzieś na podnóżku; najdziesz, że tam nie patrzą na wystawne nogi, ani na czoło upierzone, ale na dzielność, cnotę i godność: nie to godny, co sług wielki orszak za sobą, by kokosz wodzi, ale kto do rzeczy mówi, kto rozum ma, kto się uczył, wiele widział, czytał, słuchał, kto wiadomość rzeczy i biegłość wielką ma, kto dzielnością sławy przodków swych nadstawia, kto się do każdej rzeczy użyć da i umie. A jeśli kto zawołania świętego i domu starożytnego, na co przedsię mieć baczenie trzeba, więc przodek mieć ludzkości i skłonności i o to się starać, aby, ile być może, rozumem, dzielnością nikomu nie ustępował. Zaczność domu niech zawždy szepce za uchem, aby nie dosypiał, półmiskami się nie przestawiał i z stóp przodków swych nie występował, tego przedsię nie brał ani się tym stawić dał: a jam szlachcic, ja pan. Co bowiem po tym, jeśliż się tak nie sprawujesz, jako na szlachcica, na pana należy? Co po tym, że przodkowie twoi dom podnieśli i ozdobili, ponieważ go ty temi swemi sprawami hańbisz, szpecisz i gubisz? Więc wykrzykasz na to: a jam tego domu, tej familijej; właśnie jakoby nie wiedziano, żebyś tego był domu. Daj Boże, by to na przestroję naszym było; daj Boże, by i cnota, dzielność i godność wyższej siadała. Ta tedy rada i ci referendarze mają się dowiadować spraw każdego, godności się jego przypatrywać, zachowanie, zasługi wiedzieć, a panu o nich sprawę dawać i o to się starać, żeby każdy wedla swojej godności i przystojności rósł, panu i rze-czypospolitej służąc.

Ta i takowa siedmioraka rada: ci, którzy hiszpańskim pierwej, potym włoskim językiem o radzie takiej, jaka ma być, pisali, znać to dają, że jest barzo potrzebna każdemu panu, który chce państwo swoje i dwór swój rządnie sprawować. Tym bowiem sposobem, gdy tego rada dożrzy, co na nie włożą, już we wszystkich sprawach i rzeczach swoich będzie odprawniejszym i bez wszelakiego zatrudnienia i bez uprzykrzenia, cokolwiek się przytoczy, odprawi; innych głową robiąc, sam swojej folgować może; nie będą się do niego poddani z supplikacyami i skargami cisnąć, nie będą wołać, wrzeszczeć: Zmiłuj się, M. królu, oto pan starosta nam krzywdę czyni. Rada też nie będzie zawikłana, gdy każdy swej rzeczy pilnować będzie, gdy nie ze wszystkimi sprawami sobie różnemi do jednego pójdą: rzecz to bowiem trudna, aby jeden albo dwa a chocia i trzech mieli wszystko odprawować, gdyż w wielkim państwie wiele spraw a sobie różnych, które gdy na jednego włożą, jedna drugiej przeszkadza, jedna drugą zatrudnia, skąd się rodzą owe gniewliwe słowa: Bym się rozpukł, temu dosyć nie uczynię; ani wiem, czego się pierwej jąć. Na to kto się nie oględuje, mało co ma rozumu. Aczkolwiek najdziesz wiele takich, co wszytki urzędy chcą na się wziąć i wszędy być; nie dla tego, aby panu swemu i rze-czypospolitej posłużyli, ale żeby łakomstwu swemu dosyć czynili, użytki ze wszech stron sobie łapali, siebie bogacąc

a rzeczpospolitą ubożąc, sprawiedliwości omieszkiwając, a panu swemu nienawiść u ludzi czyniąc. Ale już takich pan jako nieprzyjaciół sławy i majątności swej strzedz się pilnie ma; takowe radnie j na urzędy i do rady swojej brać, którzy się jej zdzierają, bo kto pożytku nie żąda, na urząd nie pogląda; ale kto zasię bez wstydu sam się wdziera, to nie dla czego innego czyni, jedno żeby swojej dumie i swemu łakomstwu dosyć czynił, którą kto się upęta, nigdy ani panu swemu ani dobru pospolitemu dobrze posłużyć może: by miał nawięcej i nawiętszych cnót w sobie i nagodniejszym był, to samo, że łakomym jest, że go tam nic wiem co nadyma i unosi, z nich go wyzuwa i nikczemnym człowiekiem i u ludzi brzydkim czyni. Otóż, aby się pan takowych łakomych ludzi mógł uwiarować, nie ma do rady swojej jedno godne brać. Godne zasię po czym poznać, tak jako dziś doktorowie hiszpańscy i włoscy okazują, tu się przypatrywać będziemy [...].

Jakuba Gorskiego Rada Pańska 1597. – Kraków, 1892. – S. 9–34.

№ 151

1598 р., липня 16. Луцьк. – Реляція возного Волинського воєводства Матиса Славогурського про відкриття засідань Луцького гродського суду і складення судовими урядниками присяги. Тексти присяг

Деялосе то на замку вышънем Луцком року тисеча пятьсотъ деветьдесять омого месеца юл шостогонадъцеть дня.

На перьшем заседенью ясневелможного пна Марька Собеского, воєводи любелского, луцкого etc. старосты, при бытъности облично ихъ млсти пановъ обывателевъ воєводства Волынского то *ест*: пна Яна Паца, тивона виленского, старосты каменецкого, Яна Харлинского, подкоморого, Ивана Хренъницкого, подсудка, Федора Урсула Рудецкого, чешъника, Миколая Семашка, ключника, урядников земских луцких; Василя Семашка, князя Матыса Воронецкого, столника киевского, Симона и Щасного Харлинских, Яна Цыминского, Яцка и Петра Воютинских и инъших барзо веля шляхты повету Луцкого и шляхетного Матыса Славокгорского, возного енерала воєводства Волынского, вышеи помененыи его млсть панъ воєвода любелскии, староста луцкии etc., чинечи досыть Конъстытуцыи Коронной ѿ присязе старостовъ судовых уфаленое, прихилияючисе до права посполитого доброволне присегу телесную на уряд староства Луцкого водлугъ Конъстытуцыи Коронно, кгда ж *еи* в праве волынском не маешъ, при бытъности ихъ млсти пановъ обывателевъ воєводства Волыньского вышеи менованых, выконал и ѿправил в тую роту:

Я, Марекъ Собескии, воєвода любелскии, староста луцкии, присегам пну Богу всемогущому, ижъ буду верне на замку Луцком и оного буду стереч верне. Наяснеишому княжати и пну Жикгимонтови Третему, з ласки Божои королови полскому, и потомъкомъ его королюмъ полскимъ, ведле права обранымъ, покою и безпеченъства и справедливости буду боронил и судити водле статуту права писаного волынского и инъные sprawy, мнѣ albo урядови старостиному

приналежачиє, през хитрости и здрады буду выполняти. Так ему, Боже, помож и Крыжъ светыи.

По которои таковой его млсти пна старостинои присязь, преречоныи его мл пан староста, тыє особы на врьд кгородскии судовыи, то есть: ихъ млсть пны Якуба Лысаковского на подстарство, Матея Стемпковского на судеиство, Ивана Красинского на писарство, Миколая Чарноцкого на буркграбство, з раменя своего подал. Которые кождыи з особна зъ их млсти на уряд свои при бытъности их млсти вышъменованных пановъ обывателевъ воеводства Волынского присегу телесную, ведле роты въ статѣ* Великого князства Литовского написаное, учинили и выконали. Наперед его млст панъ подстаростии в тую роту:

Я, Якубъ Лысаковскии, подстаростии луцкии, присегаю пну Богу в Троицы единому, ижъ в томъ повете ведле Бога, справедливости права и статуту того писаного Великого князства Литовского, ведле права жалобы и ѡтъ сторонъ, ничего не прикладаючи ани уимуючи, буду судити; признанья и записы пъриимовати, не фолккуючи высокимъ и подлеишимъ станомъ, на достоенствах и урядех седячихъ, на богатого ани на убогого, на приятеля и ровного заховалого ани на неприятеля, на тутошнего ани на госьта, не гледечи неприязни, не з васни, не з боязни, не за посулы и даны, а ни сподеваючисе на потом даров а ниякие нагороды, не радечи стороне, ани боячис казни, помсты и погрозокъ але самого Бога и его светую справедливость и права посполитые и сумънене свое перед ѡчима маючи; теж роковъ николи не ѡмешкивати, ѡкромъ великое а правдивое хоробы, а яко то справедливе присегам. Так ми, пне Боже, поможъ.

Присега пна Матея Стемпковского на судеиство

Я, Матеи Стемпковскии, судья кгородскии луцкии, присегаю пну Богу в Троицы единому, ижъ въ томъ повете ведле Бога, справедливости, права и Статуту того писаного Великого князства Литовского, ведле жалобы ѡтпору сторон, ничего не прикладаючи ани уимуючи, буду судити. Сознания и записы приимовати, не фолькруючи подлеишим и высоким станом, на достоенствахъ и урядех седячих, на богатого ани на убогого, на приятеля кровного заховалого ани на неприятеля, на тутошнего ани на гостя, не гледячи неприязни, не з вазни, не з боязни, не за посулы и дани, ани сподеваючисе на потомъ даров ани якое нагороды, не радечи стороне ани боячисе казни, помсты и погрозокъ, але самого Бога и его светую справедливост, и права посполитые и сумъненье свое перед ѡчима маючи тежъ роков николи не ѡмешкивати, кромъ великое правдивое хоробы, и яко то правдиве присегаю. Такъ ми, Боже, помози.

Присега пна Ивана Красенского на писарство кгородское луцкое

Я, Иван Красенскии, писар кгородскии луцкии, присегаю пну Богу в Троицы единому на томъ, ижъ справедливе ведле Бога и права того писаного и ведле мовенья и спору сторонъ, ничего не прикладаючи ани умнеишаючи, буду записоваль и радити его млсти пну старосте и урядови его, верне и справедливе ведле сознания сторон и споров, на судехъ ѡсвятченья и ѡповеданья и сказанья судовые, книги судовы буду записовати, а пилновати, и доглядати, абы водле

---

* статуте

Розданъ Христу

Купцовъ

ДЕНЬ ТО НАЗАНЪ БЫНЕМЪ. I.

Львовъ и др. Тресталтаб сод

Всего Месеца

После на збуебъ, рита На хрбви

Засебго Месеблмофго Лита

Мавна Сохисного Корсвн Стохисно

Львово еб Старосау. Прихитвпо

ти Сохисно И рв Мески Митовсобо

в амлэб Корсоста Волхисного: Тор

Вка Бита Пана Тисона Силхисного Ста

росса Калхисного Бита хилхисного

Копомого Маса хрхисного По ро

содна: гурга Дасбл ро хисно Чед

нела: Мисолата Силхисна Като хисна

Битанхисноб зрхисн львви Касисна

Силхисна: Битан Митхиса воронного

Ситхисна Кисного: Силхисна И хисноста

Литхисна: Бита хилхисного: Битан И

Литхисна Битанхисна: Итхисна Са ро вела

шатами. Посебд Львово И хисноста

Мавна славонгорского Сожного Битан

ла Корсоста Силхисного

Битан Львово Львово И хисноста Львово

тоє присеги моеє справедливє были уписовани, не маючи баченя на высокіє и подлыє станы, на достоєнствахъ седячих, на богатого и ни на убогого, на приятеля крєвного и заховаłego ани на неприятеля, на тутошнего ани на гостя, не с приязни, не з вазни, не з боязни, ани за посулы и дары, ани боячис казни, помсты и погрозок, не чекаючи нагороды, але самого Бога и его справедливостъ светую и право посполитое перед ѡчима маючи и сумненъє свое предъ Божие справуючи. Так ми, Боже, поможи.

Присега пна Миколая Чарноцкого на буркграбство луцкое

Я, Миколай Чарноцкий, буркграбя замку луцкого, присегаю пну Богу всемогущому в Троицы единому, ижъ повинность всю, буркграбему належачую, верне выконывати буду и то теж без бытности пна подъстаростего зезънанья вшелякиє, што и коли принесутъ до мене будутъ, не прикладаючи ничего ани уимуючи приимовати буду, не ѡгледаючисе на высокіє и на низкіє станы, ани посуловъ ѡтъ жадного бирати. Так ми, Боже, в Тоицы* единыи поможь.

По выконаню тєды през вышеи поменєныє их млст пны урядники пререченоє присеги, шляхетныи Матыс Славогорскийи, возныи єнералныи воеводства Волынского, з росказаня уряду вышеи поменєного, ижъ южъ урядъ мєстце свое засєль и справы вси на ден сєгодняшнии рочковъ кгородськихъ луцкихъ припадаючие звыклымъ способомъ ѡтправовани будут, публиковаль и ѡволааль и до ведомости всихъ привєль. Ѡ чомъ всемъ рєляцыю свою перед урядом нинєшимъ кгородскимъ луцкимъ учиниль и ѡчевистє созналъ.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 53, арк. 1а–3 зв. Запис в актовій книзі.

№ 152

1598 р., листопада 19. Кременець. – Запис до актовї книги листа короля Сигізмунда III від 28 березня 1595 року про призначення Мелентія Минковського генеральним возним

На роках судовых земских кремьянецких в шєст недєл по святом Михалє, римском святе, в року звышъ написанном припалых и судовне ѡтправованых зачатых, перед нами, Янушомъ Жабокрицкимъ, судєю, а Михалом Краєвским, подсудкомъ, врядниками земскими кремьянецкими, постановивъшися ѡчевисто у суду шляхетныи панъ Мелєнтии Минковскийи покладал лист его кр мл с печатю коронною и с подписомъ руки велможного пана Яна Тарновского, подканцлєрого коронного, єму на возновство даныи, которыи то предрєчоныи Мелєнтии Минковскийи, возныи єнерал всих воєствъ** и поветов Короны Полское з тым листом его кр мл перед нами, судом, за выданємъ роты через возного Миколая Сохацкого присягу, в Статуте ѡписаную, выконал и по тои присязє

* Троицы

** воеводство

за тым листом и росказанем его кр мл ѿт нас, вряду, ест пострыжон, через того ж возного Миколая Сохацкого ест ѿбъволян и просил, абыхмо тот лист ему на тот врьд возновство належачии до книг земских кремьянецких записати казали и тые сут его слова:

“Жикгимонт Третию, Божю млтю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, ифлянтскии, шведскии, кготскии, ваньдалскии дедичныи корол

Ѡзнаимуюмъ тымъ листом нашим, кому то ведати належит, иж мы шляхетного Мелентия Минковского, у воеводстве Волынскомъ ѿселою, вознымъ иенералом земским всих воеводствъ и поветовъ Коронныхъ назначить и постановит умыслили есмо, яко ж нинешнимъ листомъ нашимъ назначаемъ и постановляемъ, даючи му тую моц и владзу всѣ и кождые sprawy, на врьд возного належачие, справовати и выконывати вперед, ѿднакъ, абы перед врьдомъ належнымъ где-кольвекъ присягу верности в праве посполитом Ѡписаную учинил и ѿд него водлугъ звычайю пострыжон был, што всим вобец, а меновите судовъ и врьдовъ преложным до вѣдомости доносечи, розказуемо абы преречоного Мелентия Минковского, по Ѡтданю присеги, его за власного и правѣдивого енерала земского и возного всих воеводствъ и поветовъ Коронныхъ признавши, ему и врьдови его sprawy належачие Ѡтправовати и выконывати допустили, а иначеи для ласки нашею и повинности своею не чинечи, чою для лепшого веры печат наша коронная до того листу нашего ест притиснена”.

ЦДІАК, ф. 22, оп. 1, спр. 11, арк. 76 зв.–77 зв. Запис в актовій книзі.

№ 153

1598 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про ревізію луцьких ґродських книг та стягнення мита на будівництво Канівського замку

[...]

69. Rewizya ksiąg grodzkich łuckich.

Dla rewidowania ksiąg grodzkich łuckich starościch sądowych, deputujemy z sejmku terazniejszego pewne osoby, to jest: wielmożnego Janusza ksiązę Zbaraskie, wojewodę braclawskiego, starostę Naszego krzemienieckiego, i urodzonych Demiana Ulewicza i Zdana Boronickiego, wojskiego łuckiego. Którzy rewidowawszy, jeśliby jakie errory w tych księgach pokazały się, Nam mają deferować, a My pokazane błędy z tych ksiąg wymazać rozkażemy.

[...]

75. Położenie cła na budowanie Zamku Kaniowskiego.

Za pozwoleniem stanów wszystkich pozwalamy, aby kupcy wszelakiego narodu, pieniądze gotowe za granice koronne do Moskwy przez granice województwa kijowskiego wywożący, byli powinni od dziesięci złotych polskich groszy sześć polskich płacić.

A te pieniądze za uchwałą sejmu tego, mają być wybierane przez sługi wielmożnego Janusza ksiązęcia Ostrogskiego, kasztellana krakowskiego, starosty kaniowskiego, do lat dziesięci. Które będzie powinien obrócić na zbudowanie Zamku Kaniowskiego.
[...]

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 252–253. Мова польська.

№ 154

1599 р., вересня 30. Львів. – Запис про приведення до присяги львівського земського судді Петра Ожги та підсудка Юзефа Нарайовського

[...] Tandem prefati generosi productis hisce literis sacrae regiae magestatis super officia iudicatus et subiudicatus terrestris Leopoliensis in praesentia nobilium suprascriptorum praestiterunt corporale iuramentum iuxte rotham in statuo regni descriptam, in eam videlicet. Quia iusta secundum Deum ius scriptum, aequitatem et patrium controuersias iudicabimus recognitiones suscipiemus, diuitis et pauperis, amici et inimici, ciuis et peregrini discrimine sublato et neque fauorem neque odium neque praemium neque paenas nobis propositas curabimus, sed in iudicando solum Deum et ius scriptum, aequitatem, partium controversias et recognitiones sed in his omnibus conscientiarum nostrarum iudicium sequemur et audiemus, aliaque negotia nobis incumbentia fideliter et pro posse nostro faciemus. Sic nos Deus adiuuet et sancta Christi passio. Et post praestitum iuramentum ministerialis regni generalis prouidus Andreas Stratinius ex mandato nobilitatis totius protunc congregatae eosdem iudicem et subiudicem totae nobilitati circa actum praesentem existentem veros, legitimos et iuratos officiales esse voce sonora publicauit et proclamauit.

Переклад

[...] Насамкінець вищезгадані номіновані грамотою ЙКМ на уряд судді та підсудка Львівської землі в присутності шляхетних нижчепідписаних прийняли особисту присягу, записану в статутах королівства, що згідно з Божим та писаним правом, однаково і професійно сторони судитимемо, зізнання прийматимемо, без різниці багатим і бідним, друзям і недругам, землякам та іноземцям, і ані заради запропонованої нам прихильності, ані ненависті, ані винагороди, ані кари не старатимемося, але в судінні на єдиного Бога і писане право (покладатимемося), суперечки і зізнання однаково і рівно, але в усіх сумнівах наших за судом йтимемо й будемо слухняними та інші обов'язки наші вірно і по можливості нашої виконуватимемо. Так нам, Боже, допоможи і святі Христові муки. І після цієї присяги генеральний возний Анджей Стратин з дозволу всієї шляхти, на той час зібраної, цих суддю та підсудка перед всіма цим актом правдивими, законними і присяглими зворушеним голосом публічно оголосив і засвідчив.

ЦДІАЛ, ф. 10, оп. 1, спр. 39, с. 225–227. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

1599 р., грудня 5. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про призначення Григорія Минковського генеральним возним

“Жикгимонт Третий, Божю млстю корол полский, великий князь литовский, русский, пруский, жомоитский, мазовецкий, ифлянтский и шведский, кгодский, вандалский дедичный корол

Ўзнаймуем тым листом нашим всѣм вобец и кождому зособна, кому того ведати належит, иж мы шляхетного Григоря Минковского, въ воеводствах Волынском ѡселоого, возным енералом земским всѣх воеводствъ и поветовъ коронных назначити и постановити умыслили, есмо яко ж и нынешним листом ншим назначаем и постановляем, даючи ему тую моц, абы он мог и тую владност мел, во всех воеводствах и поветех Панствъ Коронных, а ѡсобливе въ воеводстве Киевском, Волынском и Браславском, всѣ и кождые sprawy на уряд возного належачие, справоват и выконыват, а вшак же, абы перед урядом судовым где-колвекъ и которыи колвек присегу верности своее в праве посполитом ѡписаную учинити мает, ѡт того ж водле звычайу абы и пострыжон был. Што всѣм вобец воеводам, кашталяном, старостам, судови и вряду преложоным и иным всѣм подданым нашим, якого-колвекъ стану и достоенствъ будучим, до ведомости приводечи, росказуемо, абы пререченого Минковского за правдивого енерала и возного всѣх землъ, воеводствъ и поветов коронных признавши, ему и вряду его sprawy належачие, справоват и выконыват допустили. А иначеи для ласки нашее и с повинности своее, не чинечи конечно, заховуючи вцале праи его нагороду, албо если бы зле, непристойне и фалшиве уряд свои справовал, вины и каранье за доводом неѡдволичное сим же листом нашим, до которого на болшую веру и печат наша коронная ест притыснена.

Писан у Варшаве, мсца декабра, дня пятого року тисеча пятсот девятдесят девятого, а панования королевствъ наших полского дванадцатого, а шведского шостого”.

А по вычитаню того листу его кр мл пререченыи Грегореи Минковскийи, при бытности на тот час велю людеи зацных, шляхты ѡбывателев воеводства Волынского, ѡселост свою явную и правдивую, в повете Луцком лежачую, ѡказал, и присегу водле права и статуту Великого князства Литовского на вряд свои возновскийи енералныи перед нами у суду учинил и выконал. Прото мы, водлуг права посполитого и воли его кр мл, ѡного на тот вряд постригли и sprawy вшелякие, врядовы его возновскому енералному належачие, справовати допустили. А з волею его кр мл и владзею вряду нашего явне допускаем и допустили, што все и возному, при нас будучому, шляхетному Григорию Буковскому, до ведомости всѣх вобец приводечи, ѡволати и публиковати росказали. Которыи возныи с повинности вряду своего возновского ѡволат и публиковал, ѡ чом и реляцию свою, ѡчевисто перед нами ставши, учинил и сознал. Теды мы, тое возного сознание принявши, и то все для памяти до книг кгородских луцких записат есмо казали.

ЦДІАК, ф. 25, оп. 1, спр. 65, арк. 109–110 зв. Запис в актовій книзі.

№ 156

XVI ст. – 3 праці Марціна Кромера *Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie (1577)* про скромні доходи урядників, оскільки для них “титул (godność), навіть без матеріальної вигоди, за якою перебувають у гонитві люди менш шляхетні”, вже є достатньою винагородою за службу

Dochody urzędników koronnych są bardzo małe, natomiast urzędników ziemskich i nadwornych – prawie żadne. Nawet urzędnicy miast, miasteczek i wsi nie mają na ogół jakichś określonych dochodów. Polacy uznali, że sama godność, nawet bez korzyści materialnych, za jakimi przeważnie gonią ludzie mniej szlachetni, jest dostatecznie wielką i wspaniałą nagrodą za dzielność i zaszczytne wysiłki. Są jednakże pewne wynagrodzenia pieniężne i jakby podarki, które płacą sędziom i urzędnikom sądowym prawujące się strony. Znaczniejszych kilku wojewodów i kasztelanów mierne jednak ma dochody po części z roli i dóbr ziemskich, po części z żup solnych czy ceł albo z pewnych innych źródeł, z dawien dawna przydzielonych wieczyście przez monarchę.

Kromer Marcin. Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego Księgi dwie. – Olsztyn, 1977. – S. 136–137. Мова польська.

№ 157

1601 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про призначення ревізорів до Летичева; ревізію книг луцького ґродського та київського земського судів; про сплату мешканцями Волинського, Київського і Брацлавського воєводств спеціальних поборів – коців і пам’ятного; про заробітну платню службовців канцелярій зазначених воєводств і заборону накладати надмірні побори під загрозою штрафу; про перенесення засідань судів і сеймиків з Брацлава у Вінницю; виділення коштів на переписування земських книг Белзького воєводства

[...] **50. Rewizorowie do Latyczowa.**

Iż za zaleceniem Naszym z sejmu przeszłego rewizorowie naznaczeni do rewidowania i szacunku expens na mury i budowanie zamku latyczowskiego, przez starostę Naszego kamienieckiego wydanych, nie stawili się, znowu deputujemy z Panów Rad wielmożnych Marka Sobieskiego lubelskiego i Stanisława Włodka z Hermanowa bełskiego wojewody, od posłów zaś ziemskich urodzonego Krzysztofa Chodorowskiego i Wojciecha Humieckiego łowczego kamienieckiego, którzy na pierwszy wtorek post Dominicam Iudica [10 IV 1601] tam zjechawszy się, wszystko to budowanie rewidować i nakład na to podjęty zrachować, a Nam zaś na przyszły sejm odnieść albo na piśmie oznajmić mają. A my na onym sejmie tę sumę albo gotowemi zapłacimy, albo uiścimy.

51. Rewizya ksiąg grodzkich łuckich.

Iż rewizya ksiąg grodzkich łuckich według pierwszych konstytucyi nie doszła, a już z tych kommissarzow dwaj umarli, tedy tę rewizyą tych ksiąg pomienionych chcąc do skutku przywieść, naznaczamy na miejsce tych zmarłych urodzonego Fedora Ursula, cześnika ziemie wołyńskiej i Andrzeja Ulewicza. Którzy kommissarze mają koniecznie na czas według tej konstytucyi pierwszej naznaczony zjechać i tę rewizyą skutecznie odprawić.

52. O płaceniu koców i pamiętnego, obywatelów województwa wołyńskiego, kijowskiego, braclawskiego.

Porównywając te województwa z innymi województwy w płaceniu zapłaty od spraw ich na trybunale, tedy tak postanawiamy, że już od daty tej konstytucyi nie będą więcej powinni płacić od spraw swych, jedno jak województwa koronne płacą, to jest od każdej instancyi po piętnaście groszy polskich, a sędziom ziemskim z osobna po pięci. Także i koce, nie inakże jedno jako koronne województwa płacą, to jest grodzki koc taler, a ziemski trzy grzywny oni też dawać powinni. A iż peressudy w sądzie trybunalskim są zniesione, tedy je i u sądów ziemskich, grodzkich, podkomorskich i innych wszystkich w tych województwach znosimy od tego czasu; zostawując im tylko pamiętne zwykłe według prawa.

53. O depaktacych w kancelaryach tychże województw obywatelów.

A iż urzędnicy ziemscy, grodzcy, także i pisarze trybunalscy, ziemscy i grodzcy w kacellaryach, mimo opisane dawne prawa statutem ich, którym się sądzą salaria abo dochody swe z uciążeniem ludzkim wyciągać zwykli, czemu zabiegając postanawiamy, aby od tego czasu żaden z tych urzędników dochodów nad opisane dawne w prawie, w statucie ich, w rozdziale czwartym, artykule trzecim, od spraw wyciągać nie ważyli się, pod winą sta grzywien. O którą forum na trybunale inter causas officii naznaczamy.

54. Areszty tychże województw.

Areszty, tak in criminalibus jako et in civilibus causis tym województwom sposobem koronnym dopuszczane być mają.

55. O leżeniu ksiąg tychże województw.

Leżenie ksiąg ziemskich w tychże województwach sposobem koronnym, gdzieby roki nie doszły, leżeć mają nadal do dwu niedziel, dla wybierania ekstraktów i czynienia zapisów.

56. O miejscu sądów z sejmików, w Winnicy.

Iż sejmiki i sądy z Braclawia do Winnice in anno 1598 przeniesione są, które in suo robore zachowujemy, tylko to w tej konstytucyi poprawujemy, że roki ziemskie winnickie nie we Dworze Naszym, ale w mieście, tam gdzie sąd miejsce sobie obierze, sążzone, a sejmiki w kościele odprawować się mają.

57. Rewizya ksiąg ziemie kijowskiej.

Rewizyę ksiąg ziemskich kijowskich województwu temu pozwalamy i na tę

rewizją z sejmu terazniejszego osoby niżej mianowane naznaczamy, to jest urodzonych Ostafiana Tyszkiewicza wojewodzica brzeskiego i rotmistrza Naszego, Samuela Hornostaja, Ławryna Loskę podczaszego, Siemiona Belowicza wojskiego kijowskich, Stanisława Charlewskiego, Wassyla Tyssę Bykowskiego. Którzy pospołu z sądem ziemskim kijowskim na dzień święteczny w roku niniejszym do Kijowa się zjachawszy, księgi też rewidować i jeśliby errorry w nich jakie pokazały się, mają na sejmie blisko przyszłym deferować, a My pokazane błędy naprawić i z tych ksiąg wymazać rozkażemy. A niebytność dwu i trzech z tych osób temu przekazać nie ma.

[...]

65. Prowizya na przepisanie ksiąg ziemskich województwa bełskiego.

Pozwalamy na prośbę posłów ziemskich województwa bełskiego, jako im jest pozwolono na sejmie anni 1598 księgi stare przepisać, także i na chowanie ich w powiecie bełskim, grabowieckim i hrodelskim, na prowizją tym, którym to zlecono będzie, aby przy tym poborze na sejmie uchwalonym, każdy był powinien dać po groszy trzy z łanu, pod warunkiem w uniwersale koronnym opisanym, do rąk poborcę tegoż województwa. Który po wybieraniu takowych pieniędzy będzie powinien braci uczynić liczbę na elekcyi deputata i pieniądze wybrane oddać komu należeć będą, za spoiną zgodą.

[...]

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 280–283. Мова польська.

№ 158

1603 р., вересня 26. Перемишль. – 3 протестації шляхтича Станіслава Моравського в Перемишльському ґроді проти незаконного обрання Марціна Фредра на депутатському сеймику 15 вересня 1603 р. у Вишні депутатом до Коронного трибуналу від Руського воєводства з описанням процедури виборів та участі в них земських урядників

[...]

Do urzędu y xiąg ninieiszych grodzkich przemyskich oblicznie przyszedszy vrodzony Stanisław Morawski, ziemie i powiatu tutecznygo obywatel, imieniem swym i wszystkiego rycerztwa, do Wisniei na seimik electiei deputackiei blisko przeszelei zgromadzonego, opowiadał sie i oswiadszył przeciw vrodzonemu Marcinowi Fredrowi i przeciwko tym, ktorych on sobie ku rzeczy, nizei opisanei, sposobil, acz malei barzo, to iest kilku person, lidzbie. Isz dnia tego, kiedy sie elekcyja przerzczona odprawowała [w] Wisniei, to iest w blisko przeszly poniedziałek po Narodzeniu Panny Mariei pirwszy, gdy sie iusz cale ta to elekcyja odprawowała y wota wszystkiego koła ieszcze za dnia obeszly i skonczyły sie, ktorych znowu sine omni consensu czynic nikt nie mógł, stało sie trzech person na vrząd deputacki mianowanie, to iest Je[g]o mci pana Stanisława Wapowskiego y Je[g]o mci pana Samuela Troieczkiego, stolnika ziemie Przemyskiei, a trzeciego Je[g]o mci pana Jana Swoszowskiego, pissarza ziemskiego lwowskiego, który nie tylko nawiętszą lidzbę, ale okrom kilku person, z Ich mci dwiema wyszei miano-

wanemi zostawiających, wszistki prawie głosy miał po sobie senatorskie, wrzędnikow ziemskich i grodzkich i slacheckie, y potym cisz to z Ich mci dwa rozni glosow swych trzeciemu Je[g]o mci panu pissarzowi lwowskiemu vltro tamże w kosciele na miejscu zwykłym in praesentia omnium congregatoru[m] vstąpili, i zatym iusz wszyscy sie z skoscioła po pirwszej godzinie wnoc rozesli, tylko przerzeczony pan Fredro, a z nim Je[g]o m. pan przemyski, z Je[g]o m panem Stanislawem Stadnickiem z Leska bratem swym rodzonym i sludzy ich pozostali, tamze sobie od tych Ich mci kilku pozostalych iakąs nominacyą na deputacyą otrzymał illegitime et incompetentem, tak isz o tei iego nominacyei asz nazaiutrz wiedziec ludzie mogli, gdy obchodzil slacheckie ossoby o podpisy prosząc. A isz sie to przeciw prawu i zwyczaiovi popolitemu i przeciw wolnosciom szlacheckim stało, po czasie i skonczeniu własnei elekcyei i po rozesciu wszystkiego, iakmiarz okrom przerzeczonych iemu dogadzających person, zgromadzenia, bes panow senatorow urzędnikow i szlacheckich ludzi, ktemu że iusz iest własny elekt pan pissarz lwowski od wszystkich tak przes iego samego nominowanie od więtszej części, iako i za vstąpieniem Ich mci dwu drugich obrany zgodnie sine qua[m]uis prot[es]t[at]ione cuiuspiam. Nad to ze par* Marcin Fredro zadnei possessyey i resydyencyei własnei nie ma w ziemi Przemyskiei, na ktery teras alternata strony tei deputacyei stoi, y mimo to wszystko ma spraw barzo wiele ad baniendum z roznemi personami i pani malzonka iego iest bannita od czassu niemalego.

Przetosz sie iteru[m] atq[ue] iter[um] przerzeczony pan Stanislaw Morawski swiadszyl i opowiadal de nullitate mianowania pana Marcina Fredra, a isz go za deputata ziemie tei miec nie będą, i wszyscy nie będą, y o zadnym inszym deputacie, okrom pana pissarza ziemskiego lwowskiego, wiedziec nie chcą.

ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 319, с. 1517–1519. Запис в актовій книзі. Опубл.: Вінниченко О. Конфлікт політичний чи конфлікт особистий: Вишеньський депутатський сеймик Руського воєводства 1603 року // Соціум. – К., 2007. – Вип. 7. – С. 141–142. Мова польська.

№ 159

1607 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму, де йдуться про придушення королівськими старостами та підстаростами “українної сваволі”, особливо в Корсуні, Чигирині, Стеблеві та Данилові; залучення до цього бояр та міщан Київського та Подільського воєводств із спеціальним наказом брацлавському старості вгамувати “сваволу” брацлавських та корсунських міщан

[...]

43. O swowoli ukrainnej.

Wprawując w dobry zwyczaj i porządek dobry miasta Nasze i starostwa ukraiinne, i bojary dla służby i opatrzenia zamków Naszych na grunciech Naszych osadzone, w województwie kijowskim mieszczany a w podolskim mieszczany i bojary, postanawiamy, aby ci wszyscy, tak mieszczanie jako boiarowie pod władzą i zwierzchnością starost

---

* pan

Naszych byli i powinność swoje wedle nadanych sobie praw i przywilejów odprawowali. A za rozkazaniem starost Naszych i podstarościch ich, do zwyczajnej obrony aby byli powinni tak się stawić jako potrzeba ukaże i zdanie starost i hetmanów Naszych będzie, pod karaniem srogim i utraceniem praw i wolności swych. A sądy także w sprawach tak miejskich, jako i tych bojar Naszych, którzy służbę do zamku i onera zamkowe zwyczajne odprawować powinni, starostowie Nasi jako brachium Nostrum odprawować będą powinni. Także excessy na gorącym uczynku, bunty i gwałty, na wzgardę zwierzchności Naszej popełnione, które starostowie Nasi i podstarościowie ich, bez odwołki karać i hamować, zabiegając żeby się do swej woli ludziom droga nie otwierała, powinni. A jeśli by temu postanowieniu Naszemu, sejmową powagą uchwalonemu, przeciwni być chcieli, rozkazujemy hetmanom Naszym, aby starostom i dzierżawcom Naszym w czynieniu exekucyi i przywozzeniu do skutku konstytucyi terażniejszych pomocni byli i transgressores prawa pospolitego i woli Naszej secundum qualitatem excessus et exigentiam rei pokarali. Województwo kijowskie excypuje się, jednak Korsun, Czehyryn, Stobłów i Daniłow tej konstytucyi podlegać mają.

44. O miastach ukraińnych.

Zabiegając swowoleństwu mieszczan braclawskich i korsuńskich, iż tam ani kommissye, ani dekreta Nasze żadnej wagi nie mają, za pilnym staraniem i prośbą posłów ziemskich województwa tego, pozwalamy staroście naszemu braclawskiemu, aby takowych buntowników, jeśli żeby się odtąd więcej najdowali, wolno było jako kazać imać, tak też podług zasług ich karać, zupełną mu moc na uspokojenie szkodliwych bardzo buntów ich vigore constitutionis praesentis dajemy. Prawa też żadnego im dawać, iż od niego już są dawno dla swej woli odsądzeni, nie mamy, ale zawsze pod gołą jurysdykcją starościna jako teraz są być mają. A jeśli by im co mimo tę konstytucją z kancellaryi Naszej wydano było, to wszystko ma być irritum et inane.

[...]

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 353. Мова польська.

№ 160

1609 р. Варшава. – Ухвала варшавського вального сейму про військові гетьманські артикули – права і обов'язки військових

III. ARTYKUŁY WOJENNE HETMAŃSKIE, AUTHORITATE SEJMU APPROBOWANE, ANNI 1609

Iż od samego Pana Boga każde zwycięstwo, bo On jest Bogiem wojsk i zastępów, rotmistrz tedy każdy ma to mieć na pieczy, żeby się Pana Boga bał i swym przykładem i napomnieniem wiódł do bojaźni Bożej i pobożnego i przystojnego życia towarzysze, a oni także zaś pachółki swe.

Żadna sprawa, owszeki rycerska, nie może stać bez porządku. A iż się trafia w rotach siła ludzi młodych niebwywałych przedtym w służbie, przeto aby każdy wiedział

powinność swą i wedle niej nie wymawiając się niewiadomością sprawował, wydane są te Artykuły, stosując się do konstytucji koronnych i do Artykułów inszych przedtym hetmanów, których będąc szlachcicmi, powinniśmy we wszem całości przestrzegać.

1. Obecnie zawždy rotmistrze przy rotach mieszkać mają, nie odjeżdżać bez dozwolenia hetmańskiego, pod winą, konstytucya anni [15]93 opisana.

2. Także się we wszystkim wedle tejsz konstytucji sejmu [15]93 i wedle konstytucji sejmu anni [15]91, do którego się konstytucya [15]93 sejmu referuje, zachować mają.

3. Kto by jakie skupianie, tak na leży jako i w ciągnieniu i w obozie, do koła jakiego, bez dozwolenia i wiadomości hetmańskiej czynił, bunt i sedycye abo consilia jakie i schadzki, a tym więcej konfederacye jakie, ma być gardłem bez laski karany; a gdzie by ujachał, infamis ipso facto ma być. Co się ma rozumieć i ze strony zatrzymania zapłaty, której do bli[ż]szego sejmu wedle konstytucji anni 1609 czekać się ma. A tam przez rotmistrze, poruczniki i przez towarzyszów po dwu z rot, wedle upewnienia sejmowego, upomnieć się uczciwemi sposoby zapłaty swej mają.

4. Posłuszeństwo aby każdy zwierzchności swej w tej służbie oddał, jako wszyscy hetmańskiemu urzędowi, tak każdy towarzysz i pacholik swemu rotmistrzowi. Kto by na przełożonego swego, rotmistrza abo porucznika, abo na sługę urzędu hetmańskiego targnął się, abo sługa na pana, ma być gardłem karany. Kto by także przeciwiał się iść, gdy mu do hetmana każą, abo tego co wiodą do hetmana odejmować chciał, także kto by pozwany abo odesłany do hetmana z leży, nie był posłuszny, gardłem karany ma być i w tej rzeczy, o którą by szło, upadać ma.

5. Towarzysze bez dozwolenia rotmistrzów swych odjeżdżać nie mają, a rotmistrze nie mają dopuszczać odjeżdżać, jedno za wiadomością i pozwoleniem hetmana abo pułkownika swego od hetmana naznaczonego; gdzie by towarzysz swowolnie odjechał, tedy ma tejsz winie podleć której rotmistrz, gdyby przy rocie wedle konstytucji nie mieszkał. Taż pena ma się ściągać na rotmistrza, gdyby swowolnie towarzysze rozpuszczał.

6. Z roty do roty żaden towarzysz wyjeżdżać nie ma, ażby sam hetman tego dozwolił. Gdyż takowe przebiegania z rot do rot, waśni i wiela zamieszania między rycerstwem szkodliwego bywa przyczyną. Kto by bez dozwolenia hetmańskiego wyjechał, wedle rozsądku hetmańskiego ma być karany.

7. Także jeden drugiego sług przyjmować nie ma. Kto by przyjął, wedle rozsądku hetmańskiego karan ma być. Więc jeśli by który szlachcicowi sługa uciekł któregokolwiek stanu a do żołnierza przystał, a on go w obozie abo gdziekolwiek przycisnął, ma być z niego sprawiedliwość iuxta qualitate[m] excensus uczyniona, abo więc ma być temu, od kogo uciekł, wydany.

8. Sługa żaden czasu potrzeby nie ma od pana odstawać. A jeśli by który uciekł, lubo nic nie skorzyścił, ma być karany.

9. Gdyby pacholek komu uciekł abo odprawił się, także koń zdechł abo ochramiał, nie mieszkając na to miejsce mieć drugiego ma, pod karaniem.

10. Na stanowiska i przystawo naznaczone, jeden drugiego nie ma najeżdżać, gdzie by więc kto najachał, a jakie krwie rozlania się stało, on co najedzie, winien zostanie i srodze karan będzie.

11. W dworach Króla Jego Miłości, duchownych i szlacheckich, aby rotmistrz, towarzysz i żaden służebny pacholek nie śmiał się stanować, pod winą sta grzywien i siedzeniem do czasu wedle zdania hetmańskiego, i zapłaceniem dwojako co by wzięto abo szkody uczyniono.

12. We wsiach i miasteczkach nie mają drzewa żadnego z budowania brać do palenia, i które by na budowanie nagotowane było; także dylów z grodzenia i na grodzenie nagotowanych, pod karaniem. A kto by się ważył z parkanów, bram, baszt, wież i innych wszelakich budowania do municyi należących, drzewo rozbierać, ten gardłem ma być karany.

13. Kto by w dworze, mieście, wsi, komory jakiej dobył, jako o złodziejstwo ma być karany.

14. Ryb z koszów u spustów nikt brać nie ma, także w sadzawkach i w stawiech spustnych, nie ma się nikt ważyć łowić, pod winą szubienice, a pogowiu stawów rozkopywać i spuszczać.

15. Żywności nie mają gwałtem brać, wedle konstytucyi anni [15]93 i anni [15]91 i 1609 kupować ją mają i płacić wedle ustawy. Kto by ją gwałtem brać chciał, będzie karan wedle rozsądku hetmańskiego.

16. Gdy się trafi być na leżach, żaden towarzysz nie ma sobie obierać przystawstwa, ale wedle rozdziału rotmistrzowskiego i to swowolnie nie brać z tego przystawstwa żywności, jedno za wiadomością roimistrzowską. Gdyż rotmistrz ma rozsądzić wedle pocztu na który kto służy, jako wiele żywności na wychowanie potrzebuje, żeby zbytecznym żywności wyciąganiem nie byli ubodzy ludzie bez potrzeby uciążeni. Kto by się ważył inakszym sposobem swowolnie bez wiadomości rotmistrza swego żywność wyciągać, zapłacić ją ma jako w targu, a od wojska za nieposłuszeństwo ma być precz wygnany. Rotmistrz zaś, gdy będzie towarzyszowi naznaczone przystawstwo, od pana abo urzędnika onej dzierżawy, ma listem swym oznajmić, że temu tam towarzyszowi dosięganie żywności nazaczył; i tak wiele jej ma dać, jako rotmistrz nazaczy. Na którą żywność, gdzie by ją na borg brał, ma dać rotmistrzowską rekognicyą a w niebytności porucznikowską, temu od kogo ją weźmie.

17. Kto by przeświadczon był, że rzeczy jakie do żywności nie należące wziął, ma być jako o złodziejstwo karany. Pod takimże karaniem pasiek, pszczoł cudzych nie ma się żaden ważyć podbierać.

18. Skromnie, nie zbytecznie mają żyć, bez półmisków, gdyż półmiskowanie z skwirku i ucisku ubogich ludzi.

19. Wołów nie ma nikt brać, ani w ciągnieniu, ani na leżach, gdyż ubodzy ludzie wołmi dorabiają się chleba, a żołnierz oprócz wołów brania może się pożywić. Kto by się ważył wołu wziąć, będzie go powinien zapłacić tak, jako go sobie będzie szacował ten komu jest wzięty.

20. Żywności aby żaden nie przedawał, ani ją rzemieślnikom ani komu płacił. Kto by się tego ważył, ma być jako o złodziejstwo karan.

21. Łożnych więcej na pocztu przy rotach nie mają bawić i koni nad miarę, pod srogim karaniem według rozsądku hetmańskiego. Dlatego każdy rotmistrz powinien pod karaniem dać spiszek hetmanowi wszystkich ludzi i koni, które by miał przy rocie swej nad te które by były przez pisarza polnego popisane. Aby hetman to rozsądził, co by było nad potrzebę, a co wedle potrzeby.

22. Powozy czyje z zbożami i inszemi rzeczami kto by śmiał zabrać, jako o złodziejstwo karan ma być. Także wołów abo innych kupieckich towarów, które po drogach prowadzą.

23. We młynach i karczmach aby się żadne przeszkody nie działy. Kto by przeszkodą był, karan będzie i czworako szkodę zapłacić ma.

24. Powod w dobrach Króla Jego Miłości, duchownych i świeckich, aby żaden nie brał, także i do żadnej potrzeby swej chłopów i koni ich nie używał; kto by się tego ważył, jako o złodziejstwo ma być karan. Wyjąwszy gdyby komu przygodnie koń zdechł abo pacholik, woźnica na nim uciekł. I swowolnie nie ma tego czynić, ale rotmistrza abo porucznika prosić, żeby do pana abo starszego w onej wsi posłał. Nie będzie żaden tak nieludzki, żeby go sobie u niego nie zjednał dobrymi sposoby, i to nie dalej jedno do noclegu. A gdzie by podwoły dać nie chciał, tedy się w tym gwałt nie ma nikomu dziać.

25. Wszeteczeństwa, opilstwa, grania niezmiernego i innych wszelakich zbytków wystrzegać się mają. Gdzie by który tym się bawił, a za napomnieniem rotmistrzowskim nie chciał tego poprzestać, nie ma go rotmistrz cierpieć, ale hetmanowi onego opowiedzieć, od którego ma być karan. A tym więcej tego, kto by z wszetecznicą mieszkać śmiał.

26. Kto by usilstwo popełnił, gardłem bez łaski ma być karan.

27. Uczciwych rycerskich zabaw nie mają zaniechywać, im owszem uchroniając się zabaw niepotrzebnych, rycerskimi się bawić przejażdżkami, gonieniem do pierścienia, strzelaniem do celu, sposobianiem konia do dzieła i innymi tym podobnymi zabawami, zwłaszcza towarzysze niebywałe i pacholiki ucząc, jako mają w hufie stać, broni używać. Rotmistrz swą rotą władnąć, na miejscu obrócić, gdyż tak tędy jako i owędy rotmistrz rotę oględując, łatwiej postrzeże niedostatki jej w koniach i w rynsztunkach.

28. Żadnych rynsztunków zastawiać nikt się nie ma ważyć, ani barw, i na nie grać, pod gardłem.

29. Konia popisanego przefrymarczać abo przedawać nie ma bez dozwolenia hetmańskiego abo rotmistrzowskiego. I kto by przy popisie inszego konia stawił, nie tego którego pierwaj pisał, a nie pokazał tego dowodnie, że ten koń przygodnie jako odszedł, tedy mu nań służba nie pójdzie, i jeśli by już wziął pieniądze, zaraz je powinien będzie wrócić. Także jeden drugiemu ani konia, ani żadnego rynsztunku pożyczać nie ma; kto by się tego ważył, tak ten co pożyczy, jako i ten u kogo pożyczono, siedzeniem na kole ma być karan. Koni też pocztowych, na które służba idzie, w wozy zaprzęgać nie mają, ani po potrzebach swych na nich posyłać, pod srogim karaniem.

30. Powabki i pojedynki w wojszcze nie mają miejsca; jeśli komu dał Pan Bog męzne serce, przeciwko nieprzyjacielowi niech pokazuje męstwo swe, nie przeciwko towarzyszowi. Kto by się ważył powabie, gardłem ma być karan; także i powabiony nie ma się pod tąż winą stawić. Jeśli by więc kto jeden od drugiego był w czym ukrzywdzony, ma to odnieść rotmistrzowi, a byłaby jaka wielka krzywda, tedy hetmanowi.

31. Kto zwadę uczyni, wedle rozsądku hetmańskiego karan ma być. Jeśli zabije abo rani, ma tracić gardło; jeśli broni dobedzie, rękę, a tym bardziej jeśli przy rotmistrzu abo poruczniku, tak na staniu jako i w ciągnienu abo w obozie to uczynił. Co będzie na uważaniu i rozsądku hetmańskim.

32. Gdy uniwersał jaki rotmistrzowi od hetmana będzie oddany, teje godziny drugiemu rotmistrzowi, który by go najbliżej był, ma on odesłać i dalej jeden drugiemu nie mieszkając odsyłać, biorąc jeden od drugiego rekognicyą że go odebrał. A na kim by stanął, żeby go odesłać zaniechał, srodze karan będzie wedle rozsądku hetmańskiego. A jeśli który listy ku ruszeniu się przeciwko nieprzyjacielowi należące zatrzymał, ten gardłem i pocziwością.

33. Rotmistrz każdy tak zawždy ma być z rotą sposobiony, żeby koniecznie nie mieszkając, w drogę na miejsce od hetmana naznaczone, z nią się ruszył. A każdy towarzysz żeby trąby rotmistrzowskiej, także gdzie indziej noclegów sobie nie obierał, jedno gdzie rotmistrz, pod srogim karaniem. Ostrożnie iść mają, idąc bitew żadnych zwodzić nie mają, ale nie omieszkiwając, na czas i miejsce, które hetman nazaczy, stawić się mają. Kto by straż minął, abo na strażnika abo na tego co straż będzie zwodził, targnął się, abo ścierał się z nieprzyjacielem w takowym ciągnienu nad zakaz, gardłem i pocziwością ma być karany. Do obozu gotowi być mają.

Artykuły należące do obozu ciągnienu przeciw nieprzyjacielowi i zwiedzenia bitwy

1. Gdzie oboz zatoczą, żaden nie ma jeden drugiemu miejsca przeciwko wozowi zastępować namiotem ani końmi, bo każdy na swym placu przeciwko wozowi stać ma. A iż w obozie inaczej już być nie może, jedno jako raz w którym rzędzie naznaczono któremu wozowi chodzić, tak już odmieniać próżno. Zaczym każdy jako przypadnie ma stanąć, nie zawždy jednako. Przetoż aby żaden nie śmiał wozów swych odmieniać, przestawiać, jedno jako już raz w rzędzie staną tak niechaj w tęż kolej idzie wedle roskazania tych co oboz toczą. Którym aby żaden nie śmiał czynić ani rzec nic przykrego o to, pod srogim karaniem, gdyż w to ugodzić trudno kto może, jedno jako miejsce przypadnie. A żeby żaden okrom obozu stanąć nie śmiał.

2. Nieznajomego, obcego człowieka, dla szpiegierstwa, aby przechowywać ani na leży, a pogotowiu w obozie nie śmiał, ani go w rotę za służę przyjmować, nie opowiedziawszy go przodkiem hetmanowi. Kto by inaczej uczynił, srodze karan być ma.

3. Ruszenie i ciągnienu z obozem inaksze być nie ma, jedno jako będzie roskazano. Przeto każdy ma czekać w huffie na placu, aż przednie huffy i pułki przejdą; potym w swym porządku gdzie go napisano iść. A ruszyć się z obozu żaden nie ma bez zatrąbienia u hetmana. Kiedykolwiek zatrąbią pierwszy raz, żeby konie gotowali; za wtorym trąbieniem aby konie osiodłali, do wozów zaprzęgali, a za trzecim mają wsiadać, a każdy na placu pogotowiu czekać, aż hetman każe się ruszyć. W ciągnienu towarzysz bez roty aby nie śmiał stać.

4. W ciągnienu aby żaden nie wyjeżdżał od chorągwi, ani wybiegał z żadnej przyczyny ani wrzeszczał, pod srogim karaniem.

5. Wóz, kto by z rządu wytargnął, który w obozie postawia, taki ma być na gardle karan, abowiem nie mniej to waży, jedno jakoby w murze abo w parkanie dziurę udziałał. A przeto próżnych wozów i kolas w rzędy nie mają stawiać. Także do bram obozowych kto by się dobywał, ma być gardłem karan.

6. Jeśli by kto szynkarza abo przekupnia przy swym poczie abo w rocie pisał, ma być srodze karan; także i szynkarz abo przekupień.

7. W obozie szynkarze stawać nie mają, ale przed obozem, gdzie im ukazać miejsce.

8. Białogłowy wszeteczne aby za wojskiem nie szły a szynkarze i szynkarki aby ich przy karczmach nie przechowywały i zgoła aby ich nigdzie nie było i żadna białogłowa nie ma być jedno z swym mężem własnym. O czym, gdyby była wątpliwość, będzie powinien dać wywód mąż, że jest własną żoną jego i pewną wiadomością to ukazać. A gdyby się ukazało inaczej, i on i ona od wojska będą wyświeceni i u przegierza sieczeni. Tym się też żadna nie wymówi, że u pani szynkarką, kucharką albo piastunką. Nie będą takowych cierpieć przy wojszcze i te co by je przechowywały i one same będą przyskować. Żadnej nie będą cierpieć, jedno te co z mężami ślubnymi za pewną wiadomością są, a do tego uczciwie się rządzą.

9. Na zbroję i wszelaką broń albo rynsztunek wojenny, na barwy nie mają nikomu pożyczać ani takich rzeczy do siebie przyjmować. Także też na ukradzione rzeczy nie mają nikomu dawać, pod srogim karaniem szubienicą.

10. Po wytrąbieniu hasła, szynkować nikomu nie mają, aby hałasów w karczmach nie było i nikogo z obozu przenocować nie mają i ognie dogasić, zalać, pod srogim karaniem. A kto by gwałtem sobie kazał dawać pić albo jakie gwałty czynił między karczmami, także na gardło będzie karan, jakoby to w obozie uczynił.

11. Sługi niczyjego, co by z wojska uciekał, nie mają wywozić ani pomocy ku uciekaniu dawać, pod karaniem na gardle.

12. Słup przy namiocie hetmańskim oniż powinni wkopywać, kędy zgubne rzeczy mają być kładzione albo wieszane przez sługę sędziego wojennego, za rozkazaniem jego. Ciż powinni szubienice w obozie czynić, albo najać inszych co by je uczynili.

13. W obozie przy namiociech swych i woziech i także którzy będą około obozu, aby każdy chędogo miał, plugastw żadnych aby nie miotał, ale żeby głęboko w ziemię zakopywać kazał.

14. Obozu gdy ciągnie aby żaden nie przerwał, pod srogim karaniem. Przez miejsce trudne mają przeprować tymże porządkiem jako ciągną, nie zacierając się ani mijając, pod srogim karaniem. Gdy hetman sługi albo kogo posyła, przepuścić mają, także pod srogim karaniem.

15. Gdyby w ciągnięciu woz komu uwiązał, przedni i zadni mają go ratować i wyciągnąć, żeby się obozowi nie mieszało. Gdzie by się złamał tak żeby nie mógł iść, mają go drudzy z drogi zwieść, a przed nim pan wozu onego albo sługa ma rozdać rzeczy z niego, które będą powinny odebrać od niego i stawić na nocleg.

16. Aby się każdy jako w ciągnięciu, tak i w obozie cicho zachował, nie wołając, jedno cicho mówiąc. I psow pod wozy żeby nie mieli, dla cichości wojska, a w ciągnięciu żeby huków i krzyków nie było i zajęcy, zwierza żeby nie goniono.

17. Gdy hasło będą wytrębować, żeby każdy albo szedł albo posłał do trębacza się wywiedzieć. Kogo by pojmano a on hasła nie wie, ma być do hetmana przywiedzion, tam będzie pytań przecz hasła nie wie. A wołać, acz nigdy a osobliwie po wytrąbieniu hasła żaden nie ma, i ci co za obozem stać będą. Także ani strzelać z rusznic ani żadnych biesiad mieć, pod srogim karaniem. Ognie też po wytrąbieniu hasła aby gaszono, a u kogo by był nalezion, ma być srodze karan. Gdy zimna nastąpią hetman wedle czasu to obmyśli.

18. Aby każdy, kto nie umie, nauczył się rozeznawać trąbienie, to jest gdy ruszenia pierwszy raz, gdy wtóry, gdy trzeci trąbią, gdy hasło rozdając, gdy cichą pobudkę, gdy na trwogę. Abo kto nie rozumie, tedy chłopca posłać do trębacza, pytając na co trąbi.

19. Gdy u hetmana będą bić w bęben jeden, aby się wszyscy rotmistrze zaraz schodzili, okrom żeby który był niemocen.

20. W zboża aby żaden koni nie puszczał, pod siedzeniem na kole i zapłaceniem szkody in duplo; także aby zboż nie rzezał dla karmienia koni.

21. Gdyby się posłowie jacy abo cudzoziemscy do wojska abo obozu trafili, aby się żaden nie śmiał wdawać z nimi w rzecz bez wiadomości hetmańskiej, abo komu to było poruczono.

22. Aby żaden wieści widzianych abo słyszanych nie śmiał nikomu oprócz hetmana powiadać, a zwłaszcza takich, które by mogły zatrwożenie jakie w umysłach ludzkich uczynić, pod pocziwością. Także i rospisować nowin z wojska, którymi by ludzie w Koronie mogli się zatrwożyć, nikt nie ma. O czym będzie trzeba, hetman do Króla Jego Miłości będzie dawał znać, i z ichmość Panami Radami znosić się będzie.

23. Kto by na profossa, który będzie miał pod opieką swą za zleceniem hetmańskim kupie, i co żywność sprzedają, targnął się, ma być na gardle karany. I także kto by kupcom, co tak żywność jako inne potrzeby na przedaj przywożą, tak po drodze gdy wojska abo przy wojsku pojedą, wydzierał, gwałt czynił i przeszkadzał, jako w wojsku, ma być gardłem bez folgi karan.

24. Rzeczy nalezionej aby żaden nie chował dłużej przez noc, ale aby takową każdą rzecz do sędziego wojennego opowiedział, aby tym łatwiej każdy tam swe znalazł. Kto by inaczej uczynił, będzie karan jako o złodziejstwo.

25. Gdy sługa komu zginie abo uciecze, aby opowiedział hetmanowi abo rotmistrzowi, a w obozie zwłaszcza i w ciągnienu przeciwko nieprzyjacielowi.

26. Na noc w obozie aby każdy nocował, pod srogim karaniem. A kogo straż pojma, ma go przywieść do sędziego wojennego.

27. A iż w obozie tych trzeba, którzy porządku wszelakiego przestrzegać mają, aby pod srogim karaniem żaden nie śmiał przymawiać i lekce sobie ważyć profossa i sług jego, gdyż w swym powołaniu urząd jako inny barzo potrzebny w wojsku na sobie nosi, wiela rzeczy dozór i porządek na nim należy. Dobry żaden nie boi się go. ani mu nic uczyni, jedno złemu. Kto by się targnął na którego z sług profossowych, rękę traci.

28. Gdzie by trwoga przyszła bądź to w nocy abo we dnie, aby żaden z obozu wybiegać i od roty swej odgradzać się nie śmiał, jedno ten komu to będzie roskazano. Wszyscy aby byli pogotowiu przed swemi stany, a z miejsca żaden nie ma się ruszać, aż mu roskazano będzie.

29. Straż wszelaka, jako będzie postanowiona, aby jej każdy pilnował. Tego co straż zawodzi, aby każdy słuchał, a tam stał i strzegł, gdzie mu rozkażą abo też będąc, iżby swą wolą zjachał bez rozkazania i kto by niedbałym był zastań na straży, ma być na gardle karan. I także ci, którzy by na posilek straży będąc naznaczeni, niedbałymi byli, mają być na gardle karani. Tymże sposobem i pieszy, komu by kazano na wartę.

30. Z nieprzyjacielem kto by rokowania jakie czynił oprócz rozkazania hetmańskiego, na gardle ma być takowy karan.

31. Bywa też to, że miasto męstwa, młoda a domowym zwadom podobna bystrość pokazuje się w ludziach niektórych, acz drugi może to czynić z mężnego i dobrego serca, lecz gdy nie po czasie, nie po miejscu, a co większa bez rozkazania dzieje się to, rzecz barzo szkodliwa i nieprzespieczna, gdy za taką bystrością zacząwszy harc, może zaciągać hetmana do zwiedzenia bitwy nie po czasie, nad wolą jego, skąd do straty wojsk przychodzi. Przeto kto by się tego ważył, by też sobie najmężniej począł, karaniu srogiemu podległe, gdyż o takowe rzeczy sławni hetmani synom swym nie przepuszczali. Ale ma się dołożyć hetmana, abo i sam hetman najdzie go i wedle czasu i potrzeby użyje męstwa jego do służby Rzeczypospolitej.

32. Gdy wojsko szykują do bitwy, abo w ciągnienu sprawą idzie, potykać się z nieprzyjacielem żaden nie ma bez rozkazania. A gdy rozkazano potykać, tedy kto by się nie potykał, na poczciwości i na gardle ma być karan.

33. Trafia się też niewiadowym abo w tym niećwiczonym, że przy bitwie abo hufce abo rotę ruszają się z miejsc swych, abo też towarzysze odbiegają od chorągwie, zaczym może się wiele w sprawie zamieszać hetmanowi. A tak aby żaden z miejsc swego, które mu naznaczą, nie ruszał się, aż gdy hetman abo kto od niego rozkaże. Tymże sposobem i w szanćach, kto by nie strzegł a ruszył się z miejsca swego, na gardle i poczciwości ma być karan.

34. Gdy bitwa jest, kto by się na łupiech stanował, ma być karan na poczciwości i na gardle.

35. Więźnie zaraz każdy powinien opowiadać hetmanowi, gdy którego dostanie, bo wiele na tym należy, aby hetman wiedział co za więźnie są. A przedniejszy, na których by co należało, zarazem mają być do hetmana oddani. Także gdyby kto (uchowaj Boże) z czyjej rotę, zwłaszcza znaczny, ba i któżkolwiek był poimany, tedy do wiadomości hetmańskiej odnieść.

36. Gdyby Pan Bog dał znak zwycięstwa, o które Jego Ś[więtej] miłości zawżdy prosić mamy, te huffy i rotę, którym by do potrzeby nie przyszło, iść w pogonią nie mają, ale stać w porządku a czekać rozkazania hetmańskiego. Bo gdy się wszystko wojsko rozsypie, nieprzyjaciel mając jeszcze huf jak w kupie, a Tatarzyn i z rozsypki skupiwszy może się poprawić i nas zaś rozsypane (strzeż Boże) gromić. Są przykłady, że już po bitwach wygranych niektóre wojska z tej przyczyny poginęły.

37. W ziemi obcej żaden nie ma po żywność posyłać bez tych wiadomości, którym to hetman poruczy. A dostawać żywności tak ma, jakoby za straż, ani przednią, ani zadnią, ani poboczną nie zajeżdżał. A tego starszego, który im od hetmana do picowania przydany będzie, we wszystkim pod gardłem i poczciwością służyć mają. I nie mają wychodzić na picowanie, jedno tak wiele, jako ich hetman zamierzy i którym pozwoli.

O innych rzeczach, wedle przypadku i potrzeby, jaka się na on czas pokaże do wojennych przypadków, edykty się czynić będą i nauka przywodźcom i rotmistrzom będzie dawana, którym ma każdy być posłuszen.

Ustawa żołnierska, uchwałą sejmu anni 1609 approbowana.

Baran, groszy dziesięć, skórę wrócić. Jagnię latosię groszy pięć. Wieprz karmny złotych dwa, niekarmny, złotych jeden. Połec mięsa, groszy dwadzieścia. Gęś, groszy

półtora. Kur, kokosz, grosz jeden. Masła garniec, w którym bywa kwart dwadzieścia cztery, złotych jeden, groszy dziesięć. Ser tworzydłowy, grosz jeden.

Zboże.

Trzcinnik, gdy na Ukrainie żołnierz leży. Pszenice, złotych jeden. Żyta, groszy dwadzieścia. Grochu, złoty jeden. Jagieł, złoty jeden. Jęczmienia, groszy piętnaście. Owsa, groszy sześć. Tatarki, groszy ośm. Siana, groszy trzy.

Maca.

Zboże, gdy żołnierz będzie leżał na Rusi abo na Wołyniu:

Pszenice, groszy dwadzieścia. Żyta, groszy szesnaście, grochu, groszy dwadzieścia. Jęczmienia, groszy dziesięć. Owsa, groszy cztery. Tatarki, groszy sześć. Kopa każdego zboża tak ma być płacona jako maca. Siana woz, groszy trzy.

Na własne Króla Jego Miłości rozkazanie.

Volumina Constitutionum. – Vol. 2: 1587–1609. – Warszawa, 2008. – S. 402–408. Мова польська.

№ 161

1613 р., січня 10. Львів. – Запис про складання присяги львівським підкоморієм Яном Свошовським

Tandem idem generosus Joannes Swoszowski legibus regni ratione susprascriptorum inhaerendo et satisfaciendo super officium succamerarius terrae Leopoliensis iuxta rotham in constitutione regni ratione praemissorum sancitam.

Iuramentum corporale, praedicante illud sibi in frequentia praedictae nobilitatis territorii huius generoso Petro Ożga de Ossa iudice terrestri Leopoliensi, praestitit.

Post quod praestitum iudicium praesens terrestre Leopoliense memoratum generosum Joannem Swoszowski pro vero, legitimo et competenti succamerario terrae Leopoliensis censuit ac eundem iuxta priuilegium suprascriptum circa munus officii succamerarii ex praescripto iuris communis attributum conseruauit.

Переклад

Насамкінець шляхетний Ян Свошовський згідно з нижчевписаними законами королівства пов'язано і забезпечено на уряд підкоморія Львівської землі, особисту присягу перед визначеним в конституції королівства колом осіб, в присутності численної вищеназваної шляхти цієї землі, шляхетного Петра Ожги з Осси, львівського земського судді, склав.

Після цього свідчення львівський земський суд ухвалив згаданого шляхетного Яна Свошовського на правдивого, законного і властивого підкоморія Львівської землі і йому з вищезаписаного посполитого права заховав з нижчезаписаних привілеїв потрібні для функціонування уряду підкоморія.

ЦДІАЛ, ф. 10, оп. 1, спр. 47, с. 56–57. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 162

1616 р., березня 14. Вишня. – Свідчення маршалка Вишенського сеймику Яна з Орська Дуниковського про незгоду перемишльського старости Марціна Красіцького із порушенням процедури обрання у 1614 р. послом на сейм мостиського старости Яна Щасного Гербурта

W Wiśni, 12 marca 1616.

Świadectwo marszałka sejmiku wiszeńskiego o elekcyi posła.

Przy obieraniu pp. posłów na sejmiku wisnienskim zaszła kontradycya Ich Mć pp. senatorów także IMći p. krajczego królowej JMci p. starosty przemyskiego przeciwko IMći p. Szczeńnemu Herbultowi staroście mościskiemu, a to z tej miary, że mandatem J. kr. Mći pozwany jest na sejm, który w kole pokazowany był. Co Ich Mci uczynili dueti legibus publicis, atoli iż pluralitate votorum przeszedł IMć p. starości mościski JMć p. referendarza koronnego czterema głosów, który był także mianowany z ziemi przemyskiej. Co iż tak a nie inaczej było, o tem swoją taką atestacyą dają.

Działo się w Wiśni die 12 marca anno 1614.

Jan z Orska Dunikowski podsędek ziemie przemyskiej, marszałek sejmiku wiśnieńskiego na dzień 8 marca od J. kr. Mci złożonego.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów, 1909. – T. XX. – № 106. – S. 159. Мова польська, латинська.

№ 163

[1630-ті рр.]. – З Опису України Гійома Левассера де Боплана про козаків та порядок обирання ними старшини

[Про козаків]

Нам ще залишається розповісти, як ми й обіцяли раніше, про те, як козаки обирають свого старшого, а також як вони, пересікаючи Чорне море, здійснюють свої походи аж до Анатолії [Natolie], щоб воювати з турком. Ось як вони вибирають свого старшого: коли зберуться усі старі полковники і старі козаки, що користуються серед них пошаною, кожен з них віддає свій голос за того, кого вважає за найздібнішого, і той визначається більшістю голосів. Якщо обраний не хоче приймати посади, відмовляючись невмінням, малими заслугами, браком досвіду чи похилим віком, це йому не допомагає. Відповідають лишень, що він дійсно не заслужив такої честі і тут же, не гаючись, одразу ж убивають його, як якогось зрадника. Хоча самі при цьому чинять по-зрадницьки, та ви і пригадуєте, напевно, що я оповідав раніше, говорячи про їхні звичаї і звичні зради. Якщо обраний козак приймає на себе обов'язки старшого, то дякує зібранню за виявлену честь, хоча [додає, що] недостойний і для такої посади нездатний, далі ж, однак, урочисто запевняє, що докладе зусиль і старання, аби гідно послужити як всім взагалі, так і кожному зокрема, і що завжди готовий покласти своє життя за своїх братів (так вони називають між собою один одного). На ці

його слова кожен плеще в долоні, вигукуючи: “*Слава! Слава!*” і т. д. Потім усі один за одним відповідно до свого рангу йдуть вклонитися йому, а старший подає їм руку, що у них служить за форму вітання. Ось так вони вибирають свого старшого, що часто відбувається серед Дикого Поля. Вони йому дуже підкоряються. Цей старший їхньою мовою називається гетьманом [hettman], його влада необмежена аж до права стинати голови і садити на палю тих, хто провинився. Гетьмани дуже суворі, однак нічого не починають без військової наради, яку називають Радою [Ruds]. Немилість, якої може зазнати старший, змушує його бути дуже обачним у своїх діях, зокрема, щоб не трапилось жодної невдачі, коли веде їх у похід, і щоб він проявив себе хитрим і відважним під час непередбачених зіткнень [з ворогом], оскільки за виявлену малодушність вбивають як зрадника. Негайно обирається новий отаман так само, як я розповідав вище. Керувати ними і вести їх у похід – нелегка справа, і нещасний той, кому це випадає. За сімнадцять літ, доки я служив у цьому краї, усі, хто обіймав цей уряд, скінчили погано. [...]

Боплан Пйом Левассер Де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – К., 1990. – С. 69. Переклад з французької мови.

№ 164

1632 р., березня 8. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про надання Романові Гойському, старості володимирському, уряду київського каштеляна по смерті його батька Гаврила Гойського

Zygmunt III etc.

Wszem wobec i każdemu z osobna komu to wiedzieć należy. Oznajmujemy tym listem naszym, iż jako na jedno Pan Bog szczęśliwie na monarchiej królestwa polskiego i państw do niej należących mocą ręki swej postanowić raczył najprzedniejsze staranie nasze o to było, aby cnota zawołane godność i zasługi, nagrodę i zapłatę swoją miały stąd bowiem insi przychęceni przykładem szczęścia takiego i łaski naszej pańskiej, którą ludziom wielkiem pokazujemy o to się starają, aby tymże torem na wieczną sławę swoją i Rzeczypospolitej na powagę i poszanowanie u nas na łaskę i wdzięczność u potomnego wieku na niesmiertelną pamięć zarobili. Z tego idzie mnóstwo i poczet ludzi, których cnota męstwem dziel unią sprawą i mądrością Rzptą nie tylko kwitnie, ale i w swym stanie i zdrowiu patrzywana bywa do nieśmiertelnej potomności. Ten tedy zawsze był cel nasz, to uwazenie ile razy przejście lubo senatorów lubo urzędników o namiestnikach i następcach pomysłować nam przychodziło, jakosz tesz i teraz czyniemy. Tedy po śmierci urodzonego Hawryła Hojskiego, casztellana kijowskiego, człowieka z dziadów i przodków swoich Rzptej i nam przez wszystko panowanie dobrze zasłużonego w Radzie i Senacie Coronnem stołek i miejsce jego osadzić przychodzi, s której okazji rozumiemy za rzecz słuszną, aby w to urzędem którym przed tym rossądku naszego szczęście i powaga pokazała się, łaska i dobroczynność nasza ku wygodzie i dobremu się pospolitemu obróciło. Zaczym dajemy casztellanią kijowską i czyniemy

tym listem naszym kasztellanom kijowskiem urodzonego Romana Hojskiego, starostę włodzimierskiego, syna przeszłego kasztellana kijowskiewgo, dziedzica cnot i miłości ojczyzny a następcę w łasce naszej i zacnym i poważnym Rady i Senatu koronnego Kole. W pewnem będąc życzliwością tegosz urodzonego Romana Hojskiego, który nam y Rzeczypospolitey od lat niedaleko trzydziestu pokazuje w różnych expediciach, nie tylko w tej osarze przeciwko nieprzyjacielom koronnym i Krzyża S. wodząc, ale znacznemi pocztami kosztem i chęcią swoją zgromadzonemi Wojska nasze posilkując. Jakosz i w expediciej Moskiewskiej wojskach naszych i po wele kroc inszych też pokazał, ze przykładem przodków swych, a mianowicie rodzica, który do ostatniej sędziwości nieodmienną wiarę przeciwko ojczyźnie nieodmienną chęć przeciwko nam do grobu z sobą wniósł i męstwu swemu ubitą drogę zostawiwszy, jako cnotliwemu Ojczyzny obywatelowi, jako bezpieczenstwa powzechnego miłośnikowi, jako majestatu naszego życzliwemu żyć i nieść się potrzeba. Przeszedł wprzód tymże to jem urodzony Prokop Hostcki, brat tegosz urodzonego Romana Hosckiego, który przeciwko pogaństwu w Orynińskich polach, krew swą z wielką ochotą dla dobrego oyczyzny przelawszy, wieczną sławą i domy potomnych pozostałych domu swego obogacieł. Na te tedy ozdoby domu, na te dowodne wywody, cnoty, na zasługi nakoniec własne, cale w rzeczach wojennych, jako tesz i domowych poselstwach i ziazdach rycerskich, względ mając pomienionego Romana Hojskiego, jakieśmy rzekli do Rady i Senatu Rzptej i do boku naszego wzywamy i casztellanem kijowskim ogłaszamy. I mieniać jemu moc, wszystkich ozdob, wszystkich pożytków, wszystkich zwierzchności, tak przy boku naszym, jako i w państwach naszych bez przytomności naszej zażywania, których według prawa i dawnych zwyczajów casztellanom kijowskim należą. Co do wiadomości wszystkich urzędów Rzptej także obywatelów stanu rycerskiego a mianowicie wojewódstwa Kijowskiego, a na koniec urzendentów przywodząc, roskazujemy i koniecznie to mieć chcemy, aby pomienionemu urodzonemu Romanowi Hojskiemu jako casztellanowi kijowskiemu wszystkie powinności oddawane byli. Isz urzēdnicy nasz i drugich do tego przywodzili dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary ten list i przywilej nasz ręką naszą podpisaliśmy i pieczęć koronną przycisnąć roskazaliśmy. Dan w Warszawie dnia ósmego mca marca, roku Pańskiego MDCXXXII, panowania królestw naszych polskiego XIV, szwedzkiego zas XXXIX roku.

Sigismundus Rex

Petrus Zeroński

AGAD, mkf E 8636, szpola I-a, Nr 148, k. 125–126 v. (Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1628–1636 za panowania Tomasza Zamoyskiego; оригінал: Riksarkivet, Stockholm). Мова польська.

№ 165

1634 р., квітня 24. Львів. – Присяга львівського ґродського писаря Яна Сікорського

Actum in castro Leopoliensi, feria secunda post Dominicam Conductus Paschae proxima, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo quarto.

Nobilis Joannes Sikorski super officium vicenotariatus, ad quod ipsum idem

magnificus loci capitaneus vocavit et consentiente ad id nobilitate pro lustratione die hodierna incidenti congregata elegit ac munus hoc obeundum fidei, probitati et dexteritati ipsius post mortem generosi olim Maximiliani Łachowski, notarii loci moderni nuper vita functi commisit, iuramentum praestitit, illud sibi praenominato generoso vicecapitaneo in praesentia suprascripti ministerialis Daniło de Łozina dictante in eam iuramenti rotham.

Ego Joannes Sikorski iuro, quia iuste secundum Deum, ius scriptum, aequitatem et pertium controversias iudici consulam, fideliterque partium controversias, recognitiones, affectationes et postulationes iuridicas vel iudicis decreta in librum actorum castrensiu inscribam et inscribi curabo, divitis et pauperis, amici et inimici, civis et peregrini discrimine sublato et neque favorem neque odium neque praemium neque poenam mihi proposita curabo, sed in consulendo et scribendo solum Deum, iustitiam sanctam et aequitatem, recognitiones, controversias ac iudicis sententias in aliisque omnibus conscientiae meae iudicium sequar et audiam aliaque negotia mihi incumbentia fideliter et pro posse meo peragam. Sic mi Deus adiuvet et sancta Crux Christi.

Переклад

Діялося в львівському замку другого дня після Провідної неділі, року Божого 1634.

Шляхетний Ян Сікорський, на уряд віце-писаря місцевим вельможним старостою покликаний і на нього одногосно шляхтою, яка випадково зібралась в цей день для люстрації, обраний, і уряд з цього приводу вірно, ретельно і гідно сам зараз після смерті шляхетного Максиміліана Ляховського, місцевого писаря, перейняв, присягу прийняв, виголосивши її в присутності вищезгаданого шляхетного підстарости та нижчепідписаного возного Данила з Лозини.

Я, Ян Сікорський, присягаю, що згідно з Божим та писаним правом, однаково і професійно судові суперечки радитиму, і вірно сторін суперечки, зізнання, позови й оскарження судові або правні, декрети в замкові книги вписуватиму і вписувати зобов'язуюсь, без різниці багатим і бідним, друзям і недругам, землякам та іноземцям, і ані заради запропонованої мені прихильності, ані ненависті, ані винагороди, ані кари не старатимусь, але в порадах і писанні на єдиного Бога, святу справедливість і рівність (покладатимусь), зізнання, суперечки і вирокі суду й усі інші відомості справедливо за судом писатиму й буду слухняним та інші обов'язки, на мене покладені, вірно і по можливості виконуватиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест Христа.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 385, с. 1. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 166

1635 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про встановлення уряду земського скарбника та його місце в ієрархії земських урядників після войського

[...]

93. Reassumuiąc konstytucyą anni 1611 o porządku Urzędników Ziemskich, w ktorey iż Skarbnikow między Urzędniki Ziemskie nie włożono, ktorzy także są, iako y insi Urzędnicy Ziemscy, privilegiati: powagą Seymu teraznieyszego postanawiamy, aby Skarbnicy, iako y Urzędnicy Ziemscy, mieysce swoje między inszemi Urzędnikami Ziemskimi zawsze napotym mieli po Woyskich. Co tą konstytucyą naszą na ten czas deklaruiemy. Tęż konstytucyą względem Skarbnikow, y mieysca między Urzędnikami ich, cale przyimuią Woiewodztwa, Łęczyckie, Rawskie, Kiiowskie, Ziemia Czarniechowska, y Wołyńskie.

[...]

Volumina Legum. – Petersburg, 1859. – Т. III. – Р. 420. Мова польська.

№ 167

1638 р., [квітень]. – Меморандум гетьмана великого коронного Станіслава Конєцпольського на сейм 1638 р. із пропозиціями щодо тримання козаків “у послуху”; укріплення та утримання гарнізону фортеці Кодак; щодо норм платні старшині реєстрового козацтва, а також щодо необхідності призначення королем або сеймом комісара замість гетьмана, якого козаків вільно обирають; вимоги до кандидатів на посади комісара, осавулів, полковників, сотників, отаманів

Zatrzymanie Kozaków in officio, 1638

Do zatrzymania Wojska Zaporoskiego in officio primum et principale jest postawienie fortu na Kudaku i onego dobre opatrzenie, na którego robotę najmniej zł 20 000 potrzeba. Praesidium zaś na nim, zwłaszcza teraz zrazu, nim się ten porządek w ryżę wprawi, najmniej 600 piechoty a 100 koni kozaków. Na których rachując na kozaka po fl. 31 na ćwierć, a na pieszego po fl. 11 na miesiąc i z traktamentem gubernatora, uczyni to na rok fl. 91 600. Do tegoż fortu armatę, municyją destateczną obmyślić potrzeba, gdzie gubernator ma być przysięgły i żołnierze jego według powszechnego zwyczaju.

Należy potym wiele na zatrzymaniu tegoż wojska w posłuszeństwie, aby już więcej z pośrodku siebie starszego nie mieli, ale na miejsce starszego, żeby był od J.K.M. rok od roku lubo też od sejmu do sejmu komisarz naznaczony cum autoritate za zaleceniem hetmanów, człek w stanie rycerskim, to jest szlacheckim, urodzony, w dziele rycerskim doświadczony, który by rząd w wojsku trzymał, wszelakich buntów przestrzegał, sprawiedliwość ubogim ludziom czynił, za ordynacją hetmana koronnego tam, gdzie potrzeba Rzeczypospolitej ukaże, na czas i miejsce naznaczone stawał. Ten

ma być przysięgły iuxta praescriptam iurament rotham. Temu mają być posłuszni tak asawułowie, pułkownicy, setnicy i wojsko wszystkie. A ci wszyscy i z komisarzem mają dependere od hetmana koronnego.

Pułkownicy, także więc i asawułowie, aby była szlachta w rzemieśle rycerskim doświadczona, niepodejrzanej cnoty; setnicy i atamani, ci mają być z Kozaków samych dobrze J.K.M. i Rzeczypospolitej zasłużonych, ludzi rycerskich obierani. A iż siła na tym należy, aby jako komisarz, ta[k] puikownicy, powagę swoją i bezpieczeństwo mieli, i aby mogli mieć sposób reprimere zaraz in partu bunty i swawoleństwa wszelakie, które by się wszczywały, dla czego potrzebna rzecz im obmyślić słuszną gwardią, słuszny obmyślić i traktament, o którym by mogli tę J.K.M. odpawować usługę.

Co się tedy dotycze traktamentu, rozumiem, że nie siła Rzeczpospolita postąpi, gdy komisarzowi naznaczy na rok fl. 6000

pułkownikom zaś numero 6 po fl. 2000, co uczyni na rok fl. 12 000

asawułowom dwiema po fl. 1000 jednemu, uczyni na rok fl. 2000

setnikom numero 60 po fl. 200 jednemu, uczyni na rok fl. 12 000

atamanom numero 60 po fl. 100 jednemu, uczyni na rok fl. 6000

Na armatę, puszkarze armatne na rok fl. 10 000

Gwardia zaś przy komisarzu i pułkownikach nie może być mniejsza tylko przy komisarzu koni 100 kozaków służebnych, koni 100 dragonów; przy pułkowniku koźdym tego obojga połowicę.

Na kozaki tedy wynidzie służebne przez rok, których będzie wszystkich numero 400 in summa fl. 49 600

na dragonów także numero 400 in summa fl. 52 800

Co wszystko uczyni fl. 150 400.

Na co może się obrócić żołd kozacki, którego było sześćdziesiąt tysięcy i kilka, ponieważ Kozacy przy takich wolnościach mają takie bogactwa i osiadłości, z których powinni darmo J.K.M. i Rzeczypospolitej służyć. Ostatek może się Rzeczpospolita obmyślić lubo z Żydów, lubo z składnego winnego, jako się będzie stanom koronnym zdało. Rezydencja komisarza z armatą jako in meditullio w Terechtymirowie słusznie aby była, pułkownicy zaś koźdy przy swym pułku tego przestrzegając, aby tak komisarz, jako i pułkownicy miejsc swoich nie odjeżdżali, chyba in legali i te za wiadomością hetmana koronnego.

Aby pułki z swoim pułkownikiem kolejną na Zaporozie chodziły dla bronienia tam tych miejsc, bronienia przeprawy przez Dniepr Tatarom, przestrzegając, aby swawola po wyspach, po rzekach nie zakrywała się i stamtąd ekskursy nie czyniła na morze. Krom tych, aby żaden Kozak przez paszportu komisarzkiego nie ważył się na Zaporozie chodzić i gdyby taki był od gubernatora na Kudaku będącego pojmany i na garle karany aby był.

Gdy wojsko ukraiinne na pole wychodzić będzie, aby też zaraz komisarz z dwiema pułkami za włość, zwłaszcza gdy extraordinarium periculum nie będzie, wychodził i tam się przy Czarnym szlaku położywszy, czatom tatarskim wstręt czynił. A gdyby extraordinarium periculum następowało, wszystko wojsko skupi i będzieli tego potrzeba, za rozkazaniem hetmańskim z wojskiem się ukraiinnym złączy.

To też należy ostrzec, aby Kozacy w dobrach swoich od panów starostów i

ich podstarościach żadnego praeiudicium nie cierpieli. Vice versa i oni w żadne rzeczy sobie nienależące wdawać się nie mają a pogotowiu w prowentach dóbr J.K.M. przeszkody nie czynić, w czym jeśli by który się excessivus znalazł, ma pułkownik takowego karać, w czym jeżeli by niedbały był, powinien to komisarz surowie ganić. A jeśli by i ten w powinności swojej się nie poczuwał, ma przed hetmanem koronnym za to odpowiadać.

Toż się ma rozumieć o inszych krzywdach różnego stanu, różnej kondycyjej ludzi, toż i o samych Kozakach, gdyby od pułkowników abo komisarza oprymowani byli.

Gdy się trafi sprawa między mieszczaninem poddanym J.K.M. a Kozakiem, na takich sądach ma podstarości tamtego miejsca z pułkownikiem zasiadać. To też obwarować potrzeba, aby osiadłości kozackie, które teraz są i będą ocyrklowane (na co z tego sejmu komisarzów potrzeba) perpetuis temporibus successive służyli Kozakom, aby co rok przypisów nie było, co bywało z wielką szkodą Rzeczypospolitej i ujmą prowentów dóbr J.K.M. To jednak potrzeba ostrzec, aby ci Kozacy w rejestrze będący od nikogo tak w gruntach, jako i osobach swych uciążeni nie byli.

Ludzie ci służebni, tak kozacy, jako i dragoni przy komisarzu i pułkownikach będący, aby z żołdu swego żyli, który ma zawsze dochodzić, w najmniejszy rzeczy ani Kozaków, ani poddanych J.K.M. nie uciskając.

Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego, hetmana wielkiego koronnego 1632–1646. – Kraków, 2005. – № 550. – S. 697–699. Мова польська.

№ 168

1638 р., [квітень]. – Меморандум, поданий на сейм гетьманом великим коронним Станіславом Конєцпольським, із пропозиціями щодо розміщення війська, в т. ч. козацького, на квартирах в Україні, та видатків на його утримання

Co się dotyczyć praesidium Ukrainy i hybernorum, trzy rzeczy baczą się być do uważenia potrzebne. To jest liczba proporcjonalna zwyczajnym niebezpieczeństwom wojska, pieniądze ustawiczne, miejsce hybernorum.

Co się dotyczy liczby, pro conscientia nie może nikt radzić, aby go nad cztery tysiące mniej miało być, bo małą garść wymykać na samą Ukrainę rzecz niepotrzebna i niebezpieczna, gdyż co by za nastąpieniem potężnego wojska ta mała garść czyniła. Jeżeli z wałów na nieprzyjaciela patrzeć, a on ich minie, w głąb w ziemie pójdzie, wszystkie posiłki wojsku odetnie, nie pozwoliwszy się nikomu do niego kupić, co za pożytek by tak małej garści wojska był. A wyszłoby też w pole, uchowaj Boże kłęski, jaka szkoda, jakie niebezpieczeństwo tamecznym krajom i wszystkim Rzeczypospolitej urość by mogło, każdy uważny rozsądzić może.

Pieniądze gotowe mogłyby być, kiedy by Rzeczpospolita pewne kontrybucyje naznaczyła, które by na pewne raty wojska dochodziły. Aza Pan Bóg do tej nowej ordynacyjnej poda jaki sposób, że się z jakiego miejsca, nie agrawując ubogich ludzi, pewna i znaczna obmyśli suma, a choćby też i to chybiło, gdybyśmy annuatim pozwolili

czopowe z kwartą, składnym winnym, pogłównym żydowskim, ewektami, inwektami, fordanem i inszemi akcydencyjami mogłoby się nie tylko to wojsko ukraińskie trzymać, ale też i porządek Wojska Zaporoskiego, i praesidium na Kudaku będące prowidować, a jeszcze by się i na upominki tatarskie ostało, i na insze necessaria obróciło. Jako to na przykład:

Czopowe uczyni doroczne fl. 557 000

Quarta stara z pruską fl. 205 000

Składne winne i czwarty grosz z Małopolskiej fl. 100 000

Evecta, investa małopolska, wielgopolska fl. 66 000

Pogłównie żydowskie fl. 70 000

Fordan fl. 20 000

Czwarty grosz wielgopolski i podolski fl. 56 000

Summa fl. 1 074 000

Na wojsko zaś, gdyby go 4000 ordynowała Rzeczpospolita wyszłoby: to jest na usarzów 1200 po fl. 41, płacąc na ćwierć, uczyni na rok fl. 196 800c

Na Kozaków 1500 po fl. 31 uczyni fl. 186 000

Dragonom numero 1000 po fl. 33 uczyni fl. 132 000

Piechoty węgierskiej przy armacie numero 300 kładąc i z barwą po fl. 10 na miesiąc uczyni fl. 36 000

Na Wojsko Zaporoskie, aby się in officio zatrzymało, jako się w inszym skrypcie podało, wynidzie fl. 150 400.

Na praesidium na Kudaku będące fl. 91 600

Summa summarum fl. 792 800.

Zaczym ostałoby się jeszcze na upominki tatarskie i na insze necessaria fl. 281 200.

Strony miejsca, iż tego pewnego a sposobnego, które żeby na wszystkie szlaki patrzyło, iuris Regii nie widzę, a gdy go nie masz, czemu go nie mamy propter bonum commune, przez którego cali i bezpieczni być nie możemy, upatrzwszy locum commodum, zapłacić, abo jeżeliby się i to ciężko widziało, per commutationem dostać. Obaczyłaby natenczas Rzeczpospolita, jakowy by z takiej ordynacyjnej pożytek miała, gdyby to wojsko na samej Ukrainie między Czarnym szlakiem a Wołoskim leżało. Przysztyby do siebie dobra J.K.M., które już do ostatniej ruiny za ustawicznymi nie płaconego żołnirza stanowiskami przychodzą; nie uczułby nikt w przechodach chorągwi żołnirskiego ciężaru. Żołnirz zaś zawsze by był in excubiis, in exercitio zasłaniając piersiami swemi Ojczyznę. Wtenczas by się Ojczyzna mogła zwać szczęśliwa, i hetman nie mniej, któremu najbardziej te stanowiska głowę gryzą i inwidyjej onego nabawiają.

Śluszna by rzecz, aby dla posiłku tak małego wojska wybrańcy w swą rezę byli wprawieni. Mogłoby ich być daleko większa niżeli teraz liczba i nie ciemiężąc co rok, zwłaszcza gdy i extraordinarium periculum nie masz, ubogich ludzi, mogliby alternatim usługę swoją J.K.M. i Rzeczypospolitej oddawać. Są i ludzie z ordynacyjnej sławnej pamięci księcia J.M.P. krakowskiego do usługi J.K.M. przy wojsku jego zawsze gotowi. Jest siła szlachty, bojarów, mieszczan, którzy z nadanych sobie dóbr służyć i do wojny stawać powinni. Tylko żeby się płaceniem lichej kwarty jako constitutia anni opiewa

nie zaślaniai, a mieszczanie zaś, aby się przywilejami i wolnościami nie bronili, które sobie podczas szczęśliwej J.K.M. koronacyjnej ad male narrata uprosili.

Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego, hetmana wielkiego koronnego 1632–1646. – Kraków, 2005. – № 551. – S. 699–700. Мова польська.

№ 169

1639 р. серпня 3. – Інструкція гетьмана коронного Станіслава Конєцпольського комендантові Кодацької фортеці Яну Жолтовському, зокрема про необхідність утримувати фортецю в належному стані, проводити військовій навчання, налагодити контакти із запорозькою старшиною, стежити, аби офіцери не кривдили солдатів, а також призначалися винятково з поляків або німців тощо

Ostawiąc się tu pan gubernator na tym miejscu, ktoremu go J. K. M. i Rzeczpospolita powierzyła, potrzeba mu usiłować, aby powinna wiarę, męstwo, dzielność, ostrożność tak w zatrzymaniu, jako i dotrzymaniu tego miejsca J. K. M. i Rzeczypospolitej oświadczył. W czym snadnie go Bog pobłogosławi, gdy się bac będzie dobrym przykładem sam żołnierzom swoim będąc i między nimi żadnej zbrodni, żadnych grzechów, które maiestat Boży obrazają, nie cierpiąc, pomniąc nie tylko na artykuły i prawa wojskowe, ale też na to, iż gdzie Bog mieszka, tam szczęście i błogosławieństwo gniazdo swoje ma; z kąd zaś dla grzechów ustąpi, tam niebłogosławieństwo i nieszczęście ostanie.

Kapitanów, oficerów i inszych żołnierzy pro qualitate personae powinien szanować, dobrych miłując, a złych karząc, ktoremu też oni powinny honor i posłuszeństwo oddawać winni.

Tego przestrzega, żeby kompanie spełna zawsze były, których ja w tym regimencie pięć mieć chce, bo im więcej oficerów, tym potężniejszy zwykł regiment bywać. Tego też przestrzegać będzie, aby pod kompaniami żołnierzy z inszego narodu, tylko z polskiego a niemieckiego dla pewnych inkonweniencyj, które się ustnie powiedziały, nie cierpiały.

A lubo kompanie są dawne y dobrze ćwiczone, jednak nie bez tego, żeby i nowych żołnierzy pod nimi bydz nie miało, tedy, ponieważ Rzeczpospolita szkołę infanteryi tu mieć chce, z kąd i kapitany i insze oficery brać będzie, tedy ustawiczne exercitia z nimi czynić, aby się nowi uczyli, a starzy tego, czego się nauczyli, nie zapominali, municyjej jednak jako najbardziej szanując.

Należec będzie do zatrzymania żołnierzy w czas ich obmyślenia, aby za niedostatkiem i zbytnią drogocnością na tej pustyni sobie nie tęsknili, i tego pilnie przestrzegać, aby od oficerów swoich krzywdy żadnej nie ponosili.

Koło dokonczenia fortu tego i ze wszystkim zawarcia pilno chodzić, jeżeli by też in sua perfectione według abrysu danego w tym roku nie mógł stanąć w dobrej defezie, na koło go obstawiawszy, ostatek do wiosny odłożyć: wszak Rzeczpospolita naznaczoną na ten fort oddała summe y większą, będzie-li tego potrzeba, obmyśli.

Straz tak polną, kwoli czemu chorągiew kozacka zaciągniona, jako i na wałach pilno odprawowac. Brama zeby zawsze zamkniona była, a forta godzina przed zachodem słońca zamykana, w godzinie po wesciu słońca odmykana, wprzod wszystkie bałki, wszystkie doliny objachawszy i straz dniową zawiodszy.

Z przyjeżdżających ludzi nikogo do fortu nie puszczac, ale przed fortem ich expediowac. Jezeli by się tez trafiła osoba jaka qualificata stanu szlacheckiego, wescia nie bronic, asystencyą iednak, jeżeli by była, onego excludowawszy.

Armata, municya, prowiant aby w dobrym opatrzeniu było tak dla ognia, jako i dla wilgotnosci, pilnie tego przestrzegac.

A iz wszystek rząd na ustawicznosci i praesencyej gubernatora zawisł, ten nie ma nigdy z tego miejsca zjezdzac, az wezmie od hetmana koronnego licencyą, a gdy przyjdzie odjachac, takiego na swym miejscu ostawic powinien, który by tego, co Rzeczpospolita nam włożyła dojrzec umiał.

A poniewaz to najwiętsze motivum J. K. M. i Rzeczypospolitej założenia tego fortu jest, aby excursyjom na morze i swejwoli kozackiej zabieażo się, przestrzegac tego, aby za porohy żywego człowieka nie puszczac, krom tych, co za pułkami swemi według ordynacyej Rzeczypospolitej z borosznem chodzic będą, ktorzy jednak listy od pułkownika swego będą miec powinni, aby się pod pretextem ich nie zakrywała swawola. I tych, ktorych zwykli panowie rozni obywatele dla ryb, dla zwierza w niz rzeczki poselac, tych wracac, na zadne listy nie dbając, gdysz z takowych zwykła się mnozyc swawola.

Lip aby znisząd na doł nie spuszczano, pilnie tego przestrzegac i bronic.

A iz nie tylko wodą, ale i ładem zwykła się za porohy swawola przekradac, częste podjazdy na ten tam szlak czynic, onych łapac i surowie karać.

A jezeliby się ich nie doszło, tylko się szlaki przejeły, pułkownikowi natenczas na Zaporozu będącemu zaraz o tym dawac znac, aby o nich opyt czynił i onych imał, który i na Ingule, Ingulcu powinien dla tej swejwołi pilnie straze trzymac.

W ostatku tak z komisarzem Woyska Zaporoskiego, jako i pułkownikami pilnie się i często znosic, aby się woli J. K. M. I Rzeczypospolitej dosyc działo. Co się wszystko wierze, cnoce pana gubernatora imieniem J. K. M. i Rzeczypospolitej puszcza.

Україна перед Визвольною війною 1648–1654 рр. Збірка документів. (1639–1648 рр.) / Відп. ред.: М. Петровський, К. Гуслистий. – К., 1946. – № 97. – С. 203–204. Мова польська.

№ 170

1640 р., січня 21. Варшава. – Лист коронного канцлера і референдарія Олександра Тшебенського до райців і бурмістра м. Львова з рекомендацією Мацяя Заленського на уряд міського писаря

Mciwi panowie raice

Polecilem pewną sprawkę moię p. Załęskiemu in patrociniū onego ktora kiedy się przytoczy do sadu wmw proszę exhiberi aures benignas y o taki favor iaki się godzi sędziemu. A ze po p. Zimnickim vacuie pisarstwo radzieckie ważę się za tym

M. Panoni Duce

3

Polkilen pona spranle mrie P. Talekicinu m patrociniator onego ktera kicij
 sie prijtozij ko Laha OmD prostez exlibiti aures benignas. y o taki fuor.
 iaku sie gubri Sezaricinu A re po P. Zimindam vacuie Pisaribuo Padua
 kie mrie sie calymze Peneni Talekicini froie OmD me mea caasa ale
 fudhis OmD bono q ceptatione znani resti potvora ludci ove Livone ale
 hor genere micheles raku mie Paar Bey dat prijij froy q lataid ovogpoe
 abo Cuitas mogla micastioam. raho sie me ravodez do hramie nui mrim
 tak orham ce sie q ov obci OmD mie ramodez liny steno te francka
 aiko denijed pripriaciel mrie ozaleam slusly me calym odgaha OmD
 fudnie Aldare utrijokub Das Wentrame dmi 21 Jana: 1640

I a revolitas y deperitab ego. hore tu nra pome a
 ter, esub Gestat. sama za nri lojuelu. rcollyami co
 de nra bly

M. Bistun puzrael.

z sluzga

Abt. Szebenstly
Ds

5. 1716

ze panem Załęskim prosić wmw nie mea causa ale publico wmw bono y reputatione, znam też potrosze ludzi we Lwowie ale hoc genere intellectus iakie mu Pań Bog dał przy pracy y latach wątpię aby civitas mogła mieć aptioem, iako się nie zawodzę w rozumieniu moim tak ufam że się y w chęci wmw nie zawiodę który iterato tę promotią iako dawnych przyiacioli moich zalecam służby me zatym w laskę wmw pilnie oddaie wszystkich. Dan w Warszawie dnia 21 janu[arii] 1640.

I ta sedalitas y dexteritas iego, którą tu na ten czas petitit sama za nim loquetus z collegami co tu zaras byli.

Wmw zyczliwy przyiaciel y sługa Alex Trzebiensky ich mcim panam burmistrzowi raicom miasta iego k. mci Lwowa moim wielce laskawym panom y przyiaciolom oddac.

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 1039, арк. 3–4. Оригінал. Мова польська, латинська.

№ 171

1642 р., [лютий]. – Меморандум [коронного гетьмана Станіслава Конецпольського?], поданий на сейм, про фінансові розрахунки на утримання війська на Україні із зазначенням норми платні для кожної категорії війська і військових посад

Te dwóch rzeczy potrzebują: miejsca i sposobu żołnierzowi życia.

Miejsce. To może być snadnie, gdy Rzeczpospolita na komutacją jakiej przestronnej majątności na Ukrainie, włości na Ukrainie pozwoli, albo ją też semel pro semper zapłaci. Co same województwa Małopolskie, ponieważ im przechody z obozu do obozu wojsk najbardziej dokuczają, złożywszy jedno podymne, uczynić mogą. Sposób zaś inakszy być nie może, patrząc na taki żołd przy takiej drogocie, aby się nim komentując z targu żyć miało wojsko, póki się nie obmyślą pieniądze, które obmyśliwszy takim addytamentem, jako się niżej napisze, może się żołnierz przy żołdzie i przemyśle swoim na miejscu rok od roku leżąc, czeladzi i koni mniej chowając, kontentować.

Skupiwszy tedy to wszystko wojsko, będzie go półpięta tysiąca, to jest usarżów 1000, kozaków 1500, draganów z służałą piechotą 2000.

Tym dając kormowych pieniędzy:

Usarżom tysiącu jednemu na ćwierć z kuchennem po fl. 23, uczynią na ćwierć fl. 23 000, a na rok fl. 92 000.

Kozakom piętnastuset z kuchennem po fl. 17 na ćwierć, uczyni na ćwierć fl. 24 000, a na rok fl. 96 000.

A iż przy wojsku starszyzny dla porządku potrzeba, którem przez osobliwego traktamentu rezydować niepodobna (jako namiestnik hetmański), gdyż hetmani przy wojsku ustawiczni być nie mogą, pułkownicy i inszy urzędnicy. Zaczym traktamentu namiestnikowi hetmańskiemu na ćwierć fl. 2000, a na rok uczyni to fl. 8000.

Pułkownikom czterem przy wojsku mieszkającym, ponieważ Kozacy mają swój traktament, na ćwierć po fl. 1000 koźdemu z nich, czyni fl. 4000 na ćwierć, a na rok fl. 16 000.

Strażnikom wojskowym na ćwierć fl. 300, na rok fl. 1200.

Strażnikom pułkowym czterma na ćwierć po fl. 150 koźdemu, uczyni na ćwierć wszystkim fl. 600, a na rok fl. 2400.

Oboźnemu wojskowemu na ćwierć fl. 250, na rok fl. 1000.

Oboźnem pułkowem czterma koźdemu na ćwierć po fl. 100, czyni na ćwierć wszystkim fl. 400, a na rok fl. 1600.

Profosowi generalnemu na ćwierć fl. 100, na rok fl. 400.

Suma tedy tego wszystkiego na jedną ćwierć uczyni fl. 80 150, a na rok fl. 320 600.

Tę tedy sumę skąd obmyślić, nie zaciągając kontrybucyi tak poddanych szlacheckich, jako i duchownych, lubo ich niemały ciężar dotyka, inszego nie masz sposobu, tylko aby z dóbr J.K.M. poddani maiori ex parte do tego się przykładając. Miasta, którym stanowiska ciężkie zwykły bywać, proportione duple kwarty kormowe wydawali pieniądze, kwarty bowiem symple według terazniejszego roku wybranej z retentami ukazuje się fl. 208 720 15/12. Przyłożywszy drugą taką uczyni fl. 417 441 11-7. Zapłaciwszy tedy z tej kontrybucyjei tych kormowych pieniędzy fl. 320 600, zostanie się jeszcze na płacą generalnego żołdu, jako się wspomniaio, fl. 96 841 1-7.

Te zaś dobra Rzeczypospolitej, które kwarty nie dają tak w starych sumach będące, jako i ad extenuationem, ci przecie pod tenże podpadające ciężar, że nie są lustrowane, jednym podymnem miasto duple kwarty niechajby się przykładaly. Wójtostwa też wszystkie, ponieważ kwarty nie płacą a tenże ciężar ponoszą, niechajby proportione ducta wnieśli co do skarbu.

Wybrańcy.

I ci non minori ex parte do obrony państw Rzeczypospolitej należąc, których bywała bez wszelkiego kosztu Rzeczypospolitej niemała liczba, teraz tak się skurczyła, że coś nad tysiąc ledwo ich co zwykło do obozu stawać i ci za ustawiczną służbą i różnemi od dzierżawców swoich angariami muszą zniszczyć i służby Rzeczypospolitej zaniechać. Trzeba by ich tedy wskrziesić i poczuć się, aby więszy porządek był w tej mierze. Z prywatnych, których jest niemało, że więszą liczbę z poddanych swoich dobrze ćwiczonej piechoty mają, anizeli tak wielkie Rzeczypospolitej dobra. Czemu się dwojakiem sposobem radzić może: albo żeby w dobrach Rzeczypospolitej według tak wielu konstytucyj dziewiętnaście dwudziestego wyprawili pacholka, albo żeby z skarbu za króla Stefana świętej pamięci wyjąwszy, gdzie ich kilka tysięcy było, tych wyprawić znowu. Dać im oficjery, kapitany, szlachtę tychże województw osiadłą pułkowniki, o których już dobrze in hoc genere armorum egzercytowanych z łaski Bożej w naszym narodzie nie trudno. Ci tedy, gdy extraordinarium periculum nie masz, przy wojsku na Ukrainie po tysiącu rok od roku kolejną licby mieli, a gdy extraordinarium periculum nastąpi.

W takim tedy porządku wojsko Rzeczypospolitej gdy stanie i to ukraine, i kozackie, i wybrańcy, gdy przy nich ludzie świętej pamięci X.J.M. Ostrowskiego kasztelana krakowskiego stawać będą przy tym i ci tak szlachta z starostw ukraineich Baru, Latyczowa, Chmielnika, Białej Cerkwie, Kowla, Owrucza, Ostrza, Korsunia etc. ad servitia bellica obligati, nie zasłaniając się kwartą, jako i miasta ukraine, ziemianie, bojarowie w swym porządku powinność swą oddawać będą, może znieść niemały impet nieprzyjacielski, nim Rzeczpospolita więszce sposobi siły. Zawsze będzie goto-

we wojsko ad resistendum nieprzyjacielowi, odpoczną sobie miasta J.K.M. i poddani szybko przydą do siebie, gdy będą od stanowisk, przystaw, stacyj, przechodów i inszych egzakcyj wolni. Nie dokuczają więcej obywatelom koronnem chorągwie ode wsi do wsi włącząc się, nie będą brać czasu w Trybunale żołnierskie sprawy, clerus, plebs miasto przekłęstwa będzie modły do majestatu Boskiego wylewać za szczęśliwe progresy rycerstwa.

O sposobach przywiedzenia tych rzeczy do efektu i onych egzekucyjej nie się tu nie pisze, ale się zachowuje inszemu czasowi i wspólnej namowie.

Actum et tractatum anno domini 1642.

Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego, hetmana wielkiego koronnego 1632–1646. – Kraków, 2005. – № 553. – S. 702–704. Мова польська.

№ 172

1642 р., квітня 5. Варшава. – Номінація королем Владиславом IV Мельхіора Стаміровського львівським підчашим

Ad officium et acta praesentia castrensia capitanealia Leopoliensia p[erso]naliter venienso nobilis Adamus Manastyrski generosi Melchioris Stamirowski pocillus Leopoliensis [...] obtulit et ad acheandum porrexit litteris priuilegi(s) sacrae regiae maiesthatis eidem generoso Domino suo super pocillarum Leopoliensis a sacra regia maiesthathi subscri(pt)us et sigillo maioris cancellariae obsignatus petens eas ab officio praefenti suscipi et actis ingrossari(s) quod et obtinuit. Quarum quidem literarussi tenor siquit estq(ue) talis.

Vladislaus quartus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazouiae, Samogitiae, Liuoniae, Smolensciae, Czernichouiaeque, nec non Suecorum, Gottorum, Vandalorum haereditarius rex. Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, quia nos volentes generosi Melchioris Stamirowski praeclaras virtutes condecorare, ipsumque ad inserviendum nobis et reipublicae gratia et benevolentia nostra regia incitare et inflammare faciendum nobis esse duximus, ut eidem pocillatoratum Leopoliensem post resignationem generosi Martini Stamirowski parentis sui vacantem, conferemus, uti quidem damus et conferimus praesentibus literis nostris ita, ut eundem pocillatoratum cum omnibus iuribus, praerogatiuis, praeeminentiis, obuentionibus, prouentibus ad eum de iure vel consuetudine spectantibus habeat, gerat et obtineat ad extrema vitae suae tempora vel ad maioris officii aut dignitatis assecutionem. Quod omnibus quorum interset, praesertim vero dignitariis, officialibus cunctaeque nobilitati palatinatus Russiae districtus veo Leopoliensis notum esse volumus, mandantes, ut praefatum generosum Melchiorem Stamirowski pro vero et legitimo pocillatore Leopoliensi habeant et agnoscant ipsique de loco, iuribus, praerogatiuis, praeeminentiis et obuentionibus ad ipsum spectantibus et pertinentibus respondeant et ab aliis responderi curent, pro gratia nostra. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni communiri iussimus. Datum Varsauiae die quinta mensis Aprilis anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesi-

mo secundo. Regnorum Poloniae et Sueciae decimo anno. Ioannes Girabicki. Sac(rae) regiae maiesthati Vladislaus Rex. Locus sigilli maioris cancellarius.

Переклад

До уряду та актів львівських гродських старостинських прийшов особисто Адам Манастирський [...] шляхетного Мельхіора Стаміровського, львівського підчашого, та облятував і до архіву подав грамоту ЙКМ щодо свого шляхетного пана на підчашництво львівське, підписану ЙКМ і запечатану печаткою великої канцелярії, бажаючи, щоб її уряд прийняв і до актів вніс, що і отримав. Далі, власне, йде зміст грамоти, який є таким:

Владислав IV, Божою ласкою король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жемайтійський, лівонський, смоленський, чернігівський, а також Швеції, Готії, Вандалії володар. Змістом цієї нашої грамоти повідомляємо всім і кожному зокрема, кого цікавить, що ми, бажаючи шляхетного Мельхіора Стаміровського визначні заслуги показати, і для збереження до нас і держави ласкавості і прихильності і пробудження та запалення впроваджуємо, що це підчашництво львівське, вакантне після свідчення його батька, шляхетного Мартина Стаміровського, йому призначаємо, без сумніву даємо та встановлюємо цією нашою грамотою, щоб це підчашництво зі всіма правами, привілеями, перевагами, данинами і прибутками, які з права або звичаю повстали, мав, урядував і посідав, до кінця його життя або до отримання більшого уряду чи гідності. Для цього всім, кого цікавить, зокрема достойникам і урядникам нашим та шляхті Руського воєводства Львівського повіту, хочемо дати розпорядження, щоб згаданого Мельхіора Стаміровського за правдивого і законного львівського підчашника мали, і його на місці визнавали та за всі права, привілеї, переваги та данини, до них належні, відповідали, або від інших відповідальності вимагали, за нашу ласку. Для засвідчення цієї справи дана грамота нашою рукою підписана і підтверджена печаткою королівства.

Дано в Варшаві 5 квітня року Божого 1642, панування наших королівств польського і шведського – 10 року. Ян Гірабіцький. Владислав король. Місце печатки великої канцелярії.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 393, с. 330–331. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 173

1649 р., серпень. Зборів. – Із Зборівської угоди про збереження прав і привілеїв, зокрема щодо надання урядів у Київському, Брацлавському, Чернігівському та Руському воєводствах православної шляхті

[...]

Чести и уряды всѣ въ воеводствѣ Киевскомъ, Брянславскомъ, и Черниговскомъ и Рускомъ, имянно воеводства, каштелянства, подкоморства, староства,

судейства земскіе и иные уряды, такъ же градскіе раздавать Его Королевская Милость жителемъ чину шляхетского, противъ давныхъ правъ и привиліевъ, имѣтъ; къ сему книги и выписи съ книгъ Рускимъ письмомъ выдаваны быти имѣють, и хотя то не давными времени Конституція таковая было вышла, чтобъ Рускіе письма какъ въ земствахъ, такъ и во градѣхъ отставити, и чтобъ та Конституція отставлена была, а тѣ уряды и достоинства Шляхты вѣры Рускіе отдаваны быти имѣють.

[...]

Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. – Ч. I. – М., 1858. – С. 20.

№ 174

1649 р., жовтня 8. Чигирин. – Лист гетьмана Богдана Хмельницького до короля Яна Казимира про складання реєстру (“приведення в порядок”) Війська Запорозького

Найясніший милостивий пане королю, пане наш вельми милостивий.

Покірно дякуючи в. к. м., панові нашому милостивому, за таку велику, милостиву, майже батьківську ласку, ми всі одностайно старатимемося виконати наказ в. к. м., п. и. м., якнайшвидше на призначений в. к. м. час і день скликання сейму привести в порядок в. к. м-ті Військо Запорізьке, бо з листа в. к. м., написаного до нас і переданого нам слугами й. в. м. п. київського воєводи, зрозуміло, що в. к. м., п. наш милостивий, хочеш, щоб ми назавжди були вірнопідданими, і про те зводиш нас повідомляти. Тільки покірно просимо в. к. милість, пана і добродія нашого, щоб було забуто те, що так багато невинних душ мусило загинути; ми самі цього ніколи не оплачемо, хіба що при щасливому пануванні в. к. м. Всемогутній Бог подасть таку нагоду, що при вірній службі нашій і за наказом в. к. м. забудуться давні провини, щоб ніколи чужі держави не раділи, дивлячись на нашу нещасну міжусобну війну, і щоб все це за божою поміччю на ворогів обернулося. Низько кланяючись до ніг величності в. к. м-ті, наше вірне підданство складаємо і покірно просимо, щоб в. к. м., пан наш і милостивий добродій, зволив залишити нас під крилами своєї панської ласки.

Дано в Чигирині, дня 8 жовтня 1649 р.

В. к. м-ті, пана н. м., найнижчі підніжки і вірнопіддані, Богдан Хмельницький, гетьман, з в. к. м-ті Військом Запорізьким.

Документи Богдана Хмельницького. – К., 1961. – № 78. – С. 141–142. Переклад з польської мови.

1649 р., листопада 8. Київ. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом

Богданъ Хмелницкий, гетманъ зъ Войскомъ его кор[олевской] мил[ости] Запорозкимъ.

Всѣм вовец і кождому зособна, кому о том вѣдати належит, меновите паном полковником, сотником, атаманом, асавулом и всим козакомъ Войска его кор[олевской] мил[ости] Запорозкого и висланым нашим, также месчаном чернѣговским і селяном, чиним ведомо симъ листом нашим, іжъ постерегаючи всюди, абы порадок был і справедливост святая многожила, прото за обранем всего посполства места Чернегова подлуг першого листу нашого, им даного, Иоанна Скиндера за войта и дозорцу мѣста и волости, ведлуг права майдебурзкого, месчаном черниговским служачого, теди и мы, углѣдевши и маючи залеценъе и поцтивые поступки помененного Иоанна Скиндера, яко чоловічка годного и на то способного, повагою нашою гетманскою за войта и дозорцу мѣста его кор[олевской] мил[ости] Чернигова постановляемо и ствержаемо, его, которого уряду мает заживати и держати аж до живота, яко право тое звичай свой мает, же войти доживотние упривилованые, о чемъ далшую конфирмацью от его кор[олевской] мил[ости] за сим листом нашим одержит. А тепер за сим унѣверсалом нашим моценъ естъ вишменованый войтъ местом радѣти и правити и волосчанами здавна до мѣста належачими, то ест Слабиномъ, Рудкою, Седнесчиною и иншими, и их судити, порадики вынайдовати, которого мають слухати и поважати, такъ месчане, яко и волосчане менование, и во всем прилежние мають бити на складку, в чем потреба. И товариство наше, полковник и сотник и вси козаки, мают шановати, яко намѣсника нашого, и ни в чом перешкоди не чинити. Особливо варуемо, хто би який бил бунтовникъ, тамъ же зараз мають карати, не отсилаючи до нас, а до преречоного войта нашого и намѣсника нихто справи не мает мѣти ни в чом, толко ми сами. Взглядом которого уряду тому жъ войту для обийстя его зъ ласки наше гетманское даемо млинок Лопатинский и Застриженский и его власний Кувѣчицкий, а на мѣскую потребу перевоз и озера и в дозор млини подаемо, до мѣста належачие. Которому то листу нашему аби нихто не был спречный, и овшемъ у кождого абы был цале и непорушне держанъ, подъ каранемъ срокгимъ войсковимъ, што кождий спречный, за данем намъ вѣдомости, яко кгвалтовникъ листовъ нашихъ гетманскихъ, будетъ срокго покаранъ.

Писанъ у Києве, дня осмого мѣсяца новемврия, року 1649.

Богданъ Хмелницкий, рука власна.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 28. – С. 93–94.

1649 p. – Анонімна записка Оборона вітчизни: сьгоднішні потреби з детальними пропозиціями щодо розмірів платні за службу різним категоріям військових, а також про необхідність створення оборонної лінії на Подніпров'ї для забезпечення контролю над шляхами

Expedit Reipublicae trzymać obecnie wojska na Ukrainie 22 000 takim sposobem:

Плaçąc im po fl. 33 na ćwierć i z traktamentem oficerów czyni fl. 396 000. Na rok fl. 1 584 000. Jazdy usarzów n° 2000 po fl. 41. A żeby zawsze in hibernis zostawali, nad żoлд karmowy pieniędzy na коń po fl. 35. A dla traktamentu starszynej, która by obecnie powinna mieszkać przy chorągwiach, przydać do tych fl. 35 po fl. 4. Wyniesie wszystkiego na коń po fl. 80. Tedy na ćwierć jedną wyniesie na 2000 koni usarzów fl. 160 000. Na rok fl. 640 000.

Arkabuzerów albo rajtarów n° 4000 po fl. 15 z traktamentem i karmowymi pieniędzmi wynosi na ćwierć fl. 300 000. Na rok fl. 1 200 000.

Kozaków z bandoletami i pistoletami n° 4000 płaçąc im na ćwierć z traktamentem i karmowymi pieniędzmi po fl. 75. Facit na ćwierć fl. 260 000, na rok fl. 1 040 000.

Wynidzie tedy na 22 000 wojska na ćwierć jedne fl. 1 116 000, a na rok 4 464 000.

Na tę сумę pieniądze стąd:

Naprzód z kwarty i z jej акыденциjami fl. 600 000. Składne winne augere in duplo fl. 150 000. Wybrańców pół czwarta тysiåca obrócić w pieniądze, to jest rachując z osiadłej włóki fl. 6, a z пusteј fl. 3. A te пuste suppleret komisыja do pomiaru ról w miastach i miasteczkach, więc i w wójtostwach także nowo wykopanych ról, uczyni nieomylnie fl. 420 000. Prosić ichmciów panów duchownych, aby altero tanto trzymali piechoty, i uczynić konstytucyjå jak najсroższą, aby żaden żołnierz nie ważył się sub poena colli stanowisk, przechodów i chleba wybierać w ich majętnościach. Wyniesie fl. 420 000. Czopowe zawsze currat na tego żołnierza jedno, mogłoby być i dwoje, bo to non afficit tylko habentem, gdyż ubogi wodå się kontentuje przy chlebie. Co in commune universis cedet. Uczyni na rok fl. 1 200 000. A gdyby jeszcze pruskie miasta przywieść do takowego płacenia czopowego, jako i w Koronie, więc żeby ukrainne miasteczka szlacheckie czopowe płaciły, mogłoby uczynić pod 2 000 000 fl. A quod cardo rei est dla swego bezpieczeństwa, nie masz się czego wzdrygać. Dla siebie, na się postanowić ewektę i induktę od wszystkich generaliter towarów i zbóż nemine excepto. Mógłby to sobie szlachcic u kupca – targując się z nim – wymóc, aby za niego gabelle zapłacił od 100 fl. po piąciu. Uczyniłoby to przy samym Gdańsku in circa fl. 2 000 000.

Mennicę arendować, która za nieboszczyka ś.p. króla Zygmunta czyniła fl. 200 000 (a nie może być gorsza moneta, jako jest cudzoziemska, a przecie między nami idzie), kazawszy bić pieniądze według ligi annorum 1622 et 1623. Dano by z niej namniej fl. 100 000.

Więc i to by niezdrożna była, aby in posterum kto weźmie jakie beneficium z intratå, aby jednego roku intratę dał do skarbu na potrzeby Rzpltej wprzód, niżeli weźmie possessionem. Uczyniłoby na rok pod fl. 200 000.

A na ostatek, że nie jest nic słuszejszego jako bonis Reipublicae ojczyzny bronić, z najprzedniejszych dzierżaw Rzpltej uczynić oeconomiam Reipublicae. Bo lepiej, że fruetur tota Respublica tym niżeli jeden albo kilka. Nie ogołoci się distributiva. Będzie okrom tego co rozdawać: jako starostwa sądowe i dzierżawy mniejsze. A melius est filios egere quam parentem carere. Wyniosłoby pod 600 000.

Teraz zaraz, że z tych inwencyj pieniędzy być nie mogą, potrzeba z tego sejmu pozwolić najmniej czworo podymne, nie inkludując w to czopowego. Albo żeby chłopków, którzy już dość dali, nie obciążać, aby każdy possessor bonorum dał sumę czworga podymnego swojej posesyje correspondentem.

Pro finali rozumiem rzecz bardzo potrzebną, abyśmy się kwoli pospolitemu ruszeniu pokartowali, gdy nas do niego casus impellet. Nie in illa confusione viritim, ale praevia póki czas mamy commensuratione omnium agrorum. Z niej służbę wojenną wszyscy jednakowo powinni byśmy odprawować. Nie trzeba by nam się obawiać nie wiem jakiego periculum i nie spuszczałibyśmy się skutami do Gdańska ani Torunia, ani we Włocławku – dla strachu odbiegając ojczyzny – kamienic najmowali, gdyby takie ordinarium praesidium n° 22 000 ludzi na Ukrainie było. A przy tym namówiony i do egzekucyi przywiedziony, choć w domu, wojny pospolitej porządek. To wojsko 22 000 mogłoby być rozłożone na Ukrainie na dwudziestu miejscach: po 600 piechoty, a po 500 jazdy na jednym pasie, zasadziwszy 20 pasów w mil półtora, we dwu jeden od drugiego. Po dziesiątku lat, po dwudziestu znaczne by się kolonie Rzpltej zasadziły z wielkim pożytkiem. Po prostemu iustitiam trzeba we wszystkim zachować, aby uboższy nie dawał więcej nad bogatszego. Bo stąd individuus comes iniustitiae następuje poena, choć pede claudo.

Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1989. – S. 25–26. Мова польська.

№ 177

1650 р., березня 7. Житомир. – Присяга київського гродського писаря Адама Чернолоського

Działo się w zamku j. kr. msci zytomirskim na mieysciu zwyczajnym seymikow woiewodztwa kiiowskiego dnia siodmego msca marca roku panskiego tysiąc szescsęht pięcdziesiątego na seymiku rellatynnym na ten czas a die dwadziestego osmego february ad diem praefatam siodmego marty csetis exrationibus prorogowanym y odlozonym przez ich msciow panow obywatelow woiewodztwa kiiowskiego y czernihowskiego na ten ze seymik zgromadzonym. Urodzony jm pan Adam Ciolek Czarnołosky przez jasnie wiellmoznego jm pana Adama z Brusilowa Kisiela, woiewodę y generała ziem kiiowskich, hosowskiego, wyzgorodzkiego etc. starostę, na urząd pisarstwa grodzkiego kiiowskiego podany przychilając się do prawa pospolitego za wydaniem sobie rot y juramentu przez wielmoznego j. msci pana Krzysztopha z Lohoyska Tyszkiewicza,

zytomirskiego, niechworoskiego etc. starostę, marszałka na ten czas Kola Rycerskiego za spólną zgodą wszystkich ich mściow przy obiecności ich mosciow panow dygnitarzow ziemian y obywatelow w[ojewództwa] kiiow[skiego] mianowicie, tegoz jasnie wielmożnego jm pana Adama z Brusilowa Kisiela, woiewody y generała ziemie kiiowskiej, nosowskiego, wyzgodzkiego etc. starosty, przewielebnego jm oycy Silwiestra Kosowa, metropolity kiiowskiego, wielmożnego jmp Maximiliana Brzozowskiego, casstellana kiiowskiego, wielmożnego jm pana Jerzego Niemiryca na Cherniachowie, podkomorzego kiiowskiego, jego msci pana Alexandra Woronicza, czesznika kiiowskiego, jmp Jana z Brzezia Krzętowskiego, lowczego kiiowskiego, jmp Pawła Borzęckiego, woyskiego kiiowskiego, jm pana Brzozowskiego, miecznika kiiowskiego, jego m. p. Daniela Jerzego Woronicza, skarbnika kiiowskiego, jego m. p. Piotra Charzowskiego, podsędka nowogrodzkiego, jego mci p. Prokopa Wereszczakę, komornika granicznego czernichowskiego, marszałka na ten czas kola rycerskiego w[ojewództwa] chernihowskiego, jego m. p. Semiona Wigury, horodniczego kiiowskiego, jmp Stephana na Cherniachowie Niemiryca, rotmistrza, jego msci pana Theodora Humienickiego Sistrzenciwicza, sędziego grod[zkiego] kiiow[skiego], jmp Alexandra Ipokorskiego Lenkiewicza, podwoiewodzkiego przeszlego kiiow[skiego], jm pana Andrzeia Sokolowskiego, secretarza jmp Seweryna Potockiego, jego m. p. Abrama Strybyła, jmp Iwana Kiewlicza, jego m. p. Ludwika Woroszyła, jmp Pawła Butowicza jm pana Jakuba Jeza y przy inszych ich msciach wielu obywatelach, tudziez y przy woznym generale woiewodztwa kiiowskiego szlachetnym Antonim Trubelskim, appartorze rze urzędu grodzkiego kiiowskiego przysięgę według prawa pospolitego w te słowa wykonał ad imaginem crcecifixi gescu plexus:

“Ja, Adam Czarnolosky, przysęgam panu Bogu wszechmogącemu w Troycy świętey jedynemu na ten, iz sprawiedliwie wiedle Boga y prawa pisanego, wedle mowienia y sporu stron, nic nie przykładaiać ani umnieyszaić, będę zapisowac y jasnie wielmożnemu radzic jego msci panu woiewodzie y urzędowi iego wiernie radzic y sprawiedliwie wedle zeznania stron y sporow na sądzie oswiadczenia, opowiadania y skazania sądowę w xięgi sądowę będę zapisywac a pilnowac y doglądac, aby według tey przysięgi moiey sprawiedliwie byli wpisywanę nie maiąc baczenia na wysokie y podłe stany na dostoięnstwach siedzące, na bogatego y ubogiego, na przyiaciella, krewnego y zachowalego, ani na nieprzyiaciella, na tuteyszego, ani na goscia nie s przyiazni, nie z wasni, nie z boiazni, ani za posulami y dary, ani boiać się, kazni pomsty y pogrozek, nie czekaiąc nagrody, ale samego boga y iego świętą sprawedliwosc y prawo pospoliu przed oczyma maiąc y sumninie swoię pobożnię sprawuiąc, tak mi, Panie Boze, dopomoz y niewinna męka pana Chrystusa”.

A po wykonaniu tego juramenta wyzey mianowany jm pan marszałek Kola Rycerskiego ręką swą podpisawszy w te słowa: Krzysztofh Tyszkiewicz, zytomirsky starosta, marszałek Kola Rycerskiego woiewodztwa kiiowskiego dla wpisania do xiąg podał, prosząc aby ten jurament był do xiąg przyięty y zapisany. Co otrzymall.

ЦДІАК, ф. 11, оп. 1, спр. 13, арк. 86 і зв. Запис в актовій книзі. Мова польська.

№ 178

1650 р., березня 19. Київ. – Універсал київського воєводи Адама Киселя про призначення на 4 квітня у м. Житомирі сеймику для обрання члена суду і писаря Київського воєводства

Adam z Brusilowa Kisiel, woiewoda y general ziem kiowskich, comisarz wielky corony, nowotarsky, nosowsky, wyszgrodsky etc. starosta

Wszem wobec y kozdemu zosobna komu o tym wiedziec należy, osobliwie obywatelom woiewodztwa kiiowskiego y powiatow do niego należących, tym moim listem oznaymuie, iz ja s powinności urzędu mego postrzegaiąc, aby sprawiedliwosc święta przez lat kilka, za zesciem s tego swiata urodzonych niegdy j[ego] m[osci] pana Łukasza Witowskiego, podsędk, y j[ego] m[ości] pana Fedora Suszczanskiego Proskury, pisarza, urzędnikow ziemskich kiiowskich, zatrzymaną kazdy jako nayprędzey otrzymac mógł, czyniąc w tym y prawu pospolitemu y żądaniu ich mcoiw panow obywatelow woiewodztwa kiiowskiego dosyc czas y mieysce na dzien czwarty msca aprila w roku teraznieyszym tysiąc szescsett pięcdziesiątym w Zytomirzu na mieyscu zwyczajnym dla obrania podsędk, y pisarza, urzędnikow ziemskich kiiowskich, składam y naznaczam, co do wiadomosci wszystkim przywodząc urzędac żadam, aby do xiąg ten unwersał moy actikowali y wszystkim do wiadomosci przez publicatią przywiedli, na co dla lepszey wiary ręką się moią podpisałem y pieczęc przycisnąc rozkazałem.

Dzialo się w Kiiowie dnia dziewiętnastego marca roku panskiego tysiąc szescset pięcdziesiątego.

ЦДІАК, ф. 11, оп. 1, спр. 13, арк. 114 зв.–115. Запис в актовій книзі. Мова польська.

№ 179

1650 р., серпня 1. Іркліїв. – Наказ Богдана Хмельницького про призначення бужинського сотника Лук'яна Сухині ніжинським полковником

Богданъ Хмелницкии, гетманъ зъ Войскомъ его королевскои милости Запорозскимъ.

Паномъ сотникомъ, атаманомъ и всему товариству нашому реестровому Воиска его королевскои милости Запорозского, полку Нѣжинского, доношу до вѣдомости, ижъ уваживши мы заслуги и способность до завѣдования тымъ полкомъ пана Лукъяна Сухини, сотника бужинского, оному полковниство нѣжинское дали есьмо. Теды абысте о томъ вѣдаючи, оного всѣ за полковника своего мѣли и послушны ему были такъ яко на тое залежить; которымъ за тымъ отъ насъ суполную владзу маеть тымъ полкомъ справовати, непослушныхъ карати и волностем товариства нашего постерегати, а подданныхъ панъскихъ не укрывати, и абы тамо жадная свояволя не была, ведлугъ особливого универсалу нашего пилнѣ доглядати.

Писанъ въ Ирклѣвѣ, дня 1 мѣсяца августа, року 1650.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 37. – С. 107.

№ 180

1650 р., серпня 10. Іркліїв. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького ніжинському полковникові і старшині із наказом припинити зловживання (“великие бесчестья”) шляхті, підстаростам і урядам

Богданъ Хмелницкий, гетманъ Войска Запорожского.

Пану полковнику нѣженскому и всѣмъ сотникомъ и атаманом полку Нѣжинского извещаемъ, что дошло нас вѣдати, что великие бунты у вас и своя воля починаетца: паном шляхте, подстаростьям и урядом великие бесчестья чините, на них же грозитися, и похваляетея и у крестьянъ панскихъ силою отимаете мелницы откупные, [в] доходы панские вступъ себѣ чините, а сверхъ того вольность себе сказываете. А так послѣднимъ словом наказываем вам, чтоб есте от того отстали и вѣдали о том, что покои подлинном с королем его милости и со всею Рѣчью Посполитою, а готовымъ быт против недруга короля его милости и Рѣчи Посполитой, когда на услугу свою, какая лучитца, вызывает насъ черес послы свои. А хтоб нибуд имѣл быти бунтовникомъ и крестьян панских заступать, подымное до скарбы короля его милости, чтобы было выдано и чиншъ, сирѣчь доход годовым, паномъ возбраняти и доходы панские мелницы откупные давать, бесчестья приказнымъ никакова не чинить, таковой всякий жестоко горломъ каранъ будет. А какъ Войско Запорожское короля его милости все против нынешнего съезду в Ирклию его милости воеводы пана киевского и с ним постановенья во всѣхъ статьяхъ зборовскихъ чинити и исполнят имѣет. О чемъ и до его королевские милости посылаемо, чтобы панове до своихъ маетностей приезжали и покой через то был утвержень. Тако же і вторицею прилѣжно и жестоко напомнимаем, чтоб есте всяких бунтовъ и своеволи престали, вѣдая о томъ всякий такое по звычайу войсковому горломъ каранъ будет. А та грамота наша для лутчей веры печатю нашею войсковою стверджена и подписью руки нашей.

Писан в Ирклию, августа 10 дня лета 1650.

Богдан Хмелницкий, гетман Войска его королевские милости Запорожского, рукою своею.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 41. – С. 111–112.

№ 181

1651 р., липня 7. Під Білою Церквою. – Наказ гетьмана Богдана Хмельницького полковникам білоцерківському, вінницькому, брацлавському, уманському та паволоцькому привести свої полки під Білу Церкву, прийнятий в результаті наради “з товариством”

Богдан Хмельницький, гетьман, з Військом Запорозьким

Панам білоцерківському, вінницькому, брацлавському, уманському і паволоцькому полковникам бажаємо від Господа Бога доброго здоров'я. Повідомляємо

в. м. м., що, порадившись з товариством, ми вирішили, не відкладаючи ні на тиждень, ані на два, зараз же бути готовими і разом збиратися. Тому наказуємо, щоб ті полки, що знаходяться поблизу Білої Церкви, до білоцерківського полковника вирушили, а я полки збиратиму зараз же під Корсунем, бо треба нам бути пильними, щоб наші вороги не застали нас у наших домівках. Як тільки одержите цього листа, вдень чи вночі повідомляйте про те, що у вас діється. Ми також, як тільки про що почуємо і дізнаємося, порадившись, повідомлятимемо вас. Тільки вдруге вам наказуємо, щоб ви зараз же збиралися і були напоготові. Маємо в Бозі надію, що наші вороги не матимуть успіхів. За тим доручаємо вас Богу.

Даний з-під Білої Церкви, дня 7 липня 1651 року.

Богдан Хмельницький, гетьман, рука власна

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 50. – С. 121. Переклад з польської мови.

№ 182

1651 р., вересня 28. Біла Церква. – З Білоцерківського договору про повернення польської адміністрації і шляхти до своїх маєтностей і урядів на території Гетьманщини із застереженням щодо утримання від збирання податків до укладення нового реєстру Війська Запорозького, а також виведення реєстрових козаків з числа шляхетських підданих

[...]

4. Живущие воеводства Киевского, Брянского и Черниговского до маєтностей своихъ, также старосты сами собою и въ уряды свои приходяти вскорѣ и оныя приимати имѣють, и всякие промыслы, корчмы и откупы восприимуть; однакоже в самомъ выбиратьи податей отъ подданныхъ до того сроку устройства списковъ воздержатися имѣють, чтобъ тѣ, которые козаками будутъ списковыми, до того времени вывезлися, и чтобъ только тѣ остались, которые уже до подданства належатъ, также въ маєтностяхъ его королевския милости, и то уже вѣдомо будетъ, которой при вольности козацкой учинитца, а кто въ послушанье и въ подданствѣ градцкомъ.

[...]

Бантыш-Каменский Н. Источники малороссийской истории. Ч. 1. 1649–1687. – М., 1858. – С. 27.

№ 183

1651 р., листопада 24. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про забезпечення російських послів харчами, підводами та провідниками

Богдан Хмельницький, гетман з Войском его кор. м. Запорозким

Ознаймуем тым писанем нашим паном полковником, асавулом, сотником, атаманом, и всему товариству нашему Войска его кор. м. Запорозкого, такъ же войтом, бурмистром и вшелякое кондиції людем доносим до вѣдомости и приказуем, ижъ если бы послаи от его осударского величества до нас ишли, абысте им живности для них и челяды и коней и чого потреба будет, подвод, проводников давали и во всем людкость свою осведчались, ничего не чинечи под ласкою нашею и каранем войсковимъ.

З Чигирина, 24-го дня месяца ноеврѣя року 1651-го

Богдан Хмельницький, рука власна

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 51. – С. 121.

№ 184

1653 р., квітня 8. Берестя. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Ганкевичу на писарство Руської Метрики

Ian Kazimierz, z Bożej łaski król polsky, wielkie xiążę litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, żmudzkie, inflantskie, wołyńskie, kiiowskie, smoleńskie, czerniehowskie, a szwedzski, gottski, wandalski dziedziczny król

Oznaimuiemy ninieiszym listem naszym wszem wobec i każdemu zosobna, komu to wiedzieć należy. Iako skoro za szczegulną boską prouidentią i iednostainemi Rzeczypospolitej tej głosami na thronie królewskim zasiedliśmy, naiwięjsza w tym nasza piecza była, aby prawa, przywileie, swobody i inne praerogatiwy i zwyczaie dawne nie tylko całej Koronie tej, lecz i każdemu zosobna xięstwu służące w swojej zostawały klubie. A że xięstwa, woiewódtwa i powiaty wołyńskie, kiiowskie, bracławskie i czerniehowskie cum iuribus suis do Korony tej incorporowane i przypadłe, zawsze iako w tribunale koronnym, tak i w sądach naszych sejmowych i zadwornych podług prawa ich i zwyczaiu zdawna zachowałego, osobliwego do pisania decretów w sprawach obywatelów woiewódtw swych, także i do metriky ruskiej pisarza i metrikanta, od niaiśniejszych przodków naszych per specialia priuilegia regia podanych, zawsze miewali i miewaią. Zaczym i my onych przy tymże prawie i zwyczaiu cale zostawiliśmy i zostawuiemy. A ponieważ na ten czas po ześciu szlachetnego Iana Bedermana, pisarza i metrikanta woiewódtw przerzeczonych, toż pisarstwo i metryka vakuie. Zaslugi zaś pilne, wiernie i życzliwie szlachetnego Stephana Kazimierza Hankiewica, pisarza decretowego niaiśniejszej królowej iej mści paniej małżonki naszej, nam dobrze wiadome są, których iasny document w rzeczy samej, przez czas niemały

zostawiając na dworze niaśniejsze[go] Władysława IV, pana brata naszego, w różnych functiach pokazał a niemniej też przez lat kilka w kancelariej naszej decretowej koronnej z pochwałą i wygodą ludzką regimen prowadząc, przy nauce, experientiej i biegłości swej wiernie nam oświadczył. Więc w prawie majdeburskim i innym i w ruskim pisaniu dobrze biegły iest. Przeto chcąc, aby meritorum suorum fructum capiat i do dalszych usług naszych tym chętniejszy zostawał, za szczegulnym wielmożnego Stephana z Pilce Korycińskiego, naiwyższego kanclerza koronnego, warszawskiego, ojcowskiego, wolbramskiego, etc. starosty (cuius id[em] muneris erat) zaleceniem temuż Stephanowi Kazimierzowi Hankiewiczowi pomienione pisarstwo decretów naszych sejmowych i zadwornych, i metrikę wołyńskiego, kiiowskiego, braclawskie[go] i czernihowskiego xięstw i województw, po śmierci wyżej wspomnieno[go] Iana Bedermana do dispositiej naszej przypadające i wakujące, dać i conferować umyśliśmy, iakosz niniejszym listem naszym assumen[tum] ipsum in numerum secretariorum n[ost]rorum daiemy i conferuemy. Które to pisarstwo nasze i metrikę przerzeczonych województw tenże secretarz nasz Stephan Hankewic ze wszytkimi wolnościami, prawami, praerogatiwami, swobodami, dochodami, pożytkami, do tychże urzędów według prawa i zwyczaju służącemi, mieć, trzymać i używać będzie do ostatniego kresu żywota swego albo poty, póki na urząd iaky wyższy lub godność nie postąpi. Co do wiadomości dignitarzów, urzędników, wszytkiej szlachty i obywatelów xięstw i województw wołyńskiego, kiiowskiego, braclawskie[go] i czernihowskie[go] donosząc, onym roskazujemy, aby przerzeczonego szlachetnego Stephana Hankewica, secretarza naszego, za prawdziwego pisarza decretowego i metrikanta powiatów swych i ziem mieli, znali i iemu podług praw, swobód, wolności, praerogatiw i dochodów, zdawna przynależących, posłusznemi się z mieisca czynili dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy i pieczęć koronną przycisnąć roskazaliśmy. Dan w Brześciu Litewskim na sejmie walnym koronnym dnia ósmego miesiąca kwietnia roku pańskiego tysiąc sześćset pięćdziesiątego trzeciego, panowania królestw naszych polskiego piątego, a szwedzkiego szóstego roku.

Ian Kazimierz król. Nicolaus Prazmowski, referendarius et regens cancellariae regni maioris, m[anu] p[ropria]. Pieczęć wielka koronna w puszcze na sznurze zawieszona.

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 8. – С. 48–49. Мова польська.

№ 185

1653 р., квітня 8 (?). Берестя. – Присяга Стефана Ганкевича на писарство Руської Метрики

Ia, Stephan Kazimierz, przysięgam panu Bogu wszechmogącemu, w Trójcy świętej iedynemu, królowi ie[go] mści, panu memu m[i]ł[o]ści[we]mu, iż przywileia i listy wszelakie, tak samemu królowi ie[go] mści, iako i Rzeczypospolitej należące, po rusku pisane, wiernie tłumaczyć będę i one, iako też i zapisy wszelakie, do act wołyńskich

metriki k.i.m. ruskim lub polskim styllem zeznane, także przywileia ludzi priuatnych wiernie przyimować i wpisować będą. Sejmowe i króla ie[go] mści decreta do act wołyńskich, także controuersie stron wpisować, tudziesz według Boga, prawa pisanego i słuszności radzić i sądzić mam między przyiacielem a nieprzyiacielem, żadnego nie czyniąc braku. Extracty wszystkie z tych act, nic nie odmienaiąc, wypisować mam. Zapisów żadnych bez wiadomości ich mm. pp. pieczętarzów nie mam przyimować. Acta metriki wołyńskiej wcale chować będą, nic w nich nie przydaiąc ani uimuiąc. Secreta wszystkie, które mnie powierzone będą, wiernie dochowam, ani ich słowem lub pismem odkryję i insze sprawy, temu urzędowi należące albo od króla ie[go] mści zlecone, wiernie odprawię. Tak mi panie Boże dopomóż i ta męka pańska.

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 9. – С. 50. Мова польська.

№ 186

1654 р., лютого 17. – 3 клопотання гетьмана Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича про підтвердження прав і привілеїв Війська Запорозького, зокрема щодо порядку обрання урядників, отримання платні та інших пільг

Божиею милостию, великий государю царю и великий княже Алексѣю Михайловичю, всеа Великия и Малыя Русий самодержче и многих государствъ государю и обладателю, твоему царскому величеству, мы, Богданъ Хмельницкий, гетманъ Войска Запорожского, и все Войско Запорожское и весь миръ христьянский российский до лица земли челомъ бьемъ.

Обрадовался велми съ пожалова[н]ья великого и милости неисчетные [твоего] царского величества, которую намъ изволилъ твое царское величество показать, много челомъ бьемъ тебѣ, государю нашему, твоему царскому величеству, и служити прямо и, верно во всякихъ дѣлехъ и повелѣнїяхъ царскихъ твоему царскому величеству будемъ во вѣки. Только просимъ велми, яко и въ грамотѣ просили есмя, изволь намъ твое царское величество въ томъ всемъ пожалованье и милость свою царскую указать, о чемъ посланники наши отъ насъ твоему царскому величеству будутъ челомъ бити.

1. Въ началѣ изволь, твое царское величество, потвердити права и волности наши войсковые, какъ изъ вѣковъ бывало въ Войскѣ Запорожскомъ, что своими правами служивалися, и волности свои имѣли въ добрахъ и въ судахъ, чтобъ ни воевода, ни бояринъ, ни стольникъ въ суды войсковые не вступалися, но отъ старшихъ своихъ чтобъ товаришество сужены были: гдѣ три челоуѣка казаковъ, тогда два одного должны судити.

2. Войско Запорожское въ числе 60 000 чтобъ всегда полно было.

3. Шляхта, которые в Росии обрѣтаются и вѣру, по непорочной заповѣди Христовѣ тебѣ, великому государю нашему, твоему царскому величеству, учинили, чтобъ при своихъ шляхетцкихъ волностяхъ пребывало, и межъ себя старшихъ

на уряды судовые собирали и добрами своими и волностями владели, какъ при королехъ полскихъ бывало; чтобъ и инья, увидя такое пожалованье твоего царского величества, клонилися подъ область и подъ крепкую и высокую руку твоего царского величества со всѣмъ миромъ христьянскимъ. Суды земские и градские черезъ тѣхъ урядниковъ, которыхъ они сами себѣ добровольно обещаютъ, исправляны быти имѣютъ, какъ и передъ темъ. Тако же шляхта, которые казну свою имѣли, по крепостямъ, на местностяхъ, тогда и нынѣ любо чтобъ имъ те деньги заплачены, или на местностяхъ додерживано.

4. Въ городѣхъ урядники чтобъ изъ нашихъ людей обираемы были на то достойные, которые должны будутъ подданными твоего царского величества управляти и приходъ належачей, въ правду, въ казну твоего царского величества отдавати.

5. На булаву гетманскую, что надано со всѣми принадлежностями староство Чигиринское, чтобъ и нынѣ для всякого ряду пребывало.

6. Сохрани, Боже, смерти на пана гетмана, – понеже всякой человекъ смертенъ, безъ чего немочно быть, – чтобъ Войско Запорожское само межъ себя гетмана обирали, а его царскому величеству извещали, чтобъ то его царскому величеству не въ кручину было, понеже то давной извычай войсковой.

7. Имѣней казатскихъ чтобъ никто не отбиралъ: которые земли имѣютъ и что къ нимъ належитъ, чтобъ с теми имени волны были. Вдовы козатские остальные и дѣти ихъ, чтобъ в такой же волности жили, какъ предки, отцы ихъ.

8. Писарю войсковому чтобъ жалованья его царского величества было 1000 золотыхъ для подписковъ, также и мельница для прожитку потому, что великие расходы имеетъ.

9. На всякого полковника чтобъ мельница бѣ была для того, что расходы великие имѣютъ; а будетъ милость вашего царского величества, будетъ и ваше царское величество и болшимъ чемъ пожаловати изволить.

10. Также на судьи войсковые по 300 злотыхъ да по мельницѣ, а на писаря судейского по 100 золотыхъ.

11. Также ясауломъ войсковымъ и полковымъ, которые всегда на услугахъ войсковыхъ бывають и хлѣба пахать не могутъ, чтобъ имъ иметь по мельницѣ, просимъ твоего царского величества.

12. На подѣлку къ снаряду войкового и на пушкарей и на всѣхъ слугъ, что у снаряду просимъ твоего царского величества, изволь имѣти свое царское милостивое призрачье, какъ о зимовке, тако жъ и о станахъ, такожъ на обозного 400 золотыхъ.

13. Права, наданные изъ вековъ отъ князятъ и королей, какъ духовнымъ и мирскимъ людямъ, чтобъ ни въ чемъ не нарушены были.

[...]

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 10. – С. 64–65.

№ 187

1654 р., травня 22. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про захист маєтностей Євксентія Жеребила “од товариства нашого докучаня”

Богданъ Хмелницкии, гетманъ Воиска его царского величества Запорозский.

Всѣмъ въобець и кождому зъособна, кому бы о том вѣдати належало, меновите паном полковником, сотником, асаулом, атаманом и всему товариству, ездным и пешим Войска Запорозского до вѣдомости доносим симъ нашим унѣверсалом, иж мы, поважаючи зычловост противъком нам, а не мнѣй услуги противъко церкви Божой монастыра Печерского, пана Евксентія Жеребила (которий маючи частокроти свои такъ въ хуторе, яко теж и въ млынъку од товариства нашого докучаня, перед нами ся ускаржил), даемо оному тот нашъ оборонны унѣверсал и владою нашою гетманскою приказуем, абысте такъ там застаючие, яко теж и переезджаючие, жадное оному докуки не чинячи, ночлегов, попасов не одправовали и жадное турбаціи не задавали; а ежели бы ся который таковымы смѣл важити мимо тое виразное заказанъе наше чинити, такового кождого за данъем ведомости полковникови нашому киевскому под неотволочное каранъе поддаем, што и повторе вам всѣм приказуем.

Данъ въ Чигиринѣ, року 1654, месяца мая 22 дня.

Богданъ Хмелницкии, рука влсна.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 76. – С. 144–145.

№ 188

1654 р., жовтня 19. – Фрагмент “полюбовної грамоти” (мугаббат-наме) кримського хана Мегмеда Ґерея IV до московського царя Олексія Михайловича з вимогою подарунків для деяких наближених державних посадовців Кримського ханату

[...]

Та, спираючись на дружбу Нашу і братерство, високославним синам Нашим з-поміж дітей Наших султану Агмеду Ґерею, потім султану Авазу Ґерею, потім султану Джанібеку Ґерею, та султану Мубараку Ґерею – цим нашим чотирьом синам султанам кожному просимо дачу – соболів.

А крім синів Наших султанів, також просимо дачу для п'яти аг з шановних Наших слуг із занесенням усіх – відповідно до звичного порядку – у реєстр, і направляємо для цього Нашого гінця Шабана Агу.

Якщо на те буде воля Аллага Всевишнього, і по можливості в інтересах братерства буде Ваше розпорядження відправити дачу чотирьом нашим синам і п'ятьом нашим шановним служилим агам відповідно до посланого запечата-

ного реєстру без зменшення і надалі, то цим Ви спонукатимете і до початку братерства.

[...]

Фаизов С. Ф. Письма ханов Ислам-Гирея III и Мухаммед-Гирея IV к царю Алексею Михайловичу и королю Яну Казимиру, 1654–1658: Крымскотатарская дипломатика в политическом контексте постпереевского времени. – М.: Гуманитарий, 2003. – С. 94–95. Переклад з кримсько-татарської мови.

№ 189

1654 р., перша половина грудня. Багчесарай. – Агд-наме (клятвена грамота про мир) кримського хана Мегмеда Герея IV польському королю Яну Казимиру, в якій міститься ханська титулатура, називаються підлеглі йому степові достойники, від імені яких він складає присягу, а також містяться елементи дипломатики золотоординського часу, зокрема деякі складові ханського титулу, претензії на золотоординську територію, згадки про золоту пайзу

Він (Аллаг)

[тугра:]

Мегмед Герей,

Син хана Селямета Герея –

слово Наше

Велика похвала і безкінечна вдячність нехай будуть Його величності Начальному Творцеві, великому в гідності своїй і всевишньому, який охоплює кінечне і безкінечне. І нехай будуть незчисленні хвалебні молитви і безграничні побажання всепершій гордості суцього і наставникові живих чад, печатці пророків, заступникові у День Відплати, їх високості Мугаммеду-обранцю – найблагословить його Аллаг Всевишній та привітає! І його родині, і його нащадкам – най над ними усіма почине вдоволення Аллага Всевишнього.

Благословенням Аллага і щастям Найвищого повною мірою могутній, вибраний з усіх для щасливого приділення, обтяжений нагородою – халіфатом на царських своїх плечах і одягнений у сяйво благословенного вінця, володар щасливого престолу – втілення справедливості і відомий як пречудове джерело благодатної справедливості у прикрашеній і перебуваючій у порядку країні Великий падишаг Великої Орди і Великого Улусу, і Кипчацького Степу, і престольного Криму, і незчисленних багатьох татар, і незчисленно багатьох ногаїв, і посеред гір живучих черкесів, і татів з тавгачами, Їхня висока величність, найвищого ступеня сонцеликий і проникливістю подібний до Меркурія, я, великий хан його величність Мегмед Герей – най продовжиться царювання Його до Судного дня, Короля Великої Русі і Пруссії, Польщі і Литви, і Мазурії, і Чернігова, й усіх народів християнських, брата Нашого Яна Казимира, самодержця, джерела

миру – най буде собі з миром до Судного Дня – вітає з любов'ю. Питаємо, як Ваші життя та самопочуття, чи Ви здорові, чи Ви гаразд?

Поза тим повідомлення та оповіщення ханське є таке:

Від помилуваного і прощеного (себто покійного) брата Нашого їх високості Іслама Герєя – най буде над ним милість та райське блаженство – до Вас, Нашого брата, було послано Його раба Сулеймана Агу. Після того дня, мовлячи “ми стали з кримськими ханами друзями, друзям кримських ханів – ми друзі, а ворогам з нами бути у ворожнечі” і через наявність у Вас ворога, Ви попросили з цього боку допомоги. З цього боку Вам буде надане військо. І коли через наявність ворога у кримських ханів Ми попросимо Вас про військо, Ви дасте військо. І надалі не відокремлюйтеся від кримських ханів до кінця Ваших днів, будьте з нами заодно, залишаючись другом і братом. І королі, що будуть після Вас, нехай теж творять на цій основі дружбу і братерство. І нехай по милості та добродійству Аллага Всевишнього і Великого виходитимуть війська на Московію, щоби одержувати перемоги, а на те є Астрахань, Казань, Терек і Тура, і ще стільки мусульманських країв, і татарський і ногайський народи, якщо Ви, брат Наш, і польські князі не будете проти того, щоби вони стали нашими, і будете щороку вчасно посилати звичні дари у Кам'янець, ніколи не припускаючись нетактовності відносно Криму, а з цього боку приходитимуть люди, щоби доставити [їх сюди], коли, бажаючи добитися братерства і дружби, Ви, брате Наш, і всі князі, і монахи у присутності [вищезгаданого аги] Сулеймана уклали договір і мир, і, написавши мирну грамоту, призначили у Крим послом Маріуша Станіслава Яскульського, волею Вишого Судді брат Наш хан Іслам Герей був обраний для зустрічі з милосердним Істинним, і милістю Істинного престол батька Нашого перейшов до Нас, і наш договір і мир для Вас є такі:

Погодившись підтвердити договір і мир, прийнявши те, що послано хану, Ми розглянули Вашу мирну грамоту і обговорили з Вашим послом Ваші усні пропозиції і відповіді, які тільки були. Написавши, відправляємо ухвалену Нашою високістю мирну грамоту із золотою пайзою.

Дотримуючись щирості у договорі і мирі, Вам не належить колись миритися з московським падишагом, а слід наступати на нього з військом.

Позаяк милістю Істинного Всевишнього цілком ймовірно перемоги, то Казань і Астрахань, і Терек, і Тура, які перебувають у підданстві Москви – і ще в цій державі є стільки татарського і ногайського народу! – то Ви, брате Наш, і польські князі, не повинні бути проти того, аби усі вони стали нашими.

Крім того, у будь-який день, коли у нас з'явиться ворог, і коли до Вас надійде прохання по військо, то Ви дасте [Нам] військо без затримки. А коли Вам буде потрібне військо, з цього боку Вам буде військо дане.

В підсумку, друг кожного з Нас буде другом, а ворог – у ворожості. Купці Ваші їздитимуть до Криму, наші купці – до Вашої країни, встановиться взаємне відвідування, утвердяться любов і дружба.

А Дніпровські козаки висловлять жаль і каяття з приводу їхніх заяв і відділяться від Москви, перейдуть на Наш бік, викажуть бажання служити і бути покірними. Їм від Вас, брата Нашого, і Ваших князів нехай не буде збитків та

шкоди, і Ви будете щороку посилати Ваші дари від себе і всіх польських князів, не порушуючи договору.

Через це надалі не буде підстав не дотримуватися спадкоємності у дотриманні написаних Нами відповідей.

Залишаючись у дружбі і братерстві з Вами, будемо другом Вашому другові, а ворогові Вашому – ворогом. Ми будемо дотримуватися договору і миру до тих пір, поки не буде порушення договору з Вашого боку і з боку Ваших князів, поки Ви будете щирими у дотриманні договору і миру.

Якщо буде на те воля Аллага Всевишнього, Ми не будемо вважати себе позбавленими вільного вибору відносно нашого договору і миру, якщо з Нашого боку і з боку калги-султана, і з боку інших султанів, з боку беїв всього Криму, і з боку мурз, і з боку Великого Ногая, і Малого Ногая, і дітей Урака, і дітей Мамає, і їхніх мурз, і дітей перекопського бега Мегмеда, і дев'яти мурз Чубара, і татар Ак-Кермана і Джанкермана, і ногайського війська Нашого не буде підстав завдавати збитки та шкоду Вашій країні і пограничним фортецям.

Залишаюся з молитвами за того, хто йде праведним шляхом.

Писано в кінці місяця мугаррама року 1065,

В місці – богохранимому Багчесарі

[Печатка:] Хан Мегмед Герей, син хана Селамета Герєя

Фаизов С. Ф. Письма ханов Ислам-Гирея III и Мухаммед-Гирея IV к царю Алексею Михайловичу и королю Яну Казимиру, 1654–1658: Крымскотатарская дипломатика в политическом контексте постперяяславского времени. – М.: Гуманитарий, 2003. – С. 98–110*. Переклад з кримсько-татарської мови.

№ 190

1656 р., січня 29. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про призначення Івана Нечая полковником у Білу Русь з обов'язком “без перешкоди” нести військову службу та правом “добром миловати, а злом карати” козаків полку

Богдан Хмельницький, гетман з Воиском его цар[ського] величства Запорозким.

Ознаймуем тим писаннем нашим кождому, кому би тилко того потреба было ведати, паном полковъником, сотником, осавулом, атаманом и всему товариству Воиска его царс[кого] вел[ичества] Запорозкого, старшине, черни, а особливе сотником и козаком на Билои Руси знаидуючимсе, и ратним также его цар[ського] вел[ичества] вшелякое кондиции людем, іжъ видячи ми пана Івана Нечая нам и всему Воиску нашему его царского величства Запорозкому жич-

---

* Оригінальний текст арабськими літерами вперше надруковано в: *Материалы для истории Крымского ханства / сост. Фейз-ханов Хусейн Молла; Изд. В. В. Вельяминов-Зернов. – СПб., 1864. – С. 494–496.*

ливого и в делех рицерских взятого, от боку нашего зсилаем на полковництво в Бѣлую Рус до Могилева, Чаусов, Ново-Бихова и Гомля и инших мест и мястечек и сел, там се знаидующих, аби там застаючи на пограничу, постерегал, якобы тои полкъ вцале бил заховании для далшое послути его царского величества, также нам и всему Воиску его цар[ского] величества Запорозкому напротивко розних неприятелей, которьи без перешкоди вшелякое тим полком мает споражати и от неприятели пилно се стеречи, якобы с похвалою Воиска его цар[ского] величества Запорозкого наилепеи могли бити. Тому пану Иванови Нечаеви, полковникови нашому белорускому, позволяем кождого з козаков, там застающих, добром миловати, а злом карати, а хто би, за окаанем того универсалу нашего, бил спречнии и в том полковництве важилсе чинет якую наименшую кривду и перешкоду преречоному пану Нечаеви, то ми кождого такового, за взятем ведомости срокго без фолкги на горле карати будем, не чинечи иначеи.

Дат з Чигирина, януарія 29, року 1656.

Богдан Хмельницкии, рука власная.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 112. – С. 179–180.

№ 191

1656 р., травня 18. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького Павлові Тетері про звільнення його млина під Переяславом від сплати орендарських мірок

Богданъ Хмельницкии, гетман з Воиском его цар[ского] вел[ичества] Запорозким.

Ознаимуемо сим писанем нашим кождому, кому о том вѣдати належит, а меновите вуитови, бурмистром, месщаном и всему поспулству въ месте Переяславлю знаидующимся, которые тепер аренду переяславскую тримают, также и иншим на потом будучим аренддаром переяславским, ижъ мы млын пана Павла Тетери власныи на гребли под мѣстом Переяславлем на Поповъцах будучого, стоячи, од вшелякихъ податковъ и браня мѣрок аренддарскихъ звольняем, хотячи и срокго напоминаючи, аби так теперешъние аренддари, то ест мешчане переяславские, яко и инние на потом будучие аренддари жадное и наименшое подачъки и выбираня мерок от того млына брати и витягати не важился, под срокгим каранем нашим.

Данъ въ Чигиринѣ, дня 18 мая, року 1656.

Богданъ Хмельницкии, рука власна.

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 124. – С. 189.

№ 192

1656 р., липня 26. Чигирин. – З дипломатичної інструкції гетьмана Богдана Хмельницького послові Війська Запорозького Романові Гапоненку про порядок ведення переговорів у Вільні, зокрема, про надання земських і гродських урядів православній шляхті

[...]

А что перед тѣмъ удумали было панове рады, чтоб никакого началства, годности и уряду земского и градцкого шляхте православной не давано, также и по мѣстах русских особо православных до маистрату, войтовства и бурмистровства не припущено, а то для того, чтоб шляхта православная для началства и урядов вѣру свою метали, и вѣру римскую принявши, до урядов се порывали, чѣмъ самихъ православных людей уменьшалось, тогда б всякому шляхтичу православному началство и уряды земские иные даваны были, а по мѣстомъ православные мещане до майстрату припущены были, а гдѣ шляхта под какими-нибудь особами православными духовными и мирскими, какова ни есть чину поупрашали неправдою, чтоб все ни во что поставлено.

[...]

Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – № 134. – С. 200–201.

№ 193

1656 р., вересня 10. Лохвиця. – Скарга отамана лохвицького Остапа Горбаненка на Івана Хмелівського, який після повернення з Чигирина назвався полковником сіверським, за образу гідності й зловживання

Передо мною, Алезандром Феѡдоровичом, намѣсником лохвицьким и передо мною, Матфеєм Емченкомъ, воитом, и при мнѣ будучих Хома Сенюковичъ, Хвен Проценко, бурмистровъ уряду Лохвицького, и с товариствъ козаковъ лохвицких, Васка Скребъца, Маѣима Стороженка, Яцъка Гарасименка при том были.

Ставѣши очевисто, Остапъ Горбаненко, атаман лохвицький, ѡповѣдал и жаловал на Ивана Хмелювського, ѡбывателя, в тои способъ, ижъ тот Иванъ, идучи з Чигирина ѡт вел[можного] его млсти пана гетмана, повѣдался быти полковникомъ сѣверским, теды то Остапа, атамана, безъ даня причины, идучи през мост до господи, зневажаил и ущипъливими словами, листи гетманскіи показуючи, и мовил: “Ты, атамане, сякий и ѡтакий сыну, листовъ тых не годен еси и в руки брати”. Зараз в том же часѣ и инших козаковъ и людей позневажаил.

Ивана Кудру на мосту також без даня причины сромотне зганилъ. Теды подводу ему давѣши, з мѣста поихаль. Челядник зас Терешковъ, бывѣши посланыи ѡ справах господарских, нагнал в полю ѡного Ивана; тот Иван у того челядника тот вуз с конем в подводу собѣ узял, а тои подводи, которая дана была ему з мѣста, казал за собою ихати и инший експеса немалые починиль.

Што смо тоє *отповѣданє* и *устную* скаргу до книгъ декретовыхъ записали, що *єст* и записано.

ЦДІАК, ф. 1528, оп. 1, спр. 1, арк. 26 зв.–27. Запис в актовій книзі. Опубл.: Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. – К., 1986. – № 56. – С. 61.

№ 194

1656 р., вересня 27. Миргород. – Випис з книг Миргородської ратуші у справі лубенських мешканців Яцька і Марії проти лохвицького вїйта Матвія Ємченка та колишнього лохвицького городского отамана Василя Скрібця із звинуваченням останніх в отриманні хабара, після чого вони випустили на волю злочинця Охріма

Передо мною, Михаиломъ Радченъком, обувузным [!] Воиска его царского величества Запор. полку Миргородъского, и на тую справу *от* его млсти пана Григория Лієсницького, пана полковъника, Воиска его царского величества Запор. миргородского золаным, при бытности Івана Феѡдоровича Рудницъкого, отамана городского миргородского, Ивана Микитенка, а з уряду мѣского пана Юрия Іѡановича Сагайдачъного, воита миргородского, Омеляна Лукіановича, Феѡдора Яцьковича, бурьмистровъ и раицевъ маистрату Миргородъского, яко тежъ с товариства нашихъ миргородскихъ во *всѣмъ* вѣры годныхъ, яко изъ мещанъ было немало на тои час, постановивъшися *отчѣвисто* Яско, изъ жоною своєю Мариєю, *обывателѣ* лубенскиеѣ, скаргу свою прекъладалъ на пана Матфея Емченка, воита лохвицького, и на пана Василя Скребъца, отамана бывъшого лохвицького, в тои способъ, ижъ:

“Панове врьд, мѣючи я в везеню злочинъцевъ, которыхъ през декрѣт выдано было мнѣ, прето выи пререченыѣ, мзду взявъши, и *оного* злочинцу из вязеня упустили”.

Где зас Матфеи Емченъко, воитъ лохвицькии, ставъши *отчѣвисто*, и панъ Васил Скребець, на тіє слова *отповѣдали*, ижъ:

“Панове врьд, жадною мѣрою мы *от* том не зънаем а ни вѣдаем и мзды смо не брали и не *отпускали* *оного* злочинъци, поволаного на къвестіи *от* инъшихъ, которые поѣдънали Ясчиху и грошеи купъ *осмънадцат* дали, она ихъ и квитовала за вѣсе на вѣсе. А того в Переяславлю в ярмарцѣ злочинцу своего власного, Охърѣма, здыбала и там его ку праву, нашедъши, не припозывала и нас, невынныхъ персонъ, за уданемъ людъскимъ турбуѣт”.

Где тежъ пыталисмо *оной* Ясчихи: “Для чого злочинци своего нашедши, не имала?” Которая *отповѣдала*: “Для того не ималам, же ся еще похвалил и на того коня, що-м у Переяславлю прииздила, мовил мнѣ: “Если маешъ коня, буд же з ним”. На що панъ воитъ памятнымъ заложил зараз, *оная* для похвалки тоѣи Ясчиха злочинци своего не имала.

Мы тежъ, уряд, пытали тоѣи Ясчихи: “Для якои причины и с *чиѣи* намовы позываешъ пна Матфея Емъченъка і Василя Сребца [!]?” І на тоє *отповѣда*,

же “не вся сума нша дошла нам *от* злочинцовъ, тылко за выклады”. А до того *Ф*хрѣмѣха, у везеню сѣдечи, признавала, же якобы пнѣ *М*атвѣи Емѣченко і *В*асил Скребець, худобы немало взявши, і *о*ного злочинцу упустили. І пнѣ *М*атвѣи Емѣченко і *В*асилеи Скребець *от*повѣдали, же “през сторожу *о*ныи зраища утѣкъ, а мы *о* том не знаѣм, а ни вѣдаѣм”.

През то жѣ мы, уряд, зуполне застыли, казалисмо *о*ных сторожов поставит. Которые, ставыши, *И*ванъ, *Г*авѣриловъ снѣ, із *И*ваном Москаленком под сумѣленѣм признали, же “*О* том пнѣ воитѣ не знал і не знаѣт і *В*асилеи Скребець, тылко мы як стереглисмо. *И* пришедши *С*тепан, соцькии, вночи до нас і взялъ в нас свѣчку з рукъ нших, загасилъ, ключа нам не давъши *от* замка, і лѣгъ спати, беречѣ злочинци і нам казалъ лечи. І ми, на тоѣ *о*безпечивъшисе, і собѣ легъли, и на тои час злочинца утѣкъ”.

Где тежѣ мы, уряд, выш пререченые персоны, выслуhavъши конѣтровѣрсиі сторонѣ *о*бохъ слушнѣ такѣ поводовое, яко і по[з]ванное, і угледѣвъши в самую слушност, же доводу не маѣм напотивъки скарги, а *о*ныѣ выведѣ слушныи з себе дають пнѣ *М*атвѣи Емѣченко і *В*асилии Скребець. А поступуючи собѣ ведѣлуг боязни *Б*жѣе і срокгости права посполитого наказуѣм теѣды декретом ншим, а *М*атвѣю Емѣченку і *В*асилю Скребцу *о*ныѣ сторожи, которого злочинцу стерегли, во вѣсем пополнили *от* мала до веля, во вѣсѣхъ выкладах правных, яко і неправных пополнили, и при *ц*нотѣ их *о*ставали зацнои. А сих на сеи час волными учиняѣм, яко людеи зацных.

Мы, уряд, которою теж справу во вѣсем ствердивъши і змоцнивъши, казалисмо тоѣ до книгѣ ратуша ншего *М*иргородского записат, що *е*ст і записано.

С которых і сеи выпис под печатю раѣцкою мѣскою *е*ст выданѣ.

Писан в ратушу *М*иргородском року і дня выш писаного.

ЦДІАК, ф. 1528, оп. 1, спр. 1, арк. 45 зв.–46 зв. Запис в актовій книзі. Опубл.: Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. – К., 1986. – № 86. – С. 87–89.

№ 195

1657 р., не раніше лютого 16. – Вписання до книг Лохвицької ратуші декрету *М*иргородської ратуші у справі лохвицького вѣйта *М*атвѣя Емченка з безсальським мешканцем *Г*ригоріѣм *К*оломійцем за скаргою останнього наїзд вѣйта на його подвѣр'я та побиття із виправданнѣм дѣй вѣйта

Справа *М*атвѣя Емчѣченка [!], воита лохвицького, з *Г*ригорѣм *К*оломѣицем, *о*бывателем безъзалским [!] за слова уразливыѣ з декрѣту его мл пана *Г*ригорѣя *Л*іѣсницького, пана полковъника *м*иргородського, в книги декретовыѣ мѣста *Л*охвицькое ратушыныѣ записано

Передо мною, *Г*ригоріѣм *Л*іѣсницьким, полковъником *В*оиска его цар. вел. Запор. *м*иргородским, и при мнѣ будучих на тои час *М*ихаила *Р*адчѣнѣка, *о*бузьного полкового, *И*вана *Р*удъницького, воита с колегами, *м*иргородського,

то *єст*: Омеляна Лукіановича, Федора Яццьковича и *иныхъ* при том будучих и тіє слышачих такъ козаковъ и *мещан* велю вѣри годъных приточилася справа Матфѣя Емъченъка, воита и арендара лохвицького, изъ Григорем Коломыицем, обывателем и *мещаном* тамошньным же, в *той* способъ, ижъ звыши мененныи Григорь протестовал нам справу и скаржилъся на звыши реченого воита в тіє слова мовячи, ижъ “панове *вряд*, воить, *наишовъши* на обытацию мою, або зихавъши на село Безъсали, зграбилъ мене а в остатку побилъ, якъ сам хотѣлъ”.

На том, ставъши очевысто, воить подал нам справу и на писме и декърет из суду старшины лохвицькой, атамана ис товариством выданыи, в котором все объширне и подоводне и за зознанемъ свѣтъковъ, людеи зацных, которых и мы южъ тут перед собою повѣторе питаючи, слухали, и такъ, яко там записано, не иначеи, слово в слово неомилне показалося, же оныи Григорь першая виненъ, же горѣлку и з *иныхъ* стороны на аренду воитову безъ его позъволеня привѣзь отправованя веселя, не слухаючи права выданного на таких, хто бы *перешкоду* чинилъ у арендахъ скарбови велможьного его млсти пана гетмана, яко ж ся то на него показало. А другая, кды его воить почал за тоє упоминати, теды его Григорь катомъ назъвалъ и такъ старъшого ущипѣливе зневажилъ.

О чим о всем в книгах ратуша Миргородьского обьясненно и записано и декъретом феровано, наказуючи, абы *той* то Григорь воита во всем погодилъ и ведълугъ алтеркацієи правъныє учинилъ досыт, накълады ему *от* мала до веля поворочал. А болшеи в турбацию задору не важилося пориват на воита и справы тоєи зновляти у кождого суду под зарукою тысячи золотих на *вряд* нашъ Миргородьскии.

На що для вѣры лѣпъшои и далшои памети спустивъши под описанем тую справу сторонѣ *потребуючои* еѣактом выдати розказалисмо, с подѣписом руки и подѣ притисненем печатии такъ полковъницькой, яко же и ратуша Миргородьского радецькой *єст* выданъ, и в сие книги лохвицькѣе слово в слово *єст* преписан.

ЦДІАК, ф. 1528, оп. 1, спр. 1, арк. 45 і зв. Запис в актовій книзі. Опубл.: Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. – К., 1986. – № 85. – С. 86–87.

№ 196

1657 р., червня 20. Ченстохова. – Лист короля Яна Казимира до магістрату м. Львова з рекомендацією Даленського Мартина на посаду міського писаря

Joannes Casimirus Dei graa rex Poloniae magnus dux Lithuae, Rusziae, Prussiae, Masoviae, Samogae, Livoniae, Smolen[iae], Czernichaeque necnon Sveco[ru]m Gotto[ru]m Vandalor[um]que haereditar rex.

Spectabiles et famati fideliter nobis dilecti. Doszła nas słuszna suplika od słachetnego Marcina Franciszka Dalenskiego, który przy niewinności swojej za powodem wielebnego xdzia Koziarskiego w tey mierze mnicey na stan swoy kapłanski pomniącего,

Joannes Casimirus Dei Grae Rex Poloniae Magnus
Dux Lithuaniae Rusciae Masoviae et Mogoniae
nunc in Poloniae Curia nec non in Borussia
Hereditarius Rex.

Reverendissimi et Patris Excellentissimi. Dni La. Kas. Lusona
Applicata de Heidebrago Marinae Danicae et Schleswigensis, kroy
szly nemimossic kroy za proude em Wie lebney Dni Kroya die
go wsey miere mnicy na Kroy chuy Kaplanski pomniacego,
wchiasie po wotora Wmud Wmud Wmud mieschaiscy melie
donica i prouidicium. Aresny go pod protecia Kroye Landka
wreli. Chemy tego po Wmud Wmud aby za Dleyepo Kroya
kroyemy mu ex Lenas Consulto nydai wchazali za
Karamier Wmud Wmud wpoloim y ca tasi do dalney Kroye
wstawat decyziy; kroye oras y na Pisarskwo wa hua
a Wmud Wmud waleray. Kie ni wazprie wchud Wmud do wdi
de Kroye quo ad Securitate sego, y de instancie Kroye quo
ad conmedationem na tamez ne pisarskwo Kroye wae redreui
na melia do he wnas awabara i Lashe. Kroya y Kroy

207/VI 1657

L. XI.

w miescie pod władzą urzędu wmw ww mieszkaiący wielkie odniosł praeiudicium. A zes my go pod protectią Naszą Panską wzięli, chcemy tego po wmcw ww aby za gleytem naszym ktorysmy mu ex senatus consulto wydac roskazali, a za staraniem wmcw ww w pokoiu y calosci do dalszey naszej zostawał decyzyey; ktorego oraz y na pisarstwo wakuiące wmcw ww zalecamy. Nic nie wątpiąc ze wmcw ww do woli się naszej quo ad securitatem iego, y do instantiey naszej quo ad commendationem na tameczne pisarstwo stosowac zechcziecie na większą sobie u nas zarabiając łaskę. Ktora y teras wiadomosciom wszym ofiaruiąc onym zdrowia dobrego zyczymy.

Dan w Czestochowy dnia XX m[iesia]ca czerwca roku pan[skiego] MDCLVII regno[ru]m n[ost]ro[ru]m Poloniae IX Sveciae X anno.

Jan Kazimierz krol

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 77, арк. 1–2. Оригінал. Мова польська, латинська.

№ 197

1657 р., червня 19. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про повернення дітям колишнього полковника паволоцького Івана Миньковського сіл Миньковичі і Вербівка

Богданъ Хмелницкий з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писаньемъ старшинѣ и черни Войска нашего Запорожского, у войско идучимъ и з войска поворочаючимъ, также висланнымъ отъ насъ, на какой-колвек услуге нашей будучимъ, вшелякое кондицие людемъ и кождому, кому толко показано будетъ, ижъ мы, маючи респектъ особливоу на потомки небожчика Ивана Минковского, бывшего полковника паволоцкого, село Минковици по небожчику отцу дѣтемъ, яко сукцесоромъ, такъже и другое село Вербовку приворочаемъ, мѣти хотечи, аби нѣ од кого, меновите такъ старшини, яко и черни Войска нашего Запорожского найменшая не збувалася кривда и перешкода, то[го] всего Михайло Иванович опекунъ, яко ближайшимъ кривнихъ не припускаючи. А хто би колвекъ легце сіе наше писанье поважаючи, важилс я albo мѣл би в селах вишгъименованних кривду такъ селяномъ, яко и дозорци Михайлови Ивановичу вчинити, либо тежъ въ пожитках шарпанину, та[ковий] кождий за наименшую скаргою сурово од насъ безъ отпусту карани будет.

Дать въ Чигирині, іюня 19 д[ня] 1657.

Богданъ Хмелницкий, рука власна.

Універсали Богдана Хмельницького. – К.,1998. – № 162. – С. 227–228.

№ 198

1657 р., листопада 16. Чигирин. – Універсал гетьмана Івана Виговського полковникові чернігівському і старшині полку про заборону втручатися в міські суди і порядки, притягати міських мешканців “до работизн і датків”, оскільки це виходило за межі повноважень полкової адміністрації

Іоанъ Выговскій, гетманъ з Войскомъ его царского вел[ичества] Запорозскимъ.

Ознаймуемъ симъ писанемъ нашимъ кождому, кому о томъ вѣдать належит, а меновите пану полковникови чернѣговскому, асаулумъ, сотникомъ и всему товариству, в том же полку знайдуючомуся, албо кому толко сеє писане наше показано будетъ, іжъ супликовали намъ мешчане черниговскіи, же немалую перешкоду такъ въ арендѣ, яко в своихъ приходахъ, од козаковъ и самого полковника бившого черниговского до тихъ часъ поносили, жадаючи нас, абисми ихъ особливимъ універсаломъ нашимъ обваровали. Мы теди, видячи ихъ прозбу бити слушную, мѣти хочемъ и сурово надпоминаючи, приказуемъ абы такъ самъ п. полковникъ черниговскій, яко и товариство в жадные суды и порядки мѣские не втручали, людей под юрисдикциею мѣскою будучихъ и на футорахъ мешкаючихъ до работизнъ и датковъ не потягали, до аренды мѣской жадного приступу не мѣли, ани горилокъ шинковали, окром що захочуть гуртомъ продати, то не маеть быти зборонно. До млина засе Грицковского, который безправне есть взятий и од мѣста одлучоный, абы такъ, самъ п. полковникъ, якъ и жадний не втручалсе, пилно и повторне приказуемъ и жадной ни в чимъ кривды и перешкоды не чинил, що усе абы иначе не было, под неласкою нашою и срокгимъ войсковимъ каранемъ приказуемъ.

Данъ з Чигирина дня 16 новембра 1657 року.

Іван Выговскій.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 19. – С. 62.

№ 199

1658 р., серпня 28. Варшава. – Універсал короля Яна Казимира на підтвердження довічного надання королевою Марією Людвикою полковнику чауському і старобихівському Війська Запорозького Іванові Нечаю, зятеві Богдана Хмельницького, і його дружині Стефаніді Хмельницькій Бобруйського староства з наказом великому підскарбію, польному гетьманові литовському Вінцентію Корвіну Гонсевському направити до Бобруйська скарбового дворянина для передавання староства зазначеним особам

Jan Kazimierz z Bożej łaski król polski, wielki książę litewski, ruskie, pruskie, żmudzkie, mazowieckie, inflandzkie, smoleńskie, czernihowskie a szwedzki, gottski, wandalski dziedziczny król

Wielmożnemu Wincentemu Corwinu Gąsiewskiemu, podskarbiemu wielkiemu i hetmanowi polnemu W. ks.L., pińskiemu, markowskiemu, wielizskiemu, łódzieskiemu staroście, grudziązkiej, olitskiej oekonomiej administratorowi naszemu, uprzejmie nam miłemu, łaskę naszą królewską. Wielmożny uprzejmie nam miły. Stwierdziliśmy przywilej najaśniejszej królowej jej mości, pani małżonki naszej, urodzonemu Janowi Nieczajowi, czausowskiemu i starobychowskiemu Wojsk Zaporozkich pułkownikowi naszemu i małżonce jego, urodzonej Stephanidzie Chmielnickiej Nieczajowej, na starostwo Bobrujskie iuri reformatorio podległe z summą na toż starostwo wniesioną prawem dożywotnym, z warunkiem post fata terazniejszych possessorów oddania wcale, successorom ich przed oddaniem ich od tego starostwa wyszmianowanej wniesionej summy ex senatus consulto comitali dany i przy wolnym dożywotnym tego starostwa Bobrujskiego używaniu urodzonych Nieczaja i małżonkę jego nienaruszenie zachowaliśmy, jako o tym szerzej w przywileju najaśniejszej królowej i jej m. pani małżonki naszej i confirmatjej naszej jest opisano. Chcemy tedy do uprz. wa. mieć, abyś uprz. wa. do pomienionego starostwa Bobrujskiego dworzanina skarbowego zesławszy, to starostwo ze wszystkimi do niego przynależnościami i pożytkami do realnej spokojnej dożywotnej possessiej urodzonych Nieczajowi, pułkownikowi, i małżonce jego podać rozkazał. Inaczej uprz. wa. nie uczynisz z powinności swej dla łaski naszej.

Dan w Warszawie dnia XXVIII msca augusta roku Pańskiego MDCLVIII-o, panowania królestw naszych polskiego X-o, szwedzkiego XI roku.

Christoph Pac, kanclerz w[ielki] W. ks. Litt.

Andrzej Kotowicz, pisarz W. ks. L.

AGAD, Archiwum Radziwiłłów, Dz. X, № 290. Оригінал. Мова польська.

№ 200

1658 р., вересня 6. Гадяч. – 3 Гадяцької угоди про надання сенаторських урядів у Київському воєводстві винятково православної шляхті, а у Брацлавському та Чернігівському – поперемінно з католиками, про чисельність Війська Запорозького, права гетьмана тощо

[...]

W województwie Kijowskim dignitatorstwa senatorskie nie mają być dawane tylko szlachcie ritus graeci, capacibus tych urzędów. W województwach zaś Braślawskim, Czernichowskim też praeeminentie senatorskie, alternatą conferowane być mają: tak iż post decessum senatora ritus graeci, ma succedere senator ritus romani, we wszystkich jednak trzech tych wdztwach, natis, et bene possessionatis urzędy conferowane być mają, saluo jure terazniejszych possessorów.

[...]

Consistentia Wojska Zaporoskjego w tych województwach i dobrach naznacza się, w których przed wojną zostawali, któremu to wojsk wszelakie wolności przywilejami najaśniejszych krolów polkich nadane confirmuje, zachowując ich przy starodawnych

wolnościach i zwyczajach ich, i onym nie tylko nic nie ubliżając, ale owszem wszelaką one potwierdzając powagą. Nadto żaden dzierżawca dóbr jego k. m., i starosta, ani pan dziedziczny, i dożywotny, ani ich podstarościwie, urzędnicy, i insi wszelacy słudzy żadnych podatków z futorów kozackich, wsi, miasteczek, i domów wyciągać żadnym praetextem nie będą, ale jako ludzie rycerscy, wolni od wszystkich największych i najmniejszych ciężarów, także od ceł, myt, po wszystkiej Koronie, i W. x. L. byź mają. Także i od sądów wszelakich, starostów, dzierżawców, panów i ich namiestników mają zostawać wolni, ale tylko pod samego hetmana wojsk ruskich zostawać iurisdictionem. Przytym wszelakie napoje, łowy, polowe i rzeczne, i insze kozaków pożytki, według starych zwyczajów, przy kozakach wolne zostawać mają.

Z osobna zaś dla dalszego do posług jego k. mści przychęcunia, którychkolwiek hetman wojsk ruskich, praesentować jego k. msci będzie godnych klejnotu szlacheckiego, tych wszystkich bez trudności potka nobitania, z nadaniem wszelakich wolności szlacheckich, tak jednak miarkując, żeby z każdego pułku sto być mogło nobilitowanych. Wojsk żadnych polskich i litewskich, albo cudzoziemskich nikt wprowadzić niema w województwo Kijowskie, Braclawskie, Czernihowskie. Wojska jednak piętne, pod władzą hetmana wojsk ruskich będące, z dóbr krolewskich i duchownych w pomienionych województwach za ordynansem tegoż hetmana ruskiego chleb wybierać będą. A gdyby wojna jaka być miała od granic ruskich i potrzeba posiłków koronnych przystąpiła, w ten czas te posiłki mają być pod regimentem hetmana wojsk ruskich.

[...]

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.: Львів, 2004. – № 3. – С. 33–39. Мова польська.

№ 201

1659 р., травня 20. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Костянтину Виговському на Лисянку

W imię Pańskie amen. Na wieczną rzeczy niniejszych pamiętkę. My, Jan Kazimierz, z Bożej łaski król polski, wielkie xiążę litew[skie] etc.

Wszem wobec i każdemu zosobna, komu teraz i napotym będzie należało do wiadomości podajemy. Takowe własności i przyrodzenia jest prawdziwa cnota, że żadną nienawiścią i złością ludzką zatajona byź nie może, jako albowiem lubo słońce ciemne chcą zasłonić chmury, przecie ono w największych ciemnościach swoje pokazuje światłość i jasne na wszytek świat wypuszcza promienie. Tym właśnie sposobem prawdziwa a niezafalszowana cnota i między nienawisnemi swoje wypuszczy światłości, wszelaką zazdrość, jako jakie chmury, rozganiając i rozbiiając, pełen świat jest przykładów, któremi się rzetelnie wywieść i dostatecznie pokazać może, iako ludzie cnotliwi w swoim zawsze zostawali splendorze wybiiając się nad wszytkie nienawiści a od zwierzchności swojej powinne i należyte odnosząc nagrody i honory i słuszając za prawdę, aby wszelaką zwierzchność ono tę nie tylko kochała, ale też zdobiela i onej

wszelakim sposobem nagrodę czyniela. Tym ci sposobem nie tylko postronne państwa i odległe urosły, ale i królestwo nasze do wielkiej przestronności i godności w Europie przyszło, że najaśniejsi antecessorowie nasi, królowie polsci, cnotę zawsze wywyższali i onej powinna czynili nagrodę. Nie odstępujemy i my od pomienionych świętej pamięci antecessorów naszych i owszem staramy się o to, abyśmy cnotę i cnotliwym poddanym naszym z łaski naszej królewskiej czynieli nagrodę. A żeśmy urodzonego Konstantego Wyhowskiego, Wojsk naszych WX Ruskiego i Zaporowskiego pułkownika, wysokich doznali cnot i znamienitych ku nam i Rzeczyptej zasług, mianowicie, kiedy przy wielmożnym Janie Wyhowskim, hetmanie Wojsk naszych Zaporowskich, rodzonym swoim pod Kiiowem przeciwko Moskwie odważnie i chwalebnie stawał, zdrowia swojego dla dostojęstwa naszego i dla całości wszytkiej Rzeczyptej nie żałując, ale prawie na szanę wydając i wojska nieprzyacielskie aż na samą granicę moskiewską szczęśliwie goniąc, nie wspominając na ten czas inszych jego znamienitych cnot i przysług ku ojczyźnie, któreśmy w inszych przywilejach i listach naszych dosyć rzetelnie wyrazili. Za te jego tedy odważne [dzieła] dobra nasze królewskie, to jest starostwo Lisiańskie i miasto Lisiańkę nazwane, w województwie Kiiowskim leżące, z swemi przynależytościami temuż urodzonemu Konstantemu Wyhowskiemu, małżonce i potomkom jego obojej płci z clementiej naszej królewskiej za zgodą i namową wszytkich panów rad naszych, i duchownych i świeckich, także za zgodą, namową i pozwoleniem panów posłów ziemskich obojga narodów, na sejmie terażniejszym przy boku naszym będących, non obstantibus quibusuis constitutionibus regni de non alienandis bonis regalibus et mensae regiae sanciti[s] prawem dziedzicznym wieczystym dać i conferować umyśliliśmy. Jakoż ze wszytkimi wsiami, futorami, folwarkami, chłopami, ich daniami, robociznami, polami, rolami, lasami, borami, barciami, wodami, rzekami, stawami, młynami i ze wszytkimi okolicznościami i przynależytościami, do tego starostwa zdawna należytemi i, jako teraz w swoim okręgu najdują się, przenosząc też dobra z prawa naszego i jurisdicției królewskiej w dobra ziemskie szlacheckie, dajemy i conferujemy. Które to wzwyż pomienione starostwo pomieniony urodzony Konstanti Wyhowski z małżonką i potomstwe[m] swoim obojej płci prawem dziedzicznym wiecznym trzymać będą wiecznemi czasy i według upodobania swego onym disponować. Obiecujemy po nas i najaśniejszych successorach naszych, że my ani najaśniejsi successorowie nasi od spokojnej possessiej tych dóbr urodzonego Konstantego Wyhowskiego, małżonkę i potomków jego obojej płci nie oddaemy ani oddalą wiecznemi czasy. A ieżeliby iakiejkolwiek osoby szcicząc się pierwszemi przywilejami, na też dobra Lisiańkę danemi, chcieli zadawać jaką trudność prawną, tedy my verbo n[ost]ro regio ex fide totius Reip[ub]licae assecuuiemy, że takowego każdego in quantum by pokazał ius legitimum lubo odmidna, lubo jakimżekolwiek sposobem uspokoić obiecujemy, aby terażniejsza danina nasza w niwczym nie była naruszona wiecznemi czasy. Względem którego dziedzictwa urodzony Konstanti Wyhowski z małżonką i potomkami obojej płci też powinności wszyscy wzajemnie oddawać i czynić będą powinni, które inna według prawa szlacheckiego szlachta oddawać i czynić zdawna zwykła, prawa nasze Rzeczyptej i domu Bożego wcale zachowując. Na co dla większej wagi i pewności przy podpisie ręki naszej pieczęcią koronną ten przywilej ztwierdzić roskazaliśmy. Dan w Warszawie na sejmie walnym generalnym dnia XX miesiąca maia roku Pańskiego MDCLIX, panowania królestw naszych polskiego XI a szwedzkiego XII roku.

Jan Kazimierz, król. Locus sigili i s[acrae] r[egiae] m[aiestatis] pensilis ad
pargameneu[m]. Samuel Casimirus Kuszewicz, secretarius r[egiae] m[aiestatis], m[anu]
p[ro]pria].

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 49. –
С. 165–167. Мова польська.

№ 202

1659 р., травень. Варшава. – Реєстр учасників козацького посольства на сейм – урядників центральної та місцевої адміністрації Війська Запорозького із зазначенням розміру винагороди, отриманої з державного скарбу

Naprzód

JMP Konstantemu Wyhowskiemu; JMP Tymoszowi Nosaczowi, oboz[nemu]; JMP Lesnickiemu, pułkownikowi] mirhoro[dzkiemu]; JMP Theo[dorowi] Wyhowskiemu – tym czterem po ł[okci] 12 aksami[tu], po ł[okci] 12 atł[asu] wene[cianskiego], po ł[okci] 10 atł[asu] łukie[wskiego].

JMP Hruszy, pisarzowi generalnemu Wojsk Zaporowskich – łok[ci] 27 aksa[mitu], 52 atł[asu] wene[cianskiego], łok[ci] 24 atł[asu] łukiew[skiego].

Zosobna

Pułkownikom i setnikom z Wojska do wykonania przysięgi deputowanym

Jako

Z puł[ku] Czechyryńskiego: P. Fesko Wowczenko, setnik kryłow[ski]; Michajło Burmaka, set[nik] smiłow[ski].

Z Czerkaskiego: P. Andrzej Odyniec, assawuł pułko[wy]; Semen Dziulaienko, syn puł[kownika] czerka[skiego].

Z Kaniow[skiego]: Wąsko Mitczenko, setnik kaniowki; Andzej Butenko, puł[kownik] pszeszły kanio[wski].

Z Korsuńskiego: P. Meleszko Tywenko, setnik korsuń[ski]; Iwan Połowczenko.

Z Pereasaw[skiego]: Stephan Sulima, pułk[ownik]; Andrzej Romanenko.

Z Białocerk[iewskiego]: Semen Łobuszenko, setnik stawiski; Andrzej Rudika, setnik nastaski.

Z Kosza samego: Kuruło Andryiewicz, pułkownik; Semen Cibulenko; Krysko, pisarz koszowy.

Z Niżyńskiego: Iwan Kosiński, setnik wertowski; Jakub Ulanicki.

Z Mirhorodzkiego: Onisko Tołstowic, setnik piskowski; Wasil Skrebet, setnik łochwicowski.

Z Umańskiego: Maxim Bułyha, setnik siackowski (?); Hrehory Biłogrud, setnik babański.

Z Pułtawskiego: Iwan Kryczuta, setnik bahacki; K[y]ryło Zawidaj.

Z Czerniehow[skiego]: Tymosz Nikowecz; Nieczypor Hryhorowycz, set[nik] siedniowski.

Z Pawołówckiego: Iwan Fiłonenko, set[nik] torczycki; Wasil Petrowski, set[nik] hodorkowski.

Z Kalnickiego: Fesko Mikitenko, setnik kalnicki; Fesko Dulski, set[nik] kunski.
– aksamitu łok[ci] 12, atłasu wen[eciańskiego] łok[ci] 12, tubinu łok[ci] 6, atłasu łukie[wskiego] łok[ci] 12.

Do tego dworzanie i słudzy poselscy:

Ostap Fetkiewicz, zięć P. Oboznego; Ostap Lesbenko, także zięć P. Oboznego; Hrehory Ulanicki, trzeci zięć tegoż; Stephan Doroszenko; Mikołaj Jaworski, kancelarista woj[skowy]; Teodor Sulima; Kalin Sokołowski; Iwan Bohatyrewic, setnik; Iwan Rudnicki; Hrehory Kołuszowski, setnik; Kiryło Szytny, setnik; P. Wereszczaka, instygator; Gabriel Słoniowski; Samujło Setnik; Aleksandrowi Nosarewskiemu; Mazepie Koledyńskiemu; P. Grazny, P. Strzeszkowski, słudzy hetmańscy.

Tym ordinowano po łok[ci] 12 atłasu, po łok[ci] 12 adamaszku.

P. Bruchowickiemu tub[inu] łok[ci] 6, atłasu l[ukiewskiego].

Przytym

P. Jakóbowi Nosaczenkowi, synowi P. Oboznego.

Temu naznaczono łok[ci] 24 atłasu i łok[ci] 24 adamaszku.

Tudzież

JMP Krzysztofowi Słoniewskiemu łok[ci] 20 axamitu.

A na ostatek czeladzi różnych i kozakom tychże posłów Jako:

JMP Konstantego Wyhowskiego osób N 90;

P. Nosacza, oboznego, osób N 180;

JMP Niemirzyca osób N 120;

JMP Hrusze, pisarza general[nego], osób N 20;

P. Teodora Wyhowskiego osób N 21;

P. pułkownika mirhorodzkiego osób N 30;

P. instigatora ruskiego osób N 4.

Tym wszystkim ordinowano sukna po łokci 6.

Jan Hrusza, pisarz generalny Wojska KJM Zaporoskiego.

Гадяцька унія 1658 року. – К., 2008. – С. 125–127. Мова польська.

№ 203

1659 р., жовтня 17. Переяслав. – 3 акта обрання гетьманом Юрія Хмельницького та Переяславських договірних статей, у котрих, зокрема, визначається порядок обрання гетьмана, джерела та розміри фінансування генеральної старшини; присяга гетьмана та старшини на вірність царю Олексію Михайловичу

[...]

2. Въ городѣхъ урядники изъ ихъ людей были бѣ обираны, на то достойные, которые должны будутъ подданными царскаго величества исправляти, или уряжати, и приходъ належачій вправду въ казну царскаго величества отдавати.

Сей статья царское величество пожаловалъ велѣлъ быть по ихъ же челобитью, а быти бѣ урядникамъ въ городѣхъ, войтамъ, бурмистрамъ, райцамъ, лавникамъ, и доходы всякіе денежныя и хлѣбныя собирать на царское величество и отдавати въ его государеву казну тѣмъ людямъ, которыхъ царское величество пришлетъ на то устроенныхъ людей въ Кіевъ да въ Переяславль; да тѣмъ же присланнымъ людямъ, кого для тое сборныя казны царское величество пришлетъ и надъ тѣми сборщики смотрѣть, чтобъ дѣлали правду.

3. На булаву гетманскую дано староство Чигиринское со всѣми принадлежностями, чтобъ и нынѣ для всего ряду пребывало; да ему жъ тысяча золотыхъ червонныхъ.

И по сей статья царское величество пожаловалъ велѣлъ быть по ихъ же челобитью.

4. Буде судомъ Божиимъ смерть случится гетману, и царскому величеству позволить Войску Запорожскому самимъ межъ себя гетмана обирати, а обравъ его, царскому величеству извѣщати, потому что тотъ давній обычай войсковой.

И сей статья царское величество пожаловалъ велѣлъ быти по ихъ челобитью, а по обраніи, гетману ѣздить къ великому государю царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи самодержцу къ Москвѣ и видѣти его государскія пресвѣтлыя очи. И великій государь его царское пресвѣтлое величество пожалуетъ гетмана по чину, булаву и знамя, и на гетманство свою государеву жалованную грамоту дати ему велить. [...]

6. Писарю войсковому и обозному по тысячѣ золотыхъ польскихъ человеку, на судей войсковыхъ по триста золотыхъ, на писаря судейскаго по сту золотыхъ, на писаря да на хорунжаго полковаго по пятидесять золотыхъ, на хорунжаго сотникаго тридцать золотыхъ, на бунчужнаго гетманскаго сто золотыхъ польскихъ, на полковниковъ по сту ефимковъ, на ясауловъ полковыхъ по двѣсти золотыхъ, на ясауловъ войсковыхъ по четыреста золотыхъ, на сотниковъ по сту золотыхъ. Да обозному жъ и писарю и на судей на дву человекъ и на всякаго полковника и ясауламъ войсковымъ и полковымъ, которые на услугахъ войсковыхъ завсегда бывають, на мельницѣ бѣ было. А на реестровыхъ козаковъ по тридцати золотыхъ польскихъ человекъ, а быти реестровымъ козакамъ штидесять тысячъ. А давати имъ государево жалованье, собирая Войска Запорожскаго Малыя Россіи съ городовъ со всякихъ доходовъ ежегодно. [...]

9. Гетману пословъ и посланниковъ и гонцовъ изъ окрестныхъ и ни изъ которыхъ государствъ къ себѣ не принимать, и противъ тѣхъ присылокъ въ окрестныя и ни въ которыя государства пословъ же и посланниковъ и гонцовъ отъ себя не посылать, для убытка денежныхъ и иныхъ всякихъ расходовъ Войска Запорожскаго, развѣ о какихъ дѣлѣхъ позволить великій государь, его царское пресвѣтлое величество ему гетману въ которое государство послать. А которые послы и посланники и гонцы изъ окрестныхъ государствъ учнутъ къ нему гетману приѣзжать, и имъ отказывать: какія у нихъ дѣла есть, и они бѣ ѣхали къ великому государю, къ его царскому величеству къ Москвѣ. [...]

11. Какъ въ иныхъ земляхъ дань отдается вдругъ, волили бы и они, чтобъ цѣною вѣдомою давати отъ тѣхъ людей, которые царскому величеству належать.

А если бы инако быти не могло, тогда ни на еднѣго воеводу не позволять и о томъ договариваться, развѣ бы изъ тутошныхъ людей, обобравши воеводу человѣка достойнаго, имѣеть тѣ всѣ доходы вправду царскому величеству отдавати.

И сей статьѣ царское величество указалъ быти по тому жъ, какъ и выше сего написано, чтобъ собирать казну войтамъ и бурмистрамъ и райцамъ и лавникамъ, а отдавати царскаго величества въ казну тѣмъ людямъ, кого царское величество пришлетъ, и надъ сборщики тѣмъ людямъ смотрѣть, чтобъ дѣлали правду.

12. Чтобъ наѣхалъ воевода, учалъ бы права ихъ ломати и тягости какія чинилъ, и то бѣ имѣло быть съ великою досадою, понеже праву иному не могутъ вскорѣ навькнути и тяготы такія не могутъ носить. А изъ тутошныхъ людей когда будутъ старшіе, тогда противъ правъ и установъ тутошныхъ будутъ исправлятися.

И по сей статьѣ царскаго величества милостивый указъ: быти урядникамъ того войска, права и вольности смотрѣть имъ. [...]

Новыя статьи, которыя, по указу великаго государя царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи самодержца, постановлены, сверхъ прежнихъ статей:

1. По указу жъ и по повелѣнью великаго государя, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи самодержца, его царскаго величества, куда его царское изволеніе будетъ, всегда на его государеву службу гетману со всѣмъ войскомъ быти готову.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сей статьи, приговорили: быть такъ, какъ та статья написана.

2. Также гдѣ укажетъ великій государь, и нѣсколько полковъ послать на его государеву службу, и ему гетману тѣ полки послать безо всякаго мотчанья.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

3. Гетману жъ быти вѣрну и навѣки неотступну и ни на какія ляцкія прелести не прельщаться, также и про Московское государство никакимъ ссорамъ не вѣрять. А кто станетъ ссоривать, и такихъ людей карать смертию, и о всякихъ ссорныхъ дѣлѣхъ писать къ великому государю, къ его царскому величеству. Также которыя ссорныя дѣла и Московскаго государства отъ людей будутъ вмѣщены, и тѣмъ людямъ государевыхъ порубежныхъ городовъ воеводы учинять государевъ указъ по сыску, до чего доведется.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

4. Безъ указа жъ и безъ повелѣнья великаго государя его царскаго величества самому гетману со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ въ войну никуда не ходить, и полками большими и малыми людьми Войска Запорожскаго ни которымъ окрестнымъ государствамъ не помогать и въ помощь къ нимъ людей не посылать, чтобъ тѣмъ вспоможеньемъ Войско Запорожское не умалось.

А будетъ, безъ гетманскаго вѣдома, пойдетъ кто въ войну самовольствомъ, и тѣхъ казнить смертию.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сую статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

5. Великій государь, его царское пресвѣтлое величество велѣлъ быти въ своихъ царскаго величества черкасскихъ городѣхъ: въ Переяславлѣ, въ Нѣжинѣ, въ Черниговѣ, въ Брянславлѣ, въ Умони своимъ царскаго величества воеводамъ въ войсковыя права и вольности не вступать. А которые воеводы и ратные люди будутъ въ Переяславлѣ, въ Нѣжинѣ: и тѣмъ быть на своихъ запасѣхъ. А въ Киевѣ, и въ Черниговѣ, и въ Брянславлѣ владѣть воеводамъ маестностями тѣми, которыя принадлежали къ тѣмъ воеводствамъ прежь сего, а въ полковничьи поборы воеводамъ не вступаться. А кто учинитъ какое насильство, и тѣмъ чинитъ наказанье. А которые великаго государя ратные люди будутъ въ государевыхъ черкасскихъ городѣхъ, и тѣмъ государевымъ ратнымъ людямъ у реестровыхъ козаковъ на дворѣхъ не ставиться, а ставиться государевымъ ратнымъ людямъ у всякихъ жителей, oprичь реестровыхъ козаковъ. Также и подводъ подѣ посланниковъ и подѣ гонцовъ у реестровыхъ козаковъ не имать, а имать у городскихъ и у деревенскихъ жителей. Да реестровымъ же казакамъ держать вино и пиво и медъ, а продавать вино бочкою на ранды и куда кто похочетъ, а пиво и медъ вольножь продавать гарнцомъ. А кто будетъ вино продавать въ кварталы, и тѣхъ карать.

И гетманъ, и все Войско Запорожское, и чернь, на радѣ выслушавъ сую статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

6. Въ городѣхъ, и мѣстѣхъ, и мѣстечкахъ на Бѣлой Россіи нынѣ и впредѣ залогамъ черкасскимъ не быть, чтобъ ссоры тѣмъ мѣжду ратныхъ людей, какъ великороссійскихъ и бѣлорускихъ, не чинилось.

Гетманъ, и все Войско Запорожское, и чернь на радѣ приговорили: въ Бѣлой Россіи залогамъ черкасскимъ отнюдь не быть, полковникамъ, и сотникамъ, и козакамъ въ Бѣлой Россіи запорожскимъ козакомъ не отзываться, покамѣста належитъ къ полкамъ къ Нѣжинскому, къ Черниговскому, къ Киевскому. А Бѣлорускимъ, и Старобыховскимъ, и Чеужскимъ, кто будетъ называться Войскомъ Запорожскимъ, и тѣхъ выслать въ государевы черкаскіе города съ ихъ пожитки. А которые не похотятъ идти въ черкаскіе города, и тѣмъ жить въ тѣхъ мѣстѣхъ, а козаками запорожскими не отзываться. А естли которые учнутъ отзываться запорожскими козаки и пойдутъ къ польскому королю, и тѣхъ имать и карать горломъ.

7. Которой гетманъ, по указу царскаго величества, а по обранію всего Войска, учинится въ Войскѣ гетманомъ, а послѣ того учинится въ какой проступкѣ, и Войску, безъ указу царскаго величества, самимъ гетмана не перемѣнять, хотя новообранный гетманъ oprичь измѣны, проступку какую и учинитъ, и великій государь его царское величество велитъ про то сыскать всѣмъ Войскомъ, и по сыску велитъ указъ учинитъ, какъ повелось въ Войскѣ издавна. А самимъ однолично гетмана, безъ указа царскаго величества, не перемѣнять. Также и гетману, безъ рады и безъ совѣта всей черни, въ полковники и въ иные начальныя люди никого не выбирать, а чтобъ выбирать въ Войско полковниковъ

на раде, кого межъ себя излюбятъ изъ своихъ полковъ, а изъ иныхъ полковъ въ полковники не выбирать. Также тѣхъ полковниковъ гетманъ безъ рады не повиненъ отставливать.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

8. Въ Войскѣ жъ Запорожскомъ всякимъ начальнымъ людямъ, кромѣ православныхъ христіанъ, иныхъ ни которыхъ вѣрѣ людямъ впредь не быть для всякія ссоры и прелести. Да и новокрещенымъ иноземцамъ въ начальныхъ людѣхъ не быть же, потому что отъ иноземцовъ отъ новокрещеныхъ многая въ Войскѣ смута и междоусобіе зачинается, да и имъ Войска Запорожскаго козакамъ чинятся налоги и тѣсноты. А кого новыхъ полковниковъ оберутъ, и тѣхъ новообранныхъ полковниковъ на вѣрное подданство и вѣчную службу привести къ вѣрѣ.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

9. Чтобъ измѣнника Ивашка Выговскаго жену и дѣти, гетманъ и Войско отдали царскому величеству за измѣну, также и брата его Данилка и иныхъ Выговскихъ, которые есть въ Войскѣ Запорожскомъ. А впредь не только при гетманѣ и въ урядникахъ, но и въ Войскѣ Запорожскомъ Выговскимъ не быть.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: измѣнника Ивашкову жену и дѣти, также и брата его Данилка отдать царскому величеству вскоре.

10. Которые были въ совѣтѣ съ измѣнникомъ съ Ивашкомъ Выговскимъ: Гришка Гуляницкой, Гришка Лясницкой, Самошка Богдановъ, Онтошка Ждановъ, Германъ Илабода, и тѣмъ по вѣкъ живота въ раде въ войсковой и въ секретной и въ урядѣ ни въ какомъ не быть. А естли кто не противъ сей статьи и учинить, въ раду будетъ призывать и урядъ какой на нихъ положить, и тѣ будутъ караны смертью.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

11. При гетманѣ быть съ обѣихъ сторонъ Днѣпра по судѣ, по ясаулу, по писарю.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана.

12. Наказному гетману Ивану Безпалому и его полка начальнымъ людямъ, также полковникамъ переяславскому Тимофею Цецурѣ, нѣжинскому Василью Золотаренку, черниговскому Аникѣю Силину и ихъ полковъ начальнымъ людямъ, естли какой изъ тѣхъ людей будетъ виненъ, съ суда къ смерти въ какихъ дѣлѣхъ, и ихъ гетману и начальнымъ людямъ, безъ указа великаго государя его царскаго величества не карати до тѣхъ мѣстъ, кого царское величество укажетъ прислать къ тому суду на исправленіе, для того, чтобъ имъ напраснаго изгоненія и утѣсненія не было, потому что они царскому величеству служили. Также и всѣхъ полковниковъ и иныхъ начальныхъ людей обѣихъ сторонъ Днѣпра не повиненъ гетманъ на горлѣ карать, безъ высланнаго на судъ отъ царскаго

величества. А ся статья учинена для того, что измѣнникъ Ивашка Выговской многихъ полковниковъ и начальныхъ людей и козаковъ, которые служили вѣрно царскому величеству, напрасно смѣртью караль.

И гетманъ, и полковники, и вся старшина, и чернь, на радѣ выслушавъ сю статью, приговорили: быть сей статьѣ такъ, какъ написана. [...]

Запись, по которой приведены къ вѣрть, по святой непорочной евангельской заповѣди, гетманъ Георгій Хмѣльницкой, и обозный, и судьи, и ясаулы, и полковники, и вся старшина, и чернь:

Язъ, гетманъ Георгій Хмѣльницкой, обѣщаются предъ святымъ Евангелиемъ на томъ, что во прошлыхъ лѣтѣхъ посылали къ великому государю, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, отецъ мой гетманъ Богданъ Хмѣльницкой и все Войско Запорожское посланниковъ своихъ многожды бити челомъ, чтобъ великій государь пожаловалъ велель его гетмана со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ и всю Малую Русь, всякихъ чиновъ людей принять съ городами и съ землями подъ свою государскую высокую руку въ вѣчное подданство. И великій государь, царь и великій князь Алексѣй Михайловичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержецъ, его царское величество, пожаловалъ, подъ свою государскую высокую руку его гетмана, отца моего, Богдана Хмѣльницкаго и все Войско Запорожское со всею Малою Русью принять изволилъ.

И въ прошломъ во 165 году волею Божіею отецъ мой гетманъ Богданъ Хмѣльницкой умеръ, а послѣ его, по указу царскаго величества и по войсковому обранью, учиненъ былъ Войску Запорожскому гетманомъ писарь Ивашко Выговской, и нынѣ онъ Ивашко за свое клятвopеступленіе Войскомъ же Запорожскимъ отъ гетманства отставленъ. А по указу жъ великаго государя и по обранію всего Войска Запорожскаго, учинился нынѣ на радѣ Войску Запорожскому гетманомъ я, Георгій Хмѣльницкой.

И мнѣ, гетману Георгію, съ полковники, и съ сотники, и со всякими чиновными людьми, и со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ всякихъ чиновъ людьми быть подъ царскаго величества высокою рукою навѣки неотступнымъ, и служить ему великому государю и сыну его государеву, государю нашему благовѣрному царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и наслѣдникамъ ихъ вѣрно, и на всякаго его государева непріятеля стоять, по его государевому повелѣнью, безо всякія измѣны. А къ польскому, и къ турецкому, и къ крымскому и къ инымъ государямъ не приставать. И на томъ еа всемъ я гетманъ Георгій и Войска Запорожскаго всякаго чину люди, на чемъ нынѣ обѣщаемся предъ святымъ Христовымъ Евангелиемъ, при его царскаго величества боярѣхъ, при ближнемъ бояринѣ и намѣстникѣ казанскомъ, при князѣ Алексѣѣ Никитичѣ Трубецкомъ, при бояринѣ и намѣстникѣ бѣлоозерскомъ, при Васильѣ Борисовичѣ Шереметевѣ, при окольничемъ и намѣстникѣ бѣлогородскомъ, при князѣ Григорѣ Григорьевичѣ Ромодановскомъ, при дьякѣхъ, при думномъ при Ларіонѣ Лопухинѣ, да при Федорѣ Грибоѣдовѣ, которыхъ его царское пресвѣтлое величество для того нынѣ прислалъ.

А на истинное увѣреніе, во всемъ въ томъ обѣщаваюсь государю своему, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и его благовѣрной царицѣ государынѣ нашей и великой княгинѣ Марьѣ Ильичнѣ, и благовѣрному государю царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣвичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и ихъ государскимъ наслѣдникамъ ихъ вѣрно, по непорочной заповѣди Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа, якоже во святомъ Евангеліи указась, еже ей, ей, на томъ служити мнѣ и всему Войску Запорожскому всякихъ чиновъ людямъ ему великому государю своему, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и его благовѣрной царицѣ государынѣ нашей и великой княгинѣ Марьѣ Ильичнѣ, и благовѣрному государю царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣвичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и ихъ государскимъ наслѣдникамъ, и опричь государя своего царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, и сына его государева царевича и великаго князя Алексѣя Алексѣвича всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и ихъ государскихъ наслѣдниковъ, на Московское и на Владимірское государства и на всѣ великія государства Россійскаго царствія, и на Великое княжество Литовское, и на княжество Кіевское и Черниговское, и на всю Малую и Бѣлую Русь, инога царя изъ иныхъ государствъ Польскаго и Нѣмецкихъ рещтъ и королей и королевичей разныхъ земель царей и царевичей, и изъ рускихъ, и изъ иноземскихъ родовъ никого не хотѣти, и подѣ государствами, которыя подѣ ними государями, не подыскивати никоторыми мѣрами и ни которою хитростью.

А гдѣ увѣдаю или услышу на государя своего, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, и на сына его государева, благовѣрнаго царевича и великаго князя Алексѣя Алексѣвича всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и на его царскаго величества государскихъ наслѣдниковъ, и на всѣ его великія государства, на Великую, и на Малую, и на Бѣлую Русь, и на Великое княжество Литовское, какихъ непріятелей польскихъ, и турскихъ, или крымскихъ, или коихъ иныхъ государствъ собраніе и злый умысль, или его царскаго величества въ подданныхъ измѣну или какой какой злый умысль, и мнѣ гетману Георгію государю своему, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, про то извѣстити, какъ мочно вскорѣ. А самому противъ непріятелей за государя своего и за его государства стояти, и промысль всякими мѣрами къ помочи дѣлати и битись, не щадя головы своей, и измѣнника поимати и прислать къ царскому величеству. А гдѣ велитъ мнѣ царское величество быть на своей, великаго государя, службѣ, Войска Запорожскаго съ ратными людьми и съ своими царскаго величества московскими ратными людьми, и кто будетъ царскаго величества надѣ войски бояре и воеводы, и мнѣ, будучи на государевѣ службѣ, съ тѣми бояры и воеводы совѣтъ держать, и Войска Запорожскаго ратнымъ людямъ съ его царскаго величества ратными людьми по томужъ совѣтъ и промысль имѣти съ его государевыми недруги битись заодно. А которые со мною будутъ царскаго величества подданные Войска Запо-

рожскаго ратные люди, и мнѣ ихъ утвержати, чтобъ они царскаго величества съ ратными людьми совѣтъ и дружбу имѣли и царскаго величества съ недруги бились заодно, не щадя головъ своихъ, чтобъ ихъ обѣщаніе и клятва у всѣхъ была безъ преткновенія постоянна, и изъ полковъ мнѣ царскаго величества къ непріятелю не отѣхать, никакими мѣрами измѣны не учинить, и въ городѣхъ, гдѣ мнѣ случится быти царскаго величества съ подданными, съ московскими ратными людьми и съ иными, которые царскаго величества подданные, и мнѣ тому непріятелю города не сдать, и непріятеля на простое и на безлюдное мѣсто собою и инымъ никѣмъ къ городу не подвести и зла никакого не учинить, и ни въ которое въ иное государство измѣною не отѣхать, и будучи въ полкѣхъ воеводѣ не покинуть, и съ его государевыми недруги и со измѣнники не ссылатись, и ни въ чемъ мнѣ, государю своему, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и сыну его государеву, государю царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичу, и ихъ наслѣдникамъ, не измѣнити ни которыми дѣлы и ни которымъ лукавствомъ. А кто не станетъ государю, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и сыну его государеву, государю царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичу, и ихъ наслѣдникамъ служить и прямити, или кто учнетъ съ ихъ государскими недруги ссылатись, и мнѣ съ тѣми людьми за нихъ государей своихъ и за ихъ государство битися до смерти. А самому мнѣ гетману, по моему обѣщанію, яжъ обѣщаваюсь нынѣ предъ святымъ симъ Евангеліемъ, ни къ какой измѣнѣ и къ воровству ни къ какому и ни къ какой прелести не приставати. А что отъ великаго государя, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, отъ его царскаго пресвѣтлаго величества былъ я отлученъ измѣною клятвопреступника Ивашка Выговскаго, и впредь мнѣ къ тому измѣннику и клятвопреступнику къ Ивашкѣ Выговскому и къ его совѣтникамъ, къ такимъ же измѣнникамъ и клятвопреступникамъ, не приставати и ни какія ихъ злочинцевъ прелести не прельщатись, и статьи, которыя прежь сего даны были прежнему гетману, отцу моему Богдану Хмѣльницкому, и которыя статьи нынѣ вновь на радѣ постановлены и укрѣплены, и мнѣ тѣ статьи сдержати вѣчно. И по сему своему обѣщанію быти мнѣ у государя своего, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, и у его государева сына, у благовѣрнаго царевича и великаго князя Алексѣя Алексѣевича всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и у ихъ государскихъ наслѣдниковъ въ подданствѣ навѣки неотступно, и во всемъ мнѣ государю своему царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и сыну его государеву, великому государю благовѣрному царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и ихъ государскимъ наслѣдникамъ служить, и прямити, и во всемъ добра хотѣти безо всякаго лукавства, вправду, яко же азъ обѣщахся.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – С. 115–124.

№ 204

1660 р., липня 23. Чигирин. – Універсал гетьмана Юрія Хмельницького писареві полку Чернігівського Карпові Мокрієвичу на слободу Гучин

Юрій Хмельницькій, гетманъ з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Ознаймуем сим писанием нашимъ кождому, кому бы того вѣдати было потреба, а меновите пану полковниковъ чернѣговскому, асауловъ, сотникомъ, атаманомъ и всей чернѣ Войска его царского величества Запорожского, въ полку Чернѣговскомъ знайдучимся, и кому колвекъ будет показано сіе наше писание, тепер и на потомніе часи, иж показиваль намъ п. Карпъ Мокрієвичъ, писар полковій чернѣговскій, унѣверсалъ славной памяти родича нашого, въ Богу зешлого, пану Станиславови Кохановскому, сотникови полковому чернѣговскому, его тестевъ, на слободу Гучинъ, осажовати и своим власним коштом греблю на рецъ Белоусъ займати и млин будовати, наданній, а по вистановленію млина и осаженню людей на той слободцѣ ему зо млина вѣчне всѣх частей трох и тоєю слободою диспонувати и владѣти, такъ же вѣчне унѣверсалом своим ствердилъ. А кди п. Карпъ, писар полковій, зоставши ему зятем, в посазѣ такъ тую слободу Гучинъ зо млиномъ вѣчне ему и жонѣ его Аннѣ, а своей цорцѣ, отдалъ и записал, а того села зъ млинкомъ ся вцураль.

Прето просилъ нас о тое, абисмо ему, п. Карпу Мокрієвичу, на тое своим унѣверсалом до спокойного уживання ствердити казали, якож видячи такъ речъ слушную, оразъ нашимъ унѣверсалом п. Карпу Мокрієвичовъ конфѣрмуем и до спокойного уживання подаем, зачим пилно мѣти того хочемъ и сурово приказуем, абы такъ зо млина припадающих розмиров всѣхъ трохъ частей, яко з тоєю слободи користей з старшини войскової, яко и чернѣ и наименшого ниhto ему не был перешкодою, що для лѣпшой вѣри, повагою унѣверсалу нашого ствердитисмо казали.

Дан въ Чигиринѣ 23 д. іюля, року 1660.

Юрій Хмельницькій, рукою власною.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 115. – С. 164–165.

№ 205

1660 р., жовтня 17. Табір під Чудновим. – Зі Слободищенської (Чуднівської) угоди Речі Посполитої з Військом Запорозьким про підтвердження Гадяцької угоди в урізаному вигляді (без положень про Велике князівство Руське)

[...]

1. Commissiâ Hadziacka take jako się w sobie zawiera ich mm. pp. hetmani przysięgą swoją potwierdzić mają, te zaś punkta, które do księstwa Ruskie[g]o w niej należą, że się i wolnościom Wojska je[g]o k. mci Zaporowskiego mniej potrzebne

najdują, i pokoju wiecznego stałości (którego sobie zobopolnie od P. Boga szczyrze życzymy) mniej służące są. Poprzysięga wzajemnie jeo m. pan hetman zaporozski z Wojskiem swym że przez pułkowników swoich do je[g]o k. mci odeszle i one laskawej ojcowskiej ręce podda. [...]

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – С. 125–127. Мова польська.

№ 206

1660 р. – Анонімний меморандум з пропозиціями щодо оптимізації роботи сейму Речі Посполитої (регламент роботи, початкова молитва, недопущення до роботи сейму тих, хто запізнився або є нетверезим, упорядкування слухних постанов, порядок прийому сеймом іноземних послів та делегацій від війська, робота сеймового суду, фінансовий звіт тощо)

Uważenie potrzebne do prędkiego zawierania sejmów

1. Porankowe zasiadania i msza święta codzienna z poranku w senacie i poselskiej izbie (według zdania pobożnych ichmciów biskupów) placet, bo każdy od Pana Boga początek dobry. Kto przyść omieszka do izby pod czas mszej (chyba by legalilas jaka nastąpiła do omieszkania) excludetur dnia onego a conclavi jako niedbalec, gdy się już przez posłów na to deputowanych po mszej zawrze izba, w senacie zaś przez dwóch sekretarzów z naznaczenia Króla JMci u drzwi siedzących. Agere non feriari; zjeżdżamy na sejm, nie dla prywatnej polityki, ale dla publicznej, detuendo statu et avertendo malo. Tak wszyscy oraz onego dnia, vetando exclusionem, będą się wczesnie schodzić, aby nie omieszkali. Pijane lakże osoby chociażby weszły, dany onym glas nie będzie, i owszem excludentur.

Stąd zaraz samo przez się następować będzie tajemne bez podsłuchaczów et sine arbitris consilium, bo deputowani przy drzwiach dozorczy pilnować będą, aby żaden nie wchodził nie należący, a zatem nie będą wiadome finilimis consilia wprzód, aż będą wykonane. Skąd większa powaga narady, ab ignoto przyjaciołom do uszanowania, podejrzanym do ustraszenia, gdy nie będą wiedzieć, na co się gotować, czemu zabezpieć, bo domniemywanie albo tłumaczenie jest zawsze przestrzeńsze niżeli sama wiadomość.

A iż uleczenie na zrozumieniu choroby należy, trzeba wprzód wiedzieć dobrze, na co nasze (iż tak rzekę) chorują sejmy.

2. Między najpierwszymi sejmowych mieszanin [przyczynami] kłaść trzeba, że się późno i nie oraz na sejm zjeżdżamy, skąd nierychło jeden z drugim zrozumiawszy się, co pierwsi uradzili, to przyjeżdżający posłedzej rozrywają, nie wiedziawszy przyczyny i złączenia rzeczy: skąd, co i jako poszło? Pierwszym koszty się nadprzykrzyły, ci zaś dopiero swoje jako świeże bez uchnienia [s] zaczynają. Który by tedy z posłów najdalej trzeci dzień w sejm wstąpiwszy nie przyjechał, a nie dal słusznej przyczyny opóźnienia – excludatur. Niech widzą i uważają województwa, kogo obierają. Wprawdzie i na panów senatorów mogłoby się to rozumieć, ale że niektórzy tytuły trzymają bez

intry (poseł co sejm, to inszy i mogą mu bracia na sejmiku koszt nagrodzić, senator zaś jako nieustający trudno by takiemu mógł wydolać kosztowi) mając zadosyć, kiedy na jakikolwiek czas z dobrej ku ojczyźnie zjedzie żarliwości, nie mogłszy zaś na całych bywać sejmach opuszczalby wszystkie. Do tego, że sejmom zwłoką największa dzieje się przez mieszaniny posłów.

3. Drugie malum, że się niektóre materyje i rzeczy na kontradycyjach tamują, którym by *contradictio* nie miała przeszkadzać jako sprawom bez wątpienia dobrym i zawsze potrzebnym *sed eandem non obsianie* miałyby się czynić. Jako to: zaraz w pierwszy dzień sejmowania obranie marszałka poselskiego, rugowanie posłów po obraniu odłożywszy. Gdy zaś samo które województwo albo ziemia rozdzieliwszy się jedni tych, drudzy onych obiorą posłów, *supersedeas unique* w dawaniu na marszałka głosów *velut dubii*, aż się potem rozepną, gdy wysłuchawszy racyj obojej strony *per pluralitalem votorum* sądeni będą; by też nie chcieli ustąpić na dekret (acz powinni będą ustępować), tedy zaraz przy nich do sądu *non obsianie contradictione* przystępować. Toż rozumieć o szczególnym pośle, któremu zachodzi dla infamiej albo jakiej aprobacyjej, lubo z inszych rzeczy (że *indebite* obrany posłem) *legalis incapacitalis* obiecio. W który czas otworzona będzie publice izba, aby wolno przyść koźdemu *ad obiecionem*, kto co ma przeciw któremu posłowi.

Po rugowaniu posłów, *non obstante super actu contradictione*, zaraz *per pluralitalem* obierać deputatów do konstytucyjey po dwóch tylko z narodu, bo większa liczba (gdy więc jeden na drugiego składa popełnione błędy) czyni mieszaninę.

Po czym mają zaraz iść panowie posłowie do Króla JMci z strony upomnienia się wakansów. Także *ad excipiendas rationes senatus consultorum* i wysłuchania *pactorum conventorum*, przeciwko czemu żadna nie ma ważyć *contradictio*; *requisita* tylko powiedzieć wolno.

Wróciwszy się tedy z senatu będzie potrzeba mianować deputatów sądów albo *remiss*, aby się sądy jako najprędzej zaczynały. (Bo *vota* panów senatorów raczej biorą czas, niżeli żeby co *ad consilium rerum* przynosić miały, bowiem nic się do nich poselska izba nie stosuje, ale tylko oracyje i koncepty chwali. Wszak koźdemu z panów senatorów wolne swoje do koźdej konstytucyjey *restat veto*: to jest przeczenie albo porada i poprawa, gdy się w senacie za przyściem posłów konstytucyje piszą). Także zaraz mianować osoby do słuchania rachunków skarbowych i armatnych. Gdzie także i Król JM z senatu panów senatorów do tychże będzie naznaczał rachunków, bo w tych rzeczach nawiększej potrzebuje sejm informacyjej; ani *contradictio* przeciw temu przymowana będzie, chyba tylko wolno będzie dać po mianowaniu deputatów informacją, *si quid ex novo accedit*, albo potrzebna do przestrogi.

Co się o sędach sejmowych namieniło, te aby się odprawowały porządnie, nie *ad libitum*, ale według rejestru, jako się kto wpisze, nic nie przeskakując, odprawować się będą, kładąc dozór tego na panów referendarzów *sub nexu iuramenti et conscientiae*, aby zawieszony był rejestr przede drzwiami, według którego w przywołaniu sprawować się.

We święta zaś, mianowicie w niedziele, dawać będzie potrzeba audiencyje *postom* cudzoziemskim, jeżeli którzy na sejm przyjadą; wojskowym także, jak w senacie, tak i w izbie poselskiej takowychże dni. Jednak posłów więcej wojskowych nad trzech nie przymując i nie dzieląc cudzoziemskiego wojska od polskiego, bo to samo imię

wprowadza szkodliwe rozłączenie, ale wszystkich za jednych sług i żołdowników Rzeczypospolitej mając. Trzech zaś posłów całemu dosyć uczynią poselstwu, luboby jeden z nich zachorował, nie odrywając więcej osób od spraw wojennych i od pilnowania porządku na stanowisku. Wszak nie do umawiania i narady, ale z prośbą o zasługi do króla i Rzeczypospolitej przychodzą.

4. To zaś między największymi przeszkodami zgody sejmów i konkludowania rzeczy kładzie się, kiedy każdy z posłów obawiając się, aby jego postulata od braci nie oschły bez skutku, każdy swoje mieszano proponując materyje oraz się wszyscy w dalszym postępowaniu zatamują i pomieszają, jeden drugiego illacyjej przed się nie puszczając.

Czemu porada najlepsza, aby każde województwo przez jednego z pośrodku siebie wysadzonego posła ad mentem swojej instrukcyjej votum odprawowało w poselskiej izbie, skąd jedno województwo po drugim albo ziemie (te tylko, które osobne mają sejmiki) wszystko, co ma do wniesienia in publicum (sine interpellatione alterius), łatwo swoje desideria wyrazi. Marszałkowi zaś poselskiemu będzie należało cicho konnotować piórem i potem kombinować puncta illatorum, krótkie praesupponendo wotowania; bo jako często coincidunt in principalioribus instrukcyje, tak co pierwsze województwo w swojej wyrazi sentencyjej, drugie nie będzie tego wspominać, że circiter pięci sejmików zdania, albo więcej, jednego dnia mogą się odprawić bez oracyjej wotując. A tak ten czas, który się miał łożyć na wota panów senatorów, obrócony będzie potrzebniej na sentencyjowanie sejmików. Gdzie wszyscy ardentius koło stanowienia sejmu chodzić będą, widziawszy et securi, że każdego zmieszczą się desideria. Które zaś województwo swego porządku wotowania omieszka, już extra ordinem wotować nie będzie mogło (wszak i senator, gdy omieszka swojej sentencyjej, już zwykle nie wotuje ani ma za krzywdę), aby tak wszyscy na początku sejmu zjeżdżać mieli należytą potrzebę. Jednak przymawiać się przy ucieraniu artykułów każdemu z posłów szczególnie wolno będzie.

Po skończeniu tedy votorum ex tacita combinatione marszałka poselskiego czytane będą do ucierania i formowania konstytucyje, poprawując, gdzie by się [co] któremukolwiek z posłów według racyjej i porady¹ nie zdało: od główniejszych jednak wszystko czynienie zaczynając materyjej.

A iż ekskraordinaryjne często zachodzą materyje albo potrzebne od niektórych do poselskiej izby supliki i przestrogi, dzień na to każdy poniedziałkowy będzie naznaczony, gdzie za opowiedzeniem się panu marszałkowi poselskiemu, kto ma potrzebę, wolno mu będzie wnieść ad conclave izby poselskiej, przy uważeniu jednak i wiadomości (którym drzwi zlecone), aby nie należące nie wchodziły i żadną miarą nie puszczane były osoby. Jeśliby zaś w ten dzień nie było suplik, tedy oddany będzie do inszej narady.

5. Co z strony odporu (w niektórych, które się nie zdadzą rzeczach) i przeczenia albo niezezwalania, to jest kotradykcyjej ex potestate vetandi, gdyby kto chciał czemu kontradykować, nie będzie ważna contradictio, kto z nią odejdzie lubo z izby poselskiej, lubo (gdy już przyda posłowie na górę) z senatu, lecz swojej kontradykcyjej każdy sam powinien będzie obecnie bronić prawem i dobra pospolitego albo samej słuszności racyją, nie upornym odejściem i swawolą, aby tak in praesentia słucał perswazyjej i wstydział się kontradykować przy uporze w niesłuszności. Chybaby po wyjściu dni i

zamierzonego czasu sejmowania (albo według potrzebnej czasem prolongacyjnej) wyszedł kto z protestacją, tedy takowego będą musiały być ważne kontradycyje. Tak jednak, gdy nie jeden, ale przynajmniej dwóch protestować się i odchodzić będzie. Bo jeżeli axioma przypowieśne było w Rzymie: "Uni testi ne Catoni quidem credendum", lubo naprawując czyją sprawę, wielkiej i niepowątpliwej cnoty człowiek co mówił – a cóż, gdyby jak na umyślnie spraw publicznych i całości wszystkiego czynił kto zepsowanie, sam jeden na swoje spuszczać się błędne zdanie i rozum?

6. Że zaś prawo dawne pisze, iż pięć dni przed konkluzją sejmu izba poselska powinna wchodzić na górę do senatu, będą się te dni rozumieć, nie kładąc w nie dni niedzielnych i święta, ale same dni powszednie. Jednakże i we święta minoris classis będzie się godziło do rady sejmowej zasiadać, bo jest świątobliwa sprawa, co dla dobra dzieje się popospolitę oraz et sacrorum, gdyż pod imieniem Rzeczypospolitej wszystko.

7. Niemało by i to (według niektórych rozumienia) do skrytości narady pomóc mogło (która zawsze większy skutek bierze, gdy z niespodziana wykonywane bywają), aby, gdy sejm złożony, nie podawane były na sejmiki od Króla JMci puncta przyszłego sejmowania propozycyje, tylko wzywając, aby w sprawach nagłych in rem Rzeczypospolitej przypadających posłów swoich na sejm wysłały województwa, do publicznej wszystko referując zgody, dając onym moc według sumnienia ku dobru popospolitęmu powinnego wespół z drugimi radzić i co expedit konkludować, co na sejmie ogłoszono dopiero in conclavi per propositionem od krzesła królewskiego będzie, swoje tylko desideria prywatne przez tychże posłów na sejm aby pro arbitrio posłać mogli, obtenturi a Republica, co nie przeciw słusności.

Lecz to wszystko zdaniu i poprawie mędrszych i głębiej w rzeczy wierzających podrzuca się. Mnie tylko zostaje życzyć, aby wszystko w ojczyźnie dobrze i ku chwale Bożej z kwitnieniem wiary świętej dziać się mogło. W zgodnej między stanami (co daj Panie Boże) podufalności. A tak jako z jawnych nieprzyjaciół, tak z pogranicznych (zmyślonych i niezgodę między nami skrycie siejących) podejrzanych przyjaciół praevalēbit nemo. Pan Bóg w ostatku słuszniej dopomoże, zwłaszcza przy tak mądrym i walecznym (którego Bóg dał, velut ad remedium praesentium) panu.

Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1989. – T. 1. – № 50. – S. 232–236. Мова польська.

№ 207

1660 p. – Із пропозицій, поданих на сейм, про оплату праці чиновників у місцевих судах та розміри плати за послуги

Punkta na sejm podane

[...]

Powinność rezydentów w sądach

Iż ciężko ludziom criminaliter ukrzywdzonym sądów sejmowych oczekiwać, wkładamy to na rezydenty, żeby sprawy sejmowe sądzili pluralitate p[er] occulta

suffragia, absentia nonnullorum non obstante; nie w mniejszej jednak liczbie mają sędzić, jeno żeby ich przynajmniej dwanaście zasiadało. A iż siła należy na tym, żeby ten in consessu iudicii nie milczał, który ma umiejętność prawa i praxim, więc i to wielka, jeśli który z nich sprawy dobrze wiadom; dlatego wolno będzie każdemu, który będzie chciał, oretenus na sprawę wotować; nihilominus równo z inszymi da oecultum swoje suffragium.

Nam wolno będzie zasiadać na te sądy, kiedy będzie wola Nasza, i zwyczajnie dekretować. Będzie i to na wolej Naszej, żeby było speciale regestrum, które sprawy sami będziemy chcieli sędzić. Sądy relacyjne kiedy też sędzić będziemy chcieli, trzech rezydenci senatorowie, to jest z biskupów albo wojewodów, albo kasztelanów krzesłowych alternate jeden, z kasztelanów większych – jeden, trzeci – z kasztelanów mniejszych, i wszyscy urzędnicy wielcy i senatorowie przyjeżdżający mają z nami zasiadać. Sądy rezydenckie mają się i pod relacyjne sądy odprawować. Powinni też będą sędzić causas fisci, które trybunały trudnią.

Te jednak wszystkie sądy publicznym konsultacjom nie mają czynić żadnej przeszkody: kiedy konsultacja przypadnie, wszystkie subsellia sądowe mają ustawać.

Salarium rezydentom

Słuszna, aby za swoje prace i koszty mieli swoje konsolacją. Naznaczymy im za czasem wakancyje pewne, z których będą mieli rezydenci swoją pensją. Co iż teraz zaraz być nie może, naznaczymy jem ad p[rae]sens, żeby mieli od dekretów sądowych in quadruplo wyżej, niżeli ma trybunał, to jest: po dwa złote od każdej instancyjej peny in quadruplo; w ten czas kiedy będą mieli wyżej mianowane opatrzenie, będą in simplu brali od instancyjej, jako trybunał bierze. Księża biskupi, wojewodowie i kasztelani inclusive po gnieźnieńskiego, urzędnicy wielcy i przyjeżdżający senatorowie do salarium nie mają należeć. Sądowi ziemskiemu zwyczajne trybunalskie salarium.

Absentia rezydentów

Nie ma się żaden rezydent od rezydencyjej bez słusznej przyczyny absentować. Cognito l[e]g[i]t[i]mae causae ma należeć sądowi rezydenckiemu, przed którym potrzebę odjazdu swego opowiedziawszy i certudinem tej potrzeby (jeżeli co niedowodnego było) tacto pectore komprobowawszy i dekret pozwolenia per occulta suffragia otrzymawszy, senator senatore eiusdem collegii, to jest; biskup biskupem, wojewoda wojewodą, kasztelan eiusdem gradus kasztelanem, poseł którymkolwiek świeżo przeszłego sejmku posłem miejsce swoje zasadzić i nie pierwej się absentować, aż subdelegal miejsce zasiądzie; gdzie by się kto inakszym sposobem absentował – poena na absentujących się senatorów według dawnego prawa, na posły medieta eiusdem poenae. Forum przed sąd rezydentów inter terminos tactos, delator instigator iudicii i poena na instygatora nie instygującego taka, jako i na nie rezydujące rezydenty.

Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1989. – T. 1. – № 51. – S. 237–240. Мова польська.

1661 р., січня 5. – Уривок зі спеціального випуску першої польської газети *Меркурій польський* з описом Корсунської Чорної ради 1660 р., на якій було прийнято рішення повернутися під протекцію Речі Посполитої

Після замирення під Чудновим 7 листопада і після взяття табору, артилерії і всього московського війська прийшли листи від пана Юрія Хмельницького до й. м. пана великого коронного маршалка і до й. м. пана чернігівського воеводи, в яких повідомлялось, що він скликав раду у Корсуні і чекає на комісара к. й. м. Учинивши між собою нараду і ухваливши пункти, про що і як трактувати з козаками, й. м. пан воевода поспішив до Корсуня. Ставши там як належить, зі звичайною правотою і розумом насамперед взявся як муж помагати Речі Посполитій, щоб через козаків не повторились її нещастя. Спочатку він тоді у загальній раді всіх полковників добивався скасування всіх царських урядів і до віддання від імені короля булави новому гетьманові. Були тоді на площі різні особи, але з важливих причин не могла булава залишатися в руках одного тільки пана Хмельницького. Оскільки ж його [Юрія Хмельницького] молоді літа потребують досвіду, то пан воевода запропонував йому, щоб він задля свого здоров'я і добрих рад взяв собі на поміч Павла Тетерю, мужа досвідченого і добрих якостей, додавши, що він цим самим здобуде собі довіру і у к. й. м., і у Речі Посполитої. Хмельницький пристав на це, прийнявши зичливо цю пораду, отже, домовилися посадити на писарство Війська Запорозького Тетерю, а скинути з нього Семена, котрий був цілковито відданий цареві і від царя поданий на писарство. Все це діялося у приватній раді, але для затвердження цих та інших пунктів і для затримання простолюду в конфіденції треба було скликати й Чорну раду. Скликання цієї ради наражалось на труднощі й небезпеки, бо йшлося про велику кількість війська. Якраз тоді у Корсуні відбувався головний ярмарок, тому Хмельницький боявся, що при такому акті може статися якась заворушення. Оскільки ж цієї справи не можна було уникнути, він врешті погодився на раду і тут же наказав її скликати. Рада ж відбувалася таким чином:

У Корсуні при Спаській церкві є велика площа. Туди зійшлася чернь і згідно зі звичаєм утворила коло. Найперше приїхав зі своєї квартири й. м. пан воевода і послав по пана гетьмана, котрий тут же прибув із полковниками. Там, поклавши на шапку на землі булаву (це є у них знаком відставки), він [Юрій Хмельницький] промовив кілька слів до черні, кажучи, що ми з Божої і вашої волі повернулися до природного пана; а щоб уже жодні московські уряди між нами не залишалися, к. й. м., наш милостивий пан, зволив прислати свого комісара, щоб той вчинив між нами лад і т.д. Після нього слово взяв пан воевода і промовляв добрих півгодини при надзвичайній тиші всіх присутніх, виводячи батьківське старання й. к. м. у справі довірених йому Богом земель, бо король не мечем, а своєю ласкавістю прагнув направити заблуканих на вірний шлях. При цьому воевода вказав на всі їхні вади, кажучи, що вони пішли за поганою радою і при ній були б пропали. Він зробив висновок, що й. к. м., пан милостивий, знає все, що робилося ними, але жертвує Господу Богу за наші гріхи і пускає в непам'ять все, що діялося. У відповідь вони кричали до неба, дякували Господу

Богу і к. й. м., нарікали на старшину, котра задля власної вигоди завела їх на манівці. Кричали, що як хто буде бунтувати, то вони самі такого, навіть рідного батька, будуть убивати. Врешті пан воевода, скасувавши царські уряди, підняв із землі булаву і від імені к. й. м. віддав її Хмельницькому. Другу ж булаву він віддав Носачу на обозного, що було прийнято із вдячністю та ентузіазмом. Врешті пан воевода вимагав, щоб [козаки] свою вірність підтримали присягою тут же, в церкві. Всі закричали, що вони всі готові до присяги і з цим пішли до церкви. Там вони подякували Богу, а потім поставили аналой посередині церкви, а на ньому – Євангеліє і в дуже урочистій формі присягли, голосно повторюючи за писарем (слова присяги). Не з примусу, але добровільно вони з великою охотою тиснулися до присяги і відприсягалися московського царя та його урядів. Після виходу з церкви їх достатньо частував пан гетьман. Бенкет тягнувся кілька годин до ночі, при цьому потужно били з гармат. З особливою честю вони згадували королеву її м., пані нашу милостиву, віддаючи належне особливій турботі й. к. м., завдяки чому вони після таких значних провин були милостиво приведені до королівської милості і до єдності з Річчю Посполитою.

На другий день, тобто 21 листопада, знову була рада, у котрій тільки читали привілеї, дані з сейму Війську Запорізькому, їх слухали у великій тиші з увагою і були ними дуже задоволені. Вони сердилися й нарікали на старшину за те, що вона їм не читала привілеїв і не ознайомлювала з ними, кажучи, що якби нам читали ці привілеї, то ніколи б не дійшло до чогось поганого, ми задовольнялися б ними.

Була рада і втретє наприкінці листопада. Там козацькі емісари добивалися, щоб Семен тут же склав печатку, яка мала б бути віддана пану Тетері, що й сталося. Пан Тетеря помірковано декларував, що коли б у Війську Запорозькому сталася б якась відміна і незичливість проти природного пана, “то тоді я не тільки печатки, але й України не хочу знати”. При цій okazji він багато казав їм про московське тиранство, про царські замисли, котрі зрозумів, коли був послом у царя, і т.д. Всі закричали: “Не дай, Боже, нам думати про царя або про бунти. Просимо, щоб ти керував молодістю Хмельницького, а ми на тебе покладаємо відповідальність за наших дружин, дітей і майно” і т. д.

Цього ж дня з ради і в раді складено листи до Мишецького, коменданта в Переяславі, щоб той не мав жодних надій і сумніву в тому, що Військо Запорозьке поклонилося пану своєму природному, щоб Мишецький вийшов з городів, не чекаючи, доки козаки всіма силами разом із ордою не наступлять на нього і не підуть вглиб Московської держави; щоб не вірили Сомченку, бо це шалений чоловік і насправді ніхто до нього не в’яжеться і не буде в’язатися. До Сомченка також написали, щоб він більше не крутив і не заробляв на катівську руку. Також були послані листи до Києва, до князя Борятинського, а універсали – до всіх задніпрянських полковників, щоб вони вважали Сомченка зрадником і не слухали його універсалів. Задніпрянці ж, окрім самого Сомченка, не бунтують, а про Ніжинський та Чернігівський полки чути, що вони вже повернулися і тримаються разом з Хмельницьким.

У цій же раді був консиліум про те, як вигнати московитів з городів. Не бракувало таких, особливо з Переяслава, вирізати їх, ухвалили ж виступити

під Переяслав разом частині Чигиринського та Канівського полків і повністю Прилуцькому, Полтавському й Миргородському. Ніжинцям і чернігівцям порадили і послали до них з тим, щоб вони постаралися за будь-яку ціну вигнати московитів. Просили й. м. пана воеводу, щоб він поклопотався у й. м. пана коронного маршалка, щоб той одночасно скерував орду за Дніпро під Переяслав і щоб послав також з 20 хоругв польської кавалерії.

Також впросили й Носача, щоб він їхав до й. м. пана маршалка для розквартирування війська і дали йому інструкцію, щоб він добився звільнення самого корсунського шляху, бо гетьмани, артилерія, і вся найголовніша старшина вже на цьому шляху; скрізь дозволили стацій і взагалі дозволили, щоб і козаки, котрі не були у таборі під Слободищами, видали хліб жовнірам. Доручили йому також, щоб він поскаржився на орду, бо ординці палять, стинають і взагалі діють вороже. Через нього ж вони обіцяли і підтвердили це письмово, що, як і вирішено, полки рушають під Переяслав.

Так щасливо й добре закінчилася рада. Також добре і згідно з бажанням ради Носач все виконав у й. м. пана маршалка; той ще й обдарував його і відправив назад дуже задоволеного і піднесеного на духу. Після його відправи і впорядкування війська, й. м. пан маршалок, здійснивши все, що належало, повернув до Олики, а й. м. пан воевода повернув до свого дому, на Волинь.

У Кракові, в кам'яниці Шоберівській на Вендеце, дня 5 січня 1661 року [надруковано] згідно з королівським привілеєм.

Merkuriusz Polski. – Kraków, 1960. – S. 51–55. Опубл.: *Мицик Ю.* Козацька рада в Корсуні (листопад 1660 р.) в описі першої польської газети // Корсунський часопис. – Корсунь-Шевченківський, 2008. – №. 20. – С. 4–6. Переклад з польської мови.

№ 209

1661 р., липня 4. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Загорівському на волинське підчаштво

Jan Kazimierz etc. Oznajmuiemy etc. Największa ta fest każdej Rzeczyptej szczęśliwość i napewniejsza ztąd jej stałość, kiedy znakomite czyny i przysługi w ojczyźnie, jeśli nieznacznymi fortunami zawdzięczone, przynamniej honorami przyozdobione bywaią. Tym bowiem i inszym daje się powód i pobudka do wszelakich cnot, kiedy jej zapłatę nieuchybną wdzięczności i nagrody od monarchów drudzy odnoszą. Zasłużył te od nas urodzony Stefan Zahorowski, chorąży chorągwi kozackiej wielmożnego woiewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, jako pod przeszłe większe państw naszych zamieszanie stateczną ku nam wiarą, tak tesz traktowaniem usługi woiennej, zdrowiem i substantią odważnym i znacznie uszkodzonym. Której jego cnoty od samych że wielmożnych wodzów osobliwie wzięliśmy świadectwo, a zatym, gdy się na ten czas okazyje nie podają, oświadczenia szcudroblivej ręki naszej podanej okaziej przyozdobienia onego urzędem podczastwa wołyńskiego, po śmierci urodzonego Pawła Hulewicza, podczaszego wołyńskiego, przypadłego do dispositiej naszej, zażyliśmy.

Jakosz onemu pomieniony urząd dajemy i conferujemy niniejszym listem naszym, aby go ze wszystkimi praerogatiuami, z prawa i zwyczaju do niego należącymi, tenże urodzony Zahorowski trzymał, zażywał do ostatnich dni życia swego albo dostąpienia wyższego urzędu lub godności jakiej. Co do wiadomości wszystkich, mianowicie dignitarzów, urzędników i wszystkich stanu rycerskiego wdztwa Wołyńskiego obywatelów przywodząc, mieć po nich chcemy, aby urodź. Stefana Zahorowskiego za prawdziwego podczaszego wołyńskiego znali, onego przy praerogatiuach, miejscu temu urzędowi należących całe zachowali dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary przy podpisie ręki naszej pieczęć koronną przycisnąć rozkazaliśmy.

Dan w Warszawie dnia czwartego mca lipca roku Pańskiego tysiąc sześćset sześćdziesiątego pierwszego, panowania naszego polskiego XIII, szwedzkiego XIV.

Jan Kazimierz, król. Miejsce pieczęci kancelariej mniejszej koronnej, Jan Gniński, regent kancel[lariej] koron[nej].

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 74. – С. 235–236. Мова польська.

№ 210

1661 р., вересня 9. Варшава. – Нобілітаційний привілей короля Яна Казимира Ханенкам

W imię Pańskie amen. Na wieczną następującej rzeczy pamiątkę. My, Jan Kazimierz, z Bożej łaski król polski, wielki xiążę etc.

Oznajmujemy wszem wobec i każdemu z osobna, komu to teraz i napotym wiedzieć będzie należało. Lubo sama przez się tak świetna jest cnota, że do głosu swej imprezy obcych nie potrzebuje kolorów, tak zacna, że nieśmiertelna pod tryumfalnymi jej chorągwiami żołą bierze sława, same do jej dyamentowych kołaią retyrat honory, jako te nad którą pod słońcem nic lepszego, nic piękniejszego nic piękniejszego, nic oczom i uszom ludzkim przyjemniejszego. Ozdobne jednak jej tym barzej jaśnieją promienie, im większą do wysokiego monarchów rozsądku biorą cenę znamienite z nieprzyjaciół zwycięstwa, chwalebny tryumfami ochotną przeciwko ojczyźnie miłość w zrobionych z podziwieniem samej natury colossami, odważną na gwałtowne impety dzielność to laurowymi, to złotymi zdołała i płaciła starożytność honorami. W naszej Koronie Polskiej samym cnota szlacheckim kontentuie się klejnotem i nie dziw, bo komusz wolność i swoboda najcenniejsze natury ludzki przysmaki nie są smakowite, umysł ludzki jako jest swobodny w ciele, tak i część, której panuje do tejsze pobudza swobody. A ponieważ szlachetni wiek młodości swej marsowym poświęciwszy w Wojsku Zaporowskim zabawom, tak jako się odważnemu rycerskiemu godzi mężowi, na każdym placu stawał: gromadne hufce pogańskie częstokroć z wielką u swoich pochwałą, z większą w nieprzyjacielskich wojskach szkodą gromili i insze wiary, cnoty i życzliwości swojej ku nam, panu swemu, wyświadczyli dowody. Aby tedy za tak wysokie cnoty i odwagi swoje rycerskie, żeby i Rzeczyptej i naszą królewską uznał szcudroblliwość onego za radą i zezwoleniem panów rad naszych tak koronnych, jako i WXL, na ten czas przy boku naszym będących, przychilijac się do pakt Hadziackiej i

Cudnowskiej kommissyey i onych od Rzeczyptej sejmowymi konstytucyami approbacyej, a przy tym czyniąc to na osobliwe zalecenie i instancję urodzonego hetmana Wojsk naszych Zaporoskich, onych klejnotem szlachectwa polskiego udarować i szlachciami polskimi kreować umyśliliśmy, jakosz darujemy i kreujemy niniejszym przywilejem naszym, obiecując to za tym i assecurując u wszystkich stanów Rzeczyptej na sejmie przysłym efficare, że terazniejszy przywilej nasz constitutione regni approbowany będzie, czyniąc jednak teraz i napotym onychże godnymi i potomków, także successorów ich obojej płci, z liniej albo lędzwi ich pochodzących, wszelakich praerogatyw, praw, wolności, głosu, miejsca, honorów, urzędów i godności, którychkolwiek stan rycerski albo szlachta polska zażywa i nimi się zdawna szczyi, aby ich oni, także i potomkowie ich, także successorowie wolno zażywali i nimi się szczyili na wieki. Co się zaś tknie herbu, którym się każdy szlachcic polski szczyić własnym powinien, ten mu taki daiemy: wieża murowana czerwona a nad nią gwiazda złota w błękitnym polu i takasz gwiazda w hełmie będzie, co iest znakiem onychże rycerskiej czułości, cnoty i dzielności. Tego tedy herbu we wszystkich swoich sprawach, także na aktach publicznych i prywatnych zwyczajem szlachty polskiej oni i potomkowie ich zażywać będą. Co do wiadomości wszystkich, mianowicie dygnitarzów, urzędników i wszystkich tak duchownych, jako i świeckich, stanu rycerskiego obywatelów koronnych i Wielkiego XL i innych wszelkiej condyciej i stanu ludzi przywodząc, mieć po nich chcemy i roskazujemy, aby mianowanych ślachtetnych Chanenków i potomków ich oboiej płci, ex lumbis eorum proceden[dentes], za prawdziwą szlachtę polską mieli, znali i przyznawali, w używaniu wolności praw i praerogatyw szlacheckich, których szlachta polska zażywają, jako onym samym, tak i potomkom albo successorom ich żadnej przeszkody nie czynili i owszem w tytule, herbie, miejscu, głosie onym należącym wszędzie i zawsze odpowiadali pod winami, na wymiających praerogatyw szlacheckich prawem pospolitym obostrzonymi. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisałszy, pieczęć majestatową koronną przycisnąć roskazaliśmy.

Działo się w mieście residency naszej Warszawie dnia dziewiątego miesiąca septembra roku Pańskiego tysiąc sześćset sześćdziesiątego pierwszego, panowania królestw naszych polskiego XIII a szwedzkiego XIV roku.

Przy obecności: najwielebniejszego, przewielebnych, wielebnych w panu Chrystusie, jaśnie wielmożnych, wielmożnych, urodzonych Waclawa hrabi z Leszna Leszczyńskiego, gnieźnieńskiego, prymasa i pierwszego xiążęcia Korony Polskiej; Jana Tarnowskiego, lwowskiego arcybiskupów; Jana Gembickiego, płockiego, Mikołaja na Prażmowie Prażmowskiego, łuckiego, administratora opactwa Sieciechowskiego, najwyższego kanclerza koronnego, biskupów; Stefana na Czarnei Czarnieckiego, ruskiego, Hieronima Wierzbowskiego, sieradzkiego wojewodów; Stanisława z Popowa Witowskiego, sendomirskiego, Alexandra Sielskie[go], gnieźnieńskie[go] kasztellanów; Krzysztofa Paca, najwyższego kanclerza WXL, Jana Andrzeja z Raciborska Morsztyna, szwieckiego, Andrzeja Olszowskiego, nominata biskupa chełmińskie[go], referendarzów koronnych; Gottharda Butthlera, podkomorzego koronne[go]; Theodora Donhoffa, podskarbiego nadwornego WXL; Andrzeja Miaskowskiego, opata przemetskiego, regenta kancelaryej wielkiej koronnej; Andrzeja Szmelinga, chorążego nadwornego koronne [go], Thobiasza z Raciborska Morsztyna, łowczego koronne[go]; Jana Aderkasa, podkoniuszego koronne[go]; Euarista Bełżeckiego, pisarza nasze[go] pokojowego; Jana

Żelęckiego, bydgoskiego, Mikołaja Podlódowskiego, radomskiego starostów; Zygmunta Czyżewskiego, suffragana plockiego, Waleriana Rożewskie[go], łęczyckie[go] kanonika, Jarosza Dunina, sekretarzów naszych; Jana Szumowskiego, stolnika sandomirskiego; Alexandra Potrykowskiego, podstolego warszawskiego; Jana Kossa, Jana Borowskiego, Macieja Miaskowskiego, [Michała] Obuchowicza, [Władysława] Tyszkiewicza, dworzan naszych pokojowych; Stanisława Baczyńskiego, Mattheusza Konradzkiego, Stanisława Wysockiego, Macieja Wyszynskiego, Jana Satkowskiego, Stanisława Urbańskiego, Jana Ludwika z Szkowa Rozińskiego[go], kancelariej wielkiej, Szymona Narożnickie[go], Spiczymirza Drzewskiego, kancelariej mniejszej koronnej pisarzów; Adama Plucińskiego, Grzegorza Tłuskiewicza, pisarzów dekretowych referenderanskich, i inszych wielu wiary godnych różnego stanu ludzi obywatelów koronnych i WXL na ten czas zgromadzonych. Jan Kazimierz, król. Miejsce pieczęci majestatowe wiszącej. Stefan Hankiewicz, je.kr. mci sekretarz i pisarz, m[anu] p[ro]pi[a].

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 98. – С. 271–274. Мова польська.

№ 211

1661 р., жовтня 4. Нови Двур. – Привілей короля Яна Казимира Олександрю Жабокрицькому на брацлавське чашниківство

Jan Kazimierz etc. Oznajmujemy. Ta iest największa każdej Rzeczyptej szczęśliwość i napewniejsza ztąd jej ztąd jej stałość, kiedy znakomite czyny i przysługi w ojczyźnie, jeśli nieznacznymi fortunami zawdzięczoni honorami, przynamniej przyozdobione bywają. Tym bowiem i inszym daje się powód do wszelakich cnot, kiedy jej nieuchybną wdzięczności i nagrody od monarchów drudzy odnoszą zapłatę. Zasłużył tę od nas urodzony Alexander Żabokrzycki, który młodość swoją, jako tylko arma capussere mógł, marsowym oddawszy zabawam, począwszy od pilaweckiej jescze żadnej nie omieszkał ekspedycyey, którejby mężnym sercem a odważnym animuszem impety nieprzyjacielskie, nie bez znacznych a szkodliwych na ciele swoim szwanków, pierśiami swoimi wytrzymauiąc, swojej nam i całej Rzeczyptej nie oświadczył życzliwości. A zatym takową jego cnotę, a nad to cale i nienaruszenie nam zawsze dotrzymaną wiarę należywym chcąc przyozdobić honorem onemu dla tym większego nam i Rzptej zasługowania się a dla oświadczenia chęci naszej przeciw ludziom zasłużonym urząd czesznikowstwa braclawskiego po postąpieniu na podsędkowstwo braclawskie urodz. Mikołaja Żabokrzyckiego, czesznika braclawskiego, do nas i dyspozycyey naszej przypadły, dać i konferować umyśliliśmy, jakosz dajemy i konferujemy tym listem naszym, tak aby pomienione[go] urzędu ze wszytkimi jego prawami, wolnościami, miejscem, praerogatywami, z prawa lub z zachowałego zdawna zwyczaju do tego urzędu należącymi, zażywał, miał, trzymał, asz do ostatniego kresu życia swego albo tesz wyższej godności dostąpienia. Co do wiadomości wszytkich, osobliwie jednak dygnitarzów, urzędników i wszystkiego stanu rycerskie[go] wdztwa Braclawskie[go] obywatelów przywodząc, mieć chcemy, aby odtąd przerzeczonego Alexandra Żabokrzyckie[go] za

czesznika bracławskiego znali, mieli i poważali, onego przy praerogatywach, miejscu, wolnościach i pożytkach, do tego urzędu z prawa albo zwyczaju dawnego należących, zachowali dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary przy podpisie ręki naszej pieczęć koronną przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Nowymdworze WXL dnia czwarte[go] miesiąca października roku Pańskiego tysiąc sześćset sześćdziesiątego pierwszego, panowania naszego polskiego a szwedzkiego XIV roku.

Jan Kazimierz, król. Miejsce pieczęci wielkiej koronnej.

Stefan Hankiewicz, sekretarz j. k. m. i pisarz, m[anu] p[ropri]a.

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 101. – С. 279–280. Мова польська.

№ 212

1661 р., листопада 3. Долгінув. – Привілей короля Яна Казимира Францішку Чапському на володимирське писарство

Jan Kazimierz etc. Oznajmujemy etc. Powinności nasze królewskiej rzecz przystojna bydź rozumiemy, abyśmy ludzi zasłużonych łaską i dobroczynnością naszą przyozdabiali. Między którymi bacząc my urodzonego Franciszka Czapskiego, z dawnych lat, osobliwie pod blisko przeszłe częstymi wojnami zamieszane czasy, nam i Rzeczyptej dobrze zasłużonego, tudziesz doświadczoną w rzeczach i funkcjach publicznych biegłość, a nad to prawa pospolitego umiejętność uważając, chętnieśmy na to zezwolili, abyśmy mu, za zgodnym między czteroma kandydatami na sejmiku electionis od dygnitarzów, urzędników i wszystkich stanu rycerskiego obywatelów ziemie Włodzimirskiej pro morę et instituto przodków swych odprawionym obraniem, urząd pisarstwa ziemie Włodzimirskiej, po śmierci urodzonego niegdy Horaina wakuiący, do nas i dyspozycyey naszej przypadły, dali i konferowali, jakosz ze wszystkimi prawami, praerogatywami, miejscem i obuencyami, z prawa lub dawnego zwyczaju do tego urzędu służącymi, onemus z trzymania i używania dajemy i konferujemy do ostatniego kresu życia jego albo tesz wyższej jakiej godności dostampienia. Co do wiadomości wszystkich, osobliwie jednak dygnitarzów, urzędników i wszystkiego stanu rycerskiego ziemie Włodzimirskiej obywatelów, przywodząc, mieć po nich chcemy, aby odtąd nie kogo innego, tylko przerzeczonego urodź. Czapskiego za pisarza ziemie Włodzimirskiej znali, mieli i poważali, onego przy praerogatywach, wolnościach, miejscu i pożytku, do tego urzędu z prawa i zwyczaju pospolitego pospolitego należących, zachowali dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy, pieczęć koronną przycisnąć rozkazaliśmy.

Dan w Dołhynowie WXL dnia trzeciego miesiąca listopada, roku Pań[skiego] tysiąc sześćset sześćdziesiątego pierwszego, panowania nasze[go] polskie[go] i szwed[zkiego] XIV. Jan Kazimierz, król. Miejsce pieczęci wielkiej koronnej. Stephan Hankiewicz, sekretarz je. kr. mci, m[anu] p[ropri]a.

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 102. – С. 280–281. Мова польська.

1662 р., вересня 4. Львів. – Номінація королем Яном Казимиром Мельхіора Стаміровського львівським чашником

Officium praesens castrensis capitanealis Leopoliensis ad personilem nobilis Floriani Strzelecki oblationem priuilegium sacrae regiae maiestatis super pincernatum Leopoliensis generoso Melchiori Stamirowski infrascriptum prodebito officii sui suscepit de tenore tali.

Joannes Casimirus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuoniae, Smolensciae, Czernichouiaeque, nec non Sueccorum, Gottorum, Vandalorumque haereditarius rex. Significamus praesentibus literis nostris quorum interest uniuersis et singulis, id semper nobis curae fuit, quod nostri muneris est et magnis semper commune principibus, ut viros generis splendore, maiorumque suorum ac suis meritis conspicuos ad honores et dignitates pariaque reipublicae promoueamus officia. Cum vero generosus Melchior Stamirowski venator Sanocensis ad antiquissimae familiae suae amplitudinem et praeclara maiorum suorum gesta etiam propria tam pacis, quam belli tempore accumulauerit merita, ita nos indefesso de nobis reque publica merendi studio sibi deuicit, ut nullam afferentem sese praetermittere velimus occasionem, qua non ipsi nostram regiam contestemur munificentiam, excellentemque illius virtutem ad altiora contententem sublimiori collochemus solio. Quod et ad praesens faciendum duximus, cum vacantem morte generosi Sebastiani Kochanowski pincernatum Leopoliensem ipsi dandum et conferendum esse duximus et constituimus, prout quidem cum omnibus iuribus, praerogatiuis et obuentionibus eidem muneri de lege vel consuetudine seruientibus, tenendum, habendum et possidendum ad extrema vitae suae tempora vel maioris alicuius dignitatis seu officii assecutionem, damus et conferimus hisce literis nostris. Quod omnibus et singulis quorum interest, praesertim vero dignitariis, officialibus, cunctaeque nobilitati terrae Leopoliensis notum esse volentes mandamus, quatenus ab hinc dictum generosum Melchiorem Stamirowski venatorem Sanocensem pro vero et legitimo pincerna Leopoliensi habeant et agnoscant, eidemque de loco, iuribus, praerogatiuis et obuentionibus idem munus de lege seu usu recepto concernentibus respondeant et ab omnibus responderi curent, pro gratia nostra. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo regni communiri iussimus.

Datum Leopoli die IV mensis Septembris anno Domini MDCLXII, regnorum nostrum Poloniae et Sueciae XV anno. Joannes Casimirus rex. Locus sigilli maioris cancellariae regni. Andreas Miaskowski abbas Praemetensis regens cancellariae regni.

Переклад

До уряду та актів львівських гродських старостинських особисто шляхетним Флоріаном Стшелецьким облятовано привілей ЙКМ на львівське чашництво шляхетному Мельхіору Стаміровському, впис згідно зі своїми службовими обов'язками зробив такого змісту.

Ян Казимир, Божою ласкою король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жемайтійський, лівонський, смоленський, чер-

1919
Pro parte Stamirowski Krui
legi obblata

Officium quod Castrey Captae Legos ad personam Noti
li Stamirowski obblatae Privilegia Caroli
Regis Maiestati suae Praesentia Legos Senatus Mel
chior Stamirowski in praesentia praesentis Officii sui su
perut De Senore tali

Joanni Sapienti Dei gratia Rex Henricus Magnus Dux
Lithuaniae Russiae Prussiae Silesiae Sandomichiae
et Poloniarum Ramechurug nec non Sueconum Dux
Vandeburgus Suedicus Rex.

Siquidem praesentibus Legis nostris quoniam interest
Conveniri et singulis In senatu nobis fuit quod
nobis muniti est et magis saepe convenire Principibus
et Vires generis Imperatore nationem Poloniae ac sui me
ritis Conducere ad honores et dignitates variis Regibus
promoveant Officia sua vero Innotuit Melchior Stami
rowski Venator Senatus ad antiquissimas Facultates sub
amplitude et proclara Maestria sua gesta et in
propria tua pacis quae bello tempore accumulaverunt mente
Stamos in defuncto de nobis Regis publice muniti su
dis In demum ut nullatenus afferentes se se poter
mittere Velinas occasiones quae non ipsi Nobis Regiam

нігівський, а також Швеції, Готії, Вандалії володар. Змістом цієї нашої грамоти повідомляємо всім і кожному зокрема, кого цікавить, що завжди турбуватись будемо, обов'язок маючи і завжди до більшого суспільного добра (прагнучи), щоб мужів шляхетних показати і для більшої їх нагороди, для почестей і гідності і данині державі виносимо цей уряд. Власне ж шляхетний Мельхіор Стаміровський, сяноцький ловчий, який достоїнства своїх далеких предків і видатні свої численні справи, як під час миру, так і війни нагромаджував, отже ми, неустанно про нашу і публічну справу гідно стараючись, жодного внеску заповідати при нагоді не хочемо, щоб не нашу королівську щедрість засвідчував, а видатні інших чесноти для підвищення старатися помножувати будемо королівською владою. Що від цього впроваджуємо, зі звільненням внаслідок смерті шляхетним Себастьяном Кохановським львівського чашництва, надання і встановлення запроваджуємо і затверджуємо, щоб зі всіма правами, привілеями і данинами, обтяженнями, які з права або звичаю повстали, на тримання, володіння і посідання до кінця його життя або до отримання більшого уряду чи гідності даємо і встановлюємо цією нашою грамотою. Для цього всім разом і кожному зокрема, кого цікавить, особливо достойникам, урядникам та шляхті Львівської землі хочемо дати розпорядження, щоб згаданого шляхетного Мельхіора Стаміровського, сяноцького ловчого, за правдивого і законного львівського чашника мали і визнавали, і йому на місці за всі права, привілеї та данини згідно із законом чи звичаєм прийняті відповідали і від інших відповідальності вимагали, за нашу ласку. Для засвідчення цієї справи дана грамота нашою рукою підписана і підтверджена печаткою королівства.

Дано у Львові 4 вересня року Божого 1662, панування нашого польського і шведського – 15. Ян Казимир король.

Місце печатки великої королівської канцелярії.

Анджей Мясковський, опат премецький, регент королівської канцелярії.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 412, с. 1919–1921. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 214

1663 р., березня 18. Львів. – Привілей короля Яна Казимира Павлові Тетері на гетьманство

Jan Kazimierz etc. Wiadomo czyniemy tym listem naszym wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy. Lubo i bez wszelkiej przysady, bo z natury jest piękna i ozdobna cnota, lubo sama sobie obfita nadgroda, tam dopiero jednak najznakomitszy bierze szacunek i cenę, tam powszechnie z świata zalecenie, gdzie i pospolitości nie tylko ludzi i gminu otrzymywa dank i chwałę, i od monarchiej ziemskiej śmiertelności niepodległe na swoje świadectwo i twierdzą, inaczej uboga ieszcze, jakoby w sławę i powleczoną cieniami nieznanomości, niezdolna według swojej wielkości pokazuje się, i jako własnej swojej piękności i wspaniałości, choćby tesz naj-

bardziej wślawniona u pospółstwa przy skazitelnym faworze podległa odmianie wydawać nie może, tak i przeciwko przeciwnościom trwałego i pomyślnego sobie obiecować szczęścia, póki jej wielowładna nie ukoronuje ręka, wspiera i nie utwierdzi powaga. Wrodzoną tę i właśnie przyrodzoną snadno uznać uważić cnotę w urodzonym Pawle Teterze, stolniku połockim, sekretarzu i dworzaninie naszym, której, jako zawsze, do lat doskonałych od młodości krzewiły się przymioty nauk wyzwolonych przyozdobioną umiejętnością, tak przyszedszy do doskonałości dojrzałe dobru pospolitemu wydała pożytki. Albowiem tylko co po ciężkim w państwach naszych zamieszaniu i paroxyzmach tej ojczyzny, które z dopuszczenia Bożego poniosła przez oderwanie i rozerwanie członków i sił Rzptej i okolicznych prawie nieprzyjaznych sąsiad naszcie gwałtowne i nawalne, za łaską znowu Bożą i zporządzeniem dziwnym, za zjednoczeniem z Rzptej siłami i powróceniem do należytego nam posłuszeństwa Wojsk naszych Zaporowskich, od tychże Wojsk posłany, stanął przed maiestatem naszym i uznał, którą zwykliśmy oświadczać poddanym clementią, wierne zaraz oddawszy poddaństwo, do powinnej nam wiódł zawsze i przywiódł wiary i życzliwości Wojsko Zaporowskie, od tegosz czasu w nieporuszonem żadną siłą fatorum do usługi naszej zostając umyśle, zostawał oraz i przy boku naszym, więcej dotrzymanie cnoty przysięgłą jako panu przyrodzonemu ważąc sobie wiarę, niżeli inne wszystkie wsparcia albo zatrzymania szczęścia swego okazyje. Jakich na tej usłudze, bo obecnie prawie zostając i w poselstwach do Wojska naszego Zaporowskiego, które opanowała była znowu moskiewska potęga i chytróść, nie uchraniał się dla nas i Rzptej niebezpieczeństw zdrowia, jakich nie czynił w potrzebach różnych odwag, jakich uszczerbków i zguby substantiej z szczerą ku dobru pospolitemu życzliwością, i jakiego nie czynił starania, przywrócenia i zatrzymania w jedność z Rzpłą Wojska naszego Zaporowskiego. Kto nie widział i w samym Wojsku tym, któreże samo wierne nam i życzliwe, wiernego też nam i życzliwego niemniej Wojsku na usłudze na ten czas naszej zostającego sługę, za swego po dobrowolnym położeniu buławy urodzonego Jerzego Chmielnickiego, hetmana zaporowskiego, wolnymi i zgodnemi głosami i affektami obrało hetmana. Uważyło to bacniej że takowe najlepiej cnota sprawuje urzędy, a przejrzało się też dobrze nie tylko w przyrodzonych, ale tesz i nabytych przymiotach między sobą urodzonego, przystojnie wychowanego, zrosłego i dojrzałego, znając i upatrując przezornie, że nie priuatom, ale do dobra pospolitego potrzeb i wygod zasłużonego nam dobrze Wojska Zaporowskiego jako zwykł zawsze przykładać się staraniem swym, będzie, a w też zatym u nas przystępne i łatwe we wszystkich żądzach Wojska ucho i serce przychyłne, jakosz który los szczęścia potkał wdzięczność i godność zasłużone[go] Wojska, od Wojska tesz sprawiło i podało nam tym większą sposobność do oświadczenia mu łaski królewskiej. Z tej na ten czas i uważnego rozsądku naszego, za zdaniem panów rad naszych, gdy wszystko wojsko zgodnym hetmana swego zaporowskie[go] obraniem w pomienionym urodzonym Teterze Pawle uznało dzielność i sposobność wszelaką do buławy, i my rzetelnem potwierdzeniem tego wieczności zostawujemy i podajemy pamiętkę. Tym tedy listem naszym na urządzie hetmaństwa zaporowskiego pomienionego urodzonego Pawła Teterę potwierdzamy i umacniamy, tak aby buławę tę oraz j starostwo Czehryńskie z powagą hetmańską nad wszystkim Wojskiem naszym Zaporowskim ze wszystkimi prawami, praerogatiuami, wolnościami i dochodami, zdawna i według pact przez commissię hadziacką z Wojskiem Zaporowskim uczynionych, przez nas

i Rzptę na sejmie potym znowu przez wielmożnych hetmanów naszych koronnych pod Cudnowem i constitutią ostatnią potwierdzonych, do tegosz urzędu hetmańskiego należącemi, trzymał, miał i oną władał, aż do ostatniego kresu życia swego. Co do wiadomości wszech, a mianowicie urodzonym i szlachetnym sędziom generalnym, wojskowym, pułkownikom, assawułow, pisarzom, setnikom, atamanom i wszytkiej pomienione[go] Wojska starszyźnie na Zaporozżu, Zadnieprzu i z tej strony Dniepru zostającej, także wszytkiej czerni wobec podawszy, mieć chcemy i roskazujemy, aby zwysz pomienionego urodzonego Pawła Teterę od tego czasu za własnego i prawdziwego hetmana Wojsk naszych Zaporowskich mieli i znali, władzy i jurisdicției jego hetmańskiej posłuszni byli i onego cale i nienaruszenie przy prawach, wolnościach i dochodach, do urzędu tego należących, zachowali. Na cośmy się dla lepszej wiary i wagi ręką naszą podpisali i pieczęć koronną przycisnąć roskazali. Dan we Lwowie dnia osmnastego miesiąca marca roku Pańskiego tysiąc sześćset sześćdziesiątego trzeciego, panowania królestw naszych polskiego i szwedzkiego piętnastego roku.

Jan Kazimierz, król. Pieczęć zawieszona w puszcze srebrnej wielka koronna. Stephan Hankiewicz, króla je[go] mci sekretarz i pisarz.

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – № 114. – С. 304–307. Мова польська.

№ 215

1663 р., вересня 11. Вишня. – З ухвали Вишенського сеймику, що зобов'язала бурґрабія львівського виділити приміщення для проведення судових за-сідань та зберігання актових книг

[...]

25. Zamku niższego lwowskiego wielką desolacją w rozwadze mając, iż dla wielkiego zrujnowania ani księgi ziemskie swojego złożenia ani Ichmć pp. urzędnicy grodzcy, których assidua praesentia jest bardzo potrzebna wczesnego nie mogą mieć reclinatorum, przeto IMć p. pisarz ziemski z pany komornikami dabit operam, aby te księgi w ostatnią nie przyszły korupcją i zniszczenie, one na miejscu wczesnem, póki się sklep nie da poprawić albo nowego nie kupią, chować będą. A pp. mieszczanie za pisaniem p. burgrabiego podług prawa tak sklepu na złożenie ksiąg bronić nie mają, jako też i IMciom pp. urzędnikom grodzkim wczesną dać zawsze residencyą powinni. Także też IMciom pp. sędziom sądów ad praesens reasumowanych i IchMciom pp. urzędnikom ziemskim na roki i sądy zjeżdżającym i inszym obywatelom i na cancellaryą gospody wczesnie p. burgrabia bez wszelkiej renitencyej zapisze i będzie zapisywał.

[...]

Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwow, 1911. – T. XXI. – Nr. 201. – S. 370–371. Мова польська.

№ 216

1663 р., вересня 21. Табір під Лубнами. – Універсал гетьмана Івана Брюховецького про взяття під свою протекцію військового товариша полку Ніжинського Марка Кимбаровича

Іванъ Брюховецкій, гетман зъ верным Войском его царского прес. велич. Запорозким.

Всей старшинѣ и чернѣ Войска вѣрного его царского пресвѣтлого величества Запорозкого, а особливе пану полковныкови нѣжинскому, и сотникови, и атаманови глуховскому и кому тилко показано сее писаня наше будетъ, иж якоsmo першым унѣверсаломъ нашим обваровалы и под оборону и протекцию свою взяли пана Марка Кимбаровича, товариша полку Нѣжинского, обивателя глуховского, так и теперь под оборону нашу беремъ, пилно од каждого из Войска Запорозкого жадаючи, и сурово приказуючи, абы ему жаден, такъ в дому, в фолваркахъ, во вшеляких набытках не важился и найменшой кривды, шарпаня чинити, также в заживаню своим безпечным был, а если бы хто найменшую кривду в чом колвек учинил, теда скоро, за донесеням до нас скарги, обещуем таковых сурово горломъ карати без жадное фолкги, що иначей абы не было.

Дан в таборѣ под Лубнями, дня 21 септеврія, 1663.

Іванъ Брюховецкій, звышменованій гетманъ.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 199. – С. 301–302.

№ 217

1663 р., листопада 17. Батурин. – 3 Батуринських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписами козацької старшини, про порядок утримання гетьмана та генеральної старшини

[...]

1

В прошломъ в 171 году, іюля въ 11 день, къ великому государю царю и великому князю, Алексѣю Михайловичу, всея Великія, Малыя и Бѣлыя Россіи самодержцу, къ его царскому пресвѣтлому величеству, писалъ Мефодій, епископъ Мстиславскій и Оршанскій, съ нѣжинскимъ протопопомъ Семіономъ, что ты, гетманъ Іванъ Брюховецкій, вседушно промыслъ имѣете, откуда бы взять хлебныхъ запасовъ великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества, ратнымъ людемъ, которые нынѣ, также и впредь, будутъ для обороны отъ непріятельскихъ приходовъ въ малороссійскихъ городѣхъ; и велѣлъ ты, гетманъ, со всѣхъ мельницъ во всѣхъ полкахъ хлѣбные запасы собирать и въ анбары сыпать, чтобъ къ Семенову дню изготовить. А по чему хлѣбныхъ запасовъ ратному челоуѣку дать, также и воеводамъ и начальнымъ людемъ чѣмъ сытымъ быть, о томъ великій государь, его царское пресвѣтлое величество, пожаловалъ тебя,

гетмана, чрезъ его епископово прошеніе, велѣлъ къ тебѣ прислать кого пригоже, чтобъ съ вами, гетманомъ, о томъ о всемъ подлинно договорясь, постановить и въ совершенье привести не замочавъ. А съ окольничимъ и намѣстникомъ галицкимъ, со княземъ Даниломъ Степановичемъ Великаго Гагинымъ съ товарищи, то дѣло для скорого его отъѣзда къ Москвѣ, и для твоего гетманскаго отхода противъ непріятелей къ Днѣпру, въ совершенье прійтить не могло.

И великому государю, царю и великому князю, Алексѣю Михайловичу, всея Великія, Малыя и Бѣлыя Россіи самодержцу, его царскому пресвѣтлому величеству, Войска Запорожскаго гетманъ, Иванъ Брюховецкій, и судьи, и полковники, и вся старшина, били челомъ, а въ Батуринѣ его царскаго пресвѣтлаго величества, тайныхъ дѣлъ дьяку, Дементію Башмакову, да дьяку Евстрату Флорову говорили, чтобъ великій государь, его царское пресвѣтлое величество, пожаловалъ ихъ, велѣлъ для скудости малороссійскихъ жителей и для разоренья отъ непріятелей городовъ и мѣстъ, имать у нихъ своего царскаго пресвѣтлаго величества ратнымъ людемъ на прокормленіе, которые люди в малороссійскихъ городѣхъ для обороны отъ непріятелей малороссійскихъ жителей нынѣ есть и впредь будутъ:

Воеводамъ по мельницѣ съ двѣмя колесы, головамъ и полковникомъ по пятидесять осмачекъ, подполковникомъ и маіоромъ по двадцати по пяти осмачекъ, ротмистромъ и капитаномъ по двадцати осмачекъ, порутчикомъ и прапорщикомъ, и сотникомъ по десяти осмачекъ; рейтаромъ и драгуномъ, солдатомъ и стрѣльцомъ по четыре осмачки всякому человѣку на годъ муки ржаныя.

А какъ малороссійскихъ городовъ и уѣздовъ жители обѣихъ сторонъ Днѣпра будутъ в соединеніи, и милостію Великаго Бога и великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества счастьемъ, непріателемъ отпоръ будетъ данъ и война успокоится, и сборѣхъ хлѣбныхъ запасовъ на прокормленіе ратнымъ людемъ, какъ великій государь, его царское пресвѣтлое величество, укажетъ.

И на той статьѣ подписано:

Царскаго пресвѣтлаго величества Войска Запорожскаго гетманъ Иванъ Брюховецкій приписалъ рукою власною.

Войска Запорожскаго судья Юрьи Незамай съ гетманомъ съ Иваномъ Брюховецкимъ по сему писанію бѣтеъ челомъ, а въ его мѣсто, я, Романъ Ракушка, руку приложилъ.

Я, Степанъ Гречановичъ, писарь войсковый генеральный, руку свою власную приложилъ.

А вмѣсто Петра Забѣлы, судьи войскового, да Стефана Иванова, асаула войскового, да Павла Животовскаго, обознаго наказнаго, да Данила Песоцкаго полковника прилуцкаго, да Демьяна Кгуджеля, полковника полтавскаго, да Ивана Плотника, полковника стародубскаго, да Якова Скидана, полковника сосницкаго да Игната Вербицкаго, полковника лубенскаго, да Богдана Щербака, асаула гарматнаго, по ихъ велѣнью, руку приложилъ онъ же, Степанъ Гречановичъ.

Я, дозорца скарба войскового, Романъ Ракушка, подписалъ своею рукою.

К сему челобитью, вмѣсто Матвѣя Квинтовки, полковника нѣжинскаго, по его челобитью, отца епископа Мефодія писарь, Иванъ Васильевъ, руку приложилъ.

Иванъ Цесарскій, обозный генеральный войсковый, сей статьи слушавъ, ѣдучи съ Москвы, въ Карачевъ, приговорилъ быть такъ, какъ она написана; въ томъ, по его Иванову веленю, Кіевскаго полка писарь, Лавринъ Михайловъ, который на тотъ часъ съ нимъ, Иваномъ, съ Москвы ѣхалъ, руку приложилъ.

А Василій Дворецкій, полковникъ царскаго пресвѣтлаго величества, Войска Запорожскаго кіевскій, сію статью подписалъ своею рукою въ Карачевъ, ѣдучи съ Москвы, 172 [года], ноября 29 дня.

172 [года], декабря 8 дня, къ сему челобитью, вмѣсто войсковаго генеральнаго асаула, Парфена Михайловича Нужнаго, да полка Запорожскаго судьи, Василя Ивановича Подсѣненка, по ихъ велѣнью, подъ Москвою, въ селѣ Семеновскомъ, ѣдучи съ ними съ Москвы, писарь полка Запорожскаго, Василей Лукьяновъ, руку приложилъ. [...]

3

В Переясловскихъ статьяхъ 6 статья написана: быти въ Войскѣ Запорожскомъ реестровымъ козакомъ штидесять тысячамъ человѣкомъ, а на жалованье собирать имъ и иныхъ чиновъ людемъ в малороссійскихъ городѣхъ по указной статьѣ, и буде по той статьѣ столькимъ тысячамъ человѣкомъ в казакѣхъ быть, и на нихъ поборы сполна ль въ сборѣ будутъ, или на половину? А какъ мы стояли въ Глуховѣ, и въ то время тамошніе жители и сторонніе люди сказывали, что козаки, и мѣщане, и поселяне, и ихъ земли, и мельницы, и всякіе угодыя, и ранды, и коморы не переписаны и оброковъ ни на что не положено, и сколько нынѣ в войскѣ козаковъ, и что имъ доведется дать царскаго пресвѣтлаго величества жалованья въ годъ, и сколько съ мѣщанъ и со всякихъ ихъ угодій какихъ поборовъ собрать въ годъ мочно, и того тебѣ, гетману, и всей старшинѣ не вѣдомо. Также и козаки безъ переписи, царскаго пресвѣтлаго величества на услугѣ съ тобою, гетманомъ, и съ вами, начальными людьми, бывають не всѣ, ѣздять в полки и изъ полковъ отъѣзжаютъ безъ вашего отпуска, по своей волѣ, а иные и въ войско не ѣздять, а проходитъ имъ то даромъ, а только бѣ козаки и мѣщане, и ихъ земли и мельницы, и всякіе угодыя, и ранды, и коморы были переписаны, и то бѣ все было вѣдомо, и въ смѣту положить козакомъ число, а съ мѣщанъ и съ поселянъ и съ ихъ угодій поборы мочно, и въ избылыхъ никто не будетъ.

И гетманъ, и старшина, сей статьи слушавъ, говорили: что подъ сей военной часъ, когда непріатели стоятъ надъ шеями, реестра учинить и казны собирать не мочно; а какъ военная пора минуется, и въ тотъ часъ будетъ мочно.

[...]

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 179. – С. 261–264.

№ 218

1665 р., березня 8. Лохвиця. – Запис лохвицького писаря Олексія Квіт-ки про таємне передання йому Семеном Чернишенком хабара у розмірі одного таляра з проханням вирізати з книг запис у справі останнього з Демком Виприщенком*

В справѣ Сѣмена Чорнишенка мнѣ, Алеѣею Григорієвичу Квѣтъцѣ, у церквѣ Бжои таляр Сѣмень Чорнишенко далѣ способом потаємным, щобъ его запис с кѣнигъ вирізати розказавъ.

ЦДІАК, ф. 1528, оп. 1, спр. 1, арк. 77. Запис в актовій книзі. Опубл.: Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. – К., 1986. – № 148. – С. 129.

№ 219

1665 р., жовтня 22. Москва. – 3 Московських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписом царя Олексія Михайловича, про порядок обрання гетьмана, утримання гетьмана, старшини і реєстрового козацтва

[...] 2

Также великому государю, его царскому пресвѣтлому величеству, бьетъ челомъ гетманъ съ Войскомъ Запорожскимъ, о вольностяхъ козацкихъ, о судѣхъ, о имѣніяхъ, и о заплатахъ Войску Запорожскому, чтобъ стародавняя права и вольности козацкія, онъ, великій государь, пожаловалъ, и извоилъ подтвердить, и чтобъ козаковъ старшина козацкая, се есть, гетманъ, судьи, полковники, сотники и атаманы въ войскѣ, по городахъ и по селахъ, противъ правъ и звычаевъ стародавнихъ войсковыхъ, судили и карали, а въ тѣ суды козацкіе и въ права войсковыя ни бояринъ, ни воевода, ни стольникъ, ни иной начальный человекъ вступатися и козака въ войскѣ, и по городамъ, и по селамъ, судити и карати не имѣетъ и не будетъ долженъ, oprичъ вышеписанной старшины козацкой; понеже права, вольности и суды войсковыя, въ статьяхъ съ покойнымъ Богданомъ Хмѣльницкимъ, гетманомъ запорожскимъ, учиненныхъ, и въ статьяхъ Переяславскихъ и Батуриныхъ, обережены есть. [...]

Чтобъ на писаря войсковаго городище съ мельницами и со всѣми принадлежностями, такъ якъ за покойнаго Богдана Хмельницкаго, гетмана Войска Запорожскаго, бывало, на двухъ судей войсковыхъ по мельницѣ, на полковниковъ на всѣхъ по мельнице съ двѣмя колесами мучными, и третіе ступное въ себѣ имеющія, а въ какомъ мѣстѣ тѣ мельницы помянутымъ особамъ данные имѣютъ быти, то гетманскому разсмотрѣнью вручится имать.

И великій государь, его царское пресвѣтлое величество, той статьи слушавъ, гетмана Ивана Брюховецкаго и старшину пожаловалъ, велѣлъ той статьѣ быть по ихъ челобитью.

---

* Запис зроблено на чистому полі внизу аркуша із записом справи між Демком Виприщенком та Семеном Чернишенком щодо спільної пасіки, де трапилися великі шкоди з вини останнього.

Также бьетъ челомъ великому государю гетманъ со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ, чтобъ великій государь умилосердился, а по своему государскому изволенію козаковъ, за достоинство его царскаго пресвѣтлаго величества частократно на войнѣ труждающихся, платежемъ потѣшити и оной указати имъ изволилъ, который платежъ, въ то время, по милости своей государской, козаковъ доходить будетъ, какъ число войска росписное станеть.

И великій государь, его царское пресвѣтлое величество, по сей статьѣ велить свой государевъ указ учинить, какъ Войску Запорожскому росписное число станет.

3

О избраніи гетманскомъ и о наданіи на булаву гетманскую

Если судомъ Божиимъ нынѣ и впредь будущему гетману смерть случится, чтобъ промежъ войска Запорожскаго козацкаго, а не изъ инаго какого народа и войска, истиннаго козака гетмана, по стародавнымъ правамъ войсковымъ обирать на гетманство, по указу великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества, при особѣ, отъ престола его государскаго присланной, вольно Войску Запорожскому было. А обранный гетманъ къ Москвѣ ѣздить и великаго государя пресвѣтлыя очи видѣти долженъ будетъ, такъ какъ нынѣ гетманъ нынѣшній по своему обѣщанію, учинил; а по смерти гетманской булаву и знамя большое, и булаву жъ и знамя меньшее, и бунчукъ, и пушки до гетманскаго обирания, и для шатости малороссійскіхъ жителей, долженъ взять обозной войсковой и отвезти къ боярину и воеводамъ, которые в то время будутъ въ Кіевѣ, или въ иномъ въ которомъ малороссійскомъ городѣ.

И великій государь, сей статьи слушавъ, указалъ быть такъ, какъ написана, а боярину и воеводамъ изъ Кіева булаву и знамя большое присылать къ нему, великому государю, к Москвѣ; а какъ по его великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества, указу, и по обранію Войска Запорожскаго новообранный гетманъ будетъ, и въ то время меньшую булаву, и знамя, и бунчукъ, и пушки дано ему будет при обраніи, а булавою ж и знаменемъ большимъ новообраннаго гетмана пожалует великій государь, его царское пресвѣтлое величество, и на подтвержденіе свою государеву жалованную грамоту велить ему дать въ царствующемъ великомъ градѣ Москвѣ.

Чтобъ вся волость Гадицкая при булавѣ была, такъ какъ и за покойнаго Богдана Хмельницкаго, гетмана запорожскаго, было; а въ волости Гадяцкой Зѣнковскаго полка, тѣ города обрѣтаются: Котелва, Опошня, Куземинъ, Грунь Черкасская, Зинковъ, Лютинка, Веприкъ, Рашевка, Комышная, Ковалевка, Бурокъ, чтобъ при Гадичѣ, и тѣ всѣ городки помянутые съ мельницами, съ селами, съ полями и съ иными угоды, къ тѣмъ городамъ лежащими, на булаву гетманскую шли, да въ тѣхъ же городѣхъ мельницы даны будутъ ясауламъ войсковымъ двумъ человекамъ.

И великій государь, его царское пресвѣтлое величество, слушав сию статью, пожаловал гетмана, велѣлъ ему на булаву Гадячъ съ тѣми городами дать.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 180. – С. 267–270.

1665 р. – 3 реляції секретаря Єжи Любомирського Себастьяна Цефалі про політичний та військовий стан Польщі, зокрема про центральні уряди та вищих урядовців

[...]

Jest w Koronie pięciu ministrów stanu senatorskiego i tyłuż w Litwie, idących co do godności następującym, porządkiem: wielki marszałek koronny, wielki kanclerz, podkanclerzy, wielki podskarbi i marszałek nadworny.

Ci niżsi w porządku od wszystkich innych senatorów, daleko są wyżsi od nich we władzy i znaczeniu i dlatego przebywszy wszystkie godności senatorskie postępują na te stopnie, z tych zaś żaden nie zastępuje, chyba minister duchowny mający zostać arcybiskupem gnieźnieńskim lub biskupem krakowskim.

Wielki marszałek koronny, w porządku i znaczeniu pierwszy z ministrów, wielką ma władzę, większą jednak w sprawach uczynkowych niż politycznych. Stanowi od siebie sędziego, który karze nawet gardłem z wolną jednak apelacją do marszałka, w miastach zaś gdzie dwór przebywa jest przełożony nad żywnością. Prowadzi za sobą własne gwardie, niezależne od władzy króla, które w czasie sejmu strzegą bezpieczeństwa publicznego. Wszystkie złe uczynki popełnione w miejscu pobytu dworu wielki marszałek koronny sądzi bez apelacji i bez względu na osoby. Wybiera stanowniczego koronnego, który na sejmach i innych zjazdach przeznacza gospody dla szlachty i pod którego rozkazami jest stanowniczy nadworny. [...] We wszystkich obrządkach publicznych jest pierwszą osobą, przepisuje w jakim porządku odbyć się mają, zaprasza w imieniu króla posłów zagranicznych, w czym wszystkim dworzaniem mu posłuszni jak swemu przełożonemu. Zasiada nawszystkich zgromadzeniach senatu i radach tajemnych tyżących się polityki lub wojny, i uwiadamia senatorów, którzy z nich do nich przypuszczeni być mają. Wchodząc do pokoju królewskiego lub do senatu niesie laskę, godło swej godności, a gdy czy na sejmie, czy na tajnych radach wszystkie stany są zgromadzone wobec króla, nikomu nie solno mówić jeżeli mu wielki marszałek nie da głosu.

Wielki kanclerz jest drugim w godności w. rządzie ministrów, ale co do władzy i kierunku politycznego może być pierwszym nazwany. Wszystkie łaski królewskie-muszą przechodzić przez ręce wielkiego kanclerza lub podkanclerzego i często zdarza się, iż otrzymane bez jego wstawienia się, lub do których podpisu nie podał – albo nie chce pod jakim pozorem pieczętować, albo ode dnia do dnia odkładając wniwecz obraca. I że jest mnóstwo starostw, kanclerz nie tylko ma z nich znaczny w dobrych czasach przychód, lecz i wszyscy nisko mu się kłaniają. [...] Wszystkie pisma i listy w sprawach publicznych do posłów lub królów zagranicznych wychodzić powinny z jego kancelarii, inaczej nie są ważne. [...] Sprawy cywilne miast królewskich, idą drogą [...] do wielkiego kanclerza a od niego do króla. Podkanclerzy niczym się nie różni od wielkiego kanclerza, tylko że jest drugim w porządku, zresztą ma równą w sądzę, wyjąwszy, że w jego obecności sądzić nie [...] piśma wschodzące z kancelarii mniejszej równie są owak i te, które wychodzą z większej, lubo ta ma przed pierwszeństwo. Kiedy król poróżni się z jednym lub kanclerzem, łatwo może dać mu uczu-

swój gniew. [...] Z kanclerzów jeden jest duchowny, drugi świecki [...]. Duchowny zazwyczaj jest biskupem, a podwójnie senatorem. Biskupstw większych i bogatszych nie można posiadać wraz z pieczęcią, jeżeli zaś kandydat duchowny postąpi na arcybiskupstwo gnieźnieńskie lub biskupstwo krakowskie – złożyć musi pieczęć. W Litwie oba kanclerze są świeccy.

Wielki podskarbi zawiaduje dochodami publicznymi, żupami z Bochni i Wieliczki, mennicą, słowem wszystkimi podatkami nałożonymi przez sejm dla zapłacenia wojska, któremu powinien wyliczyć należną sumę za kwitem hetmanów. Tuż dochód z żup solnych jest przeznaczony na utrzymanie stołu królewskiego, kontrakt arendy z administratorem czyli arendarzem nie może być zrobiony bez wielkiego podskarbiego, który oznacza ilość wydobyć się mającej soli, a z niej każdy szlachcic pewnych prowincji wziąć tyle może za małą cenę, ile mu w stosunku do jego dóbr przypada, a potem ją sprzedaje swym poddanym. Resztę administrator rozsyła gdzie mu się podoba, do Węgier, Śląska, miast królewskich i najodleglejszych prowincji, gdzie ją z wielkim zyskiem sprzedaje. Póki administratorami żup solnych byli przedniejsi senatorowie, co trwało aż do roku 1649, król nie miał z nich więcej jak 40 000 złotych, lecz odkąd zaczęto je puszczać warendę cudzoziemcom i niższej szlachcie, dochód z nich roczny doszedł przed wojną szwedzką do 400 000 złotych. Zresztą urząd podskarbiego wystawiony jest na nienawiść publiczną, a w szczególności stanu wojskowego, który nierad widzi, że inni panoszą się z jego krwawych zarobków i że całe złoto wpływa do skarbu strumieniami a wycieka z niego po kropli.

Marszałek nadworny koronny ma władzę wielkiego marszałka w jego nieobecności, ale jej przy nim nie sprawuje, tylko nosi laskę przed królem na sejmach i znajduje się na wszystkich radach tajemnych. W niebytności obu marszałków kanclerz świecki podnosi laskę i zasiada w sądach marszałkowskich, a gdy i kanclerza nie ma, zastępuje miejsce podskarbi, a potem porządkiem senator znajdujący się na dworze.

Kiedy król bawi w Litwie, wielki marszałek koronny ma też samą prerogatywę i pełni swe obowiązki bez względu na wielkiego marszałka litewskiego, który mu kroku ustępuje.

Królowa ma także swego marszałka i kanclerza. Marszałkiem jest zazwyczaj jakiś senator, który wchodzi z laską do jej pokoju. Kanclerzem bywał duchowny, ale terażniejsza królowa wybrała świeckiego z wielkim narzekaniem nuncjusza i biskupów, którzy utrzymywali, że zwyczaj zamienił się w prawo. Ci dwaj mają tylko tytuł i nie liczą się do urzędników koronnych. [...]

Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych. – Cz. I. – Warszawa, 1986. – S. 140–143.
Мова польська.

№ 221

1666 р., початок листопада. – Склад делегації на чолі з полковником чернігівським Дем'яном Ігнатовичем (Многогіршним), відправленої гетьманом Іваном Брюховецьким до Москви

Реєстр списаня всѣх тихъ по имени козакув, которые пры его црского влчства дворяныне и вѣрного Вой[ска] Запороз[кого] чернѣговском полковнику Демку Игнатовичю на столицу выправленые

Наипервыи саме его црского пресветлого влчства дворянын и верного Войска Запорозко[го] чернѣговскии полковнык Демко Игнатовичъ, Иван Самуйлович, сотнык вепрыцкии, Леонтеі Артемов, писар полку Чернѣговского, Костантыі Иванов, хоружыи, Саво Игнатенко, Михаило Олеѣевъ, Хведоръ Леонтевь, Ерохвѣй Гришков, Павелъ Ивановъ, Иванъ Станиславов, Павел Матвѣев, Иванъ Самоіловъ, Лука Миколаевъ, Иванъ Семенов, трубач, Тимофѣі Самойловъ, Махно Марченко, Иванъ Микитенко, Игнатъ Иванов, Грицко Маѣименко, Демянъ* Василевъ, Иванъ Андреевъ, Микита Пилипов, Грицко Ивановъ, Несторъ Андрѣев, Опанас Сидоровъ, Маѣим Наумовъ.

Великого гсдря нашего, его цар[ского] прес[ветлого] вел[ичества] бояринъ и его ж цар[ского] прес[ветлого] вел[ичества] вѣр[ного] Вой[ска] Запо[розкого] гетман Иванъ Мартинович Брюховецкии.

Коней всѣх двадцят сѣм.

РГАДА, ф. 124, оп. 3, д. 165, л. 1. Оригінал; копія: ЦДІАК, ф. КМФ –7, оп. 3, спр. 165, арк. 1. Опубл.: Універсали Івана Мазепи (1685–1709). – Ч. 2. – К.; Львів, 2006. – Додатки. – № 35. – С. 457.

№ 222

1666 р., грудня 8. Рашівка. – Універсал гетьмана Павла Тетері про розміри та порядок стягнення мита

Павель Тетера, гетманъ з Войскомъ его королевской милости Запорожскимъ.

Ознаймую симъ моимъ писаніемъ каждому, кому о томъ вѣдат надлежит, меновите ексалтеромъ нашимъ на сей часъ и напотомъ будучимъ, яко за антецессоровъ моихъ бывало, такъ и за уряду моего нехай будетъ, абы ексалторове войсковіе от купцовъ чужоземскихъ, то есть грековъ, армянъ и турковъ до скарбу войскового выбирали от сорока соболей золотихъ шесть, и от сорока пупковъ соболичъ золотихъ два, и от сорока куницъ золотихъ два, от бунта лисицъ золотихъ два, а от иншихъ товаровъ московскихъ от ста таларей бытихъ по золотихъ пяти, знову от товаровъ турецкихъ, яко то от едабововъ, коберцовъ, килимовъ, завоевъ, поясовъ, мусулбесовъ, киндяковъ и иннихъ дробнихъ и разнихъ товаровъ от ста талеровъ левковихъ два бытихъ, а от кипи

---

* Напроти імені на лівому полі написано: челяд.

габи полевку, а хто бы з нашої з землѣ золото, серебро, камѣне дорогое, перла випроважалъ, мает от ста талеровъ по золотихъ пяти давать, если ж бы тежѣ кто съ чужой землѣ, такъ з духовнихъ особъ, яко и свѣцкихъ людей, в якихъ колвекъ потребѣ купцовъ мѣлъ, теда ексакторове наши мають, сумненыемъ обовязавши, звичайную брати ексакцію, а кгда бы купецъ якій нашъ товари купца чужоземского за свои удаючи, за границу випроважовалъ, такового зо всѣмъ кажемъ забрати, с которого товару половица до скарбу войскового, а половица ексакторамъ нашимъ надлежат мает. При томъ приказуємо, аби ексакторове над уставу болше не брали ничего и купци аби ексакції отдават не збороняли.

Данъ з Рашовкѣ 8 декаврїя 1666 году.

Павель Тетера, рука власная.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 178. – С. 249.

№ 223

1668 р., не раніше серпня 10. – З проекту договору гетьмана Петра Дорошенка з Туреччиною, на основі якого були укладені Корсунські статті у березні 1669 року, зокрема про довічний статус гетьманського уряду

[...] 8

Дабы гетманъ нашъ всегда былъ утвержень въ своемъ достоинствѣ, даже до послѣднего дня живота своего, тако чтобы его никто не возмогъ изъ власти салтановы переменять, и изъ сѣдалища его низвергати. Казаки паки съ нами несогласующїи, аще начнутъ творити соборища и стануть противъ намъ творити коварство и сѣти прелестей, да не возмогут инаго себѣ творити гетмана, того ради яко мы зѣло доволни есмы и усердія маемъ (?) къ господствованію сего гетмана, и согласны есмы единодушно ити на противники наша, даже до послѣднего отмщенїя [...].

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 258. – С. 380.

№ 224

1668 р., серпня 22. Чигирин. – Оборонний універсал гетьмана Петра Дорошенка колишньому генеральному обозному Тимофію Носачу на його маєтності у Корсуні і біля Корсуня

Петро Дорошенко, гетманъ з Войскомъ Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писанемъ каждому, кому о томъ вѣдати належит, меновите всей старшині и чернѣ Войска Запорозкого, а особливе пану полков-

никови корсунському, сотникови, атаманови городовому и всему товариству, также войтови и посполству тамошнему. Кгды з ласки Бога Всемогущего панъ Тимошъ Носачъ, бывший обозный енеральный, старинный а заслужонный Войска Запорозкого товаришъ, з московское неволи до милое повернул отчызны, теды мы, миле оного принявши, яко чоловѣка в старых звлаща лѣтех неволею знендѣлого, под нашу особливую войсковую взялисмо оборону, мѣти то хотячы, абы оний безпечен будучы во всем своего здоровья, домами, хуторами, млинами, полями, сѣножатми и всѣми иншими, власне собѣ належачыми в Корсуню и около Корсуня будучыми крунтами владѣль, и яко перед тым, такъ и теперь, оних заживал спокойне. Зачым приказуемъ и срокго упоминаем, абы нѣхто з старшины и чернѣ Войска Запорозкого и особливе обывателей корсунских пану Тимошеви Носачеву в такихъ всѣх, яко ся выше описало вл[адѣнхъ], перешкоди наименше чинити, яко й оных ся интересовати, анѣ жаднимъ способомъ втручатися не важил, вѣдаючи о том, же кождый сему унѣверсалови и выразной в нем волѣ нашой и самой слушности противный срокго войскового не увойдетъ караня.

Дан в Чегиринѣ, августа 22, 1668.

Петърo Дорошенко, гетманъ, рука власна.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 284. – С. 418–419.

№ 225

1669 р., січня 19. Москва. – Из статей, поданих до затвердження царю Олексію Михайловичу посольством на чолі з генеральним обозним Петром Забілою, відправленим до Москви гетьманом Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним); відповідей царя, переданих посольству боярами; інструкції царя щодо додаткових статей, які можуть бути порушені на раді, відправлені князю Григорію Ромодановському, про утримання гетьмана та генеральної старшини, надання старшині дворянства, боротьбу із зловживаннями з боку царських воєвод

[...] 6

Чтобъ по прежнимъ постановленнымъ статьямъ Богдана Хмельницкого войску реестровому, которые будутъ всегда на службѣ, было царского величества милостивое жалованье и заплата изъ его царского величества казны.

И великій государь нашъ, его царское величество, по сей статьѣ, о реестровомъ войскѣ указалъ говорить на радѣ. [...]

9

Бьютъ челомъ царскому величеству: какъ напередъ сего заслуженные пожалованы были честью дворянскою, чтобъ они при томъ же чину и чести пре-

бывали. А которые впредь заслужать, а гетманъ и старшина бити челомъ обѣ нихъ учнутъ, и чтобъ царское величество и тѣхъ къ той же дворянской чести изволилъ пожаловать. А кому гетманъ и старшина за услуги дадутъ мелницу или деревню и универсалъ свой дадутъ и царскому величеству бити челомъ учнутъ, и чтобъ царское величество пожаловалъ на тѣ маетности свои царского величества грамоты.

И великій государь нашъ, его царское величество, указалъ тому быть по ихъ челобитью. [...]

А изъ которого наказу и изъ статей се перечневые статьи выписаны, и съ того наказу и съ статей списки слово въ слово посланы къ боярину и намѣстнику бѣлогородскому, ко князю Григорью Григорьевичю Ромодановскому съ товарищи, въ тетратѣхъ, съ симъ великого государя наказомъ и съ семи указными статьями вмѣстѣ. Да сверхъ сихъ указныхъ статей, по указу великого государя царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всеа Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи самодержца, написаны статьи вновь:

Буде впредь которой гетманъ, забывъ страхъ Божій и великого государя премногую неизреченную къ себѣ милость, учнетъ въ малоросійскихъ городѣхъ чинить какіе ссоры, также какъ и Ивашка Брюховецкой учинилъ ссору, и имъ того межъ себя остерегать и провѣдывать и о томъ писать къ великому государю, а тѣмъ гетманскимъ никакимъ ссорамъ вѣры не нять. А буде въ малоросійскихъ городѣхъ учнутъ чинитца какіе ссоры отъ жителей отъ кого ни есть, и гетману и старшинѣ потомужъ того провѣдывать и о томъ писать къ великому государю, къ его царскому величеству, а тѣхъ людей, отъ кого какіе ссоры въ малоросійскихъ городѣхъ учинятца, держать за крѣпкими сторожи, до указу великого государя, и о томъ писать къ нему великому государю. А буде на государевыхъ ратныхъ людей, которые будутъ въ малоросійскихъ городѣхъ съ воеводы, учнутъ бити челомъ Черкасы въ какихъ обидахъ и въ налогахъ, и воеводамъ на тѣхъ ратныхъ людей давать Черкасомъ судъ, а у того суда быти ихъ судьямъ, для того чтобъ воеводы судили въ правду, а поноровки никому ни въ чемъ не чинили.

Статьи жъ запасные говорить на радѣ, смотря по тамошнему: [...]

Которые воеводы, по указу великого государя, были въ ихъ черкасскихъ городѣхъ, а они на нихъ учнутъ бити челомъ во взяткахъ и во всякихъ налогахъ.

И противъ того на радѣ говорить: надобно было имъ на воеводѣ бити челомъ, не вчиная кровей, а нынѣ они сами виноваты: отъ царского величества отложились и поддались было бусурману, и разграбя ихъ воеводскіе дома, съ женами и дѣтми поотдавали ихъ въ Крымъ, и управы стало дать не на кого, и впредь бы они того не дѣлали, и били челомъ, кто ихъ станеть впредь обижать, царскому величеству, а собою не управлялись и дурна никакова не дѣлали.

[...]

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 310. – С. 451–456.

1669 р., березня 6. Глухів. – 3 Глухівських статей, стверджених від імені царя його посланцями князем Григорієм Ромодановським, Артамоном Матвєєвим та Григорієм Богдановим на раді під час обрання гетьманом Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного), про утримання гетьмана, козацької старшини та реєстрового козацтва, поповнення лав реєстровців тощо

[...]

4. Чтобъ по прежнимъ постановленнымъ статьямъ Богдана Хмѣльницкаго войску реєстровому, которые будутъ всегда на службѣ, было царскаго величества милостивое жалованье и заплата изъ его царскаго пресвѣтлого величества казны.

Великій государь, его царское пресвѣтлое величество, о реєстровомъ войскѣ указаль говорить на радѣ, сколько быти войсковыхъ козаковъ тысячамъ на сей сторонѣ Днѣпра. А что въ той ихъ статьѣ написано: войску заплата изъ его царскаго пресвѣтлого величества казны, и того въ тѣхъ статьяхъ Богдана Хмѣльницкаго не положено, а положено, что быти поборамъ, гдѣ достоить собирать въ скарбъ царскаго пресвѣтлого величества, и изъ того сбора давать на войско по реєстру, кому что въ статьяхъ постановлено.

И гетманъ, и вся старшина, и козаки приговорили на сей радѣ: гетману тысяча золотыхъ червонныхъ на годъ, писарю войсковому и обозному по тысяче золотыхъ польскихъ, на судей войсковыхъ по триста золотыхъ, на писаря судейского по сту золотыхъ, на писаря да на хорунжаго полковаго по пятидесять золотыхъ, на хорунжаго сотнитскаго тридцать золотыхъ, на полковниковъ по сту ефимковъ, на ясауловъ полковыхъ по двѣсти золотыхъ, на ясауловъ войсковыхъ по чотыреста золотыхъ, на сотниковъ по сту золотыхъ, реєстровымъ козакамъ быти тридцати тысячамъ человѣкамъ, а давать на человѣка по тридцати золотыхъ польскихъ.

А что въ которомъ полку будетъ козаковъ, и тому учинить реєстръ, а быти козакамъ реєстровымъ, а въ реєстръ писать, которые старые козаки и многую службу служили, а чего старыхъ козаковъ въ полкѣхъ въ тридцати тысячахъ не достанетъ, и въ то число принимать въ козаки мѣщанскихъ и поселянскихъ дѣтей. А на Войско Запорожское на тридцать тысячъ быти поборамъ со всякихъ маетностей безъ выбора, чей кто ни есть, кромѣ монастырей, и изъ тѣхъ поборовъ давати великаго государя жалованья гетману съ начальными людьми и козакамъ по прежнимъ утвержденнымъ статьямъ, а будетъ тѣхъ поборовъ столько гетману и начальнымъ людямъ и козакамъ на жалованье противъ положенья сполна не достанетъ, и тѣ поборы раздѣлять по сбору, сколько того сбора будетъ.

А у которыхъ полковниковъ и у начальныхъ людей маетности есть, и на тѣ ихъ маетности жалованныя великаго государя грамоты даны, и тѣхъ подданныхъ полковникамъ и всякимъ начальнымъ людямъ, за которыми маетности, судити ихъ имъ и приносы вольные у нихъ принимать и сѣна и дрова готовить, а поборы съ нихъ на жалованье козакамъ собирати ровно. А до архієпискуплихъ и епискуплихъ и до монастырскихъ до подданныхъ ихъ, въ податѣхъ на Войско, дѣла нѣтъ. [...]

6. Какъ напередъ сего заслуженные пожалованы были честью дворянской, чтобъ они при томъ же чинѣ и чести пребывали, а которые впредь заслужать, а гетманъ и старшина бити челомъ объ нихъ учнутъ, и чтобъ, царское пресвѣтлое величество, и тѣхъ къ той же дворянской чести изволилъ пожаловать. А кому гетманъ и старшина за услугу дадутъ мельницу или деревню, и универсалы свои дадутъ, и царскому пресвѣтлому величеству бити челомъ учнутъ, и чтобъ царское величество пожаловалъ на тѣ маестности свои царскаго величества грамоты.

Великій государь, его царское пресвѣтлое величество пожаловалъ ихъ, по ихъ челобитью. [...]

11. Бити челомъ великому государю, его царскому пресвѣтлому величеству, когда изволеніемъ Божіимъ случится гетману смерть, или ино что, чтобъ великій государь пожаловалъ, велѣлъ имъ обирати гетмана по ихъ праву, и чтобъ съ своего государскаго милосердія пожаловал, велѣлъ дати в войско гетману войсковыя клейнота: знамя, булаву, печать, литавры.

Великій государь, его царское пресвѣтлое величество пожаловалъ, велѣлъ быти по ихъ челобитью, присланныя клейнота знамя, булава, печать, литавры держать в береженьи, а буде случится истеря, и въ то мѣсто будетъ прислано отъ царскаго величества. [...]

19. Буде впредь который гетманъ, забывъ страхъ Божій и великого государя премногую к себѣ милость, учнетъ въ малороссійскихъ городѣхъ чинити какіе ссоры также, какъ Ивашко Брюховецкій учинилъ, и имъ того межъ себя остерегать и провѣдывать и о томъ писати къ великому государю, а тѣмъ гетманскимъ никакимъ ссорамъ не верить.

И гетманъ и старшина и козаки приговорили сей статьѣ быть такъ.

20. Буде гетманъ какую проступку учинить, oprичъ измѣны, и его безъ указа великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества не перемѣнять. А укажетъ великій государь сыскать и по сыску указъ учинить, по ихъ праву.

И гетманъ и старшина и козаки приговорили сей статьѣ быть такъ.

Великій государь, его царское пресвѣтлое величество, велѣлъ сказать: воеводы и ратные люди, которые, по указу его царскаго величества, были въ малороссійскихъ городѣхъ, и Ивашка Брюховецкаго измѣною отведены въ Чигиринъ, а учинилось то за ихъ всѣхъ старшины неосторожностію, что ему поступили тое измѣну учинить, и о тѣхъ воеводахъ и ратныхъ людѣхъ указалъ великій государь имъ от себя отписать къ Дорошенку, чтобъ тѣ воеводы и ратные люди были освобождены и отпущены къ великому государю. А которые малороссійскихъ городовъ были во взятѣ и по указу великаго государя освобождены и отпущены больше пятисотъ человѣкъ.

И гетманъ и старшина и козаки на милости великаго государя били челомъ, и къ Дорошенку архіепископъ черниговскій и новгородскій Лазарь Бороновичъ и гетманъ и старшина и козаки писать приговорили. [...]

Запись, по которой приведенъ гетманъ и начальныя люди,
козаки и мещане

Язъ, великаго государя его царскаго пресвѣтлаго величества Войскъ Запорожскихъ сей стороны Днѣпра гетманъ Демьянъ Игнатовъ, обозный, судья,

писарь, есаулы, полковники, сотники, и со всякими чиновными людьми, и съ Войскомъ Запорожскимъ сей стороны Днѣпра, общаемя предъ святымъ Евангеліемъ по непорочной заповѣди Господа Бога и Спаса нашего, Иисуса Христа, якожь во святомъ Евангелии указался, еже ей ей, на томъ: служити намъ, великому государю, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и его благовѣрной государынѣ, царицѣ и великой княгинѣ Маріи Ильичнѣ, и ихъ государскимъ благороднымъ чадамъ, великому государю, царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Симеону Алексѣевичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Іоанну Алексѣевичу всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и ихъ государскимъ наслѣдникамъ правдою и въ вѣчномъ подданствѣ пребывати постоянно во вѣки, и всякую истинную и желательную услугу общаемя его царскому пресвѣтлому величеству совершити, и съ посторонними государями безъ вѣдомости его царскаго пресвѣтлаго величества никакой ни съ кѣмъ ссылки не имѣти, и иного государя себѣ, Войску Запорожскому сее стороны Днѣпра, не желати и не искати, подѣ государствами, которыя подѣ ними государи, не подыскивати. А гдѣ услышимъ какихъ непріятелей польскихъ, или турскихъ, или крымскихъ, или коихъ иныхъ государствъ собраніе, и мнѣ гетману и всемъ намъ, за достоинство его царскаго пресвѣтлаго величества и его государскихъ наслѣдниковъ, по обещанію нашему, противъ всякаго ихъ государскаго непріятелиа стояти и промыслъ к помочи дѣлати и битися, не щадя головъ своихъ. А гдѣ повелитъ его царское пресвѣтлое величество быти на своей великаго государя службѣ, Войска Запорожскаго сей стороны Днѣпра съ ратными людьми и съ его царскаго величества бояры и воеводы и съ ратными людьми, потому жъ промыслъ имѣти и съ непріятели битися, и въ належащихъ нуждахъ войсковыхъ ни въ которое государство измѣною не отѣхати и воеводѣ не выдати и не покинуть, и будучи на урядѣ гетманскомъ и намъ начальнымъ людемъ и Войску, словъ ссорныхъ и мятежныхъ не слушать и никакимъ плевелосѣятелямъ не вѣрити, и гетмана намъ какъ старшимъ, такъ и войску не покинуть и непріятелиа государскому не выдати. А что изображено въ статьяхъ, въ Глуховѣ писанныхъ и руками утвержденныхъ, при [пре]освященномъ архіепископѣ Лазарѣ Бороновичѣ черниговскомъ и новгородскомъ, и при бояринѣ и намѣстникѣ бѣлогородскомъ, при князѣ Григорѣ Григорьевичѣ Ромодановскомъ, да при стольникѣ и полковникѣ и намѣстникѣ серпуховскомъ, при Артемонѣ Сергѣевичѣ Матвѣевѣ, да при дьякѣ при Григорѣ Богдановѣ, и на прежнихъ радахъ постановленнымъ статьямъ, и то общаемя сдержати до смерти. А буде въ чемъ ни есть не сдержимъ, Господь Богъ насъ да казнить въ душахъ и въ тѣлесахъ и въ дѣтѣхъ и в наслѣдствѣ нашемъ, нынѣ и въ предбудущіе вѣки.

А рада совершилась и гетмана выбрали, и статьи руками закрѣпили и передъ святымъ Евангеліемъ общались и цѣловали на вѣчное подданство, марта въ 6 день.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 311. – С. 463–474.

1669 р., не раніше березня 21. – Повідомлення про перебіг козацької Корсунської ради, а також про проповідь, виголошену напередодні митрополитом Йосифом Тукальським у Чигирині

Wyiachawszy w pole hetman zaporowski w dzień czwartkowy y zasiadszy w radzie położył na kobiercu buławę y buńczuk, mówiąc w ten sens: “Panowie pułkownicy y sotnicy. Miałem dotąd ten kleynot Woysk Zaporowskich w rękach moich, ale patrząc na wasz zamieszanie, wam go samym na tey radzie oddaę. Wy zaś, komu chcecie, oddaycie”. Krzyknęli wszyscy: “Niehcemy nikogo, tylko ciebie, Piotra Doroszenka”.

Za taką ich zgodą przyjął znowu buławę y buńczuk y rzekł: “Iakoście mię za hetmana obrali, tak ia wam wszystkim służyć będę, ale y wy mnie wszyscy słuchaycie, inszych nie mianując hetmanów”. Co uczynić obiecali.

Potym się dali pyta Doroszenko: “Gdy mnie daiecie ten kleynot Woyska Zaporowskiego, teraz chcę wiedzieć, panowie pułkownicy y sotnicy Woyska Zaporowskiego, przy kim chcecie zostawać: czy przy dziedzicznych panach swoich? czy przy Moskwie? czy przy Turczynie?” zawołali wszyscy: “Ani pod swemi panami, ani pod Moskwą, ale cale pod Turczyna się poddaiemy”. Rzekł na to hetman: “Iest tu poseł turecki, więc go zwołać y opowiedzieć mu, niech powie cesarzowi tureckiemu, iż go macie za pana y cale się iego protectiey oddawacie”.

Przypadli na to y konia po posła tureckiego posłali, aby do nich w pole do Rady przyiachał. Który przyiachawszy, pytał się, po co by tu po niego przysłali? Rzekli pułkownicy y sotnicy z Rady swoiey: “My się Turczynowi poddaiemy y mamy go za Pana”. Podziękował im za to poseł turecki, pytał się ztym: “Kogo między sobą macie za hetmana, abym cesarzowi swemu powiedzieć umiał”.

Zawołali pułkownicy y sotnicy, że: “My inszego nie mamy za hetmana, tylko Piotra Doroszenka”. Co Turczyn usłyszawszy od Rady, darował onemu kaftan y fe-rezyą złotogłową, teletem białym podszytą. I tak hetmana w białe tureckie ubrawszy szaty (do czego onegoż przymusili, iego suknie z niego zdarszy), z Rady do miasta wprowadzili.

Niż się iednak z Rady roziachali, obiecał Turczyn Kozakom ludzi, armat y munitiey, ile im będzie potrzeba, z tą iednak condytią, aby 40 Kozaków znacznych wysłali, żeby tę submissią swoię Porcie poprzysięgli. Po której przysięgi wykonaniu wszystkie im wolności od cesarza obiecował.

A po tey Radzie zaraz iachał na Zaporozie, listy wzięwszy od tey Rady, aby y Zaporozie tosz uczyniło. Ztamtąd ma iachać do Ordy, obiecując, że im wszytek iaser, po te czasy zabrany, odda.

Doroszenko rozesłał uniwersały po pułkach y miastach wszytkich, aby wszyscy wiedzieli, że Turczyna maia za Pana. Zadnieprskich pułkowników, którzy się przy Moskwie wiążą y przy Mnohohresnym, tam nie było.

Kiedy towarzysz J[ego] m[ości] p[ana] Hetmana W[ielkiego] Kor[onnego] powie-dział Doroszenkowi, że od J[ego] m[ości] p[ana] Hetmana prętko poseł z kleynotami woyskowemi redzie przysłany, odpowiedział Doroszenko: “Nie trudno woysku o buławę y buńczuk”.

Był przy tymże Turczynie poseł wołoski y radził, aby się Turczynowi poddali, mówiąc, że “Nam, Wołoszy, z tym dobrze, iż w iego zostaiemy protectiey, a to y przy dobrej monecie y przy wolnościach naszych zostaiemy”.

Był metropolita kiiowski Tukalski y Chmielniczenko w mieście pod czas tey Rady, ale w pole nie wyieżdżali.

Przed Radą iednak w Czehrynie w cerkwi na kazaniu prowadził discours Ociec Tukalski, zkąd się to panowie, a zkąd poddani wzięli. Rzekł, że: “Moc (?) oyciec iednego syna przekłam [sic!], aby drugim braci służył. Toć nie wszyscy służyć powinni y my wolnemi bydź możemy, tylko chciejmy iednostaynie”. Daliey się rozwodząc, rzekł, od bayki pewney impet wzięwszy, że Polska Wychowskiego ziadła, dla tego że iey szczerze służył y spowiadał się Polakom, którzy mu pokazali za to różany kwiatek, a ten się w truciznę obrócił. I tak mu się nagrodziło, że Polskę z Szwedami, Moskwą y Tatarami uspokoił. Skończył, że Polakom wierzyć y ufać nie potrzeba.

Крикун М. Між війною і радою: Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. Статті і матеріали. – К., 2006. – С. 278–279. Мова польська.

№ 228

1669 р., не пізніше травня 22. Варшава. – Фрагмент діаріуша варшавського елекційного сейму про повідомлення на засіданні 22 травня про козацьку Корсунську раду, що відбулася в березні 1669 року

[...] Relatia odprawioney rady kozackiey czytana, w której Doroszenko, Hetman Woyska Zaporozkiego, pułkownikom y setnikom oddawał buławę w połu y położył ią na kobiercu przed sobą, gdzie wszyscy zawołali, że inszego hetmana mieć nie chcą, tylko Piotra Doroszenka. Wziął tedy znowu buławę, potym pytał ich, pod kimby zostawać chcieli – czyli pod dziedzicznymi pany, czyli pod Moskałem, czyli pod Turczynem. Krzyknęli wszyscy, że pod Turczynem. Powiedział im zatym, że tu iest niedaleko poseł turecki, y pytał, ieżeli miał po niego posłać. Zgodzili się posłać po niego konia. Poseł turecki, przyiachawszy w pole do rady Kozaków, pytał się, po coby po niego posyłano. Odpowiedzieli, że się Turczynowi pod protectia poddaia. Podziękował im za to poseł, pytał potym, kogoby za hetmana mieli. Odpowiedziano, że nikogo inszego, tylko Piotra Doroszenka. Temu tedy zaraz od cara tureckiego oddał ferezyą złotogłową. Przy tym obiecał wolności wielkie od cara tureckiego y woyska cokolwiek będzie potrzeba, byle oni czterdzieści znacznych ludzi wysłali do cara na oddanie tey submissiey. Do Tatarów posłać obiecał, aby jasyr zabrany był powrocony. Był na ten czas u Kozaków y poseł wołoski, który im radził, aby się poddali Porcie, y wolności niezwycajne także obiecowal. Potym przyiechał poseł J[ego] m[ości] p[ana] Hetmana koronnego towarzysz, opowiedział Doroszenkowi, iż od J[ego] m[ości] p[ana] Hetmana przywiezione bydź miały insignia woyskowe. Odpowiedział Doroszenko: nie trudno w Woysku o buławę y o buńczuk.

Крикун М. Між війною і радою: Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. Статті і матеріали. – К., 2006. – С. 280. Мова польська.

1670 р., березня 4. Львів. – Присяга львівського земського писаря Марка Стоїнського

Praesentibus perilluſui reverendo domino Floriano Wosieczanski praeposito ecclesiae Cathedralie Metropolitanae Leopoliense. Tum generosie Alexandro in Chodorostaw Chodorowski dapifero Leopoliense, Joanne a Wybranowski belzense vicecapitaneo Leopoliense dapiferie, Thoma Karczewski pocillatore Sanocense, vicecapitaneo Leopoliense, Joanne Orzeszko, Adam Garloski, Thoma Seryglewicz, Joanne Mrozowicki, Jasimyro Korablowski, Georgio Milowski, Paulo Grzybowski, Francisco Zaborowski burgrabio castris Lepoliensie, Alberto Sowinski, Alberto Gostwicki, Jacobo Wyszynski, Mathia Dzierzanowski, Joanne Banczkowski, Matheo Szymanowski instigatore castris Leopoliensie, Antonio Msciwuiewski, Nicolao Slychtyń, Matthia et aliisque permultiae nobilibus. Ad hunc actum congregatum nec non ministerali Regni Generali honesto Thoma Karczewicz officij apparitore praestitit corporale iuramentum super notariatum gnosi Marcus Stoinski tribunus Lubaczowiensie iuxta rotham in statuto regni notario de scriptum dictantum sibi illud generoso Joanne a Wybranow Wybranowski dapifero belzensi vicecapitaneo Leopoliense in haec verba. Ego Marcus iuro quia iuste secundum Deum ius scriptum, aequitatem partium controversias iudicabe consulam, iudici fideliterque partium recognitiones, controversias, affectationes seu protestationes iuridicas vel iudicis decreta in librum actorum castrensiu in scubam et scubi curabo, diuitis, pauperi, amice et inimici, ciuim et peregrini discrimine sublato et neque fauorem, neque odium neque praemium neque poenam mihi proposita curabo, sed in iudicando consulendo et scribendo, solum Deum et iustitiam sanctam ac aequitatem partium, recognitionem controversias ac iudicis sententias in aliisque omnibus iudicium conscientiae meae sequar et avdiam aliaque negotia mihi incumbentia fideliter et pro posse meo peragam. Sic me Deus adiuvet et Sancta Crux Christi.

Переклад

У присутності видатного велебного Флоріана Восечанського, препозита львівського катедрального собору, також шляхетного Олександра в Ходороставі Ходоровського, львівського стольника, Яна Вибрановського, белзького підстарости, львівського стольника, Томаша Карчевського, саноцького підчашого, львівського підстарости, Яна Ожешка, Адама Гарлоського, Томаша Сериглевича, Яна Мрозовицького, Ясимира Корабльовського, Єжи Миловського, Павла Грабовського, Францішека Заборовського, бургграфа львівського замку, Войцеха Совінського, Войцеха Гоствіцького, Якуба Вишенського, Мацея Держановського, Яна Банчковського, Мацея Шимановського, інстигатора львівського замку, Антонія Мсцівуєвського, Миколая Слехтина, Мацея та інших численних шляхтичів.

До цих актів також генеральний возний королівства, шановний Томаш Карчевич як допоміжний урядовець заніс особисту присягу на уряд писаря шляхетного Марка Стоїнського, любачівського войського, згідно з присягою писаря в статутах королівства записаною, прочитаною шляхетним Яном з Вибранова Вибрановським, белзьким стольником і львівським підстаростою,

такими словами. Я, Марко, присягаю, що згідно з Божим та писаним правом рівно і однаково сторони судитиму і радитиму, і вірно судових сторін свідчення, суперечки, позови або протестації правні або судові декрети до книг гродських вписуватиму і вписувати зобов'язуюсь, не зважаючи на бідних і багатих, друзів і недругів, земляків і чужоземців, і ні задля прихильності, ні ненависті, ні нагороди, ні кари, мені запропонованої, не турбуватимусь, але в судінні, порадах і писанні єдиного Бога і святу справедливість, рівно і однаково свідчення, суперечки і судові вироби та інші всі судитиму згідно з моїм сумлінням і слухатиму, та інші обов'язки, на мене покладені, вірно і по можливості виконуватиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест Христа.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 412, с. 545–546. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 230

1670 р., березня 21. Батурин. – Оборонний універсал гетьмана Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного) любецькій шляхті на її спадкові маєтності з накладенням обов'язку служити Війську самим або споряджати на свої кошти козаків

Демьянъ Игнатовичъ, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорожскимъ.

Пану полковникови Войска его царского пресвѣтлого величества Запорожского черніговскому, сотникомъ, атаманомъ и вшелякой кондици, вѣдати того потребуемъ, людем симъ нашимъ ознаймуемъ писанемъ, ижъ схиляючися ми унѣверсаловъ славной памяти в Богу зешлих гетмановъ, антецессоровъ своихъ, на вѣчистій добра Савѣ Унучку, Ивану Скутору, Федору Красковскому, Алѣксѣю Кривопище, Нечипору Богушу, Семену Селицкому, Артему Злобѣ, Прокопу Величковскому, Василю Демидовичу, шляхте любецкой наданихъ, симъ унѣверсалнимъ листомъ нашимъ конфермуем, заховуючи оных при власних их кгрунтах, землях, сѣножатех, озерах, отчинах бортних и заходах лѣсных. Варуемъ и приказуемъ кождымъ, аби з старшини и черни войсковое вишреченной любецкой шляхтѣ в добрахъ их пожиткованю, особливе пану Савѣ Унучку в млинѣ его власномъ на рецѣ Свиржнѣ, а в другом, на рецѣ Ворзнѣ стоячом, найменшое перешкоды и кривди чинити не важилса, поневажъ оная шляхта любецкая, яко од зачатое у войску войны за цѣлост добра посполитого зоставлялася, такъ и тепер кождій шляхтичъ з службы своей, хто будетъ тих кгрунтовъ уживати, ведлугъ стародавнего порядку на добромъ коню з роштунком военного козака, если не сам, до боку нашего повиненъ будетъ выставляти, а которій бы не хотѣл шляхтичъ, пожиткуючи оними кгрунтами, вонного з службы своей козака до боку нашего висилати албо самъ на услугу войсковую виежати, таковой кожній од держания кгрунтов одподатиметь, о чомъ предложивши, упоминаем, же каждого кривду шляхтѣ помененной чинячого, и [за] скаргою би и на горлѣ карати сурово, а не иначе обещуемъ.

Данъ в Батурине, месяца марта 21 д., року 1670.

Демянъ Игнатовичъ, гетманъ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорожского.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 366. – С. 529.

№ 231

1670 р., травня 10. – 3 інструкції гетьмана Петра Дорошенка генеральному військовому писарю Михайлу Вуяхевичу та колишньому генеральному військовому судді Герману Гапоновичу, посланцям на переговори з королівськими комісарами в Острозі, про утримання гетьмана та генеральної старшини, заборону надавати католикам важливі урядові посади у Київському, Брацлавському та Чернігівському воєводствах

[...] 4

Въ воеводствѣ Киевскомъ чины сенаторскіе, дворные и земскіе не имуть быти даваны исповѣдателемъ вѣры римскіе, токмо шляхтѣ вѣры рускія православніи достойнымъ тѣхъ чиновъ. Въ воеводствахъ же Черниговскомъ и Брянскомъ тѣ жъ достоинства сенаторскія на перемѣну подтвержены, чтобъ были тако, яко по отшествіи сенатора вѣры рускія [не] имать быти наслѣдникомъ сенаторъ вѣры римскія, постановленія потребно. Равнымъ же подобіемъ, дабы милость общая умножалась въ корунныхъ мѣстехъ и въ Великомъ княжствѣ Литовскомъ, гдѣ ни есть вѣры греко-рускія церкви суть купно мѣщане вѣры рускіе не унеяцкіе, также какъ и римскіе общихъ волностей и свободъ употреблять имуть и всякому ко уряду руская вѣра да не будетъ помѣшкою. [...]

15

На булаву гетмана Войска Запорожского староство Чигиринское привиліемъ дабы подтвержено было. Также во всей Украинѣ, уставы во имѣніяхъ дѣдичныхъ и въ королевскихъ ни отъ кого безо всякія препоны гетману якъ Войска Запорожского, чтобъ какъ нынѣ, такъ и впредь будучимъ для войсковыхъ расходовъ належали. [...]

17

Обозному жъ, судіямъ, ясауломъ, писарю войсковымъ генеральнымъ, полковымъ ясауломъ, полковымъ сотникомъ и инымъ старшинамъ Войска Запорожского, чтобъ противъ Гадицкіе комисіи доходъ ровный королевскій на староствахъ другихъ (а не на тѣхъ, что на булаву и на армату назначены суть) украинскихъ осмотрѣніемъ назначенъ былъ и въ предъидущія времена наданный.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 259. – С. 384–388.

1672 р., червня 17. Козача Діброва. – З Конотопських статей, стверджених від імені царя Олексія Михайловича його посланцями князем Григорієм Ромодановським та Іваном Ржевським й Афанасієм Ташликовим на раді під час обрання гетьманом Івана Самойловича, зокрема про обмеження гетьманської влади

[...]

I. Статті Конотопскія

[...] 3. Великому государю, его царскому величеству били челомъ генеральные обозный Петръ Забѣла, да судьи Иванъ Самойловъ, да Иванъ Домонтовъ, писарь Карпъ Мокрѣевъ, и полковники и сотники и вся старшина и все Войско Запорожское, чтобъ они отъ нынѣшняго новообраннаго гетмана никакой неволи и жесточи, какъ отъ измѣнника Демка было, не терпѣли, и чтобъ онъ надъ ними, войсковою старшиною, никакой справедливости безъ совѣта всей старшины и безвинно не чиниль. А за преступленіе бѣ, естли кто въ томъ объявится, судомъ и доводомъ войсковымъ казнилъ и отъ чина, егда кто того недостойнымъ будетъ, отставляль, такожъ и съ инымъ товариствомъ войсковымъ и посполитымъ народомъ, дабы не по волѣ своей, но по суду и праву посполитому поступаль.

И великій государь, его царское величество, пожаловаль генеральныхъ обознаго Петра Забѣлу, да судей Ивана Самойлова, Ивана Домонтова, писаря Карпа Мокрѣева и всю старшину, и кто по нихъ будутъ, и все Войско Запорожское, велѣль той статѣ бытъ по ихъ челобитью.

4. Великому жъ государю, его царскому величеству, они жъ генеральная старшина, обозной и судьи и писарь и все Войско Запорожское били челомъ, чтобъ тотъ же новообранный гетманъ безъ указа великаго государя, его царскаго величества, и безъ совѣта ихъ старшинъ къ постороннимъ монархомъ и къ инымъ государемъ и ни къ кому, а наипаче къ Дорошенку, ни о чемъ не писалъ, и съ изустными своими ссылками ссылатись не дерзаль.

И великій государь, его царское величество, и той статѣ указаль бытъ по ихъ же челобитью. [...]

II. Запись, по чому приведенъ новообранный гетманъ къ вѣрѣ

Великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества Войскъ Запорожскихъ, азъ гетманъ Иванъ Самойловъ, обозный, судья, писарь, ясаулы, полковники, сотники, и со всякими чиновными людьми, и Войскомъ Запорожскимъ, обѣщаемся Господу Богу всемогущему, предъ святымъ Евангелиемъ, по непорочной заповѣди его, яко же въ семь Святомъ Евангеліи указа[ло]ся, еже ей ей [!] на томъ: служити намъ великому государю, царю и великому князю Алексію Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу, и его благовѣрной государынѣ царицѣ и великой княгинѣ Наталіи Кириловнѣ, и его государскимъ благороднымъ чадомъ, великому государю, царевичу и великому князю Феодору Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Іоанну Алексѣевичу, всея Великія, и

Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Петру Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи и ихъ государскимъ наслѣдникомъ правдою и вѣчно въ подданствѣ пребывати постоянно, и всякую истинную и желательную услугу его царскому пресвѣтлому величеству совершити, и ни съ которыми посторонними государями, не только что въ недружбѣ съ его царскимъ величествомъ пребывающими, и съ тѣми, съ которыми государи, его царское величество въ явной дружбѣ и любви и въ ссылкахъ, безъ указа и повелѣнія его царскаго пресвѣтлаго величества никакой ни съ кѣмъ ссылки не имѣти, и инаго государя себѣ Войску Запорожскому сее стороны Днѣпра не желати и не искати, и подѣ государствами, которыя подѣ державою великаго государя, его царскаго пресвѣтлаго величества пребываютъ, не подѣискиватись ни которыми мѣри. А гдѣ услышимъ какихъ непріятелей любо, отъ чего сохрани Боже, польскихъ или турскихъ, или крымскихъ, или коихъ иныхъ государствъ собраніе, и мнѣ гетману и всѣмъ намъ, за достоинство его царскаго пресвѣтлаго величества и его государскихъ наслѣдниковъ, по обѣщанію нашему, еже нынѣ предѣ симъ Святымъ Евангеліемъ обѣщаемся, противъ всякаго ихъ государскаго непріятели стояти и промыслъ къ помочи чинити и битися, не щадя головъ своихъ и до самыя смерти. А гдѣ повелитъ намъ его царское пресвѣтлое величество быти на своей великаго государя службѣ Войска Запорожскаго сее стороны Днѣпра съ воинскими людьми и своего царскаго величества съ бояры и воеводы и съ воинскими жъ людьми, и намъ надѣ непріятели потому жъ промыслъ имѣти и съ тѣми непріятели битися, и въ належащихъ нуждахъ войсковыхъ, ни въ которое государство измѣною не отѣхати, и воеводъ и ратныхъ людей не выдавати и не покинуть. И будучи мнѣ на урядѣ гетманскомъ и намъ начальнымъ людемъ и войску всему словъ ссорныхъ и мятежныхъ ни отъ кого не слушать и никакимъ плелелосѣятелямъ не вѣрити. А намъ, старшинѣ, также и войску, гетмана не покинуть и непріятели государскому не выдати, а быть намъ у его царскаго пресвѣтлаго величества и его царскаго величества у благородныхъ чадъ и у наслѣдниковъ ихъ въ подданствѣ, по его царскаго величества милостивымъ жалованнымъ грамотамъ и по старымъ статьямъ, каковы даны прежнимъ гетманомъ, и по правамъ нашимъ и вольностямъ, и каковы статьи постановлены въ Глуховѣ, также и на нынѣшней радѣ при преосвященномъ архіепископѣ Лазарѣ Барановичѣ черниговскомъ и новгородскомъ, и при бояринѣ и намѣстникѣ бѣлогородскомъ при князѣ Григорѣ Григорьевичѣ Ромодановскомъ, да при думномъ дворянинѣ и намѣстникѣ медынскомъ при Иванѣ Ивановичѣ Ржевскомъ, да при дякѣ Афанасѣ Ташлыковѣ, и руками подписаны и обѣщаніемъ нашимъ предѣ Святымъ Евангеліемъ закрѣплены.

И тѣ всѣ статьи, которыя имянованы суть выше сего, я новообранный гетманъ и старшина и все Войско Запорожское, всякаго чина и возраста люди имѣемъ сдержати до смерти своей такъ, какъ мы предѣ симъ святымъ Евангеліемъ обѣщаемся. А буде въ чемъ ни есть не сдержимъ, или въ чемъ преступитъ помыслимъ, и Господь Богъ да казнить насъ, на душахъ и на тѣлесѣхъ нашихъ, и дѣтей, и наслѣдниковъ нашихъ нынѣ и въ предбудущіе вѣки.

Да у вѣры жъ были, которые въ чины выбраны вновь, генеральные: судья Павелъ Животковской, писарь Савва Прокоповъ, ясаулъ Иванъ Лысенко,

Леско Чернякъ, хорунжій Григорій Карповъ, бунчужный Левонтій Полуботокъ, полковникъ гадицкой Семень Остренко.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 413. – С. 592–597.

№ 233

1672 р., червня 17. – З донесення князя Григорія Ромодановського царю Олексію Михайловичу про обрання гетьманом Івана Самойловича, доповнення до Глухівських статей та складання гетьманом присяги

[...]

1.

Быти у великого государя царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всеа Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи самодержца, и у его царского величества благородныхъ чадъ, у благовѣрного государя царевича и великого князя Феодора Алексѣевича, всеа Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи, у благовѣрного государя царевича и великого князя Іоанна Алексѣевича, всеа Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи, и у наслѣдниковъ ихъ государскихъ въ подданствѣ новообранному гетману Ивану Самойлову, и обозному, и судьямъ и писарю, и полковникомъ, и сотникомъ, и всей старшинѣ и всему Войску Запорожскому, всякого чину и возраста людемъ и черни, по прежнимъ статьямъ, каковы постановлены при прежнихъ гетманехъ, и по Глуховскимъ постановленнымъ и утвержденнымъ и обѣщаніемъ гетманскимъ и всей старшины и всего Войска Запорожского предъ святымъ Евангеліемъ закрѣпленнымъ и руками подписаннымъ, какъ тѣ статьи сами въ себѣ содержатца.

Обозной Петръ Забѣла и вся старшина и казаки, выслушавъ сей статьи, обѣщалися великому государю и его царского величества благороднымъ чадомъ и ихъ наслѣдникомъ служить, до смерти живота своего, неотмѣнно. [...]

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 414. – С. 599.

№ 234

1672 р., липня 10. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про підтвердження прав Тетяни Хвай на спадкові маєтності загиблого чоловіка Марка Хвая – Торки, Новосілки, Хваєвський обруб з млинами, бортними деревами та усім іншим, до нього належним

Івань Самуйловичъ, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писанемъ кождому, кому бы в том вѣдати на-

лежало, і меновите пану полковнику Войска его царского пресвітлого величества Запорозкого стародубовскому, сотникомъ і атаманомъ, и ревизором нашимъ, и всему того полку товариству и посполству. Стосуючися мы до великого государя нашего его царского пресвітлого величества грамоти небожчику славное памяти Маркови Хваеви, товаришови войсковому, на его отчину, то ест пустошки, названние Торки, Новоселки, на обрубъ, от вѣковъ Хваевскій прозиваемій, иж Хваеви належачий, яко дѣдизна и отчизна, з млинами, деревом бортнимъ, з кгрунтами и всѣми, якъ в себѣ мѣть, принадлежностями, наданное, а по смерти его, яко близшим, жонѣ власной, Татьяне Хваевой, з потомками належачое, при тих всѣхъ имѣннихъ вишпомянутихъ пустошкахъ Торках, Новоселках и обрубѣ Хваевском з всѣми доходами, млинами, деревомъ бортнимъ и кгрунтами, при Татьянѣ Хваевой з потомками не[бо]жчиковскими заховуем, позволили держати, и яко своимъ власнимъ владѣти, зачимъ [абы] никто не важился быти перешкодою в ей держаню, срокго сымъ нашимъ приказуемъ універсалом, по каждому неотпустним проступному караня.

Данъ в Батурине, іюля 10, 1672.

Іванъ Самуйловичъ, гетман Войска его царского пресвітлого величества Запор., рукою.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 433. – С. 640.

№ 235

1673 р. Варшава. – 3 ухвали сейму про призначення різних осіб на жидачівські уряди

[...]

Urzędy Żydaczowskie.

68. Aby dobrze zasłużeni nagrodę prędszą odbierać mogli: tedy Urzędy Żydaczowskie de novo erigimus, Chorągwo Urodzonym, Stefanowi Tarnowskiemu, Stolnikostwo Mikołaiowi Ustrzyckiemu, Pisarzowi Grodzkiemu Przemysłkiemu, Podczastwo Piotrowi Snopkowskiemu, Łowstwo Franciszkowi Dzierszkowi, Miecznikowstwo Mikołaiowi Kossakowskiemu, Skarbnikowstwo Stanisławowi Zielonie. Woystwo Franciszkowi Gumowskiemu, za prośbą Posłów Ziemi Sanockiey Woiewodztwa Ruskiego konferuiemy, y miejsce onym po Urzędnikach Ziemi Sanockiey naznaczamy, Stolnikowstwo Latyczowskie, urodzonemu Michalowi Zbroszkowi, Strażnikowi Woyskowemu, Pułkownikowi naszemu, a Czesnikowstwo Latyczowskie Urodzonemu Ianowi Dzierszkowi Chorągwo Usarskiemu Wielmożnego Woiewody Ruskiego. [...]

Volumina Legum. – Petersburg, 1860. – Т. V. – Р. 75. Мова польська.

1674 р., березня 17. Переяслав. – 3 Переяславських статей, прийнятих гетьманом обох сторін Дніпра Іваном Самойловичем і скріплених його присягою та присягою правобережної старшини, про взаємини українського та російського урядів, гетьмана та старшини, утримання старшини тощо

[...]

Статьи, постановленные в Переясловлѣ

1. Быти у великаго государя, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, и у его царскаго величества государскихъ благородныхъ чадѣ, у благовѣрнаго государя, царевича и великаго князя Феодора Алексѣевича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, у благовѣрнаго государя, царевича и великаго князя Іоанна Алексѣевича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, у благовѣрнаго государя, царевича и великаго князя Петра Алексѣевича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, и у наслѣдниковъ ихъ государскихъ въ вѣчномъ подданствѣ генеральной старшинѣ заднѣпрскихъ полковъ обозному, ясаулу, судѣ, полковникамъ, сотникамъ и всей старшинѣ и всему Войску Запорожскому всякого чина и возраста людемъ и черни по симъ постановленнымъ и утвержденнымъ и обѣщаніемъ ихъ, всей старшины всего Войска Запорожскаго, предѣ святымъ Евангеліемъ закрѣпленнымъ статьямъ и руками подписаннымъ, какъ тѣ статьи сами в себѣ содержатся.

Обозный Иванъ Гулакъ, и вся старшина, и козаки, выслушавъ сей статьи, обѣщались великому государю, и его царскаго величества благороднымъ чадамъ и ихъ государскимъ наследникамъ служить до смерти живота своего неотмѣнно, и противъ турскаго салтана, и крымскаго хана, и всякаго непріятеля стоять и биться, не щадя головъ своихъ, и кромѣ государя своего, царя и великаго князя Алексѣя Михайловича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержца, и его государевыхъ благородныхъ чадѣ и ихъ государскихъ наслѣдниковъ, у турскаго салтана, и у крымскаго хана, и ни у которыхъ окрестныхъ государей въ подданствѣ не быть. [...]

5. Буде впредѣ который гетманъ, забывъ страхъ Божій и великаго государя премногую и неизреченную милость, учнетъ въ малороссійскихъ городѣхъ чинить какія ссоры. И имъ того межъ себя остерегати и провѣдывать всякими мѣрами, и провѣдавъ, писать къ великому государю, а тѣмъ гетманскимъ никакимъ ссорамъ не верить.

Обозный, и вся старшина, и козаки приговорили сей статьи быть такъ.

6. Буде гетманъ какую проступку учинить, опречь измѣны, и его, безъ указа великаго государя, его царскаго величества, не перемѣнять, а о той проступкѣ укажетъ великій государь сыскать, и по сыску указъ учинить по ихъ правамъ.

Обозный, и вся старшина, и козаки приговорили сей статьи быть такъ.

7. Били челомъ великому государю, его царскому величеству, генеральная старшина и полковники, и козаки, и все посольство: когда, изволеніемъ Божиимъ, случится гетману смерть, или ино что, чтобъ великій государь пожаловалъ, велѣлъ имъ обирать гетмана по ихъ праву.

Великій государь, его царское величество, пожаловаль, велѣлъ быти по ихъ челобитью. [...]

12. Великому государю, его царскому величеству, били челомъ старшина и все Войско Запорожское, чтобъ они отъ гетмана никакой неволи и жесточи не терпѣли, и чтобъ онъ надъ ними, войсковою старшиною никакой справедливости, безъ совѣта старшины, безвинно не чинилъ. А за преступленіе бѣ, если кто въ томъ объявится, судомъ и доводомъ войсковымъ казнилъ, и вотчину, егда кто того недостойнъ будетъ, отставлялъ. Также и съ инымъ товариствомъ войсковымъ и посполитымъ народомъ, дабы не по воли своей, но по суду и праву посполитому поступалъ.

Великій государь, его царское величество, пожаловаль ихъ старшину и кто по нихъ будетъ, и все Войско Запорожское, велѣлъ сей статьѣ быти по ихъ челобитью. [...]

16. Собирати въ казну царскаго величества на его государево жалованье. И изъ того сбора давать на войско по реестру: гетману тысяча золотыхъ червонныхъ на годъ, писарю войсковому и обозному по тысячѣ золотыхъ польскихъ, на судей войсковыхъ по триста золотыхъ, на писаря судейскаго сто золотыхъ, на писаря да на хоружаго полковаго по пятидесять золотыхъ, на хоружаго сотникаго тридцать золотыхъ, на бунчужнаго гетманскаго сто золотыхъ, на полковниковъ по сту ефимковъ, на ясауловъ полковыхъ по двѣсти золотыхъ, на ясауловъ войсковыхъ по четыреста золотыхъ, на сотниковъ по сту золотыхъ, реестровымъ козакамъ быти двадцати тысячамъ человѣкамъ, а давать на человѣка по тридцать золотыхъ польскихъ. А что въ которомъ полку будетъ козаковъ и тому учинить реестръ. А быти козакомъ реестровымъ, а впредь въ реестръ писать, которые старые козаки и многую службу служили, а чего старыхъ козаковъ въ полкѣхъ въ двадцати тысячахъ не достанетъ, и въ то число принимать въ козаки мѣщанскихъ и поселянскихъ дѣтей. А на Войско Запорожское на двадцать тысячъ быти поборамъ со всякихъ маетностей безъ выбора, чей кто ни есть, кромѣ монастырей, и изъ тѣхъ поборовъ давати великаго государя жалованья гетману съ начальными людьми и козакамъ, по утвержденнымъ статьямъ. А буде тѣхъ поборовъ столько гетману и начальнымъ людямъ и козакамъ на жалованье противъ положенья сполна не достанетъ, и тѣ поборы раздѣлять по сбору, сколько того сбора будетъ. А у которыхъ полковниковъ и начальныхъ людей маетности есть, и на тѣ ихъ маетности великаго государя жалованные грамоты даны. И тѣхъ подданныхъ полковникомъ и всякимъ начальнымъ людямъ, за которыми маетности, судити ихъ имъ и приносы вольные у нихъ принимать и сѣно и дрова готовить, а поборы съ нихъ на жалованье козакомъ собирати равно. А до митрополичьихъ, и до архіепискупльыхъ, и до епискупльыхъ, и до монастырскихъ до подданныхъ ихъ въ податѣхъ на войско дѣла нѣтъ. А съ сего времени въ митрополичьи и въ монастырскія вотчины вновь никого не принимать, быть старымъ и учинить имъ книги, сколько за митрополитомъ и за монастырями въ вотчинахъ ихъ мужиковъ, а изъ мужиковъ въ реестръ въ козаки не писать и не принимать. А съ протопопскихъ и поповскихъ маетностей поборы на козаковъ иматъ противъ уложенья козацкихъ маетностей. [...]

Запись, по которой приведены къ вѣрѣ Заднѣпрскія стороны старшина

Великаго государя, его царскаго величества Войска Запорожскаго, азъ Иванъ Гулакъ, ясауль Яковъ Лизогубъ, судья Яковъ Петровъ, полковники, сотники и со всякими чиновными людьми, Войскомъ Запорожскимъ, обѣщалися Господу Богу всемогущему передъ святымъ его Евангелиемъ, по непорочной заповѣди его, якожь ей ей, на томъ служить намъ великому государю, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи самодержцу и его благовѣрной государынѣ царицѣ и великой княгинѣ Наталіи Кириловнѣ, и ихъ государскимъ благороднымъ чадамъ, великому государю, царевичу и великому князю Феодору Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Иоанну Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи, великому государю, царевичу и великому князю Петру Алексѣевичу, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи и ихъ государскимъ наслѣдникамъ правдою и въ вѣчномъ подданствѣ пребывать постоянно, и всякую истинную и желательную услугу обѣщаемся его царскому величеству совершати, и ни съ которыми посторонними государями, не только что не въ дружбѣ съ его царскимъ величествомъ пребывающими, и исъ тѣми, съ которыми государями, его царское величество, въ явной дружбѣ и любви, безъ указа и безъ повелѣнія его царскаго величества никакой ни съ кѣмъ ссылки не имѣти, и инаго государя себѣ, Войску Запорожскому тое стороны Днѣпра, не желати и не искати, и подѣ государствами, которыя подѣ державою великаго государя, его царскаго величества, пребываютъ, не подыскиватись ни которыми мѣрами. А гдѣ услышимъ какихъ непріятелей любо, отъ чего сохрани Боже, турскихъ, или крымскихъ, или иныхъ государствъ собраніе, и намъ всѣмъ за достоинство его царскаго величества и его государскихъ наслѣдниковъ, по обѣщанію нашему, еже нынѣ предъ симъ святымъ Евангелиемъ обѣщаемся, противъ всякаго ихъ государскаго непріятелиа стояти и промыслъ къ помочи чинити и битися, не щадя головъ своихъ и до самой смерти. А гдѣ повелитъ намъ его царское величество быти на своей великаго государя службѣ, Войску Запорожскому обѣихъ сторонъ Днѣпра съ воинскими людьми и своего царскаго величества съ бояры и воеводы и съ воинскими жъ людьми, и намъ надѣ непріятелиа промыслъ чинити и битись, и въ належащихъ нуждахъ войсковыхъ ни въ которое государство измѣною не отѣхать и воеводѣ и ратныхъ людей не выдавать и не покинуть, и будучи намъ подѣ высокодержавною рукою великаго государя, его царскаго величества, словъ ссорныхъ и мятежныхъ ни отъ кого не слушать и никакимъ плевелосѣятелямъ не верить. А намъ, старшинѣ, также и войску гетмана не покинуть и непріятелиу государскому не выдавать, и быти намъ у великаго государя и его царскаго величества у благородныхъ чадъ и у наслѣдниковъ ихъ государскихъ въ подданствѣ, по его царскаго величества милостивымъ грамотамъ и постановленнымъ статьямъ, каковы постановлены въ Переясловлѣ на нынешней радѣ при бояринѣ и воеводахъ и наместникѣ бѣлогородскомъ при князѣ Григорѣ Григорьевичѣ Ромодановскомъ съ товарищи, и руками подписаны и обѣщаніемъ нашимъ предъ святымъ Евангелиемъ закрѣплены.

И тѣ всѣ статьи, которыя имянованы суть выше сего, мы старшина и все Войско Запорожское, всякаго чина и возраста люди, имѣем держати до смерти своей такъ, какъ мы предъ симъ святымъ Евангелиемъ обѣщаемся. А буде въ чемъ ни есть не сдержимъ, или въ чемъ преступить помыслимъ и Господь Богъ да казнить насъ на душахъ и на тѣлесѣхъ нашихъ, и дѣтей и наслѣдников нашихъ, нынѣ и въ предбудущіе вѣки.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 415. – С. 604–610.

№ 237

1674 р., серпня 27. Львів. – Присяга львівського земського писаря Олександра Лося

Ad officium et acta praesentia castrensia capitanealia Leopoliensia veniens pete generosus Alexander de Grotkow Łos subdapifer terrae Leopoliensis super munus et officium notariatus castrensis Leopoliensis sibi per magnificum Joannem de Magna Kunczyce Mniszhek loci praesentis generalem et elinianensem capitaneum gratiose post generosum Marcum a Stoieszyn Stoinski tribunum Lubaczowiensem collati praesentibus generosis et nobilebus Casimiro Stanislaο Kurdwanowski venatore terrae Haliciensis, Alexandro Drogomir iudice et vicecapitaneo loci praesentis, Adamo Wierzchowski iudice capturali terrae Leopoliensis, Alberto Malski districtus Zydzacoviensis exactoribus subsidy charitativi, Georgio Milowski camerario terrestri instigatore capturali Leopoliensi, Floriano Wolanowski vicepraefecto cohortis, generosi Myslizewski vexilliferi czerniechoviensis, rothmagistri Sacrae Regie maiestatis Alexandro Łychowski, Alexandro Gnoinski, Georgio Wielogorski, Nicolao Wieniawski, Joanne de Mrozowice Mrozowicki, Alberto Sowinski, Nicolao Bratkowski, Luca Baczynski, Joanne Lewkowski, Joanne Chobrzynski, Joanne Brodzicki, Floriano Strzebicki, Joanne Baczkowski, Paulo Grzybowski, Andrea Szczuka, Joanne Pastwicki, Dominico Markowski, Stanislaο Jarecki, Stanislaο Badecki, Sebastiano Walewski, Michaele Zaliwski notario et vicenotario castrensi capitaneali Buscensi aliisque quam plurimis nobilebus terrigenis terrae Leopoliensis circa actum praesentem existentibus nec non ministerioli regni generali provido Jacobo Daszynski officij praesentis apparitore flexis ad imaginem Passionis Crucifixi Jezu Christi genibus praestitit corporale iuramentum statuto regni super idem officium praestandum, de scriptum dictante sibi illud generoso Casimiro Stanislaο a Kurdwanow Kurdwanowski venatore terrae Haliciensis in eam iuramenti rotham.

Ego Alexander iuro quia iuste secundum Deum ius scriptum, aequitatem et partium controversias iudicato, consulam iudici fideliterque. Recognitiones controversias partium affectationes seu postulationes iuridicas, vel iudicis decreta in librum castrensium actorum inscribam et inscribi curabo, diuitis et pauperis amici et inimici, cuius et peregrini discrimine sublato et neque favorem, neque odium, neque praemium, neque paenam mihi proposita curabo, sed in iudicando, consulendo et scribendo

solum Deum iustitiam sanctam et aequitatem partium, recognitiones, controversias ad iudicis sententias in hisque omnibus conscientiae meae iudicium sequar et avdiam aliaque negotia mihi incumbentia fideliter et pro posse meo peragam. Sic me Deus adiuvet et Sancta Crux Christi.

Переклад

До уряду та львівських гродських старостинських актів прийшов шляхетний Олександр з Гротка Лось, підстолий Львівської землі, на уряд львівського гродського писаря шляхетним Яном з Великих Кунчиць Мнішком, місцевим генеральним старостою після шляхетного Марка з Стоешин Стоїнського, любачівського войського, покликаний у присутності шляхетних Казимира Станіслава Курдвановського, ловчого Галицької землі, Олександра Дрогомира, судді і місцевого підстарости, Адама Вежховського, каптурового судді Львівської землі, Войцеха Мальського, збирача добровільних оплат духовенства Жидачівського повіту, Єжи Мільовського, земського коморника, львівського каптурового інститатора, Флоріана Воляновського, віце-префекта когорти, шляхетного Мислішевського, чернігівського хорунжого, ротмістра ЙКМ, Олександра Лиховського, Олександра Гноїнського, Єжи Велогорського, Миколая Венявського, Яна з Мрозович Мрозовицького, Войцеха Совінського, Миколая Братковського, Луки Бачинського, Яна Левковського, Яна Хобжиського, Яна Бродзіцького, Флоріана Стшебіцького, Яна Бачковського, Павла Гжибовського, Анджея Щуки, Яна Паствицького, Домініка Марковського, Станіслава Ярецького, Станіслава Бадецького, Себастьяна Валецького, Міхала Залівського, писаря і віце-писаря буського гродського старостинського та інших численних шляхтичів зем'ян Львівської землі, перед актами теперішніми присутніх, також генерального возного королівства Якуба Дашинського, як допоміжного урядника, схилившись до розп'яття Ісуса Христа, склав особисту присягу згідно зі статутами королівства записану, яку прочитав шляхетний Казимир Станіслав з Курдванів Курдвановський, ловчий Галицької землі такого змісту.

Я, Олександр, присягаю, що згідно з Божим та писаним правом рівно і однаково сторони судитиму і радитиму, і вірно судових сторін свідчення, суперечки, позови або протестації правні або судові декрети до книг гродських вписуватиму і вписувати зобов'язуюсь, не зважаючи на бідних і багатих, друзів і недругів, земляків і чужоземців, і ні задля прихильності, ні ненависті, ні нагороди, ні кари, мені запропонованої, не турбуватимусь, але в судінні, порадах і писанні єдиного Бога і святу справедливість, рівно і однаково свідчення, суперечки і судові вироки та інші всі судитиму згідно з моїм сумлінням і слухатиму, та інші обов'язки, на мене покладені, вірно і по можливості виконуватиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест Христа.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 430, с. 871–873. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

1676 р. Краків. – Формуляр акта про призначення генеральних возних при судах

Ioannes III d. g. rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae, Czerniechoviaeque.

Significamus praesentibus l[itte]ris n[ost]ris, quorum interest, omnibus et singulis. Quia nos providum in Ministerialem Regni G[e]n[er]alem creandum et constituendum esse duximus, prout praesentis l[itte]ris n[ost]ris cream[us] et constisui[m]us dantes et concedentes ei plenariam et omnimodam facultatem ut possit et valeat o[mn]ia officia Ministerialem Regni G[e]n[er]alem concernentia, rite exequi, prius tamen, ut coram officio seu iudicio quovis Regni iuramentum fidelitatis sua iuxta rotham in statuto descriptam praestet, ab eoque de more tondeatur. Quod omnibus, quorum interest, praesertim vero cameis n[ost]ris locorum quorumuis, vel eorum loca tenentibus ad notitiam deducimus, quod postquam iuramentum fidelitatis praestiterit ab eoque tonsus fuerit, pro vero Ministeriali Regni G[e]n[er]ali habeant et agnoscant, eundemque o[mn]ia officia peragere permittant. In quorum fidem praesentes subscriptas sigillo Regni communiri iussim[us].

Dat Cracoviae d[ie] men[sis]* a[nn]o D[omi]ni MDCLXXVI, Regni N[ost]ri II a[nn]o.

Rela[ti]o i[llustrissi]mi et r[evere]nd[issi]mi in Ch[ris]to Patris d[ominus] Ioannis St. Wyzdga E[pi]sco[pi] Varmien[sis] et Sambien[sis], Procancellary Regni.

Переклад

Ян III, Божою ласкою король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жемайтійський, київський, волинський, подільський, лівонський, смоленський, сіверський та чернігівський.

Повідомляємо цією нашою грамотою, всім, кому важливо, всім разом і кожному зокрема. Що ми, розсудливо обрання та встановлення уряду генерального возного впроваджуючи, згідно з цією нашою грамотою обираємо та встановлюємо, даючи і визнаючи за ним цілковито й повністю повноваження, щоб була визнана вся спроможність і правоздатність уряду генерального возного, згідно зі звичаєм, перед тим, однак, щоб перед урядом чи судом королівства присягу вірності своєї згідно з текстом, у статутах записаним, дав. Що всім, кому важливо, особливо ж урядникам нашим на місцях, або ці уряди тримаючим до відома доводимо, що після того, як присягу вірності прийняв, від цього моменту буде острижений, за генерального возного його матимуть і визнаватимуть, і весь уряд виконувати дозволятимуть. На підтвердження цього в присутності нижчепідписаних печатку королівства притиснути наказуємо.

Дано в Кракові дня місяця* року Божого 1676, нашого панування – другого.

* День і місяць не зазначено.

Реляція найяснішого і превелебного в Христі Яна Станіслава Вижги, епископа вармінського і самбіцького, королівського канцлера.

ЦДІАЛ, ф. 134, оп. 2, спр. 5, с. 1–2. Оригінал. Мова латинська.

№ 239

1677–1699 рр. – Перелік “дач государева жалованья”, що видавалося українським гетьманам і старшині, із зазначенням наданих послуг

Въ прошлыхъ годѣхъ, по Указу блаженныя памяти, Великаго Государя Царя и Великаго Князя, Феодора Алексѣевича, всеа Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержца, посылаю Его, Великаго Государя, жалованья къ бывшему Гетману и къ старшинѣ.

Во 185 (1677) году, Іюня въ 13 день*:

Гетману соболей сороками и парами на 375 рублевъ, атласу 10 аршинъ.

Генеральной Старшинѣ, Обозному, 2 человѣкомъ Судьямъ, Писарю, Ясаулу, Хорунжему, Бунчужному, 17 человѣкомъ Полковникомъ, всего 24 человѣкомъ: по сороку соболей, по 60 рублевъ сорокъ, по парѣ соболей, по 10 рублевъ пара, да по атласу человѣку.

Во 186 (1678) году**:

Гетману фerezѣя бархатная на соболях, аламы золотые съ каменьемъ, въ 500 рублевъ.

Генеральной Старшинѣ и Полковникомъ, 24 человѣкомъ: обьяри по 5 аршинъ, а соболи противъ 185 году.

Во 187 (1679) году***:

Гетману фerezѣя бархатная жъ, цѣною в 500 рублевъ, а Старшинѣ и Полковникомъ обьяри и соболи таковы жъ, каковы посланы во 186 году.

Гетманскимъ дѣтямъ, 3 человѣкомъ, по обьяри, по 3 пары соболей, по 10 рублевъ пара, да по парѣ пистолей солстры (?) Нѣмецкаго дѣла.

Въ томъ же во 187 (1679):

Гетману жъ, что онъ посылалъ сына своего на ту сторону Днѣпра къ измѣнничымъ городамъ, и тотъ сынъ его городки очистилъ.

Воинской брони: шапка лоцатая съ долами, красного желѣза позолочена, мѣстами съ каменьями.

---

* Что Петръ Дорошенко съ Старшиною приѣхалъ изъ Чигирина въ обозъ и предъ святымъ Евангеліемъ вѣру учинилъ, что быть ему у Великаго Государя въ вѣчномъ подданствѣ, и клейноты войсковые отдалъ, и regimentъ начальства своего здалъ.

** За освобожденіе изъ осады города Чигирина.

*** За Чигиринскую службу.

Наручи булатные, наведены золотомъ.
Пищаль винтовальная золочена.
2 объяри серебряные.
4 атласа съ травы золотными.
10 вершковъ бархатныхъ.
Сорокъ соболей, по 100 рублевъ.
Ясаулу мѣхъ соболей пупчатой, въ 40 рублевъ.
Гетманскому сыну зеркало булатное, пищаль гладкая, золочены, бархату
10 аршинъ, сорокъ соболей, въ 80 рублевъ.
Старшинъ и Полковникомъ 14 человекомъ по атласу, да по парѣ соболей,
по 10 рублевъ пара человеку.

Во 189 (1681) году*:

Гетману бархатъ двоємоховой.
Изорбафъ по серебряной землѣ.
Обьярь серебряная.
Кумакъ золотной.
Сорокъ соболей, въ 100 рублевъ, 2 пары соболей, по 10 рублевъ пара.
Обозному, Судьѣ, Ясаулу, да 4 человекомъ Полковникомъ по бархату, по
обьяри серебряной, по изорбафу, по атласу, по парѣ соболей, по 10 рублевъ
пара, да Обозному жъ камка куфтеръ.
Другому Ясаулу изорбафъ, да объярь серебряная, пара соболей, въ 8 руб-
левъ.
Одному человеку Полковнику бархатъ изорбафъ, объярь серебряная,
атласъ, пара соболей въ 8 рублей.
Полковникомъ же 12 человекомъ по бархату, по изорбафу, по объяри
серебряной и золотной, и въ томъ числѣ одному, вмѣсто изорбафа, атласъ;
обьяри нѣтъ.
Гетманскимъ дѣтямъ 2 человекомъ по бархату, по изорбафу по серебряной
землѣ, да по 3 пары соболей, по 10 рублевъ пара человеку.

А со 190 (1682), по Указу Великаго Государя Царя и Великаго Князя, Петра
Алексѣевича, всеа Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержца, посылаю Его,
Великаго Государя, жалованья:

Во 190 (1682) году**:

Гетману соболей, сороками и парами, на 320 рублевъ, да атласъ.
Обозному, Судьѣ по 40 соболей, да по парѣ соболей, по 10 рублевъ пара,
да по атласу, да по камкѣ.
Другому Судьѣ, да Писарю, да Ясаулу по 40 соболей, по 60 рублевъ со-
рокъ.
Другому Ясаулу сорокъ соболей, въ 30 рублевъ.

---

* Для перемирья съ Турскимъ Султаномъ.

** Для вѣнчания Великаго Государя Царскимъ вѣнцомъ.

Хорунжему 10 паръ, въ 25 рублевъ.

Бунчужному 10 паръ, въ 10 рублевъ.

4 человѣкомъ Полковникомъ 40 соболей, въ 60 рублевъ, по парѣ соболей, въ 80 рублевъ пара, до по атласу человѣку.

Одному человеку Полковнику жъ 40 соболей, въ 60 рублевъ, пара соболей въ 8 рублевъ, да атласъ.

12 человѣкомъ Полковникомъ же по 40 соболей, по 60 рублевъ сорокъ человѣку, да въ томъ же числѣ 2 человѣкомъ въ прибавку по атласу.

Во 191 (1683) году:

Гетману 2 изорбафа Персицкіе золотые, камка Московского дѣла, 40 соболей, во 110 рублевъ.

Во 192 (1684) году:

Гетману жъ аксамитъ серебряной, травы золотные, байберекъ коричной, рречеть, до 2 чеглика накопленые.

Во 193 (1685) году:

Гетману жъ бархату, да байбереку, по 12 аршинъ.

Во 194 (1686) году:

Гетману жъ 11 аршинъ байбереку золотного, 12 аршинъ байбереку жъ гладкого.

Въ томъ же во 194 году*:

Гетману бархатъ, 2 изорбафа золотныхъ, 6 портищъ камокъ Китайскихъ, иноходець съ конюшни, соболей сороками и парами на 210 рублевъ.

Генеральной Старшинѣ: Обозному, да Судьѣ по 40 соболей, по 60 рублевъ сорокъ да по парѣ соболей, по 10 рублевъ пара, да Обозному жъ объяръ.

Другому Судьѣ, да Писарю, да Ясаулу, да 11 человѣкомъ Полковникомъ по объяри, да по 40 соболей, по 60 рублевъ.

Другому Ясаулу атласъ, 40 соболей, въ 30 рублевъ.

Хорунжему 10 паръ, въ 25 рублевъ.

Бунчужному объяръ, 5 паръ соболей, по 3 рубли пара.

5 человѣкомъ Полковникомъ по атласу, по 40 соболей, по 60 рублевъ сорокъ.

Гетманскимъ дѣтямъ 2 человѣкомъ по 40 соболей, по 70 рублевъ сорокъ, да по изорбафу, да по объяри.

Во 195 (1687) году:

Къ бывшему жъ Гетману 2 клейнота, запанъ алмазный въ золотѣ, да чепъ золотая.

---

* За учиненіе вѣчнаго миру съ Польскимъ Королем.

Во 196(1688) году:

Нынѣшнему Гетману, Ивану Степановичю, за обраніе ево, 40 соболей, въ 200 рублевъ, да атласъ.

Генеральной Старшинѣ и Полковникомъ по 40 соболей, по 50 рублевъ сорокъ, да по парѣ соболей, по 10 рублевъ, да по атласу челоуѣку.

Въ томъ же во 196 году*:

Гетману кафтанъ, байберекъ золотной, съ пугвицы золотыми и съ алмазы, въ 800 рублевъ.

Генеральной Старшинѣ 7 челоуѣкомъ обьяри по 6 аршинъ, по 2 пары соболей, по 15 рублевъ пара.

6 челоуѣкомъ Полковникомъ по байбереку Нѣмецкаго дѣла, по 2 пары соболей, по 15 рублевъ пара.

7 челоуѣкомъ Полковникомъ же по байбереку Московскаго дѣла, по 2 пары соболей, по 15 рублевъ пара челоуѣку.

Во 198 (1690)году:

Гетману бархату 12 аршинъ изорбафа, 2 байберека, 2 портища атласу, да косякъ атласу Китайскаго, 4 косяка камокъ лаудановъ, исподъ рысей черевей, исподъ песцовой голубой черевей.

Генеральной Старшинѣ 8 челоуѣкомъ по обьяри, да по 2 пары соболей, по 20 рублевъ пара.

Полковникомъ 10 челоуѣкомъ по атласу, да по 2 пары соболей, по 15 рублевъ пара.

Полковникомъ же 7 челоуѣкомъ по атласу, да по парѣ соболей, по 10 рублевъ пара челоуѣку.

Во 199 (1691) году**:

Гетману бархату 12 аршинъ, 2 изорбафа золотныхъ, 2 байберека, 2 атласа, 5 косяковъ камки лаудановъ, мѣхъ лисей черевей, въ 100 рублевъ, другой мѣхъ песцовой хрептовой голубой, въ 45 рублевъ, третей мѣхъ песцовой же черевей голубой, въ 18 рублевъ съ полтиною.

2 сорока соболей, по 150 рублей сорокъ.

Генеральной Старшинѣ 8 челоуѣкомъ по обьяри, мѣрою по 6-ти аршин, да 2 пары соболей, по 20 рублевъ пара челоуѣку.

Полковникомъ Городовымъ 10 челоуѣкомъ по атласу, мѣрою по 11 аршинъ, да 2 пары соболей, по 15 рублевъ пара челоуѣку.

Полковникомъ же Охотницкимъ 7 челоуѣкомъ по атласу, мѣрою по 11 аршинъ, да по парѣ соболей, по 10 рублевъ пара челоуѣку.

---

* За Самарское городовое строеніе.

** За увѣщаніе Запорожцовъ, и за посылку гонца его въ Волоскую землю, и за удержаніе своевольцовъ, и за обереженіе Самарскихъ городовъ, и за отпускъ къ Москвѣ Хана Крымскаго гонца, и за посылку въ Польшу для провѣданія воинскихъ вѣдомостей.

Въ 200 (1692) г., Февр. въ 1 чис.*:

Гетману сосудъ хрустальной, оправленъ въ золотѣ съ каменьи.

Бархату 12 аршинъ.

Объяри золотной, по ней травы золотные и серебряные, 19 аршинъ.

Объяри себеряной, по ней травы золотные, мѣрою 10 аршинъ, 2 чети.

2 портища байберековъ.

2 портища атласовъ.

5 косяковъ камокъ лаудановъ.

Исподъ рысей лапчатой.

2 сорока соболей, по 150 рублей сорокъ.

Генеральной Старшинѣ 8 человѣкомъ по объяри, мѣрою по 6 аршинъ, да по 2 пары соболей, по 20 рублей пара.

Полковникомъ Городовыхъ полковъ 10 человѣкомъ по атласу, мѣрою по 11 аршинъ, да 2 пары соболей, по 15 рублей пара человѣку.

Охотныхъ полковъ Полковникомъ же 7 человѣкомъ по атласу жъ, мѣрою таковы жъ, да по парѣ соболей, по 10 рублей пара человѣку.

Въ 200 же году, въ Августѣ**:

Гетману кафтанъ аксамитной золотой на соболяхъ, съ четырьмя пугвицы золотыми, съ каменьи съ алмазы, и съ яхонты, и съ изумруды, въ 800 рублей.

8 человѣкомъ Генеральной Старшинѣ по объяри, мѣрою по 6 аршинъ, да по 2 пары соболей по 15 рублей пара.

Полковникомъ Городовымъ и Охотничкимъ 17 человѣкомъ по байбереку Нѣмецкаго дѣла, мѣрою по 10 аршинъ, по 2 пары соболей, по 15 рублей пара человѣку.

Въ 201 г. (1693), Февр. въ 12 д.***:

Гетману бархату гладкого 12 аршинъ.

Объяри золотой травчетой 11 аршинъ.

Атласу золотного 12 аршинъ.

5 косяковъ камокъ лаудановъ.

2 сорока соболей, по 200 рублей сорокъ.

Исподъ рысей черевей, во 100 рублей.

Генеральной Старшинѣ 8 человѣкомъ по объяри, мѣрою по 6 аршинъ, по 2 пары соболей, по 20 рублей пара.

Полковникомъ Городовымъ и Охотничкимъ, всего 17 человѣкомъ, по атласу, мѣрою по 11 аршинъ, да по 2 пары соболей, по 15 рублей пара человѣку.

---

* За его Гетманской скорой воинской походъ къ Переяславлю противъ многочисленныхъ Крымскихъ и Бѣлогордцкихъ Ордъ, и что тѣ Орды возвратились съ урономъ, и за посылку за тѣми непріатели выборныхъ полковъ.

** За отвращеніе отъ Самарскихъ и малороссійскихъ городовъ Салтана съ воромъ измѣнникомъ Петрушко.

*** За отвращеніе жъ Нурадына Салтана и вора измѣнника Петрушки отъ Полтавы.

Въ 202 г. (1604), Дек. въ 31 д.*:

Гетману объяри золотной травчетной 11 аршинъ, атласу золотного 12 аршинъ, 2 байберека.

2 атласа, мѣрою по 12 аршинъ портище.

5 косяковъ камокъ лаудановъ.

2 испода рысьихъ, по 100 рублевъ исподъ.

2 сорока соболей, по 200 рублевъ сорокъ.

Да Гетману жъ послано з дворцовъ запасовъ.

Въ 202 году:

Бочка ренскаго.

500 лимоновъ.

Свѣжіе рыбы:

Бѣлуга большая, въ 30 рыбъ.

Соленые рыбы:

3 бѣлуги урлюшныхъ большихъ.

Теша бѣлужья.

5 тешъ добрыхъ Астраханскихъ.

20 спинокъ провесныхъ и семогъ свежихъ.

10 семогъ свѣжесольныхъ.

100 стерлядей свѣжихъ.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной старшинъ 8 человѣкомъ по объяри, мѣрою по 6 аршинъ, да по 2 пары соболей, по 20 рублевъ пара человѣку.

Полковникомъ Городовымъ и Охотнымъ 17 человѣкомъ по атласу, по 11 аршинъ, да по 2 пары соболей по 15 рублевъ пара человѣку.

В 203 г. (1695), Нояб. въ 18 д.**:

Гетману кафтанъ золотной съ запаны, исподъ соболей пластинчатой съ хвосты, въ 1000 рублевъ.

Бархату 12 аршинъ.

Изорбавъ золотной.

Атласу золотного тожъ.

2 портища байбереку, по 12 аршинъ.

5 косяковъ камокъ лаудановъ.

Мѣхъ рысей, во 100 рублевъ.

Да на шапку лисица чернбуряя, въ 20 рублевъ.

Да на шапку жъ 5 паръ соболей, по 20 рублевъ пара.

---

* За посылку ратныхъ людей подъ Казыкермень и въ Бѣлогородскую Орду, и за присылку многихъ языковъ.

** За посылку жъ ратныхъ людей подъ Очаковъ и въ Бѣлогородскую Орду, и за многія съ непріатели бои, и за взятіе многихъ же языковъ.

Въ 203 году:

Бочка ренского.

500 лимоновъ.

Рыбы свѣжей:

Бѣлуга большая, въ 30 рыбъ.

20 бѣлугъ.

10 семогъ.

100 стерлядей.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной Старшинѣ 8 человѣкомъ по бархату, по объяри золотной травчатой, по атласу, по камкѣ лауданной, по 3 пары соболей, и въ томъ числѣ по одной по парѣ, по 20 рублевъ пара, да по 2, по 15 рублевъ пара.

Черниговскому полковнику, которой былъ посыланъ въ Бѣлогородчину Наказнымъ, бархатъ объяръ золотная, объяръ двойная, изорбавъ серебряной, атласъ, камка, пара соболей, въ 20 рублевъ, 2 пары по 15 рублевъ.

16 человѣкомъ Городовымъ и Охотницкимъ Полковникомъ по бархату, по объяри струйчатой золотной, по атласу, по 3 пары соболей, по 10 рублевъ пара человѣку.

Въ 204 г. (1696), Дек. въ 1 д.*:

Гетману кафтанъ, атласъ золотной травы, золото съ серебромъ петельчаты, исподъ соболей пластинчатой, съ запаны алмазными, въ 1,800 рублевъ.

Сабля, оправа золотая съ розными каменьями, въ 540 рублевъ.

Бархату Венецыйскаго рутожелтаго, да атласу золотнаго, по 12 аршинъ.

Атласу золотнаго 11 аршинъ, 2 вершка.

Байбереку гладкого 24 аршина.

5 косяковъ камокъ лаудановъ розныхъ цвѣтовъ большой руки.

2 сорока соболей, по 300 рублевъ сорокъ.

2 лисицы чернобурыхъ, по 60 рублевъ лисица.

5 паръ соболей, по 20 рублевъ пара.

Въ 204 году:

Бочка ренскаго.

500 лимоновъ.

Рыбы свѣжіе:

Белуха большая, въ 30 рыбъ.

20 бѣлугъ.

100 стерлядей.

10 лососей.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной Старшинѣ: Обозному, 2 человѣкомъ Судьямъ, Писарю, 2 чело-

---

* За Казыкерменскую службу въ 203 г.

вѣкомъ Ясауломъ, Хорунжему, Бунчюжному, всего 8 человекѣкомъ: бархату Флоренскаго, по 10 аршинъ, 8 портищъ матерей золотныхъ, и въ томъ числѣ 5 портищъ байберековъ, 3 портища атласовъ, всѣхъ по 10 аршинъ, да атласу гладкаго по 10 аршинъ, камки лаудану пополь 9 аршина, по 3 пары соболей, по 20 рублей пара, по 40 соболей, по 150 рублей сорокъ человекѣку.

10 человекѣкомъ Городовымъ, да 7 человекѣкомъ коннымъ и пѣхотнымъ Полковникомъ же, обоего 17 человекѣкомъ: бархату Флоренскаго, да атласу гладкаго, по 10 аршинъ.

Имъ же по портищу золотному, и въ томъ числѣ 15 портищъ байберековъ, 2 портища объяри травчатой золотной, мѣрою всѣхъ 10 аршинъ, по 3 пары соболей, по 20 рублей пара, по 40 соболей, по 150 рублей сорокъ человеку.

Въ 205 (1697), Дек. въ 31 д.*:

Гетману бархату Венецыйскаго 12 аршинъ.

Атласу золотнаго, да объяри золотной, по 12 аршинъ.

2 байберека, 2 атласа, мѣрою по 12 аршинъ.

5 косяковъ камокъ лаудановъ большой руки.

2 сорока соболей, по 200 рублей сорокъ.

Да на шапку 5 паръ соболей, по 25 рублей пара.

Мѣхъ соболей пластинчатой, въ 300 рублей.

Въ 205 году:

Бочка ренскаго.

500 лимоновъ.

Да рыбы свежей:

Бѣлуга большая, въ 30 рыбъ.

20 бѣлугъ.

100 стерлядей.

10 лососей.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной старшинѣ 8 человекѣкомъ, вмѣсто бархатовъ Венецыйскихъ, по байбереку золотному, да по объяри двойной гладкой, да по камкѣ лауданной, по парѣ соболей, по 20 рублей, по другой по парѣ жъ соболей, по 15 рублей пара человекѣку.

Полковникомъ Городовымъ и Охотнымъ, всего 17 человекѣкомъ: по объяри двойной гладкой, да по атласу, по парѣ соболей, по 15 рублей пара, да по другой по парѣ жъ соболей, по 10 рублей пара человекѣку.

Бархатъ и байберека золотные по 10 аршинъ, объяри по 6 аршинъ, камки лауданы по 9 аршинъ, атласы по 10 аршинъ.

---

* За посылку подъ Азовъ ратныхъ людей съ Наказнымъ, и за походъ Ево Гетманской на Берестовую, и за удержаніе Хана отъ Азовской помочи.

Въ 206 г. (1698), Февр. въ 9 д.*:

Гетману бархату Венецыйскаго 12 аршинъ.

Атласу золотнаго 11 аршинъ.

Атласу жь золотнаго 12 аршинъ.

Байбереку гладкаго 24 аршина.

Атласу гладкаго 24 аршина.

5 косяковъ камокъ ладудановъ.

5 паръ соболей, по 25 рублевъ пара.

Исподъ соболей пластинчатой, въ 300 рублевъ.

2 сорока соболей, по 200 рублевъ сорокъ.

3 дворцовъ запасовъ:

2 бочки ренскаго.

500 лимоновъ.

Свѣжіе рыбы:

Бѣлуга большая.

20 бѣлугъ малыхъ.

100 стерлядей.

10 лососей.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной Старшинѣ 8 человекѣкомъ, въ томъ числѣ Обозному, 2 человекѣкомъ Судьямъ, Писарю, 2 человекѣкомъ Ясауломъ, Хорунжему: атласу золотнаго по 10 аршинъ, объяри гладкой по 6 аршинъ, камки лаудану по 9 аршинъ, по парѣ соболей по 20 рублевъ, по другой по парѣ по 15 рублевъ.

Бунчужному объяри золотной 10 аршинъ, объяри гладкой 6 аршинъ, камки лаудану 9 аршинъ, пара соболей въ 20 рублевъ, другая въ 15 рублевъ.

Полковникомъ Городовымъ 10 человекѣкомъ: Черниговскому, Кіевскому, Стародубскому, Миргородскому, Полтавскому, Лубенскому, Прилуцкому, Нежинскому, Переяславскому, Гадяцкому: объяри гладкой по 6 аршинъ, атласу гладкаго по 10 аршинъ, по парѣ соболей по 15 рублевъ, по другой по 10 рублевъ.

7 человекѣкомъ коннымъ и пѣхотнымъ Охотнымъ Полковникомъ: объяри гладкой по 6 аршинъ, атласу гладкаго по 10 аршинъ, по парѣ соболей по 15 рублевъ, по другой по 10 рублевъ.

Стольнику Ивану Обѣдовскому: Бархату Флоренскаго 10 аршинъ.

Атласу золотнаго 10 аршинъ.

Атласу гладкаго 10 аршинъ.

Камки лаудану 8 аршинъ.

3 пары соболей по 15 рублевъ пара.

Двумъ Наказнымъ Городовымъ Полковникомъ, которые были въ Тавани въ осадѣ: Василью Ялоцкому, да Андрею Яковлеву: объяри по 6 аршинъ, атласу по 10 аршинъ, по парѣ, соболей, по 15 рублевъ, по другой, по 10 рублевъ пара.

---

* Съ Стольникомъ Иваномъ Таракановымъ, за походъ плавкой къ Казыкермену и за осадное сидѣнье ратныхъ людей чрезъ четыренедѣльное время, и за посылку на выручку ратныхъ же людей regimentу Ево и Кошевого з Запорожцы.

Въ 207 г. (1699), Ген. въ 18 д.*:

Гетману бархату Венецейскаго, да байбереку золотнаго, по 12 аршинъ.

Байбереку золотаго жъ 11 аршинъ.

2 портища байбереку, 2 портища атласу, мѣрою по 12 аршинъ портище.

5 косяковъ камокъ лаудановъ большой руки.

5 паръ соболей, по 25 рублевъ пара.

2 сорока соболей, по 200 рублевъ сорокъ.

Исподъ соболей, въ немъ 92 пластины, цѣною въ 300 рублевъ.

Да з дворцовъ запасовъ:

2 бочки ренскаго.

500 лимоновъ.

Свѣжіе рыбы:

Бѣлуга въ 30 рыбъ.

20 бѣлугъ мѣрныхъ.

100 стерлядей.

10 лососей.

Бочка уксусу Новгородскаго.

10 ведръ масла орѣховаго.

Генеральной Старшинѣ: Обозному, 2 человѣкомъ Судьямъ, Писарю, 2 человѣкомъ Ясауломъ, Бунчужному, Хорунжому, всего 8 человѣкомъ: байбереку золотнаго по 10 аршинъ, обьяри гладкой по 6 аршинъ, камка лауданъ по 9 аршинъ, по парѣ соболей по 20 рублевъ, по другой парѣ, по 15 рублевъ пара человѣку.

Полковникомъ Городовымъ 10 человѣкомъ, Охотнымъ 7 человѣкомъ, всего 17 человѣкомъ: обьяри гладкой по 6 аршинъ, атласу по 10 аршинъ, по парѣ соболей, по 15 рублевъ, да по другой, по 10 рублевъ пара человѣку.

А нынѣ Гетману, Генеральной Старшинѣ и Полковникомъ Великаго Государя жалованья послати, и что послать, о томъ Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всеа Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, что укажетъ?

Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским. – Ч. 2. 1691–1722. – М., 1859. – С. 14–22.

№ 240

1678 р., квітня 13. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про призначення Федора Мовчана полковником прилуцьким

Іоанъ Самойловичъ, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорозким.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писанем паномъ обозному, судѣ и асаулови

---

* За похідь Ево сею Перекопскою стороною подъ Тавань, и за посылку Кошевого Атамана съ войскомъ Низовымъ и Полковникомъ Кіевскимъ, и иныхъ ратныхъ людей, плавкою на низъ Днѣпра въ Лиманъ, для войсковаго промыслу надъ неприятели бусурманы.

полковымъ, также сотником, атаманомъ городовымъ и сѣлским, и всему старшому и меньшому полку Прилуцкого товариству, тут же войтомъ, и всѣмъ посполитимъ людемъ, в том полку мешкающимъ, обывателемъ. Поневажъ Иванъ Маценко, бывший полковникъ ваш прилуцкий, доброволне зрелъся своего старшинства и за оное намъ подяковаль, а старшина вашего ж полку тут в Батуриный, бывшая з товариствомъ певнымъ, за позволенемъ нашимъ, згодливимы голосами своими на той полковничий урядъ пана Федора Мовчана обволали над себе вынесли. Теды и мы, его, пана Мовчана, знаючи быти в Войску Запорозкомъ заслужоного, годного и до дѣлностей рыцерскихъ способного мужа, цале на том старшинствѣ подтверждаемъ. Где оразъ нашъ унѣверсалъ ему, помененному полковникови прилуцкому, подавши, мѣти хотимъ и приказуемъ, абы оному все старшее и меньшее полку Прилуцкого товариство, належитое пошанованье и всем поволное послушенство отдавали. Знаючи о томъ, иж онъ, помененный панъ полковникъ, всякого доброго и послушного миловати, а спротивного и непослушного, подлугъ слушности и заслути, каждого карати маеть, на тое власть совершенъную оному даемъ.

В Батуриный 13 априля, 1678 року.

Звышменованный гетман, рука власна.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 538. – С. 734.

№ 241

1680 р., травня 26. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича полковникові Іллі Новицькому щодо плати охочекомонним козакам за їхню службу, аби й надалі справляли її “не лениве”

Івань Самойловичъ, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Пану Іляшови Новицькому, полковникови Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого комонному охочому, сотником, атаманом и всему полку товариству, доброго од Господа Бога узичивши здоровья, ознаймуем, иж хотячи мы цѣлорочные ваши ку его царскому пресвѣтлого величества маестатови, и реементу нашому зычливе роненые працы ласкою нашою реементарскою нагородити, посылаем од боку нашего пана Івана Ломѣковского, товарища значного войскового, которому з скарбу нашего войскового, давши певную суму, злецилисмо оному, абы онъ грошовымъ всѣх вас, уважаючи по годности и заслугах, уконтентовал датком. А в. м. вдячне грошей оных принявши, абысте в далший час зичливые монаршому его царского пресвѣтлого величества маестатови, и нам реементарови хотили отдавати услуги, и где того потреба звычайная укажет, не лениве, але то хочъ попрацювати, будучи и в далший час неотмѣнной ласки нашый ку собѣ надежными, жадаем. Той же васъ упоминаем, абысте без укажу и позволеня нашего в самохотные в поля походы не вдавалися и ватагъ

одправовати не важилися, анѣ в полкъ з нищим переходити, але на тоє собѣ реєментарского нашого ожидали указу, которий, если того слушная указоватимет потреба, зашлемо пану полковникови вашому, а пан полковникъ вамъ оный указ освѣдчити повинен будет. При том Господу Богу васъ поручаемъ.

Данъ з Батурина, мая 26, року 1680.

Звыш менованный гетман, рука власна.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 567. – С. 756–757.

№ 242

Бл. 1681 р. – Привілей на звільнення від державних податків і повинностей власності, відписаної османським великим везіром Кара Мустафою Пашою до добродійної фундації (вакфу) у селищі Новосілка Подільського айлету з вислужених ним маєтностей з вичерпним переліком державних податкових та службових повинностей податного населення провінції Каманіче

[...] Згадана вище Новосілка, а серед приналежних їй помістя (чіфтлік) Новосілка, поле Слободи, поля, знані як Княгинин і Фундушче, разом з їхніми приналежностями, додатками, полями, прибутками, зі звичайними *мюльками* (приватновласними маєтностями), землями, водами, пагорбами, річками, плодовими й іншими деревами, огорожами, лісами, гаями, пустирями, пасовиськами, дубовими гаями, бродами та перевозами, соляними та селітряними копальнями, як відомими, так і тими, що стануть відомими, які знаходяться у їхніх межах, а так само з осілими селянами, вештаками, їхніми дітьми, випливаючими за *шаріатом* (священним мусульманським правом), десятинами та податками, встановленими імперським *кануном* (законодавством), подушними *іспендже* (земельний податок) і *джизьєю* (податок з немусульман), подушним з нововлаштованих садіб (*зіяде-і джизьє*), “повітряними” (нерегулярними) податками, штрафами, публічними та приватними відуморщинами, прибутками від затриманих волоцюг і втікачів, вірами, прибутками від власності відсутніх та зниклих осіб, доходами від продажу втікачів невольників і невольниць (на яких їхні власники не заявили свої права), та усіма зібраними “повітряними” та іншими податками, як зазначеними, так і не зазначеними, були “відділені від каламу” (себто зняті з обліку центрального уряду) та “відрізані від стопи” (виведені за шлях офіційних наглядачів), і надані у найповнішим чином вільну та незалежну власність шляхетному везіру, найяснішому *муширу* (“тому хто дає знак”), який наказує лавам племен, їх високості Великому Везіру Мустафі Паші – най Всевишній Аллаг продовжить його славу – на винагороду його попередніх великих заслуг, порад та опіній, наділених усероз’яснюючою думкою, які були надані під час здобуття та підкорення вищеозначеної провінції, умиротворення,

---

* *Титул верховного везіра Османської імперії.*

укладання миру та демаркації кордонів. Вищезначені села з поймаєними полями, приватновласними маєтностями та землями, розташованими в їхніх межах і кордонах, з їхньою *реайєю** та підданцями й усіма родами десятин, податків, *іспендже*, *джизьєю*, *зіяде-і джизья*, і, коротко кажучи, усіма “повітряними” й іншими податками у вищезначений спосіб і манер були віднесені до інших приватних маєтностей вищезгаданих їх високості везіра, і стали додатком його інших шляхетних вакфів.

Він (великий везір), згідно з висловом “становище засновника вакфу є подібне до суворого наказу Пророка”, перерахував та пояснив у своїй *вакфійї* (установчій грамоті на вакф), відповідно до якої належить діяти, що ці місцевості були надані та пожалувані йому славним імператорським листом і що відповідно до імперського *мюльк-наме* (диплому на власність), врученого в його шляхетні руки, вони були занесені у детальний і скорочений реєстри як “відділені від каламу” та “відрубані від стопи”, що мають свободу та винятковість, власник яких може чинити з ними як йому захочеться і заманеться, позаяк його власність є звільнене від податків держання, вільне і незалежне.

Землю і *реайю* вищезначеного села та поля виключено і звільнено від надзвичайних урядових податків (*аваріз-і діваніє*), періодичних надзвичайних податків (*текаліф-і орфіє*), примусових контрибуцій, примусового продажу зерна [за пониженими державними розцінками], оплатами на заміну продуктових поставок та провінційних “тяжких податків” (*текаліф-і шакка*); також – від мінерських робіт, насипання і копання, будівництва мостів, патрулювання лісів, ремонтування фортець, транспортних послуг, постачання дров та пороху, відварювання селітри, постачання боєприпасів, возіння гармат, служіння провідниками та дозорцями на гірських проходах, запису дітей до корпусу пажів, коротко кажучи – від усіх служб і податків, що накладаються імперськими указами. Бейлербеї, кадії, збирачі податків, заступники бейлербеїв, воротарі та їхні підлеглі, а також *субаши* (поліцейські) від цього часу не можуть там зупинятися, а усі мешканці є виключені з оподаткування й абсолютно вільні від постойів і вітальних грошей, надання провізії та еквівалентних оплат, постачання дров і корму худобі, наймання хлопців і дівчат на тяжку роботу, виплат на підкови, кровних грошей, штрафів та інших подібних *текаліф-і орфіє* та *текаліф-і шакка*.

Позаяк вищезначене село з його приналежностями та полями утворюватиме справжню приватну маєтність (*мюльк*) і благородний вакф вищезазначених їх високості [Кара Мустафи Паши], її належить тримати та управляти *мютевеллі* (завідувачам) та їхнім заступникам як звільненим від податків і вільним, “відділеним від каламу” та “відрубаним від стопи”, що тішиться свободою, незалежністю, законним статусом вакфу, довірою. Якщо хтось із *реайї* скоїть тяжкий злочин, потрібно діяти, як наказує шаріат, і ніхто з боку бейлербея та інших не повинен втручатися і карати. З допомогою всевишнього Аллага їм належить бути вкрай пильними, щоби не стати об’єктом погрози, висловленої у благословенному вірші: “Прокляття Аллага впаде на плем’я гнобителів”.

---

* Від араб. “*наства*”, податний стан в Османській імперії.

Відповідно до речення славного імперського наказу такого змісту, благословенний наказ був надісланий цьому смиренному слугі. Згідно з імператорським ферманом [вищезазначений зміст] було виписано і вияснено в цьому місці.

Бідний
Ібрагім,
писар
кінець

Kołodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-s mufassal-i Eyalet-i Kamanice. Part 1. Text. Translation, and Commentary. – Cambridge, MA; Kyiv, 2005. – P. 279–280.
Переклад з османсько-турецької мови.

№ 243

1683 р., січня 18. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про обвинувачення колишнього полковника переяславського Думитрашки Райчі “в прийнятю з противной сторони листов” та про проведення у цій справі суду в Переяславі

Іванъ Самойловичъ, гетманъ з Войскомъ ихъ царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писанемъ всей старшинѣ и чернѣ Войска Запорожского, а меновите пану полковникові переяславскому, обозному, судіи, и асауломъ полковимъ, сотникомъ, атамановѣ городовому, и всему старшому и меншому товариству тамошнему, ижъ маючи мы у вѣдомости нашей справу пана Думитрашка Райчи, якая въ прийнятю зъ противной сторони листовъ на оного сыномъ священника баришовского доводится, яко велѣлисмо его, Думитрашка, и того живого свідка до часу слушного въ Переясловлѣ держати за калауромъ и обецалисмо отъ боку нашего зслати туда, въ Переясловъ, особъ для чиненя суду, такъ теперъ, жичачи правомъ пристойнимъ справу тую скончити, жеби если окажется быти виннимъ, набылъ належитого караня, зсилаемъ отъ боку нашего рейментарского особъ, розумъ маючихъ досконалій, п. Михайла Вуехевича, товариша значного войскового, п. Андрея Василюевича, писара судовъ войсковихъ, и п. Василя Гуменского, судію полку Нѣжинского, злецивши имъ, жебы подлугъ артикуловъ правнихъ поступуючи, первѣй, на томъ сыну священника баришовского суровою с питкою о поданю листовъ досконалого доводу домоглися, а потомъ, если с тоей с питки о листахъ такихъ доводъ окажется, его, Думитрашка судили и декретовали на каране. А яко зъ сими особами, отъ насъ зосланными, пану полковнику переясловскому и старшинѣ полковой тамошней, также и товариству значному на пристойномъ мѣсцу для учиненя тоей справи суду, сполне засѣсти належить, такъ сіе зосланіе отъ насъ особы без пана полковника, старшини полковой и значного тамошнего товариства, того суду зачинати и кончати не мають, для чого пану полковнику приказуемо,

абы въ той мѣре указу нашему рейментарскому и самой слушной повинности, своею зъ старшиною полковою и значнимъ товариствомъ заседѣнемъ зполнить и учинить досить.

А якій початокъ и конецъ суду того будетъ, тое маеть бити виразне записано, жебы якъ намъ рейментарові, такъ и кождому, было о томъ відомо.

Данъ въ Батурині, осмогонадцеть генваря, тисеча шестьсотъ осмьдесятъ грегото году.

Звышъменованній гетманъ, рука власная.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 605. – С. 791.

№ 244

1683 р., липня 16. Варшава. – Лист королівського підканцлера Яна Гнінського до магістрату м. Львова з рекомендацією міського синдика Міхала Григровича на посаду судового писаря

Clarissimi et nobiles viri dni et amici honorandi

Non ambigo ze wmmpp przeniknąwszy ex alto wszystkie przysługi fidem illibatum, y w functiach mieyskich dexteritatem szlachetnego Michała Grygrowicza syndyka wmciov illam iustitiam in partiendis officiis którą wszystkie status et civitates vident zachowacie, ze y onemu debitum virtutis stipendium wakujące pisarstwo sądowe ex eodem motius iustitiae ofiarowac zechcecie. Do czego aby eo dignius accedere, y osobliwy respekt wmciov nad sobą pozyskac tym prędzey mógł, wnoszę za nim moię listowną instancją do wmmpp aby in solatium prac swoich na kilku seymach y seymikach cum invidia osoby et discrimine zycia swego dla zazczytu wmciov y całego miasta podiętych to officium notariatus zgodnym consensum wmmpp otrzymał. Cedet to iemu nie tylko in censum za dawne przysługi iego, ale tez in arram alacrioris obsequis w ktorым się będzie poczuwał obligowanym: mnie zas gdy ta moia interpositia pondus swoje u wmciov odbierze do wyswiadczenia zyczliwosci moiey; którą wmmpp iako dignissimo magistratui, y całemu miastu zwykłem aplikowac, pociągnie. Jako tego ktorы iestem clarissimum dominum virum.

W Warszawie die 16 july 1683 r.

Ad officiam praesens Joannes Gninski PK

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 433, арк. 1–2. Оригінал. Мова польська, латинська.

1685 р., липня 12. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича охочемонному полковникові Іллі Новицькому про відправлення з військовим канцеляристом Григорієм Болдаковським річної платні полковому товариству із застереженням тримати вірність Війську Запорозькому

Іоань Самуйловичъ, гетманъ з Войскомъ ихъ царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Пану Іляшу Новицкому, полковниковъ комонному Войска ихъ царского пресвѣтлого величества Запорозкого, обозному, асауловъ, сотником, атаманом, и всякому того полку рядовому товариству, доброго от Господа Бога мѣти зычим здоровья. Вѣдомо вам старшимъ и меншимъ тое, же ми, яко з початку васъ, добрихъ молодцовъ, удержавши под рейментом нашим, всегда вамъ ласку нашу рейментарскую щире оказовали, и до служби пресвѣтлихъ монарховъ нашихъ российских, на защит отчистого нашего Малоросійского Краю приспособляли, такъ и тепер мѣемъ вас, а и в далший час мѣти хочем в ласкавом нашем гетманском респектѣ, а то для того, иж естесме статечны постоянны в своей противко монарховъ вѣрности, и в належной нам рейментаровъ зычливости и послушенствѣ, а тут сами ви, добрии молодци, уважиты можете, же тая ваша под, православними царями нашими служба доброю и правдивою будучи, есть вам в славу и в пожитокъ, в славу такую же славится статечностю своею, на всѣ стороны, же щире великимъ государем монархамъ своимъ прияете, и нам, гетмановъ, отдаете послушенство, а в пожитокъ таковой, же добровѣрними христианами будучи, стережите вѣри своей православной христианской, з чого вам от Творца Святосуцаго Бога будет нагорода, а от монарховъ милост. А так ми тую службу вашу, рейментар, маючи в очах наших, чиним тепер вамъ з мѣсца нашего гетманского з Скарбу Войскового такую дорочную нагороду, же всякому з васъ рядовому товаришу видѣляем звыклый з респекту нашего даток, которий через умисльного висланого нашего п. Григоріа Булдаковского, канцеляриста войскового, посилаючи, тое вам залецаемъ, абысте приняли вдячне. А яко во всѣ прошлые лѣта статечност свою безпорочно под рейментом нашим заховалисте, так и в приший час найдуйтесе в той же статечности, заробляючи собѣ на имя доброе, на далшую милост монаршую и на ласку нашу. Тут и пересторогу нашу даемо вамъ, абысте шалвѣром и баламутом не имали вѣру, котрие добрих и цнотливиx звыкли зводит, залецаючи ласку лядскую, старовѣчних незичливиx наших, якие то ляхи николи нам добра не зычачи, всегда братю нашу ошуковали, и на гакъ згуби выдавали, яко то и тепер, котории з стороны нашей, на обманъ их на той бокъ Днѣпра позабѣгали, марне гинут, через що многих не стало, и остатка нестатечных певне не станет. Албо вѣмъ потужная бѣсурманская рука, едно их мечем зносит, другое забирает в неволю, а ляхи тилко свою цѣлост щитячи, и городовъ крѣпших держачися, нашими неуважними и праве дурними людьми охотними дѣру своее згуби затикают. Упоминаем теди вас старших и добрих молодцовъ, нехай незычливиe зводителние голосы не мают межи вами мѣсца, нехай межи вами всими будет товариская истинная любовь, и ку нам рейментаровъ сполная ваша навсегда зычливість, которая би

не дала межи вами гнѣздитися шкодливым плевеламъ. А ми, як передъ сымъ мѣли вас в ласцѣ нашей, так и в пришлый час, поки рейменту нашего станет, николи ласки нашей противко вас не отменим. Абысте при том цвиченю, около дѣль военных не забували, жадаем васъ о тое, аби у васъ било оруже певное доброе, и не без порохового запаса, кгда жъ военному чоловѣку и при покою всегда потреба до дѣл военных мѣти готовост, при том и повторе вамъ зычимъ доброго здоровья.

З Батурина, 1685 року, мѣсяца іюля 12.
Звышменованный гетман, рука власна.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004. – № 624. – С. 811–812.

№ 246

1686 р., лютого 27. Жовква. – Позов великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського від імені жидачівських міщан проти намісника панцирної корогви київського каштеляна і жидачівського старости із звинуваченням останнього у службових зловживаннях, утисках і порушенні прав жидачівських міщан

Stanisław Jan na Jabłonowie Jabłonowski, wojewoda i generał ziem ruskich, hetman wielki koronny, buski, świecki starosta, ręką swą, jegomości panu namiestnikowi i całej kompanii chorągwi panczernej jegomości pana kasztelana kijowskiego, starosty żydaczowskiego, wydaję ten mój pozew jeden za trzy władzą urzędu mego hetmańskiego, rozkazując, abyście się waszmoście nadzień ósmy miesiąca marca tam, gdzie natenczas rezydować będę, osobiście stawili na instancją sławetnych obywatelów miasteczka Żydaczewa jako aktorów, którzy waszmościów pozywają o to, że waszmoście w pomienionem miasteczku, dach tylko sam pozwolony na konsystencyi mając, ważyliście się tamże krzywд, szkód, aggrawacyj, wiolencyj i excesów naczynić, jako o tern inkwizycye i juramenta latius edisserunt. Zaczem stawcie się waszmoście na pomieniony termin pod ostrością artykułów wojskowych. A ten pozew woźny wynieść powinien i jego relacya u xiąg ma być zeznana i na termin przyniesiona.

Działo się w Żółkwi, vigesima septima Februarii, millesimo sexcentesimo octogesimo sexto anno.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów, 1868. – Т. I. – № 57. – С. 84.
Мова польська.

№ 247

1688 р., вересня 16. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи канцеляристові Климентієві Радичу на с. Карасинівку “до ласки військової”

Іоанъ Мазепа, гетманъ з Войском ихъ царского пресвѣтлого величества Запорожскимъ

Пану полковникови Войска ихъ царского пресвѣтлого величества Запорожского кievскому, сотникови, атаманови, также войтовы и бурмистромъ козелскимъ и кождому, кому о томъ належатыметъ вѣдати, ознаймуемъ, ижъ респектуючи мы на щуплое новое жите п. Климентія Радича, канцеляристу нашего войскового и вѣдаючи з предложена, же и отець его небожчикъ непослѣдніе въ войску отправовалъ услуги, на которихъ и голову свою положилъ, знаючи теж, же и онъ всегда до услугъ нашихъ войсковихъ здатися можетъ, надаемо до ласки наше войсково селце, зовомое Карасиновку, в сотнѣ Козелской лежащее, и млинъ вдовы Лебедихы, тещѣ его, на греблѣ мѣской Козелской стоячій, которая то гребля любо з ласки нашей надана есть пану полковникови, однако овій млинъ виймуемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ з владзи п. полковника, а заховуемъ при немъ, Климентію Радичу, позволяючи спокойней онимъ владѣты и часть войсковую розмѣровъ отбирати на свое вспарте домовое. Зачимъ мѣти хочем и приказуемъ, абы яко самъ п. полковникъ, такъ и старшина козелская въ спокойномъ владѣнью, яко преречоного селца, так и млина вишь описанного найменшой не чинили перешкоди, а войтъ села оного з громадою аби ему, Климентію Радичу, всякое чинили послушенство и отдавали повинность, для чего сей нашъ унѣверсалъ оному давши, власною подписалисмо рукою и войсковою печатю ствердиты розказалисмо.

Данъ въ Батуринѣ, 16 дня септеврїа, року 1688.

Звишмъменованній гетманъ, рукою власною.

Съ подленимъ свидѣлствовали:

Обозний полковий Зѣновій Борсукъ

Судія полковий Стефанъ Барановскій

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Ч. 1. – К.; Львів, 2002. – № 88. – С. 139–140.

№ 248

1688 р., жовтня 22. Батурин. – Повідомлення гетьмана Івана Мазепи в Москву про надходження до Коша платні, про що його поінформували листом від кошового отамана і старшини

Божиею милостию пресветлейшим и державнейшим великим государем царем и вел. князем Иоанну Ал., Петру Ал. и великой государыне, благоверной царевне и вел. княжне Софии Ал., всея В. и М. и Белья Росии самодержцем, московским, киевским, владимерским, новгородским, царем казанским, царем астраханским, царем сибирским, государем псковским и вел. князем литовским,

смоленским, тверским, волынским, подолским, югорским, пермским, вятским, болгарским и иных государем и великим князем Новгорода низовские земли, чернеговским, резанским, полотцким, ростовским, ярославским, белоозерским, удорским, обдорским, кондийским, витепским, мстиславским и всея северныя страны повелителем и государем иверския земли, карталинских и кгрузинских царей и кабардинское земли, черкасских и горских князей и иных многих государств и земель восточных и западных и северных отчичем и дедичем и наследником и государем и обладателем вашему ц. пресв. в-ву Иван Мазепа гетман з войском вашего ц. пресв. в-ва запороzkим, пад до лица земного пред пресветлым в. ц. пресв. в-ва маестатом у стопы ног монаршых, смиренно челом бью.

По указу монаршом вас пресветлейших и державнейших великих государей и великой государине в. ц. пресв. в-ва при вашем монаршом годовом на войско запороzкое низовое присланом до нас жаловане для безпечнейшого запроваження оногo на местце належитое посылаем я от себе нарочно аж до Сечи самое сотника батуринаского Дмитра Нестеренка, который отселя з Батурина вашего ц. пресв. в-ва Малыя Росии з поддячым Андреем Щоголевым до Новобогородицкого города, а з Новобогородицкого от думного дворянина и воеводы и наместника волоколамского Григория Ивановича Косогова з приданым порутчиком пристойне при вашем милостивом монаршом жалованью ездил на Кош, где вцеле тое вашего ц. пресв. в-ва милостивое жалованье атаману кошовому з старшыною и всему тамошному войску есть отдано, отколь он сотник сегодня 22 октоврия повернулся ку мне и подал мне лист з Коша писаный, в яком он атаман кошовый зо всем товариством за присланье того вашего монаршого милостивого жалованья покорне благодарствуючи, вам великим государем и вел. государине в. ц. пресв. в-ву обещаются вашему царскому пресветлому величеству при належитой статечности верно служить и мне гетманови послушными быти, о чом для известнейшого донесенья вам великим государем и великой государине тот лист, з Запорожья до мене писаный посылаю в приказ Малыя Росии. При сем яко наипокорней отдаюся премилосердой вашего ц. пресветл. вел-ва благодистине.

З Батурина октоврия 23 року 1688.

Вашего царского пресветлого в-ва верный поданный и найнижайший слуга Иван Мазепа гетман войска вашего царского пресветлого в-ва запороzкого.

Яворницький Дмитро. Джерела до історії запорозьких козаків // Яворницький Дмитро. Твори у 20 томах. – Том 3, книга 1. – К.; Запоріжжя, 2008. – С. 136–137.

№ 249

1689 р., березня 4. – Витяг з османського реєстру службових пожалувань (*тімарів*) у провінції Каманіче про *тімар* вершника Гюсейна з Болу, наданий на його вимогу на заміну іншого, з поясненням складових прибутків та умов користування – проживання державця на Поділлі та участі в імперських воєнних кампаніях

Округа (*нагіє*) Іжван санджаку Каманіче
Тімар Гюсейна [з] Болу

Село Калюс, приналежне до згаданої [округи]	Село Мовчани близько Шаргорода, приналежне [окрузі] Могиліва;
Прибуток 35 тисяч	залишене селянами; щорічний прибуток приблизно 4000 <i>акче</i> , з того [до <i>тімару</i>] – 1000 <i>акче</i>
з нього [на користь Гюсейна] 5 тисяч	

Разом: 6000 *акче*

Середнього зросту чорноокий, з розведеними бровами, власник цього документа Гюсейн з Болу, один з державців *тімарів* Кам'янецького санджаку, повернув свій *берат* (привілей) з проханням надати йому знову *тімар* вартістю у 6 тисяч *акче* у селі Калюс Жванецької *нагіє* та інші села за умови, що він житиме у згаданому санджаку і братиме участь походах. 21 рамадану 1093 р. [23 вересня 1682 р.] відповідно до нового скороченого реєстру (*іджмаль-і джедід*) та листа про призначення, на його вимогу було видане подання для того, щоби отримати покровительський привілей (*берат*). Писано того самого дня року 1093 у богохранимому місті і фортеці Каманіче.

[*Приписка на полі*] Позаяк [Гюсейн] дезертував, відповідно до наказу Каграмана Паши, коменданта Кам'янця, подання було видане Халілові 12-го джумада-іль-еввель 1093 р. на прохання Магмуда *мір-алая* (командира полку) Каманіче.

Kołodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). *Defter-s mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe*. Part 1. Text. Translation, and Commentary. – Cambridge, MA; Kyiv, 2005. – P. 18. Переклад з османсько-турецької мови.

№ 250

1689 р., серпня 11. Кіш. – Лист кошового отамана Івана Гусака до гетьмана Івана Мазепи з нагадуванням про висловлене раніше проханням порушити клопотання перед царем щодо надання жалування за “прямою службу и радение”

Как мы преж сего писали до вашей милости, так и ныне, предлагая то, что мы как всегда сердечною нашею истинною верностью по присяге нашей, учиненной пред престолом Божиим на верную службу и радение и подданство

завязали есмы крепко, то и присягою утвердили душами нашими по истинной правде служить будем их царскому пресветлому величеству верно, как и служим и всего добра им, великим государем, нашим их царскому величеству всеусердно желаем, а к прислуге высочайшему престолу их монаршескому и за достоинство их царского величества головы свои молодецкия готовы есмы полагати и кровь свою проливати, всегда им служа великим государем, а они, великие государи наши, их царское пресветлое величество, видя вашу таковую верную службу, готовы нас в милости своей государской и призрение соблюдать, о чем мы покорственно просим вашей государской милости чесного ходатайства к их царскому пресветлому величеству, чтоб нам их царского величества Войску Запорожскому было милостивое призрение и жалованье за нашу прямую службу и радение и ватаги от сего времени были к нам пропущены з запасы, о чем и паки за наши ходатайства просим, и ведомость какую у себя имеем о неприятелех, ведомо чиним, что выходцы сказывают, что цесарь христианский помощью и милостию божиею счастливо турков, обретающихся под Андреянополем, разгромил и все войско розбил турецкое, вмале самого цесаря турецкого в руки не взял и едва ушел в город Андреянополь; а и ныне сказывают, что цесарь христианский с войсками своими под городом тем в осаде турков держит и мочно де ему тот турецкой столной город взять, в чем Бог ему да пособит.

Посем предаемся милости вашей и с Коша августа в 11 день 1688* г.

Вашей милости всех благ усердно желателный Иван Гусак, атаман кошевый Войска их царского пресв. в-ва Запорожского низового с товариством.

Яворницький Дмитро. Джерела до історії запорозьких козаків // *Яворницький Дмитро.* Твори у 20 томах. – Том 3, книга 1. – К.; Запоріжжя, 2008. – С. 166–167.

№ 251

1690 р., травня 8. Київ. – Лист гетьмана Івана Мазепи до козацької старшини з повідомленням про надіслання їм жалування – річного борошна та грошей з Переволочанського перевозу – та з переконанням у необхідності негайно припинити “ганебное примирье” з “бесурманами” і відновити військову кампанію, аби більше на себе “не зтягали гневу монархов своїх и у всего света ганбы”

Мои ласкавые приятеле и братья, пане атамане кошовый и все старшее и меньшее товариство войска их ц. пр. в-ва запорож. низового. Повернувшись ко мне посланец мой от ваших милостей з Запорожья, подал мне ответний лист ваш, в котором вы такую речь на наши упоминанья выписуете, яка еще некоторые трудности до розорванья з бесурманами примирья вашего нам прекладает и будто в том примирью есть вам пожиток, а над все потребуеете себе вспоможенья грошового и борошенного, которое кгда вам от нас оказано будет,

---

* 1689

то вы оное свое примирье зараз розорвите и промисл над ними неприятелями чинити зачнете, з яковым своим словом и перед сым до нас ваши милости отзываетесь, яко теды пожитку вам з того примирья нет, так и трудность жадная до розорваньа оного не окажется, бо що за пожиток, що вы, братья наши, православные христиане, з ними бесурманамы примирившись, одну тую волность от них маете – рыбу и зверь без перешкоди ловяти, а оны, бесурмане, при том примирью вас не опасаячися частокрот и сым и тим боком Днепра чамбули свои отправуют и христиан православных в поганскую свою ловят неволю, що и сами выдите, же теперь при вашем примирью оны бесурмане некоторые ватаги в Блу* потрусyli да подобно и в Миусе и Калмиусе никого не минули, чога в тие часи, як война у вас з ними отпрововалася, оны поганце не могли доказати. А до розорваньа примирья яка бы вам мела быти трудность, кгда ж не остаются у вас жадный такие добра и оседлости ваши, которые бы за розорваньем примирья востатнее небезпечонство оставися мели, а всякие з вас добрии молодце чирствость и рицерскую отвагу маючи, не тилко себе при помочи божи не дадут шкодити, але и над ними неприятелями могут всегда чинити поиск, якови кождому з вас тое явно, же не через примирья таковыи, але через уставычнии против их бесурман военные бои и через отвагу рицеров добрых войско запорозкое низовое здавно у монархов своих отбырало славу и повагу, а так и теперь есля тут от городов при уставичных чулостях наших, первой Рубан асаул полковый комонный з товариством громил у Мотренина втарчку бесурманскую и всю на голову знесши взял девяти языков; потом Иван Искра, асаул бывший полковый полтавский на вершине Вовчой громил втарчку неприятелскую, в которую не тилко всех поганцов знесл на голову и ясирь взятии и статки под Орелскими городками занят и отнял, але и живцем взял деветнатцети человека, а на сых днех чамбул неприятелский, под Белою Церквою будучи добрии молодци полку перяславского сполне з паном Семеном Палеем, злегшись за Гнилим Текичем, тож значне громил, ясир одобрали и языков набрали, за що отдаем хвалу Господу Богу. Теды барзей вам войску низовому для отваги власне и для боев военных там на Кошу найдуючомуся потреба продком своим ревновати, жебысте не примирьем тим, мимо волю пресветлих монархов своих учиненным, але промыслами военными по указу их монаршом им при милосердным монархам своим прислужовалися и зарабатяли себе на похвалу. Що учинете в. м. без жадного откладу для того, жебысте болшей на себе не зотягали гневу монархов своих и у всего света ганбы, кгда ж згола не пристойт вам рицорским людем, небы домовником яким, в том примирье теперь отпочивати, коли увесь свет христианский з бесурманамы всего света христианскаго ворогами войну точить. Мы по писму вашему, якое нас зайшло по празднику воскресения Господня, врозумевши, иж до розорваньа того примирья добриими своими умыслами скланяетесь, а тилко потребуєте, жебы вам наперед хлебом для поживленья и грошми для сторожи вспоможенье от нас учинено.

Донеслисмо на ту причину и великим государем их ц. пр. в-ву; теды оны пресветлейшие и премилосерднейшие монархи наши, объясняючи вам свою пре-

---

* *Ймовірно йдеться про Білу Церкву.*

милосердную милость и верачи вам, же вы болше того примирья з бесурманами держати не будете, але подлуг своее присяги верно им пресветлим монархом служачи, за промисл военний против ных, неприятелей, озметеса, указали и похвалили нам послать борошно годовое и гроши з перевозу Переволочанского прошлого лета, прибравши о чем и поважную грамоту свою монаршую до вас писати изволили, про то мы без жадного продолженья з тоєю монаршею грамотою выправуем Матвея Шендюха, обозного полкового нежинского, и Семена Ялинского, товарища значного полку чернеговского, при которых посылаем вам гроши все перевозные, якие прошлого лета прибалися, о которых старшина переволочанская, як много их есть сведоцтво, повинна выдати, а посылаем вам и борошно годовое, що обое от рук посланних наш их примете, а без жадное отмови и отволоки тое ганебное примирье откинте, а в божий час за доброе и славное дело, за промисли военные озметеса. З чим як скоро окажется, так зараз будет вам прислано монаршое милостивое их ц. пр. в-ва жалованье и мы, щисмо обецали, на двеж нынешнее посылки з скарбу войскового часткою вас ласкаве обошлемо, яко теды маем неволнтпливую надею, же за сым обосланием нашим хвалебне промисли военные зачнете, так жадаем пилно о скорий преречонных посланних наших отпуск, иж бысмо могли о том к великим монархом нашим скорую принести ведомость.

При сем доброго от Господа Бога здоровья, щасливого и благополучного всем в. мстем повоженья и над преречоними неприятелями бесурманы зветязства и одоления упрейме зычим. З Киева 28 д. мая року от создания миру 7198, а от Рождества Христова 1690. Вашим мстем зычливый приятель Ив. Мазепа гетман войска их ц. пр. в-ва запорозкого.

Яворницький Дмитро. Джерела до історії запорозьких козаків // Яворницький Дмитро. Твори у 20 томах. – Том 3, книга 1. – К.; Запоріжжя, 2008.– С. 185–187.

№ 252

1690 р., листопада 17. Батурин. – Приписи (“устава”) Генеральної Військової канцелярії, визначені гетьманом Іваном Мазепою щодо норми місячного постачання на особу провіантом та готівкою (“на інші присмаки”) охочекомонного полку, зокрема, подвійної норми – для полкової старшини, на відміну від “рядового товариства”

Устава, писанная в канцїлярїи войсковой, ноеврїя 17, року 1690.

Якое маеть бити виживлене на мѣсяц товариству охотницкому комонному.

Старшинѣ полковой, также ѣ сотником, кождому з них особне на мѣсяц:

Муки житное два четверика.

Муки гречаное четверик.

Муки пшеничное четверик, а где пшеничной нѣтъ, то за пшеничную тоєю мѣброю гречаной муки дати.

Пшона четверик.
Соли гусок сорок.
На свѣчки шостак.
А на иншіе присмаки готових грошей золотих чотири.
Овѣса осмачок двѣ, на товариша, а не на коня.

Рядовому товариству на мѣсяц:
Муки житное четверик.
Муки гречаное полчетверика.
Муки пшеничное полчетверика, а где пшеничное нѣт, то за пшеничную тоєю ж мѣрою гречаной дати.
Пшона на двох полчетверика.
Соли гусок двадцять одному.
Вѣдро капусти.
Вѣдро бураков.
А на присмаки готових грошей полталяра.
Овѣса осмачѣка на мѣсяц, то ж на товариша, а не на коня.
Иванъ Мазепа, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Ч. 2. – К.; Львів, 2006. – № 86. – С. 131–132.

№ 253

1690 р., грудня 6. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи про заборону козакам з слободи Семенівки приймати в козацький реєстр тяглих людей

Их царского пресветлого величества Войска Запорожского гетман Иван Мазепа.

Вам, козакам в слободце Семяновце зостаючим, засылаем наш выразный указ, абысте вы, козаки тие, зоставлены були при козацкой волности, котрие сего прошлого лета, по указу нашом на службе монаршой под Казикерменом находались. А надто если бысте вы якого человека з тяглих людей важилистеся до своего козацкаго реестра приимовати, теди далисмо такую моц паней тоее слободки, абы она такового брала под свое послушенство. А вы за таковой свой поступок будете шванковати на войсковых волностях.

Дан в Батурине, декаврия 6-го, року 1690.

Звыш менованный гетман, рукою власною.

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Ч. 2. – К., Львів, 2006. – № 88. – С. 133.

1693 р., лютого 27 – 1695 р., серпня 9. – 3 журналу видатків гетьмана коронного Олександра Яблоновського із зазначенням розміру винагороди воякам, у т. ч. козакам, за взятих язиків, привезення листів та “відомостей”, за агентурні послуги, та кошти на їх утримання і відрядження

Diariusz wydatków wojennych od 1693 do 1695 [...].

Anno D[omi]ni 1693-tio

Mensis januaris.

d. 3 jan[uaris]. Przyjechał z wiadomością towarzysz z Białej Cerkwi, którego j. m. p. Borkowski posyłał na szpiegi za Dniepr, wziął na strawę zł. 6 przy ekspedycyjej falendysza łokci 5 a zł. 10 gotowizny zł. 50....zł. 106. Przyjechał sotnik Samusiów [...]

d. 27[02]. Pisało się za Dniepr do p. Mazepy, hetmana, aby pod tym praetekstem sam jechał (?) do niego j. m. p. Borkowski, pułkownik, i mógł wyrozumieć lepiej, na jaką się między niemi zanosi impreze. [...]. Od Samusia, hetmana nakaznego, przyjechało sotników 2 do Grodna, czerni z nimi 12, z listami do króla j. m. i do mnie, prowadzili turczyzna i lipkę, który od nuradyn sołtana jachał z listami do paszy kamienieckiego [...]

Anno D[omi]ni 1694 [...]

d. 28[04]. Tegoż dnia sędzia pana Samusia, hetmana nakaznego, przyjechał samotrzeć na strawę i ad d. 25 marty ad 28 aprilis. Na dzień po f. 5 sukna francuskiego łokci 5 po f. 13. Gotowizny fl. 30 kozakom dwom po fl. 15 facit. [...]

d. 18 maj. Kozacy z listami przyjechali od Pałęja na strawę, fl. 15. [...]

d. 28 juny. Pisarz Iskry, pułkownika kozackiego, samopięc mieszkał przez niedziel pięć we Lwowie, na pięć ze skarbu, czekając dla pułku w pole natrawił z kozakami fl. 100, nie mogąc doczekać przy ekspedycyjej, wziął f. 70. Facit .....250.

d. 14 [09]. Od Pałęja dwa sotnicy i 40 czerni przyprowadzili języków dwóch, a dwóch do króla j. m. i; na strawę przez dni 4 zł. 240. Przy ekspedycyjej sotnikom sukna francuskiego łokci 10 po zł. 13. Gotowizny po zł. 10. Facit. zł. 1330.

Przy odprawie z listami do Białej Cerkwi na drogę zł. 10 [...]

d. 30. Sotnik Abazynów z kozakami dwoma przez niedziel 4 na strawę zł. 7. Temuż falendyszu łokci 5 po zł. 7 i talarów dwa. Kozakom poklaku łokci 10, gotowizny tymże zł. 14. Czyny zł. 114, 10. [...]

d. 2[10]. Kozakowi postrzelonemu pod Kamieńcem zł. 14. [...]

d. 29 [...] Pacholikowi p. Gumińskiego, ucieklemu z galer tureckich, zł. 10. Kozakom zaporozkim z niewoli. zł. 9.

November

d. 1 9bris. Kozacy p. Samusia, hetmana nakaznego, Iskrzyni, Abazynowi, Jaremini przyjechali do uczynienia relatiej strony Budziak, a die 25 octobris ad 1mam 9bris na strawe brali po zł. 18. Przy ekspedycyjej sotnikowi p. Samusia falendy łokci 5 po zł. 8 i 9 zł. 20 kozakom jego poklaku łokci 5 i zł. 12. Item kozakom Iskrzynym dwom, Jareminów jeden, Abazynów jeden, koźdemu poklaku po łokci 5 po gr. 70 i gotowizny po zł. 12 dano. Czyny wszystkiego zł. 201 [...].

Cygańczuk, pułkownik Pałejów, przyjechał do Lwowa samosiedm, po zapłacie i barwę wojsku swemu, natrawiła d. 22 8bris ad 1 – m 9bris na dzień po zł. 10. Facit. 110. [...]

d. 18 Pałejowych kozaków w № 50 przyprowadzili języków, na Budziakach wziętych, tym przez dni trzy na strawę zł. 150.

Tymże jadącym do króla j. mci z temiż językami zł. 300 za gorzałkę, co napili kozacy w gospodzie, zł. 12, czyni ....zł. 462. [...]

Kozacy Samusiowi przyprowadzili języka na strawę zł. 15 sotnikowi sukna franc[uskiego] łok[ci] 5 i zł. 20 kozakom postaw poklaku g. 50 i g. 25.---zł. 165. [...]

December [...]

d. 2 Xbris. P. Iskrzyckiemu, pułkownikowi kozackiemu przeszłemu, względem jego strat, na wojsko i w wojnie, zł. 300. [...]

d. 7 Xbris. Kozacy pana Samusia, hetmana nakaznego, i p. Jaremy, pułkownika, przyjechali z wiadomością, tam na strawę tegoż dnia zł. 16. [...]

d. 14. Obozny Samusiuw samowtór, assawuła Barabaszów przyjechali dla płaty i barwy wojsku swemu, a d. 15 9bris ad 14 Xbris po zł. 6 obozemu tuzinku łokci 5 po zł. 6, gotowizny zł. 20; kozakowi jego poklaku łokci 5 po gr. 70 i zł. 12, assawułe tuzinku łokci pięci po zł. 5, piątych (?) sześć, gotowych zł. 20. Czyni.....zł. 293/20. [...]

d. 25 Xbris. Kozacy Pałejowi przyjachali z listami, tym na strawę zł. 6 na odprawę po zł. 10.....zł. 26. [...]

Kozakowi białocerkiewskiemu, który z wiadomością z Zadniepru przyjechał, tuzinku łokci 5, po zł. 6 i zł. 30.. zł. 60.

Anno Domini 1695. [...]

d. 9[01]. Od Samusia, hetmana nakaznego, sotnik z 12 kozakami przyprowadził brańca i tatarów dwóch na szlaku kamienieckim wziętych, przez dni dziesięć na strawę po zł. 24 na dzień. Przy odprawie sotnikowi sukna francuskiego łokci 5 a zł. 14. Gotowizny złotych 50, assawułe, chorążemu tuzinku łokci 10 i zł. 6 czerni № 10 poklaku postawów № 2,5 a zł. 50 [...] zł. 16 na 12. Facit. 437. [...]

d. 25. Z Białej Cerkwi przyjechało dwóch towarzyszów z wiadomościami od wojska moskiewskiego ze szpiegów na strawę zł. 12. [...]

Maj [...]

Kozacy Pałejowi przychodzili, strawę dało się im zł. 14. [...]

August

d. 5 aug. [1695]. Szpak, sotnik Abazynów, przyprowadził dwóch turków samopiąt, bawił przez pięć dni, na strawę zł. 30 i przy ekspedycyjej sukna francuzkiego łokci 5 i zł. 30, kozakom – postaw poklaku, a zł. 50 i po zł. 12. Czyni.....zł. 229. [...]

d. 9. Od p. Samusia, hetmana nakaznego, przyjechał Ruban, sotnik, i kozaków 7 przez dni 4 na strawę zł. 20 przy ekspedycyjej sukna francuskiego łokci 5 i zł. 70, kozakom po łokci postawów dwa a gr. 50 i po zł. 10. Czyni – zł. 337 [...].

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Dz. Rękopisów, No 1949, S. 3–81. Оригінал. Мова польська.

№ 255

1693 р., червня 27. Золотоноша. – Універсал полковника переяславського Івана Мировича про позбавлення посади сотника бубнівського Івана Каневця (передусім – за “особливое недоброхотство до всего товариства”) і затвердження на цьому уряді Дениса Деркача

Их Царского Пресветлого Величества Войска Запорожского полковник переяславский Иван Мирович.

Вам, старшому и меншому сотне Бубновской товариству, доброго от Гда Бга узычивши здоровья и счастливого поволаання, ознаймуем: иж прибувши до нас в Золотоношу килко десять товариства сотне вашой, перекладали нам деючіеся долегливости и особливое недоброхотство до всего товариства пана Ивана Каневца, сотника вашого, же оный, на уряде зостаючи сотником, едно за неспособностью здоровья своего, другое, за недоброхотью своею, вельми вам всем, добрым молодцам, принаприкрися, и просили у нас, именем всех вас, абысмо его пана Ивана Каневца с уряду того сотницкого отставили, а на том уряде утвердили сотником пана Дениса Деркача, значного товариша и заслуженого в Войску Запорожском. Теды мы, схилившиися прозьбе вашой, ведаючи об нем, пану Денису, которого на уряд себе просите, ж он есть человек добрый, в воинских оказиях справный и до уряду сотницкого способный, посылаем з умислу высланного от боку нашего в сотню вашу и позволяем сему ж высланному нашему пану Евсею Карадже, товаришу войсковому, корогов сотницкую пану Денису вручити, а тут розказуем пану Ивану Каневцу, яко там же вам всему товариству за уряд подякувати, так, приехавши и до нас, належитий нам уклон отдати; котрого то новоизбранного сотника вашого чтете и яко старшему своему повинуйтеся, а он вас, всех добрых молодцов любячи, будет к вам ласков.

Дан в Золотоноші июня 27 дня, року 1693

Мицик Ю. Універсали гетьмана Івана Мазепи Свято-Михайлівському Золотоверхому монастиреві // Сіверянський літопис. – 2002. – № 2. – С. 31.

№ 256

1693 р., липня 13. Почеп. – Універсал почепівського сотника Наума Ноздрі козакам, братам Василеві і Федорові Соловкам та Тишкові Дименку про підтвердження за ними ґрунтів, з яких вони, як і раніше, зобов'язані давати до скарбу по півпуда меду

Наумъ Григориевичъ Ноздря, сотникъ Войска их царского пресветлого величества Запорожского почеповскій.

Чиню вѣдомо симъ моимъ писаниемъ, кому бы о томъ ведати надлежало, мяновите атамановъ куренному Рукавичинскому и всему товариству того куреня, такъ тежъ войтови тамошнему з мужиками околичних сель, ижъ Федоръ и Васка Яковлевичи Соловки, брати роженые, козаки, жители Азаровские и

Тишко Федоровичъ Дименокъ, жител Сѣтоловскій уезду Почеповского, прозентовали мне листъ Петра Рословца, здавна бывшего сотника почеповского, данный имъ на грунта Азаровские, в уездѣ Почеповскомъ найдуючіися, в том же кгрунте Азаровскомъ инвитомскомъ, прозиваемомъ кгрунте Котовщинѣ, же працею розробленную, теде и я, не нарушаючи листу рославцевского и прозбы них вишьпомененных трехъ особах (*в семь мѣстѣ на полстрофы разодрано*)* и очину пилну варую и сурово приказую, абы никто не важился бити перешкодою в помененномъ кгрунтѣ з околичных суседей живучих в розных селах, под зарукою вини копѣ ста на вряды нашѣ, а оны Соловки идуще нам повинни с помененной отчини на каждой давать до скарбу войскового полпуда меду, якъ и с прежде давали, що для лутшой моци и твердости симъ моимъ листомъ ствержаю и до рукъ имъ вышепомененнымъ особомъ казалемъ выдать сей мой листъ с подписом руки моей и с притисненіемъ печати урядовой.

Писанъ в Почеповѣ, 13 июля, року 1693-го.

Наум Ноздря, сотникъ вишьпомененный.

Свидѣтельствovali:

С подленнымъ чол полковой канцелярист Григорей Ицков.

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Ч. 1. – К.; Львів, 2002. – Додатки. – № 35. – С. 573.

№ 257

1694 р., серпня 6. Краків. – Лист ректора Краківської академії Себастьяна Піскорського до магістрату м. Львова з рекомендацією доктора філософії Яна Мосціцького на посаду в міському уряді

Nobiles et spectabiles domini domini et patroni observandissimi

Decorae virtuti, et eruditioni, quamvis ubique terrarum, pretium sit, et amor, in locis nihilominus cultissimis (quam gloriam Leopoldis vestra omni saeculo floruit, et huc usque floret) potissimum triumphat. Ac proinde ex g[e]n[er]ali universit[at]is n[ost]rae studio ad amplum in urbe v[est]ra meritorum theatrum vocatus excellens DM Joannes Moscicki phi[losoph]ia doctor et professor, a nobilibus et spectabilibus dnasibus vestris, cum omnie fausto in patriam redit, non tam nobis opportunum visum est, insignia virtutis illius et eruditionis decora, p[raesen]tis testimonis vobis coram probare, quae omnia, occasio de vobis bene merendi facile revelabit. Quam id gratys omnibus prosecui, quod cara pignora vestra universitati nostrae excolenda concredant, eaque post honoribus nobiles et spectabiles dominationes vestrae exornent. Quidens etenim id propensae voluntatis vestrae in universitatem nostrum argumentum habetur. Pro qua nos mutuis studys cum nobilibus et spectabilibus dnasibus vestries certantes, nec non excellentem dnum professorem ulterioibus gratys et favoribus commendantes, impensius vovemus. Ut in gentilitys turribus vestris, pro quibus invicti roboris Leo Martius excubat; pax et omnigenae felicitatis abundantia, perennet.

---

* Текст, набраний курсивом, є поміткою копійста, що не було відзначено в публікації 2002 р.

Nobiles, et Spectabiles Domini
Domini, et Patroni Obseruandissimi.

Decore Virtuti; et eruditioni, quamuis Elij; terrarum, pretium
sit, et amor; in locis nihilominus cultus sumis (quā a gloria (ca-
polis) Vestra omni seculo floruit, et lucetq; flores) postmodum
triumphat. Ac prouido est Inli Universitatis Nostrae studio ad amplum
in Urbe Urū meritorum theatrum Vocatus Excell. D. M. Ioannes
Mocicki Philo. Doctor et Professor, a Nobilib; et Spectabilibus
Dnissimis, Vestris cum omni fauore in Patriam redit; non tam
nobis opportunum Erym est, insignia Virtutis illius et eruditio-
nis decora, sibi testimonio Vobis coram probare, quā omnia, occa-
sio de Vobis bene merendi facile reuelabit. quā id Gratijs omni-
bus prolequi, quod cari pignora Vestra Universitati Nostrae exco-
lenda concedant, atq; postea honoribus Nobiles et Spectabiles Domini
stiones Vestra extornent. Evidens etenim id propensae Voluntatis Ve-
strae in Universitatem Nostram argumentum habetur, pro qua Nos
mutuis studijs cum Nobilib; et Spectabilibus Dnissimis Vestris
certantes, nec non Excellentem Dnū Professorem Esterioy, gratijs
et fauoribus commendantes, impensius Vouemus: Et in Genti-
litijs Turribus Vestris, pro quibus inuicti roboris Leo Marti-
us exultat; pax, et omnipensae felicitatis abundantia, pertranet.

Datum Sacrae Urbis Anno Dni
1694 d. 6. Augusti. Nobilium et Spectabilium Dnū

jurat. Petrus adolescens

M. Sebastianus L. Romulus
M. Petrus L. M. Sebastianus
M. Petrus

Nobilium et spectabilium ddm
Datt[u]m Cracoviae anno D[omi]ni 1694 d[ie] 6 augusti
Parat primus ad obsequia m[agister] Sebastianus Piskorski MD et P Ac[ademiae]
Crac[oviensi] Rector mppa

Nobilibus, spectabilibus et amplissimis d[omi]nis, d[omi]no proconsuli, et
consulibus, inclytae vrbis Leopoliensis, dominis d[omi]nis et patronis observandissimis
pateant.

Переклад

Шляхетні та достойні пани, пани і шановні патрони

Той, хто прикрашений заслугами та вихованням, будь-де буде оцінений, і прихильність в будь-якому місці виплекати (як слава Львова вашого в усі віки квітне і квітнудиме й надалі) передусім зможе. І передбачливо із нашого університету до великого в вашому місті публічного уряду покликаний високий доктор медицини Ян Мосціцький, доктор філософії та професор, який від славетних і достойних ваших мужів з усіма побажаннями до рідного міста повернувся, не стільки нами для користі [нашої] не помічений, скільки, будучи прикрашений інсигніями чеснот та ерудиції, що у присутності вашій легко засвідчить, усіляко заслужив на вашу прихильність. Як ця слава між усіма ділиться, відтак голова ваша університету нашому на виховання доручається, а потім чеснотами славетних і достойних мужів ваших оздоблюється. Сама лише прихильність наміру вашого в нашому університеті за аргумент вважатиметься. Що ми, взаємними знаннями з славетними і достойними вашими мужами певними, а також високим паном професором подальшою подякою і зичливістю забезпечені, урочисто обіцяємо. Щоб в рідних вежах ваших, над якими незламністю і силою лев війни чуває, мир і щастя всіляке, багатство довго тривало.

Шляхетним та достойним панам, дано в Кракові року Божого 1694, дня 6 серпня.

Магістр Себастьян Піскорський, доктор медицини та ректор Краківської академії, рукою власною.

Шляхетним, достойним та найкращим панам, пану бурмістру та радним, жителям міста Львова, панам, панам і шановним патронам належиться.

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 840, с. 1–2. Оригінал. Мова латинська.

№ 258

Друга половина XVII ст. – З опису подорожі османського мандрівника Евлія Челебі про двір кримського хана, уряд, курултаї, вищих урядовців, закони та державні ритуали в Кримському ханаті

Похвальба кьорюнюша – палацу достославних ханів. Позаяк з чотирьох боків цього чарівного палацу – райські садки, він зветься Багчесараєм. З чотирьох боків цей палац подібний фортеці й оточений з усіх боків кам'яними

стінами [...]. У чотирьох місцях є потужні та міцні залізні ворота. Ті ворота, що дивляться на північ, – *Дарбхане-Капу* (“ворота монетного двору”). У тій стороні є “кейкавусова” кухня, льох і палата *чашигірив* (букв. “чашників”, себто “куштувальників”) і *кілерджіів* (“комірників”). Інші ворота, з південного боку, – *Багче-Капу* (“садові ворота”). Ще одні ворота, що відкриваються убік *кибли* (себто у напрямку Мекки), – це ворота *Ескі-Кьорюнюш-Капу* (“старі ворота кьорюнюша”). І є ще одні ворота, ворота *Єні-Кьорюнюш-Капу* (“нові ворота кьорюнюша”), через які проходять у гарем. Там стоять *чорні аги* (чорні євнухи) і є великі ворота гарему [...].

У трьох місцях є *кьорюнюші* (зали засідань), в кожному з яких вміщується три тисячі осіб. *Диван-хане* (зал засідань дивану) татарською мовою звуться *кьорюнюшами*. Один кьорюнюш – хана Сагіба Герея, другий – хана Бегадира Герея. І ще один новий кьорюнюш, який виходить на площу перед палацом – хана Іслама Герея. У цих кьорюнюшах засідають хани, проводять шаганшагський диван за законами роду Чингіза, творять там суд і утверджують справедливість.

Опис дивану за законами, постановами та правилами Чингізовими. Спочатку, якщо достославні зани вирішують провести засідання на троні якогось з кьорюнюшів, там збираються всі *капи-кулу* (букв. “раби порогу”, себто особисті раби хана) і *карачі* (князі чотирьох-п’яти найзнатніших кримських кланів). Кожен займає місце відповідно до звичаїв і правил. З правого боку могутнього хана сидить *калга султан* (перший заступник і спадкоємець трону), столицею якого в цій країні Криму є місто Ак-Месджит. Крім того, він править цілою східною частиною Криму до фортеці Керч і до району селищ Колечлі, разом 300 сіл.

Ліворуч від хана ситить *нуреддін-султан* (другий заступник і кандидат на трон), який завідує двомастами шістдесятма селами від русла Качі до фортець Ѓозлев (суч. м. Євпаторія), Ор (Перекоп), Дженішке (суч. м. Генічеськ) і до фортеці Арабат. У присутності хана він розглядає петиції, що надходять з тих місць. Але високославний хан судить і *калгу-султана*, і *нуреддін-султана*, пише шагські *ярлики* (укази) та *бітіки* (листи), себто пишновеличну ханську *тугру* (монограму, якою завірялися ханські послання), і всім править.

Далі з правого боку стоять *ганафітський шейхюльіслам* і голови трьох інших *мазгабів* (правничих шкіл ісламу: *ганафітів*, *шафіїтів*, *малікітів* і *ханбалітів*) – *муфтії*. З лівого боку стоять *кадіаскер* (головний суддя) Муртаза Алі Ефенді, нижче нього – міський *мулла* (правознавець) і 24 *кадія* (суддя) Кримського (пів)острова. Вони розбирають рішення, які надходять з їхніх *каза* (судових округ), вивчають і розв’язують суперечки і скарги. Не доведи Господи, якщо хтось з них порушить шаріат або несправедливо засудить якогось слабого раба. На цьому зібрання татарські *аліми* (мудреці) забивають камінням кадія, який судить неправедно. Йому не дають ніякого помилування.

Ханський везір Сефер Газі Ага стоїть на ногах, іноді сідає на боці *калгисултана*, іноді *кетхюда капуджіів* (наглядач воротарів) проходить перед скаржниками. А у самому *дивані* капуджіів нема. Далі на ногах стоять *от-аги* (“аги вогнища” – стражники), вони стоять на чатах. Дефтердар стоїть на боці *калга-султана*. А *диван-ефенді* (головний розпорядник дивану) стоїть на боці *нуреддін-*

султана, а також інші урядовці і скарбники, *мультазіми* (службовці) та секретарі дивану, і всі інші писарі стоять на тому боці.

Після (завершення) дивану вони відбувають мусульманську учту. Серед різноманітних наїдків обов'язково повинна бути конина. Позаяк татарський народ тримається *шафїїтського* (насправді – ганафітського) *мазгабу*, в них дозволене вживання конини. В цій учті беруть участь разом з ханом калга-султан, нереддін-султан, муфтїй, кідіаскер, міський мулла. Інші кадїї їдять в іншому місці – з Шірінським беєм, Мансурлу й іншими *мурзами* (князями). З *кетхюдою капуджїїв* їдять *аги капуджїїв*. А капи-кулу наїдаються з *дефтердар-беєм*. А інші урядовці, мультазіми, аталики та от-аги їдять в іншому місці. А усі *казак-султани** їдять разом з *султанами* – дітьми ханів. Загалом у день високого дивану мусульманська учта відбувається у двадцяти двох місцях, усі часники дивану тамують голод, після цього творять молитву і вдячність. Амінь.

Решта законів Кримського краю. Власне, Кримський (пів)острів по колу є 776 миль. На цьому подібному до кола (пів)острові усього двадцять чотири *кадилики* (*каза*, судова округа). Призначення та звільнення кадїїв – в руках хана**. Крім тих чотирьох, які розташовані в еялеті Кефе, вони – в руках роду Османів.

Загалом у Криму сорок *бейліків* (князівств). Перший серед бейів – *Ор-бей* (князь Перекопської округи), який перебуває на самому кордоні. Він є власником прапора та барабана. Інколи цей бейлік надають *казак-султанам*.

За ним іде Шірін-бей, який за законом є ватажком двадцяти тисяч бойових вершників-татар. Шірінські бейі походять від ханських доньок і належать роду Чингізовому. Оці Шірінські бейі заволоділи Кримом ще раніше ханів [...]. Усі кримські хани віддають свої доньки за Шірінських бейів. Тому вони є ханськими зятями. Під рукою цього Шірін-бея є триста мурз з цього роду. Дійсно, все це плем'я – це один рід. Воно живе під Чатир-дагом у Нахшуванському *ілі*.

Другими по порядку є Шейхун-бейі, третіми – Даїр-бейі. Усі вони разом з десятьма тисячами вершників-молодців перебувають у розпорядженні Шірін-бея і йдуть у похід з *калгою-султаном*. Ліворуч від хана ходять у походи з нуреддін-султаном (ногайські) бейі Мансурлу, дуже хоробрий і багатирський рід. Їхнім родоначальником і проводирем є Газїй Кая Бей. Він – ватажок двадцяти тисяч вояків з сагайдаками і в повному озброєнні, в тилигах і броньових шоломах, які ніколи не відверталися від ворога. Якщо відбувається якась битва чи сутичка, першими на невірних пускають коней разом з *капи-кулу* ці Мансурські бейі. Під орудою Кая Бея перебуває сто сорок добірних мурз. У крилі нуреддіна в похід ідуть бейі Мангит, бейі Сархан, бейі Шуджун і всі бейі Орського іля. Але вище за всіх бейів – Шірін-бей.

На цьому Кримському (пів)острові [...] є тисяча шістьсот сіл і шість тисяч *отарів*, себто *чифтліків* (помість). З усіх сіл виходить сто тисяч вояків, а з отарів – двадцять шість вояків. У походи йде сорок тисяч, а якщо хан зажадає, у бій йде вісімдесят тисяч татар, за винятком тих, хто залишається у Криму, тому

---

* Принци без посад.

** Це твердження помилкове і суперечить наступному.

що в самому Криму є чотири рази по сто тисяч бранців-козаків, чотири рази по сто тисяч казацьких дружин і три рази по сто тисяч їхніх синів і дочок, яких вони називають “копна”. А ще там є двадцять тисяч грецьких, вірменських та юдейських невірних. А франкських і мадярських християн нема. Через те, що в Криму стільки бранців-козаків, усі воєнні загони не виводять у похід. Тільки хан ходить у похід з вісімдесятьма тисячами вояків, які не мають іншої віри (крім праведної). Він мститься всьому Кафірістану (царству невірних) та юрмами виводить їхніх дітей у Кримський (пів)острів, звідки їх вивозять у різні країни.

Крім цих вісімдесяти тисяч вояків, при хані у Багчесараї і його околицях, у селах і отарах постійно живуть *капи-кулу*. Їх доставили від султана Баєзіда хану Менглі Герею з рабів Порогу Щастя як воїнів – стрільців з рушниць. У ті часи *капи-кулу* було лише дванадцять тисяч. З часом усі ці загони зникли і їх залишилося не більше трьох тисяч. Але вороги усе ще думають, ніби в Криму перебуває дванадцять тисяч *капи-кулу*. Тепер вони у становищі *хан-кулу* (ханських рабів). Проте вони не татари. Це – цілий полк з дітей абхазів, черкесів, грузин. Від них ніколи не трапилося зради дому Османів.

Якщо рід Османів іде у похід, татарським ханам надсилають *нашмак акчеси* (“гроші на черевики”), а також доставляють дванадцять тисяч золотих для жалування цим *капи-кулу*. Гроші ділять поміж *капи-кулу*. З повелительського *хассу* (уділу) за падишагським звичаєм утримання ханів становить нарівні з бейлербеєм Румелії сто тисяч *акче*. Їх беруть від митниці Кефе, рахунок ведуть емін (комісар) з дефтердарами і секретарями. Такий падишагський закон.

Ханам було жалувано два прапори, два санджака і байрака і військовий оркестр у сім рядів [...].

Закони, звичаї та постанови кримських ханів – це дивовижне і чудернацьке видовище. Пишноти та величі, як в роду Османів чи в персидських шахів і в інших падишахів і королів, тут нема. Вони цього і не прагнуть, кажучи: “І наших батьків і дідів ми цього не бачили” і не вводять новини.

Хай живе їхня *сікке* (монета) та *хутба* (заздраниця під час п’ятничної соборної молитви), тому що він (кримський хан) є господар власної монети. *Акче* роду Османів нема в обігу серед татар Кримського (пів)острова. Але у Кефе є в обігу. Вісім ханських *акче* складають один *диргем*. Це біле *акче* – кружальце з чистого срібла. На їхній монеті написано “Султан Мугаммед Герей Хан, син Селямета Герей Хана – най зростатиме (Божа) допомога. Карбовано у Багчесараї”. У цій країні нема срібних копалень. Вони плавлять незчисленну скарбницю, яка приходить від володарів невірних, і нарізають (на гроші).

У хутбі спочатку йде ім’я Аллага, потім Мугаммеда-Обранця, потім чотирьох чистих друзів (праведних халіфів) і сина дядька Пророка (Аббаса), і мучеників Кербельського степу (Гасана і Гюсейна – синів халіфа Алі), потім слуги священних міст, владаря арабів і неарабів, двох Іраків, султана двох материків і хакана двох морів, султана Мегмеда Хана, сина Ібрагіма Хана, брата Газія Мурада Хана, сина султана Агмеда Хана, потім пана Кипчака і Солхата, владаря потуги і сили, султана Газія Мугаммада Герей Хана, сина султана Селямета Герей Хана, сина султана [...] кажуть до Сагіба Герей, Гаджжі Герей, Менглі Герей ханів, поминають в хутбі предків ханів. Потів у проповіді промовляють

аят: “Воістину, Аллаг править справедливо і милостиво”, і закінчують хутбу. Рід Османів згадують першим, тому що він посідає престиж падишагів Мекки і Медіни. Призначення усіх ханів – в руках роду Османів. У хутбі першим іде ім'я роду Османів, і душі мучеників радіють. Усі проповіді, які читаються після хутби, усі аяти і хадіси хатіби присвячують священній війні проти злісних невірних на заохочення до битви.

Воістину – це полк без фуражу і провіанту, муджагеди і газії на шляху Божим, добрі мусульмани. І держава їхня надійна, безпечна і справедлива [...].

Опис усунення – з Божого повеління – Мугаммеда Герей хана, сина Селямета Герей хана, най милує його Аллаг! По волі Аллага [...] на третій день благословенного свята (зу-ль-гідже 1076/ 26 травня 1667), усі достойники Криму ходили один до одного в гості, а від Порти прибув гірський татарин з везірських аг, татарин на ім'я Сюлейман Ага, однорукий солак (султанський гвардієць), від [великого везіра] Фазила Агмеда Паші Кьопрюлюзаде, з падишагським ферманом і листами. Їх було зачитано у ханському кьорюнюші. Коротко це був такий лист: “Мугаммед Герей, колишній хан Криму. Щасливий падишаг Мекки та Медіни усуває тебе від царювання у Криму і жалує ханство сину Чобана Герей [Аділь-] Герей Хану. Замість покійного Сефера Газі Аги нехай везіром буде його син Іслам Ага, нуреддіном – Мубарек Герей Султан, а калгою – Кирим Герей Султан. Вони невдовзі прибудуть до Криму з військом вілаету Озю (Очакова), військами Молдавії та Валахії. Коли прийде моє миролюбне писання, підкориться падишагському наказові і прибувайте з усіма султанами до Порогу Щастя, і тоді тобі з султанами будуть надані більші милості, ніж належать за законом [...]”.

Коли цього страшного листа було прочитано в дивані і оголошено усьому кримському народові, в ханському кьорюнюші відбулося його обговорення, або великий *кенгеш*. О Боже Великий! Кримське військо хвилювалося, здіймалося та вирувало подібно до моря. Усі карачі хвилювалися і волали, і звідусіль ходили хвилями. Усі капи-кулу, щойно почалося обговорення, вигукували: “Ні, ми – раби хана. Але ми капи-кулу з тих дванадцяти тисяч, які ханам послав султан Баезід Хан з роду Османів. Хоч би хто був ханом, нехай прибуває, най змилостивиться Аллаг”.

Карачі, бадраки і ногаї, шіріни і мансури схвилювалися і запропонували тисячі речей. Кінець кінцем вони так ні до чого і не домовилися [...].

На ранок хан з відбірними воїнами виїхав з Багчесарая разом з вінцем і тронном, втіхами і щастям, жінками і палацами. З молитвою і закличками вийшов він з палацу і підійшов до підніжжя шибениці, що напроти Багчесарая, спішився, сотворив подвійний намаз і промовив: “Боже мій! Позбав життя тих, хто позбавив мене трону і вінця, ти, о падишаг і творець, – чорного везіра, каймакама, дефтердара Гюсейна Агу, капуджи-баши Халіля Агу, і нехай у скорому часі голова їхнього падишага прибуде на майдан страти. А цей Кьопрюлюоглу – аби він не дожив до старості!” Потім він прочитав “Фатіга” (1-шу суру Корану) і по-молодецьки скочив на арабського огира. Коли вони рушили у путь, усі карачі і бадраки зібралися перед ханом і промовили: “Наш хане! Куди їдеш?” Хан одповів: “Я відправив Гаджі Герей та Крим Герей, щоб взяти в облогу місто Кефе і відрізати їм воду. Сам я виступаю, щоб розбити табір біля Білої

Скелі (Ак-Кая)”. Усі *карачі* зраділи цій новині і заспокоїлися. Вони промовили: “Позаяк ти, наш хан, воюєш тепер з османцями, пожалуй *карачі* сто кошелів, і тоді ми битимемось з османцями”. Хан промовив: “Зберемося в одному місці і біля Ак-Каї проведемо кенгеш. Після того, як ми зберемося в одному місці, я вас пожалую добрами” [...].

Опис прибуття нового татарського хана. 1077 року, місяця зу-ль-гідже, на третій день, у день свята Жертвопринесення, у порт Кефе прибула султанська ескадра з 15 галер під орудою Капудана Омар-заде Паші. Коли він став на якір, з усіх кораблів, що стояли у гавані, було дано вітальний залп з гармат та мушкетів, і так вшановано *капудана-пашу*. На одній з цих галер знаходився новий кримський хан – Чобан Герей хан. Хан був на кораблі капудана-паші 3 дні і 3 ночі, і кримському народу повідомили, що прибув новий хан. Тоді Кефе стало подібне до моря. Навіть на широких вулицях було не пройти від тісняви [...].

На четвертий день Ак Мегмед Паша (губернатор Очакова) і Сархош Ібрагім Паша, губернатор (*валі*) *вілаєта* Кефе, усі достойники і шляхетні люди прибули на галеру, зустріли його і з великою процесією проводили його у дім Мегмеда Баки Челебі у Кефе. У фортеці гримнув салют військових гармат *бал-ємез* (довгі гармати великого калібру). Потім у Кефе прибули з Кримської країни з юрмами татарських вояків калга-султан, нуреддін-султан, Іслам Ага – син покійного ханського везіра Сефера Газі, дефтердар Іслам Ага, везір попереднього хана Мегмеда Герей хана Кайтас Ага, кадїаскер Муртаза Алі Ефенді і багато тисяч кримських знатних людей, щоби величезною процесією супроводжувати хана для його воцаріння на троні в Багчесараї. [...]

На вїзді до міста [Багчесарая] усі знатні особи – кримські *карачі*, шірінці та мансурці, сіджевутці й аргинці, даїрлі та мангити, улани і бадраки, усі капикулу, усі мурзи, імами, хатїби, мудреці (*улема*) і аскети, шейхи і усі суфії вишикувалися у велику процесію і супроводили хана у багчесарайський кьорюнюш, і той посів на троні. Шейхюльїслам оперезав хана мечем і вручив йому Високе Писання (Коран) зі словами: “Мій падишаг! Не чини нічого супротивного мудрій Книзі Божій!” Поза тим він прочитав [усі] сім аятів “Фатїгі” (початкової сури Корану), і всі бідняки і багатії промовили: “Благословен будь!”. Потім спочатку мудреці, потім везіри, шірінці і мансурці, і усі інші визнали владу хана. Було спечено багато коней і приготовано багато тисяч блюд і тисячі чудових наїдків, усі поїли, були промовлені молитви та похвали. [...]

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi / hazırlayan Kilisli Rif'at Bilge. – İstanbul: Devlet Basımevi, 1928*. – Çilt 7. – S. 599–606; Çilt 8. – S. 31–33. Переклад з османсько-турецької мови.

---

* Переклад російською надруковано в: *Эвлия Челеби. Книга Путешествия. Турецкий автор Эвлия Челеби о Крыме (1666–1667 гг.) / Перевод и комментарии Е. В. Бахревского. – Симферополь, 1999. – С. 43–112.*

Друга половина XVII ст. – 3 праці османського енциклопедиста Гюсейна Гезарфенна *Меморандум-пояснення до законів династії Османа про закони та ритуали ханів Криму, правлячої династії Гереїв та вищих достойників держави*

Кримські хани, будучи з родини Чингіз-хана, володарями монети та хутби (право на заздравицю на свою честь під час п'ятничної соборної молитви), одним з ісламських володарів, вони вступили у послух-підданство до Османської династії. Їх увільнення та обрання, заміни та [посадові] пересування відбуваються зі сторони високого султанату. Однак у падишагському величанні та повазі при написанні документів та інших okazіях їм надається перевага над іншими мусульманськими володарями. Усі хан-заде* (ханичі) стоять вище везирів. І на урочистості вони першими підходять до цілування руки [султана].

Розповідається, що у поході на *Ефляк* (Волощину) після того, як Газі Герей Хан прибув і вони злучилися з покійним султаном Сулейманом, румілійський бейлербей з усіма румілійськими беями прибули для його запрошення. Коли вони підійшли до покровительського падишагського шатра, великий везір узяв хана під руку і допоміг злізти з коня. Поряд із золотим тронем їхньої падишагської високості (султана) було поставлено ще один трон, і [їхня високість падишаг] звернулися [до хана] із реченням: “Прошу, хане брате, сідай”. А хан, дотримуючись звичаю, не погодився всістися поряд (себто на одному рівні), а сів, [лише] скількись понизивши свій трон.

Пізніше під час походу на Яник, пройшовши через країну Ляха, коли [їхня ханська високість] прибули до великого везіра Сінана Паші, воїстину великий везір з усіма бейлербеями та незчисленим військом виступили назустріч, то вони привіталися, сидячи верхи на конях. Але прийшовши [до табору], вони розташувалися [на відпочинок] у шатрі головнокомандуючого (себто, везіра), просиділи скількись із головнокомандуючим і навіть разом поїли приготовлену [для них] їжу, і розуміючи люди розцінили це за якесь приниження статусу хана, тим більше, що вони уже чотириста років є ханами – володарями монети та хутби. Казали, що привести [хана] до шатра [верховного везіра] було пониженням [хана] до місця бейлербея. Стільки було багато домислів та припущень, мовляв, “мабуть, було потрібно у власному таборі встановити інші шатра, [влаштувати] падишагські учти”. Визнали за неприпустиме, що везір, незважаючи на його ханську високість, завів розмову із румелійським пашею Гасаном Пашею.

Після цього за великого везіра Ібрагіма Паші, під час Уйварської кампанії, кожного разу, коли [хан] прибував, Ібрагім Паша брав його під руку і допомагав зійти з коня, а коли той їхав, знову брав його під руку і саджав на коня. Але в цей час такі поштивості вийшли з ужитку.

1040 р. [гіджри]/1630–1631 рр. до Капудана Гасана Паші у Килбурун прибув

---

* У Кримському ханаті принци крові мали титул султана, тому, щоб уникнути плутанини з османським султаном, Гезарфенн вживає описову назву – хан-заде (перс. “син хана”), яка не була титулом.

Джанібек Герей Хан. Під час їхньої зустрічі [Гасан Паша] настільки вклонився, що замість поцілувати руку, вийшло, що він поцілував [поділ] плаття. Коли йому нагадали про поведження Ібрагіма Паші з Газі-Гереєм, він мовив: “Цей [хан] мій особливий улюбленець. Нині не залишилося поваги до таких поштивостей”.

Закон про братів хана. Молодший брат від самого хана буває *калгаєм*. Він перебуває на посаді спадкоємця престолу (*велиагд*). Молодший за *калгай-султана* буває *нуреддіном*. У кожного з них є своя офіційна резиденція (*макарр-і салтанатлари* – місце їхнього султанату). Калгай-султан мешкає у місті під назвою Ак-Месджит, воно розташоване за чотири години шляху від Багчесарая. Нуреддін-султан мешкає поблизу села під назвою Качі. Від Багчесарая воно знаходиться за годину дороги.

В кожного з них є власний *везір* (головний міністр), дефтердар (“завідувач реєстрів”, себто завідувач фінансами та прибутками), кадій (суддя). Їхні розпорядження не розрізняються одне від одного авторитетністю. Хіба що [право] монети та хутби належить [лише] їхній високості хану.

Якщо калгай і нуреддін стають головнокомандуючими, то вони беруть одну десяту від наявних трофеїв. Коли військо опиняється у Криму, то [й.в.] хан, призначивши своїх аг, збирають *суга*. *Суга* їхньою мовою означає *пенджик* (перською: “п’ята частина”).

Кожен з них є самостійним розпорядником життя і смерті над підданцями. І на своїх указах, які називаються ярликами, вони ставлять *тугру* (монограму). І вони прикладають мигдалеподібну печатку.

І під час споживання їжі вони, як і інші володарі, їдять наодинці. Якщо від Високого Султанату трапляється значна людина, чи то приїде муфтії Кефе, тоді сідають разом при столі.

І також те, що вони називають *корюнюш* (буквально: побачення), є *диван-хане* (палата дивану). Для хана є особлива підстилка та дві подушки, а стіни закриті завісами з тафти. Коли молодші за нього брати приходять до нього на відвідини чи по службі, вони знімають капелюхи і кидають їх на землю. Після привітання вони цілують одяг хана, підводяться на ноги, під них кладуться ковдра та подушка, після чого з його [хана] дозволу вони сідають.

І кожен з них з боку Великої Держави має своє *сальяне* (“річне [утримання]”). Його високості хану призначено *сальяне* [на суму] п’ятнадцять *юків акче**, [які надходять з прибутків] Кефеської митниці. Калгай-султану призначено *сальяне* [на суму] десять *юків акче*, а нуреддін-султану – [на суму] п’ять *юків акче*, [які надходять] частково з митниці Ѓозлевського порту, а частково – з митниці Балаклавського порту. А вони з суми згаданих *сальяне* дають [гроші] деяким своїм наблизеним агам. А ще вони дають [гроші] на благо деяких “бідних” (себто духовних осіб) з Кефе, Ак-Месджита та Багчесарая, які творять молитви в їхнє ім’я.

Hezarfenn Hüseyin Efendi. Telhisü'l-Beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân / Haz. S. İlgürel. – Ankara, 1998. – S. 169–172. Переклад з османсько-турецької мови.

---

* Юк акче дорівнював 100 тисяч акче, отже, йдеться про 1,5 млн акче.

№ 260

1702 р., грудня 5. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи сотнику козелецькому про зняття з уряду козелецького городского атамана Лук'яна Бутка, зокрема через те, що він “к людям вельми тяжель”

Пану сотнику козелецькій.

Поневаж слушні такові причини на Лукяна Бутка, бывшего атамана вашого, показуються, яко пишешь вашъ листъ до насъ, же онъ к людям вельми тяжель и въ подзоръ утра оказавшись, а надто и в суровости справихъ драчливъ, теды не силуемъ васъ о привернене ему уряда атаманства, а таковой нашъ указъ вашности засылаемъ, абы а не тотъ Бутко, а не Ханенчикъ не были на ономъ атаманскомъ старшинствѣ, лечъ маешъ самъ, в. милость, до данного указу нашего, всякіи войсковіи в городі управляти порядки, а войтъ посполитыми радѣти порядками. Мы зась, осмотрившись, скажемъ непременно указъ нашъ заслати, кому будетъ годно, уряд атаманства тамошнего вручити; тое в. милости предложивши, зичимъ ему жъ доброго здорovia.

Зъ Батурина, дек[абра] 5, р[оку] 1702.

В. милости зичливій Івань Мазепа, р[ука] вл[асна].

Універсали Івана Мазепи (1685–1709). – Ч. 2. – К.; Львів, 2006. – № 260. – С. 299.

№ 261

1704 р., лютого 8. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи новгородському кравецькому цеху про зобов'язання кравців, що жили в монастирських маєтностях, школах, козацьких і священницьких дворах, допомагати у пошиттю одягу для охотницького війська

Его царского пресвѣтлого величества Войска Запорозкого гетман і кавалеръ Іоанъ Мазепа

Пану полковникови стародубовскому зо всею старшиною полковою, а особно п. сотникови новгородскому зо всѣмъ тамошнім урядомъ и кождому, кому колвекъ о том вѣдати належит, сим унѣверсалним писаніем ознаймуем, иж суплѣковал до нас Михайло Самойленко, цехмистръ кравецкій новгородскій, от всего цеху своего кравецкого, прекладаючи, что в чернецких маєтностях в уездѣ Новгородском застаючие кравцѣ так же и в самом Новгородку по дворах монастирскихъ, поповских і козацких жиючи, щичачися ихъ обороною, стаются упорними, не хотячи до цеху ихъ належати, а барзѣй в том, же когда присилалася барва для пошитя на войско охотницкое в Новгородок, теди они, кравцѣ цеховіе, не меншую узнают трудност, а тіе которіе под обороною преречоних особъ найдуются, не хотят им в шитю тое барви помощи їми быти, що же неслушне дѣется, теди через сей унѣверсаль нашъ таковой их поступаль онимъ и reimентарско приказуемъ пилно, аби кравцѣ в монастирських маєтностяхъ и

дворах чернецких, поповських і козацьких и по школахъ жиючие, якъ до цеху ихъ належали, такъ и в шитю барви на войско охотницкое были помощними, од чого ихъ духовного и свѣцкогo стану люде, в чийхъ они дворахъ і маетностях живуть, боронити и заступати не важилися симъ же унѣверсаломъ нашимъ варуемъ и приказуемъ.

Дано в Батуринь, февраля 8 року 1704.

Звишъменованній гетманъ, рукою власною.

Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – Ч. 1. – К.; Львів, 2002. – № 385. – С. 418–419.

№ 262

1704 р. Стамбул. – Повідомлення османської хроніки Мегмеда Рашіда про встановлення султанським указом лімітів на штат придворного оточення кримських ханів та їхніх везірів, які одержували платню з імперської скарбниці, як свідчення перетворення правлячої верхівки ханату на частину уряду Османської імперії

Призначення обмежень [на кількість] штатних посадовців кримського хана та великих везірів. Притому що для *дефтерлю* (штатних посадовців з платнею, зареєстрованою у дефтерах) кримських ханів і перебуваючих при них великих везірів не було призначено ліміту [кількості], то дуже багато людей з воєнних розрядів пройшло у [розряд] *дефтерлю*, і у той час, як очевидно є відсутність на службі когось з тих, хто став *дефтерлю*, то проїдаються-прожираються їхні платні, зеамети та *тімари*, і при тому, що мусульманська скарбниця посилається на безцільну розтрату-розкидання, а солдати у походах – на вбивство, то оця справа щодо призначення обмеження [на кількість] штатних службовців належить до важливих проблем, відповідно було видано священний рескрипт (*хатт-і гумаюн*) про те, щоби були записані у штат [як *дефтерлю*] для того, щоби завжди їхня платня надходила із скарбниці, для кримських ханів двадцять осіб штатних мютеферріка і двадцять осіб штатних чавушів, і двадцять осіб сіпагів і сілягдарів, і тридцять осіб заїмів і тімаріотів, а для великих везірів – по десять осіб штатних мютеферріка та по десять чавушів та по десять осіб сіпагів і сілягдарів, та по десять заїмів і державців *тімарів*, і про те, щоби віднині цей ліміт не перевищувався.

Raşit Efendi. Tarih-i Raşit. – Cilt 3. – Istanbul: Matbaa-yi Âmire, 1282 [1865]. – S. 283. – Переклад з османсько-турецької мови.

№ 263

1709 р., липня 27. Київ. – 3 таємних інструкцій царя Петра I ближньому стольнику Андрію Ізмайлову, який, перебуваючи при гетьмані Іванові Скоропадському, має розвідати обсяги “всякихъ доходо́въ Малоросійскаго краю” за гетьманства Івана Мазепи і за нинішнього гетьмана, а також виявити благонадійних кандидатів для призначення на старшинські посади

[...]

2. Навѣдаться ему подлинно, тайнымъ обычаемъ, по ско́льку прежнему Гетману, измѣннику Мазепе, всякихъ доходо́въ Малоросійскаго краю збиралося и нынѣшнему збиратися будетъ, также и Генеральной Старшинѣ Полковникомъ и протчимъ урядникомъ, по ско́льку доходо́въ съ чего есть.

3. Усматривать въ разговорахъ и во всякихъ обхожденіяхъ, кто изъ Старшины и изъ Казако́въ къ сторонѣ Великаго Государа доброжелательны, и какаго уряду достойны.

Въ Києвъ, въ 27 день Іюля, 1709 году [...].

Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. – Ч. 2. 1691–1722. – М., 1859. – С. 230–231.

№ 264

1710 р., квітня 4. Варшава. – Універсал київського каштеляна Щасного Черминського з закликом збиратися на сеймик у Житомирі для обрання київського підкоморія

Szczęśny na Czermnie Czerminski, kasztellan kijowski, solecki, radziecki etc. starosta, pulkownik jego krolewskiej mosci y Rzeczy Pospolitey

Jasnie wielmożnym, wielmożnym urodzonym mwm panom y braci ich mciom panom dignitarzom, urzędnikom, obywatelom y całemu rycersrwu przeswietnego woiewodztwa kijowskiego przy zaleceniu zyczliwych chęci moich donoszę do wiadomosci, iz ja stosuiąc się do prawa y konstytucyi anni millesimi quingentesimi octuagesimi octau i folio quadragesimo jcxagesimo titulo obieranie urzędnikow ziemskich opisaney y postanowionej, ze iezeliby przez jego msci pana woiewodę kijowskiego iako pierwszego przede mną in ordine senatora electia urzędnikow ziemskich podkomorzego, sędziego, podsędka, pisarza kijowskich in determino szesciu niedziel uniwersalem wydanym na seymie electionis złożona nie była, tedy ja, kasztellan referendo sese do prawa tegoz suplere vices powinienem na affelitacy tedy całego przeswietnego woiewodztwa kijowskiego tym uniwersalem moim składam seymik electionis podkomorzego kijowskiego prodie duodecima mensis may na mieyscu zwyczajnym w Zytomierzu, na ktore mieysce ich msc panowie obywatele woiewodztwa kijowskiego ziachwasy się observatis gradibus omne jurium ad electionem perfinentibus ut legis moris et praxis estcum prdia acticatione tych uniwersałow w grodzie tamteyszym Zytomierzu dwiema

Ziemskich, Potomny Frybnalscekonomy Subsellum na
 Woiwodstwach Biorowim Wolynskim Podkarpackim Bzerminskim
 ych konserptach a niemogac sam wybrac choye onych attento:
 wac a tedy namieyscu swoim danyim danyim wydywie y uprasza za
 prawdy piowych y nie otmylnych Pleni potenta y umocowanych do
 dwoich Wrodzonychch Chmiano Karlo Alexandra Porozu Struzennia
 Jundlewicza y innych Ichmo wycebowyca Ichmo Pleni potentes
 namieyscu swoim danyim danyim danyim danyim danyim danyim
 facultatem ac omnimodam potestatem we wzakladu generaliter
 prawnackich Atawac roz dawac kontrowertowac przysioz
 tuchoac, na ony zabierac, i z y ony y luty Decretami
 rozkazane odbierac z odebzany d h o m i n e B e c o g n o s c e n t e
 kwitowac, s o j e z y t s h o p r o r a t o f i r m o e t g r a t o I d e m B e c o
 g n o s c e n s p r o t e s t a c j e d e k l a r a c j e y s u b m i t u i c j e z a w i e r z a c j e
 t e y P l e n i p o t e n c y j i s w o j e y i d o b r e t u a l i d z a t e m d o t e t
 trzech y mniejszy trzech nierozdzielnie porobedz, cy do
 maco y etatemieyszego dohowolnego Zoznania swego
 Etymego Idem B e c o g n o s c e n s m a n i e l i t e r s o u o p r o d u k c i e
 y do King zapisanie profut, o na affectacyz dwoiz
 y otrzymat Friederich Leuenfater K. S. M.

W imieniu Synu...
 Do M. Pana Kasztelana Buzecznego...
 Do M. Pana Buzecznego...
 Do M. Pana Buzecznego...

Louis Mucera...
 Mija August...

W imieniu Synu...
 Mija August...
 Mija August...
 Mija August...
 Mija August...

niedzielami ante electionem obrac zmiędzy siebie virum selectum omni praerogativa gaudentem et habilem ad illund munus officij maię, ktory uniwersał ręką własną przy pięczcei moiey podpisuie.

Działo się w Warszawie dnia czwartego miesiąca aprila roku tysiąc siedmset dziesiątego.

ЦДІАК, ф. 2, оп. 1, спр. 12, арк. 201 і зв. Запис в актовій книзі. Мова польська.

№ 265

1710 р., квітня 5. Бендери. – 3 Конституції Пилипа Орлика про порядок призначення, права і обов'язки старшини; про уряд генерального і полкових підскарбіїв із застереженням про заборону будь-кому, включно з гетьманом, використовувати державну або полкову скарбницю на "персональний пожиток"; про заборону старшині використовувати для власних потреб козаків і селян, які "а ни на урядъ ихъ не належать, а ни подъ ихъ персональною державою зостають"; про заборону гетьману "за корупції" призначати урядників та вимогу обрання місцевих урядників без "корупцій и якихъ же колвекъ респектовъ"

[...]

6. Если в Панствахъ Самодержавныхъ хвалебный и состоянію публично-му полезный заховуется порядокъ, въ тотъ порядокъ, же завше, якъ въ бою, такъ и въ покою, о общомъ отчистомъ добрѣ приватные и публичные обыкли отправоватися Рады, въ которыхъ и самыи Самодержцы притомностію своею продкующи, не возбраняются соизволеніе свое подъ общое Министровъ своихъ и Совѣтниковъ зданье и ухвалу подлагати, а чому жъ бы въ вольномъ народѣ таковой збавенный порядокъ не мѣлъ быти захованъ, который, любо въ Войску Запорожскомъ при Гетманахъ передъ симъ, ведлугъ давныхъ правъ и вольностей, непремѣнно содержался, однакъ, кгда нѣкоторые войска Запорожского Гетмани, привлащивши собѣ неслухне и безправне Самодержавную владгу [!], узаконили самовластіемъ такое право: "Такъ хочю, такъ повелѣваю", черезъ якое Самодержавіе, Гетманскому урядови неприличное, уросли многіе въ отчизнѣ и въ войску Запорожскомъ нестроенія, правъ и вольностей разоренія, посполитые тяжести, насильные и накупные урядовъ войсковыхъ распоряженія, легкое Старшины Енеральной, Полковниковъ и значного товариства поваженье, прето Мы, Енеральная Старшина, Атаманъ Кошовыи и все войско Запорожское, договорили и постановили съ Ясневельможнымъ Гетманомъ, при елекціи его Вельможности, таковое право, которое мѣеть быти вѣчне въ войску Запорожскомъ заховано: абы въ отчизнѣ нашей первенствующими были совѣтниками Енеральная Старшина, такъ респектомъ урядовъ ихъ первоначальныхъ, яко и уставичной при Гетманахъ резиденціи; по ныхъ, зась обыклымъ порядкомъ послѣдующіи Полковники городовіе, подобнымъ же публичныхъ совѣтниковъ

характеромъ почтены нехай будуть; надъ то з каждого полку по единой значной старинной, благоразумной и заслужоной особѣ мѣють быти до общей рады Енеральниі Совѣтники, за согласіемъ Гетманскимъ избраны, з которыми всѣми Енеральными особами, Полковниками и Енеральными Совѣтниками долженъ будетъ теперешный Ясневельможный Гетманъ и его сукцессорове о цѣлости отчизны, о добрѣ оной посполитомъ и о всякихъ дѣлѣхъ публичныхъ радитися, ничего, безъ ихъ соизволенія и совѣту, приватною своею владою [!], не зачинати, не установляти и въ skutokъ не приводити. Для чого теперь, при елекціи Гетманской, единогласною всѣхъ обрадою и ухвалою, назначаются три Енеральные въ каждомъ року Рады, мѣючіеся въ резиденціи Гетманской отправовати: первая о Рождествѣ Христовомъ, другая о Воскресеніи Христовомъ, третія о Покровѣ Пресвятой Богородицы, на которое, не тылко Панове Полковники з Старшиною своею и Сотниками, не тылко зо всѣхъ полковъ Енеральными Совѣтники, лечь и отъ войска Запорожского Низового, для прислухованья ся и сѣтованья, Послы мѣють и повинни будутъ, за присланьемъ къ себѣ отъ Гетмана ординансу, прибувати, ничего назначеного термену не ухибляючи, гдѣ что колвекъ будетъ отъ Ясневельможного Гетмана, до общей бы Рады предложено, о томъ всѣмъ благосовѣстно, безъ жадныхъ, приватного своего и чужого порядку, респектовъ, безъ душегубной зависти и вражды, совѣтовати обовязаны будутъ, такъ далече, жебы ничего не было въ тыхъ Радахъ з уближеньемъ чести Гетманской, з публичною отчизны тяжестию и разореніемъ, а, не дай Боже, и пагубою. Если бы зась, опрочъ тыхъ вышреченныхъ, до Енеральной Рады назначенныхъ терменовъ, притрафлялися якіе публичные sprawy, скорого управления, отпреставленія и отправленія потребуочіе, теда Ясневельможный Гетманъ моцень и волень, будетъ, зъ обрадою Енеральной Старшины, таковые дѣла повагою своею Гетманскою управляти и отправовати. Такъ же если бы якіе письма приключалися зъ заграничныхъ посторонныхъ Панствъ, до Ясневельможного Гетмана ординованные, теда оные маеть Его Вельможность Енеральной Старшинѣ явити, и отвѣты, якіе отписуватимутся, освѣдчати, не утаеваючи предъ ними жадныхъ корресподенцій листовныхъ, найбарзѣй заграничныхъ и тыхъ, якіе могутъ цѣлости отчистой и добру посполитому вредити. А жебы скутечнѣйшая была въ секретныхъ и публичныхъ Радахъ междоусобная Ясневельможного Гетмана зъ Старшиною Енеральною, съ Полковниками и Енеральными Совѣтниками поуфалость, повинень будетъ каждый зъ ныхъ, при обнятію своего уряду, на вѣрность и у отчизнѣ на зычливистъ къ рейментарови своему на захованье повинностей своихъ, якіе колвекъ до уряду чіего належатимуть, формальную присягу, ведлугъ роты, публичне ухваленой, выконати. И если бы что противного, здоровного, правамъ и вольностямъ войсковымъ вредительного и отчизнѣ неполезного усмотрено было въ Ясневельможномъ Гетману, теда таяжъ Старшина Енеральная, Полковники и Енеральные Совѣтники, моцны будутъ волными голосами, чили то приватне, чили, когда нужная и неотволочная потреба укажетъ, публичне, на Радѣ Его Вельможности выговорити и о нарушенье правъ и вольностей отчистыхъ упоминанатися [!], безъ уближенья и наименшого поврежденья высокого рейментарского гонору; о якіе выговоры не

мѣть Ясневельможный Гетманъ уражатися и помсты чинити, овшемъ развращенная исправити старатимется. Особливе Енеральныи Совѣтники, каждый з нихъ въ своемъ полку, зъ которого на радецтво изберется, силень будетъ, совокупне съ Паномъ Полковникомъ городовымъ, постерегати порядковъ и оные общимъ совѣтомъ управляти, застановляючися за кривды и тяжести людскіе. А яко Енеральная Старшина, Полковники и Енеральныи Совѣтники, повинны будутъ Ясневельможного Гетмана въ должномъ мѣти почитаніи, належитъ ему выразати гоноръ и вѣрное отдавати послушенство, такъ и Ясневельможному Гетману взаимне шановати оныхъ, и за товариство, а не за слугъ и предстоятелей работныхъ, належитъ консервовати, не принуждаючи ихъ умыслне, для пониженья особъ, до публичного, неприличного и непоносного предъ собою стоянья, опрочъ того, гдѣ потреба укажетъ.

7. Если бы кто зъ Енеральныхъ особъ, Полковниковъ, Енеральныхъ Совѣтниковъ, значного товариства и инныхъ всѣхъ войсковыхъ урядниковъ надъ той самой черни, чи то гоноръ Гетманскій дерзнулъ образити, чили въ иншомъ якомъ дѣлѣ провинити, теде таковыхъ проступцовъ самъ Ясневельможный Гетманъ, приватною своею помстою и владгою [!] не мѣть карати, лечь на судъ войсковый Енеральный таковую справу, чито криминальную, чили не криминальную, повиненъ будетъ здати, у которого якіи нелицемирный и нелицезрѣтельный падеть декретъ, такіи должеитъ всякъ проступный понести.

8. Тыежъ Енеральные особы, уставичне при боку Гетманскомъ резидуючіе, всякіе справы войсковые, якіе до чіею чину и повинности будутъ належати, мѣють Ясневельможному Гетману доносити и декларациі отбирати, а не слуги приватныи домовыи, которыхъ до жадныхъ справъ, докладовъ и дѣлъ войсковыхъ не отпраовати.

9. Поневажъ передъ симъ въ войску Запорожскомъ всегда бывали Подскарбіи Енеральныи, которыи скарбомъ войсковымъ, млынами и всякими, до скарбу войскового належачими, приходами и повинностями завѣдовали и оными за вѣдомомъ Гетманскимъ шафовали, теде и теперъ таковой порядокъ общимъ договоромъ устанавливается и непремѣнно узаконяется, абы за увольненьемъ, дасть Богъ, отчизны нашей зъ ярма Московского, увагою Гетманскою и соизволеніемъ общимъ, былъ обранъ Подскарбій Енеральный, человекъ значный и заслуженый, маетный и благосовѣстный, который бы скарбъ войсковый въ своемъ дозорѣ мѣлъ, млынами и всякими приходами войсковыми завѣдовалъ и оные на потребу публичную войсковую, а не на свою приватную, за вѣдомомъ Гетманскимъ, оборочалъ. Самъ зась Ясневельможный Гетманъ до скарбу войскового и до приходовъ, до оного належачихъ, не имѣть належати и на свой персональный пожитокъ употреблять, довольствуючися своими оброками и приходами, на булаву и особу его, Гетманскую, належачими, яко то: индуктою, полкомъ Гадяцкимъ, сотнею Шептаковскою, добрами Почеповскими и Оболонскими и иншими интратами, якіе здавна ухвалены и постановлены на урядъ Гетманскій; большъ зась Ясневельможный Гетманъ маетностей добръ войсковыхъ не мѣть самовластно себѣ привлащати и иншимъ, мнѣй въ войску Запорожскомъ заслужонимъ, а найбарзѣй чернцамъ, попамъ, вдовамъ бездѣтнымъ, урядникомъ, посполитымъ

и войсковымъ мѣлкимъ слугамъ своимъ Гетманскимъ и особамъ приватнымъ, для респектовъ якихъ колвекъ, не раздавати. А не тылко до боку Гетманского Подскарбій Енеральный поприсяжный, для дозору скарбу войскового, мѣть избиратися, и гдѣ резиденція Гетманская утвердится, тамъ зоставати, лечь и въ каждомъ полку два Подскарбіи, такъ же поприсяжные, люде значные и маетныи, общою, Полковника, Старшины войсковою, и посполитой ухвалою, повинны знайдоватися, которыи бы о полковыхъ и городовыхъ приходахъ и посполитыхъ поборахъ знали, оныи въ своемъ завѣдованью и шафунку мѣли и каждого року порахунокъ зъ себе чинили. Якіе полковіе подскарбіи, мѣючи релацию до Енерального Подскарбего, должны будутъ въ своихъ полкахъ о належащихъ до скарбу воскового приходахъ знати, отбирати и до рукъ Енерального Подскарбего отдавати. Панове Полковники зась неповинни такъ же интересоватися до скарбцовъ полковыхъ, контентуючися своими приходами и добрами, на урядъ Полковничій належащими.

10. Яко всякихъ во отчизнѣ и войску Запорожскомъ порядковъ, по должности уряду своего мѣть Ясневельможный Гетманъ постерегати, такъ найбарзѣй повиненъ будетъ и на тое пилное и неусыпное мѣти око, жебы людѣмъ войсковымъ и посполитымъ збытечныи не чинилися тяжести, налоги, утеменженья и здырства, для которыхъ они, оставивши жилища свои, обыкли въ прочку ити и въ заграничныхъ Панствахъ спокойнѣйшого, легчайшого и помыслнѣйшого шукати себѣ помешканья. За чимъ, абы Панове, Полковники, Сотники, Атаманья и всякіе войсковые и посполитые урядники, не важилися панцизнѣ и роботизнѣ своихъ приватныхъ господарскихъ Козаками и посполитыми людьми тыми, якіе а ни на урядъ ихъ не належать, а ни подъ ихъ персональною державою зостають, отбувати до кошенія сѣнъ, збиранья зъ поль пашень и гаченья гребель примушати, въ одиманью и квалтовномъ купленью кгрунтовъ насилія чинити, за леда якую вину зо всей худобы, лежащей и рухомой, обнажити, ремесниковъ безплатежне до дѣль своихъ домашнихъ приневоляти и Козаковъ до посылокъ приватныхъ заживати, повиненъ будетъ того Ясневельможный Гетманъ владгою [!] своею возбраняти, чого и самъ, на добрый инымъ, подручнымъ себѣ прикладъ, мѣть выстерегатися и не чинити. А поневажъ всякіе на людей вѣрныхъ тяжести, утыски и здирства походятъ найбарзѣй отъ властолюбныхъ накупневъ, которіи, не фундуючися на заслугахъ своихъ, а прагнучи несытою пожадливіостью, для приватного своего пожитку урядовъ войсковыхъ и посполитыхъ, прельщають сердце Гетманское коррупціями и оными втыскаются, безъ вольного избранія, надъ слушность и право, то на уряды Полковничіе, то на иные власти, пре то всеконечнѣ постановляется, абы Ясневельможный Гетманъ жадними, хочъ бы найболшими, не уводячися датками и респектами, никому за коррупціи урядовъ Полковничьихъ и иныхъ войсковыхъ и посполитыхъ начальств не вручалъ и на сильно на оныи никого не наставлялъ, лечь всегда якъ войсковые, такъ и посполитые урядники мѣють быти волними голосами, особливе зась Полковники, обираны, а по избранію владгою [!] Гетманскою подтверживаны; однакъ таковыхъ урядниковъ елекціи не безъ волѣ Гетманской отпраоватися повинны. Тоежъ право должны будутъ

и Полковники заховати и не постановляти, безъ вольного избранія цѣлой сотнѣ, Сотниковъ и иныхъ урядниковъ, для коррупцій и якихъ же колвекъ респектовъ, а для урядъ своихъ частныхъ не повинны такъ же отъ урядовъ отстановляти. [...]

Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. – Ч. 2. 1691–1722. – М., 1859. – С. 248–252.

№ 266

1710 р., квітня 5. Бендери. – Присяга гетьмана Пилипа Орлика на вірність укладеній Конституції (“договори и постановленья”), на вірність і ревне служіння батьківщині, обов’язок зберігати й розширювати права й вольності Війська Запорозького, шанувати у ньому і старшого, і меншого

Я, Филиппъ Орликъ, новоизбранный Войска Запорожского гетманъ, присягаю Господу Богу, въ Троицы Святой славимому, на томъ, ижъ будучи волними голосами, по давнымъ правамъ и обыкновениямъ войсковымъ, за соизволениемъ наяснѣйшого королевского величества шведского, протектора нашего, отъ енеральной старшины и от всего Войска Запорожского, тутъ при боку его жъ королевского величества, и у Днѣпра на низу застаючого, чрезъ посланныхъ особъ, обранный, оголошенный и возведеный на знаменитый урядъ гетманский, яко сии договоры и постановленья, тутъ описанные, и съ полною обрадою на актѣ теперешной элекции, межю мною и тымъ же Войскомъ Запорожскимъ, узаконенные и утвержденные, во всѣхъ пунктахъ, комматахъ и периодахъ непремѣнно исполняти, милость, вѣрность и печаливое ку отчизнѣ Малороссийской, матцѣ нашей, о добрѣ оной посполитомъ, о цѣлости публичной, о разширенью правъ и волностей войсковыхъ, старанье, сколько силъ, разуму и способовъ станеть, мѣти, жадныхъ факцій з посторонними панствами и народами и внутрь въ отчизнѣ на зруйнованье и якое же колвекъ оной зашкоженье, не строити, подсылки всякие, отчизнѣ, правамъ и вольностямъ войсковымъ, шкодливые енеральной старшинѣ, полковникомъ и кому колвекъ належатимуть, объявляти, ку горнымъ и заслужонымъ въ Войску Запорожскомъ особамъ пошанованье и ку всему старшому и меншому товариству любовь, а ку проступнымъ, ведлугъ артикуловъ правныхъ, справедливость заховати обѣцую и долженъ буду, такъ мнѣ, Боже, помози, непорочное сие евангелие и невинная страсть Христова. А тое все подписомъ руки моею власною и печатью войсковою ствержаю.

Дѣялося в Бендерѣ, року 1710, апрѣля 5 дня.

Филиппъ Орликъ, гетманъ Войска Запорожского, рукою власною.

Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. – Ч. 2. 1691–1722. – М., 1859. – С. 254–255.

№ 267

1713 р., лютого 11. Бендери. – Лист Ізмаїла Паши, бендерського сераскера, до гетьмана коронного Адама Сенявського з проханням повідомити причини перебування російського війська на території Речі Посполитої

Pierwszemu senatorowi między panami w wierze Mesyaszowej zostającemi, kołumnie u ludzi Jezusowych państwa polskiego łaskawemu, miłemu, szczerzemu przyjacielowi naszemu j. m. p. Sieniawskiemu.

Ukłon i affekt przyjacielski doniowszy i według przyjacielskiego zwyczaju pytam się o dobrym zdrowiu w. m. m. p. Mój miły i szczyry łaskawy przyjacielu. Tak nie-mały czas nie mógłem otrzymać listu od w. m. p. i wiadomości i Rzptej, która zostaje z prześwietną Portą w wiecznym traktacie i przyjacielstwie, także żadnej wiadomości jako tam się powodzi, nie mając, dla tego han j. mśc jednego murze, a ja Suliman agę z tymi listami do w. m. m. państwa wysyłamy. Prześwietna Porta tak sobie kładzie, że z Rzptą do tego traktatu i przyjacielstwa przychęcując dla skutecznego i chronienia i protekcji w sąsiedztwie zostającego państwa polskiego, gdy stanowił się traktat z carem moskiewskim, przysiągł i kartę dał na to, aby wojsko moskiewskie i i nogami nie powstało w państwie polskim, a potym tego nie dotrzymał, przez co obopolny traktat na strone jest odrzucony; może to bydź w. m. m. państwu wiadomo, słyszeliśmy, że dla niektórej myśli i warunku i po dziś dzień wojsko moskiewskie jest w państwie polskim, z woli Rzpltej stoi, abyście wiedzeli, że i takie już wymówki ustały, krótko mówiąc recerny han j. mśc, teraz Rzplta przyjaciele nasze, jako się mają i moskiewskie wojsko z jakiej racyi znajduję się u państwie polskim w listach swoich pytają się obszernie opisuje, gdy w. m. m. p., wyrozumiawszy te listy, posłańców naszych z słusznym responsem, jako najprędzej expedyować i do nas wysyłać raczcie. Jako ztąd w zawiera traktaty przyjacielstwo dotrzymuje się i dotrzymać myślemy, tak też ztamtąd zachowania onego spodziewamy się.

Przy tym Panu Bogu oddaję, zostając wszystkiego dobrego życzliwym przyjacielem.

Izmaïł pasza seraskier benderski.

W Bendera d. 16 miesiąca mucharrema roku Machometowego 1125.

Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, no. 387, k. 154–155. Копія. Мова польська.

№ 268

1713 р., не раніше квітня – 1716 р., не пізніше грудня. – Лист кримського хана Каплан-Герєя до гетьмана польного коронного Станіслава Жевуського з повідомленням про відсилку посланців до гетьмана та закликом триматися мирних стосунків

Miłemu szczeremu przyjacielowi j. m. panu hetmanowi wtóremu z wielką przyjaźnią moją ukłon doniowszy, pytam się o dobrym zdrowiu i po przyjacielsku

oznajmuję, że przed tym przez Bahyr agę, sługę mego, oznajmił był postępek swój przyjacielski i sprawę podobną pokojowi i życzliwość moją z dobrymi sprawami i zamysłami ku w. m. m. panom i oznajmiłem że za powrotem Bahyr agę mam posłać umyślnego posła swego i listy moje, pierwszy odebrałem był do tegoż zaś dnia czekałem powrotu tego Bahyr agi, ale nie mogłem się doczekać. Zaczynam tedy uważając i zachowując pokój doskonały, który jest zawarty z prześwietszym i mocnym carem naszym miłościwym, posłaliśmy listy nasze przyjacielskie panującemu na ten czas w państwie polskim królowi Augustowi, wielkiemu książęciu litt., załączając tu zostających braci i ludzi waszych, aby do państwa waszego przyęci byli i żeby jako pierwsi w jedność i zgodzie jednymi ludźmi byli, żeby państwo i ludzie w pokoju odpoczywali, oznajmiwszy, że umysł nasz wszystkim w. m. m. państwu pożyteczny, który do dobrego zakończenia przywieść chcemy. W tej sprawie umyślnego posła, dawnego pracownika naszego między równymi swymi pierwszego i sławniejszego Szefaja beja posłaliśmy, oświadczając ku w. m., m. państwu, stateczną przyjaźń, miłość i zamiysł dobry, państwu waszemu, w czym i do w. m., m. państwa listy przyjacielskie napisawszy, posłaliśmy. Da Pan Bóg jak staną, opowiedzą ustnie, że chęć nasza ta jest, aby państwo wasze nie było puste i żebyście w. m. m. p. p. w jedność zostawali. Radźcież tedy w. m. m. panowie w tym doskonale i skuteczne staranie przyłożyć, a żeby tu z przytomnych u nas ludzi waszych każdy na miejscu swoim spokojnie zostawał, gdyż my życzymy, żebyście w. m. m. panowie spokojnie wszyscy odpoczywali i ta sprawa żeby się tak zakończyła, tego od w. m. m. p. p. chcemy i żądamy.

Z tym wzwyż mianowanym starszym podskarbis i sługą naszym, wraz i od tych braci naszych w poselstwie j. m. p. Tarła posłaliśmy, nasz umysł i chęć i ci wiedzą i niektóre słowa w okolicznościach przyjacielskich, z ust starszego podskarbiego i j. m. p. Tarła wyrozumiawszy, chciejcie one z nac i wierzyć. To wypisawszy, zostaję wszego dobra przyjacielem.

Капłан Гиереј, сын хаджи Селим Гереја, хана.

Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, no. 387, k. 154–155. Копія. Мова польська.

№ 269

1715 р., січня 22. С.-Петербург. – Грамота царя Петра I гетьману Івану Скоропадському із заборонаю обирати полкових урядників “по своимъ страстямъ, изъ взятковъ”; з вимогою до старшини обов’язково представляти гетьману на погодження кілька кандидатур, а новопризначеному уряднику – складати присягу на вірність царю; з вимогою заміни урядників, “которые были въ какой измене”, а також із заборонаю переобтяжувати козаків і селян хабарами і податками

Божією поспѣшествующою, милостию отъ Пресвѣтлѣйшаго и Державнѣйшаго Великаго Государя Царя и Великаго Князя, Петра Алексѣевича, всеа Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержца, и прочая, Нашего Царскаго Величества

подданному, войска Запорожскаго обоихъ сторонъ Днепра Гетману, Ивану Ильичю Скоропадскому и всему войску Запорожскому, Наше Царскаго Величества милостивое слово.

Донесено Намъ, Великому Государю, Нашему Царскому Величеству, что въ Малой Россіи Полковники рейменту твоего во всякіе полковые уряды и Сотники выбираютъ и учреждаютъ по своей воли, не объявляя тебѣ, подданному Нашему, по своимъ страстямъ, изъ взятковъ, изъ которыхъ вновъ выбранныхъ и учрежденныхъ суть нѣкоторые и подозрительны въ вѣрности и недостойные тѣхъ урядовъ, въ чѣмъ на нихъ есть и доношеніе; и что въ полкахъ рейменту твоего отъ Полковниковъ и отъ тѣхъ учрежденныхъ отъ нихъ Старшинъ и Сотниковъ чинятся Козакамъ и посполитому народу многіе тягости въ налогахъ и въ взяткахъ. И Мы, Великій Государь, Наше Царское Величество, милосердую о Нашихъ подданныхъ Малороссійскаго народа указали впредь Полковникомъ рейменту твоего въ полковую Старшину и въ Сотники собою не выбирать и не учреждать. А когда въ которомъ полку будетъ порожное мѣсто Полковой Старшины или Сотника, тогда Полковнику учинить раду и совѣты съ Полковою Старшиною и съ Сотниками, и на томъ совѣтѣ и приговору общему назначить къ тому уряду людей заслуженныхъ и неподозрительныхъ въ вѣрности, человѣка двухъ, или трехъ, и назнача, писать къ тебѣ и ихъ присылать, а тебѣ, подданному Нашему, изъ тѣхъ, назначенныхъ людей, усматривая, кто зъ нихъ къ тому уряду годнѣе быть можетъ, и которые всегда были и Намъ, Великому Государю, во всякой вѣрности безпорочно, изъ тѣхъ позволять единому быть и опредѣлять о томъ отъ себя на тотъ урядъ Универсаломъ, и въ вѣрности къ Нашому Царскому Величеству приводить тѣхъ новоопредѣленныхъ въ Полковую Старшину и въ Сотники къ вѣрѣ по обычаю, при Стольнику Ѳедорѣ Протасеву, который живетъ при тебѣ, подданному Нашему. А которые были въ какой измѣнѣ, и до сего Великаго Государя Нашего Указу отъ Полковниковъ поставлены въ Полковую Старшину и въ Сотники, и о тѣхъ взявъ подлинное извѣстіе, оныхъ перемѣнить, и на ихъ мѣсто выбрать и поставить другихъ выше объявленнымъ же образомъ, вѣрныхъ и достойныхъ людей. Также и того тебѣ, подданному Нашему, смотрѣть прилѣжно и накрѣпко, дабы отъ Полковниковъ и полковой Старшины и отъ Сотниковъ Козакамъ и посполитому народу отнюдь ни въ чемъ никакой тягости и обидѣ не было и ни до какихъ взятковъ и налогъ ихъ не допускать, и на кого отъ оныхъ въ такихъ обидахъ будетъ челобитье, въ томъ розыскивати, и по розыску чинить справедливость, и ежели явятся на кого въ тяжкихъ обидахъ и преступленіяхъ жалобы, и о томъ писать къ Намъ, Великому Государю. И тебѣ жъ, Нашего Царскаго Величества подданному, войска Запорожскаго обоихъ сторонъ Днепра Гетману, Ивану Ильичю, вѣдая Наше Царскаго Величества о семъ соизволеніе, чинить о томъ, какъ выше писано сего, и во всѣ полки рейменту твоего сей Нашъ, Великаго Государя, Указъ объявить чрезъ свои листы, при которыхъ посылать списки сей, Нашего Великаго Государя Грамоты, и велѣть оныя по полкамъ прочитовать въ радѣ, дабы вѣрные подданные Малороссійскаго народа люди сіе Наше милостивое попеченіе о ихъ пользѣ вѣдали, и о томъ о всемъ, что учинено будетъ, къ Намъ, Великому Государю, къ Нашему Царскому Величеству, писати.

Писанъ въ Санктпетербургѣ лѣта отъ Рождества Христова 1715, Генваря 22 дня, государствованія Нашего 33 году.
Секретарь Петръ Курбатовъ

Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. – Ч. 2. 1691–1722. – М., 1859. – С. 275–276.

№ 270

1715 р., квітня 26. С.-Петербург. – Форма присяги з *Військового статуту* (“*Артикула воинского*”) Петра I, основні вимоги якого поширювалися і на цивільну службу

Присяга или обещание всякого воинскаго чина людем

Я (имя рек) обещаюсь всемогущим богом служить всепресветлейшему нашему царю государю верно и послушно, что в сих постановленных, також и впредь поставляемых воинских артикулах, что оные в себе содержать будут, все исполнять исправно. Его царского величества государства и земель его врагам, телом и кровию, в поле и крепостях, водою и сухим путем, в баталиях, партиях, осадах, и штурмах, и в протчих воинских случаях, какова оные звания ни есть, храброе и сильное чинить противление, и всякими образы оных повреждать потщусь. И ежели что вражеское и предосудительное против персоны его величества, или его войск, такжеже его государства, людей или интересу государственного что услышу или увижу, то обещаюсь об оном по лутчей моей совести, и сколько мне известно будет, извещать и ничего не утаить; но толь паче во всем ползу его и лутчее охранять и исполнять. А командирам моим, поставленным надо мною, во всем, где его царского величества войск, государства и людей благополучию и приращению касаетца, в караулах в работах и в протчих случаях, должное чинить послушание, и весьма повелению их не противитца. От роты и знамя, где надлежу, хотя в поле, обозе или гарнизоне, никогда не отлучатца, но за оным, пока жив, непременно, добровольно, и верно так, как мне приятна честь моя и живот мой, следовать буду. И во всем так поступать, как честному, послушному, храброму и неторопливому салдату надлежит. В чем да поможет мне господь бог всемогущий.

Понеже сия присяга вообще всякому чину положена, того ради надлежит тому, кто к присяге приводит, выписывать, которому чину что принадлежит, а ундер-офицерам и салдатам все.

Богу единому слава.

Воинским артикулам.

Шандра В. Законодавче врегулювання тексту присяги (початок XVIII – середина XIX століть)
// Український археографічний щорічник. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 397.

1716 р., червня 5. – Запис в османському податковому переписі, що повідомляє султанський ферман хотинському паші про відділення Хотинської округи (нагіє) від Молдавського князівства, в якому міститься інформація про податкову політику, проведення перепису населення та завдання місцевої адміністрації

Землі Хотинської *нагіє* (адміністративна округа) у переписаних та уточнених кордонах були цілком відділені від молдавського краю і записані за Хотинською фортецею. Подушний податок, який *зиммі* (немусульманські підданці) виплачують довічно, а також десятина та інші податки *реайї* надалі збиратимуться для хотинської скарбниці.

Вийшов султанський наказ, відповідно до якого з підданців, які є наявні і проживають у згаданій *каза* (судова округа), від кожної особи, старшої за двадцять років, належить за законом, починаючи від першого мугаррама цього тисяча сто двадцять восьмого року, збирати по одному вензельному золотому (себто з карбованою султанською тутрою), беручи його у чотири прийоми, таким чином подушне збиратиметься за нижчою ставкою. З зернових та інших продуктів землеробства братимуть десятину. Від кожного вулика братимуть по чотири *акче* як еквівалент десятини. З тих, хто протягом місяця березня стане придатним для оподаткування подушним, брати *іспендже* (назва подушного) по половині *гуруша* (османський піастр). За кожну голову овець, кіз і ягнят брати по одному пара, а за кожну свиню – по чотири *пара* (мідна монета). Від кожних десяти кіп сіна брати по одній копні, як було й раніше.

Але якщо *реайя*, які розбіглися через навали московитів або через злодіяння та насильство шведів і київського воеводи, які раніше зимували тут, повернуться у свої села, стануть жити там, побудують собі заново хати, почнуть орати землю і зберуть річний врожай, то не домагатися від них подушного, десятини та інших *реайятських* податків, тому що через встановлений порядок вони звільнені на один рік від податків, аби дати їм стати на ноги. Божою ласкою, з другого року, яким є [тисяча] сто двадцять дев'ятий рік (1717), з них теж братимуться, як передбачено, належні оплаті подушне, десятина та інші податки *реайї*. З підданців, які повернуться пізніше і знову поселяться у вищезгаданих селах, теж нічого не домагатися, поки ті не зберуть річного врожаю з землі. Відповідно до встановленого порядку податки стягатимуться з них лише з другого року. Такий порядок встановлено, занесено у реєстр належним чином і зроблено копію [реєстру].

Наказано збирати – де б вони не були – колишніх підданців [краю] Богдан, які розбіглися з вищезгаданих сіл, заселити і відродити як належить згадані села, нікому не чинити лиха та утисків. Нехай з Вашого боку також не відбувається нічого протизаконного щодо розсіяної *реайї* Богдану, а належить збирати до купи *реайю*, що порозбігалася. І аби не створювати умов, які б збивали *реайю* на манівці, вам належить не допускати жодної особи з руських та польських підданців, які перебувають в околицях цієї *нагіє*. Якщо ж такі особи прибудуть, то їх не приймати, а повертати назад.

Аби затвердити дати прибуття і кількість *реайї*, що прибула в даному році, належить реєструвати в дефтерах хотинської скарбниці їхні імена разом з персональними прикметами і передавати копію [дефтера до столиці] на збереження.

Хотинський дефтердар Касим Ефенді представив детальний податковий перепис, який був зареєстрований і [покладений на] збереження.

15 реджеба 1128 року.

Димитров С. А. Турецкие документы о состоянии хотинской округи (нахие) в первой половине XVIII в. // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. – Т. 3. – М., 1974. – С. 141–142. Переклад з османсько-турецької мови.

№ 272

1722 р., січня 24. С.-Петербург. – Табель про ранги – законодавчий акт, згідно з яким впорядковувалась державна служба в Російській імперії

ТАБЕЛЬ О РАНГАХ ВСЕХ ЧИНОВ,
ВОИНСКИХ, СТАТСКИХ И ПРИДВОРНЫХ,
КОТОРЫЕ В КОТОРОМ КЛАССЕ ЧИНЫ;
И КОТОРЫЕ В ОДНОМ КЛАССЕ, ТЕ ИМЕЮТ ПО СТАРШИНСТВУ
ВРЕМЕНИ ВСТУПЛЕНИЯ В ЧИН МЕЖДУ СОБОЮ,
ОДНАКО Ж ВОИНСКИЕ ВЫШЕ ПРОТЧИХ,
ХОТЯ Б И СТАРЕЕ КТО В ТОМ КЛАССЕ ПОЖАЛОВАН БЫЛ

Классы	Воинские				Статския	Придвор- ные
	Сухопутныя	Гвардия	Артиле- рийския	Морския		
1:	Генерал фелт маршал			Генерал ад-мирал	Канцлер	
2:	Генералы от кавалерии и инфантерии, штат галтер		Генерал фелцеих мейстер	Адмиралы протчих флагов	Действительныя тайныя советники	Обер маршал
3:	Генералы лейтенанты, кавалеры [ордена] с[вятого] Андрея [Первозванного], генерал крикс комисар		Генерал лейтенант	Вице адмиралы, генерал крикс комисар	Генерал прокурор	Обер стал мейстер

Классы	Воинские				Статския	Придвор- ные
	Сухопутныя	Гвардия	Артиле- рийския	Морския		
4:	Генералы маэоры	Полковник	Генерал маэор, генерал маэор от фортификации	Шаутбенахты, оберцейх мейстер	Президент от коллегиев и штатс канторы, тайные советники, обер прокурор	Обер гофмейстер, обер камергер
5:	Брегадиры обер штер крикс комисар, генерал провиант мейстер	Подполковники	Подполковники от артилерии	Капитаны командоры, капитан надпортом Кроншлотским, обер сарваер от строения карабельного, интендант, цейх мейстер, обер штер крикс комисар	Геролд мейстер, генерал рекетен мейстер, обер церемонии мейстер, обер валт мейстер или вышней надзиратель лесов, вице президенты от коллегиев, генерал полицы мейстер, директор от строениев, генерал пост директор, архиа-тер	Гофмейстер, обер гоф стал мейстер, тайный кабинет секретарь, обер гоф мейстер при ея величестве императрице, обер шенк
6:	Полковники, казначеи, обер правиант мейстер, обер комисар, генералы адъютанты, прокурор, генералы квартир мейстеры лейтенанты	Маэоры	Подполковники от артилерии, полковники инженеры, обер комисар	Капитаны первого ранга, капитаны над другими портами, сарваэр корабельной, прокурор, интендант партикулярной верфи в Питербурхе, казначеи, обер правиант мейстер, обер камисар	Прокуроры в коллегиях статских, президенты в надворных судах, канцелярии тайные советники Иностранной коллегии, обер секретарь Сената, штатс камисар, обер рент мейстер в резиденции, советники в коллегиях	Штал мейстер, действительные камергеры, гоф маршал, обер ягер мейстер, первый лейб медикус
7:	Подполковники, генералы аудиторы, генералы правиант мейстеры лейтенанты, генералы	Капитаны	Маэоры, подполковники инженеры, обер контролор	Капитаны второго ранга, контролор	Вицепрезиденты в надворных судах; Воинской, Адмиралтейской, Иностранной коллегиев обер секретари;	Гоф мейстер при ея величестве императрице, лейб медикус при ея

Классы	Воинские				Статския	Придворныя
	Сухопутныя	Гвардия	Артиллерийския	Морския		
	ваген мастера, генералы гевалдигеры, генералы адъютанты при генерале фелт маршале, контролор				экзекутор при Сенате, обер фискал государственной, прокуроры при надворных судах, церемонии мастер	величестве императрице
8:	Маэоры, генералы адъютанты при генералех полных, генералы аудиторы лейтенанты, обер квартирмейстер, обер фискал, цал мастер	Капитаны лейтенанты	Маэор инженер, капитаны, штал мастер, обер цейхвартер, контролор	Капитаны третьего ранга, корабельныя мастера, цал мастер, обер фискал	Ундер стат галтер в резиденции, экономии галтер, регирунсраты в губерниях, обер директор над пошлинами и акцизами в резиденции, обер лантрихтеры в резиденции, президент в магистрате в резиденции, обер комисары в коллегиях, ассессоры в коллегиях, обер провиант мастер в резиденции, обер секретари в протчих коллегиях, секретари в Сенате, обер берг мастер, обер валдейн, обер минц мастер, надворной советник, надзиратель лесов, воеводы	Титулярныя камергеры, гоф сталмейстер, надворной интендант
9:	Капитаны, флигель, адъютанты при генерале фелт маршале и при генералех полных, адъютанты при	Лейтенанты	Капитаны лейтенанты, капитаны инженеры, обер аудитор, квартирмейстер	Капитаны лейтенанты, галерные мастера	Титулярной советник; воинских двух, Иностранной коллегии секретари; обер рент мастер в губерниях, полицы мастер в	Надворной ягер мастер, надворной церемонии мастер, обер кухен мастер,

Классы	Воинские				Статския	Придвор- ныя
	Сухопутныя	Гвардия	Артиле- рийския	Морския		
	генералех лей- тенантах, обер правиант мей- стер, генерал штап квартир- мистр, обер аудиторы, пол- евые почт мейстеры, ге- нералы про- фосы		тер, камис- сары у порохо- вых и се- литренных заводов		резиденции, бургомистры от магистрата в ре- зиденции быть непреренным, лантрихтеры в провинциях, профессоры при академиях, док- торы всяких фа- култетов, кото- рые в службе об- ретаются, архи- варии при обоих государственных архивах, пере- водчик и прото- колист сенатские, казначей при ма- нетном деле, асе- соры в надвор- ных судах в ре- зиденции, дирек- торы над пошли- нами в портах	камер юн- керы
10:	Капитаны лейтенанты	Ундер лейте- нанты	Лейтенан- ты, капи- таны лей- тенанты инженер- ския, аудитор, цейхвар- теры, обер ваген мей- стер, ка- питан над мастеро- выми людми	Лейтенанты	Секретари прот- чих колегей, бур- гомистры от ма- гистрата в губер- ниях; переводчи- ки Воинской, Ад- миралтейской, Иностранной [колегий]; про- токолисты тех же колегей, обер экономии коми- сары в губерни- ях, обер комиса- ры в губерниях, асесоры в над- ворных судах в губерниях, обер цегентнер, берг мейстер, обер берг пробиер	

Классы	Воинские				Статския	Придвор- ныя
	Сухопутныя	Гвардия	Артиле- рийския	Морския		
11:				Секретари карабелные		
12:	Лейтенанты	Фенд- рики	Ундер лейтенан- ты, лейте- нанты ин- женерс- кия, фур- лецкие порутчи- ки, ваген мейстеры	Ундер лейте- нанты, шхи- поры перва- го ранга	Секретари в над- ворных судах и канцеляриях и [в] губерниях, камериры при колегиях, ратма- ны в резиден- ции, минц мей- стер, форшт мей- стер, гитен фор валтер, марк шейдер	Гоф юнке- ры, над- ворной ле- карь
13:	Ундер лейте- нанты, фли- гель адъютан- ты при гене- ралех мазорех		Штык юн- керы, ун- дер лейте- нанты ин- женерския		Секретари в про- винциях, меха- никус, пост мей- стеры в Санкт- Питербурхе и в Риге, переводчи- ки [и] протоко- листы коллеж- ские, актуариус [и] регистратор сенатские	
14:	Фендрики, флигель адъю- танты при ге- нералех лейте- нантах и у бригадиров, штап фуриеры		Инженер- ския фен- дрики	Камисары карабелные, шхипоры второго ран- га, канстапе- ли	Камисары при колегиях, фиска- лы при надвор- ных судах и гу- берниях, камери- ры в провинци- ях, земския ка- мисары, асесоры в провинциал- ских судах, архи- вариус, актуари- ус, регистратор и букгалтеры при колегиях; земс- кия рент мей- стеры, почт мей- стеры в Москве и протчих знат- ных городех, где губернаторы; ко- легии юнкеры	Надворной установщик, гофмейстер пажев, гоф секретарь, надворной библиоте- карь, ан- тиквариус, надворной камерир, надворной аудитор, надворной квартир мейстер, надворной аптекарь, шлос фохт, надворной цейх

Классы	Воинские				Статския	Придвор- ные
	Сухопутныя	Гвардия	Артиле- рийския	Морския		
						мейстер, кабинет куриеры, мунт шенк, кухен мей- стер, кел- лер мей- стер, экзер- цыцеи мейстер, надворной балбир

Ко учрежденной вышеобъявленной табели рангов прилагаются сии пункты, каким образом со оными рангами каждому поступать надлежит.

1. Принцы, которые от нашей крови производят, и те, которые с нашими принцессами сочтанны: имеют при всяких случаях председательство и ранг над всеми князьями и высокими служители Российского государства.

2. Морские же с сухопутными в команде определяются следующим образом: кто с кем одного ранга, хотя и старее в чину, на море командовать морскому над сухопутным, а на земли сухопутному над морским.

3. Кто выше своего ранга будет себе почести требовать, или сам место возмет выше данного ему ранга, тому за каждой случай платить штрафу 2 месяца жалованья. А ежели кто без жалованья служит, то платить ему такой штраф, как жалованья тех чинов, которые с ним равного рангу, и действительно жалованье получают. Из штрафных денег имеет объявитель того третью долю получать, а досталныя имеют в гошпиталь употреблены быть. Но сие осмотрение каждого рангу не в таких оказиях требуется, когда некоторые яко добрыя друзья и соседи съедутся, или в публичных асамблеях, но токмо в церквах при службе божией, при дворовых церемониях, яко при аудиенции послов, торжественных столах, в чиновных съездах, при браках, при крещениях, и сим подобных публичных торжествах и погребениях. Равной же штраф и тому следует, кто кому ниже своего рангу место уступит, чего надлежит фискалом прилежно смотреть, дабы тем охоту подать к службе, и оным честь, а не нахалом и тунеядцом получать. Вышеписанной штраф как мужескому, так и женскому полу необходимо за преступления надлежит.

4. Под равным штрафом, не имеет никто рангу себе требовать, пока он на свой чин надлежащаго патента показать не имеет.

5. Также не имеет никто ранг взять по характеру, которой он в чужих службах получил, пока мы ему онаго характера не подтвердили, которое подтверждение, мы каждому по состоянию его заслуг охотно жаловать будем.

6. Без патента апшит никому не дает ранга, разве оной апшит за нашу рукою дан будет.

7. Все замужные жены поступают в рангах, по чинам мужей их. И когда они тому противно поступят, то имеют они штраф заплатить такой же, как бы должен платить муж ее был за свое преступление.

8. Сыновьям российского государства князей, графов, баронов, знатнейшаго дворянства, такожде служителей знатнейшаго ранга, хотя мы позволяем для знатной их породы или их отцов знатных чинов в публичной асамблеи, где двор находится, свободной доступ пред другими нижняго чину, и охотно желаем видеть, чтоб они от других во всяких случаях по достоинству отличались; однако ж мы для того никому какова рангу не позволяем, пока они нам и отечеству никаких услуг не покажут, и за оныя характера не получат.

9. На сопротив того, имеют все девицы, которых отцы в 1-м ранге, пока они замуж не выданы, ранг получить над всеми женами, которые в 5-м ранге обретаются, а имянно, ниже генерала-маэора, а выше брегадира. И девицы, которых отцы во 2-м ранге, над женами, которые в 6-м ранге, то есть ниже брегадира, а выше полковника. А девицы, которых отцы в 3-м ранге, над женами 7-го ранга, то есть ниже полковника, а выше подполковника. И протчие, против того, как следуют ранги.

10. Дамы и девицы при дворе имеют, пока они действительно в чинах своих обретаются, следующие ранги получить:

Обер гофмейстерина у ея величества государыни императрицы имеет ранг над всеми дамами.

Действительные стац дамы у ея величества государыни императрицы следуют за женами действительных тайных советников.

Действительные камер девицы имеют ранг с женами президентов от коллегии.

Гоф дамы – с женами брегадиров.

Гоф девицы – с женами полковников.

Гоф мейстерина у наших цесаревен – с действительными стац дамами, которые при ее величестве императрице.

Камер девицы при государынях цесаревнах следуют за гоф дамами при ее величестве государыне императрице.

Гоф девицы государынь цесаревен следуют за гоф девицами при ее величестве государыне императрице.

11. Все служители российские или чужестранные, которые осми первых рангов находятся, или действительно были, имеют оных законные дети и потомки в вечныя времена лутчему старшему дворянству во всяких достоинствах и авантажах равно почтены быть, хотя б они и низкой породы были, и прежде от коронованных глав никогда в дворянское достоинство произведены или гербом снабдены не были.

12. Когда кто из наших высоких и нижних служителей, два чина и более действительно имеет, или выше ранг получил, нежели по чину, которой он действительно управляет, то имеет он при всяких случаях, ранг вышняго его чину. Но когда он в нижнем чину свое дело отправляет, то не может он тогда на том месте своего вышняго рангу или титула иметь, но по оному чину, которой он действительно отправляет.

13. Понеже статские чины прежде не были распорядены, и для того почитай никто или зело мало чтоб кто, надлежащим порядком с низу свой чин верхней заслужил из дворян, а нужда ныне необходимая требует и в вышние чины: того ради брать, кто годен будет, хотя б оной и никакого чина не имел. Но понеже сие в рангах будет оскорбительно воинским людям, которые во многие лета, и какою жестокою службою оное получили, а увидят без заслуги себе равного или выше: того ради кто в которой чин и возведен будет, то ему ранг заслуживать летами, как следует. Чего для надлежит из Сенату, кто в какой чин в статской не по порядку с низу пожалован будет нынешней ради нужды с котораго времени, давать имена их обор фискалу, дабы могли фискалы смотреть, чтоб исполняли в рангах по сему указу. И дабы впредь на вакансии не стороны хватать, но порядком, как в воинских чинах производятца. Того ради надлежит ныне иметь в статских коллегиях по 6 или по 7 человек коллегии юнкеров, или меньше. А ежели более надобно, то с докладау.

14. Надлежит дворянских детей в коллегиях производить снизу: а имянно, перво в коллегии юнкеры, ежели ученые, и освидетельствованы от коллегии, и в Сенате представлены, и патенты получили. А которые не учились, а нужды ради и за оскудением ученых приняты, тех перво в титулярные коллегии юнкеры писать, и быть им те годы без рангов, которым нет рангов до действительного коллегии юнкарства.

	годы	месяцы
против капрала	1	
против сержанта	1	
против фендрика	1	6
против порутчика	2	
против капитана	2	
против маэора	2	
против подполковника	2	
против полковника	3	6

Карпоралские и сержантские лета зачитать тем, которые учились и выучились подлинно, что коллежским правлениям надлежит. А имянно, что касается до правого суда, также торгам внешним и внутренним к прибыли Империи и экономии, в чем надлежит их свидетелствовать.

Которые обучатца вышеписанным наукам, тех из коллегии посылать в чужие края по несколку, для практики той науки.

А которые знатные услуги покажут, те могут за свои труды производитца ранги выше, как то чинитца и в воинской службе, кто покажет свою какую выслугу. Но сие чинить в Сенате толко, и то с подписанием нашим.

15. Воинским чинам, которые дослужатся до обер офицерства не из дворян, то когда кто получит вышеписанной чин, оной суть дворянин, и его дети, которые родятца в обор офицерстве, а ежели не будет в то время детей, а есть прежде, и отец будет бит челом, тогда дворянство давать и тем, толко одному сыну, о котором отец будет просить. Протчие же чины, как гражданские, так и придворные, которые в рангах не из дворян, оных дети не суть дворяна.

16. И понеже никому кроме нас, и других коронованных глав принадлежит, кого в дворянское достоинство гербом и печатью пожаловать, и насупротив того многократно оказалось, что некоторые себя дворянами сами называют, а подлинно не суть дворяня, иные же своевольно герб приняли, котораго предки их не имели ниже от предков наших, или от иностранных коронованных глав им дан, и при том смелость приемлют иногда такой герб изобразить, которой владеющие государи и иные знатнейшие фамилии действительно имеют. Того ради мы тем, до которых сие касается, чрез сие милостиво напомним, чтоб каждый от такого непристойного поступка, и от того возпоследующаго безчестья и штрафования впредь остерегался. Каждому объявляется, что для сего дела определили мы геролдмейстера. И тако надлежит всем для того дела к нему приходить, и доношения подавать, и решения требовать, как следует: кто имеет дворянство, и на оное гербы, дабы доказывали, что они или предки их от какого наддania имели, или чрез предков наших или нашу милостию во оную честь приведены. Буде же кто того подлинно вскоре доказать не может: то таковым давать сроку на полтора года. А потом требовать, дабы подлинно доказал. И ежели не докажет (а объявит за чем подлинно), о том доносить Сенату; а в Сенате о том разсмотря, доносить нам.

Буде же кто будут просить за явныя службы о наддании, то о службах того справливатца. И буде из таковых явятца подлинно заслуженные, и о том доносить Сенату ж, а Сенату представлять нам же. А которые дослужились до обор офицерства, русской или иноземец, как из дворянства, так и не из дворянства, тем давать гербы смотря по заслугам. А которые хотя в воинской службе и не были, и ничего не заслужили, а могут доказать не менши ста лет: и таким гербы давать же.

В нашей же службе обретающиеся чужестранные люди, имеют или своими дипломами, или публичными свидетельствами от правительства их отечества, свое дворянство и герб доказать.

17. Также нижеписанные чины, а имянно: президенты и вице-президенты в надворных судах, обер ландрихтеры в резиденции, президент в магистрате в резиденции, обер комисары в коллегиях, воеводы, обер рентмейстеры и ландрихтеры в губерниях и в провинциях, казначеи при манетном деле, директоры над пошлинами в портах, обер экономии камисары в губерниях, обер камисары в губерниях, ассесоры в надворных судах в губерниях, камериры при коллегиях, ратманы в резиденции, почт мейстеры, камисары при коллегиях, камериры в провинциях, земские камисары, ассесоры в провинциальных судах, земские рентмейстеры, не надлежит за вечный чин почитать, но за уряд, как вышеписанным, так и им подобным: ибо оные не суть чины: того ради ранг иметь должны, пока они действительно у своего дела обретаются. А когда переменятся или вставятся, тогда того ранга не имеют.

18. Те, которые за тяжкие преступления отставлены, публично на площади наказаны, или хотя толко обнажены, или пытаны были, оные лишены от имевшего титла и рангу, разве они от нас за какия выслути паки за собственною нашею рукою и печатью в совершенную их честь возставлены, и о том публично объявлено будет.

Толкование о пытаных

В пытке бывает, что многие злодеи, по злобе, других приводят: того ради, которой напрасно пытан, в безчестные причестья не может, но надлежит ему дать нашу грамоту со обстоятельством его невинности.

19. Понеже такожде знатность и достоинство чина какой особы часто тем умалется, когда убор и прочей поступок тем не сходствует, якоже на супротив того многия разоряются, когда они в уборе выше чина своего и имения поступают: того ради напоминаем мы милостиво, чтоб каждый такой наряд, экипаж и либрею имел, как чин и характер его требует.

По сему имеют все поступать, и объявленного штрафования и вящшаго наказания остерегаться.

Дан за подписанием нашей собственной руки, и государственною нашею печатью в резиденции нашей.

Петр

Российское законодательство X–XX вв.: в 9 т. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – М., 1986. – С. 56–66.

№ 273

1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал Генеральної військової канцелярії вїйтові, магістрату і міщанам м. Києва про смерть гетьмана Івана Скоропадського і передання влади наказного гетьмана полковникові чернігівському Павлу Полуботку

Всепресвѣтлѣйшого и державнѣйшого гсдра нашего его імператорского влчства Войск Запорожских старшина енеральная и полковники

Всѣмъ обще и кождому зособна дховного и мирского, такъ висшого, яко и нижшаго чина людемъ, особливе пну воитовѣ кїевскому, а в небытности его наказному з маїстратовими тамошними и зо всѣмъ посполствомъ и кому-колвекъ о томъ вѣдати надлежатимет объявляем

Ижъ яснєвелможныи его млсть пнѣ Іоаннѣ Скоропадскии, Войскъ его імператорского прсвѣтлого влчства Запорожских, обоихъ сторонѣ Днепра гетманѣ, бувши перед симъ недавно у его імператорского влчства в великомъ градѣ Москвѣ и тамъ на здоровю ослабѣвши, болѣзненный оттуду на свою резиденцію в Глуховѣ возвратилъся, и в той болѣзни зде временное свое смертію настоящего іюля 3 д[ня] в вовторокъ пополуднѣ, о шестой годинѣ, окончаль житіє. Тєды мы, нижеи подписанніи, будучи тому притомни, яко уже до его імператорского священнѣйшого влчства гсдра нашего всемлстивѣйшого з донесенемъ о смерти его гетманскои описалися и занесли прошеніє наше, дабы повелѣлъ намъ его імператорское влчство своимъ млстивимъ указомъ по давнихъ правах, порядках и статях наших украинских, волними голосами нового, кого Гпдѣ Бгѣ пошлет, избрати гетмана. Такъ нѣмъ на тоє блговолителныи его імператорского влчства

присланъ *будет* указъ, хотячи дабы в ннѣшное между гетманством время порядки и дѣла всякыя малороссійской отчизни нашої своимъ обыкновеннымъ, а не перемѣннымъ образомъ были *отправовани* без жадной помѣшки по должности нашої з мѣстца покойного его млсти пна гетмана въ всѣ полки о томъ писалисмо, и в Кіевъ сей нашъ унѣверсалъ засилаем и упоминателно предлагаем, абы пнове маистратовіи зо всѣмъ посполством жадного сумнѣнія и легкомислія перед себе не забѣраючи, единъ другому по старшинѣ и званію, якъ надлежащии давныи порядокъ, обыкновение, право и самая слушность *указует*, приличную и достойную почесть и повинование *отдавали* и в чомъ надлежатиметъ подчиненніи начальникамъ, без урядовіи урядникамъ, меншіи старшимъ, обыклое послушенство и повинностъ при всякомъ постоянствѣ и скромность обхожденіи чинили бы по-прежнему непремѣнно, зарабатючи тоєю статечностью у престола монаршого на вящшую млсть и похвалу, а не на яковую за непостоянство, *уховали* Бже, уразу.

А если бы хто з легкомисльниковъ имѣлъ яковые в народѣ возмутителныи и непостоянныи поступки од себе показувати албо претиву власти старшинскои непокориво по самоволію обиходитися, чили подданіе державцамъ своимъ должного послушанія и повинности *отдават* не хотѣли бы, теде такихъ всѣхъ, яко обшаго добра помишателеи Бгу и власти противниковъ, повиненъ пнѣ наказнии *войтъ* з майстратовими до крѣпкого вязеня брати и без всякого пощанѣнія карати.

А понеже, *отездячи* покойныи ясневелможныи до его імператорского влчства в Москву, всякое в Малой Россіи поручалъ пну Павлу Полуботку, полковниковѣ чернѣговскому, имѣти в строеніи порядковѣ правленіе, що и при смерти *потвердилъ* неперемѣнно, того ради яко оное и тепер при немъ же, пну полковнику чернѣговскомъ, *наидуется* такъ, по тому пнѣ *войтъ* кіевскій а в небытности его наказнии з маистратовими, о всякихъ случаючихся интересах в городѣ и о помянутыхъ противникахъ, если бы яковіи мѣли явитися, до его млсти долженъ *будет* описуватися и *требовати* резолюціи указомъ его імператорского влчства *предлагаемъ*.

Данъ в Глуховѣ з канцеляріи Енеральной войсковой июля 6 д[ня] року 1722.

Павелъ Полуботокъ, полковникъ чернѣговскіи

Иванъ Чарнишъ, судія енералнии

Семень Савичъ, писаръ воисковий енералнии

Василей Жураковскіи, асауль енералнии

Андреи Маркевичъ, полковник лубенскіи

ЦДІАК, ф. 220, оп. 1, спр. 295, арк. 1 і зв. Оригінал. Опубл.: Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 14. – С. 73–74.

№ 274

1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал генеральної старшини про доручення Павлу Полуботкові тримати уряд наказного гетьмана до обрання повночинного гетьмана

Всѣмъ, кому колвекъ о томъ вѣдати надлежатиметь, ознаймуемъ чрезъ сіе наше писаніе, ижъ яко перед симъ при отъездѣ своемъ въ Москву до его императорскаго величества ясне велможный его милость панъ гетманъ Іоанъ Скоропадскій порядковъ всѣхъ малороссійскихъ правленіе [...] * своемъ полѣциль его милости пану Павлу Полуботку, полковниковѣ чернѣговскому, що и за поворотомъ зъ Москви въ Глуховъ при смерти своей неотмѣнно подтвердиль, такъ мы, послѣдуючи тоей остатной волѣ его велможности, походного реймента нашего обще и согласно всѣ просили его милости пана полковника чернѣговскаго, дабы его милость въ нынѣшнее между гетманствомъ время, не оставляя полѣценного себѣ того правленія, оное по прежнему содержалъ до далшаго монаршого его імператорского пресвѣтлого величества указу, жебы на сей часъ Малая Россія въ безъпорядочномъ состояніи не найдовалася, поколя по милости его всепресвѣтлѣйшого імператорского величества и по давнихъ нашихъ войсковихъ правахъ избранъ будетъ новий волними голосами гетманъ, якое писаніе наше для достовѣрія и руками нашими закрѣпляемъ.

Въ Глуховѣ, іюля 6 дня, 1722 року.

Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 15. – С. 74.

№ 275

1722 р., серпня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини N-ському полку щодо недопущення притягнення козаків до посполитих повинностей та регламентації здійснення належного судочинства в полку

Пану полковниковѣ N, всей старшинѣ полковой тамошней [...] ** сотникамъ, атаманамъ, войтамъ и протчимъ въ городахъ и селахъ обрѣтающимъся урядникамъ, такожъ [...] державцамъ духовнымъ и свѣцкимъ, въ томъ полку маетности свои мѣючимъ, и кому колвекъ о томъ вѣдати надлежатиметь, предлагаемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ, ижъ небезъизвѣстно есть всѣмъ, такъ старшинѣ, яко и подчиненнымъ полку N войсковимъ и посполитимъ обывателямъ и духовного чина людемъ о монаршихъ его імператорского пресвѣтлого величества, въ печатной зъ високоправительствующаго сенату присланой інструкції, выраженныхъ указахъ, и передъ симъ во всѣ полки малороссійскіе розосла-

---

* Так у публікації (2008).

** Тут і далі – пропуски в тексті, за застереженням упорядників публікації (2008).

ныхъ, въ которыхъ между иными пунктами и о козакахъ предложено, жебы ихъ къ работамъ посполитимъ не принуждати и чрезъ тое онымъ не чинити трудности и отягощенія, а нинѣ зъ Малороссійской коллегіи объявителнымъ его імператорского величества указомъ до насъ писано, жебы [...] козаковъ и протчихъ посполитихъ въ той коллегіи прошеніемъ своимъ объявляютъ, что въ полкахъ по городахъ полковники и сотники, и протчая старшина во время суда берутъ у нихъ наклады, такожъ и принуждаютъ ихъ по прежнему въ работу, отъ чего оны приходятъ въ великое разореныя, сего ради мы по оному его імператорского величества указу и по особливоу званія нашего должности, завстѣяючи [...] одъ такихъ неслухныхъ и дерзновенныхъ поступковъ и остерѣгаючи, жебы которіи зъ старшины и другихъ зъ урядниковъ и державцовъ, на комъ тое указу монаршее преслушаніе объявится, на чести и здоровью не пострадалъ, при одправленіи о томъ во всѣ полки малороссійскіе нашихъ унѣверсаловъ посилаемъ оный и въ полкъ N зъ тимъ упоминаемъ и указомъ, абы панъ полковникъ тамошній, панове старшина полковая, сотники, державци духовніе и свѣцкіе, атамани и протчіе урядники, и отнюдь ни кто, не дерзали козаковъ до частныхъ своихъ работизнъ принуждати и употреблять, но мѣютъ они, козаки, при своихъ свободахъ зостаючи, толко войсковіе чину ихъ козацкому пристойныя, яко то случающіеся на службу монаршую походи, виправы на стойку, посланки зъ писмами, поездки въ провожатихъ и другіе подлугъ давного званія своего козацкого отъбывати и исполняти услуги, такожъ абы нѣ самъ панъ полковникъ, а нѣ старшина городова и сѣлская, войсковимъ и посполитимъ людемъ накладами при судахъ убитку и разоренія не наносили [...] въ томъ подлугъ правъ малороссійского народа, якъ указъ его імператорского величества повелѣваетъ, справовалися, бо если хто више писанному явится прослушенъ, а опослѣ тое на него донесено и въ правду доказано будетъ, таковой безъ пощады, яко бы не былъ чину, знатно наказанъ будетъ, декляруемъ, а суди вездѣ въ полку тамошнемъ мѣетъ отъ сего часу панъ полковникъ со всякимъ надлежащимъ устроити порядкомъ, жебы не самъ онъ, и не одинъ судя, але въ присудствіи и другой старшины тамошней, такожъ безъ урядовыхъ, толко бы честныхъ и разумныхъ особъ, которіи нарочно тому опредѣляти надлежитъ, справи судовыя въ судебной избѣ разсматривалъ и рѣшалъ бы обще совѣстно по истиннѣ, якъ право и самая слушность указуетъ, безъ жадного пристрастія и неправости, не норовячи нѣкому и не посягаючи нѣ на кого, якимъ порядочнымъ образомъ, абы и въ сотенныхъ того полку городахъ урядники суди по своему званію одправовали, а особливо по селахъ, где якъ слишно намъ, атамани и войти въ шинковыхъ дворахъ при платицѣ, за которого совершенное и зрѣлое въ справахъ разсужденіе быти не можетъ, судятъ и на винного шию напиваютъ, чтобъ одсель въ пристойныхъ мѣстахъ, не пьянственнымъ, но трезвимъ и совѣстнимъ умомъ людей жалобливихъ зъ обжалованными справи слухали и окончували, корчемніе же суди абы вовся одставлены и скоренны были, грозно подъ опасеніемъ строгого караня приказуемъ, ежели ж кто, сѣлскимъ, албо сотеннымъ не доволствуячися судомъ, апеллюватиметъ до полкового или зъ полкового суда до Войскового Енерального, теды мѣютъ суди, предъ которими тотъ апеллантъ судимъ былъ, писменное за

руками своими требующой сторонѣ дати свѣдѣтельство съ подлинною въсеей справи и контроверсії обоихъ сторонѣ описю изясненемъ, якимъ порядкомъ оная точилася, слухана и окончена была, що все абы не иначе дѣялося, подесеяте пилно и сурово приказуемъ и упоминаемъ, сей унѣверсалъ панъ полковникъ N везде въ полку своемъ обикновеннымъ порядкомъ опублѣковати повиненъ, а когда оный получитъ и що по тому чинено будетъ, абы о томъ всемъ писменно къ намъ отвѣтствовалъ, пилно, пилно приказуемъ.

Данъ въ Глуховѣ, зъ Енеральной Канцеллярїи Войсковой, августа 19 дня, року 1722.

Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 31. – С. 91–92.

№ 276

1722 р., листопада 2. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Павла Минецького ніжинським полковим писарем

[Его імператорского пресвѣтлого величества Войска Запорожского полковникъ чернѣговский и наказний гетман Павел Полуботок з старшиною енеральною.]

Ознаймуемъ симъ унѣверсаломъ нашимъ старшинѣ полковой тамошней, сотникамъ, атаманѣ городової и сѣлской съ товариствомъ, войтамъ зъ посполствомъ полку того, и кому колвекъ о томъ вѣдати надлежатиметъ, поневажъ панъ Павелъ Минѣцкій, енеральной войскової канцеллярїи товаришъ, по изволеню его милости пана Петра Петровича Толстого, полковника [нѣжинского], и по согласїю старшини тамошней на мѣсце умерлого пана Маволского избранъ писаремъ полковимъ нѣжинскимъ, до якого уряду и мы онаго годность и способность вѣдаемъ и узнаемъ быти того чина достойнимъ, теди по сношенїю о томъ зъ Малороссійскою Коллегїею учиненномъ, яко уже онъ, панъ Мѣнѣцкій, перве тутъ въ Глуховѣ при резиденци гетманской по обикновенїю надлежащую вѣрность імператорскому всепресвѣтлѣйшему величеству въ церквѣ выконалъ присягу, такъ по тому и сей унѣверсалъ нашъ зъ енеральной войскової канцеллярїи на помянутый урядъ писарства полкового нѣжинского ему жъ, пану Минѣцкому, по силѣ повѣренного намъ указомъ его імператорского величества малороссійского правленїя видалимо. Зачимъ абы, его, пана Павла Минѣцкого, писара полкового нѣжинского, старшина и чернѣ войскового и посполитого чину Полку того въ пристойномъ, якъ полковую особу, пошанованю и репутацїи имѣли, онъ тежъ взаємне зъ старшиною и со всякимъ обходително и людско поступуючи, повиненъ будетъ въ своемъ писарскомъ званїи вѣрно и радительно справоватися, приказуемъ.

Данъ въ Глуховѣ, [ноеврія] 2 дня, 1722 року.

Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 133. – С. 184.

№ 277

1723 р., лютого 3. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Андрія Ковбаси охочекомонним полковником

По титлѣ.

Всѣмъ, кому бы о томъ вѣдати надлежало, а особливе пп: старшинѣ полковой, сотникамъ, атаманѣ и всему полку охочекомонного старшому и меншому товариству, симъ нашимъ объявляемъ унѣверсаломъ, ижъ по указу імператорского священнѣйшого величества, и грамотѣ до насъ принесенной, вираженному, ижъ панъ Андрей Ковбаса [...] * [за] его службы въ Войску Запорожскомъ імператорскому пресвѣтлому величеству передъ симъ [...] опредѣленъ на урядъ от нас, на урядъ полковничества охочекомонного, яко прето велѣ(лисмо) ему, пану Андрею Ковбасѣ, первой надлежащую въ церквѣ обикновенно на вѣрно(сть) імператорскому всепресвѣтлѣйшому величеству виконати присягу, такъ на тот урядъ полковничества охочекомонного в конфѣрмацію сей нашъ унѣверсалъ [выдаемъ], черезъ которий пилно упоминаемъ и приказуемъ, абы старшина полковая, сотники, атаманя и все полку охочекомонного товариство реченному пану Ковбасѣ, на ономъ урядѣ знайдуючомуся, яко начальниковѣ своему, належитое зъ подобающею учтивостю во всемъ, що до войскового управленія и порядку стягається, отдавали послушенство и повиновеніе, а онъ, панъ полковникъ, долженъ взаемне любовное ко всему полку своего товариству, содержачи ихъ въ пристойной почести, имѣти обхожденіе, барзѣй къ старшинѣ, и по званію своему надлежащые въ полку порядки съ вѣрностю, радѣніемъ и пилностю устроявати.

Данъ въ Глуховѣ, февр[аля] 3, въ року 1723.

Его милость панъ полковникъ и наказни[й] гетманъ, и старшина енералная при войскової печати.

Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 203. – С. 256.

№ 278

1723 р., квітня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про призначення ревізії в полку Переяславському для розслідування зловживань при мобілізації козаків полку, направлених у походи в попередні роки, а також в Дербенський і Ладозький походи поточного року, із дорученням військовому канцеляристу Андрію Володківському здійснити згадану перевірку

Всѣмъ, кому бы колвекъ о томъ вѣдати надлежало, особливе пану полковниковѣ наказному переясловскому зъ старшиною полковою, сотникомъ, атаманѣ и всему онихъ полковъ товариству и посполству объявляемъ симъ нашимъ

---

* Тут і далі – пропуск у публікації 2008 р.; не обумовлений.

універсаломъ, ижъ вѣдомо намъ учинилося, что въ нѣкоторихъ рейменту Гетманского полкахъ въ нинѣшніе походи Дербенский и Ладожский выправилени козаки убогіе и мизерніе, да и тіе, которіе прошлого 1722 году в оныхъ походахъ найдовались, що якобы сталося за укривателствомъ и не порядкомъ старшини Полку тамошнего, а яко чрезъ тое однимъ козакамъ немалая обида и тяжесть, другим же непотребная потачка дѣется. Такъ поневажъ слишно намъ, что и в помянутомъ Переялавскомъ Полку тоежъ нерадѣніе от пп: старшини тамошней чинится, ординуемъ въ оный Полкъ пана Андрѣя Володковского, канцеляристу войскового, который мѣетъ о всемъ томъ розискать, и хто именно зъ старшини, а барзѣй з рядового товариства въ якомъ походѣ прошлыхъ роковъ бываль, хто нинѣ зъ убогого и въ походахъ бившого товариства мимо другихъ, которымъ надлежало ити, виправленъ, и для чого козаковъ убогихъ мимо заможнѣйшихъ вислано. Зачимъ абы нѣхто зъ старшини и товариства Полка Переясловского въ вижей означенномъ изслѣдованіи и розиску ему, пану Володковскому, не чинили жадного препятія и найменшой трудности, овшем бы всякое в томъ ему свѣдчено помоществованіе, а кого къ тому розиску для ответу, албо для свѣдительства и доводовъ требоватиметь, без отреченія бы, передъ него пришедши, отвѣтствовали, и праведное по совѣсти христіанской отъ себе сознате предлагали, пилно приказуемъ и упоминаемъ.

Данъ в Глуховѣ, зъ Енеральной Войсковой Канцеляріи, априля 19. Року 1723.

Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – № 278. – С. 335–336.

№ 279

1725 р., листопада 7. Фортеця Чесного Хреста. – Лист Федора Сулими до матері Марії Сулими з повідомленням про умови перебування у військовому поході та проханням надіслати провіант і гроші

Милостивая мнѣ матко добродѣйко!

Писалемъ я листъ через пна Ковалювского, сотника полку Гадяцкого, даючи о своемъ пребиваніи до вмсти добродѣйки матки в мсяцѣ октовр., в середних числѣх; не вѣдаю, чи дошли тіе листи до рукъ нших материнских. Тепер теди через одпускнуго з командою со всею одсель его мл пна гадяцкого полковника ку домам, в Україну, извѣствую вм добродѣицѣ о своемъ пребиваніи, же еще по млсти Бжой и вшимъ родителским моленіемъ при цѣлости здоровья застаю. Толко сѣрдечне жалѣю, же до такъ сего долгого часу не могу получитьи о поведеніи вшомъ родителском, також и о милои женѣ моеї писменного извѣстія. Да в том же листѣ моемъ, через сотника Ковалювского писанном, я вм., добродѣйки, писалемъ, жебы завчасу знову былъ провіантъ у Сулиминцях виготовлень, и скоро на Українѣ, в полку ншомъ, будет слыхат, жеби прови[я]нти сюди, в Сулакъ, присилалис, то жебы былъ готовъ, а іменно куфовъ горѣлки простой литовской пѣнной – 4, а доброи двойной досужую єдну, а

особливе барилъ алембикових водки умислне перегнат зо три, бедренцевой, сала бочку, крупъ грецких бочку и пшона бочку, а инного борошна не наддобно [!], тут знаднѣй за горѣлку борошенного провиянту достат, и все т[ое] борошно завчасу приготавит.

Пишет его мл. пнѣ Василий Кочубей до пней своей також о провиянтѣ, и когда указ зайдет, зараз бы и висилали. О чомъ я [пи]салемъ, жеби совокупне и нши вози з пномъ Василіе[мъ] до Царицина ишли, к рѣки Волѣги. Горѣлки п[рос]тои толко імѣю двѣ повних, а 3 – оковитой, и полов[ини] уже нѣт, и бочки простой двѣ розийшлись. Я сего часу еще не збуваю оной, бо м[ного] навезено езднимъ. О одпускѣ ку домовѣ ншом[у] и до сих часъ не можемъ певне вѣдат, хиба развѣ надѣ[я]тис совершенно, з Пѣтербурха в януар. мсѣ.

При томъ полецаю мя блгословенію материнско[му], а милую жену з дѣтми моими в респектѣ особли[вий] млстивии материнскии и добродѣйскии рекомендую.

Естем вшой родителской млсти щирожичливий снѣ, нижайший слуга Феодор Сулима

[PS]. Пну Яну, братови моему, и милой пней особливе оклонѣ засилаю и прошу их млстей ку женѣ мо[ей] и ко всему дому по своей должной братерской [зи]чливости быти любовними и ласкавыми.

Денегъ якъмога, добродѣйко матко, старайтесь зобрат и прислат через певную оказію.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 57480, арк. 31–32 зв. Опубл.: Приватні листи XVIII ст. – К., 1987. – № 28. – С. 42–43.

№ 280

1726 р. Гродно. – 3 ухвали сейму про назначення земських урядів Речі Посполитої, зокрема, Коломийського повіту Галицької землі Руського воєводства та Червоногородського повіту Подільського воєводства

[...]

Urzędy Ziemskie

14. Chcąc mieć tym obfitsze ad praemiandam virtutem wiernych poddanych naszych sposoby, et augmentum distributive justitiae; Urzędy Ziemskie Ziemi Radomskiej y Stężyckiej, exseptis Electivis, na instancją Urodzonych Posłów Woiewodztwa Sandomirskiego, more et praxi innych Ziem y Powiatow nadaiemy, y postanawiamy, y na nie przywileie z Kancellaryi naszych wydaćw tymże Woiewodztwie possessionatis nakazuujemy. Ktore to Urzędy Alternative po Urzędnikach Sandomirskich, juxta stallum każdego, mieysce swoje mieć będą powinny. Też konstytucją na Xięstwo Zatorskie y Oświęcimskie, w ktorych iako stare Urzędy Chorągwa Zatorskiego, y Woystwa Oświęcimskiego, nowe similiter, to iest ieden Urząd Starszy Zatorski; a drugi zaraz po nim Oświęcimski iść maią, w Woiewodztwie Sieradzkim na Powiat Piotrkowski, w Woiewodztwie Łęczyckim na Powiat Inowłodzki, w Woiewodztwach Kuiawskich

na powiaty Bydgoski, Kruświcki y Kowalowski; w Woiewodztwie Ruskim w Ziemi Halickiej na Powiat Kołomyski, w Woiewodztwie Podolskim na Powiat Czerwonogrodzki, w Woiewodztwie Lubelskim na Powiat Urzędowski, w Woiewodztwie Płockim na Ziemię Zawskzyńską extendimus et amplamus. [...]

Volumina Legum. – Petersburg, 1860. – T. VI. – P. 230. Мова польська, латинська.

№ 281

1729 р., лютого 2. – Скарга сотника полкового стародубського Семена Галецького гетьману Данилові Апостолу на вдову генерального судді Івана Чарниша з проханням наказати повернути йому коштовні речі та коней, переданих її покійному чоловікові як хабар за позитивне розв'язання судової суперечки з погарцями, оскільки вирок Генерального суду був не на користь Галецького

Ясневелможнии мсцѣ пнѣ гетмане, мнѣ премилостивѣйшии
пнѣ патронѣ и добродѣю!

Принужденъ турбоват ясневелможност вшу суплѣкуючи на пнѣ Ивановую Чарнишевую, бывшую суддиную енералную, въ такои нуждѣ, что покоинии Иванъ Чарнишъ при росправѣ дѣла въ Енералномъ судѣ между [мною] и погарцями, насилно многіе побравъ у мене взятки злотоглавами, поясами дорогими, конми и протчимъ на тысящъ шестъ зъ лишкомъ, на якии усилнии заборъ добрихъ людей в доказателство имѣю, а суду справедливост не далъ, о чомъ, будучи я въ Пѣтербурсѣ, якъ и онъ, покойнии Чарнишъ, под арештомъ тамъ же сидѣлъ, посилаемъ людеи до его зъ виговоромъ такимъ, что намѣрень его імператорскому величеству на его битъ чоломъ въ означеннихъ моихъ заборахъ. Когда же ему люде о такомъ моемъ намѣреніи объявили, прислалъ до мѣнѣ своего племѣнника Прокопа, просячи мене, жебы сталъ на него не челобитствовать, обѣщаючи мнѣ все от мала до велика подлугъ реестру моего поворочат, що дѣялося въ самои хвартери въ Санктъ-Пѣтербурсѣ при битности ясневелможности вшой, якее возвращеніе тихъ моихъ заборовъ онъ, Чарнишъ, и писменно хотѣлъ потвердить, толко ж, яко арестанту, того нѣлзя было ему учинит, о якомъ его, Чарниша, прошеніи тогда ж доносилъ я велможности вшой при пну полковнику гадяцкому Милорадовичу и писару ситѣнскому сказано мнѣ дат покои, понеже обѣщается за поворотомъ своимъ въ домъ все поворочат. А ннѣ, понеже ему смерть пресѣкла въ сей жизни, и по обѣщанному его слову не здѣялось, да и за повторнимъ упоминкомъ чрез посланного от мене Алезандра, слугу бывшой гетманшой Скоропадской, онъ же, покойнии Чарнишъ, просилъ мене о виждане до повороту своего въ домъ, которого нѣ возвращенія, нѣ забору отдачи. Того ради покорне прошу ясневелможности вшой реиментарско приказат, дабы пнѣ Чарнишева тіе мои, мужем ея удержанніе взятки, возвратила, о якихъ и сама она добрѣ извѣстна и, якъ не лѣнива сама до того ж была, такъ бы и охоче возвратила. Ежели ж не похочет на указ велможности вшой возвратит, то прошу

приказат судомъ Енералнимъ нас расправит, ибо не тилко худобу забралъ, але и купчие и обълги насилно винеслъ и ку себе удержалъ.

За якую я реиментарскую показанную на мнѣ млсть вѣчнимъ должникомъ Бга благодарит и вѣрне служить записуюсь, ясневелможности вшой мнѣ премилостивѣйшого пна патрона и добродѣя всенижайшии слуга сотъник полковии стародубовскии Сѣмен Галецький

ЦДІАК, ф. 51, оп. 1, спр. 4896, арк. 25. Оригінал.

№ 282

1732 р., березня 24. Львів. – Інструкція львівського гродського писаря Юзефа Могильницького стосовно встановлення цін на послуги, що надаються канцелярськими службовцями

Ordinationis pro iuribus cancellariae percipiendae oblate

Ad officium, et acta praesentia, castrensia, capitanealia Leopoliensia, personaliter venientes generosi Ioannes Popiel, et Ioannes Poherecki, obtulerunt officio praesenti, et ad actandum penexerunt, ordinationem certam seu instrumentarium pro iuribus cancellariae praesentis, a quibus eis transactionibus, et suscepta eorum solutionis, iuxta novellaementem constitutienis, illustrium magnificorum, generosorum ac nobilium, terrae praesentis Leopoliensis, et destrictus Zydaczeviensis, in iudicys boni ordinis, proxime celebratis, constitutam, et conscriptam, manu magnifici loci praesentis notary propria, subscriptam, tenoris talis.

Ego officialis Iosephus in Mogilnica Mogilniecki, thesaurarius Drohocicensis, notarius castrensis, capitanealis, Leopoliensis, ab illustribus, magnificis, generosis, et nobilibus terrigenis, incolisque palatinatus Russiae, terrae Leopoliensis, et destrictus Zydaczeviensis, ad iudicia boni ordinis, feria secunda, post dominicam Laetare quadragesimalem, proxima, anno currenti, millesimo, septingentesimo, trigesimo, secundo, in praetorio civitatis praesentis agitate, et celebrate, congregates, sub eadem agitatione iudiciorum boni ordinis, requisitus, obligatusque existens, satis faciendo eidem terrigenarum requisitioni, et obligationi, infrascriptam ordinationem, seu quae et quanta, pro iuribus cancellariae solutio dari debeat, edocens, instrumentum iuxta mentem nevellae legis, videlicet constitutionis committorum generalium, una cum correctura tribunalis Regni Lublinensis, Grodnae die vigesima octava septembris, anno domini millesimo, septingentesimo, vigesimo, sexto, celebratorum, ad actaque castrensia, capitanealia, Leopoliensia, feria quarta in crastino festi, Sancta Agnehis Virginis et martyris, anno, millesimo, septingentesimo, vigesimo septimo, per oblatam porrecta, de consensu et acceptatione eorundem terrigenarum, putando depactationis censuras, conscriptam, subscriptione manus meae propriae, obsigillationeque sigillo castris praesentis, cum vigore in eadem constitutione, contra secus facientes satisfacientes opposite, confirmari et ratificari. Cuius quidem ordinationis, seu instrumenti, tener talis. Od publicaty od ekstraktu z iednego arkusza z indukta, tak zeby in una facie, było wierszow dwadziescia ordinarynym nie rozwłocznyym charakterem, złoty ieden.

festationis, melioratione, auctione, vel diminutione,
pleno in robore, reservata, et praestabilita.

Ordinationis pro Juribus Cancellariae percipiendae

Oblata

Ad Officium, et curia praesentia, Capiteana, Capitaneas Leopoldiensis, personarum brevemente
cessu Joannes Papiel, et Joannes Pohoredu, obtulerunt
Officio praesenti, et ad actum praesentem, pro Juribus
Ordinationem Certam seu Infructuarium, pro Juribus
Cancellariae praesentis, a quibusvis Transactionibus,
et suscepta eorum Oblationis, iuxta Novellamentum
Contractationis, Illustrationem Magnificorum, Generosorum
et Nobilium, Terra praesentis Leopoldiensis, et Distri-
ctus Loydauensis, in Ducibus Boni Ordinis, prohem
Celebratis, Congregatis, et Infructuarium, Manu Magnifi-
ci Locis praesentis Notarii, propria, subscripsum, Senoni-
talis. Ego Officialis Josephus in Mogiloua Mo-
gилонibus, Thesaurarius Drohobicensis, Notarius Capitea-
nis, Capiteanus, Leopoldiensis, ab Illustribus, Ma-
gnificis, Generosis, et Nobilibus Semgenis, Incolis
Palatinatus Lupis, Terra Leopoldensis, et Distri-
ctus Loydauensis, ad iudicia Boni Ordinis, Terra
Secunda, post Dominum Satare Gadrageonalem,
proxima, Anno Currenti, Millesecento, Octogentesimo,
Ingresso, Secundo, In praesentem Curiam praesentem
agitata, et Celebrata, Congregatis, sub eadem agi-
tatione iudiciorum Boni Ordinis, Legis, Obligati, Obligati
diffens, Satisfaciendo eadem Semgenam
Legis, et Obligationi, Infructuarium Ordina-
tionem, seu quae et quanta, pro Juribus Cancellariae
pluribus

Woznemu od publikaty pendemnaty, iakieykolwiek, groszy, ieden. Od pieczęci złoty ieden, za blankiet na pozew groszy sześć, od wpisu w ktorewkolwiek regestr, złoty ieden. Od suscepty zapisow perpetuitatis, cuiuscis, złotych dwa. Ab inscriptionibus temperalibus, scilicet obligationis bonorum simplius debiti, złoty ieden. A roborationibus contractus, seu scripti, et ad vitalitatibus, a qualibet parte, złoty ieden. A protestationibus manifestationibus, in copia perrectis, złoty ieden, ab arestis inscriptis plenipotentys, pro uno anni, złoty ieden. Ab oblatis inscriptionum quarumvis, złotych dwa, a praesentatione cadaverum, cum obductione vulnorum, et proclamatione homicidarum, złotych trzy a woznemu groszy piętnascie. Ab oblatione privilegiorum, et quorumvis rescriptorum, ex cancellaria Regni, złotych cztery. Od pieczęci tychze ekstraktow, złoty ieden. Nad ten zas instruktam, zaden zeby się więcey przez się, ani przez sub ordynowane osoby brac nie wazył: agdyby quocunque modo, uziął, tedy ad instantiam ukrzywdzonego, per terminum tactum, seu per citationem, odpowiadac z kozdego rejestru, etiam paenaliu, powinien in iudicis, et comprobanti, parti deferenti, ze od niey więcey uzięto, sąd in triplo oddac nakaze, una cum privatione officy, tego, komu by to, dowiedzięno, et paenis perze natibus wracane.

Iosephus in Mogilnica Mogilniecki, thesaurarius Drohovicensis, castrensis, capitanealis, Leopoliensis, notarius, manu propria. Post cuius ingrossationem, originale circa acta praesentia, relictum est.

Переклад

Облята ординації про права канцелярії побирати плату

До уряду та актів теперішніх гродських старостинських львівських особисто прийшли шляхетні Ян Попель і Ян Погерецький та облятували перед цим урядом і до протоколу внесли ординацію, або інструкцію про права канцелярії, від цих угод і прийняті ці роз'яснення згідно з новими уставами ясновельможних, вельможних і шляхетних Львівської землі та Жидачівського повіту, в судах згідно з порядком, зараз урочисто прийнятих, правом встановлених і вписаних, власною рукою вельможного місцевого нотарія підписану, такого змісту.

Я, офіціал Юзеф на Могильниці Могильницький, дрогобицький скарбник, львівський гродський старостинський писар, від імені ясновельможних, вельможних, шляхетних та славних зем'ян і підданих Руського воеводства, Львівської землі та Жидачівського повіту, що для доброго судового порядку другого дня після Неділі Летаре поточного року 1732 в ратуші жваво та урочисто зібралися, під виконання судового порядку, бажаючи і зобов'язуючи задовольнити бажання і обов'язок цих зем'ян, я вписав ординацію, або інструкцію про те, що і як [робити належить], про права канцелярії про оплату повідомивши, згідно з новими уставами, які змінили попередні, генеральними урядниками, одна з поправкою Люблінського коронного трибуналу, в Гродні дня 8 вересня року Божого 1726 урочисто прийнята і до львівських гродських старостинських актів дня 4-го напередодні свята великомучениці Агнеси, року 1727 як облята подана, зі згоди та прийняття зем'ян, поважаючи умови цензури, вписана, за моїм особистим підписом і притисненням печатки гроду, з поваги до цієї ухвали, проти інших способів судового засвідчення підтвердити та ратифікувати. Цієї ж ординації

або інструкції зміст такий: від оголошення витягу з одного аркуша індуктів, так щоб було 20 рядків звичайним, не розтягненим письмом, – 1 злотий. Возному від оголошення якого-небудь судового розслідування – 1 грош. Від печатки – 1 злотий, за бланк на позов 6 грошів, від впису в будь-який реєстр – 1 злотий. Від прийняття записів з правом вічності – 2 злотих. Від вписів тимчасових, зокрема, від звичайного зобов'язання в добрах – 1 злотий. Від завірення контракту, або впису, з правом вічності, від будь-якої сторони – 1 злотий. Від оголошення протестації, поданої в копії, від уневажнення вписаного повноваження, за один рік – 1 злотий. Від обляти якого-небудь впису – 2 злотих, від пред'явлення трупу, з оглядом ран, про оголошення вбивства – 3 злотих, а возному – 15 грошів. Від обляти привілеїв і яких-небудь рескриптів з королівської канцелярії – 4 злотих. Від опечатування цих же витягів – 1 злотий. Понад це щоб ніхто більше ні сам, ні через своїх осіб не наважувався брати, а коли б у який-небудь спосіб взяв, тоді на скаргу покривдженого, через визначений термін або позов, повинен відповідати в суді за кожен реєстр, під загрозою кари, і при доведенні сторони, що від неї взято більше, суд у потрібному розмірі накаже віддати, з позбавленням уряду того, кому буде доведено, і гроші будуть повернені.

Юзеф на Могильниці Могильницький, дрогобицький скарбник, львівський гродський старостинський писар, рукою власною. Після цього впису оригінал при теперішніх актах залишено.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 527, с. 902–904. Мова латинська, польська.

№ 283

1737 р., жовтня 20. Жуки. – Лист полковника полтавського Василя Кочубея до писаря полкового полтавського Андрія Руновського з проханням купити в Полтаві гудзики “противъ присланого обрасца” і надіслати до його двору в с. Жуки; відповідь останнього

Пне писарь полкови!

Пугвичку для образця к вам посил[аю] и прошу противъ онои купит таких з дванадцят, или болше, или менше, толко бъ били крипкиє якъ сѣя. А ежели такихъ не знаидѣтся, хоча и плоскихъ, толко не обширриныхъ, прошу купити и ко мнѣ зараз прислати.

Вшъ щирозичливи и птль Кочубеи

Вел. д.!

Противъ присланого обрасца пугвичокъ у лавочниковъ полтавскихъ вынаишлос толко десять, и оніє при семъ такъ, и другого манієру 36 ко усмотренію вшои п. вел. усмотренія [!] отсылаю. Зостаюсь.

Вел. вшои

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 57480 (Лаз. 43/3), арк. 97, 97 зв. Опубл.: Приватні листи XVIII ст. – К., 1987. – № 75. – С. 80.

1738 р., лютого 25. Глухів. – Указ Генеральної військової канцелярії про відставку за віком бунчукового товариша Олексія Есимонтовського

Енералной малоросійской старшинѣ, полковникам, полковой старшинѣ, сотникамъ малоросійских полковъ и всѣмъ, кому о томъ вѣдать надлежало б, чрез сіе обявляється

Ижъ бунчуковій товаришъ Алеѣѣй Есимонтовскій сего фѣвраля 10 д. доношеніем своимъ, в Енералную войсковую канцеллярію поданным, между протчимъ представляя о многих вѣрно показуемых ко всеросійскому ея імператорского величества престолу службахъ его, *от* онихъ за старост лѣтъ его и весма крайнюю драхлость, требоваль увольненія с прошеніем на мѣсто его к *от*буваню войсковой службы снамъ его опредѣленіи. А понеже и в Енералной войсковой канцелляріи усмотрена оног бунчукового товариша Есимонтовского весма старост лѣтъ его, и что за драхлостію в *от*биванію службы войсковой крайное немощество, а по справки сини его, Есимонтовского, Василь и Федоръ, дѣйствително службу войсковую *от*правляютъ, того ради сего фѣвраля 24 д. по ея імператорского величества указу и по опредѣленію Енералной войсковой канцелляріи, яко оный бунчуковій товаришъ Алеѣѣй Есимонтовскій за старость лѣтъ его и драхлость *от* службы войсковой, до конфирмаціи кто впредь на мѣстцу покойного генерала кавалера князя Боратинского главным командиром будетъ опредѣленъ, увольненъ. Так велено оному ж бунчуковому товаришу Есимонтовскому на оное *от* службы его увольненіе сей ея імператорского величества з Войсковой енералной канцелляріи дать указъ, чрезъ который предлагается, дабы енералная малоросійская старшина, полковники, полковая старшина и сотники о увольненіи его, бунчукового товариша Есимонтовского, *от* службы войсковой вѣдали, и ни к каким носилкам и в походи войсковіе, нарядам и дѣлам употреблять его не дерзали. Онъ же, бунчуковій товаришъ Есимонтовскій, за прибитіем главного, імѣющого *быт* опредѣленного по силѣ іменного ея імператорского величества указу, в Енералной войсковой канцелляріи командира, для взята на оное *от* службы его увольненіе апшиту в Енералной войсковой канцелляріи, долженъ явится і енералнои малоросійской старшинѣ, полковникам, полковой старшинѣ, сотникамъ и всѣмъ, кому надлежит о том вѣдат и чинить по сему ея імператорского величества указу неотмѣнно.

Кнзь Осипъ Щербатовъ

Иванъ [Васильев?]

Андрей Маркович

Михаиль Забѣла

Войсковый старший канцелляристъ Андрей Безбородко

Канцелляристъ Афанасій Лієвицкій

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 52564, арк. 1 і зв. Оригінал. Опубл.: Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. – К., 1993. – № 3. – С. 45–47.

№ 285

Бл. 1740 р. – 3 анонічного турецького трактату про адміністрацію Кримського ханату в Буджаку та органи самоврядування буджацьких татар

Татар оселили тут, щоби убезпечити країну від ворожих набігів. Вони знаходяться тут під управлінням аги, якого призначає кримський хан і який носить титул *яли-агаси* (“ага узбережжя”). Вони мають власних султанів і дворян – мірз, поділяються на різні орди, кожна із власним мірзою. Під час виступу на війну вони йдуть групами, що називаються казан, під командуванням мірзи. Підготовка до битви полягає тому, що вони зганяють в одне місце коней, які пасуться у степу на волі. Потім протягом сорока днів їх годують ячменем. Збори татар називаються *яниши*, себто “обшир”, під час яких говорять лише старі, тому що втручання молодих вважається непристойним. Вони дуже поважають мусульманських учених і благочестивих людей. У кожній окрузі є призначуваний ханом суддя, якого можна усунути у випадку його засудження на основі священного права. Судді судять справедливо і не беруть поборів під надуманими приводами, як це роблять турецькі судді, і, ухвалюючи рішення, вдовольняються тим, що їм дають добровільно, навіть і 5 пара за позов на суму в 1000 гурушів, до того ж ще й питають, мовляв, чи даєш ти це від чистого серця. Кожного суддю утримує орда, до якої він належить.

Губоглу М. Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. – Т. 1. – М., 1964. – С. 160. Переклад з німецької мови*.

№ 286

1740 р., червня 6–15. – Запис у податковому переписі Хотина про султанський наказ, щодо повернення Хотинської округи Молдавському князівству, відписання мит на користь молдавського князя і відповідні дії місцевої османської адміністрації

Виходячи з того, що Хотинську *нагіє* (округу) було знову підпорядковано Молдавському краю, як це було раніше, що прибутки від митниці Хотина були одним з доходів, які звичайно надходили до згаданої *каза* (судова округа), і що особи, які збирали їх, перебували у селищі під назвою Пот-баші, яке розташоване поза фортецею Хотина, нинішній молдавський воєвода Лігор своїм печатковим листом зажадав надіслати султанський наказ *мугафизу* (губернаторові) і *наїбу* (заступникові) згаданої Хотинської фортеці, щоби призначений ними *мугассил* (збирач податків) знову облаштувався у згаданому селищі і щоби прибуваючі та від'їжджаючі купці та інші люди платили йому без обману-утайки податки, які вони були повинні платити й раніше.

---

* Текст втрачений, зберігся в перекладі з оригіналу німецькою мовою.

Відповідно до цього нинішній головний дефтердар (голова фінансово-податкового відомства), славний серед емірів та великий серед великих Мустафа Атиф Ефенді – найпримножитья його слава – підготував висновок про те, щоби султанський диван видав покровительський наказ, а головна скарбниця – свою посвідку. Відповідно до згаданого висновку, з султанського дивану прибув лист, в якому зазначалося, що був виданий покровительський наказ. Відповідно до указу це й було тут зареєстровано.

Друга декада рабі-уль-еввеля 1153 р. [6–15 червня 1740 р.].

Димитров С. А. Турецкие документы о состоянии Хотинской округи (нахие) в первой половине XVIII в. // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. – Т. 3. – М., 1974. – С. 142–143. – Переклад з османсько-турецької мови.

№ 287

1743 р. – Статті Прав, за якими судиться малоросійський народ про організацію державної військової служби; повноваження, права, обов'язки посадовців судових органів та органів місцевого самоврядування на Гетьманщині; форми присяг посадовців

[...] ГЛАВА ЧЕТВЕРТАА

Ω волностехъ и свободахъ малороссійскихъ

Артїкуль 1

**О волномъ избранїи въ чины малороссійскїе,
о почтѣнїи чиновнихъ и о ихъ отставки**

1. О избранїи на всякій чины малороссійскїи и о присяги на тотъ чинъ.
2. Иноземцовъ, заграничнихъ и новокрещенныхъ, такожъ де и малороссійскихъ посполитихъ, в чини малороссійскїе не избирать.
3. Чиновнимъ нижнимъ вишшихъ предъпочитать.
4. За старость и дряхлость *от* чиновъ не отставлять.
5. За заочный оговоръ и безправно *от* чиновъ не *отрѣш*ать и не отставлять.

Пунктъ 1.

На всякій воинскїи чинъ в малороссійскїе старшини, по давнему високомонаршими грамотами утвержденному обыкновенїю, волни ми голосами избирать, без всякой страсти, изъ здешнихъ родимцовъ, из людей заслужонихъ, годныхъ добрыхъ и в вѣрности не подозрительныхъ; и кто по усмотренїю и опредѣленїю вишшого правленїа чинъ получить, в томъ же чину на вѣрност ея императорскому величеству, по нижеизображенной формѣ, присягу учинить долженъ.

Присяга

Стат. роз. 3
арт. 2 § 1
арті. 12 § 1,
2, и 3;
арт. 15, § [2;
и артикуль]
18, роз. 4 и
арт. 1 § 1 и 2
Поряд. Титу-
ла о избраніи
на уряди
№ 6, 7, 8, 13,
14, 15 и 16
Права граж.
арт. 44 № 10

Азь, ниже именованный обещаюся и клянуса всемогущимъ Бгомъ, предъ стымъ его Евангеліемъ, что хочу и долженъ своей природной и истинной всепресвѣтлѣйшей даржавнѣйшей великой государынѣ императрицѣ Елісаветъ Петровнѣ, самодержицѣ Всероссийской, и прочаа, прочаа, прочаа, и по ней ея императорскаго величества высокимъ и законнымъ наслѣдникомъ, которые по изволенію и самодержавной ея императорскаго величества власти избрани и опредѣлении и къ воспріятію престола удостоенни будутъ, вѣрнымъ, добрымъ и послушнымъ рабомъ и подданнымъ быть, и все къ високому ея императорскаго величества самодержавству, силѣ и власти принадлежащіе права, и прерогативи (или преимущества) узаконенные и впрѣдъ узаконяеміе, по крайнему разумѣнію, силѣ и возможности предъстерегать и оборонят, и в томъ по всемъ живота своего въ потребномъ случае не щадит, и при томъ, по крайней мѣрѣ старатиса споспѣшествоват все, что къ ея императорскаго величества вѣрной службѣ и ползѣ государственной во всякихъ случаяхъ касатиса можетъ; о ущербѣ же ея величества интереса, вредѣ и убитки, какъ скоро о томъ увѣдаю, не токмо блговременно объявлять, но и всякими мѣрами *отвращать* и не допускать тшатиса буду; когда же к службѣ и ползѣ ея величества какое тайное дѣло, или, какое бѣ оно не было, которое приказано мнѣ будетъ тайно содержать, и то содержать в совершенной тайнѣ и никому не объявлят, кому о томъ вѣдать не надлежитъ, и не будетъ повелѣно объявлять; и повѣренной и положенной на мнѣ чинѣ, какъ по сей (генералой, такъ и по особливой) опредѣленной и *от* времени до времени, ея императорскаго величества именемъ, (*от* представленныхъ надо мною начальниковъ) опредѣляемымъ и инструкціямъ и регламентамъ и указомъ, надлежащимъ образомъ по совѣсти своей исправлят, и для своей користи, свойства, дружбы, ни вражды, противно должности своей и присяги не поступать, и такимъ образомъ себе вѣсть и поступать, какъ доброму и вѣрному ея императорскаго величества рабу и подданному блгопристойно есть и надлежитъ; и какъ я предъ Бгомъ и судомъ его страшнымъ в томъ всегда *отвѣтъ* дать могу, такъ суще мнѣ Гпдѣ Бгъ дшевно и тѣлесно да поможетъ. В заключеніи же сей моей клятви, цѣлую слова и крестъ Спасителя моего. Амнь.

2.

Стат. роз. 3
арт. 12 § 1 и
арт. 18

Иноземцовъ и заграничныхъ и инныхъ никакихъ вѣрѣ (кромѣ православныхъ), такожъ и новокрещенныхъ, хотябъ кто з них в Малой Россіи какое имѣніе недвижимое и имѣль, в чини не выбирать; такожъ де малороссійскихъ посполитого званія людей ни в какіе войсковые чини не выбирать.

3.

Стат. роз. 3
арт. 13 § 1

Всѣ вышшихъ и нижнихъ малороссійскихъ чиновъ, при воинскихъ командахъ, при правленіяхъ в канцеляріяхъ и в прочіихъ мѣстахъ и засѣданіяхъ, каждой долженъ вѣдат мѣсто свое, и по достоинству чина своего, в которомъ кто состоитъ, надлежащимъ порядкомъ вишшаго нижній предъпочитать имѣть.

4.

Зерцал
Сазон. под
словом лав-
никъ № 28
Права граж.
арт. 16 № 8
с прибавле-
ніемъ

Когда который чиновный состарѣется или драхль будетъ, либо какое ему калѣтство приключитъса, а онъ бы могль по званію своему дѣла управлять, таковой при чести своему чину подобающей и по смерть свою пребывать имѣеть, а его от того чина, ради служебъ его, отставлятъ и другого на мѣсто его избирать не надлежитъ, развѣ бы онъ самъ просиль отставки, либо за старость, драхлость или калѣцтво дѣлами чину его подлежащими весьма управлять не возмогль бы, однакожь и тогда с подобающею честію или с подвиженіемъ чина *от* службы его *от*ставить можно.

5.

Стат. роз. 3
артікуль 14

Всякихъ чиновныхъ людей по заочному обговору *от* чинов ихъ напрасно и безправно не отрѣшати и не *от*ставлятъ, но когда бѣ кто из чиновныхъ какіа обиди и разоренія кому подѣлалъ, о такихъ в надлежащемъ судѣ бити челомъ должно, и к чому по правнимъ доказателствамъ доведеться, оный чиновный, за претупленіе свое, по артїкуламъ сего права штрафованъ, а по важности, и чина лишенъ быть имѣеть.

Артїкуль 2

Шляхтича и воинского званія члвка безъ суда не арестовать

Стат. роз. 3
арт. 2 § 1 и
арт. 10 § 1 и
2

Понеже каждый шляхтичъ и воинского званія члвкъ, в Малой Россіи жителство свое имѣющіе, при своихъ волостяхъ, по всеми-лостивѣйшимъ високомонаршимъ грамотамъ, *от* всепресвѣтлѣйшой державнѣйшой великой государыни императрици и ея жѣ величества *от* высокославныхъ блаженныа и вѣчнодостоинна памяти стоусопшихъ предковъ имъ наданнымъ, сохраняютсяа и содержатъса. Того ради, никакого шляхтича и воинскаго званія члвѣка, в судѣ надлежвщій не призванного и правными доводи не обвиненного, никакой урядъ арестовать (кромѣ государственныхъ важныхъ и крїмінальныхъ дѣлъ) не имѣеть [...].

Артїкуль 8

О власти владѣлческой над подданными и надъ ихъ имѣніями

1. О послушаніи владѣлцамъ *от* подданныхъ и о наказиваніи ихъ и об отсылки онихъ в судѣ по дѣламъ крїминальнымъ.

2. Подданному волному члвку переходъ свободенъ.

3. Никому чужихъ подданныхъ в свою работизну не употреблять.

[...] 3.

Стат. роз. 3
арт. 29 § 4

Никто из старшины и другихъ всякаго званїа людей владѣльческихъ чужихъ подданныхъ и ихъ подсуздковъ, не будучи ихъ владѣльцемъ, при собранїи и отправленїи ихъ в какїе указные наряды, в частную свою работу употреблять, безъ соизволенїа ихъ собственнаго владѣльца не долженъ; инако же, естли бы кто по своимъ прихотямъ котораго с подданныхъ и подсуздковъ владѣльческихъ собою до какихъ своихъ работъ принуждалъ и оными работалъ, таковой, в судъ надлежащей сисканъ и в томъ правными доказательствами изболженъ оному обижденному владѣльцу вини двадцать четири рубля заплатить и убитки удвое наградить долженъ [...].

ГЛАВА ПЯТАА

О службѣ государевой военной и о порядкѣ воинскомъ

Артїкуль 1

О отправленїи государевой воинской службы

1. Все шляхетскаго и воинскаго званїа люде, такожь и иноземци, кои зде стали служить, должны государеву воинскую отправлять службу.
2. О вдовахъ и малолѣтнихъ дѣтехъ.
3. З братьевъ или свойственниковъ нераздѣлно живущихъ одинъ государеву воинскую службу отправлять имѣть.
4. Мѣщане в нужное время воински служить должны.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артїк. 1 § 1
розд. 2 арт. 7
§ 1 и 2 розд.
5, ар. 7 Зер-
цал. Саѣон.
под слов. ко-
рол. № 23 и
24 и под сло-
вом прав,
№ 11 Прав
граж. ар. 1
№ 16 и 17
Поряд. част
1 о правѣ и
разности
прав № 12

Все обще, званїа шляхетскаго и воинскаго, чиновныи, знатныи такожь рядовїа люде, который в Малой Россїи живутъ и суть совершенныхъ лѣтъ, маѣтности или грунта отеческїе, матернїе, за женою доставшїеся, купленые, висууженые и какимъ-нибудь правилнымъ образомъ нажитїе имѣють, потому жъ и иноземци, кои в Малой Россїи имѣнїе содержатъ и службу здешнюю приняли, обще с малороссїянами государеву воинскую службу отправлять должны.

Стат. розд. 2
артік. 1 § 2 с
поправле-
ніємъ

2.

Вдова, по смерти мужа своего, шляхетского и воинского званія челоуѣка, бездѣтна или с сиротами дѣтми недорослыми оставшаяся, до возраста оныхъ же дѣтей из дому своего на государеву воинскую службу, ради вдовства своего и дѣтей сиротства, никого выправлять не имѣеть. То жъ разумѣть и о дѣтѣхъ, кои по смерти родителей своихъ в малолѣтствіи остануться.

3.

Стат. розд. 2
артік. 1 § 3

Братя родные или родственники, шляхетского и воинского званія, не на роздѣльномъ имѣніи живущіе, для отправления государственной воинской службы, з между себе одного в дѣтѣхъ совершенного и угоднѣйшого по своему согласію или очередѣ избравъ, выслать должны; а его, в той службѣ обрѣтающагося, другіе его нероздѣлніе братя или сродственники з общаго ихъ имѣнія снабдѣват имѣють.

4.

Стат. розд. 2
артік. 1 § 4
прибавленіе

Во время необходимой нужды и общенародного по указу государевомъ движенія противу непріятеля, мѣщане свободныхъ войсковыхъ городовъ и мѣстечокъ сами итить или на своемъ мѣстѣ на отпоръ противу непріятеля на отчество наступающаго висилать должны; а по окончаніи той службы имѣють оны мѣщане в прежнемъ своемъ бытѣ званія.

Артікуль 2

О службѣ воинской таковыхъ, кои в разныхъ мѣстахъ имѣнія свои имѣють

Стат. розд. 2
артік. 8

Кто-нибудь изъ шляхетного и воинского званія в разныхъ мѣстахъ содержитъ имѣнія отческіе, вислуженые, купленые и женины, или какимъ-нибудь образомъ нажитіе, за всѣ тѣ имѣнія, такъ какъ за одно, а не з всякого порознь, самъ еденъ служить, по силѣ артікуловъ сея главы, долженъ; абыте ему в той командѣ, в которой онъ свѣдомъ.

Артікуль 3

О платныхъ служивыхъ людѣхъ

Стат. розд. 2
артік. 22 § 1
с поправле-
ніємъ

Кто бы нибудъ з козаковъ, компанѣйцовъ и иныхъ имъ подобных платныхъ людей войсковыхъ получалъ за службу свою плату, а были бъ оны з природы воинского званія, таковіи вси, сами своими персонами, под своимъ знамямъ, и при командѣ, а братя или родственники ихъ, кои с оными платными не на роздѣльномъ имѣніи живутъ, под сотнею гдѣ оніе имѣнія находятся государеву воинскую службу отправлять должны, дабы чрез то в службѣ государственной умаленіе не воспослѣдовало; а кто з посполитого

званія в такой за заплату службъ обрѣтатся будетъ, такового брата и ихъ родственники посполитую повинность *отбывать* имѣють, дабы за тѣмъ в общенародныхъ повинностяхъ другимъ, за виключеніемъ оныхъ, излишнего не было отягощенія.

Артїкуль 4

О тѣхъ которыи, имѣя свои имѣнія, служатъ партикулярно

Стат. розд.
2 артїк. 7 § 2

Естли бы кто из знатныхъ или рядовыхъ воинского званія людей приватно при комъ-нибудь служилъ, а наслѣдніе имѣнія с братьями или другими родственниками своими имѣлъ бы, тогда з братьев или родственниковъ его нероздѣленныхъ одинъ в государственой воинской службѣ обрѣтаться долженъ; а ежели кромѣ его служить иному нѣкому, то таковъ самъ, оставя службу приватную, долженъ служить государеву службу.

Артїкуль 5

Закладчики своихъ имѣній сами государеву воинскую службу отправлять должны

Стат. розд. 2
артїк. 4 § 1 с
поправленіемъ

Кто бы имѣніе свое кому в закладъ или в *откупъ* далъ, таковъ, не *отбываясь* тѣмъ, что онымъ имѣніемъ не владѣтъ, самъ, по званію своему, государеву воинскую службу *отправлять* долженъ, дабы таковыє имѣній своихъ закладчики под тѣмъ образомъ *от* службы воинской не укривались; развѣ бъ *откупщикъ*, или тотъ кто в закладъ имѣнія принялъ, за него надлежащую *отбывать* службу самъ обовязался.

Артїкуль 6

О службѣ промишленниковъ, кои воинского званія

Стат. розд. 3
артїк. 24 с
прибавленіемъ

Кто бы, шляхетского и воинского званія, члвкъ безъгрунтовій, жилъ с проценту или з торгового промыслу, такожь который бы сидѣлъ в лавки и промишлялъ купечествомъ, или шинковалъ, либо какимъ художнымъ рукодѣіемъ управлялся, таковой, какъ званія воинского не лишается, такъ по своему воинскому званію и надлежащую службу воинскую *отправлять* долженъ.

Артїкуль 7

О отправленіи службы воинской сыну за отца

Стат. розд. 2
артїк. 12 § 1
и 2

Кто бы, шляхетского воинского званія, будучи самъ здоровъ, имѣлъ сыни у себе возраста осмнадцать лѣтъ, неотдѣленные или отдѣленные з таковыхъ сыновъ одного, который будетъ угодный, можетъ *отць*, вомѣсто себе, виправить в воинскую службу, с надлежащимъ приборомъ, и оногo сына своего долженъ представить своему командиру; а тотъ командиръ, оногo сына, на мѣсто отца его, в войсковой копмуть вписать и в службу воинскую принять имѣтъ.

Артїкуль 8

О правильныхъ причинахъ, ради которыхъ *от* походу кто уволенъ быть можетъ

Стат. розд. 2
артїк. 11 § 1,
2 и 3 съ по-
правленїемъ

Ежели кто каковаго-нибудь званїя воинскїй члвкъ во время со-стоявшагося о походу указу тяжко заболѣтъ, или кому бы пожаръ домовый либо *от* кого грабительство в домѣ или на пути случилось, також де естли бы под то время з домовыхъ кто его умеръ, по котораго смерти слѣдовало бы за *отлучкою* его какое дому разоренїе, да и другїя правильнїя причины, а не имѣлъ бы онъ сына дорослаго, таковаго, по освѣдителействованїю болѣзни или правильной причины, *от* походу тогдашняго уволнит надлежить.

Артїкуль 9

О уволненїи старыхъ, дряхлихъ и изувѣченныхъ *от* службы воинской

Стат. розд. 2
артїк. §11 1,
2 и 3

Старихъ, дряхлихъ и изувѣченныхъ шляхетскаго и воинскаго званїя людей, которые дѣйствительно уже службы воинской по званїю своему отправлять не могутъ, а стануть быть челомъ *от* оставкѣ, то, по освѣдителействованїи ихъ старости и дряхлости или увѣчя, *от* воинской службы самихъ *от*ставлятъ, а на мѣсто ихъ, дѣтей либо наслѣдников ихъ дорослихъ в службу воинскую опредѣлятъ; буди же дорослыхъ нѣтъ, но токмо малолѣтнїе дѣти или наслѣдники ихъ будутъ, таковыхъ малолѣтнихъ, до возраста ихъ, в службу не употребляют, какъ о томъ сея главы и въ артїкулѣ 1 м, в пунктѣ 2 м показано.

Артїкуль 10

О неуволненїи никого *от* службы воинской безъ указа, кромѣ занятыхъ государевыми дѣлами

1. Безъ указа никого *от* походу не увольнять.
2. О штрафѣ командира, который бы по прихотемъ своимъ кого *от* походу уволнилъ или з войска *отпустилъ*.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артїк. 3 § 1
там же
Стат. розд. 3
ар. 6 § 2

Никакїе командири, вышшіе и нижшіе, никого безъ указа, по прихотехъ своихъ *от* войсковой службы уволить, ни з походу *отпущат* не имѣютъ, кромѣ тѣхъ, который, по нуждѣ дѣлъ государевыхъ, войсковыхъ и судовыхъ, такожъ и для посилокъ, *от* походу уволнены быть могутъ.

2.

Стат. розд. 2
артїк. 17 § 1

А который бы командиръ, безъ правильной причины, для взятку или по инымъ своимъ прихотямъ, какаго воинскаго члвка во время главнаго походу в домѣ оставилъ, или о самоволно оставшемся вышшимъ командирамъ не объявилъ, либо уже из похода, в домъ

от попустилъ, також кого бы кромѣ главного походу по очередѣ в какій военный нарядъ выслать надлежало, но того уволивъ, другого на его мѣсто выслать, и то бы было на него правильно доведено, таковой командиръ за то чина своего лишѣнь бытъ имѣеть.

Артѣкуль 11

Всякъ воинского званія долженъ явиться на смотрѣ

1. О смотровомъ спискѣ и реестрѣ войска.
2. О штрафѣ не бывшихъ в походе или на смотрѣ и бѣжавшихъ с походу.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артѣк. 10 § 1
Стат. розд. 2
артѣк. 16 § 1
с поправле-
ніемъ

При смотрѣ *от* командировъ, всякъ воинскій члвкъ по имени, прозванію и чину своему, такожъ весь приборъ его воинскій, руже и конѣ записани бытъ имѣють в реестрѣ, и в какомъ кто приборѣ на смотрѣ явился и записанъ, с тѣмъ самъ, не поставляя иного во мѣсто себѣ, до указанного возвращенія з походу долженъ служить; всякому же командиру накрепко смотрѣть, чтобъ писари *от* переписки войска ничего не брали, а сочиненные реестра содержать при себѣ и по онымъ вышшаго командира рапортоват надлежитъ.

2.

Стат. розд.
2, артѣк.
1 § 2
Там же ар-
тѣк. 1 § 3

Кто бы нибудь воинской чвкъ самъ, кромѣ правильныхъ причинъ, о которыхъ сея главы в артѣкулѣ 8 м показано на службѣ указной военной не былъ, или бы, по осмотрѣ и по переписѣ в походѣ будучи, с оногo походу безъ волѣ командира прочь уехалъ, ухилиаясь нарочно *от* службы, таковых, в походѣ без правильныхъ причинъ не бывшихъ или ис походу бѣжавших, по войсковому обыкновенію штрафовать. Чиновныхъ людей – лишеніемъ чина, из знатнѣйшихъ да нечиновныхъ опредѣленіемъ в рядовіе; рядовихъ же на тѣлѣ наказивать, по разсмотренію, да и платныхъ рядовыхъ по тому жъ на тѣлѣ наказивать и вичетомъ за годъ жалованя штрафовать.

Артѣкуль 12

Кто бъ умедлѣлъ на срокъ до войска прѣехать

Стат. розд. 2
артѣк. 13 § 1
и 2

Ежели бы кто, без правильной причины, а найпаче за послушаніемъ, умедлѣлъ прибыть до войска на срокъ опредѣленный, тогда таковой послушникъ в особый имѣеть бытъ записанъ реестрѣ, с означеніемъ сколь долго, покамѣсть до войска прибудеть, замедлѣлъ, за то столко жъ онъ времени удвое заслужить долженъ.

Артѣкуль 13

О собраніи воинского званія людей к походу и о маршѣ

1. Всякому воинского званія под свое надлежащее знамя собиратис и какъ в походѣ поступать?

2. О неприябыхъ под знамя своей команды.
3. О должности хоружихъ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артік. 6 § 1,
2, 3 и 4

Стат. розд. 2
артік. 26 § 1
розд. 2 артік.
6 § 3 при
конци и ар-
тік. 23 § 2

Стат. розд. 2
артік. 6 § 4

Стат. розд. 2
артік. 10 § 1
с прибавле-
ніемъ

По полученіи указа в походъ, всякого чина и званія воинскіи люди, выступая з домовъ своихъ, всякъ подъ знамя своей команды: бунчуковіе товарищи под бунчукъ гетманскій, значковіе под знамя полковоѣ, сотники же изъ сотенною старшиною и рядовыми козаками под сотенные свои знамена, в томъ мѣстѣ гдѣ повелѣно будетъ, на указный срокъ собираться должны; а собравъ, по полученіи ордера, всѣобщѣ, с настоящимъ командиромъ, или кому команда поручена будетъ, прямо, а не стороннымъ путемъ, или куда способнѣе, под знамя главной команды, на мѣсто указомъ определенное маршировать и въ одномъ мѣстѣ, а не порознь, всегда при своемъ командиру или гдѣ в какомъ разстояніи командиръ укажетъ, становиться имѣютъ; а командирамъ в марше того накрѣпко смотрѣть и наблюдать, дабы подкомандніи ихъ никому в пути и на станахъ ни въ чемъ никакихъ обидъ не дѣлали и ничѣго ни у кого насилно не брали, но себѣ и лошадямъ своимъ торговою, а не собою уставленною ценою кормъ покупали и на свободной лѣтнего времени спашу и на поляхъ толочныхъ лошадей свои пасли бѣ, а сѣнокосовъ и засѣянного хлѣба не толочили и не травили, и лѣсовъ в надобномъ деревѣ не пустошили бѣ; однако жъ дрова, ради крайной нужды, и то кромѣ надобного дерева, рубать могутъ. Для лучшаго же в Войску предъобереженія от обидъ обывателемъ наносимых, во время становискъ комисари, а во время маршовъ конвои з того уезду, чрезъ который войско маршировать будетъ, имѣютъ быть опредѣляемы, и оныѣ комисари в станціи равомѣрное расположеніе чинить, чтобъ обывателемъ единымъ предъ другими не было обиды и отягощенія, а конвои в пути куда способнѣе войско вестъ имѣютъ, и такъ комисарамъ в станціяхъ, яко и конвоямъ в маршахъ, того накрѣпко смотрѣть, дабы от войска обывателемъ обидъ и разоренія не было, и в томъ с командирами сноситься должны.

2.

Стат. розд. 2
артік. 6 § 6

Кто бы из знатныхъ и рядовыхъ воинского званія людей по сему установленію под знамя своей команды не былъ или под онымъ не маршировалъ, таковой, за обявленіемъ от нижнего вышшему командиру, тамо жъ въ обозѣ штрафованъ быть имѣетъ, по разсмотренію.

3.

Стат. розд. 2
артік. 5 § 1. 2
и 3 с прибав-
леніемъ

Всякій ныжшой и вишшой команды хоружій самъ при командѣ своей знамя, найпаче во время акціи и баталіи, не подставляя в мѣсто себѣ иного кого, подъ потеряніемъ чина, кромѣ тяжкой

болѣзни, несть и держать имѣеть. А особливо же ему знамя свое в бою не оставляеть, под смертною казнію, но оноє в лѣвой руки держіть, а правою рукою обороняеться, даже до смерти; а егда опасный случай и в рейтерадѣ учиниться, тогда знамя от древка отдрать и у себе сохранить или около себе обвить, и тако себе с онимъ спасать надлежитъ. Приборъ же воинскіи порядочный имѣеть постоянно, и храбро в томъ чину в службахъ воинскихъ обходитись, по званію чина своего, долженъ; а избират на тотъ чинъ хорунжества надлежитъ члвка достойного, заслуженого и ни в чемъ не подозрительного.

Артїкуль 14

О наѣздахъ на доми и на всякіє имѣнія во время походу, и о учиненныхъ кому обыдахъ, бою, либо и убїствѣ

1. Кто бы во время походу здѣлалъ кому смертное убїйство или обыды.
2. Убытки, во время похода от кого учиненные, сугубо награжденны быть должны.
3. Командири с подкоманднихъ справедливость обидимимъ чинить, а подкомандніи командирамъ повиноватись должны.
4. Кто не получить в походѣ справедливости въ обыдахъ, и послѣ искать можетъ.
5. О кримѣнальномъ дѣлѣ в походѣ приключившомъся.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артїк. 18 § 1
того ж розд.
артїк. 6 § 5 и
6 тотъ же
Стат. розд.
11 артїк. 1
§ 1 Зѣрцал
Саѣон под
слов. риба
№ 1 и 2

Кто бы з знатныхъ и рядовыхъ воинского званія людей, до войска или з войска идучи, на домъ чїй, дховнихъ и мирскихъ людей, или на другїє какїє имѣнія наехавъ, пруды и садки виловливалъ, или какїє-нибудь обыды в скотѣ или птицахъ подѣлалъ, и при такомъ насилномъ наездѣ буди бы кого в домѣ ономъ в смерть убилъ или раныль, побыль, или насилие женскому полу учинилъ, – таковой, по подлинному доказательству смертію казненъ быть имѣеть; а платежъ за голову убитого, за побои, раны и увѣче, по званію оногo. Такожъ и убитки, на имѣніи такова преступника доправит и отдать кому надлежитъ. То жъ разумѣть и о помощникахъ такова насилника.

2.

Стат. розд. 2
артїк. 18 § 2
Стат. розд. 2
артїк. 6 § 6

Когда же бы ни убыль в смертъ, ни раныль, ни же побою и наруганія никакова не здѣлалъ, но толко самоволно что взяль и шкodu какую учинилъ, таковой насилие и убытки, по доказательствамъ, обиженному удвое заплатитъ, а о такїє обиды и убытки обыжденный справедливости в походѣ у командира нижного или вышшого, какъ сего жъ артїкулу в пунктѣ 4 м показано, искать имѣеть.

3.

Стат. розд. 3
артік. 6 § 5
при концу

Всякій командиръ, по занесенной на кого жалобѣ, судъ и справедливостъ, за доказателствомъ, з виноватого и на пожиткахъ его неоткладно и безволокидно dopravку учинить имѣеть, а подкомандній во всякомъ пристойномъ послушания и повиненіи командиромъ своимъ быть должны.

4.

Стат. розд. 2
артік. 18 § 3
и артік. 27
§§ 2 и 3

А ежели бы обыжденный, для какихъ препятствій, в походѣ справедливости получить не могль, таковому онія и послѣ искать свободно будеть; из помѣстного в надлежащемъ судѣ, а на безпомѣсного быть челомъ тамъ, где и под какимъ судомъ его найдетъ.

5.

Стат. розд. 2
артік. 6 § 6

Всякое криминальное дѣло в походѣ случающоесъ, по которому бы кому слѣдовала смертная казнь, сложено быть имѣеть на судъ главного командира, и преступника в такомъ случаи до рѣшенія дѣла держать под крѣпкимъ арестомъ, и в томъ криминалѣ поступать по артїкуламъ главы 20.

Артїкуль 15

О насилномъ одного на другого нападеніи

1. Кто бы кого в походѣ убилъ, раныль или безчестиль?
2. О ссорахъ, бранехъ, дракахъ и о поединкѣ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артік. 21 § 1
и 2

Буди бы кто, на службѣ воинской или в обозѣ либо в походѣ на пути одинъ на другого нарочно с злобнымъ умышленіемъ наехалъ, или найшолъ на обозъ, либо на стану насилствомъ в смерть кого убилъ или раныль, з чего потомъ слѣдовала бь раненному смерть, и то бы допряма на него довелось, таковаго смертію казнить; а если бы раныль легко, или хотя не раниль, да нарочно нашедъ, самоволно удариль, а хотя бы и не удариль, да безчестными словами обругалъ, таковаго учрежденнымъ на то судомъ судить и наказивать, къ чему доведеться поважности его преступленія.

2.

Прибавленіе
в согласіе
прав в Стат.
розд. 11 ар-
тік. 10 и ар-
тік. 38 права
Хелмѣн.
книг 5 розд.
49 и 50.

Ссоръ, браней и дракъ в походѣ всѣмъ воинскимъ людемъ межъ собою не чинить и на помощь к себѣ никого другого не призиват, чтобъ, чрезъ таковой людей зборъ, смятеніе или какій непристойный случай произійти не могль; а ежели кто противно сему учинить дерзнетъ, таковаго, и помощниковъ его, по состоянію дѣла, арестомъ, или на тѣлѣ наказать и, если доведеться, и смертію казнит. Кто же бы кого в походѣ на поединокъ визивалъ, либо за кимъ с обнаженною саблею гонилься, или раныль, либо умертвилъ, о томъ поступат какъ главы 20 в артїкуль 35 м показано.

Артикуль 16

Кто бы въ походѣ кому или у кого самъ позичаль коня или ружья, для показанія себе во время смотру

Стат.розд. 2
артік. 15 с
поправле-
ніемъ

Всякъ, выбираясь в походъ военный, долженъ имѣти коня, ружье и всякіе надлежащіе воинскіе приборы, собственные, а не позиченные, а хотя бы и позиченные, толко бѣ при ономъ были до окончанія указного походу; и для того, кто бы ружья или лошадей и другого какого воинского прибора у себе не имѣлъ, а у другого бѣ в походѣ позичаль, для показанія толко себе предъ командиромъ во время смотру, таковыхъ обохъ, за обману, штрафовать и наказивать, по рассмотренію.

Артикуль 17

О ушедшихъ изъ баталій

Стат. розд. 2
артік. 14, § 1
с прибавле-
ніемъ

Который бы воинского званія члвкъ в походѣ изъ баталій во время с неприятелемъ сраженія ушолъ прочь, таковой, за подлиннымъ доказательствомъ, по рассмотренію вини, лишеніемъ чести или на тѣлѣ наказаніемъ, а по важности дѣла, и смертію казненъ быть имѣтъ. Тожь разумѣтъ о побѣгѣ изъ партій и з другихъ акцій военныхъ.

Артикуль 18

О покупкѣ в походѣ провіанта и фуража, о перекупщикахъ, и о обидахъ отъ покупщиковъ

1. О покупкѣ провіанта и фуража в походѣ с пристави.
2. О перекупщикахъ кормовъ в походѣ.
3. Который бы покупщикъ обыду кому учинилъ?
4. О посланки комисаровъ для слѣдствія в какихъ обидахъ и о награжденіи онымъ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артік. 19 § 1

Кому бы отъ чиновныхъ, такожъ знатныхъ и рядовыхъ войскыхъ людей, в походе или в лагерѣ самимъ или лошадямъ ихъ недоставало корму, таковыя, с приставы отъ вишшаго командира опредѣленными, ехать в позволенные мѣста, и по волною, а не собою уставленною ценою, сколько потребно покупать имѣютъ; оныхъ же приставовъ *отпущать* с пашпортами, для обереженія отъ обидъ, такъ покупщикамъ, какъ и отъ покупщиковъ кому-нибудь, и тѣмъ приставамъ за то покупщики ничего давать не должны.

2.

Стат. розд. 2
артік. 19 § 2
при конци с
поправле-
ніемъ

А кто бы, имѣя корму у себе довольно в походѣ, да оно не употребляя, иной себѣ запасъ кормовой покупалъ предъ другими скудными, для перепродажи и привели своей, у такового перекупщика онѣ, по прихотемъ а не по нуждѣ купленные, запаси имѣ-

ють быт отобраны, на роздѣль скуднымъ и нужду в томъ имѣючимъ, по той же цѣнѣ, какою онъ самъ купилъ, с разсмотрѣнїемъ за его труда награжденїя.

3.

Зерцал
Сазон. под
слов. риба
№ 1 и 2

Кто бы из посылаемыхъ за покупкою корму какую-нибудь обыду и убытокъ кому сдѣлалъ, таковой, по доказательству, обыжденному все наградить удвое долженъ.

4.

Стат. розд. 2
артік. 20 § 1
с по-
правленїем

Если бы кто, по дѣлу насилия, побою или обыдъ, комиссара для следствїя требовалъ, такого комиссара командири на коштѣ челобитчика опредѣлять имѣють; а по окончанїи слѣдствїя и суда, *отвѣтчикъ*, буди виноватъ явится, сверхъ сатисфакціи за убытки, и вышшенамѣненный коштъ челобытчику наградит долженъ.

Артїкуль 19

О невзimanїи самоволномъ у обывателѣй провїанта и фуража

1. Штрафъ служивымъ и не служивымъ за взиманїе корму самоволное.

2. О сискѣ укривающагося преступника за самоволное корму взиманїе.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артік. 27 § 1

Кто бы, какова-нибудь званїя, называя себе служивымъ и воинскимъ человѣкомъ, либо и прямой войсковїй человѣкъ, безъ указу на кварталѣ сталъ, и тамъ стоя или в пути маршьируя, кормъ безденежно, а хотябъ и по уставу, да безъ указу взималъ, или обыды какїе дѣлалъ, таковой преступникъ предъ надлежащего командира сисканъ, если в томъ изобличень будетъ, по разсмотрѣнію суда, наказанъ бытъ имѣеть; а за живность взятую или какїй здѣланнымъ убытокъ, удвое из пожитокъ его доправа, *отдават* обыдимимъ.

2.

Там же ар-
тїк. 27 § 4

Будие бы такового преступника, за его укривательствомъ, никакъ сискат было мощно, то командир о поимки такового вездѣ публѣковат, и когда пойманъ будетъ, то его по вышшеписанному наказат имѣет.

Артїкуль 20

О прибудахъ в походѣ и о наказанїи за удержку прибулудъ и найденныхъ вещей и за воровство

1. Никто прибулудъ и найденныхъ вещей в войскѣ и в походѣ удерживат не долженъ.

2. Наказанїе за воровство в походѣ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артѣк. 25 § 1
и 2 с поправ-
леніемъ

Никто в походѣ в войскѣ прибудной лошади либо другой скотины, також де найденной вещи, болѣе одних сутокъ, без правилных причинъ, у себе держат не имѣетъ, но об оных прибуддах и о найденной вещи командиру объявляют; а командиръ для вѣдома всѣмъ о томъ публѣковать, и кто к прибудѣ прійщется, оную тому, чія будетъ, отдавать безденежно, а кто бы прибуду либо найденную вещь болѣе вишеписанного времени, без правилных причинъ, у себе удержалъ, таковыи оную прибуду, тому чія будетъ, тому возвратит, и, сколько оную удержвал, за всякій день по тридцати копѣекъ наградит должень; а о найденной вещи поступат какъ о томъ в главѣ 17 в артѣкулѣ 19 м показано.

2.

Зерцал.
Саѣон. под
словомъ
рицер или
воинъ № 5

Ежели бы кто у кого в походѣ коня или иную скотину, також руже или какою-нибудь вещь своровалъ, такового, если будетъ чиновный, чести лишить, а рядового на тѣлѣ наказат, по разсмотренію; краденніе же вещи тому, чьи суть, возвратит или наградит должно.

Артѣкуль 21

О распущеніи воинскихъ людей з похода в доми

1. Какимъ порядкомъ из похода войско в доми распущать?
2. При распущеніи войска кто бы пожелалъ аттестата?
3. Реесстра компутовіе хранит при канцеляріяхъ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 2
артѣк. 16 § 1

По отпускѣ войска в доми, воинскимъ людемъ своего знамя и командира не оставлять, но совокупно под знамямъ, при своемъ командиру, даже до опредѣлѣнного мѣста, откуда будутъ распущени, слѣдоват имѣют, дабы безпорядочнымъ ходомъ обывателемъ обыд не учинилось; а кто бы знамя и командира своего оставит и в дом свои без распущенія и позволенія командирскаго, хотя и по генералномъ отпускѣ, отехать дерзнулъ, такового штрафоват и наказиват, по разсмотренію.

2.

Там же § 2 с
поправле-
ніемъ

При распущеніи в доми своихъ командъ, вишшіи командири низжѣшимъ, кто пожелаетъ, аттестати на то, что оны в государевой службѣ дѣйствително находились, дават имѣютъ.

3.

Там же § 2

Всякій командир в походной своей канцелярїи имѣнніе списки подкомандных своих вонскихъ людей порядчнѣ имѣть и тщательно оніе для всякой справки хранит должень. [...]

**О судахъ, судіяхъ и другихъ персонахъ к суду надлежащихъ,
и о содержаніи правного порядка в дѣлахъ судебныхъ**

Артїкуль 1

О челобитчикѣ и отвѣтчикѣ

1. Что есть судъ и изъ какихъ персонъ учреждается.
2. Право и справедливость что есть.
3. Званія малороссійскимъ судамъ.
4. Какимъ начальникамъ и персонамъ в котормъ судъ засѣдать?
5. Кто какому суду подлежить?
6. Куда от которого суда апелляціи быт надлежить?

Пунктъ 1.

С прибавленіемъ в согласіе прав: Зерц. Саџ. под слов. судъ, № 101, 103 и 104 и в Пор. част 1 о персонахъ к суду принадлежащихъ № 1

Судъ есть правильное спорныхъ между челобитчикомъ отвѣтчикомъ и крїмїнальныхъ дѣлъ чрезъ судей рѣшеніе. Оный судъ всегда составляется изъ нѣкоторого числа честныхъ персонъ, котрымъ отъ вышшаго начальства власть и мощъ къ управленію правосудія поручаема бываетъ.

2.

Поряд. част 1 о правѣ и различїи прав № 2 Прав граж. артїк. 1 № 3

Право есть наставленіе, которое ведетъ ко всякой правости, а отводитъ отъ неправости, дабы, чрезъ такое наставленіе и исполненіе оногo продержость злыхъ людей воспяцаема, а между добрыми невиность в безопасности содерживанна была. Справедливость есть отдавать всякому то, к чему кто имѣетъ право.

3.

Прибавленіе, во согласіе прав Стат. роз. 3 артїк. 13 § 1 и артїк. 15 § 1 Зерц. Саџ. под слов. обичай № 17, 8 и 13

К произвожденію судебныхъ дѣлъ, по давнымъ в Малой Россіи порядкамъ и обыкновеніямъ, имѣются, именно: Правленіе Гетманское, в Войсковой енеральной Канцеляріи, Судъ Войсковый енеральный, и при Правленіи Гетманскомъ же Третейскій Судъ; въ полкахъ: Канцеляріи Полковые при полковникахъ и Суда Полковые; в сотняхъ Сотенные, в городахъ упривиліюванныхъ Магистратовые, в неупривиліюванныхъ же Градскіе Ратушныє, а в селахъ Сѣлскіе Суда.

4.

Прибавленіе в согласіе права Стат.

В вышепоказанныхъ судебныхъ мѣстахъ обыкновенно присутствуютъ: в Войсковой енеральной Канцеляріи гетманъ, а в небытїи его правленіе гетманского уряду по указу імператорского вели-

роз. 3 артїк.
13 § 2 Зерц.
Саѣ. под
слов. обичай
в тих же
вышеписан-
ных нуме-
рахъ

чества содержащій, да при немъ нѣсколко персонъ из енеральной старшины; в Судѣ Войсковомъ енеральномъ енеральни судіи и другіе из енеральной же старшины, или от знатныхъ бунчуковыхъ товарищей, в правахъ искусныхъ; а Третейскій Судъ изъ какихъ персонъ состоитъ, показано ниже, в сей главѣ, в артїкулѣ 24 мѣ в Полковыхъ Канцеляріяхъ полковники и нѣсколко персонъ из полковой старшины; а в Полковыхъ Судахъ судіи, такожъ другая полковая жъ старшина, и от значковыхъ знатныхъ товарищей; о Магистратовыхъ же Судахъ в особливой, двадцят шестой главѣ показано; в Сотенныхъ Судахъ сотникъ, атаманъ городской писарь, асауль и хоружій сотенные; а в Ратушныхъ Судахъ сотникъ же, атаманъ, писарь, да войтъ и бурмистры; Сѣлскіе же Суда отправляются чрезъ атамана, войта и нѣсколко козаковъ и посполитихъ.

5.

Прибавленіе
в согласіе
прав Стат.
роз. 3 артїк.
15 § 1 и роз.
4 арт. 54 § 1
Поряд. част
1 о судіи
№ 2 и 5 и
отвѣтчикѣ
№ 4 Поряд.
част 1 о че-
лобитчикѣ
№ 2 тамъ же
часть 3, о
процессѣ
судовомъ,
№ 14 Зерц.
Саѣ. под
слов. аппе-
ляція № 5

Судебныя дѣла производит по жалобамъ *Отвѣтствіямъ*; в Судахъ Сѣскихъ на козаковъ и посполитыхъ тѣхъ же селъ, а в Градскихъ или Ратушныхъ Судахъ на мѣщанъ и посполитихъ тамошнихъ; в Магистратовыхъ же Судахъ упривиліюванныхъ городовъ на гражданъ и посполитыхъ жителей тѣхъ же городовъ; в Сотенныхъ Судахъ на урядниковъ сотенныхъ же, да на козаковъ тѣхъ сотенъ; в Полковыхъ Канцеляріяхъ и Судахъ на полковую старшину, сотниковъ и значковыхъ товарищей; в Войсковой енеральной Канцеляріи и въ енеральномъ Судѣ на старшину енеральную, на полковниковъ и бунчуковыхъ товарищей, а о Третейскомъ Судѣ показано нижей, въ сей главѣ в артїкулѣ 24 мѣ. Всякому же обидимому, не бывъ челомъ, по вышшеозначенному порядку, в нижшомъ судѣ, в вышшій судъ безъ правилныхъ причинъ не челобитствовать; а кто бы челобитствовалъ, такова челобита в ономъ вышшомъ судѣ не принимать.

6.

Стат. роз.
14 арт. 86
§ 1 и артїк.
90 § 1 Поряд.
часть 3 о ап-
пеляціяхъ
№ 1, 4 и 5
Зерц. Саѣ.
под словомъ
аппеляція
№ 5

Аппеляція, то-есть отдозвъ *от* нижшихъ судовъ, кто бы оными не доволствовалъся в вышшіе суда, имѣеть быть таковымъ порядкомъ: *от* Сѣлского на козаковъ в Сотенный, а на посполитыхъ в Ратушный Градскій Судъ: *от* Судовъ Сотенного, такожъ Ратушного, и *от* того Магистрата, который привилегіями не виключенъ изъ юрисдикціи подсудствія Полковой Канцеляріи в Полковъ Судъ или в Полковую Канцелярію, а от Магистратового жъ виключенного изъ юрисдикціи Полковой Канцеляріи Суда в ту команду, которой онъ подсуденъ; *от* Полкового суда в Полковую Канцелярію; *от* Полковой Канцелярѣй в Войсковый енеральный Судъ; *от* енерального Суда в Войсковую енеральную Канцелярію; а

от оной до императорского величества. Кто же почему из оныхъ нижшихъ в вишшіе суда апеліовать правильно можетъ? о семъ показано ниже, в осмой главѣ в артикулахъ 35 и 36.

Артикуль 2

О судіяхъ и присягѣ ихъ

1. Какихъ персонъ избирать в чинъ судейскій, а какихъ не избирать?

2. О присягѣ судей.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4, артик. 1 § 1, 2, 3 и 4 с сокращеніемъ. Поряд. в Тит. о избраніи в чини № 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9 и 10 тамъ же част 1 о урядѣ граждан. № 1 и 2 и о персонахъ к суду надлежащихъ № 3, 4, 5 и 6 Зерц. Саѣ. под слов. райца, № 12 и 13 и под слов. король № 19 и под словомъ судія № 3, 4, 5, 6 и 43

В чинъ судейскій имѣють быть избирани люде достойныи, заслуженныи, в вѣрности императорскому величеству не подозрительныи, добросовѣстныи, грамотныи, в правахъ искусныи, управителныи, изъ законного супружества рожденныи, честного обхожденія, в словахъ и в дѣлахъ постоянныи, да оныѣ жъ избираемыя персоны были бѣ совершенныхъ лѣтъ, по крайней мѣри не меньше 25 и не вышше 70, а не избирани бѣ были нѣмїи, глухїи, лишенный ума, и изувѣченныи на здоровю, ни пьяницѣ, ни лихоимци, ни мздопрїемныи, ни иноземци, ни новокрещенныи, ни в клятвѣ сущїи, ни опубликованныи безчестными такожь невѣрными, ѡтступники ѡт вѣри христїанскїя и геретики.

2.

Стат. роз. 4 артик. 1 § 1 и 4 и артик. 36

Избранныи и опредѣленныи судїи, прежде вступленія в должность чиновъ своихъ, имѣють в церквѣ, предѣ стимъ еггелїемъ при священнику, и при персонѣ, которой при томъ присутствовать повелѣно будетъ, трезвенно присягу чинит, перво по генеральной, показанной сего права в главѣ 4 в артикулѣ 1 м а посля и на чинъ судейскїй, по нижеследующей формахъ:

Форма присяги судейской

Стат. роз. 4 артик. 1 и 36 Зерц. Саѣ. под слов. присяга № 23 Прав

Азь (имркъ) обѣщаюся и кленуся всемогущимѣ Бгом, предѣ святимъ его Евангелїемъ, что хощу и долженъ чистую совѣсть и всякую вѣрность ея императорскому величеству в семъ ннѣ порученномъ мнѣ судейскомъ правленїи и чину сохранять, имѣю по Бзѣ и по сему праву, по силѣ челобитя и отвѣтствїя сторонъ и по

граждан.
артик. 44
№ 12 Поряд.
прав цесар-
ского артик.
2

доказательствамъ ихъ, а не по собственной ведомости моеѣ, ничего не прибавляя ни убавляя, судить безволокитно, протести, сознати и записи принимать, не норовя высокимъ и низкимъ чинамъ, богатоу и убогому, здешнему и прѣежнему, ни по какой страсти, ни по дружбѣ, ни по ссорѣ, ни по злобѣ, ни по ненависти, ни за посули и дары, ни же надѣясь потомъ даровъ либо какова награжденія, и не советуя одной сторонѣ на вредъ другой, не опасаясь ни чѣго мщенія и угрожений, но на самого Бга взирая на свтую правду, и совѣсть свою неврежденную сохраняя, времени же судебного никогда упущать не имѣю, кромѣ великой и непритворной болѣзни и другихъ необходимыхъ нуждъ, и сѣе все твердо соблюдать и содержат буду, и что в томъ праведно присягаю, такъ мнѣ, Бже, помози; в заключеніи же сѣе моеѣ клятвы, цѣлую слова и крестъ Спасителя моего. Аминь. По сѣе формѣ и другїи, которыи опредѣлены бывають за членовъ к судебнымъ дѣламъ, присягу чинит должны.

Артїкуль 3

О власти и силѣ судей

1. Всякъ суду надлежащому повиноватися должень.
2. О непослушныхъ суду.
3. Судіямъ никого к челобитію не принуждать, а кого и без челобитя судить надлежитъ?
4. Если бы челобитчикъ, по своему челобитію не вступая с отвѣтчикомъ в судъ, отшелъ из оного мимо вѣдома судей; или отвѣтчикъ не хотѣлъ противъ челобитя отвѣтствовать, либо не дожидаясь судебного рѣшенія, прочь ушелъ?

Пунктъ 1.

Понеже сущія власти от Бга учиненны суть и всякая дша властемъ предержажимъ повиноватися должна, а в томъ числѣ и судейская власть считается, ибо всякъ судія божій судъ отправлять по высокомонаршескому указу опредѣляется, того рады, и в Малой Россїи, къ всякимъ вышшимъ и нижнимъ судамъ учрежденны судїи, когда по чѣему челобитію кого от подсудныхъ себѣ указомъ позовнымъ призиват и дѣло судебное производить будутъ, должень всякъ суду и власти ихъ быть послушенъ и ихъ же самыхъ в надлежащомъ имѣтъ почитанїи.

Прав граж.
артик. 59
№ 4 Стат.
роз. 1 ар-
тик. 10 § 3
Поряд. в Тит.
о избирани
на уряди
№ 14 в сре-
динѣ Зерц.
Саѣ. под
слов. судія
№ 43, 101 и
102 и под
слов. цесар
№ 15 и под
слов. король
№ 2 и 15

2.

Стат. роз. 4
 артик. 3 с со-
 кращеніємъ
 Зєрц. Саѣ.
 под слов.
 акція № 1
 под слов.
 ослушной
 № 1 под
 слов. неви-
 новатъ № 1
 и под слов.
 послушаніе
 № 3 под
 слов. позов
 № 3 под
 слов. отвѣтъ
 № 3 под
 слов. судъ
 № 1 Поряд.
 част 3 о
 повѣ № 16 и
 17 и о про-
 цессѣ прав
 противъ по-
 званного
 № 2

А кто бы нибудь *от* вышшаго до нижного чина, былъ позванъ и, противясь надлежащому суду, не хотѣлъ в оный стать, то судъ имѣеть полную власть с таковымъ ослушникомъ по сему праву и артикуламъ нижеписаннымъ поступать, какъ кто в какую вину и на которомъ срокѣ, впадетъ даже до остатного пункта права.

3.

Зєрц. Саѣ.
 под слов. ак-
 ція № 5 и 7
 под слов.
 судъ № 13 и
 107 и под
 слов. упоръ
 № 4 Права
 граждан.
 артик. 47
 № 16 при
 конци

Судіи хотя никого без челобитя и настоянія судить, ни к челобитствію и к произвожденію дѣла въ судѣ не начатого прину- ждаютъ не должны, ибо всякъ о своей обидѣ какъ челобитсвовать, такъ и молчать, поки самъ хочеть, волень; однакъ, ежели бы кто худое что, к соблазни и вреду общему, здѣлавъ, не крился, но небоюзненно и безстыдно ходилъ, вмѣняя, будто ему волно и при- стойно было тое дѣлать, хотя бы и челобитя на него в томъ ни *от* кого не было, а было б толко подлинное о такомъ его худомъ дѣлѣ подозрѣніе *от* слуха произшедшее, такового в судъ для допросу можно взять и задержать, поки не оправдितъся или поруки не по- ставитъ в томъ, что имѣеть себе правильными очистит доводами.

4.

Стат. роз. 4
 артик. 3 § 2 и
 под слов.
 позовъ № 36
 Поряд. в
 артик. Прав
 Магдеб. о су-
 діяхъ к дѣла-
 нію справед-

А когда бы кто на кого челобите в судъ подалъ, то хотябъ и не вступивъ еще в судныя дѣла, прочъ ушелъ безъ позволенія судей, такового челобитчика, естли того *отвѣтчикъ* востребуетъ, могутъ судіи, сискавъ, в судъ принудить, дабы дѣло начатое правнымъ процессомъ кончилъ. Если жъ бы и *отвѣтчикъ*, по челобитю чіему, за первымъ или за вторичнымъ указомъ, хотя еще и не на крайнеположенный срокъ в судъ ставъ и копію челобитной при-

ливости
№ 13 там же
част 3 о по-
зовѣ № 17 и
18

нявъ, началъ отвѣтствовать, но, избывая челобитчика ненадлежащими и непотребными отвѣторками, на самое дѣло отвѣтствовать не хотѣль, или и, вступивъ уже в дѣло тое с челобитчикомъ, производилъ оное, да предъ окончаніемъ суда и приговора либо так побѣждалъ либо не хотя быть суду послушнымъ и не оставя повѣреннаго, упрямо, без всякихъ правильныхъ причинъ, прочъ пошелъ, тогда судіи на такомъ отвѣтчику уже не штрафъ за нестате в судъ, но тотчасъ и самый искъ, о чемъ было челобите, по подлинному челобитчикову доказательству, ему жъ приговорить имѣють. Тое жъ разуметь и о челобитчику, который, когда бы вступивъ с противною ж своею стороною в судъ, прочъ из оного суда упорно ушелъ, то искъ свой теряетъ, ибо какъ челобитчику, такъ и отвѣтчику, равное в томъ право быть должно. А в доправки за просрочки штрафа поступать какъ главы 8 в артїкулахъ 5 м и 6 м показано.

Артїкуль 4

О должностехъ судей в правосудіи

1. Должность судей в Священномъ Писаніи означается.
2. Судіямъ судить безъ всякой страсти.
3. Судіямъ на опредѣлнномъ судовомъ мѣстѣ судить и декрети отправлять.
4. Судіямъ по собственному своему знанію не судить и наказанія правно опредѣленнаго не отмѣнять.
5. Если бы к рѣшенію какого дѣла артїкуловъ в семъ правѣ не сискалось.
6. О сумнительствѣ права ради двоякого в наказаніи или платежѣ означенія, и о умѣрителствѣ в езекуціяхъ над виноватими.
7. Судія подчиненныхъ своихъ в иномъ судѣ судить не долженъ.

Пунктъ 1.

Должность судей изображается из Священнаго Писанія.

Второзаконія глава 1 стихъ 16 и 17

Поряд. передъ
зачатіемъ артїкуловъ права Магдеб.
№ 3

Разсуждайте между братією своею и судѣте праведно посредѣ мужемъ и постредѣ братомъ его, и посредѣ пришелцемъ его, и не познайте лица на судѣ, малому и великому судиши и не устидитися лица челоувѣческа, яко судъ Божій есть.

Тамъ же глава 16 стихъ 18 и 19

Тамъ же № 8

Судіи и книгочія поставити себѣ во всѣхъ градѣхъ твоихъ, яже Госпдъ Бгъ дастъ тебѣ по племенемъ, да судяте людемъ судъ праведный, да не уклоняте суда, ниже да зрятъ на лице, ниже да возмутъ мзду, мзда бо ослѣпляетъ очеса мудрыхъ.

Тамъ же глава 27 стихъ 19

Проклятъ, иже уклонить судъ пришелицу, сиротѣ и вдовѣ

2. Паралипоменонъ глава 19 стихъ 7

Тамъ же № 2 Видите что имате творити? не бо челоуѣческой сотворите судъ, но Господень, и что елико же судите во васъ преизбудеть, и да будетъ страхъ Гспденъ с вами присно, и съ тщаніемъ вся творите, нѣсть бо у Гда Бга нашего злоба, ни же зрѣніе на лица, ни пріятіе мзди.

Іеремій глава 22 стихъ 3

Сія глаголетъ Гпдъ творите судъ и правду и избавляйте силоу угнетенна ѿт руку клеветника, и пришелицу и сыра и вдовицу не оскорбляйте и не угнѣтайте безъзаконно и кровь не измяйте.

Исхода глава 22 стихъ 23

Поряд. при артикулахъ прав Магдеб. № 7

Всякія вдовы и сироты не вредѣте, аще бо злобою вредитесь, и тія возстенавшє возопіють ко Мнѣ, слухомъ услышу гласъ ихъ и разгнѣваюся яростию и побію вы мечемъ, и будутъ жены вша, вдовы и чада ваша сироты.

Исхода глава 23

Убогу (повинну) не являй милости на судѣ

Ѹаломъ 57 стихъ 2

Правая судите сынове челоуѣчестїи.

Іоанна глава 7 стихъ 24

Не судѣте на лица, но праведный судъ судѣте.

Луки глава 18 стихъ 2, 3 и 4

Судїя бѣ нѣкій в нѣкоемъ градѣ, Бга не бояся и челоуѣкъ не срамѣляся, вдова же нѣкая бѣ в градѣ томъ, и прихождаше к нему глаголющи: ѿтмсти мене ѿт соперника моего, и не хотяше надолзѣ времени, и протчая.

2.

Тамъ же в артик. права Магдеб. о судїяхъ и о доланїи справедливости № 14 Порядок. 1 о судїяхъ № 3 Прав Цесар. артик. 1 № 1, 2 и 3 артик. 2 № 2 и артик. 47. Зєрц. Саѣ.

Ѹт сего Писанїя явствується бытъ главнѣйшая должност судей в томъ, дабы дѣла суду ихъ надлежащїе, не смотря на лица, без всякія страсти, гнѣва, злоби, милости, страха, похлѣбства, поноровки, дружбы, по самой истинѣ, за совѣсть и по правамъ, безволокитно и без гоненавистного лицемѣрїя и противныхъ истинѣ проклятихъ користей, судили и рѣшили, со удоволствованїемъ обидимого и достойнымъ наказанїемъ обидящего, избавляя немощныхъ ѿт руки неправды, инако же, не помя своей должности и присяги поступающїи, тѣмъ развѣ умысломъ и чинъ судейскїи на себе принимаютъ, дабы из него имѣтъ могли скверную прибель, сыротъ же и безпомощныхъ угнетали, а если не для такова

под слов. судія № 6, 51, 52, 53 и 92.

скверноприбытчества, то и в судѣ бы не засѣдали. Кто жъ самыхъ таковыхъ судей не осудить быть за безсовѣстнѣйшихъ клятвенно-преступниковъ и тѣхъ явногрѣшниковъ, о которыхъ вышеозначенная егелская гласить причта тако: (Бга не бояться и человѣкъ не срамляются) и какое на ныхъ слѣдуетъ, за нарушеніе и презрѣніе тѣмъ Бжїа суда, его жъ страшное отмщенїе? самы да разсуждаютъ.

3.

Зерц. Саѣ. под слов. акція № 1 на конци и под слов. судѣ № 8 Прав Хелм. книг 2 роз. 8 Поряд. част 3 о судѣ вилуженномъ № 6 Стат. роз. 4 артик. 3 § 1. Трибунал. под тит. какимъ образомъ засѣдаютъ Саѣ. под слов. декретъ № 42 причина 6

Что же предлежитъ к правному процессу или поступку, имѣютъ судїи на пристойномъ и ко отправленїю судовъ определенномъ мѣстѣ, а не на другомъ какомъ, оныя суда производить, и тамо жъ всякія опредѣленїя и декреты судовыя на писмѣ сочинять и своими руками закрѣплять, ибо приговоръ, не на писмѣ изданный, за сильный и правильный принять быть не можетъ, яко о томъ в главѣ 8 в артїкулѣ 37 показано.

4.

Стат. роз. 4 артик. 54 § 3 от полу Поряд. част 1 о персонахъ суду надлежащихъ № 5 част 3 [в артѣлю] или приговоре № 12 тамъ же Прав цесар. артик. 2 № 2 тамъ же в артик. 8 Тит. прав Магд. о судїяхъ и справедливости № 11, 21 и 23 Зерц. Саѣ. под слов.

Всякъ судїя долженъ судить по сему праву и по написаннимъ в немъ артїкуламъ; по своему же умствованїю, догаду, самомнѣнію и по собственному знанїю ничего не судить и не приговоривать, но по силѣ прозводимыхъ в судѣ рѣчей и по правильнымъ сторонъ доказательствамъ приговоръ чинить имѣетъ. К тому же и наказанїя осужденному ни по милосердію или по наговкѣ убавлять, ни по ненависти и злобѣ прибавлять не долженъ, кромъ какъ сіе право повелѣваетъ.

манъ № 22 и
под слов.
шкода № 18
под слов. де-
кретъ № 34
и 52 и под
слов. судъ
№ 43 и 45

5.

Стат. роз. 4
артик. 54 § 4
книги Поряд.
въ артик.
прав Магдеб.
о судахъ и о
чиненіи спра-
ведливости
№ 26 Стат.
роз. 3 артик.
15 § 1 и роз.
14 артик. 54
§ 4 Зерца.
Саѣ. под
слов. акція
№ 19 и под
слов. обичай
№ 1, 2, 3, 4,
5, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 12 и
13

А естли бы чего в семъ правѣ не доставало, то судіи, склоняясь к справедливости, судить имѣють по совѣсти и по примѣру другихъ правъ христіанскихъ и прежде суженныхъ сим же правомъ подобнихъ дѣлъ, разсуждать могутъ, ибо какъ одно право из другого происходитъ, такъ и подобные случаи, хотя многіе, однимъ и тѣмъ же правомъ, в неимѣніи точного на то артѣкула, могутъ быть сужены, яко, на примѣръ: если бы кто толикой допустился богопротивности, что, не будучи в чинъ пресвитерскій посвященный, дерзнулъ священнодѣйствовать, паче же литургисать; о такого казнѣ, хотя в правахъ именно не показано, а показано какъ казнить церкви окрадающихъ, то, по тому праву, и оногo преступника, какъ святотатца, смертію казнить; по такому примѣру мощно разсуждать и о другихъ случаяхъ, о которыхъ бы в правахъ именно не было показано; и для того и по добрымъ обикновеніямъ, чрезъ долгое время употребляемымъ, которые закону Божию, гражданскимъ правамъ и чистой совѣсти не противны, в чемъ бы не было права, судить надлежитъ, ибо таковыя добрыя обикновенія силу права имѣють.

6.

Стат. роз. 4
артик. 101
§ 2 и роз. 14
артик. 3 § 4
на конци
Зерц. Саѣ.
под слов.
король № 4
и под слов.
объщаніе
№ 11 на кон-
ци

А гдѣ бы сумнительство в какомъ дѣлѣ и в правѣ, ради двоякого состоящего в немъ означенія, было, тамо легшее права к приговору избирать надлежитъ, ибо судъ в сумнительныхъ случаяхъ имѣеть быть склоннѣйшій къ освобожденію, паче нежели к обвиненію; чего ради, и в такомъ иску, в которомъ бы означалось двоякое, болшее и меньшее, награжденіе, меньшій платежъ, а в сумнительствѣ какого-нибудь преступленія легшее наказаніе, во всякихъ же эзекуціяхъ умирительство, паче неже суровство, судія держать должны.

7.

Зерц. Саѣ.
под слов.
судъ № 10
Прав граж.
артик. 28
№ 4

Судія подчиненныхъ себѣ спорныхъ сторонъ в иной юрисдикціи судить не имѣеть, понеже тамо онъ не какъ судія, но какъ и другій общелюдинъ быть признавается; однакъ, когда миротвореніемъ дѣло между таковыми спорными сторонами, по согласію самыхъ, к окончанію произведетъ, тое учинитъ ему свободно.

Артїкуль 5

О безопаствѣ судей и другихъ судовыхъ чиновниковъ во время суда

1. Кто бы дерзнулъ в судебную избу с огненнымъ оружіемъ внїйти и кого из судовыхъ персонъ словесно обезчестить?

2. Который бы продержателъ судїю или кого другого *от* членовъ судовой в судебной избѣ ругалъ, ударилъ, ранылъ или в смертъ убилъ.

3. Когда бы таковой преступникъ по учиненномъ собою преступленїи бѣжалъ.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 1
артик. 10 § 3
со изясненїемъ прав
Трибуналь
пор. безопаства сейми-
ков. Зерц.
Саѣ. под
слов. вина
№ 5 тамъ же
под словомъ
гвалтъ № 10
Прав граж.
артик. 16
№ 1 Поряд. в
реестрѣ ве-
ликомъ под
слов. бург-
рабская вина
Стат. роз.
14 артик. 7
§ 1 Зерц. Саѣ.
под слов.
лавник № 44
и под слов.
судъ № 60
при концу
Прав граж.
артик. 73
№ 1 Прав
Хем. книг. 2
розд. 2

Во время произвожденїя суда дабы судїи и прочїе судовой персоны могли быть *от* всякаго опаства охраненны, без помѣшки же и препятствїя судебныя дѣла *от*правляли бѣ, никто без дѣла и за дѣломъ не имѣетъ к нимъ в судебную избу, не докладаясь, упорно тиснутись и приходитъ с огненнымъ ружемъ, яко то: с пистолетами, фузією и протчимъ, кромѣ обыкновенного оружія: сабли, спаги, либо кордика, при чемъ кто ходитъ; к тому жъ не должны быть ни *от* кого в оной судебной избѣ шуму и ссоры, но надлежитъ каждому вѣжливо, тихо и учтиво предъ судомъ и судїями себе содержать. А кто би, противно сему, с огненнымъ ружемъ или другимъ необычнымъ орудїемъ в судебную избу, во время засѣданїя судящихъ, вшелъ, хотя бы никого и не вредилъ, такового наказать по состоянїю дѣла; кто же бы в той избѣ шумъ и ссоры дѣлалъ, на такомъ тотъ часъ, не испущая его изъ суда, четырнадцать рублей десять копѣекъ на канцелярскїе расходы доправить. Если жъ *бы* кто толико продержливъ и не учнивъ быть показался, и дерзнулъ судїю или другихъ судовыхъ персонъ в судъ ругать и словами чести и славы ихъ касающимися поносить, таковой имѣетъ быть взятъ подъ арестъ, и в немъ шесть недель висидѣвъ, за безчестїе обезчещенному заплатить, по званїю его.

2.

Стат. роз. 4
артик. 7 § 4 с
поправленїемъ

Кто же бы, тамо жъ в судѣ, судїю или другого члена судебного зашибъ либо ранылъ, *от* чего бы не воспослѣдовала смертъ, таковому преступнику надлежитъ *отсѣ*кти руку доправить на немъ, за увѣчье или рану, увѣченному платежъ удвое, по званїю его; а когда

бы от того бою либо раны воспослѣдовала смерть, или бы тамо жъ в судѣ и гдѣ-нибудь самъ судія или кто другій от судовыхъ членовъ до смерти убитъ былъ, таковаго убійцу четвертовать или другимъ чрезъвычайнымъ казни образомъ казнить, а дѣтемъ или родственникамъ убитого противъ званія его, за голову, изъ пожитковъ убійци удвое жъ доправить.

3.

Стат. розд.
4 артик. 7 § 2
и 4 с поправ-
леніемъ

Если жъ бы таковой преступникъ, кого от выше показанныхъ судовыхъ персонъ зашиб, ранилъ или въ смерти убилъ, самъ куда бѣжалъ, то о сискъ и поимки его всякое тщаніе прилагать, и с пойманнымъ поступать в судѣ по тому жъ какъ выше показано; а буде бы оногo бѣглеца сискать было невозможно, то о сискѣ и поимки его вездѣ публіковать, и за увѣче или за голову того жъ часа изъ его жъ преступническихъ имѣній надлежащій, по вышеписанному, платежъ имѣетъ быт доправленъ и отданъ самому увѣченному или раненному, либо наслѣдникамъ убитого. По сему жъ поступать в охраненіи от опаства и другихъ персонъ, которыи опредѣляются к Третейскимъ Судамъ, и к дѣламъ межовымъ, и въ другіе коммисіи.

Артікуль 6

О писаряхъ судовыхъ, о присяги и должности ихъ

1. Каковыхъ избирать персонъ в чинъ писарства судового? и по какой формѣ имъ присягать?

2. Какъ писару судовому судебнаго канцеляріею управлять, судебные дѣла содержать и докладивать?

3. Книги всякихъ судовыхъ дѣлъ, реестра оныхъ же дѣлъ вершенныхъ и не вершенныхъ и протоколъ какъ содержать?

4. Писару в судѣ голосу не имѣтъ, но токмо дѣла судіямъ вѣрно представлять и отправлять и прежде судей в судѣ приходитъ.

5. Онъ нѣразширительномъ, но обстоятельномъ, безъ упущенія чего потреба, от писарей дѣлъ сочиненіи.

6. Онъ вѣрномъ выписокъ сочиненіи и подведеніи правныхъ артікуловъ к приговору, а особливо в крѣiminalныхъ дѣлахъ.

7. Судіи если бы какого от писара к приговору и какому опредѣленію представленія правильного в дѣло не приняли.

8. Штрафъ писару и канцеляристамъ за нескорое дѣлъ, званію ихъ подлежащихъ, отправление на волокиту сторонъ.

9. Онъ погрѣшеніи ошибкою и онъ преступленіи умышленнымъ писара и канцеляристь в дѣлахъ, подлежащихъ званію ихъ.

Пунктъ 1.

Стат. розд. 4
артик. 1 § 1
Поряд. част

Какъ в судейскій чинъ, по вышеписанному сея главы артікулу второму, показано избирать людей достойныхъ, такъ и в чинъ

1 о писару
№ 1 и 5

писарскій судовъ: еeneralного, Полковыхъ, и Сотенныхъ избрани бытъ имѣють в писарскихъ дѣлахъ управный, в житїи постоянны, всегда трезвыи, во взяткахъ не лакомыи, ко всякому склонныи, и во всемъ должности и званїю своему дозлетворить могущїи. Избраннымъ же таковымъ судовымъ писарамъ надлежитъ присягу учинить, перво по формѣ регламента, а потомъ и по слѣдующей формѣ жь.

Форма присяги писарей судовыхъ

Стат. роз. 4
артик. 1 По-
ряд. част 1 о
писару № 2

Азь, имя ркъ, общаюсь и клянуся всемогущимъ Богомъ, предъ святимъ его Еггелїемъ, что имѣю и долженъ буду праведно, по Бзѣ и по силѣ правъ, по челобитїю и *отвѣту* спорныхъ сторонъ, ничего не прибавляя ни убавляя, всякіе званїю и должности моеї подлежащїе дѣла записывать и докладать судїямъ вѣрно и праведно, приговоры судовые по сознанью и по доводамъ показаннымъ *от* спорныхъ сторонъ сочинят в сущую правду, тщательно и по тѣмъ же правамъ, не превращая ихъ и не толкуя инако, на обиду одной а не ползу другой стороны, но какъ суще в своей силѣ состоятъ, и смотрѣтъ дабы праведно были в книги вписаны, а из книгъ ээтракти и правные выписѣ требующимъ, такъ какъ оныя в книгахъ записаны, с вѣдома судей выдавать; все же то дѣлать, не взирая на высокіе и низкіе чины и на достоинства ихъ, на богатого и убогого, на друга, родственника и прїятеля, на жителя здешнего и прїежжого, не по дружбѣ и ссорѣ, ни за страхъ, ни за посулы, дары и обѣтници, не опасаясь ни чїего угроженїя и отмщенїя, но самого Бога и его святую правду и право общее предъ очима имѣа, и совѣсть мою христїанскую неврежденну содержа. Такъ мнѣ, Бже, помози. Аминь.

2.

Стат. розд.
4 артик. 4 § 5
с прибавле-
нїемъ тамъ
же § 8

Надлежитъ в помощь писару судовому опредѣлит сколько канцеляристовъ, сколько по разсмотренїю судей и по состоянїю дѣла явиться бытъ необходимо? и над ними, такожь и над всею судебною канцелярїею, надлежащую имѣтъ дирекцїю или правленїе, а во-первыхъ, ему самому собирать всѣ указы, промеморїи, челобитнїе росписи и другїе писма, *отпуски* и какїе-нибудь дѣла в судѣ приключаются, и докладивать судїямъ из реестра по порядку, принимать что къ тѣмъ дѣламъ необходимо есть, и стараться дабы дѣла равнымъ порядкомъ, смотря по числамъ, когда *от* кого челобите или другое что подано? *отправляемы* были, изъ тѣхъ дѣлъ, которые важнѣйшіе суть, какъ особливо приговоры, самъ онъ долженъ сочинять, а другїе канцеляристамъ по повѣтямъ, смотря по должности и управноти всякого, к сочиненїю опредѣлать, к скорой и безволочитной *отправки* ихъ понуждать, и прилѣжно наблюдать, чтобъ всѣ *отправленїя* или *отпуски* по

силѣ правѣ, по опредѣленіямъ и по приговорамъ судейским, обстоятельно и ясно сочиняемы и исправляемы и из нужныхъ дѣлъ копій взимаемы были безъ всякаго просмотра и упущенія; и для того надобно ему на всѣхъ к правамъ надлежащихъ дѣлахъ напередъ подписываться своеручно, а потомъ давать к подпису судіямъ, но безъ закрѣпы рукъ судейскихъ никакихъ декретовъ и отпусковъ не выдавать; все же вышеописанное, кто бы и другій за писара отъ судей былъ опредѣленъ, когда тако исправитъ и подпишетъ, имѣетъ быть сильно, какъ бы за исправкою и подписомъ самого писара.

3.

Стат. в триб. время в которое писарь и сторона для записки дѣлъ сежатыя должны с прибавленіемъ

В каждомъ судѣ должны быть содержаемы таковыя книги: 1) протоколъ приходящихъ и отпускаемыхъ писемъ, 2) декретовъ или приговоровъ и мнѣній по челобитчскимъ дѣламъ, 3) всякихъ протестовъ или явочныхъ челобитень, 4) особливые черныя книги о всякихъ преступленіяхъ и преступникахъ, двойные, о которыхъ в главѣ 25 в артикулѣ 14 и в главѣ 26 в артикулѣ 2 м показано. Ачтобъ всякій челобитчикъ и отвѣтчикъ в судѣ о рѣшенныхъ своихъ и вершенныхъ дѣлахъ ведать могль, и чрезъ то отъ оныхъ суду утрудненія не было, надлежитъ в судовой канцеляріи реестри всѣхъ дѣлъ содержать и на ныхъ помѣчать: первое которые дѣла не вершены и зачѣмъ? второе которые вершены но къ исполненію зачѣмъ не приведены? третье вершены и совсѣмъ во исполненіи приведены, с надписаніемъ на оныхъ всѣхъ дѣлахъ года, мця, числа и нумера, и тотъ реестръ велѣтъ прибить в удобномъ мѣстѣ, дабы каждый, кому дѣло естъ, всегда видѣтъ могль которое дѣло за которымъ слѣдуетъ, и которое уже отправлено, а которое за чѣмъ ны? особливо же смотрѣтъ за протоклистами, чтообъ всякіе приходные и отпускные дѣла в протоколную книгу порядочно были записываны.

4.

Стат. роз. 4 артик. 40 § 1 в срединѣ тамъ же
Стат. в Триб. время в которое писарь сежатыя долженъ. Тамъ же
Стат. роз. 4 артик. 16 с поправленіемъ

Оному жъ писарю, хотя не надлежитъ мнѣніа своего к опредѣленію и рѣшенію судебныхъ дѣлъ издавать, и голосу между судіями имѣть, однакъ должно всякіе росправы судовые, со всякою вѣрностію представляя судіямъ, что нужно напамятывать, внушать и отправлять, памятуя на присягу и обовязательство свое; прилѣжное же имѣтъ тщаніе, чтобъ дѣла исправно и вѣрно записываны и безволокитно отправляемы были, и для того, заременно, прежде прочіихъ членовъ судовыхъ в судъ приходя, одны дѣла, которые предлежатъ к отправкѣ, канцеляристамъ роздѣлять, а другіе исправлять и заготовлять для представленая судіямъ.

5.

Стат. роз. 4
артик. 103
§ 1 и 2 до
полу

К тому же имѣеть писарь судовой самъ тщитись и того за канцеляристами смотрѣть, чтобъ в сочиненіи дѣлъ судовыхъ не было излишняго разширенія, ни же упущенія того что к тѣмъ дѣламъ нужно, дабы судимимъ *от* разширенія излишняго волокита, а *от* упущенія потребнаго убытокъ и затрудненіе не воспослѣдовали; и для того спорнымъ сторонамъ самимъ того досматривативатись не возбранять, и чего бы которая *от* оныхъ требовала в какомъ дѣлѣ своемъ обстоятелнѣе и обширнѣе написать, такое требованіе мощно исполнить, толко б оное было правамъ и опредѣленію судовому противно, а обида бы другой сторонѣ *от* того не воспослѣдовала.

6.

Поряд. Прав
цесарского
артик. 89 с
прибавлені-
емъ и попра-
вленіемъ
Тамъ же
част 4 о каз-
ни злодѣевъ
№ 1

Во всѣхъ справочныхъ дѣлахъ выписки с дѣлъ сочинятъ вѣрныя, и того самому писару за канцеляристами смотрѣть, чтобъ ничего не было упущено или прибавлено; на тѣхъ же выпискахъ челобитчику и *отвѣтчику*, по пунктамъ, каждому на своемъ, подписаться, для того, все ли выписано, и если будутъ спорить, что не все или инако выписано, тѣ пункты, подписанные *от* ныхъ, предложить имъ; буди же что не исправно быть покажется, тое исправить и, когда стороны подпишутъ, судіямъ к слушанію представить; да к той же выписки, по опредѣленію судейскому, самыя точныя правныя артїкулы и пункта съ правъ вѣрно выписавъ, за рукою своею приложитъ и судіямъ представить. В дѣлахъ же кримінальныхъ, гдѣ слѣдуетъ приговоръ на смерть чїю, должно быть особливое прилѣжное писара смотрѣніе, чтобъ чего в выпискѣ таковыхъ дѣлъ не уронено или не прибавлено излишняго, и чрезъ то не показано б было преступленіе тяжшое, неже оное в самомъ дѣлѣ есть: а на той выпискѣ самому писару подписаться, такожь бы приличныя к тому артїкулы правныя подведены и судіямъ ясно внушены были, какую суще в себѣ имѣютъ силу? дабы не изданъ былъ кто напрасно на мученіе и смертную казню, и за то б какъ на самыхъ судей, яко и на него, писара, не воспослѣдовало праведное Бжїе *отмщеніе*, а отъ вышшой власти истязаніе.

7.

Прибавленіе

А когда бы писарь основателное что, по правамъ и справедливости, к приговору судіямъ представлялъ и внушалъ, но такова бы его представленія не принято, тогда силенъ будетъ оное свое представленіе дать судіямъ на писмѣ, которое судіи и принятъ должны. Чего ради во время истязанія и обвиненія за то жъ судей *от* вышшей власти онъ писарь никакой винѣ и наказанію подлежати не имѣеть.

В Стат.
Триб. опре-
дѣленіе или
опатреніе за
труда суді-
ямъ глав-
нымъ съ по-
правленіемъ

Не имѣютъ же писарь, протоколѣсти и канцеляристи никакихъ *отнюдь* взятокъ у судимыхъ сторонъ *от* декретовъ и *от* всякихъ судебныхъ ными *отправляемыхъ* дѣлъ, сверхъ нижеозначенного, в слѣдующемъ 7 артикулѣ правового опредѣленія, и в волокиту ихъ не вводя, медлительнымъ писаніемъ, нескорымъ *отправлѣніемъ* и удерживаніемъ к напраснымъ приводить убыткамъ; инако же, если бы кто *от* нихъ, на которого что положено будетъ, не *отправилъ* в надлежащее время, в которомъ бы, смотря по дѣлу, мощно было то *отправить*, а особливо декрета, указа или какихъ выписей требующей сторонѣ *о* рѣшенія и опредѣленія в судѣ состоявшагося по крайней мѣрѣ за неделю не видалъ, и тѣмъ сторону оную, к волокитѣ и напраснымъ убыткамъ приводя, затруднилъ, на такового свободно всякому обидимому в томъ же судѣ челобитствовать, и по доводамъ если в томъ изобличенъ будетъ, за то имѣютъ судіи доправить на немъ обидимому, сколько бы дній напрасно онъ, не получа чрезъ то *отправки*, прожилъ за всякій день по десяти копѣекъ. Буди же бы кто из нихъ и за другое тожъ учинилъ, то, сверхъ доправки на немъ обидимому за напрасно прожиліи дни, арестомъ, по разсмотрѣнью судей, его наказатъ; а если бы и трикратно тотъ же и в томъ преступленіи подлинными доводи изобличенъ былъ, такового, по представленію объ немъ в какую надлежитъ вышшую команду, *от* должности его *отрѣшивъ*, впредъ ни к какому чину в уряду не припускать.

Стат. роз. 4
артик. 5 § 5
Стат. роз. 1
артик. 16 § 1
Поряд. част
1 о писару
граждан-
скомъ № 3

А если бы в *отправляемыхъ* судебныхъ дѣлахъ какая ошибка и погрѣшение учинилось, и *оттуду* которой сторонѣ воспослѣдоваль убытокъ, за то не такъ на канцеляристахъ, какъ на самомъ писару, обидимая сторона искать имѣетъ. Буди же бы писарь или кто другій умишленно и подложно, на чію обиду а ползу и потачку другаго, какіе указы, декреты или выпись сочинивъ, подписалъ на оныхъ руки судейскіе, такожъ если бы книги судовые пофалшоваль, или бы в чемъ-нибудь другое какое преступленіе, противно указамъ, правамъ, должности и присягѣ своей учинилъ, и то бы подлинно на него довелось, с таковымъ поступать какъ в семъ же правѣ, в главѣ третьей в артикулѣ 13 показано.

Артикулъ 7

О доходахъ писарамъ, протоколѣстамъ и канцеляристамъ судовымъ, и о указахъ позовныхъ по челобитю какого из тѣхъ же писарей и противу ихъ

1. Доходы именные писарамъ и канцеляристамъ *от* дѣлъ судебныхъ, и штрафъ за излишние взятки.

2. Если бы на кого писарь или кто на писара въ судѣ челобитствовалъ.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4
арт. 6 § 1 с
поправлені-
емъ

Писарамъ, канцеляристамъ и писцамъ, при судахъ и урядахъ обрѣтающимся, вдругъ на всѣхъ, а не каждому особно, взимать у судимыхъ за труда, а именно: *от* позовного указа или сискной инструкции по десяти копѣекъ, *от* писма запретительного под штрафомъ двадцать копѣекъ *от* писма увѣщательного десять копѣекъ, *от* записки в реестръ или в протоколъ челобитья или дѣла десять копѣекъ, *от* записки призванія в судъ или *от* неприбитія какой стороны, такожъ *от* записки за неприбитіе в судъ десять копѣекъ, *от* записки всякого дѣла в книги десять копѣекъ, *от* выписѣ из книгъ явочного челобитя или протесту в обидахъ заключающихся и *от* признанія возного десять копѣекъ, *от* судебныхъ приговоровъ или декретовъ на вотчины, на людей и грунта по суду во вѣчность, и *от* другихъ всякихъ или купчихъ записей, такожъ *от* записей на урядахъ, и *от* виписки, и *от* арестовныхъ писемъ *от* цѣлого на четырехъ страницахъ листа по двадцати пяти копѣекъ, толко бы писмо на нихъ обыкновенно и вомѣстительно, а не нарочно, для болшого взятку, распространяемо было; и тѣ денги собирая писару самому до себе, на канцеляристов и на писцовъ роздѣлять по своему разсмотренію, сколько кому достойно, а бумагу, сургучъ, воскъ и чернило долженъ истецъ покупать, чіе будетъ дѣло, если жъ бы писарь или кто *от* канцеляристъ излишне *от* которого дѣла сверхъ вышеписанного вымагалъ и взялъ, таковой, по изобличенію, взятое удвое обидимому возвратить долженъ будетъ.

2.

Стат. роз. 4
арт. 6 § 2 с
поправлені-
емъ

Писарь или канцеляристъ, при какомъ-нибудь судѣ или урядѣ обрѣтающійся, когда бы кого в своемъ дѣлѣ позвалъ, или бы кто челобитствовалъ на него въ томъ же судѣ или урядѣ, тогда судіи или урядники должны будутъ, мимо такого челобитствующого или *отвѣтствующого* писара либо канцеляриста, опредѣлить к писанію и к производѣнію того дѣла кого другого, а если бы онъ не похотѣлъ в иску по челобитію своему или в *отвѣтствіи* противъ челобитчика правнымъ порядкомъ поступать, или бы в чемъ-нибудь тому, кому мимо его другому поручено будетъ, препятствовать или за прямое дѣла производеніе чемъ угрожалъ, с таковымъ в штрафованіи или наказніи поступать по силѣ артикуловъ сего права, положенныхъ о непослушныхъ суду.

Артикуль 8

О других персонах к суду надлежащихъ, яко то коммиссарахъ или судіяхъ межовыхъ и возныхъ, ѿ присягѣ ихъ и должности возного

1. Коликое число при какихъ судахъ должно быть коммиссаровъ межовыхъ и возныхъ?
2. Какъ и изъ какихъ людей избирать в коммиссари межовые и возные? и по какимъ формамъ имъ присягать?
3. Ѿ коммиссарахъ межовыхъ.
4. Ѿ должностехъ возного по указамъ и инструкціямъ судовымъ.
5. Ѿ иныхъ должностехъ того жъ возного, которые ко исполненію ему подлежатъ.
6. Ѿсмотръ возного на писмѣ в судъ ѿдаванъ и въ книги вписыванъ быть имѣеть.
7. Наказаніе или смерть возному за преступленіе противно своей должности.
8. Если бы возный, по своему осмотру чїихъ шкодъ въ судъ не доехавъ, умеръ?

Пунктъ 1.

Стат. роз. 9
артик. 1 и
роз. 4 артик.
8 § 1 и артик.
104

Понеже наиболше происходитъ между народомъ споровъ, ссоръ и обидъ однимъ ѿ другихъ в дѣлахъ земскихъ, грунтовыхъ, за межи и неправильное чрезъ оныя чужого присвоеваніе, которыхъ споровъ в судахъ и урядахъ, безъ очевидного знающихся в томъ дѣлѣ людей осмотру и подлинной о томъ же ѿ нихъ справки, рѣшити безобидно на обѣ стороны никакъ возможно, такожь многіе и важныя состоятъ потребности при тѣхъ же судахъ и урядахъ в посліекахъ управнихъ и вѣроятія достойныхъ людей с позовими указами и инструкціями для сиску позываемыхъ, а особливо в осмотрѣ чїихъ побоевъ, шкодъ и убытковъ, происходящихъ в разныхъ спорахъ и другихъ случаяхъ, того ради, при всякомъ судѣ имѣють учреждены быть особливыи комиссари или судіи межовыи, межовщиками называемые, такожь и возные или посилные; которыхъ коммиссаровъ межовыхъ должно быть именно при сотенныхъ урядахъ и при магистратахъ – по одному, присудахъ полковыхъ до два, а при войсковамъ енералномъ судѣ главный одинъ, а подъ нимъ меншихъ четири человѣка; а возныхъ или посилныхъ, смотря по пространству мѣстъ, суду или уряду подлежащихъ, коликое число оныи возныхъ к потребѣ судовой довлѣти можетъ.

2.

Тамъ же

Избраніе коммиссаровъ межовыхъ или межовщиковъ и возныхъ должно быть такимъ образомъ, какъ и другихъ вышеозначенныхъ судовыхъ чиновниковъ. А понеже званію и должности тѣхъ же

межовщика и возного важныя дѣла подлежатъ, того ради надлежитъ избирать оныхъ изъ людей помѣстныхъ, постоянныхъ, грамотныхъ, не неискусныхъ въ правахъ, всегда трезвенныхъ, честныхъ, добросовѣстныхъ, не лакомыхъ ко взяткамъ и управныхъ, такъ чтобъ могли той своей должности во всемъ дозволить; по избраніи же произвожденіи своемъ вѣ чины, оны жъ, межовщикъ и возный, должны присягу учинить, по нижеслѣдующимъ формамъ.

Форма присяги межовымъ коммиссарамъ

Тамъ же роз.
9 артик. 1

Я, имркъ, ѡбѣщаюся и клянуся всемогущимъ Бгмъ, предъ его святимъ Еггеліемъ, что который чинъ коммиссарскій дѣль межовыхъ по высочайшей імператорского величества милости пріемлю, к оному чину все, что по званію моему надлежитъ, исполнять вѣрно, тщательно и праведно обѣщаюся, а именно: в слушаніи ѡт обоихъ сторонъ споровъ и сказокъ ихъ и свѣдѣтельствъ людскихъ, в дѣланіи новыхъ и въ поновленіи старыхъ межей и копцовъ, и в записиваніи всего того, такожь и в протчихъ повѣраемыхъ мнѣ дѣлахъ ничего болше не смотрѣть, токмо святой справедливости, не опасаясь гнѣва и погрожекъ ничіихъ, никакихъ же взятковъ не вымагая, даровъ не принимая, ни на посулы и обѣтници не соизволяя, но единого Господа Бга предъ очима имѣя, тую жъ справедливость и правду его святую сохранять долженъ буду; такъ мнѣ Гди Бже, помози. Аминь.

Форма присяги вознымъ

Стат. роз. 4
артик. 8 § 2 в
Поряд. част
1 о подвой-
скомъ № 3

Я, имркъ, ѡбѣщаюся и клянуся Бгомъ всемогущим, предъ святимъ Еггеліемъ его, что к вѣрности ея імператорскому величеству касается, и что званію, которое на мнѣ положено, надлежитъ, имѣю и долженъ есмь вѣрно, честно, совѣстно и праведно поступать, всякіе указы сискніе и інструкціи судовые тщательно ѡтносит, ѡтдавать и объявлять тому самому, до кого будетъ написано, а в небитность его, женѣ его жъ или кому домъ его порученъ будетъ. Такожь и тое, к чему буду ѡт суда посланъ, и ѡт какой стороны востребуешь? праведно сознавать, и что подлинно услышу и увижу, тое и признавать буду; нападки, побои рани и убытки осмотрѣвъ, по самой сущей правдѣ, о всемъ доезднымъ доношеніемъ объявлять и безѡтлагательно сознавать, и протчое все, что званію моему принадлежитъ, радѣтельно ѡтправлять, а ничего излишняго непристойного, сверхъ інструкціи мнѣ данной, чинить не буду, ни за взятки, ни за посулы или обнадеживаніе даровъ, ни за дружбы, ни изъ вражды, ни за страхъ и не боясь никакихъ угрозеній, токмо по Бзѣ и святой правдѣ обходясь, должность званія моего, безъ всякихъ вымышленныхъ ѡтговорокъ и волокитъ, исполнять буду; такъ мнѣ Бже, помози. Аминь.

3.

Прибавленіе

Что многіе и разные должности суть комиссара межового, для того о такихъ его должностяхъ показано особливо, в 17 главѣ, в разныхъ артїкулах, которые ѿ самыхъ межовыхъ званію подлежащихъ дѣлахъ и спорахъ во своемъ состоятъ обстоятелствѣ.

4.

Стат. роз. 4
артик. 9 § 1 и
2

Возный присяжный, по опредѣленію из суда, а в случаяхъ и без опредѣленія судебного, по требованію всякаго обидимого, в самыхъ нужныхъ дѣлахъ, имѣютъ, не умедлѣвая, должность свою *отправляют* без всякихъ *отговорокъ*, и тое, что его званію подлежитъ, чинить, а именно: указы изъ судовъ до всякаго, к кому посланъ будетъ, *относить*, *отдавать*, *объявлять* и по тѣмъ в судъ *сискивать* и представлять; такожь кому в какіе имѣнія и грунта, по приговору судовому, надлежать будетъ вручать тѣ имѣнія и грунта во владѣніе, платежь за голову, за увѣчье и безчестіе, и проторы и убитки, на комъ приговорено будетъ судомъ, доправлять, правой стороной без всякаго удержанія и волокиты *отдавать*, и по данной себѣ инструкци во всемъ поступать.

5.

Тамъ же § 2

В случаяхъ нападенія *от* кого на доми, и всякихъ дѣлъ кровавыхъ, бою, ранъ, и убійства и другихъ насиліях, когда обидимый, не успѣвъ в судъ опротестовать, востребуютъ возного, для осмотра, тотъ осмотръ онъ возный и без опредѣленія судебного долженъ чинитъ, но при такомъ осмотрѣ надлежитъ ему имѣть с собою двухъ честныхъ и добрыхъ людей, в лутшее сознатя и свѣдѣтельства его достовѣріе; а меншіе дѣла: бой и спаши и всякіе škody, за что смертію не казнятъ, ниже арестомъ наказуютъ, и которые не превосходятъ десяти рублей, онъ же возный, и без присутствія другихъ людей, самъ осматривать можетъ.

6.

Стат. роз. 4
артик. 9 § 3
Тамъ же
артик. 17 § 3
Поряд. част
1 о подвой-
скомъ № 7

Всякій же осмотръ свой имѣетъ возный персонално в судѣ, при доездномъ доношеніи за своею рукою, сознать вѣрно, ничего не прибавляя, ни убавляя, без всякаго умедлѣнія, а не далѣе, буди в томъ же городѣ гдѣ суди *отправляются* что случилось, того ж дня или другого, а когда в иномъ мѣстѣ, то за неделю, а не далѣе какъ за двѣ неделѣ, смотря по разстоянію мѣста; и такое его возного сознате и доездное доношеніе надлежитъ в суде принимать и, записавъ в книгу, к дѣлу сообщить; всѣ же оного возного сознатя и оныхъ выписъ из судовыхъ и урядовыхъ книгъ и у всякаго права за вѣрные и сильные принимаемы быть имѣютъ; и для того, когда востребуетъ которая сторона тѣхъ выписей или копій такова сознатя и доношенія, то писарь долженъ, за вѣдомомъ судей и за своею рукою, оной стороной не возбранно давать.

7.

Стат. роз. 4
артик. 9 § 5

Если жъ бы возный противно присяги и должности своего званія что-нибудь здѣлалъ, яко то: когда бы несправедно что созналъ, либо с какой ни есть причины обиду кому в дѣлѣ его показалъ, норовя противной сторонѣ, или бы, по указу и по нужномъ чѣмъ требованію, куда посилають не поехалъ, позовныхъ указовъ по инструкціи носить и отдавать пренебрегль, а за тѣмъ и уреченный срокъ промедлѣлъ, и то бы дѣлалъ за страхъ, либо для користи своей, или по какой другой страсти, то, по подлиннымъ доказательствамъ, имѣеть быть наказиванъ, смотря по важности преступленія, а именно: за несправедное сознате в криминальномъ дѣлѣ, по которому над кимъ воспослѣдовала б эзекуція смертной казни, имѣеть быть и самъ казненъ смертію *отсѣченіемъ* головы, а за другіе меншіе преступленія наказанъ арестомъ дванацатонедельнымъ и награжденіемъ за убитки челобитчику, которые *от* того бъ воспослѣдовать могли, и лишеніемъ вся чина его.

8.

Стат. роз. 4
артик. 9 § 4

Когда бы и то случилось, что возный, по учиненномъ собою осмотру, не доехавъ к суду и доношенія не подавъ, умереть, тогда челобитчикъ, тѣхъ людей, которыи с нимъ, умершимъ, при осмотрѣ для свѣдѣтельства были, имѣеть в судѣ представить, и что при писменномъ осмотре умершого возного под совѣстію сознають, оноє сознате надлежитъ въ судѣ к дѣлу сообщить, в книги записать и за сильное у всякого суда, какъ и при самомъ возномъ, принимать.

Артїкуль 9

О доходахъ возного и о безопаствѣ его в посылкахъ

1. По чему *от* чего возному платить.
2. Кто бы возного к себѣ посланного с указомъ и инструкцією, и при немъ опредѣленныхъ людей, побилъ и обезчестилъ?
3. Если бы тотъ, кто возного побеть и обезчестить, судовому приговору противился.
4. В случаи смертного *от* какого противника убійства возному или кому приемъ другому, какъ в судѣ поступать?
5. Если бы побой или убійство возному случилось *от* слугъ или домашнихъ того гпдна, к которому былъ посланъ, мимо вѣдомость его.
6. И вопротивъ, когда бы то случилось возному с початку и причины его самого или посланныхъ при немъ людей.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4
артик. 10 и

Возному, за труда его, имѣеть быть плачено: когда по дѣлу челобитчика посланъ будетъ с позовнымъ указомъ либо съ

артик. 15 § 1
с поправлені-
емь

інструкцією за нѣсколко верстѣ или и милѣ, то на всякую версту по копѣйки, не ставячи того в число, что и назадъ будетъ ехать обратно; а если *от*правиться для какого осмотра, то, сверхъ одного поверстового, особливо за осмотръ пять копѣекъ; *от* посылки же по кого в одномъ мѣстѣ, гдѣ и судъ учреждень, и *от* всякого осмотра ранъ, побоевъ, спаши, порубу и другихъ шкодъ, а особливо когда о томъ в судѣ сознаеть, *от* одного признанія пять же копѣекъ, а кто при возномъ у того жъ осмотру будетъ, такожь при чіей присяги в судебномъ дѣлѣ присутствовать повелятъ, тѣмъ по четири копѣйки; когда же онъ, возный, для *от*дачи и врученія кому приговоренныхъ имѣній, денегъ и другихъ движимыхъ пожитковъ, *от*правлень будетъ, и то врученіе самимъ дѣломъ учинить, тогда ему правая сторона, по оцѣнки оныхъ имѣній и пожитковъ, на сколько сумми получитъ, *от* рубля по двѣ копѣйки заплатитъ, а онъ, возный, на обвиненной сторонѣ то доправивъ, той же правой сторонѣ вручитъ имѣть. Кормъ же, сколько где по чіему дѣлу онъ, возный, промедлитъ, и сколько надобно будетъ бумаги и чернила, то особливо ему *от* истца производитсяъ должно.

2.

Стат. роз. 4
артик. 14 § 1
Поряд. част
1 о подвой-
скомъ № 6

Кто бы возного, посланного к себѣ изъ какой канцеляріи или суда с указомъ либо інструкцією, самъ или чрезъ слугъ и подданныхъ своихъ в рожу ударилъ, за волосы рвалъ, побилъ, и людемъ при немъ отпавленнымъ то жъ учинилъ, или указы и інструкцію *от*нявъ, подралъ, такового на срокъ крайноположенный в тотъ же судъ сискать, и если на него по подлиннымъ доказательствамъ явиться, то такъ самому возному, яко и тѣмъ кто при немъ будетъ побить и обезчещень, надлежащій платежь, противъ званія ихъ, и за шкоды, если бы при томъ какіе учинены были, награжденіе удвое доправивъ, *от*дать имъ же; за непочитаніе же в томъ суда и прдерзость, одного жъ преступника дванадцятонедельнымъ арестомъ, или какъ судовое состоитъся разсмотреніе, наказать.

3.

Тамъ же в
Стат. роз. 4
артик. 11 § 2
с поправлені-
емь

А если означенный преступнику ставъ при упорѣ, по приговору судовому за побой, за безчестіе и шкоды возному и другимъ при немъ платитъ не схочеть и под арестъ взять себе не допуститъ, то судъ силенъ, его сискавъ, такъ платежь за тотъ побой и безчестіе, противъ званія ихъ удвое, яко и подѣланные при томъ шкоды, учетьверо, уже обидимимъ на немъ приговорить и доправитъ имѣть. Когда же оный противникъ, ничего того не исполнивъ, прочь уйдетъ, тогда из того суда в вышшій судъ о такой его противности донестъ, и из одного суда и поимки его опубликовавъ, и пойманного взявъ под арестъ, поти его держать, пока по всему вышшеописанному нижшого суда приговору надлежащего не учинитъ исполненія.

4.

Тамъ же § 3
Стат. роз.
11 артик. 4
§ 1

Буди же бы и то случилось, чтоб кто возного или кого *от* присутствующихъ ему в смерть убилъ, такового убійцу и самого, по доказательствамъ, без всякого пощадѣнія, смертію казнить, за голову же убитого наслѣдникамъ удвое изъ имѣній его, убійцу, доправить; а когда *б* тотъ же преступникъ, укрываясь гдѣ, не могль быть в судъ сисканъ или и прочъ ушелъ, тогда оный судъ имѣетъ противъ него поступать по артикуламъ сего права, в главѣ 20 изображенными, а платежь за голову и убытки убитого, хотя тотъ же убійца и не сисканъ будетъ, удвое изъ имѣній его доправить, или самые тѣ имѣніяего, до уплаты приговоренной суммы, истцамъ во владѣніе *от*дать.

5.

Тамъ же роз.
4 артик. 11
§ 4 и роз. 1
артик. 24 § 4,
5, 6 и 7 с
сокращені-
емъ

А гдѣ бы такое безчестіе, побой или смертное убійство возному или кому *от* бившихъ при немъ случилось не *от* самого того гдна, к которому были посланы, но *от* кого другого из его слугъ, подданныхъ или иныхъ домашнихъ, и оный господинъ, ставъ в судъ, подлинными доказательствами себе оправдить, что то учинилось мимо волю, приказъ и вѣдомость его, в такомъ случаи судъ имѣетъ поступать с самими, кто виноватъ явиться, по вышепоказанному: о всякихъ с указами посланцяхъ, в главѣ третьей в артикулѣ 12 пунктѣ 3 *мѣ*.

6.

Прибавленіе
в согласіе
права Ста.
роз. 11 ар-
тик. 22

Равнымъ же образомъ, если бы возный или кто при немъ будетъ куда с указомъ посланъ, неучтиво поступая и самы кому причину к ссорѣ давъ, учили кого на дворѣ оного, к которому посланы, безчестить или бить, или бы кого и в смерть убили, и з тоѣй причины имъ самымъ безчестіе или в оборонѣ чіей и смертное убійство воспоследовало *б*, то в такомъ случаи поступать, какъ сея жъ главы в артикулѣ второнадцать, в пунктѣ 1 *м* и 2 *м* изображено.

Артикуль 10

О времени произвожденія судовъ, такожъ *Ѡ* всегдашнемъ в то время бытіи в судѣ опредѣленныхъ персонъ, и *Ѡ* опредѣленіи в случаи каковъ, на мѣсто настоящихъ, судей наказныхъ

1. В какое время суды производитись должны, а въ какое *от*ставляются.

2. Опредѣленнымъ судовымъ персонамъ самымъ всегда, когда судъ *от*правляется, быть, и какимъ порядкомъ, для неволокити судимыхъ, дѣла ихъ *от*правлять.

3. По какой нуждѣ на мѣсто *от*лучного члена иная персона опредѣляется.

4. Кто бы из судовыхъ персонъ трикратно обличень былъ в напрасномъ *от* суда *отсутствіи*.

5. Если бы командиръ, во мѣсто настоящего судіи, опредѣлилъ наказного без помѣстного и обидливого?

6. На наказныхъ судей, за обидливое *от* неискуства в дѣлѣ чіемъ рѣшеніе, апелляція быть можетъ до опредѣлившого ихъ командира.

Пунктъ 1.

Зерц. Саѣ.
под слов.
судъ № 2 и
под слов.
празничніе
дни № 7 По-
ряд. Артик.*
Права Маг-
деб.о судіях
и справедли-
вости № 20
Поряд. част
2 о завѣшо-
ныхъ или
свободных
дняхъ *от*
судовъ № 25
и част 4 о
караню зло-
дѣевъ зна-
чала № 6

Во всякихъ судахъ и урядахъ судебныя дѣла производить по всякъ день, кромѣ воскресныхъ, сї-есть неделныхъ днй, праздни-ковъ господскихъ, богородичныхъ и нарочитихъ свтихъ, такожъ кромѣ государственныхъ торжествъ, а особливо, *от* 20 декабря по 8 генваря число, да неделя сырная и первая великого поста, а того жъ поста *от* лазаревой субботи до понедѣлка фоминой недели, и кромѣ первыхъ трехъ днй пятдесятницы, да канікулярного вре-мени, то естъ *от* 15 іюля о 15 чисель августа, в которые всѣ дни, кромѣ приниманія протестовъ и тестаментовъ и вписиванія оныхъ в книги, всякіе дѣла *от*ставаются, развѣ бы оныя были весьма нужные и времена не терпящія, о которыхъ показано именно ниже, в главѣ 9 в артикулѣ и в главѣ 25 в артикулѣ 8 в пунктѣ 5 *мѣ* ибо таковыя дѣла за нужду надлежитъ производить в праздничное и во всякое вышеозначенное время.

2.

Стат. роз. 4
артик. 4 § 1
Зерц. Саѣ.
под слов.
дѣло № 4
Стат. роз. 4
артик. 16 § 1
и артик. 46
§ 2 при кон-
ци

Во время же надлежащего такихъ судебныхъ дѣлъ произ-вожденія должны судіи и другіе к судамъ опредѣленные персоны самы всегда быть в судѣ и оныя дѣла тщательно и безволокидно *от*правлять, дабы *от* волокити судимимъ особливого разоренія и напрасныхъ убитковъ не могло послѣдовать; и для того имѣють всякое дѣло, смотря по записаннымъ на челобитныхъ числамъ, прежде другихъ послѣднихъ *от*правлять, развѣ бы чіе дѣло было не столь нужное, а другого хотя, послѣ к суду пришедшее, но нужнѣйшее, особливо пріежжихъ иностранныхъ людей, и которое состояло бѣ о убійствѣ, насиліи и *о* протчемъ, времени нетерпящемъ, *о* чемъ вышше, в 1 *мѣ* сего артикула пунктѣ, и ниже, в главѣ 9 в артикулахъ 10 *мѣ*, 11 *мѣ* и 12 *мѣ* показано, то в такихъ случаяхъ и послѣдніе дѣла предъ первыми *от*правлять надлежитъ.

---

* Номер артикула не зазначенъ.

3.

Стат. роз. 4
артик. 4 § 1 и
2 с поправле-
ніемъ

Если бы судія тяжело и долго болѣзновалъ, либо в какой госу-
даревой службѣ находилъ, или, какіе другіе правильные имѣя
препятствія, в судѣ быть не возмоглъ, в такихъ случаяхъ, на мѣсто
оного, судій настоящей командиръ за объявленіемъ *от* того, кому
что *от* вышеозначенныхъ препятствій случится, и за подлинною о
томъ справкою, иного, в правахъ искусного, управного и добросо-
вѣстного, опредѣлитъ имѣеть.

4.

Стат. роз. 4
арти. 38 § 2 и
артик. 4 § 3 и
4

А когда кто изъ судей и другихъ судовыхъ членовъ, за болѣз-
ною или инимъ какимъ правильнымъ препятствіемъ, в надлежащіе
къ *от*правленію судовъ дни *от* суда *от*лучиться чрезъ цѣлую
неделю, тогда долженъ показать достовѣрное свѣдѣтельство *о* та-
комъ своемъ препятствіи, в томъ же судѣ, предъ другими членами;
иначе же, если тѣмъ себе не оправдять, и *от*туду воспослѣдуетъ
сторонамъ какой убытокъ и волокита, то убытокъ оный членъ
самъ награждать имѣеть. Буди же кто изъ судовыхъ членовъ, безъ
всякихъ правильныхъ причинъ и нуждъ изъ единого о должности
своей пренебреженія, трикратно по цѣлой неделѣ или и болшь
устранялся *от* правленія судовыхъ дѣлъ, и то бы на него допод-
линна довелось, таковой нерадѣтельный членъ, за оное свое
нерадѣніе, чина лишень, а на его мѣсто другій, тщаливѣйшій и до-
стойный, опредѣленъ быть имѣеть.

5.

В Стат. роз.
4 артик. 37
§2

Когда же бы который командиръ, во мѣсто настоящихъ судей
или членовъ судовыхъ, кому безпоместному и неуправителному
поручилъ правленіе судебныхъ дѣлъ, и *от* того бы воспослѣдо-
вала кому в судѣ обида, волокита и убытки, тогда, в недовольствѣ
имѣнія такова наказного неуправителного и обидливого судіи,
самъ за него настоящій командиръ долженъ будетъ обиженному
за тѣ убытки по доказательствамъ награждать.

6.

Тамъ же § 3
с поправлені-
емъ

Но в такихъ обидахъ и убыткахъ, которые кому бы, противно
праву, *от* наказанныхъ учинились, свободно обидимимъ до
настоящего командира апеліовать, а командиръ оный долженъ
будетъ правное отомъ чинить разсмотреніе и надлежащую обиди-
мимъ справедливость; иначе же, если бы оной тѣ обидимые полу-
чить не могли, то имъ и на самого того командира в вышшій судъ
апелляція волная быть имѣеть.

О судїяхъ, на которыхъ бы в судѣ челобитчикъ или отвѣтчикъ имѣлъ подозрѣніе, и которыхъ сами б или ихъ подданныи с кимъ имѣли дѣло

1. Кто бы *от* судимихъ на какого судебного члена в чемъ имѣлъ подозрѣніе.
2. Именные подозрѣнія в неправосудїи на судей причины.
3. Который бы судебный членъ имѣлъ с кимъ в томъ же судѣ, гдѣ самъ засѣдаетъ, дѣло.
4. В обидѣ криминального дѣла *от* судей или ихъ подданныхъ куда челобитствовать?

Пунктъ 1.

Прибавленіе
по силѣ дру-
гихъ правъ

Который бы челобитчикъ или отвѣтчикъ по какому-нибудь дѣлу своему имѣлъ на кого *от* судей подозрѣніе и сумнѣніе, не чаючи *от* него правосудного в ономъ дѣлѣ произвожденїа и рѣшенїа, таковой долженъ в судѣ доношенїемъ или словесно, пока дѣло производитись не начнетъ, объявить причину того подозрѣнїа именную, и ежели покажется быть оная причина к тому правильная и подозрѣніе будетъ доказательное, то оный судїа имѣетъ быть *от* слушанїа того дѣла *отрѣшенъ*, а на его мѣсто другїй, в чину его равный, или хотя б и не равный, но к судебнымъ дѣламъ довольный и достойный, опредѣленъ *быт* имѣетъ. А буди судїю челобитчикъ или отвѣтчикъ в чемъ по своему дѣлу опорочить и не доведеть, такового порицателя штрафовать, противъ обстоятельства дѣла, по артїкуламъ сего права, дабы, на то смотря, и другимъ чинить того было не повадно.

2.

Прибавленіе
по тому жъ

Причины же такова на судей подозрѣнїа за правильные принимаютъ слѣдующїа, а именно: 1) ежели который судїа обязанъ будетъ съ челобитчикомъ или отвѣтчикомъ свойствомъ или иною какою особливою дружбою; 2) ежели онъ противу которого *от* нихъ имѣлъ или имѣетъ вражду; 3) ежели тотъ же судїа есть должникъ въ заимствованїи денегъ или одолжился которой стороной явнымъ и великимъ *от* нея благодаренїемъ; 4) ежели оного судїю одна сторона усмотритъ часто в компанїи с спорною ея стороною бывающаго и с оною на ухо шепчущаго. По сему жъ и другїе причины могутъ быть, которые къ подозрѣнїю в правосудїи какого судїю приводили бъ.

3.

Стат. роз. 4
артик. 4 6 и 7
Зерц. Саѣ.
под слов.

Кто бы *от* судебныхъ членовъ, в томъ же судѣ где засѣдаетъ по челобитїю на кого или *от* кого на него, либо два судебные жъ члены между собою, имѣли какое дѣло, таковое дѣло имѣютъ дру-

судъ № 100
тамъ же под
словом по-
зовъ № 4

гіе ихъ товарищи судить, без поноровки, по правамъ и по присяж-
ной своей должности; а оны, какъ судимыи, вставъ изъ своимъ
мѣстъ, должны будутъ, стоя, собою или чрезъ повѣренныхъ сво-
ихъ, с соперниками своими расправляться, и что приговорено в
судѣ будетъ, тое исполнять.

4.

Стат. роз. 4
артик. 39 § 1
и 7

Кому же бы *от* которыхъ начальниковъ, судей или другихъ су-
довыхъ члѣновъ, либо *от* ихъ прикажчиковъ, служителей и под-
данныхъ ихъ владѣнія, какая в дѣлахъ криминальныхъ учинилась
обида, и в томъ бы *от* обидимого было челобитѣ в оный судъ гдѣ
самы засѣдаютъ, но ны изъ самыхъ бы ихъ, по правамъ, ни изъ ихъ
подкомандныхъ, обидимый надлежащей не могъ получить тамо
справедливости, на таковыхъ судей свободенъ оныи челобитчикъ
искать сатисфакціи в вышшемъ судѣ, в который когда тѣ судіи
позваны будутъ, то никакими причинами не *отговариваясь*, такъ
самы становитись, яко и подкомандныхъ своихъ в оный вышшній
судъ ставить, и противъ челобитья обиженного за себѣ жъ и за
оныхъ подкомандныхъ *отвѣтствовать*, послѣдователно же, и в
чемъ виновати быть покажуться? правному истязанію и винѣ, безъ
всякія поноровки, подлежати должны.

Артикуль 12

О безчестіи, ранахъ или убійствѣ, кому бы в судѣ воспоследовали *от* самыхъ судей

1. Штрафъ и казнь судіямъ, кого бы в судѣ обезчестили, ранили
или и убили.
2. Если бы кто *от* судовыхъ персонъ ранилъ и убилъ кого в
судѣ боронясь?

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4
артик. 63 § 1
и 2

Который бы командиръ, или судія, либо кто другій *от* судо-
выхъ персонъ во время произвожденія суда, явно кого безчестными
словами обругалъ, таковой самъ имѣеть быть за то наказанъ
шестонедѣльнымъ арестомъ; а если бы оный командиръ, судія или
другій судебный персона, не почитаа государева, то есть судебного
мѣста, которое засѣдаетъ, но в немъ гвалтъ или насиліе дѣлаа, та-
мо жъ на судѣ кого ранилъ, таковаго продержателя смертію каз-
нить; а если бы до смерти убилъ, за то самого, по суду, не токмо
живота, но и чести лишить, а платежъ за увѣче раненному, или за
голову убитого наслѣдникамъ, удвое из имѣній его жъ доправить.
То ж разумѣть о писарахъ, межовщикахъ и другихъ чиновныхъ людяхъ,
такожъ и служителяхъ канцелярскихъ.

2.

Стат. роз. 4

Но если кто и *от* судимыхъ или другихъ зачимъ пришедшихъ,

ар. 63 §3 своевольно поступаа, на судѣ или в какомъ правленіи который *от* правящихъ или судовой персонѣ укорителнымъ словомъ причину дастъ, или рукою тронетъ, и початокъ к ссорѣ и бою учинить, а той бы, охранаа свое здоровье и животъ, оного своеволца ранить или въ смерть убить принужденъ былъ, таковой судїа или кто из судовыхъ персонѣ другїи, правылнымъ въ своей невинности оправданемъ и доказательствомъ себе очистивъ, никакому штрафу и наказанію подлежать не имѣтъ.

Артїкуль 13

О печатехъ при судахъ и канцеляріяхъ

Стат. роз. 4 При всякихъ канцеляріяхъ и судахъ обыкновенная печать имѣтъ быть, с приличнымъ надписаніемъ около герба того, какїи где издавна содержитъса и изображаетъса, и за тою печатью всякіе указы, сискные и прочїе урядовые письма выдавать; а содержать оную печать писару, или гдѣ какое обыкновеніе есть

Артїкуль 14

О содержаніи книгъ и дѣлъ судовыхъ во всякой канцелярїи

1. Гдѣ и какъ при судахъ книги и дѣла судовые содержаны быть имѣютъ.

2. Во время *от*лучки, смерти или перемѣни судей какое должно быть дѣлъ судовыхъ содержаніе.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4 Для крѣпкого и безопаснаго содержанїа и храненїа книгъ и ар. 13 § 1 и 2 дѣлъ судовыхъ, какъ в судѣ генералномъ судїи, такъ в полках полковники с полковою старшиною, а в сотняхъ сотники с протчїими сотенными, а в магистратахъ войти съ магистратовыми урядниками устроить должны судовые дома и при нихъ добрые, крѣпкіе и безопасные кладовые, а в нихъ порядочные ящики или шафи, и при томъ сторожу учрежденную всегда имѣтъ. На строенїе же и подчинку таковыхъ судовыхъ домовъ и кладовыхъ хранилищъ требовать опредѣленїа *от* надлежащей власти изъ какихъ доходовъ повелено будетъ тое исправлять.

2.

Стат. роз. 4 Когда случитъса, по какой общей или и своей нуждѣ, на время ар. 13 § с поправленїемъ з судящимъ персонамъ *от* судовъ *от*лучитись, тогда таковыя книги и дѣла в сундукахъ замикать и печати свои к нимъ прикладивать имѣютъ, приказиваа, чтобъ до ихъ возвращенїа были нерушимые; в случаи же которыхъ другихъ судовыхъ персонѣ смерти, или произведенїа в иной чинъ, либо *от*ставки, кто на мѣсто ихъ другїи опредѣленъ будетъ, тому имѣютъ быть всѣ книги и дѣла оныя судовые в цѣлости с описю вручени.

Артикуль 15

О часахъ, в которые ежеднѣвно, в опердѣленные ихъ судамъ дни судовые персоны сходитись должны, и о неотлучкѣ из суда сторонъ

1. В которые часы в судъ приходитъ для слушанія дѣль и в которые отходитъ судїи и писарь имѣють?

2. Когда кто з сторонъ, в судъ по реестру званъ, до трохъ день не явитьсяа.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 4
ар. 46 § 2 со
изясненіемъ

Судїи по всякъ день должны, в обыковенные к отправленію суда дни, завременно сходитись, а именно: по полуночи седмого, а сидѣть до первого с полдни часа. Писарь же прежде судей, для всякихъ справокъ и для заготовленїа дѣль к представленію и слушанію судїямъ, и для порядочной записи в реестръ челобитныхъ и прочїихъ дѣль, чтобъ, чїе дѣло прежде к суду придетъ и въ реестръ записано будетъ, тое напередъ и произвожденно было.

2.

Стат. роз. 4
ар. 16 в сре-
динѣ съ по-
правленіемъ

Кого от судимихъ в судѣ по реестру позовуть и онъ за отсутствіемъ своим не отзоветьса, того жъ, другого и третьего потому дна не явитьсяа, то четвертого дня, хотя бъ уже явитьсяа, однакъ, за штрафъ, что суда не смотритъ, долженъ будетъ иного срока дожидатись, какой ему судъ опредѣлитъ; развѣ бы, в оправданіе, причины правилные тому представилъ, то и дѣло его тогда жъ, за его себе явленіемъ, производитесь имѣеть. [...]

ГЛАВА ДВАДЕСЯТЬ ШЕСТАА

О магистратѣ или урядѣ гродскомъ упривиліюванныхъ и другихъ меншихъ городовъ, о судахъ ихъ градскихъ и о другихъ должностехъ

Артикуль 1

О магистратѣ упривиліюванныхъ и о урядѣ неупривиліюванныхъ городовъ

1. Магистратъ из какихъ членовъ состоитъ, и оныя також де и в неупривиліюванныхъ городѣхъ члены з какихъ людей избиратись должны.

2. При магистратѣ и при ратушахъ которымъ урядникамъ бытъ надлежитъ кромѣ членовъ.

Пунктъ 1.

Книг Поряд-
ка част 1 о
урядѣ град-

Во всякомъ упривиліюванномъ магистратѣ состоятъ тѣ именно члены: войтъ, бурмистри, райци и лавники, и оныя члены избира-

скомь № 1 и 2 там же о персонах суду принадлежашихъ № 5 в Титулах избраніе на урядъ № 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9 и 10 Прав Граж. артї. 44 № 10 и 11 и артї. 46 № 12 Права Хел. кни. 1 роз. 5 Зерцал. Саѡн. под слов райца № 6, 9 и 11

Стат. роз. 9 артї. 1 и роз. 4 арт. 8 Поряд. част 1 о персонахъ судовыхъ о урядѣ гражданскомъ № 7 и 8 о войтѣ № 4 о лавникахъ № 3 о писару городскомъ № 2 Зерцал. Саѡн. под слов райца № 14 и 15

тись должны из мѣщанъ знатныхъ, постоянныхъ, совѣстныхъ, разсудныхъ, добронравныхъ (и гдѣ могутъ быть) ученыхъ, законнорожденныхъ, в правахъ искусныхъ, не молодыхъ *от* двадцяти пяти, а не старѣйшихъ *от* семидесяти лѣтъ, не излишне богатихъ, которыи общество утѣснять обькли, и не весма скудныхъ, которыи ради скудости служитъ паче, а не судить способны, но среднихъ и не лакомихъ, не лихваровъ, не прелюбодѣевъ, не иновѣрныхъ и не иностранныхъ, но тубилцевъ, во всѣмъ достойныхъ и ни в чемъ не подозрительныхъ, избраніе же то должно быть в обыкновенное время при собраніи всѣхъ мѣщанъ, такожь цеховихъ людей и всего посполства волними ихъ голосами, тожь разумѣть о избраніи урядников в ратушахъ городовъ неупривиліованныхъ, в тѣхъ же ратушахъ должно быть войту одному, а тромъ толко бурмистрамъ.

2.

При томъ же магистратѣ и ратушахъ подлежитъ битъ и иннымъ урядникамъ, а именно: писару, да мѣжовихъ дѣлъ комиссару или межовщику и подъяежовщику, городничому, возному одному или двумъ, чрезъ которихъ возныхъ всякіе с позовными и другими писмами посланки и протчіе поручаемые имъ дѣла отправляются, а избирать и в оныя урядники из таковыхъ же какъ вышшеозначено достойныхъ людей, по избраніи же своемъ вышшеозначенными всѣ члены или урядники должны на вѣрность в содержаніи своихъ чиновъ присягу чинить по формѣ, какъ о присягѣ судей и другихъ судовыхъ персонъ в артикулахъ сего права седмыа главы.

Артикуль 2

О судѣ магистратовомъ или градскомъ

1. Судъ градскій в коликомъ числѣ членовъ быть и какъ *от* правлятись долженъ.
2. О купчихъ и другихъ записяхъ в магистратѣ и в ратушахъ.
3. Судъ по какимъ дѣламъ отправляется и в праздничные дны.
4. Сколко часовъ магистратовымъ и ратушнымъ урядникамъ судебные и другіе дѣла производить.
5. Аппеляціа *от* магистрата и *от* ратуша в вышший судъ свободна.
6. Кому бы обида учинилась *от* войта или другихъ урядниковъ и вопреки кто бы ихъ избидилъ.

Пунктъ 1.

Кни. Поряд.
част 2 о ви-
ложонномъ
судѣ № 7
Зерцал.
Саѳон. под
слов декретъ
№ 12 с по-
правленіемъ

В судѣ магистратовомъ надлежитъ засѣдать, войту и протчѣмъ, выше в первомъ сея главы артѣкулѣ показаннымъ персонамъ, в полномъ ли числѣ оныхъ или не в полномъ, толко бѣ в магистратѣ *от* пяти, а в ратушѣ от трехъ персонъ меньше не было, судъ же тотъ производитъ имъ ежедневно, кромѣ праздничныхъ и торжественныхъ днѣй, по всякимъ челобитческимъ и крѣiminalнымъ дѣламъ, слѣдуа оныя надлежащимъ правнымъ порядкомъ и совершенное дѣлаа рѣшеніе и приговоръ, токмо жѣ по артѣкуламъ сего права, а не по своему мнѣнію и договорамъ, в крѣiminalныхъ же дѣлахъ по рѣшенію самаа приговореннаа надѣ преступникомъ эѣкуціи не исполняа, представлять о томъ для разсмотрѣніа и конфѣрмаціи в вышшій судъ, у которого в командѣ оный магистратъ будеть.

2.

Стат. роз.
14 артѣ. 8 § 1
и 2 Стат.
роз. 14 артѣ.
12

В каждомъ магистратѣ и в ратуши должны быть книги: 1) протоколи приходящихъ и *отходящихъ* писемъ; 2) декретовъ, приговоровъ и мнѣній по челобитческимъ дѣламъ; 3) всякихъ протестовъ; 4) высокомонаршихъ грамотъ, привилегіевъ, купчихъ записей, тѣстаментовъ, контрактовъ, облиговъ и другихъ новыхъ и ветхихъ крѣпостей по какимъ-нибудь здѣлкамъ; 5) особливо имѣть черныя книги; из тѣхъ в каждую книгу какъ что вписывать и из чего выписывать, — о томъ поступать по артѣкуламъ сего права. Все же то *отправлять* всѣмъ урядникамъ обще в магистратѣ и в ратушѣ, а не по *приватнымъ* домамъ и ни по какимъ другимъ мѣстамъ не обыкновеннымъ.

3.

Поряд. част
2 о горячемъ
судѣ № 1
Права Хел.
кни. 2 роз. 63
с прибавлені-
емъ

В томъ же магистратовомъ и градскомъ судѣ урядники могутъ засѣдать и въ воскресеные, праздничные и высокаторжественные дни, для *отправленія* самонужнѣйшихъ и времени нетерпящихъ дѣлъ, да для всякихъ случаевъ должны оніе жѣ градскіе урядники з-между себе опредѣлять в судебную избу дневалныхъ по очередѣ перемѣнно.

4.

Поряд. част
2 о виложѣ-
номъ судѣ
№ 6 о бург-
рабскомъ ве-
ликомъ судѣ
№ 15 там же
в Артѣ. правъ
Магдеб. о су-
дѣхъ № 22

Оного жѣ магистрата персони во вса дни собираяса в ратушѣ в 7 часу по полуночи до 1 часа полуденного *быт* должны, всегда же были бѣ трезви и разсматриваа дѣла празнословіемъ и другими непотребными разговорами не мѣшались бѣ, но со страхомъ Божіимъ и всякимъ прилежаніемъ по сущому правосудію оныя дѣла производили и вершили, и ежели бы который з тѣхъ урядниковъ *пришедъ* хотя и в указное время в судъ да пьянъ, и былъ бы к разсужденію не дѣйствителень, таковому тогда жѣ из ратуша за

Права Цесар.
арті. 1 № 3
да в великом
реестрѣ под
словом суды
Зерцал.
Саџсон. под
слов графѣ
№ 6 и 9 да
под слов. суд
№ 91 Права
Граж. арті.
16 № 22 По-
ряд. част 1
войтъ № 3 с
поправланіем

первим разомъ казать вийти, в другій разъ, если бы таковъ же былъ, ратушными служителями выслать, дабы чрезъ него в произвожденіи дѣлъ не чинилось помѣшательство и остановка, а по третему разу наказать его арестомъ или штрафомъ денежнымъ по разсмотрѣнію, буди же бы и в четвертій разъ кто *от* ныхъ в томъ не исправленъ быть показался, такового от чина его *отрѣш*ить, в прочемъ же всемъ оному гражданскому суду поступать какъ в артикулахъ 7 и 8 главъ показано.

5.

Зерцал. Са-
џон. под слов
апелляціа
№ 12 на
концѣ

Кто бы судомъ магистратовимъ и градскимъ не будучи доволенъ почиталъ оный быть за неправедный и обидливый, тому свободна апелляціа въ вышшій надлежащій судъ, по которого апробаціи какъ явится, поступать в томъ по артѣкулу осмія главы.

6.

Зерцал.
Саџон. под
слов. дек-
ретъ № 12 и
под слов.
позовъ № 4
Права Хел.
кни. 2 роз. 6

Буди же кому из магистратовыхъ и ратушнихъ урядниковъ или мѣщанъ сдѣлается обида *от* самого войта или *от* другихъ урядниковъ, то надлежитъ искать сатисфакціи из войта, яко начального другимъ урядникамъ неподкомандного члена, в вишшемъ судѣ, гдѣ онъ судимъ, а з другихъ урядниковъ тамъ же, в магистратѣ или в ратушѣ, в обидѣ же своей *от* кого другого самъ войтъ собою ли, или чрезъ повѣреннаго в томъ же магистратѣ или ратушѣ искать управы можетъ, токмо жъ тогда в судѣ ему на своемъ мѣстѣ не сидѣтъ и своего дѣла не судить, но прочіе магистратовые или ратушныя персоны то дѣло по сущей совѣсти и по правамъ произвестъ и рѣшить должны.

Артѣкулъ 3

О почитаніи в судѣ градскомъ судовыхъ и приходящихъ персонъ, такожъ и о штрафѣ за непочтеніе

1. Почтеніе в судѣ градскимъ урядникамъ и взаимное *от* ныхъ кому быть должно.

2. Штрафъ на тѣхъ, кто бы которого градского урядника словами обезчестилъ или боемъ коснулъся.

3. Штрафъ на судимихъ персонъ, которые между собою безчестно поступали бѣ.

Пунктъ 1.

Права Граж.
арті. 8 № 6
Зерцал.

Войтъ и другіе градские урядники всегда, а паче когда по званію своему судъ *от*правляютъ *от* всѣхъ вѣдомства своего мѣщан и

Саѡон. под
слов судѣ
№ 7

от тѣхъ, кои пред ними судятъса, почитаеми бытъ имѣють, взаимно же ежели и к нимъ в судѣ знатнаа персона по случаю или за потребою какою прійдетъ должны они того пришедшого, смотря по его достоинству, почитать и пристойное дать ему к сидѣнію мѣсто, ежели онъ самъ будетъ не челобитчикъ и ни отвѣтчикъ.

2.

Зерцал.
Саѡон. под
слов судѣ
№ 60 и под
слов лав-
никъ № 44

Кто бы войта, бурмистра, райцу, писара, лавника и другихъ урядниковъ в судѣ побилъ, тронулъ, либо словами обезчестил, таковъ обезчещенный, вставъ изъ своего мѣста, имѣетъ сатисфакціи искать в томъ же судѣ у другихъ урядников и с тѣмъ продержателемъ поступать и его штрафовать, какъ въ главѣ 7 в артикулѣ пятомъ о процесѣ судовомъ показано.

3.

Стат. роз. 4
арті. 62 в
Поряд. по
Арті. прав
Майдеб. ус-
тавъ пла-
тежа № 19

Равнаа должность предлежитъ челобитчику и отвѣтчику или ихъ повѣреннымъ, чтобъ и оны при произвожденіи в судѣ градскомъ своихъ дѣлъ, учтиво между собою поступали и одинъ другого не укоряа ни же досаждаа, говорили бъ толко то, что дѣлу ихъ касаетъса, буди же бы кто от ныхъ презирая почтеніе судіямъ и судебному дому должное своего соперника словами обезчестилъ или боемъ коснулъса, с такимъ поступать, да и в протчемъ процесѣ или тяжбѣ судящихъса имѣетъ такъ содержать себе магистрат и урядники, какъ о томъ в артикулахъ седмѣа, осмѣа и прочіихъ главъ сего права показано.

Артикуль 4

О должности магистратовыхъ и ратушныхъ урядниковъ в правленіи градскомъ

1. Войтъ какъ правленіе свое содержать и в ономъ поступат имѣетъ, а потому жъ и другіе градскіе урядники.

2. Войту с урядниками градскіе дѣла обще управляют, о продажѣ сестныхъ и питейныхъ вещей надсматриват и продавщиковъ тѣхъ вещей излишнею ценою какъ штрафовать.

3. Мѣры хлѣбныя и питейныя, вѣси, локтѣ вездѣ должны бытъ равныя и кто инныя представлять и употреблят будетъ, тѣмъ каковъ штрафъ.

4. Цѣну хлѣба и всякихъ продажныхъ вещей поставлять и противно тому дѣлающихъ штрафовать.

5. О воспященіи своевольныхъ игрищъ, релей, кулачныхъ боевъ, вечерныхъ соборищъ и о здоровихъ прошакахъ и бурлакахъ.

6. Смотрѣть дабы по шинкамъ не было никакова безчинства.

7. О приходахъ и расходахъ ратушныхъ.

8. О цеховыхъ мастеровыхъ людехъ и о штрафахъ.

9. Должность магистратоваго и ратушнаго писара.

10. Должность комиссара межовихъ дѣлъ и подмежовщика.
11. Должность возного.

Пунктъ 1.

Поряд. част
1 о судіи
№ 3 Права
Граж. артi.
18 № 3 Зер-
цал. Саѣон.
под слов
судія № 101
и 102

Войтъ яко есть начальникъ и судія гражданъ во всякомъ упривиліованномъ и неупривиліованномъ городѣ имѣеть власть тѣмъ городомъ править, градскіе порядки всякіе устрозать, однакъ с совѣтомъ другихъ урядниковъ и знатнѣйшихъ мѣщанъ в ползу общенародную гражданскую; имѣть же ко всякому добро-склонность и не возбранный к себѣ приходъ позволять, а вѣдомства своего мѣщанъ, а найпаче же вдовъ и сиротъ *от* обидъ и озлобленный охранять со всякою ревностію, непослушныхъ же и проступнихъ штрафовать и наказивать и во всемъ поступать с разсмотреніемъ управно по своему званію, какъ надлежитъ доброму и бодрому градоначальнику. Да посему жъ во всемъ примѣратись предълежитъ и другимъ магистратовимъ членамъ и урядникамъ, яко то бурмистрамъ, райцамъ и лавникамъ.

2.

Поряд. част
1 о урядѣ
граж. № 3
Зерцал.
Саѣон. под
слов райца
№ 1, 2 и 4 и
под слов бур-
мистръ № 1
Права Граж.
артi. 19 № 1,
2, 3 и артi. 44
№ 2 и артi. 6
сначала Зер-
цал. Саѣон.
под слов. пе-
рекупецъ
№ 1 Поряд. в
Титулѣ о
монополіи
№ 18 и 19

Магистратовые урядники коликимъ числомъ ихъ в которыхъ городахъ за обычай бываетъ, должни ежедневно сходясь в ратушъ имѣть совѣтъ и старательство о всякомъ добромъ состояніи градскомъ; ссоры, распри и драки, которые к немалымъ народъ приводятъ озлобленіямъ, усмирять, користи и прибелы ратушные раз-ножать, к тому жъ прилѣжно надсматривать и предъоберегать, чтобъ естные и питейные всякіе вещи в народѣ продавались пропорціальною ценою, а продавщикамъ излишнею ценою себѣ в прибелы, а в убытокъ общенародный всякихъ харчевихъ вещей продавать не допускать, а кто з тѣхъ продавщиковъ противно сему поступатъ будетъ онаго за первое, второе и третье в томъ преступленіе по раз-смотрѣнію наказать, а если и за третимъ разомъ не исправиться, то его *от* того чимъ бы онъ торговалъ *от*ставить и впредъ ему тѣмъ торговать вовса запретить.

3.

Стат. роз. 3
артi. 36 § 1,
2, 3, 4 и 5
Зерцал.
Саѣон. под
слов бурмис
№ 1, 2 и 3, и
под слов
райца № 4
Права Граж.

Мѣри, коими хлѣбъ мѣрять, вѣси маліе и болшіе, коими товари важить, локтѣ, коими сукна, матеріи шелковіи, полотна и протчое симъ подобно мѣрять, вѣдра, гарци и кварта, которыми питѣя продаются, должны быть вездѣ праведніе, а не фалшивіе, а имено: 1) четверти государевы, четверички и гарци, а в каждой четверги четвериковъ восемьъ, гарцей же шестьдесятъ чотире и тѣми четвертми, а не мышками вездѣ хлѣбъ продавать не натрасиваа, без верха, но подгребло в щеркъ, и тѣ мѣри держать в

арті. 9 № 1, 2
и 3 и арті. 44,
№ 9 Поряд.
часть 1 о
урядѣ граж.
№ 4 с по-
правленіемъ

ратушѣ за печатми ратушними и требующимъ давать безденежно. 2) Вѣсы, а в нихъ были б пуды, в пудѣ сорокъ фунтовъ, в фунтѣ тридцать два лота, а в лотѣ три золотника. 3) Локти, а в нихъ было бь тринадцать вершковъ печатного аршина, а в вершокъ четвертая доля четверти аршина. 4) Вѣдра государєви: в ведре же ономъ восьмъ квартъ или осминь, а в одномъ питейномъ гарци двѣ кварта или осмини, и тѣ мѣри, вѣси, локти и вѣдра вездѣ в Малой Россіи должны быть по вышеписанному во всемъ равны, а урядники градскіе досматривать должны, дабы такими, а не инными мѣрами, вѣсами, локтями и вѣдрами все было продаванно. Для лутчего же в томъ смотреніа з между себе опредѣлять кого пристойно и записывать почему, что въ который торгъ бываетъ в продажи, для всякой справки и о томъ имѣть особую о ценахъ книгу, а буде бы кто какого бь онъ званіа ни былъ, инныє противъ вышеписанныхъ мѣръ и вѣсовъ подставлятъ и ихъ употребляютъ и тѣмъ общество изобижать дерзнулъ, а урядники того смотрѣтъ пренебрегали бь, и то правильно доведено будетъ, на такомъ всякомъ виноватомъ, кто бы онъ ни былъ, штрафа четырнадцатъ рублей и сорокъ копѣекъ доправить, и с тѣхъ денегъ половину одну на канцелярскіе расходи употребляютъ, а другую отдать обидимому.

4.

Стат. роз. 3
арті. 36 § 5
Поряд. част
1 о радѣ
градской №3

Оныє жь градскіе урядники по каждимъ торгамъ всякого хлѣба, смотря по урожаю и по времени за докладомъ в городѣ вышшой власти з общого согласіа питейныхъ, естныхъ и крамныхъ вещей правдивую цену ставить должны, чтобъ продавцамъ за умаленіемъ, а купцамъ за подвышеніемъ той цены не было убиточно и обидно, и тоєю жь ценою обыватели всякого званіа покупать имѣють безъ наддачи, а кто бы в противность сему иначе поступалъ и в томъ изобличенъ былъ, такового штрафовать, какъ выше сего в пунктѣ 2 показано.

5.

Поряд. част
1 о урядѣ
граж. № 5 и
о жебракахъ
№ 1 там же в
Арті. права
Магдеб. а
инструкціи
во время по-
жеги № 16
сначала

Градскимъ урядникамъ возбранять игръ, яко то релей, купальныхъ огневъ, костирства, пянственныхъ шумовъ, кулачныхъ боевъ, вечорничныхъ зборищъ и тѣмъ подобныхъ игрищъ, а особливо собою и чрезъ городничихъ и сторожей присматривать всякихъ бродягъ и прошаковъ, найпаче здоровыхъ, которые б безъ свидѣтельства и пашпортовъ волочились, и гдѣ такіе являтьсѧ, брать оныхъ под караулъ, понеже под тѣмъ видомъ многіи зліи люди, яко то воры, зажигатели и другіи слодѣи укриваютсѧ и поступать с оными какъ в главѣ 27, артикулѣ 12 изображено.

6.

Стат. роз.
14 арті. 33 с

Надлежитъ урядникамъ градскимъ крѣпкое имѣть в томъ смотрѣніи и приказивать городничимъ, дабы оны с сторожами, особли-

сокращені-
емь

во ночной добы, шинки обходили и какіе сискались бы безчинствующіе люде, а паче блудники и блудници такожь костире и другіе ссорь и дракъ зачинщики и бродяги, тѣхъ бы под карауль брали, а въ судѣ б оныхъ безчинниковъ чего достойни наказивано безъ послабленія, по селахъ же, деревняхъ и гдѣ-нибудь шинки имѣются селскимъ урядникамъ по тому жъ надлежащее имѣть смотрѣніе и всякими образи безчинству быть не допускать.

7.

Поряд. часть
1 о урядѣ
граж. № 6 и
7

Ежели гдѣ в упривиліованныхъ и другихъ городѣхъ и мѣстахъ какіе ратушные имѣются заводи, села и деревни и прочіе угодіа из оныхъ собираются в ратушѣ доходы, то кому из между градскихъ урядниковъ оный зборъ будетъ поручень, тотъ долженъ вѣрно собирать, кромѣ всякой утайки за обстоятельными записками и росписками, и на то имѣть шнуровые книги за печатю ратушною прилежно смотрѣть, чтобъ ничего изъ такихъ доходовъ ни на какую привату не было употребляемо, сколько же чего в приходѣ, а что для необходимыхъ какихъ нуждъ в расходъ пущено будетъ, в томъ по окончаніи года правильный давать в присутствіи всего магистрату изъ себе счетъ, и буди явитъса какое кимъ упущеніе ошибкою или забвеніемъ, то на немъ доправлять безъоупустно. А если бь что себѣ нарочно утаиль, либо похитиль, за то его от уряду отрѣшить и судитъ какъ вора по артикуламъ сего права 23 главы.

8.

Поряд. част
1 о ремесни-
кахъ № 1 и 2
Зерцал. Са-
зон. под слов
ремесникъ
№ 1 и под
слов. кра-
марь № 1
Права Граж.
арті. 19 № 4
и 5 Стат.
роз. 1 арт. 17
§ 1 с поправ-
леніемъ

Градскіе урядники над цехмистрами всякихъ цеховъ, яко и цехмистри над своими братчики цеховыми должны смотрѣть, чтобъ никто учениковъ своихъ и другихъ какого ни есть художества совершенно не изучившихся в майстери не производили, инако же естли бы от такого неискусного майстра учинилъса кому в чемъ чрезъ его неискусство убытокъ и порча, тое истцу цехомъ награждать имѣють. А золотара, если б золото или серебро примѣсомъ фалшоваль, за то публічно его на тѣлѣ наказавъ и безчестнымъ опубліковавъ, обиженному изъ имѣній его доправить.

9.

Поряд. часть
1 о писарѣ
№ 1 и 4

Писара магистратового и ратушного должность в том именно состоитъ, чтобъ былъ онъ в своемъ званіи тщаливъ, в правахъ и в сочиненіи писарскихъ дѣлъ искусень, всегда трезвій, в записиваніи и содержаніи дѣлъ вѣрный, к взяткамъ не лакомъ, а в прочемъ всемъ тако поступаль бы, какъ в главѣ 7 о судовомъ писари показано.

10.

Стат. роз. 9
арт. 2 § 1

Коммисаръ межовыхъ дѣлъ или межовщикъ долженъ быть во всемъ такового доброго состоянїа, какъ выше в семъ же артикулѣ о должностехъ магистратовыхъ персонѣ написано, а особливо в правахъ и въ дѣлахъ межовыхъ искусенъ, а в званїи своемъ имѣет онъ поступать, какъ о томъ в главѣ 17 показано.

11.

Стат. роз. 4
арті. 8 § 1
Поряд. част
1 о подвой-
скомъ № 1
со изясне-
ніемъ

Возному тожъ надлежитъ быть во всемъ доброго состоянїа и всегда трезвому, а должность его имѣеться посланки от магистрата с позовными приказами по дѣлам челобическимъ, отправлять для поставки в судъ отвѣтчиковъ либо свидѣтелей и протчихъ по какому дѣлу потребныхъ людей, такожъ для врученїа или отдачи во владѣніе опредѣляемыхъ кому по приговору судовому имѣній и пожитковъ, для осмотра с приданными от магистрата к нему вѣри годными людьми побоевъ, ранъ, шкодъ, разоренный и описанїа оныхъ кому бь то от кого приключитись могло и для протчихъ разныхъ потребъ и случаевъ, что же онъ возныи по такимъ своимъ посланкамъ и порученїямъ управить, о томъ всемъ в магистратъ доезднимъ доношенїемъ долженъ рапортовать вѣрно, чтобъ магистратъ могль на томъ доношенїи его утверждатись, а в протчемъ возному поступать какъ и другихъ судовъ должность возныхъ описана в главѣ 7 сего права.

Артикуль 5

О порядкахъ градскихъ

1. Мости в городѣхъ на главныхъ улицахъ чїимъ коштомъ строитись должны.
2. О мостахъ на малыхъ улицахъ градскихъ.
3. О вывозки изъ города в особенное мѣсто всякихъ нечистотъ.
4. В дворахъ и на улицахъ градскихъ чистоту содержатъ.
5. О воспященїи[!] мясниковъ от убою скотинъ в городѣ.

Пунктъ 1.

Стат. роз. 1
арті. 29 § 3 и
в согласїе
Зерцал. Са-
зон. под слов
вода №8 и 9
со изясненї-
емъ и попра-
вленїемъ

Во всякихъ городѣхъ на главныхъ улицахъ уездныхъ и вїездныхъ, такожъ в брамахъ или воротахъ, мости должно старыя подчинять или новыя строит, не одними мѣщанами, но всякого званїа такъ духовного, яко и воинского того города жителми и уѣздными мѣстечками, селами и деревнями, понеже вездѣ и виѣздѣ всѣмъ означеннымъ чинамъ, а не однимъ градскимъ мѣщанамъ нуженъ, и для того в строенїи такихъ мостовъ опредѣлять дѣлници сколько доведеться на самый городъ, а сколько на какїе владѣльцовъ духовныхъ и мирскихъ и свободные села и деревны того уѣзда по пропорціи дворового числа, смотря особливо на такїе мѣста, гдѣ большое доволство в лѣсахъ имѣеться, и чтобъ однимъ предъ другими не было в томъ обидно.

2.

Там же

На протчихъ же меншихъ улицахъ, гдѣ по необходимости нужно быть мостамъ, оныя строить и подчинять тѣми гражданами, которые при тѣхъ же мостахъ дворы свои имѣютъ, смотря по всякого имуществу и который суть заможнѣйшіи, тѣ должны дерево и прочыи матеріи выстатчать, а убогіи своими трудами на тихъ же заможнѣйшихъ харчи такое мостовъ строеніе *отправлять*.

3.

Прибавленіе

Понеже чистота по натурѣ всякому блгопріятна, вопреки же нечистота мерзостна и гнушаема есть, из оной происходит смрадъ и вредителный воздухъ, того ради со всякихъ городовъ и мѣстечокъ, здохліе скотини и всякіе стерва и нечистіе навозы вывозить за городъ прочъ, и на то опредѣлять особенные мѣста подалѣе *от* жилихъ дворовъ всячески должно, от чего бѣ не было смрада и не могло воспослѣдовать вредителное повѣтре и между жителми всякіе болѣзни.

4.

Прибавлене

В чіемъ бы дворе, или проотивъ двора на улицы, какая скотина или бестія собою здохла, либо была убита, или бы какій имѣлся смрадный навозъ, такіе стерва на опредѣленные за городомъ места техъ дворовъ хозяева виволѣкать и навозы из дворовъ вывозить должны и о томъ самимъ им приказиват, а из улицъ и другихъ мѣстъ общихъ приезджимъ на торги людемъ, которые порожнякомъ выѣзджаютъ на гребли гдѣ оныя суть, а гдѣ нѣтъ, то за городъ же на опредѣленное мѣсто вывозить должно.

5.

Зерцал.
Саѣон. под
слов мяс-
никъ № 16 и
8 на конци
Поряд. част
1 о худож-
никахъ № 3
и о урядѣ
№ 4 там же в
Титулах 5
откупѣ подс-
тупномъ
№ 14, 15 и
16 Права
Граж. артї.
44 № 17

Особливо же смотрѣть урядникамъ градскимъ, дабы мясники поврежденного болного скота не били и мяса здохлой и удушенной скотини не продавали, а били бѣ скотъ здоровый и то не в городѣхъ при своихъ лавкахъ, гдѣ мясо продаютъ, ни же в своихъ дворахъ в городѣ, но для такого убою имѣли бѣ особенные себѣ за городомъ, оподалѣ обывателскихъ жилищъ, мѣста, а для продажи готовіе уже туши и очищенные привозили бѣ, *от* чего бы смрадъ в городѣ к повреждѣнію воздуха происходит не могль. Кто же бы от ныхъ инако чинить дерзнулъ, таковаго нечистоту из убитого скота за городъ вывезти принудить, а за вишшеозначенную за заказанную мяса продажу его на тѣлѣ по разсмотренію наказать, и мяса впредъ продавать ему запретить и *от* того промысла его овса отрѣшить.

Артикуль 6

О осторожности отъ пожара

1. О тщаніи урядниковъ в осторожности *от* пожара.
2. По росписаніи дворового числа должны быть в немъ десятники и надъ ними сотенники.
3. Десятникамъ и сотенникамъ смотрѣть, чтобъ трубы и комени в жилляхъ всякого били вичищани.
4. При ратушахъ к гашенію пожара содержать потребные инструменты.
5. Штрафъ тѣмъ кто бѣ на пожаръ гасить не бѣжал.
6. Штрафъ тѣмъ которые при пожарѣ не слушаа урядниковъ или надсмотрщиковъ ихъ же обезчестили бѣ или побили.
7. О штрафѣ похитителей изъ пожара какой вещи и о награжденіи неутаевающимъ оныа.

Пунктъ 1.

Поряд. в
Арти. Права
Магдеб. нау-
ка во время
случая по-
жара № 1

Понеже не токмо приватнымъ дворамъ и жилищамъ многихъ, но и цѣлимъ городамъ крайнее приключаетьса разореніе *от* пожара бываеамого, или *от* неосторожности самыхъ хозяевъ, или *от* умышленного зажиганіа безсовѣстныхъ и пагубныхъ зажигателей, что хотя почитуетсяа особливо Божію попущенію, однакъ самъ Бгъ даль члвку разумъ и способы, какъ бы в какихъ случаяхъ поступать и дѣлать то, что к ползѣ челоувѣческаго общества быть можетъ. Того ради ко охраненію *от* таковаго пожарами случающагоса сла должны градскіе начальники всепрелѣжнѣйшее имѣть тщаніе и радѣніе в содержаніи добрыхъ порядковъ и всякихъ способов, которыми бы возможно было при Божой помощи в томъ слоключеніи пособствовать *от* пожара разоряемимъ приватно чѣимъ-нибудь жилищамъ и всего общества градского к оному разоренію не допускат, способы же к тому могутъ быть слѣдующіе.

2.

Там же № 3,
4, 8, 10 и 21 с
прибавлені-
емъ

Во-первыхъ градскимъ урядникамъ должно имѣть в своихъ городахъ и мѣстечкахъ всего дворового числа росписаніе и учредить на всякіе десятковъ дворовъ десятниковъ, из которыхъ бы всякъ своего десятка дворовъ смотрѣлъ, а надъ тѣми десятниками управныхъ сотенниковъ, в которыхъ бы вѣденіи было по сту дворовъ, и тѣжъ сотенники имѣли бѣ у себе именныя оныхъ ста дворовъ реестра с означеніемъ в чіемъ дворѣ какіе и по коликому числу содержать к оборонѣ *от* пожара орудіа а именно: вѣдра, топоры, заступы, лопаты, луба и прочіе потребности, чтобъ всякъ с тѣми орудіи гдѣ бы учинилъса пожаръ скоро услышав звонъ на сполохъ или барабанный бой тотъчас со всякою скоростію бѣжалъ и пожаръ всякими мѣрами угашуа и перериваа не допускали оному на

другіє жилища разширятысь, а особливо изъ оныхъ же дворовъ, пристойное число опредѣлить для возки кувнами воды, изъ которыхъ бы дворовъ хотя уже другихъ людей на пожаръ и не висилаа тую одну возку воды собою и своими лошадами отправляли.

3.

Там же № 5,
21 и 22 с
прибавленіем

Сотенники и десятники имѣютъ накрѣпко пригрожатъ всякимъ градскимъ, какъ в городѣ такъ и около города по подваркамъ жителствующимъ обывателемъ, дабы издебные и кухенные трубы и комени, такожь в баняхъ, в пивоварняхъ и винокурняхъ часто сажу вычищали и по всякимъ четвертямъ года у всякого тѣхъ трубъ или коменовъ осматривать, буди же бы у кого явились быть не вычищены, о томъ на ратуши урядникамъ объявлять, а урядники таковыхъ, кои о своемъ и общемъ добрѣ пренебрегаютъ, а суть имъ подчинены, имѣютъ штрафовать доправкою денегъ *от* трубы или комена, також и где ни есть сажа не вычищенна будетъ на заможнихъ по пятьдесятъ, а на убогихъ по двадцать пять копеекъ, не имущихъ же тюремнымъ сидѣніемъ наказивать, а доправляемые на нихъ тѣ денги давать по разсмотрѣнію урядниковъ, тѣмъ кои не *от* своѣа неосторожности, но *от* нечаяннаго случая пожаремъ крайне бы были разорены, а которые в городѣхъ жилища другой команды, а не ратушной в вышшеписанномъ явились бѣ проступны, о таковыхъ из ратуша представлять туда, гдѣ оны вѣдоми и тамъ онихъ преступниковъ штрафовать, какъ выше в семь пунктѣ показано.

4.

Там же № 4,
5, 6 и 7

Особливо же при ратушахъ должны всегда быть нарочно для пожаровъ заготовленные круки, лѣсници, щиты из лубовъ и портные, да на долгихъ шестахъ вѣхти и протчіе ко угашенію пожара потребные инструмента, а вода в бочкахъ и ставняхъ не токмо при ратушахъ, но и во всякомъ дворѣ всегда бѣ, а особливо в весенное, лѣтнее и осѣнное время в готовности содержались, чего наблюдать и смотреть имѣютъ за всякимъ дворомъ опредѣленные десятники, а за ними сотенники, да при ратушахъ же всегда содержать пляцовую сторожу, а найпаче ночью добы имѣть над ними смотрѣніе городничому, и гдѣ бы усмотрено было от тоѣй сторожи учинившійся пожаръ, того жъ момента давано бѣ сигналъ на сполохъ колоколомъ и барабаннымъ боемъ, на тотъ же пожаръ должны бѣжать и саміе урядники обще с означенными сотенниками и десятниками, надлежащій порядокъ и поведъ подаваа какимъ бы образомъ оный пожаръ угашать и прекращать, обывателей к тому понуждали бѣ и для надсмотру и береженія особливихъ ставили бѣ добрыхъ людей на караулѣ, чтобъ вещи изъ пожара виносимые не были похищаемы и с оными похитители прочь не уходили.

5.

Во время пожара смотрѣть тѣмъ же десятникамъ и сотенникамъ, чтобъ всякъ ихъ вѣдомства из своего двора не токмо самъ хозяинъ былъ, но и домашніе его дорослые и здоровые, остава ко-го надлежитъ для береженія дому, к гашенію того жъ пожара высланни бѣ были и что надлежитъ к оному, не праздно стоа действовали, буди же который тамошний жилецъ самъ к тому пожару с надлежащимъ орудіемъ не прибѣжитъ и никого из своего двора не вышлетъ, кромѣ правильныхъ причинъ, такового штрафовать, смотря по имуществу его доправкою денегъ по два или по одному рублю, а неимущаго арестомъ или на тѣлѣ наказивать, денги же тѣ давать для вспоможенія тому, кому бы не с его причини и неосторожности, но с какого случая учинилос *от* пожара крайнее разореніе, какъ о семъ и выше в 3-мъ пунктѣ изображено.

6.

Там же № 12
с поправлені-
емъ

Кто бы при пожарѣ праздно стоа понуждающихъ градскихъ урядниковъ или сотенниковъ и десятниковъ не слушалъ, паче же, если бы кого *от* ныхъ обезчестить или ударить и побить дерзнулъ, такова преступника за неслушаніе арестомъ, а за безчестіе и бой платежемъ удвое противъ званія въ томъ обидимого; не имущаго же чимъ платитъ туремнимъ заключеніемъ или на тѣлѣ наказивать.

7.

Там же
№ 15, 16 и
17 с прибав-
леніемъ

Всякъ же во время пожара, кому бы случилось из дому огнемъ разораемаго какіе вещи взять и от згорѣнія освободить, долженъ тому чіи оные суть в цѣлости возвратит или в невѣдомости, которого бѣ хозяина тѣ вещи были, на ратушу объявить, когда же бы кто под образомъ гашенія пожара или под видъ помоществованія такіе вещи виносилъ и при собѣ оныа укриваа, не отдалъ тому чіи оны суть или на ратуши чрез три дни ихъ не объявилъ и изобличень былъ в томъ правильными доводи, с таковымъ поступать в наказаніи или в казни, какъ с умышленнымъ воромъ, а кто бы тѣ жъ вещи с трудомъ и опасеніемъ своего здорова из пожара витаскалъ и оныхъ не укриваа хозяину в цѣлости отдалъ или за невѣдѣніемъ чіи суть на ратуши объявилъ, тому *от* онога хозяина должно учинитись награжденіе по разсмотрѣнію судовому, сія же должность предлежитъ и всякимъ духовного, шляхетского и воинского званыа градскимъ жителямъ, которыи, что касаетьса до предѣосторожности и в самый случай пожара, къ гашенію онога во всемъ томъ обще с мѣщанами согласуа, всякіе вишеписанные порядки *от* своа стороны содержать и исполнять имѣютъ. [...]

Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. – К., 1997. – С. 58–60; 63; 68–76; 80–100; 452–460.

Середина XVIII ст. – 3 Опису звичаїв за панування Августа III Енджея Кітовича про розміри жалування різним категоріям урядовців та слуг

O ZASŁUGACH, CZYLI ZAPŁACIE

Marszałkowie, koniuszowie i inni oficjyalistowie dworscy rozmaicie u różnych dworów byli płatni, nigdzie jednak więcej nad cztery tysiące ani mniej nad jeden tysiąc złotych, oprócz furazu na konie, barwy i strawnego dla służalców, to tylko u wielkich panów. U pomniejszych zaś dla takich oficjyalistów największa była płaca tysiąc jeden złotych.

Dworzanin respektowy nie brał żadnych zasług prócz furazu na konie i strawnego na jednego człowieka lub dwóch ludzi. Pospolicie takowi dworzanie bywali synowie majątnych obywatelów, oddani do dworu dla poloru i swego czasu dla promocyi do urzędów ziemiańskich tudzież funkcij poselskich, deputackich i skarbowych, jakimi są: superintendencyje i pisarstwa celne bogatych komor; nareszcie dla złapania jakiego starostwa od króla JMci za promocyją pana.

Dworzanin, służący u pana wielkiego [za] złotych na rok 400, musiał mieć: trzy konie i rząd suty z kulbaką, kilka lub kilkanaście par sukien, szablę oprawną, ładownicę blachmalową i zawsze prezentować się strojno i modno, do tego na strawnem lub wichcie skarbowym pacholika albo masztalerza, a czasem oprócz tego służkę jakiego.

Dworzanin podwójny, to jest służący z parą koni i człkiem, u pana miernego brał zasług na rok dwieście złotych, był obowiązany mieć porządki też same co pierwszy, choć nie tak sute.

Dworski służący u szlachcica urzędnika pojedynczo, to jest na jednym koniu, brał najwięcej półtara, najmniej sto złotych, miał dobrego mierzyna, kulbakę od rzemienia, na czas rządzik czerkieski, sukien parę jedne i drugą i inne mniejsze porządeczki, szablę czarną – to jest w żelaznej oprawie – lub też ze srebrnym kapturkiem.

Przyjmując do służby bądź dworzanina, bądź dworskiego, każdy pan uważał najprzód kształt osoby, potem porządki, z których sądzono o statku; przymiotów doświadczano w czasie służby. Kogo natura udarowała urodą, kształtem i miną dobrą, choć bez talentów, które zwyczajnie na wierszchu nie siedał, ten prędko wszędzie, gdzie się udał, znajdował służbę. Jeżeli zaś nie miał lepszej zalety, tylko urodę i minę, niewiele estymowany, przesłużywszy rok, przenosił się od dworu do dworu. Talenita dworzanina były: roztropność, obyczajność; co do przystojności: zręczność w wykonywaniu rozkazów pańskich i umiejętność robienia dobrze szablą, gdzie tej bądź w interesie pańskim, bądź w swoim zażyć potrzeba było.

Panowie przeto tak utalentowanym dworzanom nadgradzali podarunkami małe zasługi wyżej wyrażone, dając w rekompensę i w miarę przysługi konia gołego, konia z rzędem i z siąjdzeniem, karabelę ze skarbcu oprawną w srebro, pas, czapkę, parę sukien, parę pistoletów, fuzyją lub inny fant jaki.

Oprócz zaś takowych podarunków przypadkowych były insze, pospolite dla wszystkich, w dzień imienin pańskich, a te były czasem z skarbcu pańskiego, czasem z garderoby, czasem z kieszeni i nie przenosiły dziesiątka czerwonych złotych, która

kwota była najwyższa i tylko u wielkich panów, mniejsi panowie imieniny swoje wywyżywali mniejszą, na czas trunkiem obficie nad zwyczajną porcją dodanym, wieczerzą i tańcami, którymi się i sami ucieszyli.

Pokojowi u niektórych panów znaczyli jedno co chłopcy, chodzili w barwie, tę mieli dwoistą: od powszedniego dnia i od święta. W kalwakacie przed karetą w publicznej paradzie nie asystowali panu, tylko w drodze, i nie wszyscy, tylko naznaczeni, chyba że pan ruszał się z całym dworem; służyli do stołu z talerzem i do butelki z tacą, po społu z lokajami i inną liberyją. Należeli do jurysdykcyi marszałka, który miał moc za każde przewinienie skarać ich plagami, położywszy na kobiercu, dla różnicy od liberyi prostej kondycyi, która odbierała takowąż karę rozciągnięta na gołej podłodze. Młodych chłopców i pokojowców za najmniejszą rzecz karano plagami: za słowo w dyskurs pański wmieszane, za odpowiedź albo milczenie niewczesne, za nieochędnostwo kolo siebie, za plamę na sukni, za niewyczesanie czupryny, za nieoberznięcie pazurów, za nieranne wstanie, za drzymainie wieczorne, za złe opasanie się, za grę w karty lub w kości, za skosztowanie trunku panu lub gościowi podawanego, za łakomstwo w jakiej relacyi lub służbie popełnione, zgoła za najmniejszy defekt w obyczajach i manierach, najbardziej zaś za komplementa i umizgi do fartuszka ćwiczone w skórę panów młodych. Marszałek sam był sędzią najwyższym takowych pacjentów i ministrem sprawiedliwości. Czasem też pan, postrzegłszy jakowe wykroczenie, napisał bilet pod pieczęcią do marszałka i posłał go przez winowajcę, który natychmiast porwany na kobierzec, bez wszelkiej justyfikacyi nie pozwolonej ani nie słuchanej, odbierał plągi, biletom naznaczone. Czasem mu i nie powiedziano, za co, aby tym sposobem bardziej się strzegł wszystkiego, czego się strzec był powinien, i żeby takowe utajenie przyczyny w większej młodych ludzi utrzymowało karności.

Po wysłużeniu trzech lat, czyli wybyciu tego twardego nowicyjatu, pan – podczas jakiej gali, publicznie, przy gościach – wyzwoleńca, ubranego już w suknie paradne, niebarwiane, uderzył w gębę, aby pamiętać łaskę pańską, przypasał mu potem szablę do boku, wypił do niego kielich wina i ofiarował mu konia z siadzeniem i drugiego z masztalerzem, który już w tę chwilę czekał na dziedzińcu na swego nowego pana; to było całą zapłatą trzyletnią pokojowego i chłopca.

Jeżeli pan chciał go konserwować u siebie za dworzanina, naznaczał mu marszałek stancyją wygodniejszą, a pan zasługi innym dworzanom równe. Jeżeli, nie chciał go pan mieć w służbie swojej albo on sam nie chciał dłużej służyć, opatrzył go na drogę kilką lub kilkunastą czerwonych złotych i zarekomendował tam, gdzie sobie życzył. Jeżeli zaś nie na pewne, ale przypadkowe wynosił się miejsce, nie dawano mu żadnej rekomendacyi, gdyż pod panowaniem Augusta III listy zaświadczałne, czyli odprawne, dla osób stanu szlacheckiego nie były w zwyczajnym, nawet i pospolitej kondycyi służącym nie dawano *testimoniów*, chyba że odprawujący się wyraźnie o nie prosił, to te dawał marszałek dworu.

Gdzie zaś pokojowi trzymali średni stopień między chłopcami i dworzanami, lam ceremonija wyzwolin odprawiała się przy postępowaniu z chłopca na pokojowego, z tego zaś gradusu idąc na dworzanina nie było żadnej ceremonii, miał tylko podwyższone zasługi i stół odmieniony.

Służba takich pokojowych była: prezentować się na pokojach pańskich dobrze ubranym od rana do wieczora, wyjąwszy obiad i wieczerzą, asystować przed karetą

na koniu lub pieszo panu jadącemu, w której kalwakacie początek czynili pokojowi, dalszy szereg dworzanie, co też i w pieszej asystencji obserwowano. Pokojowi byli używani do listów wożenia, kiedy te nie miały iść na pocztę, ale przez umyślnego, do spraszania gości do pana na jaki festyn lub obiady i kolacje, do interesów mniejszej importaincy jako to: odwiezienia i odprowadzenia podarunku od pana, drugiemu panu ofiarowanego, na przykład klejnotu, fantu drogiego, konia, psa, karety i tym podobnych rzeczy; do takiej usługi zażywali panowie pokojowców zasłużeńszych i miłszych, ponieważ przy takowej okazji oddawający prezent zyskiwał podarunek od pana przyjmującego w fancie jakim lub w pieniądzech. Nareszcie używano pokojowców, a tych śmielszych i sprawniejszych, do wyzywania na pojedynki imieniem pańskim, gdy się pan z panem skłócił i chciał orężem krzywdy pretendowanej dochodzić.

Gdzie zaś nie było takich pokojowych, dworzanie wypisana wyżej kommissa wypełniali. Oprócz zaś tych dworzanie sami należeli do asystowania pani, czyli powodowania ją za rękę, do czego pospolicie bywał jeden wyznaczony i zwał się rękodajny. – Używani także bywali dworzanie za Szyprow do Gdańska ze zbożem i do Królewca, do wołów, koni, owiec, trzody chlewnej i innych produktów czyli towarów krajowych, które panowie z majątności swoich na sprzedaż do różnych miast wysyłali. I to była łaska pańska oraz i sprawności próba. Jeżeli się dobrze popisał, prócz obrywczej, jaką na swoją stronę sprzedający dworzanin od kupca mógł wytargować, potkała go druga od pana i nowy konimis. Jeżeli źle sprawił interes, poszedł w zaniebdanie albo i służbę stracił. Zasłużonych dworzan dobrze panowie promowali do fortuny, puszczać im wsie w dzierżawy niskim kontraktem albo też bez kontraktu, do wiernych rąk, albo dożywociem bez opłaty, albo dobrym ożenieniem. Choć tedy dworzanie małą w samej rzeczy brali płacą, wspierani jednak tymi sposobami od panów, którym służyli, przychodzili do znacznej substaincy i stawali się słusznymi obywatelami, ale za to na sejmikach, na sejmach, na trybunałach musieli żarliwie stawać przy interesach swoich pryneypałów, jakiegokolwiek one były, bądź słuszne, bądź niesłuszne.

Podczas wielkich kompanij dworzanie tak respektowi jako też płatni mieli ten honor, że mogli pójść do tańca nawet i w pierwszą parę, i własni ich panowie nie mieli sobie za ujmę powagi iść za dworzaninem w drugą lub dalszą parę. Gdyby zaś pokojowy średni między dworzaninem i chłopcem na pokojach swego pana lub w gościnie wyrwał się do tańca, natychmiast byłby ze służby odprawiony. Niższy zaś, w jednej z chłopcem randze służący, gdyby się odważył tańcować, choćby w ostatniej parze i tylko z jaką panienką, wzięłby bez wszelkiego pardonu korbaczem na kobiercu. Taka była karność dla młodych. Atoli gdy który umiał gładko tańcować kozaka, mazura lub krakowiaka, rozkazywano takowym popisować się z umiejętnością swoją dla uciechy kompanii. Jakoż było się czemu przypatrzeć, osobliwie gdy młodzian i panna dobrali się oboje, gładko takie sztuki tańczący.

Oprócz zaś tych przypadkowych taneczników chowali panowie, osobliwie z ruskich, niemal każdy Kozaka, który grając na bandurze razem tańcował, dziwne skoki i miotania sobą czyniąc. Nad pospolity zwyczaj, dopiero opisany, muszę zostawić w pamięci dwóch panów, którzy osobliwym sposobem, różnym od wszystkich innych, utrzymowali swoje dwory – dla pokazania różności w geniuszu narodu.

Pierwszym z tych był Teodor książę Czartoryski, biskup poznański; chował on znaczny dwór i żołnierza nadwornego, przy tym wyborną kapelę. Ci wszyscy lokowani

byli w wsi Ciężeniu, przy pałacu wspaniałym z oficynami i ogrodem, rezydencyi biskupów poznańskich. Marszałkowi jego, Cedrowskiemu nazwiskiem, służył ten dwór cały, kuchnia, piwnica i kapela, obowiązana dwa razy w tydzień grać koncerta do stołu dla egzercytacy i tańce zawsze, wiele razy marszałek chciał bądź domowych, bądź gości zabawić tańcem. Dworzanie tak respektowi jako też służący nie mieli żadnej powinności, jak tylko usieść do stołu i najadłszy się bawić, czym się któremu podobało. Zapłata, obroki, piwo, drwa, wszystko to punktualnie każdego od największego do najmniejszego dochodziło; miał w tym ten pan osobliwe jakieś upodobanie żywić ludzi, nie patrząc na nich.

On zaś sam mieszkał w Dolsku, miasteczku siedym mil odległym od Ciężenia, o jednym dworzaninie, który zawiadował ludźmi i końmi, o dwóch lokajach, o dwóch hajdukach, o jednym strzelcu, o jednym kucharzu z kuchtą, o jednym cugu koni. Kiedy chciał dać jaką uroczystość obywatelom przyjaciółom (co się bardzo rzadko trafiało), pisał do marszałka, a ten z taką partyją dworu, jaką chciał mieć pan, przyciągnął do Dolska i po odbytej gali powracał do Ciężenia, w którym wysmienicie sam sobie służył.

Gdy biskup miał być w Warszawie na sejm lub na inną jaką publiczną przydłuższą rezydencyi potrzebującą, na trzy niedziele przed swoim wyjazdem kazał ruszyć dworowi, który traktem prostym z Ciężenia, wygodnie w karetach pańskich paradnych, wolnym krokiem ciągnął do Warszawy, a pan innym traktem, swoim szczupłym ekwipażem, bo tylko jedną kareta i jednym kuchennym wozem, pospiesza rączego albo czasem pędził pocztą. Po wyjeździe pańskim z Warszawy, regularnie dwór jego nie ruszał się prędzej aż we dwie niedziele, biorąc sobie czas do ułożenia się i przygotowania w podróż takim porządkiem, jakim przybył do Warszawy, powracając do Ciężenia. Jeżeli zaś wypadło biskupowi na krótki jaki czas dopaść do Warszawy, obył się swoim lekkim pojazdem i usłużeniem, nie fatygując wielkiego, ciężkiego i rozkosznego dworu.

Drugi był Jerzy Fleming, podskarbi wielki litewski; ten cały dwór swój miał przy sobie i gdy z dóbr jechał do Warszawy, ciągnął z całym dworem albo złączonym, albo też na partyje, jedna po drugiej dzień za dniem następujące, podzielonym. Ale że to był z urodzenia Niemiec, indygena polski, nie lubił Polaków, tylko tyle, ile mu ich lubić interesa kazały. Dla czego, iż mu należało mieć przyjaciół między szlachtą, konserwował za dworzan szlacheckich synów obywatelskich, ujmując sobie tym sposobem szlachtę i czyniąc, popularność. Regestr tych dworzan był u niego wielki, ponieważ ich do stu i więcej liczono. Ale żadnego nie trzymał przy boku swoim; dawszy któremu u siebie służbę, zapisał w regestr dla pamięci, naznaczył pensyją, wicht i furaż dla koni i z takową asygnacją odesłał do którego klucza dóbr swoich. Tam osadzony dworzanin nie miał więcej do czynienia, tylko wypasać siebie i konie swoje oraz handlować nimi. Czasem też używał ich do pomocy swoim gubernatorom, ekonomom i innym oficjalistom w interesach granicznych i jarmarkowych. Kiedy zaś miał jaki interes na sejmik albo na trybunał, albo na sejm, potrzebujący forsy, w ten czas rozpisywał listy do swoich dworzan, aby się do niego tam a tam zjeżdżali. Gdy dworzanin stanął przed nim (ponieważ mało którego znał), pytał się go, kto jest? a gdy mu dworzanin odpowiedział, że jest jego sługa z tej a tej majątności szedł do rejestru, a tam znalazłszy prawdę, odesłał go do marszałka, aby mu dał kwaterę i

wszelką wygodę; po skończonej potrzebie każdy znowu dworzaniin powracał do swego siedliska, z którego przybył.

Przy boku swoim nie miał tylko dwóch Polaków: jednego marszałka, drugiego sekretarza; reszta oficjalistów składała się z Niemców. Marszałka miał Polaka, stosując się do zwyczaju krajowego, który jeszcze dotąd na tym urzędzie poważnym – dla uniknienia nienawiści u szlachty i utajenia ducha, wzmagającego się w Polakach, cudzoziemskiego – nie cierpiał Niemców; sekretarza Polaka dla języka polskiego w pisaniu listów. Z marszałkiem swoim miał kontrakt stołowy, któremu płacił co miesiąc tysiąc czerwonych złotych na wszelką ekspensę kuchenną bądź w domu, bądź na publice. Takim sposobem miał urządzoną i obrachowaną ekspensę stołową i inne wszystkie ordynaryjne wydatki, z których lubo mogło się co okrawać zawiadowcom, ale już nic więcej szarpać szkatuły pańskiej nie mogli, i żeby sami nie szkodowali, pilnie doglądać musieli, aby nic na stronę nie szło, ani się nie marnowało, jak bywało po innych dworach, gdzie takowej ustawy nie znano. Gdyby zaś który oficjalista dla zysku swego nadrabiał szeptem, ujmującym tego, co gdzie należało, straciłby służbę. Ale się taki przykład u Fleminga nie trafiał, bo i w osobach na funkcyje ranych wielką miał Fleming przezorność.

Kitowicz J. Opis obyczajów za panowania Augusta III. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1951. – S. 409–418. Мова польська.

№ 289

1751 р., травня 1. Москва. – Умови найму на службу гетьманом Кирилом Розумовським сілезького купця Іоганна Гіршберґера, “машинних діл майстра” із зазначенням розміру жалування, провіанту, обов’язків

Я, графъ Кирило Григорієвичъ Разумовскии, єя императорскаго величества малороссійскій обоихъ сторонъ Днѣпра и Войскъ Запорожскихъ гетманъ, дѣйствителніи камергеръ, Академіи наукъ президент, лейб гвардіи Ізмайловского полку подполковникъ и разнихъ ординовъ кавалеръ, приняя силезскои націи іноземца машинних дѣлъ майстера Іогана Фридриха Гиршберґера к себѣ в службу на три года на нижеслѣдующих кондиціях:

1

Строить ему, Гиршберґеру, где повелено будетъ, всякія машины и мелници водянія, на которихъ муку и перловую крупу молоть, доски пилить, сукни толчи, всякія камення, к строенію употребляеміе, полировать и точить, бумагу дѣлать и все то, что до оних водяних машинъ и мелницъ касаеться, делать будетъ можно.

2

Денежного жалования опредѣляется ему триста рублевъ на годъ, которое ему получит за первую треть наперед, а впред по прошествий каждой трети.

3

Сверхъ того опредѣляется ему, Гиришберггеру, свободная квартаера, дрова и коляска дорожная с лошадами, ежели онъ для работы будет куди посланъ, а провянту на годъ двадцят четвертей ржи, три четверти пшеницѣ, пять четвертей ячменю, пять четвертей овса, една четверть гороху, крупъ една четверть, грешевой една четверть, пшона одна четверть, овсяной двенадцят четвертей, солоду ячного три пуда, хмелю четири пуда, масла коровного четири пуди, соли три пуда, свечъ салнихъ, живой скотини два быка, дойная корова вовсе, которую при отпуске его взят с него возвратно, два барана, двѣ свини, и пятнадцат вѣдер вина простого, а до Малоросіи и в Москву назадъ безденежной провозъ, такожъ и для его услуженія два мужика и две женщины на моемъ коштѣ и на моемъ содержаніи.

4

Для приказанной ему работи дать ему людеи сколько онъ требовать будетъ, и еще члвка особливого, которому над ними строгое смотреніе имѣть.

5

Ежели же оной Гиришберггеръ по прошествіи того срока дале служит не пожелаетъ или я ево от себе отпущу, то дать ему надлежащюи абшитъ съ пашпортомъ без задержанія.

На копіи присланной подписано тако: по приказу его сіятелства коллежскои советникъ Григорій Тепловъ

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 10949, арк. 13 і зв. Копія з копії. Опубл.: Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. – К., 1993. – № 44. – С. 92–93.

№ 290

1753 р., жовтня 4. Вольний. – Інструкція Вольновської воєводської канцелярії Осипу Пахомову про права та обов'язки сотенного голови

По указу ея імператорскаго величества із Волновскои воєводскои канцелярії города Волновог однодворцу Осипу Ерѣмѣеву сыну Пофомову

Инструкція

Быть тебе Волновского уѣзду в селехъ і деревнях в Каменицкомъ, Люджи, в Катанскои і Верхолюджи сотеннымъ головою і поступать по нежеследующимъ пунктамъ:

1.

Принять тебе у бывшего сотенного головы у Тита Спасенного ннешней новой ревизіи іменныя ведомости і указы по расписному списку и, по приеме,

тотъ росписной списокъ при доношении за своими руками подать в Волновскую воеводскую канцелярию.

2.

По принѣтымъ указамъ и впредъ по полученнымъ чинить непрѣменное исполненіе в немедленномъ времени.

3.

Вышепоказанныхъ селъ и деревень со всехъ написанныхъ по ннѣшней ревизіи по окладу ннѣ на втарую половину і впредъ подушныя денги собираютъ с крайнимъ радениемъ і неусыпнымъ попечениемъ, не запуская в доимку ни единыя копейки, со взысканіемъ с тебя той доимки со штрафомъ. А по взысканіи подушного збору денежную казну в немедленномъ времени присылать за щетомъ щетчика и за надлежащимъ і безопаснымъ конвоемъ, при доношеніи сообщая при томъ именныя ведомости с кого взысканы будутъ в Волновскую воеводскую канцелярию; а мельничными і рибныхъ ловель з денгами высылатъ самихъ владѣльцовъ, а в небытность ихъ – прикащиковъ і старостъ в Волновскую воеводскую канцелярию в указныя сроки непрѣменно і не ожидая для того из Волновской воеводской канцеляріи нарочно посланныхъ. А сверхъ настоящаго подушнаго оклада какъ тебѣ і никому ничего не искать і в тотъ зборъ не вступать под опосениемъ по силѣ указовъ штрафа і жесточайшаго истезанія.

4.

Ежели гдѣ явятца в сотни твои (отъ чего Боже сохрани) моравыя язвы на людехъ, о томъ, гдѣ она покажетца, писать в Волновскую воеводскую канцелярию в самой скорости, а между темъ освидѣтельствовать подлѣнными свидѣтельства і будѣ подлѣнно явитца, тотъ часъ чрезъ нарочнаго репортоватъ і около техъ мѣсть по всемъ дорогамъ і по малымъ стежкамъ поставить крепкія заставы, дабы отнюдь никого проезду і проходу чрезъ тѣ мѣста і изъ нихъ і близъ оныхъ не было; и имѣть при всехъ такихъ караулахъ огни, а в которыхъ домехъ та язва явится, і с техъ домовъ люди вывѣсть во особыя пустыя мѣста далѣе отъ жилья і околѣ ихъ завалить и зарубить лесомъ, дабы оныя никуда не расходились, а пищу и питье приносить и класть в виду отъ нихъ і, не дожидаясь ихъ, темъ здоровымъ людямъ отходить прочъ немедленно і никакого сообщенія с ними не имѣть, чтобъ они сами могли то взять безъ нихъ, в чемъ наиприлежное і радительное со усердиемъ имѣть тебѣ в томъ стараніи под опасениемъ за слабое несмотреніе по силѣ указовъ не инѣ чего, какъ смертныя казни. Такожъ, гдѣ учинитца скоцкой и лошадиной падежъ, то тотъ часъ в техъ мѣстахъ самому осмотрѣть и освидѣтельствовать і по свидѣтельству то мѣсто оставить караулами и ис того мѣста здоровымъ скотомъ не спущать и поступать о томъ какъ указы повелевають непрѣменно, и в Волновскую воеводскую канцелярию тотъ часъ репортовать.

5.

Ежели гдѣ (отъ чего Боже сохрани) учинитца пожаръ, то обыватели для споможения і утушения того пожара были з бочками, с ведрами, с тапорами и

с протчимъ тому подобнымъ орудиемъ, чего ради кому с чемъ на тотъ пожаръ итить росписать по воротамъ, смотря по имуществу, чтоб *от* того обывателемъ не учинилась разорения і убытка і объявить всемъ обывателямъ, чтоб они *от* того імели великое опасение и в летнѣе время на дворахъ своих і на кровлях в кадках воду (і в летнѣе время) избъ и бань не топили, а для варения пищи зделали б печи особыя в *отдаленіи от* жилья. Також в степях, в лесах огня не раскладывали і имѣли б в томъ смотреіне, какъ о томъ указами повелено.

6.

Ежели марширующія чрезъ твою сотню будутъ следовать полки іли команды і учнутъ требовать провианта, фуража, хотя по указу, то онымъ не довать, и с теми указами велеть явитца в Волновской воеводской канцеляріи, а ежели будутъ брать натурою о томъ тебѣ представлять в Волновскую воеводскую канцелярію доношениемъ со обстоятельствомъ. А когда по указомъ потребно будетъ із *однодворцовъ* работниковъ пеших іли с лошадми и онымъ работникамъ давать велено по плакату в летнѣе время с лошадю по десяти, а без лошадеи по пяти копѣекъ на день, а о подводахъ, буде где на ямах, а гдѣ ямовъ нетъ, довать уѣздныя подводы да первыхъ ямовъ, выбирая іс тамошнихъ жители по очереди и за те подводы брать прогонныя денги за каждою лошад зимою по денги, а в лѣтнѣе время по копейки на версту, а за простои свѣрхъ оныхъ прогоновъ брать по вышеписанному, какъ определено, і работникамъ, которыя будутъ с лошадми.

7.

Всемъ обыватѣлѣмъ объявить ея императорскаго величества указомъ і *взят* у них по силе указовъ скаски, не имѣтца л у нихъ бѣглыхъ драгунъ, салдатъ, матрозовъ, рекрутъ, лантмилицъ, такожъ бѣглыхъ же чьихъ помещицкихъ людии крестьянъ і пришлыхъ безъ пашпортовъ, і *взять* те скаски, подать в Волновскую воеводскую канцелярію, і *впред* подовать еженедельно *неотменно*, опасая себя *неотменного* по указомъ штрафа, и буде где явятца чьи люди крестьяне и протчихъ чиновъ безъ пашпортовъ іли хотя и с пашпортами, а в техъ пашпортахъ сроки минули, техъ с теми пашпортами і з женами и з детми *взяв*, присылать же под карауломъ в Волновскую воеводскую канцелярію при доношении. Тако ж где явятца воры и разбоиники, техъ ловить и присылать по тому ж в Волновскую воеводскую канцелярію под крепкимъ карауломъ. Буде же паче чаянія гдѣ *уведаеш* ихъ воровскую *партию*, то к поимке ихъ старатца какъ возможно и для того смотраения выбрать в сотни своей *обещиковъ*, і о томъ в оную Волновскую воеводскую канцелярію *репортовать* и поступать по силе указовъ.

8.

Ежели будетъ кому *от* кого чинитца обиды или разореніи то о недопущеніи да того имѣтъ защищеніе і в поимке противниковъ требовать ко вспоможенію стороннихъ людии *сколко* надлежитъ употреблять, а в случае невозможности требовать *от* стоящихъ лантмилицкого Рылского полку камандъ, і тѣхъ *разаритѣлеи*, лоя, присылатъ *обще* с просителми в Волновскую воеводскую канцелярію,

которым въ ихъ обидахъ по силе ея императорскаго величества указовъ удовольствованы быть имѣють.

9.

Буде кто в сотни твоеи обыватели пожелаютъ куда ехать для своихъ либо какихъ нуждъ или работъ, такимъ для взятыя пашпортовъ велеть являцца в Волновской воеводской канцеляріи, а без пашпортовъ *отнюд* ездить запретить, чего тебѣ в томъ наблюдать.

10.

Ежели гдѣ и у кого явятца или кто приведет лошадеи и протчеи скоть воровской или прибудной и тотъ скоть с теми приводцы присылать в Волновскую воеводскую канцелярію при репортахъ, понеже за необявление того скота многия обыватели впадаютъ в напрасное разорение.

11.

Ежели в блудномъ паденіи кто явитца из женъ, из девокъ і будутъ беременны или родятъ, техъ присылать в Волновскую воеводскую канцелярію под карауломъ обще с теми, на кого из мужеска пола показывать будутъ.

12.

Понеже в губернаторскомъ и воеводскомъ наказѣ в 24-мъ пунктѣ напечатано никакихъ зборовъ і доходовъ собою ни с когѡ не имать і вновъ не накладывать под штрафомъ прежнихъ о томъ указовъ, а понеже в Волновской воеводской канцеляріи небезъизвесно, что прошлыхъ летъ таможенного кабацкого і протчихъ зборовъ верныя зборщики с однодворцовъ незнаема какия поборы накладывали, того ради в сотни своеи смотреть тебѣ накрепко, ежели верныя зборщики или откупщики такия будутъ наклады подворно безъ указу чинить, техъ, изымавъ, приводить в Волновскую воеводскую канцелярію і о томъ во всѣй своеи сотни объявить всемъ обывателемъ, чтобъ они о томъ ведали, і буде какия имъ обиды находятца, техъ б просили в Волновской воеводской канцеляріи, которымъ та обида награждена быть имѣеть.

13.

Тебѣ ж смотреть крепкимъ смотрениемъ, чтобъ в селехъ і деревняхъ і в черкасскихъ слободахъ поселившихся в Волновскомъ уѣздѣ виномъ, медомъ, пивомъ и протчимъ пьянымъ напиткомъ никто не корчемствовалъ і на сторонахъ в слободскихъ полкахъ і нигдѣ покупкою в домъ свои не привозили і онымъ не шинковали, такожъ никто б в незаклеименныя кубы і казаны вина не курили, а буде кто виномъ, медомъ и пивомъ и протчимъ пьянымъ напиткомъ будетъ корчемствовать і кто оноѣ покупать и с стороны привозить будетъ техъ с темъ напиткомъ ловить і приводитъ в Волновскую в[оеводскую] к[анцелярію], такожъ, ежели гдѣ явятца незаклеименныя кубы и козаны, оныхъ с теми кубами и козанами брать и присылать в Волновскую в[оеводскую] к[анцелярію] при репортахъ под крепкимъ карауломъ.

14.

Ежели где партикулярная соль *от* кого будетъ продоватца і хто купит, будетъ тех ловить и приводить с тою солью и кемъ она везена будетъ, с продавцами в Волновскую воеводскую канцелярию *тотчасъ* і смотреть того накрепко, опасая себя за слабое смотрение неотменного по указам штрафа.

15.

Да тебе жъ освидетелствовать, не имѣется ль гдѣ неположенных в оклад мелницъ и протчих заводов, и ежели по свидетельству твоему явитца, то о том с обстоятельством в Волновскую воеводскую канцелярию репортовать, при томъ тех владѣльцовъ присылать в Волновскую канцелярию.

16.

Тебе жъ накрепко смотреть чтоб на учрежденных по силе ея імператорскаго величества указов для предосторожности *от* пожарныхъ случаевъ і поимки зажигателѣи заставах, в слободах, в селех і в деревняхъ, на проездах і по переулкамъ потребнымъ числомъ людьми крепкия караулы, над каторыми почасту неусыпное смотрение имѣть, чтоб на техъ заставахъ всегда безотлучно были і будучи на карауле не спали и зажигателѣи і шетающихся подозритѣльных люди присматривали, і ежели гдѣ усмотреть, оных ловили і *тот* час тебе объявляли, а тебе оных за конвоем присылать в Волновскую канцелярию при репортах. А для осмотру оных карауловъ почасту в ночь ездить тебе самому обще со обещаками и, ежели гдѣ усмотришь на карауле спящего часового, оногo при собрании протчих караулщиковъ, жестоко штрафовать ботожьемъ і протчим потому подобнымъ. Також, где наедишь по улицы іли на дворех непристойные какие блядския сходбищи, крики и драки, оных, кто б ни был, лавить і приводить во оную ж канцелярию і обывателемъ всемъ под жестоким штрафом подтвердить, чтоб по улицам і в домехъ никакого непристойного крику и дракъ не было. На тех же караулах имѣть обыкновенные деревянные трещетки і ежели гдѣ учинятся (*от* чего Боже сохрани) пожарной случаи и другая какая тревога іли присмотренныя воровския и протчия подозрителныя люди лавить [...], не допускать будутъ, тогда какъ в те трещетки, тако усмотря по обстоятельству і в колокала, бить, дабы ту тревогу на других караулах і в домехъ слыша, к тому мѣсту какъ наискорей збежались і помощь всякую чинили. Буде жъ кто с карауловъ і из домовъ на ту тревогу не придетъ, а кто, хотя і приидетъ, до поздо, за то те жестоко штрафованы будутъ по ея імператорскаго величества указомъ. Чего ради о томъ всемъ обывателем объявить с подпискою.

17.

Будучи тебе в сотни свои поступать по вышеписанным пунктам и указомъ во всемъ непременно по присяжной должности, обид і налогъ и разорения никому не чинить и взятковъ никакихъ не имать под апосениемъ неупустительного штрафа і жесточайшего наказания. Ежели ж что в гдрѣственных делах подлежать будетъ таинности, онаго *отнюдь* в партикулярныхъ писмахъ никому не писать, ниже к тому *от* кого *отправленъ*, кроме настоящих реляцеи, а ежели

какое препятствие от кого [то]му или іному будетъ егѡ делу, то писать волно куда [...] кто разсудить, толко упоминая о врученномъ ему делѣ генерално, от чего оному повреждение естъ. Так же, ежели случатся дела посторонниє, таинѣ подлежащиє, а в реляцияхъ к тому от кого отправленъ писать будетъ за каким подозрениемъ невозможно, то волно писать кому в том поверить, а о врученном своем никакъ інакъ толко какъ выше писано под жестокии наказаниємъ по вине предступленіє.

ЦДІАК, ф. 1793, оп. 1, спр. 43, арк. 1–5. Чернетка.

№ 291

1756 р., квітня 29. – “Сказка” про службу кар’єру генерального військового осавула Петра Валкевича

Я, нижеподписавшійся, енералній воисковій асаулъ по високому ордеру его ясневелможности в Генералную воисковую канцелярию далъ сию сказку о службахъ моихъ, з какого году дѣйствително служить началъ и какъ до ннѣ в службахъ находился и нахожусь, а имено:

Вступилъ я в службу (окончивъ полские и латинские школы) еще в 1708 году в полку Стародубовскомъ, яко тамошній жилецъ и из предковъ моихъ родимецъ, когда в томъ полку еще билъ полковникомъ Скоропадскій, бившій потомъ гетманъ. Служил же я поперва в чину значковихъ товарищеи и билъ з гетманомъ гпдномъ Скоропадскимъ на щасливой Полтавской баталѣи 1709 году и опредѣленъ заразъ послѣ того в Генералную войсковую канцелярию канцеляристомъ к дѣламъ, а послѣ и реентомъ той же канцеляріи былъ. И где толко гетманъ гпднъ Скоропадскій в походахъ бивалъ з воиском малороссійскимъ, и когда он же билъ два раза и у двора монаршого в Санкт-Питербурху и в Москвѣ, я всегда билъ и служилъ при немъ неотлучно 1722 году до первихъ числъ юля.

Когда же онъ, гетманъ гпднъ Скоропадскій, тихъ чиселъ умре, а по смерти его присланною високомонаршою грамотою велено править в Малои Россіи наказному гетману, тогда бившому черниговскому полковнику Павлу Полуботку, обще з генералною старшиною, то я продолжалъ службу в Генералной же войсковой канцеляріи в чину том же реентскомъ управления дѣлъ до елекции в гетмани полковника миргородского Апостола 1727 году, а и по елекціи жъ гетмана гпдна Апостола в том же званіи билъ. А когда онъ, гпднъ гетманъ, з таинимъ советникомъ и минѣстромъ, елекцію его производившимъ гпдномъ Наумовимъ, послали избраниє з разнихъ чиновъ в генералную старшину кандидатов, то в томъ числѣ выбрали и мене в чинъ енералного писарства первымъ кандидатомъ, и отправили тие вибори в Государственную коллегию иностраннихъ дѣлъ, того жъ 1727 году в окончаніи на 1728 годъ, при своихъ представленияхъ.

А между тимъ в 1728 году оставилъ я правленіє Енералной войсковой канцеляріи из чину реентства будучи, опредѣленъ въ чинъ бунчуковихъ

товарищѣй, служилъ какъ въ воинскихъ нарядахъ так и в комиссіяхъ разнихъ. Между прочіими и въ 1732 году іюня первыхъ числъ од гетмана и кавалера гпдна Апостола посиланъ былъ по указу до гпдна генерала-аншефа и кавалера фонъ Веизбаха на линѣю к крепости Святой Параскевіи для конференціи о дѣлахъ государевихъ разнихъ, к линѣи касающихся, и о предосторожности од кримскихъ движеній и о нѣкоторихъ предприятияхъ к походу в полку. Того ж 1732-го году септеврия з первыхъ числъ, окончавъ тие дѣла на линѣи отправленъ билъ за Днѣпръ по присланной высокомонаршей грамотѣ од гетмана гпдна Апостола по конференціи з тим же гпдномъ генераломъ Веизбахомъ и билъ обще з гпномъ фон Штофелемъ, что былъ генераль лейтенантъ в розборѣ межи государственной з полскою стороною, начав од Днепра, по реки Тясмику к Чорному лѣсу и далеи ажъ до реки Бога. Когда всѣ російскіе городки, села, деревнѣ, хутори, млины, лѣси и прочіе угодия, поляками через межу захваченніе, по тои комиссіи отискали по прежнему к Россійской державѣ, о чѣмъ и ланкарту, мною сочиненую и рукою моею подписанную, од гетмана гпдна Апостола одосланно в Государственную коллегію иностранныхъ дѣлъ при писменномъ представленіи.

По смерти же гетмана гпдна Апостола за правления в Малой Россіи главнихъ гпдѣ генераловъ присутствовалъ я у дѣлъ членом в Генералномъ судѣ з бригадирами Семеномъ Полозовимъ и княземъ Андреемъ Боратинскимъ и генералнимъ обознимъ Лизогубомъ, а послѣднюю большую комиссію исправлялъ между окончаніемъ войны з турками, в содержаніи триста тысячной казенной сумми, особливо по указу в Глуховъ присланной, на армейскіе эспедиціи опредѣленной.

И такъ дошолъ службою всегдашнѣю до 1739 году во время походу под Хотѣнъ, а в томъ походе, не доходя Белой Церкви, генераль-аншефъ и кавалеръ гпднѣ графъ Румянцов, правившіи тогда Малою Россіею, учинилъ з малороссійскими чинами вибори вновъ на вакансовіе мѣста в генералную старшину, и между прочими избранъ я в чинъ генеральной старшины, в генералніе асаули, а в 1741-м году по томъ вибору конфирмованъ в тотъ чинъ генерального асаулства височайшимъ именнимъ указомъ ея императорскаго величества. В котормъ чину, продолжая мою службу од 1741 году билъ управления Енеральной войсковой канцеляріи членомъ з генераломъ лейтенантомъ и кавалеромъ гпдномъ Бибиковимъ, а по смерти его з другими члени у того ж правления до елекціи ннѣшнего ясневелможного гпдна гетмана и разнихъ ординовъ кавалера сиятелнѣишого графа Кирилла Григорѣевича Разумовского, которого по конфирмаціи в тоѣ достоинство височайшимъ указомъ ея императорскаго величества, опредѣленъ билъ я от его ясневелможности во управление тои же Енеральной войсковой канцеляріи членомъ, а потомъ из правления оног по высокомонаршой грамотѣ ордеромъ его ясневелможности отправлялъ я в Кіевъ на слѣдствіе по секретной комиссіи з гспдномъ генераломъ-аншефомъ и кавалеромъ Леонтиевимъ, которую окончавъ, зново управленія Енеральной войсковой канцеляріи находился дѣйствително. Когда же его ясневелможность прибилъ в Малую Россію, то по ордѣру его ж ясневелможности былъ я в отправленію эспедиціи строенія Батуринского и при томъ окончалъ давную комиссію, од десяти годовъ продолжавшуюся, о наборѣ в военное время во

всей Малои Россіи воловъ и протчого и о заплатѣ за оноє. Между тим же од его ясневелможности вдругое посиланъ билъ в Києвъ по височайшой грамотѣ монаршой к тому ж генералу-аншефу и кавалеру Леонтиеву для учиненія согласно приговора о снятіи лишнихъ заставъ по границы, что и учинено. А з 1752 году при отездѣ его ясневелможности ко двору монаршому опредѣленъ я высокимъ его ж ясневелможности ордеромъ во управленіе Енералного войскового суда и протчими, гдѣ нахожусь и ннѣ, продолжая службу по чину моеѣмъ первимъ членомъ.

И за такіе мои служби, когда по ордеру его ясневелможности, которимъ велено на два вакуючие чины енералнихъ судействъ выбрать кандидатовъ, то избранъ я в генералніе суддѣ в кандидати между первими на первое мѣсто од всѣхъ чинов за подписомъ, какъ од господъ енеральной старшини, такъ и полковниковъ, бунчуковыхъ товарищѣй, полковой старшини и сотниковъ, якие выборы при репортѣ его ясневелможности и поданы.

И тако з начала вступления моего в службу, якъ вище значить, доселѣ чрезъ сорокъ шесть годъ служилъ какъ свято усопшимъ предкамъ ея императорскаго величества, такъ служу и всемилостивѣйшой государынѣ ея императорскому величеству вѣрно без всякого порока з непремѣнностію.

Къ сей сказкѣ подписался генералнии асаулъ Петръ Валкевичъ

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 14037, арк. 63–64 і зв. Оригінал.

№ 292

1756 р., червня 23. Чернігів. – Відомості про власну службу кар'єру полковника чернігівського Івана Божича, надані на вимогу Генеральної військової канцелярії разом з послужними списками полкової старшини

Ордеромъ Генеральной войсковой канцеляріи, полученнимъ в полковой Чернѣговской канцеляріи сего году мая 30 д, велѣно от бунчуковыхъ и войсковыхъ товарищѣй, в полку Чернѣговскомъ житѣлствующих, о которих при ономъ ордерѣ реестръ приложенъ, потребовать писменныхъ сказокъ, хто с нихъ именно, с которого года в службу вступилъ и в какихъ походахъ, комиссіяхъ и дѣлахъ и в какихъ чинахъ должностю службу продолжалъ, и в настоящей чинъ с какихъ званій опредѣленъ, и, собравъ от всѣхъ тѣхъ такови сказки, прислать при репортѣ в Генералную войсковую канцелярію, особливо ж и мнѣ противъ вищеписанного о службахъ в Генералную канцелярію представит во исполненіе. Которого Генеральной войсковой канцеляріи ордера, за опредѣленіемъ полковой Чернѣговской канцеляріи, для взятія по реестру от бунчуковыхъ и войсковыхъ товарищѣй о службахъ ихъ писменныхъ сказокъ, нарочніе значковіе полку Чернѣговского товарищи послани были, и какови и мы нарочними, и от которих бунчуковыхъ и войсковыхъ товарищѣй взяти сказки, оніе всѣ з реестромъ и с показаніемъ в томъ, зачемъ и от кого еще таковихъ сказокъ мѣти нарочними не взято, при семъ в Генералную войсковую канцелярію посылаются.

А при том и о себѣ доношу, что я по смерти отца моего, сербскаго полковника Пантелимона Божича, в високославную Россійскую имперію еще в 1704-м году прошедшого, и во всѣхъ бывшихъ *от* того года походахъ вѣрно всероссійскому престолу служившаго, еще в молодыхъ моихъ лѣтахъ будучи началъ служить, и яко по болшой части находился в Санѣктъ-Пѣтербургѣ, такъ еще 1715 году *от* его императорскаго величества блаженнія и вѣчнославнія памяти государя императора Петра Великаго, самодержца всероссійскаго, с указными нужными дѣлами посланъ былъ в Москву в Сенатскую кантору, а послѣ того в 1719 году *отправленъ* же былъ *от* егѡ императорскаго величества з указами к посланному в томъ году в Цесарію гпдну генералу фон Везбаху, *отколь* возвратившись, с начала учрежденія полку Сербскаго началъ служить в ономъ полку з ранга капитанскаго и былъ въ разнихъ многихъ по полку комисіяхъ. В 1729-м *отправленъ* былъ по инструкціи *от* гспдна генерала-фѣртмаршала и кавалера князь Михаила Михайловича Галицина для описѣ земель, лежащихъ около Тора и Бахмута, в якую комисію такъ и инженерные афицеры яко и команди драгунскія и козацкія в немаломъ числѣ людей для охраненія *от* неприятелей были мнѣ дани, в коей комисіи находился тотъ 1729 и 1730 годѣ. Послѣ ж тѣхъ годовъ обретенъ чрезъ два 1734 и 1735 года в полскомъ походѣ, а *оттоль* возвратясь, былъ же с полкомъ сербскимъ в 1736-м году в кримскомъ походѣ, с коего пришедши того ж года в окончаніи посланъ былъ в Венгрію и Трансилванію для вербованія з тамошняго народа в службу ея императорскаго величества людей, гдѣ в порученномъ дѣлѣ ревностныхъ моихъ с усердіемъ прилагалъ трудовъ. А егда *оттоль* в 1738-м году прибылъ з навербованными людьми в Кіевъ, то и паки з данною мнѣ инструкціею *от* генерала-фелдмаршала Миниха, в силѣ высочайшихъ имяннихъ указовъ состоявшоюся, *отправленъ* былъ в Сѣмьградскую землю для тайныхъ и по тогдашнимъ воинскимъ конюктурамъ весьма нужнѣшихъ дѣлъ, якиѣ дѣла, что велѣно производить весьма з великою осторожностію и содержать в висшемъ секретѣ, для того к сочиненію о томъ репортовъ и цифра мнѣ при той тайной инструкціи дана. По якой комисіи ко мнѣ на имя мое и указы имянніе из високаго ея императорскаго величества кабинета били присилани, между чемъ особливо велѣно ж мнѣ и в службу паки вербовать з тамошняго народа и *отправлять* в Россію, в якихъ важнихъ комисіяхъ такъ до окончанія 1738 году яко и в 1739 году находился и *отправлялъ* порученніе дѣла з найвозможнѣйшимъ тщаніемъ и непоколѣбимою присяжною моею должности вѣрностію. За якоѣ усердіе не толь что в 1738 году пожалованъ маіоромъ, но и вѣщщою многократными ордерами обнадеженъ милостию.

По возвращеніи жъ *оттоль* пожалованъ в томъ же полку полковникомъ и в томъ чину в 1741 году былъ в походѣ лифляндскомъ и во всѣхъ прописанныхъ походахъ, такъ противъ турокъ, яко и противъ шведовъ, в баталѣяхъ себе употреблялъ не щадя и послѣдней капли крове.

За такіе мои вѣрніе и долговременніе службы, какъ скоро милосердіи Бгъ, призрѣвъ свише на Россію милосердимъ окомъ и восхотѣлъ утѣшить *от* нашѣдшей в тогдашнее время печали и горчайшихъ слезъ, возвелъ ея императорское величество на наслѣдній всероссійскій императорскій престолѣ, то того жъ 1741 году ноябрю мця имяннимъ высочайшимъ ея императорскаго величества указомъ велѣно

мнѣ из Виборха прибыть в Санктъ-Пѣтербургъ, и тогда, за прібитіемъ, по высочайшей ея императорскаго величества милости пожалован полковникомъ, а по маломъ времени опредѣленъ в полкъ Нѣжинскій, а послѣ и в Чернѣговскій, и *от* того времени, полковникомъ малороссійскимъ находясь, *отправляя* многіе внутренніе поручаеміе службы да и ннѣ по чину моему дѣла исправно *отправляю*.

Полковникъ чернѣговскіи Иванъ Божичъ

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 14037, арк. 176 і зв., 170 і зв. Оригінал.

№ 293

1758 р., березня 4*. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського сотнику роменському Івану Маркевичу на чин лубенського полкового обозного

Гідамъ генералнимъ малороссиискимъ старшинамъ, полковникамъ, бунчуковимъ товарищамъ, а особливо полковнику лубенскому, старшинѣ, полковимъ сотникамъ з сотенними старшинами і всѣмъ, кому о семъ вѣдат надлежитъ, объявляется

Понеже обознии полковои лубенскіи Иванъ Кулябка по имянному ея императорскаго величества указу пожалованъ в полкъ Лубенскіи полковникомъ, мѣсто же полкового обозничества состоитъ теперъ на вакансѣ, а наша Генеральная воисковая канцелярія, чрезъ присланное к намъ доношение, признаетъ бытъ к тому чину обозничества достойнимъ сотника роменского Івана Маркевича, представляя при томъ о атестатѣ, даномъ ему в прошломъ 1757 годѣ з полковой Лубенской канцеляріи, з засвѣдителействованиемъ долговременнихъ его служебъ, отправленнихъ имъ, сотникомъ, какъ в военнихъ походахъ и другихъ командированіяхъ, такъ і в поручаемыхъ ему *от* полковои Лубенскои канцелярії разнихъ исправленіяхъ, и что онъ при всѣмъ томъ і в управленіи сотенного уряду обходился добропорядочно, ревностно и безподозрительно, за что, какъ висше значитъ по мнѣнію Генералнои воисковои канцелярії, достоинъ того чина обозничества полкового лубенского.

Того ради ми, гетманъ и кавалеръ, по тому нашей Генералнои воисковои канцелярії удостоенію і вѣдая достоинство оного Маркевича к тому чину, данною намъ *от* ея императорскаго величества властію опредѣляемъ его, сотника Иванъ Маркевича, обознимъ полковимъ лубенскимъ и *привест* его *от* нашей Генералнои воисковои канцелярії в томъ чину в верной ея императорскому величеству службѣ к присягѣ предлагаемъ даби генералніе старшина, полковники, бунчуковіе товарищи, а особливо полковникъ лубенскіи, полковая тамошнія старшина, сотники того полку з сотенними старшинами и протчіе

---

* Датовано за датою запису до книги протоколів вихідної кореспонденції Генеральної військової канцелярії.

чини, о таком нашемъ опредѣленіи вѣдая, признавали его, Івана Маркевича, настоящимъ обознимъ полковымъ лубенскимъ. Онъ же, полковои лубенскіи обознии Маркевичъ, командиру своему полковнику лубенскому, что принадлежитъ къ службѣ ея императорскаго величества, долженъ быть послушнимъ и зъ протчими же полковими старшинами поступатъ обходително. А по должности своего чина надъ подчиненными ему артилериискою старшиною и служителями имѣтъ прилѣжное надмотрѣніе, чтобъ они всякъ должность свою исправно отправляли да и артилерию полковую и имѣющуюсь въ сотеннихъ того полку городкахъ зъ ея припаси, зъ вѣдома и наставления гдѣна обозного войскового генералнаго и полковничего, всегда въ какъ наилучшемъ содержатъ состояніи.

Во утверждение сего и сеи унѣверсалъ за подписомъ нашимъ и при печати националнои малороссиискои данъ.

На подлинномъ тако: гетманъ графъ К. Разумовскіи

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 19245, арк. 26 і зв. Копія.

№ 294

1758 р., березня 18*. [Лубни]. – Донесення полковника лубенського Івана Кулябки гетьману Кирилу Розумовському з проханням затвердити проект “національного герба” для виготовлення сотенних корогів Курїнської та Жовнинської сотень, а також для уніфікації корогів “и в других сотнях” з використанням синьо-жовтої кольорової гамми

Ясневелможному високоповелителному гдѣну, гдѣну Малія Россіи обоихъ сторонъ Днепра і Воискъ Запорожскихъ гетману, ея императорскаго величества дѣйствителному камергеру, императорской Санкт-Пѣтербургской академіи наукъ президенту, лейбъ-гвардіи ізмаиловского полку подполковнику и обоихъ російскихъ імператорскихъ ѡрдиновъ святихъ апостола Андрея и Александрѡ Невского, такожъ полского Белого ѡрла и голстинского святія Анни кавалеру, Россійской імперіи графу Кириллу Григориєвичу его сиятелству Разумовскому в Генералную войсковую канцелярію

Покорнѣишее доношеніе

Высокимъ Вашей яснѣ велможности ордеромъ в полковои Лубенской канцеляріи минувшого 1757 году июля 20 д. полученнимъ между протчимъ оной полковой Лубенской канцеляріи знать дано, яко чтобъ на ісправлѣніе в ново ѡтдѣленную в полку Лубенскомъ Курѣнскую сотню сотенной корогви зъ скарбовои канцеляріи пятнадцать рублевъ денег ѡтпущено было. О томъ къ гспдну подскарбію генерал[ному]** посланъ а полковои би канцеляріи [...] [положивъ] гербъ зъ одной [сторони] [...] по усмотрен[...] сотню Жовнинскую [...]

* Датовано за датою надходження.

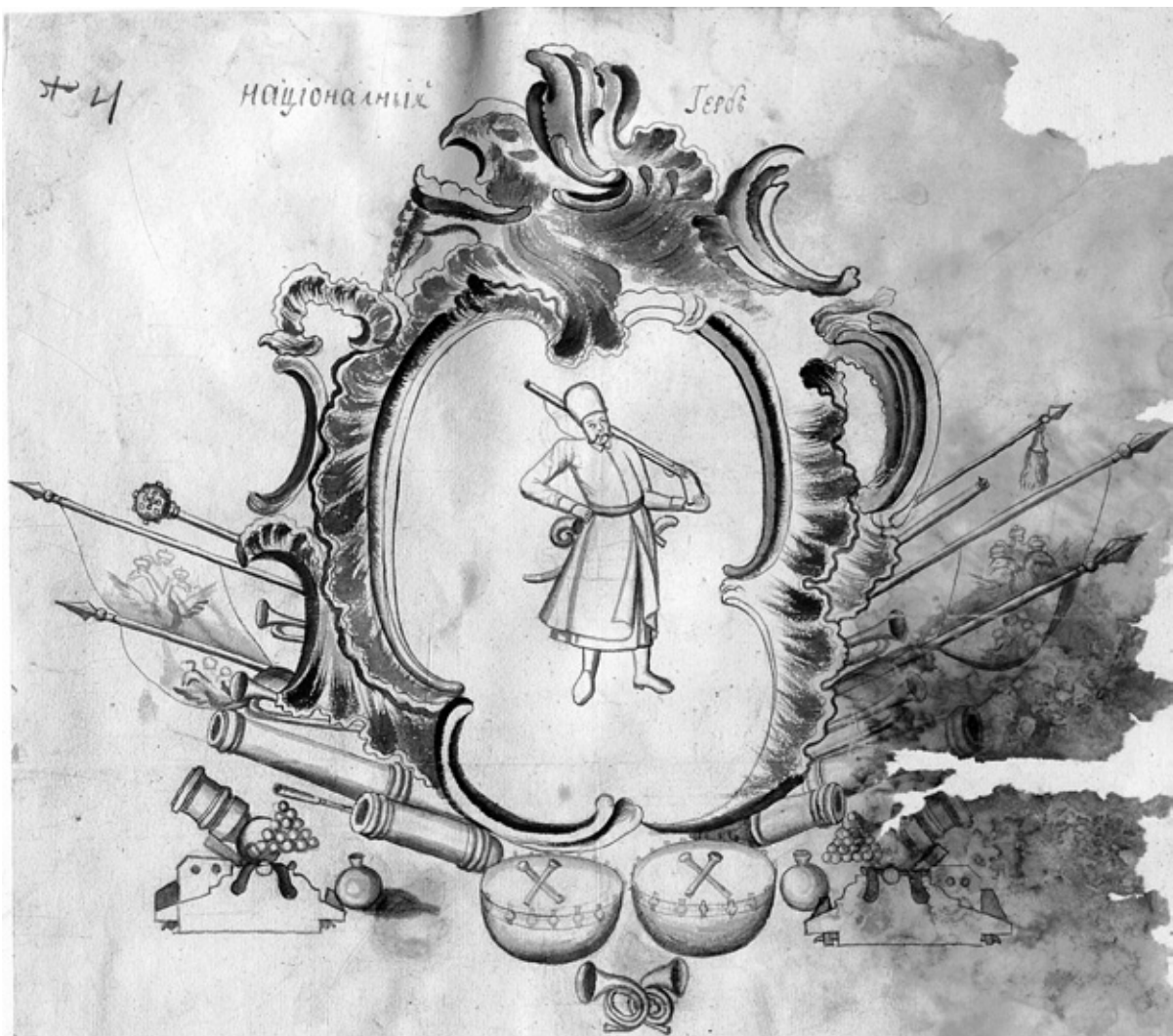
** Тут і далі документ пошкоджено.

74

націоналізм

Герб

На світло Свѣтлої долї Свѣтлої Сторонї Позолоттої Землї Наднаменї
Російскїмъ Цѣсарѣмъ іудїтѣшованѣмъ Прїстѣпїицїмъ Країнїмъ
Дїакономъ оноемъ Іоаннѣмъ іїлїеєвичемъ Полковникѣмъ Армії
Швейцарскої Кавалерїї Свѣтлої Сторонї Цѣсарѣмъ

Полковникъ Суфренскій Іоаннъ Іудїтѣшъ

на сотничество высокимъ [...] должности унѣверсаломъ попросилемъ] и в оную Жовнинскую сотню сотенную корогву *от* полковой Лубенской канцеляріи, в щет же возврату з скарбу войскового дѣнѣгъ, исправить, что полковая канцелярія и исполнить должность имѣеть. Однако, каковимъ образомъ оніе сотенніе знамена полковая канцелярія здѣлать намѣрилась, до високого вашей ясневелможности Генеральной войсковой канцеляріи усмотренія абрисъ при семъ вашей ясневелможности в Генеральную войсковую канцелярію к благоусмотрѣнію она полковая канцелярія прилагаетъ и будет ли оный аппробованъ или инако подѣлать приказано, что б мощно по тому ж и в другихъ сотняхъ одинакие знамена исправить повелительного вашей ясневелможности в резолюцію ордера о томъ и на тѣ знамена в объ, Куренскую и Жовнинскую, сотнѣ отпуску денегъ нижайше просить.

Полковникъ лубенский Иванъ Кулябка
Писар полковыи Андрѣй Стефановъ

[Додаток. Опис прапора із зображенням національного герба]

Національний гербъ

На свѣтло голубой долѣ с правой стороны по золотой землѣ на знамени росписанъ будетъ и витушванъ пристойными красками. Длиною же оное знамя имѣеть быть полтретя аршина шириною какъ у двое полъ выходитъ будетъ.

Полковникъ лубенский Иванъ Кулябка

ЦДІАК, ф. 51, оп. 1, спр. 1825, арк. 1 і зв., 4. Оригінал.

№ 295

1758 р., червня 16*. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Михайлу Андрійовичу Ханенку на чин військового товариша

Гспдамъ генералнимъ малороссийскимъ старшинамъ, полковникамъ, бунчуковимъ товарищамъ, полковимъ старшинамъ, воисковимъ товарищамъ, сотникамъ з сотенными старшинами і кому о семъ вѣдать надлежитъ объявляется

Сего июня 7-д із нашей Генеральной войсковой канцеляріи присланнымъ к намъ доношениемъ представлено въ оную же Генеральную канцелярію Михаило Андреевъ снъ Ханенко поданнымъ доношеніемъ, представляя о службахъ дѣдомъ его, обознимъ полковимъ киевскимъ Федоромъ Ханенкомъ, и *отцемъ* его ж Андреемъ Ханенкомъ перво в званіи воисковихъ канцеляристъ, а посля в числѣ бунчуковихъ товарищеи верно и радително по смерть свою *отправленнихъ* и

---

* Датовано за датою запису до книги протоколів вихідної кореспонденції Генеральної військової канцелярії.

что де і онъ, Михаило Ханенко, пришедши в возрастъ въ 1753-м году с повелѣнія нашего принять былъ в Генералную воисковую канцелярію, а ннѣ де, желая по примѣру предковъ своихъ службу *отправлять* воисковую, просилъ разсмотренія об опредѣленіи его за служби дѣда и отца в число бунчуковыхъ или воисковыхъ товарищей и о даче на то званіе нашего унѣверсала. И понеже де, по усмотренію Генералной воисковой канцелярії, оной Михаило Ханенко за служби предковъ его в званіи, каковомъ из просимого имъ *отправлять* службу воисковую признается способенъ, для того прошено о томъ нашего разсмотренія и мы, гетманъ і кавалеръ, по данной намъ *от* ея императорскаго величества власти, означенного Михаила Ханенка по оному нашей воисковой канцелярії атестату за служби предковъ его опредѣляемъ воисковимъ товарищемъ і симъ нашимъ унѣверсаломъ предлагаемъ, даби гпда генералніе малороссійскіе старшины, полковники, бунчуковіе і воисковіе товарищи, тако ж полковая старшина, сотники і протчіе чини, о такомъ нашемъ опредѣленіи ведая, признавали его, Михаила Ханенка, воисковимъ товарищемъ. Онъ же, воисковой товарищъ Ханенко, в нарядахъ і *отправленияхъ* принадлежащихъ службѣ по примѣру протчихъ воисковыхъ товарищей долженъ состоят в видѣніи нашемъ и нашей Генералной воисковой канцелярії а в верной ея императорскому величеству службѣ в томъ званіи к присяге его, Ханенка, приведено бѣ *от* нашей Генералной канцелярії.

Для чего и сѣи унѣверсалъ за подписаніемъ нашимъ і при нацѣональной малороссииской печати ему, воисковому товаришу Михаилу Ханенку, данъ.

На подлинномъ тако: гетманъ, графъ К. Разумовскіи

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 19245, арк. 145 і зв. Копія.

№ 296

1758 р., серпня 11*. С.-Петербург. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського полковнику і військовій старшині Ніжинського полку про відставку козака Батуринської сотні Василя Гайдукѣ, який служив при дворі гетьмана гайдукѣм, з наданням йому чину значкового товариша

Гідну полковнику нѣжинському, старшинѣ полковой, сотникамъ того полку з сотенними старшинами и кому о сѣмъ вѣдать належитъ обявляється

Козакъ сотнѣ Батуринской Василь Гайдукъ подал намъ доношеніе, которимъ, показуя о продолженномъ имъ при домѣ нашемъ в должности гайдукѣмъ чрезъ восемь годъ службѣ и, что уже болѣе за наступившою старостію служит не может, просилъ об опредѣленіи его в званіе значковыхъ товарищей со уволненіемъ *от* воисковыхъ службѣ нашего разсмотренія, и мы, гетманъ и кавалеръ, по данной намъ *от* ея императорскаго величества власти, видя, что

---

* Датовано за датою запису до книги протоколів вихідної кореспонденції Генеральної військової канцелярії.

онои Гайдук к отправлению впредь службы войсковою по наступившое старости его не состоятеленъ, увольняемъ его *от* всѣхъ службъ с подвижениемъ за прежніе службы звания значкового товариства, вследствие чего симъ нашимъ откровеннымъ ордеромъ предлагаемъ дабы оногo значкового товарища Василя Гайдукa ни в какиѣ службы и командирования не употребляно. Для чего ему і сеи нашъ откровенной ордеръ данъ.

На подлинномъ тако: гетманъ графъ К. Разумовскіи

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 19245, арк. 190 зв. Копія.

№ 297

1758 р., септя 17*. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського військовому товаришу Івану Кулябці на чин бунчукового товарища, виданий на прохання полковника лубенського Івана Кулябки

Гспдамъ генералной малороссійской старшинѣ, полковникамъ, бунчуковимъ товарищамъ, старшинамъ, полковимъ сотникамъ з сотенными старшинами и, кому о семъ вѣдать належить, объявляется

Гспднѣ полковникъ лубенскіи Кулябка за доношениемъ, представляя намъ о долговременныхъ своихъ службахъ, просилъ респектомъ о нихъ об опредѣленіи старшого его сына Івана Кулябку, которой естъ ннѣ в званіи войсковыхъ товарищей, в бунчуковіе товарищѣ и о даче на тотъ чинъ унѣверсала нашего расмотрѣнія и мы, гетманъ і кавалеръ, по данной намъ *от* ея императорскаго величества власти респекту на продолжение онимъ гспдномъ полковникомъ лубенскимъ Кулябкою службы і за усмотренную во ономъ сну его, войсковому товарищу Івану Кулябкѣ, к службѣ ея императорскаго величества годность опредѣляетъ его, Івана Кулябку, бунчуковимъ товарищемъ и симъ нашимъ унѣверсаломъ предлагаетъ, дабы гспда генералніе старшини, полковники, бунчуковіе товарищи, старшина полковая, сотники і протчіе чини о такомъ нашемъ опредѣленіи вѣдая, признавали его, Івана Кулябку, бунчуковимъ товарищемъ. Онъ же, Кулябка, в нарядахъ і отправленияхъ принадлежащихъ службъ по примѣру протчихъ бунчуковыхъ товарищей долженъ состоять в ведѣніи нашемъ и нашеи Генералной войсковою канцеляріи, а в верной ея императорскому величеству службѣ в томъ чину к присязе приведено б его, Кулябку, *от* нашеи Генералной войсковою канцеляріи в Глуховѣ. Во утверждение чего и сей нашъ унѣверсалъ за подписомъ и при националной малороссииской печати данъ.

На подлинномъ тако: гетманъ графъ К. Разумовскіи

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 19245, арк. 204 зв. – 205. Копія.

---

* Датовано за датою запису до книги протоколів вихідної кореспонденції Генеральної військової канцелярії.

1760 р., листопада 1. [Глухів]. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Київській полковій канцелярії про реорганізацію діяльності Генерального військового суду

Ея императорскаго величества Маляя Россіи и обоихъ сторонъ Днѣпра, Войскъ Запорожскихъ гетман, дѣйствителній камергеръ, императорской Санкт-Пѣтербургской академіи наукъ президентъ, лейб-гвардіи Измайловского полку подполковникъ и обоихъ російскихъ императорскихъ ординовъ святыхъ апостола Андрея и Алеѣсандра Невского, такожъ полскаго Бѣлого Орла и олстинского святия Анни кавалеръ Россійской імперіи графъ Кириль Разумовскій

Гдну полковнику кієвскому, жителствующимъ в полку Кієвскомъ бунчуковимъ товарищамъ, полковимъ того полку старшинамъ, сотникамъ, войсковимъ и значковимъ товарищамъ и всѣмъ, кому вѣдат надлежитъ, симъ нашимъ унѣверсаломъ предлагаемъ

Имѣя ми всевисочайше отъ ея императорскаго величества вѣвѣренную намъ в Малой Россіи гетманскую власть, с таковымъ всемилоствивѣйшимъ ея императорскаго величества в пожалованныхъ за собственноручнимъ ея величества подписаніемъ грамотахъ в первой 1749 году декабра 15д о избраніи гетмана, а во второй 1751 году мая 22 на утверждение намъ гетманского достоинства со изволеніемъ, даби малороссійской народъ лучшимъ порядкомъ и совершеннимъ радѣніемъ управляемъ и при своихъ издревле приобрѣтенныхъ волностяхъ и правахъ наилучше охраненъ и содержанъ билъ, обязанна себѣ видимъ, оноѣ височайшее ея императорскаго величества соизволение приводитъ въ надлежащее исполненіе к дѣйствителному сохранению утвержденныхъ Малой Россіи правъ и хотя уже мы нѣкотор[ыхъ]* правъ по судамъ малороссійскимъ распоряженія [...], отъ коихъ каждой [до]волную чувствуетъ ползу [...] яко жъ въ Малой Россіи всѣ для [...] не в такомъ состоятъ распорядки, какъ в [...] узаконенно, а особливо главное в Малой [Россіи] судное мѣсто, названное Генералній судъ [...] по аппеляціямъ отъ нижнихъ судовъ множайш[...] дѣла собираются не в надлежащемъ в сил[у...] основаніи жъ нинѣ состоитъ отъ ч[его] не то [...] доѣ почти того Генералнаго суду [аппе]ляціи умножились, но и между [...] на п[ро]вожденія дѣлъ частиѣ к намъ заходятъ жалобы. По правамъ же книги статута установленно для дѣлъ земскихъ суду земскому, для разбору о всякихъ злочинствахъ и криминалу подлежащихъ дѣлахъ – градскому, да в случаи надобности в разоб[раніи] смѣжныхъ грунтовъ межей – подкоморскому и [...] аппеляція дозволенна прямо в трибунальной судъ отк[...] же в Малой Россіи и несходственно с правами и продо[лжи]телно для судячихся сторонъ введения аппеляціи ибо отъ сотеннаго суда к полковому, а отъ полкового в [Генерал]ній, а из Генералнаго суда в Генералную войсковую канцелярію и к намъ происходятъ аппеляціи во всякомъ предписанномъ мѣстѣ требуется времени на рассмотрениеъ каждого входящего по апѣляціямъ дѣла, чрезъ что обѣ судячией стороны такіѣ дознають трудности и медлѣнія о томъ всякому довольно извѣстно.

* Тут і далі текст пошкоджено.

И сего ради в пресѣчение такихъ излишнѣо происходимихъ нинѣ аппеляцій, а к скорѣйшому доставленію всякому обиженному справедливости, найпаче же в соблюденіе всевисочайше утвержденныхъ Малой Россіи правъ пока и о протчихъ малороссійскихъ судахъ распорядокъ в силѣ правъ учиненъ *будет* нинѣ за нужнѣйше почли ми судъ войсковій Генералній в Малой Россіи учредит на слѣдующемъ поправному узаконенію основани 15 опредѣляемъ нинѣ бит в присудствии в суду войсковомъ Генералномъ двенадцати персонамъ; во первыхъ, двумъ судьямъ генералнимъ, а с ними десяти персонамъ, коихъ десяти *выбирают* ежегодно в полкахъ малороссійскихъ исъ каждого полку по одной персонѣ, и дабы изъ начала слѣдующаго 1761 году в вышшеопредѣленномъ числѣ персонъ в судѣ Генералномъ засѣданіе к разсмотренію и рѣшенію дѣлъ могло начатся. Для того, скоро получа в полку Киѣвскомъ сей нашъ унѣверсалъ назначитъ к собранію в полковой городъ срокъ не далѣе 10 слѣдующаго декабря сего году и на тотъ срокъ *созват* в полковую канцелярію того полку старшинъ полковыхъ, не въ откомандированіи отъ полку состоящихъ, такожъ сотниковъ и значковихъ товарищей, а особливо чрезъ сотенніе уряды *дадутъ знатъ* бунчуковимъ и войсковимъ товарищамъ, в томъ полку жителство і владѣніе свое имѣющимъ, требуя чтобъ они на то жъ означенное время съехали и в полковую канцелярію собрались и за такимъ собраніемъ всѣмъ обще *выбираютъ* изъ бунчуковихъ товарищей или зъ старшинъ полковыхъ, или изъ настоящихъ сотниковъ, жителей своего полку и владѣніе в ономъ имѣющихъ, одного персону для присудств[вія в судѣ] Генералномъ и то избраніе *подпишутъ*, а кто то *выбранъ* *будетъ* к намъ репортоватъ, а тому избранному персонѣ *дадутъ знатъ* писменно, ч[тобъ] онъ, приуготовивъ себе, следовалъ въ Глуховъ и [...] здѣсь слѣдующаго 1761 году в генварѣ мсцѣ начавъ зъ 10 генваря 1761 году [долженъ] безотлучно у того присудствія до будущаго ав[густа] мсця. Впредъ же на другіе года к п[ерв]ому изъ персонъ в полкахъ малороссійскихъ назнач[енныя] время навсегда ежегодно августа мця [первыхъ] чиселъ, чего ради какъ будущаго 1761, та[к] и посл[ѣдующихъ] годовъ *завременно* прежде наступленія августа мсця во всякомъ полку *дадутъ знатъ*, что [...]но до 20 числа августа всѣ того полку виш[у]помянутіе чини, какъ то: бунчуковіе товарищи, старшини полковіе, сотники, войсковіе и значковіе товарищи, имѣющіе в томъ полку свое жителство и владѣніе, съехали сами в полковій городъ и в полковой канцеляріи обще таково жъ избраніе одного персони изъ бунчуковихъ товарищей, или изъ старшинъ полковыхъ, либо сотниковъ для присудствія в Генералномъ войсковомъ судѣ безупустително чинили, и тому избранному персонѣ давали б писменно *знатъ*, чтобъ онъ, приготова себе, следовалъ к битію у присудствія в судѣ Генералномъ и явился к тому конечно не п[оз]нѣе 1 сентября и с котораго времени дол[женъ] *будетъ* у того присудствія в судѣ Генералномъ битъ чрезъ цѣлой годъ безотлучно. Буди жъ би кого изъ виш[у]пол[оженн]ихъ чиновъ к такому избранію въ назначенное время в собраніи не било, то оного избрать затѣмъ, не продолжая тѣмъ чинамъ, кои в собраніи есть учинитъ избраніе и *отправитъ* по виш[у] изображенному и избранной персонѣ не долженъ никакихъ в томъ *отговорокъ* приносить и *от* такова всѣму обществу *нужнаго* дѣла *отказыватся*.

2. В каждомъ малороссійскомъ полку, в томъ числѣ и в Киѣвскомъ, *выбираютъ* к

оному присудствию о[дн]ого персону, к тому [д]остойного и добросовѣстного, права вѣдающаго и владѣніе свое в том полку имѣющаго, из бунчуковых товарищѣи или из старшинъ полковых либо сотников и тому избранному персонѣ бит у вишьпомянутаго въ судѣ Генералном присудствию чрезъ слѣдующій 1761 год до двадцатаго июля безъотлучно, а впредъ погодно выбирая таковым же порядком развѣ би при избраніи и на другой год на того жъ самого персону обще всѣ согласилис и онъ сам к тому приступилъ; оная же битност у присудствия в судѣ Генералном избраннаго персони содержаніи имѣеть бит за знатную войсковую службу.

3. Буде б для какой причины избраніе к тому присудствию персони не совершило или уже избранной за болѣзнию либо смертию прибит не могло к присудствию, в таком случае не дожидаяс неприбавших должны гспда суддѣ генералніе з собравшимис от других полковъ избранними к тому персонам в наступающій 1761 годъ зъ 10-го генваря, а впредъ съ 1-го сентября засѣданіе свое в судѣ Генералном начинат, однако жъ о неполном собраніи докладиват от суда Генералнаго намъ.

4. Ежели б чіе из гспдѣ генералних судей или в[ибраннихъ] от полковъ персонѣ собственное дѣло в суд Г[енералній] пришло к разсмотренію, то оно дѣло [...]судю, чіе оно естъ разсматривано бит [...] протчими всѣми, а тот судя при разсмотр[еніи] его дѣла у засѣданія бит не имѣеть, но в то [...] витти из суда.

5. Кто из суддѣи или писареи полковых [...] билъ би в котором полку для присудствия [в судѣ] Генералном, то до возвращенія его к своему мѣ[сту] оставшиес при полку другіе полков[іе] стар[шины] по разсмотренію вашему, гдна полковника, отпращивать дѣла имѣють; к тому жъ буди б в [судѣ] Генералном случило по аппеляціи такое дѣло, на рѣшеніе котораго в полковом судѣ тот избран[ный] из полку старшина полковій подписался, то уже в судѣ Генералном при разсмотреніи и рѣшеніи того дѣла бит не долженъ, но протчіе всѣ то дѣло разсмотрѣть и рѣшит имѣють.

6. Какъ генералніе суддѣи сверх указной присяги, по которой с пожалования в чинъ приводятся, должны приведенни бит в Генералной войсковой канцеляріи в присудствии генералних старшинъ къ особой присяги по напечатанной в статутѣ трибунальным судям формѣ, такъ и ежегодно избираеміе от полковъ к присудствию в судѣ Генералном за прибитіемъ их к тому присудствию прежде вступленія в оное должны приводими ж бит в суде войсковом Генералном к присяги по той же напечатанной в статутѣ трибунальным судям формѣ в присудствии судей генералних.

[7.] Засѣдатъ и подписиватся на дѣлах в судѣ Генералном мають, во первыхъ, суддѣи генералніе, потомъ избранніе з полковъ персони по старейшенству чиновъ своихъ, а сенътенціи свои по дѣлам ѡбъявлять, начиная ѡт меншого чина, дѣла же слушать и, разсматривая, рѣшит по реестру, чіе прежде вошло в судѣ Генералній, а при разсмотреніи и рѣшѣніи всѣхъ дѣлъ поступат по присяги своей справедливо и не из домислу своего, но токмо из писменного по дѣлу производенія, чинит в силѣ указовъ ея императорскаго величества и

правъ книги статута рѣшенія а когда случилос би при рѣшеніи какова дѣла в сентенцияхъ несогласіе, тогда таковыє имѣють писменно подават свои мнѣнія с ясным показаніемъ каких ради причинъ они с протчими не согласни, которіе и имѣють бит намъ представлени для крайней резолюціи.

8. Понеже сие учрежденіе Генералнаго суда какъ в сохраненіе утвержденных Малой Россіи правъ, такъ послѣдователно и всему малороссійскому обществу к немалой ползѣ в полученіе обиженной сторонѣ справедливой и безъ всякаго продолженія сатисъфакціи, в силѣ вишѣпомянутых височайшихъ грамот опредѣлитель мы за необходимо нужное признали, а особливо, даби происходившіе до сего многіе апелляціи и чрезъ то излишніе затрудненій пресѣчени били, для того за таковымъ учрежденіемъ суда Генералнаго происходит должно таковымъ порядкомъ: когда в ономъ Генералномъ судѣ каково дѣло разсмотренно и всѣми судьями согласно рѣшительной приговоръ учиненъ и подписанъ будетъ, то за объявленіемъ о томъ истцу и отвѣтчику, ежели обѣ стороны довольни будутъ, чинитъ исполненіе в силѣ правъ, не докладывая [намъ, если] же которая сторона объявитъ себя по [выслушаніи] приговора недоволенной в такомъ случаи, не до[пуская эѣ]куціи судѣ Генералній имѣеть представитъ намъ с объясненіемъ дѣла краткимъ эѣтрактомъ для крайней и скорѣ[ише] ре[золюціи], и таковымъ порядкомъ в ономъ Генерал[номъ суде] всѣ дѣла по апелляціямъ изъ нижнихъ судовъ [рѣшеніе] и еще нерѣшеніе и впредь входящіе и какіе отъ насъ к произвожденію и рѣшенію в судѣ Генералномъ уже [опреде]ленни и впредь по какой надобности опредѣ[лятся]. За собраніемъ к присутствію избраннихъ к тому от полковъ малороссійскихъ персонъ и вступленіемъ в оное [присут]ствіе с начала слѣдующаго 1761 году происходитъ должни, а по колодничимъ дѣламъ поступать [в судѣ] Генералномъ какъ и до сего происходило.

9. Протчое что еще нужное и полезное к порядочному и безъостановочному за собраніемъ такова Генералнаго суда происхожденію дѣлъ усмотренно будетъ, [о томъ] отъ оного Генералнаго суда з мнѣніемъ за подписомъ всѣхъ будущихъ в засѣданіи представитъ к намъ [на а]пробацію.

Вамъ же о всемъ вишѣизображенномъ для знанія и во всемъ полку Кіевскомъ публикованія и к надлежащему исполненію симъ унѣверсаломъ нашимъ предлагаемъ, о полученіи котораго з симъ же нарочнимъ имѣте к намъ репортоват; в судъ же войсковой Генералній и в протчіе малороссійскіе полки таковы жъ унѣверсали наши послани.

В подлѣнномъ тако: гетманъ графъ К. Разумовскій

ЦДІАК, ф. 51, оп. 1, спр. 2099, арк. 1–4. Засвідчена копія.

1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Атестат до відставки за віком і хворобами молодшого полкового осавула Острогозького полку Миколи Буткова, який служив канцеляристом, з наданням у відставці судейського чину

Атестатъ

Слободского Острогожского полку полковая и сотенная старшина свидѣтельствуемъ, что того ж полку младшей полковой есаул Никита Бутковъ служитъ съ [1]719 году и, будучи канцелярским писарем, былъ въ [1]722 для писма в переписи всякаго чина людей при генералу Мякинину, въ [1]726-м – при капитану Стремилкову, въ [1]728-м – у набору в Дербенской поход по полку Острогожскомъ козаковъ, въ [1]732-м году определенъ полковою канцеляриею канцеляристом и в том году находился при переписи маеора Хрущова малоросіянъ, въ [1]736-м, [1]738-м і [1]739-м – во исправленіи всехъ воінскихъ обрядовъ і висилки в Крымские походи козаковъ и ихъ сродъственниковъ, въ [1]741-м по указу Министерской канцелярии пожалован в младшіе полковіе писари, въ [1]744-м – при Генеральной ревизии ведомства гпдна генерала Шипова, въ [1]758-м его високографскимъ сиятельствомъ гпдномъ генерал-фелтмаршалом, сенаторомъ и разнихъ ординовъ кавалеромъ Александръ Борисовичемъ Бутурлинимъ произведенъ старшимъ полковимъ писаремъ, въ [1]759-м году марта 22 – его жъ високографскимъ сиятельствомъ в младшіе полковіе есаули, а въ [1]760-м находился у произвожденія надъ бывшими въ [1]759-м году у пятисотной командѣ другихъ полковъ старшинами, кто в заготовленіи сена способное время пропустил, следствия.

Но за крайнею его старостию, и дряхлостию, и за неисцелною ножною хромотою, отъ чего в тяжкихъ болезняхъ болѣе службы продолжают не в состояннн, что всѣми заподленно вѣдоемъ, і, особливо, въ [1]761 году в бытность гпна генерал-лейтнанта князь Константина Антиоховича Кантемира для смотру полку Острогожского полковимъ есауломъ Кондратовимъ свидѣтелствованъ і явился объявленною хромотою и другими болезнями такъ страждетъ, что на велику мочь можетъ на костеляхъ перейти и избу, і за темъ к службѣ вовсе не надеженъ; для того в объявленномъ [1]761 году атестованъ к отставкѣ с показаніемъ, что он, Бутковъ, за помянутіе долговременные ево верные службы и безпорочные труды достоин при отставкѣ награжденія судейскаго чина, которой атестатъ по командѣ представлень, і ннѣ к той же ево, Буткова, отставкѣ атестуемъ.

Августа 17 дня 1762 году.

В подлинномъ тако:

Служащей сотникъ Петръ Пушковский

Служащей сотникъ Андрей Головинской

Служащей сотникъ Дорофей Павлинской

Состоящей в службѣ сотникъ Василий Синелников

Состоящей в службѣ сотникъ Адриан Жидковъ

Состоящей в службѣ жъ сотникъ Левъ Сиверской

Состоящей в службѣ жъ сотникъ Дмитрий Голодолинский

Состоящей в службѣ сотникъ Михайла Косенков

Служащей сотникъ Іванъ Урсул
Служащей при Бѣрючанской сотни прапорщикъ і сотникъ Іван Моска-
ленковъ

Действително служащей сотникъ Савва Рахмин
Действително служащей сотникъ Гаврила Вѣнецкий
Служащей сотникъ Андрей Тевяшовъ
Дѣйствително служащей сотникъ Іванъ Лисаневичъ
Служащей сотникъ Адриан Подколзинъ
Служащей сотникъ Яким Емановъ
Служащей полковой писаръ Ѳедоръ Тимошенко
Ротмистръ Николай Астафѣев, действително служащей
Состоящей въ службе судя Федоръ Татарчуковъ
Служащей полковой обозний Іванъ Голубинъ

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 23. – С. 70–71.

№ 300

1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список полкової старшини й підпрапорних Острогозького полку, атестованих на вищі уряди

Списокъ атестованнымъ Острогожского полку на порожные ваканціи к прозвозждению 1762 году августа 17 дня

Чинъ и фамилия	С которого году [...] в службу вступили и какую продолжали	На какие именно ваканціи атестовани
Старший полковой писаръ Иван Тимошенко	Зъ [1]741 генваря съ 1, а в нынешнемъ чину – [1]759 году марта съ 22 числа и билъ у исправления пыменных дел зъ [1]745 при бившей Генеральной ревизіи чрезъ четыре года, зъ [1]751 – при Брегадной канцеляриі пять лѣтъ и в послках за брегадными делами в Москвѣ – пять, в Санк-Петербурге – одинадцать мцовъ, въ [1]757-м – в Прускомъ походе, и в знатных партиях, послках и камандирацях, и августа 19 протывъ неприятеля в действителномъ сраженіи не щадя живота своего, но какъ вѣрному рабу принадлежит, и у провозженія военнопленных поступал добропорядочно и исправно, въ [1]758 – с полкомъ Острогожским на	По усердной его службе и исправности атестован въ [1]761 году в младшие полковые есаулы на место атестованного за старостию, дряхлостию и неисцѣлною хромотою в отсътавку младшего есаула Никиты Буткова, которой атесътать по команде представлен и нине паки учынен.

Чинъ и фамилия	С которого году [...] в службу вступили и какую продолжали	На какие именно ваканциї атестовани
	кримской степѣ у закрытыя украинскихъ городовъ, въ [1]760-м году в силѣ Правительствующаго Сената и Белгородской губернской канцеляриї указов находился у сочинения географическихъ известий и службу продолжалъ безпорочно.	
Младший полковой писарь Федор Тимошенковъ	Зѣ [1]737 апреля съ 1, а в настоящемъ чину состоитъ [1]759 году марта зѣ 22, и во время военныхъ с турки ээтрѣ, и после того обретался во многихъ камандирацяхъ и каммисияхъ, и порученные ему разныя интересныя дела исправлялъ с понесениемъ при томъ рачителныхъ ево трудовъ, добропорядочно, и подъ часъ неприятельскаго на Изюмской полкъ нападения билъ противу оногво с темъ полкомъ в отпоре, и службу продолжалъ безпорочно.	По усердной ево службе и исправности рекомендованъ ко вмѣщению на место атестованнаго к производению въ мѣлашше полковие есаули старшаго полковаго писаря Ивана Тимошенкова.
Состоящей в городнической должности ись подпрапорныхъ Матвѣй Лебединской	Зѣ [1]738 году генваря съ 2 – в бившемъ регулярномъ Слободскомъ драгунскомъ полку вахмистромъ и в полку Острогжскомъ подпрапорнымъ вѣрно и добропорядочно, нинѣ жъ несетъ должность полковаго городничего, и бивалъ в разныхъ камандирацяхъ и посылкахъ, и всякие поручаемыя ему дела исправляетъ радетелно и добропорядочно.	По усердной его службе и исправности атестованъ въ [1]758-м и [1]759 годѣхъ в Острогжской полкъ в полковие хорунжие на место атестованнаго в отставку полковаго хорунжаго Андрея Куколевскаго, которому Государственной военной коллегіи бившему на Украинѣ гпдну генерал-аншефу и ковалеру Стрешневу велено и отставку учинить, а на ево место к производению атестоват, для чего и нне к тому производению атестованъ онъ же, Лебединской.

В подлинном подписано тако:
Обозный Иван Голубин
Судя Федоръ Татарчуков
Ротмистръ Николай Остафев
Сотникъ Яким Емановъ
Сотникъ Адриан Подколзин
Сотникъ Гаврила Вѣнецкой
Сотникъ Сава Рахминъ
Прапорщикъ и сотникъ Иван Москаленковъ
Сотник Иванъ Урсулъ
Сотникъ Михайла Косенков
Сотникъ Дмитрей Голодолинской
Сотникъ Левъ Северской
Сотникъ Адриан Жидковъ
Сотникъ Василий Синелников
Сотникъ Дорофей Павлинской
Сотникъ Андрей Головинской
Сотникъ Петръ Пушковской

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 24. – С. 71–73.

№ 301

1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список підпрапорних Острогозького полку, атестованих до відставки

Список: кто именно Острогожского полку подпрапорные и прочие чины назначены к отставки, и сколько кому от роду летъ, в которыхъ годехъ, мцехъ и числехъ во оные чины произведены, и писать умеютъ, и в бытности ихъ в службе кто в походахъ и при какихъ именно акцияхъ былъ, и кто из ныхъ под судомъ были в какихъ штрафахъ, тожъ за какими неспособностями продолжают службы не в состоянїи, и по отставки где именно жить пожелають – значить под симъ. Августа 17 дня 1762 году

[Див. С. 577–578].

Обозный Иванъ Голубинъ
Судя Федор Татарчуковъ
Ротмистръ Николай Остафьев
Полковой писарь Иванъ Тимошенковъ
Полковой писарь Федоръ Тимошенковъ
Сотникъ Якимъ Емановъ
Сотникъ Адрианъ Подколзинъ

Звание чиновъ	Звание именъ	Сколько отъ	В которых годах, мѣсах и числах во онѣ чины произведены	Кто писали умееть или не умееть	В бытность ихъ в службѣ кто в походахъ и при какихъ именно акціяхъ были л	Не был ли кто по ордерамъ в какихъ штрафахъ	За какими болезнми, старостию и другими случая быт не способны (за неимением лекара по свидѣтельству полковыхъ и сотенныхъ старшинъ)	По от- ставке гдѣ имен- но жить пожелаютъ
Иван Ло- фицкой	41	[1]744 сен- тября съ 2	Уме- еть.	Быль неоднократно в Бахмутѣ, в Изюме и в Тору у содержания карауловъ и розъез- довъ, тож и при Бре- гадной слободскихъ полковъ канцеляриі на ординарціи.	Под судом и ни в какихъ штрафахъ и не быль.	За имѣющимися внутреннюю и головоною болѣзнями, и в правой руки, а в левой ногѣ – ломомъ болѣе продолжатъ службы не в состояній и за- темъ въ [1]761-мъ году агесто- ванъ к отставке с показани- емъ, что онъ за долговремен- ные верные и безпорочные ево службы награждения сог- ничаго чина достоинъ, кото- рой агестагъ по командѣ пред- ставленъ и ннѣ такой же учи- нень.	Находит- ся имееть жител- ством при своемъ домѣ в ме- стечке Ко- роче.	
Лаврен- тий Пушка- ревъ	37	[1]745 мая 17	Уме- еть.	Въ [1]746-мъ былъ у высилки недоимки в разныхъ уездах, въ [1]751-мъ – по секрет- нымъ ордерамъ в Зимнемъ походе в Изюме, въ [1]755-мъ – в Бахмутѣ у содержа- нія карауловъ и розъез- довъ, въ [1]760-мъ и [1]761-мъ годахъ – при командующему	Под судом и ни в какихъ штрафахъ и не был.	За приключившеюся внутрен- ною жестокою болѣзнию болѣе конной службы продол- жити не можетъ и за темъ ате- стованъ нне к отставки с на- граждениемъ, что онъ за дол- говременные вѣрные и безо- порочные ево службы согничаго чина достоинъ.	Находит- ся имееть жител- ством при своемъ домѣ в слободе Талахъ.	

Сотникъ Іванъ Лисаневичъ
Сотникъ Андрей Тевяшовъ
Сотникъ Гаврила Вѣнѣцкій
Сотникъ Савва Рахминъ
Прапорщикъ и сотникъ Іванъ Москаленковъ
Прапорщикъ и сотникъ Іванъ Урсулъ
Сотникъ Михайла Косенковъ
Сотникъ Дмитрий Голодолинской
Сотникъ Левъ Сиверской
Сотникъ Адрианъ Жидковъ
Сотникъ Василий Синелниковъ
Сотникъ Дороей Павлинской
Сотникъ Андрей Головинской
Сотникъ Петръ Пушковской

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 20. – С. 60–62.

№ 302

1762 р., жовтня 28. Ізюм. – Екстракт Ізюмської полкової канцелярії про сотників Ізюмського полку, які мають у комплекті полку і понад комплект

До установления о посланки всех слободских [...], в том числе і Изюмского, полковъ о полковниках, полковых і сотенних старшинах и подпрапорных единовременных погодно списковъ порядка сотники счисляемі были в комплекте по старшинству со вступленія в настоящія чини, а моложе оставалис в сверхъ-комплектних.

Въ [1]757 году июля 31 дня при ордерѣ ево свѣтлости гдна генерал-лейтнанта князя Константина Антиоховича Кантемира, коим і оние единовременные списки для порядочного в слободских полках в чини произвождения присилат велено, приложени с присланных к его свѣтлости от его высокографского сиятельства гдна генерала-аншефа, кой ннѣ генерал-фелтмаршал, и ковалера Петра Семеновича Салтикова, а к нему – от его высокопревосходительства гдна генерала-фелтмаршала, сенатора и ковалера Александръ Борисовича Бутурлина с указу Государственной военной колегии с ээтракта, коимі повелено в слободских полках в старшини и в протчие чины произвождение чинит его высокопревосходительству, копии, а каким образом оние списки присилать – форми, іс коих в одной форме между протчим во окончании изображено писат адин за аднимъ по номеру, противъ того есауловъ старшаго и младшаго, и протчих старшин, тож і подпрапорных, о каждом звании особливимы номерамі разбырая по старшинству. Почему при учиненіи въ [1]758 году оногo списка и показани сотники на прописаннимъ порядке по старшинству, кромѣ что сверхъ

комплекта Алезандръ Двигубской да на вакансии переведенной в Острогжской полкъ Иванъ Москаленковъ.

В комплекте щислялис:

Иван Богуславский

Грыгорий Ивановъ син Двигубский

Андрей Кувѣчинский

Степан Кишѣнский

Семень Кишѣнский

Григорий Капустянский

Григорий Михайловъ син Двигубский

Тимофей Тертичникъ

Федоръ Самборский

Герасим Тимошенко

Елисей Лисаневичъ

Кирило Лихопекинъ

Василий Богуславский

Андрей Сумецъ

да правящий сотенною командою прапорщикъ Иванъ Моренковъ, іс коих за отправлениемъ оногo списка Грыгорий Ивановъ син Двигубский и Кирило Лихопекинъ померли, а Степан Кышѣнский атестован в отставку, аднакъ счислялся в комплекте по нинешней год.

[1]759 году іюля 18 дня насланным в ту полковую канцелярию от его свѣтлости ордером между прочимъ велено по разобранію ево свѣтлостію с остающих в Ызюмском полку сверхъкомплектних и вновь произведенних сотниковъ старшинства счислят сверхъкомплектнимі:

Григория Михайлова сына Двигубского

Якова Донца-Захаржевского

Лукияна Совенкова

і Петра Жукова.

Семена Капустянского

Алеѣя Быстрицкого

І чтоб ония, оставшиес за комплектомъ, при первобудущемъ производженіи помещени былі, для того на имѣющие тогда в полку полковые старшинские вакансии ежели із сотниковъ удостоены будутъ, то за темъ и другими убилими на остающие порочжими сотничимя места ко вмещению в опредѣленное время представит тех оставшихся за комплектом, а доколе оние помѣщени не будутъ, до тех поръ других чиновъ никого не атестовать и к производению не представлять, дабы оние сверхъкомплектные за невмещениемъ проживать без службы праздно и тем у служащих действительно старшинства отнѣмать не могли. Буде же до того и когда кому ис подпрапорних и других чиновъ в сотники атестати і учинены, оние отобравъ, содержать при полкових канцеляриях, пока за вмещениемъ сверхъкомплектних всех сотников порожие места для них очиститя могутъ. А иногда, ежели оние атестаты по старшинству и достоинству учинени, представить их к производению і впред полковому камандыру накрепко того смотреть, чтоб в полкъ сверх положенного по штату числа какъ полкових старшин, такъ ѡсобливо сотниковъ не противъ положенного числа козаковъ, тоестъ чтоб при каждом сте не болѣе двух, содержано и к производению ізлишних представлено не было.

І по тому его свѣтлости повелѣнію за причислениемъ вместо показанныхъ убулих двух сотников ис произведенних в Прусском походе – Алезандра Двигубского да Дмитрия Купчинова – объявленни Григорий Двигубской с прочимі сверхъ комплекта при сочиненіи за оной годъ списка і показані, кромѣ что із оних камандовавший тогда Изюмским полкомъ полковникъ Милорадовичъ

приписал в комплектъ Семена Капустянского, а з оного вместо его ісключил в сверхъкомплектъніе Андрея Сумца.

На каковом порядке оние сотникі даже до нынешнего году в списках, комплектные и сверхъ комплекта состоящие, исчисляемі били, кромѣ что в [1]761 году з сверхъ комплекта Захаржевской переведенъ по-прежнему в Сумской полкъ да Григорий Двигубский умре, а в то место прибил вновь произведенной Иулианъ Быковский.

А в указѣ ея императорскаго величества из Государственной военной коллегіи [1]758 ноября *от* 28, а по учиненному в полковой канцелярии – [1]759 годов генваря 12 числѣ между прочим велено написанным в том указѣ слободских полков *отставним* і произведенным покойнымъ гпдом генерал-фелтмаршалом і ковалером Степаном Федоровичемъ Апраѣиным в Прусском походѣ полковым старшинам і сотникам, в коем числе і вишеобъявление полка Ізюмского Александръ Двигубской, Дмитрий Купѣчиновъ да Семен Капустянский, означени битъ в тех чинах, и *отставних* іс полковъ виключить, а произведенних на их места причислить і какъ *отставних*, такъ и произведенних в тех чинах счислять с того времені, какъ они *отставку* и чини получили.

Да въ [1]761 году апреля 18 дня в присланной при ордере гпдна брегадира Банческула [...] полученной ним *от* его свѣтлости, а его свѣтлостію – *от* командующаго до сего Украинским корпусом гпдна генерала-аншефа и ковалера Петра Івановича Стрешнева с указа Государственной военной коллегіи, послѣдовавшего оного ж году генваря *от* 16, копии между прочимъ въ 4-м пункте написано: ежели какия чини при слободских полках сверхъ комплекта *состоят*, то оних по их званиям на будущія вакансии по старшинству поместить, смотря при томъ накрепко, дабы младшій прежде старшего помещенъ не был и в том никто б обид и вперед прошения імет не могъ.

В нынешнем году присланными о вновь произведеннихъ сотниках Марку Соболю да Петру Сребдолскому *от* каманды ордерамі за силу такова ж повелѣнія главнокомандующаго генералѣтета предложено: ѿ Соболя, что он произведен в сотніки и пред младше до сего произведенніи дано ему, Соболю, старшинство, а пред кем именно, того в том ордере не изъяснено і велено его в комплектъ вместить; а Сребдолскому, что и он произведенъ же в сотники, і велено его, Сребдолского, на ваканцію умершаго сотника Григорья Двигубского в комплектъ причислить; тожъ исчисляющихся до сего сверхъ комплекту сотников на ваканциях в комплектъ причислит же, а сверхъ комплекту не счислять и, сверхъ того, сотниковъ Тертичникова и Кишѣнского, что они *состоят* под следствием и *от* команди *отрешені*, как-де і по спискам показывающца, *ис* комплекта виключить і счислять сверхъ комплекту, а егда-де по следствию виновными не окажутца, тогда по усмотрению их способности либо по-прежнему к сотням определени будутъ, или к *отставке* в надлежащее место *отправлени* бытъ имеютъ. По которому повелѣнію оние Соболя и Сребдолской на прописанном основании и в списках комплектными означени, из них Соболю старшинство[!] пред нижеозначенными в том списке моложе его, Соболя, вступлением в службу сотниками дано.

За отправлением же оних, нынешнего году, единовременных списковъ двумя насланными от его свѣтлости в полковую канцелярию ордерами велено ж: первым (сентября 9 числа) – переведенного с Острогожского в Изюмской полкъ сотника Андриана Подколзина причислит въ Изюмском полку в комплектъ; вторым (августа 31 числа) – по содержанию Государственной военной коллегии указу, послѣдовавшего сего году іюля от 16, коим-де повелено в Острогожским полку состоящих сверхъ указного комплекта сотников вместить в комплектъ в те места, кои по представлению Острогожского полку полковника Тевяшова для нихъ назначены, затем же числять сверхкомплектными сотниковъ – под следствием находящаго Канѣвцова да к отставке представленного, коего место заступилъ уже сотникъ Урсуль, Тушккановского; а яко же в Изюмском полку нинѣ сверхкомплектных сотниковъ состоитъ шесть члвкъ, но всель оне такъ, какъ Жуковъ, при командах, неизвестно, для того б к отставке представленного сотника Степана Кишѣнского с комплекта исключить, а вместо ево нинѣ при командѣ Мохчанской находящаго сотника Петра Жукова и протчих того полку сверхкомплектных сотниковъ, кои при тех командах состоятъ, где і пред ними были таковыя сотники, которые не по следствию, нинѣ с полковником Краснокутским производному, от командъ отрѣшені, по другим случаям убыли, всехъ в комплектъ вместить, а затем почитать сверхкомплектными тех, кои на места по следствию с полковником Краснокутским отрешенных определены, равно и сотника Степана Кишѣнского, пока отставку получит, означиват іщущим оной; о чем-де от его свѣтлости к его высокопревосходительству гпдну генерал-аншефу ковалеру и Киевскому генералу-губернатору Івану Федоровичу Глебову представлено.

Изюмского ж полку сотники находятца под следствиемъ: нине числяющийся, какъ і выше значить, по ордеру от команды сверхъ комплекта савинской – Тимофей Тертичниковъ да числяющиеся в комплекте двурѣчанский – Андрей Кувѣчинский, каменский – Герасим Тимошенко, сватолуцкий – Семен Кишѣнский. Оними командами правятъ сотники: Савинскою – сверхкомплектный Иулиян Быковский, Двуречанскою – вмещенной в комплектъ Петръ Сребдолской, Каменскою – переведенной з Острогожского полку Андриан Подколзин, при Сватолуцкой же у правления находятца подпрапорной Іванъ Лещенковъ. И понеже, какъ выше значит, что одинъ толко комплектной сотникъ – при томъ местечке, где сотникъ под слѣдствиемъ состоит, то хотя во исполнение оного его свѣтлости ордера и исключит с комплекта означенного сотника Сребдолского, точию и Жукову в комплекте бить не слѣдственно, ибо старшие его могутъ остатца за комплектом; особливо же и вишепрописанние Государственной военной коллегіи [1]761 году генваря от 16 указом, какъ і выше значить, повелѣваецца на будущия вакансии по старшинству поместить, смотря при томъ накрепко, дабы младшей прежде старшего помещень не бил и в томъ никто б обыды і вперед прошения імет не могъ, к тому ж и о состоящих под следствиями старшинах определением командующаго до сего Украинскимъ корпусом гпдна генерала-аншефа и ковалера Петра Івановича Стрешнева до окончания и разсмотрения о них следственных дель, хотя імъ команды и не препоручено, но на место их к производению атестовать никого не велено.

Да в указѣ его імператорскаго величества блаженный и вечной славы достойныя памяти государя імператора Петра Второго 1728 году февраля 26 дня написано: его імператорскою[!] величества действительным тайным советникам, которые присудствуютъ в Верховном Тайном Совѣтѣ, темъ пред полными генералами *имеет*[!] первенство по жизнь свою, а *протчим* действительным тайным советникам *имет* место к пресѣданію с генерали польными по старшинству, також *ї* всем какъ воинским сухопутным и морским, такъ штатским и придворным чинам, кто с кемъ в адномъ класѣ обрѣтаютца, тем между собою места *ї* предѣданіе *имѣтъ* по примеру других государствъ по старшинству со времени вступления каждого в чинъ, *ї* о томъ публиковать, дабы все верные подданние, обрѣтающіес в службѣ его величества, о томъ ведали и поступали по оному указу (дан в Верховномъ Тайномъ Совѣтѣ).

ї в сходство прописанных Государственной военной коллегіи указовъ и генералтетских повѣлений, а особливо оногo его імператорскаго величества указов, к тому ж, какъ-то оно *ї* до установления еще единовременных списковъ бывало, по мнѣнію Изюмской полковой канцелярии, следственно быт Изюмско-го полку сотникам в комплекте по старшинству вступления в настоящей чин, в коемъ числѣ адин толко *имѣет* быт состоящий при правлении Каменской команды, которой сотникъ *отрешен* и состоитъ под слѣдствием, Подколзинъ, а *протчие* оставатца *имѣють* за комплектом, а кто *именно* и когда в службу вступил, и в настоящемъ чинѣ состоятъ, *ї* какими местами камандуютъ, явствуетъ подъ симъ.

В комплекте состоят должны	Время вступления в службу	В настоящемъ чинѣ	Камандуетъ местами
1. Тимафей Тертичниковъ	[1]710 году марта зъ 10 числа	[1]730 году августа зъ 18 числа	Камандовал местечком Савинцами и ннѣ состоит под следствием <i>ї</i> в отрешении <i>от</i> команды.
2. Андрей Кувѣчинский	[1]724 году генваря зъ 1 числа	[1]737 году марта зъ 23 числа	Камандовал местечком Двурѣчною, Олховаткою и Козинкою, нинѣ состоит под слѣдствиемъ и в отрешении <i>от</i> команды.
3. Федор Самборский	[1]712 году июля зъ 24 числа	[1]737 году апреля съ 11 числа	Камандует местечком Цариборисовом и Радковкою.
4. Герасим Тимошенковъ	[1]729 году генваря съ 1 числа	[1]740 году ноября зъ 7 числа	Камандовал местечком Каменкою, селами Тополями и Дволучною и Волуйскою командою, нинѣ состоит под следствием <i>ї</i> в отрешении <i>от</i> команды.

5. Елисей Лисаневичъ	[1]739 году марта зъ 3 числа	[1]741 году генваря зъ 18 числа	Каманъдуетъ местечком Болаклиею.
6. Андриян Подколзинъ	[1]728 году генваря зъ 10 числа	[1]746 году октября съ 1 числа	Камандует за отрѣшенним состоящаго под следствием сотника Тимошенкова Каменскою командою.
7. Семен Кишѣнский	[1]741 году февраля зъ 19 числа	[1]748 году сентября зъ 12 числа	Камандовал местечкомъ Сватовою Лучкою, селамы Кабанемъ ꙗ Моховаткою, нинѣ состоит под следствіем ꙗ в отрѣшеніи от команды.
8. Георгий Капустянский	[1]741 году марта зъ 21 числа	[1]752 году майя съ 13 числа	Камандует в местечке Печенегах половинною командою.
9. Ёван[!] Богуславский	[1]739 году генваря зъ 10 числа	[1]752 году сентября съ 24 [?] числа	Камандуетъ месѣтечками Лиманом и Бишкѣнем.
10. Алезандръ Двигубской	[1]739 году апреля съ 15 числа	[1]757 году марта зъ 9 числа	Камандует местечком Геневою и селомъ Шелудковкою.
11. Дмитрий Купчиновъ	[1]738 году генваря зъ 10 числа	[1]757 году ѳюня зъ 26 числа	Камандуетъ городом Изюмом, селамі Левковкою, Спеваковкою и Спеваковскими заводами.
12. Семен Капустянский	[1]751 году зъ 15 числа	[1]757 году сентября зъ 22 числа	Камандуетъ местечком Ямполем.
13. Андрей Сумецъ	[1]733 году зъ 8 числа	[1]757 году декабря зъ 31 числа	Камандуетъ местечком Андреевскою.
14. Правящий сотенною командою прапорщикъ Ёванъ Моренковъ	[1]737 году марта зъ 30 числа	В прапорничемъ чину – [1]740 году генваря зъ 19, а при нинешней должности – [1]753 году марта съ 24 числа	Камандуетъ в местечке Печенегах половинною командою.

Сверхъ комплекта 1. Степанъ Кишѣнской	[1]726 году майя зъ 16 числа	[1]740 году ноябрю зъ 10 числа	Камандоваль местечком Мохначем и Малиновою, а въ [1]758 году по поданной от него челобитной представлень к отставки, токмо указу не получено.
2. Лукиянь Сovenковъ	[1]739 году генваря зъ 1 числа	[1]758 году априля зъ 28 числа	Камандует местечком Торомъ, Мойками и селом Райгородским.
3. Алеѣй Бистрицкий	[1]739 году марта зъ 9 числа	[1]759 году марта зъ 22 числа	Камандует местечками Горховаткою і Сенковим.
4. Петръ Жуковъ	[1]751 году генваря зъ 30 числа	[1]759 году марта зъ 22 числа	Камандуетъ за представлением к отставки сотника Степана Кишѣнского местечками Мохначем і Малиновою.
5. Иулиян Быковский	[1]755 году октябрю зъ 5 числа	[1]761 году февраля зъ 23 числа	Камандует за отрѣшением состоящаго под следствием сотника Терѣтичникова местечкомъ Савинцами.
6. Марко Соболь	[1]735 году сентября зъ 8 числа	[1]762 году майя зъ 25 числа	Камандуетъ местечкомъ Купенкою і селом Пристенем.
7. Петръ Сребдолский	[1]745 году сентября съ 24 числа	[1]762 году марта зъ 28 числа	Камандуетъ за отрѣшениемъ состоящаго под следствием сотника Кувѣчинского Двурѣчанскою командою.

Аднака оное все прописанное више предается на разъсмотрение главной каманды.

В подлинним тако: Полковой обозний Василий Боярский,
Полковой судья Семен Любашевский,
Полковой писарь Яковъ Таранухинъ,
Канцелярист Андрей Сумецъ.

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 60. – С. 137–142.

1762 р. Суми. – Список старшини, підпрапорних і канцеляристів Сумського полку

Списокъ слободского Сумского полку о полковнику, полковой и сотенной старшинѣ, тожъ подпрапорнымъ і канцеляристамъ: кто с которого году, мца и числа в службу вступили, і действительно состоятъ в настоящих чинах, кто в штрафах і пороках былъ, і к повишению достоинъ, и кто недостоинъ, и за какими пороками. 1762 году

[Див. С. 587–593].

В подлинномъ подписано тако:

Полковникъ Романъ Романовъ
Полковой обозной Тимофей Красовский
Полковой судя Алеѣѣй Савичъ
Ротмистръ Михайла Донецъ-Захаржевский
Порутчикъ Павелъ Свѣтайловъ
Полковой хорунжий Ігнатъ Митюринъ
Порутчикъ Яковъ Перепелкинъ
Полковой писарь Михаила Варатановский
Полковой писарь Романъ Косовцовъ
Сотникъ Федоръ Алферовъ
Сотникъ Іванъ Красовский
Сотникъ Куколь-Яснополский
Сотникъ Кандратъ фон Филерсъ
Сотникъ Федоръ Алферовъ
Сотникъ Василий Кондратевъ
Сотникъ Семень Савичъ
Сотникъ Иванъ Масловъ
Сотникъ Степанъ Селеховский
Сотникъ Василий Богаевский
Сотникъ Василий Ямпольский
Сотникъ Павелъ Штепинъ
Сотникъ Іванъ Кондратевъ
Сотникъ Іванъ Пустовойтовъ
Сотникъ Иванъ Варавкинъ
Сотникъ Яковъ Подольский

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 13. – С. 48–53.

№-ом	Звание чиновъ і именъ	Время вступления в службу Годи, мца и числа	Действительно в настоящих чинах состоятъ Годи, мца и числа	Грамоты и писани умбюи, или кто не умеетъ	Кто в каких штрафах и пороках билъ или нбѣи	Кто к повишенію достоинъ или за чем не-достоин
1	Полковникъ Роман Романовъ	[1]730 марта 30	[1]760 июля 28	Умеютъ.	Не бывалы.	Достойны.
1	Абозной Тимофей Красовскій	[1]725 октября 5	[1]741 июля 19			
1	Судя Алезандръ Парафьевскій	[1]729 генваря 9	В нинѣшнем чине – [1]756, а в комплектъ вмещен [1]760 апреля 16			
1	Старшей есауль Андрей Кандраиевъ	[1]752 марта 17	[1]759 марта 22			
2	В должности младшего есаула сотникъ Иван Подолскій	[1]733 марта 6	В соиничем чине – [1]738 ноября 4, которой въ [1]759-м году сентября 28 дня полковою и сотенною старшиною атестован в младшие есаули и при списках к произвожденію по команде представленъ, токмо о произвожденіи в тои чин резолюціи еще не получено, а к должности есаульской определенъ по ордеру его светлости гпдна генерал-лейтнанта князя Константина Антиоховича Кантемира [1]760 ноября 26 за			

№-ом	Звание чиновъ і імень	Время вступления в службу Годи, мца и числа	Действительно в настоящих чинах состоятъ Годи, мца и числа	Грамоты и писанія умбюи, или кто не умеетъ	Кто в каких штрафах и пороках билъ или нѣи	Кто к повишенію достоинъ или за чем не достоин
1	Ротмистръ Михайла Донецъ-Захаржевскій	[1]752 июня 10	отправлением за [1]760 год единовременных списковъ. [1]757 мая 30			
1	Старшей полковой писарь Романъ Косовцовъ	[1]733 апреля 12	[1]757 мая 30			
2	Младшей полковой писарь Михайла Ватановскій	[1]745 августа 18	[1]757 мая 30			
1	Хорунжий Ігнат Митюринъ	[1]729 мая 1	[1]747 сентября 18	Умбюгъ.	Не бывалы.	Достойны.
	Сотники					
1	Федоръ Алферовъ	[1]730 июня 5	[1]737 декабря 8			
2	Иванъ Красовскій	[1]740 декабря 7	[1]741 июля 19			
3	Иванъ Кукол-Яснополскій	[1]740 марта 28	[1]745 апреля 7			
4	Иванъ Давидов	[1]728 сентября 16	[1]746 августа 18			
5	Кондрат фон Филерсъ	[1]740 августа 8	[1]747 сентября 18			
6	Василій Богаевскій	[1]746 октября 15	[1]747 сентября 18			
7	Федоръ Алферов	[1]732 июля 9	[1]747 сентября 18			

№-ом	Звание чиновъ ѿ имени	Время вступления в службу Годи, мѣа и числа	Действительно в настоящих чинахъ состоятъ Годи, мѣа и числа	Грамоты и писани умбюи, или кто не умеетъ	Кто в какихъ штрафахъ и порокахъ билъ или нѣи	Кто к повишенію достоинъ или за чемъ недостойн
8	Яковъ Канѣвцовъ	[1]734 марта 5	[1]748 апреля 7	Умбюгъ.	Не бывали.	Достойны.
9	Василий Кандратев	[1]744 генваря 26	[1]748 августа 25			
10	Семень Савичъ	[1]749 июля 12	[1]753 апреля 17			
11	Петръ Апостол-Кигичъ	[1]743 октября 6	[1]753 июня 30			
12	Иванъ Масловъ	[1]733 ноября 16	[1]753 октября 22			
13	Степан Селеховский	[1]752 февраля 26	[1]754 декабря 5			
14	Федоръ Куколь-Яснополский	[1]745 генваря 7	[1]755 ноября 27			
15	Василий Ямпольский	[1]747 марта 10	[1]756 мая 30			
16	Павель Штепинъ	[1]747 марта 10	[1]756 октября 28			
17	Петръ Куколь-Яснополский	[1]750 апреля 5	[1]757 июля 18			
18	Іванъ Романовъ	[1]741 мая 11	[1]757 июля 18			
19	Иванъ Пустовойтовъ	[1]750 мая 5	[1]757 ноября 23			
20	Иванъ Кондратев	[1]744 мая 5	[1]758 ноября 28	Умбюгъ.	Не бывали.	Достойны.
21	Иванъ Варавкинъ	[1]748 декабря 15	[1]759 марта 22			
22	Тимофей Стишев-ский	[1]748 апреля 18	[1]759 марта 22			
23	Герасимъ Власовъ-ский	[1]748 июля 8[!]	[1]759 марта 22			

№-ом	Звание чиновъ ѿ имени	Время вступления в службу Годи, мца и числа	Действительно в настоящих чинах состоятъ Годи, мца и числа	Грамоты и писанія умбуютъ, или кто не умеетъ	Кто в какихъ штрафах и пороках билъ или нѣн	Кто к повишенію достоинствъ или за чемъ не достоин
24	Семень Кардашев	[1]746 мая 23	[1]760 ноября 11, в ком-плектѣ вмещен за отпращением на [1]761 годъ единовременныхъ списковъ.			
1	Состоящие при сотенныхъ командахъ поручики Павель Свѣтайлов	[1]735 октября 10	[1]742 июня 1, а к командѣ сотенной определенъ [1]747 сентября 18			
2	Яковъ Перепелкин	[1]758 июля 2	Того жъ году, мца і числа			
1	Подпорные Василій Сонжаровский	[1]735 июня 20	С тѣхъ же годовъ, мцей и чиселъ	Умеютъ.	Не бывалы.	Достойны.
2	Федоръ Яценковъ	[1]740 октября 16				
3	Яковъ Бондаренковъ	[1]740 августа 9				
4	Яковъ Кондратьевъ	[1]742 июля 15				
5	Прокофій Гевличъ	[1]751 января 19				
6	Василій Косовцовъ	[1]752 апреля 9				
7	Федоръ Романовъ	[1]752 июня 12				
8	Иванъ Тимофеевъ синъ Красовский	[1]753 мая 15				
9	Федоръ Донцовъ	[1]753 мая 15		Не умеетъ.		За неуменіемъ

№-ом	Звание чиновъ ѿ имени	Время вступления в службу Годи, мѣ и числа	Действительно в настоящих чинах состоятъ Годи, мѣ и числа	Грамоты и писанія умѣютъ, или кто не умеетъ	Кто в какихъ штрафах и порокахъ билъ или нѣтъ	Кто к повишенію достоинствъ или за чѣмъ недостойнъ
10	Роман Кондратьевъ	[1]753 сентября 18		Умеютъ.		грамоти к повишенію не удостоиваетца.
11	Яковъ Ивановъ синъ Кандратьевъ	[1]753 октября 15				Достойны.
12	Иванъ Ивановъ	[1]754 июня 12				
13	Козма Брахновъ	[1]750 марта 15	[1]755 марта 20	Не умеетъ.		За неумениемъ грамоти к повишенію не удостоивается.
14	Тимофей Бобовниковъ	[1]755 мая 12	С того ж числа	Умеютъ.	Не бывали.	Достойны.
15	Кирило Степановъ	[1]754 октября 2	[1]756 февраля 3			
16	Иванъ Куколь-Яснополский	[1]755 декабря 21	[1]756 мая 12			
17	Данило Парафьевский	[1]755 декабря 21	[1]756 мая 12			
18	Андрей Тимофѣевъ синъ Красовский	[1]756 сентября 30	С того ж числа			

№-ом	Звание чиновъ і именъ	Время вступления в службу Годи, мца и числа	Действительно в настоящих чинах состоятъ Годи, мца и числа	Грамоты и писани умѣютъ, или кто не умеетъ	Кто в какихъ штрафах и порокахъ билъ или нѣтъ	Кто к повишенію достоинъ или за чемъ не достоинъ
19	Григорій Давидовъ	[1]754 сентября 18	[1]756 октября 9			
20	Матвѣй Заводовскій	[1]753 июля 8	[1]757 мая 2			
21	Андрей Федоров синъ Алферов	[1]754 генваря 21	[1]758 апреля 6			
22	Павель Кондратевъ	[1]758 апреля 23	С техъ же годов, мцей и чинсел	Не умеетъ.		За неимением(!) грамоты к повишенію не удостаиваетца.
23	Алеѣй Надаржинскій	[1]758 декабря 31				
24	Демянъ Даценковъ	[1]759 февраля 13				
25	Антонъ Лифинъ	[1]759 марта 16				
26	Антонъ Антоновъ	[1]754 декабря 17	[1]759 марта 17	Умеютъ.		Достойны.
27	Иванъ Иляшенковъ	[1]760 ноября 28	С того ж числа			
28	Василій Канѣвцовъ	[1]760 декабря 18	С техъ же годов, мцей и чинсел	Умеютъ.	Не бывали.	Достойны.
29	Иванъ Пустовойтов	[1]761 марта 27				
30	Данило Штепинъ	[1]761 июня 1				
31	Василій Заикинъ	[1]761 июня 1				
32	Яковъ Калининъ	[1]761 июня 14				

№-ом	Звание чиновъ і именъ	Время вступления в службу Годи, мца и числа	Действително в настоящих чинах состоятъ Годы, мца и числа	Грамоты и писани умбюи, или кто не умеетъ	Кто в каких штрафах и пороках билъ или нѣи	Кто к повишенію достоинъ или за чем не-достоин
33	Иванъ Рубановъ	[1]761 июля 9				
[...]						
34	Василій Давидовъ	[1]761 августа 20				
35	Иванъ Степанов синъ Гевльчъ	[1]762 февраля 27				
36	Романъ Подолский	[1]762 марта 2				
37	Іоакимъ Кардашевъ	[1]762 мая 3				
38	Семенъ Жебуневъ	[1]762 июня 12				
39	Иванъ фон Филерсъ	[1]762 июня 18				
40	Тимофей Надоржин-ский	[1]762 июля 28				
41	Павель Романовъ	[1]762 августа 9				
42	Аледей Романовъ	[1]762 августа 9				
43	Тить Подлѣсний	[1]762 августа 31				
1	Канцеляристы Евстафій Биковцов	[1]730 января 1	[1]744 августа 10	Умеютъ.	Не были.	Достойны.
2	Тимофей Крупниковъ	[1]732 сентября с первых чиселъ[!]	[1]746 июня 17			
3	Семенъ Романенков	[1]736 января 13	[1]746 августа 17			

1763 р., березня 6. Москва. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського Генеральной військовій канцелярії про призначення перекладача канцелярії Семена Дівовича архівариусом з інструкцією про його службові обов'язки

Понеже донинѣ при Генеральной войсковой канцелярії настоящего архивариуса не учреждено, а безъ того, какъ небезвѣстно намъ, дѣла в архивѣ не в надлежащемъ порядкѣ содержатся, от чего в случаѣ нужныхъ виправокъ долговременніе сіскы и затруднѣнія биваютъ, сія же должность для такой архивы, какова естъ при Генеральной войсковой канцелярії, необходимо нужна, и яко опредѣленій прежде отъ нас в Генералную войсковую канцелярію переводчикомъ Семень Дзѣвовичъ при той своей переводческой должности можетъ содержать и должност архивариуса, того ради нинѣ впредь до далшего нашего о семъ разсмотренія опредѣляемъ его, переводчика Семена Здѣвовича, и архивариусомъ при Генеральной канцелярії, и битъ ему в непосредственной командѣ писара генералного, и вслѣдствие того приказываемъ:

1. Ему, Семену Дзѣвовичу, имѣючись в Генеральной войсковой канцелярії и въ архивѣ оной всѣ оригинальніе імяніе и Правителствующаго Сената указы, грамоти, разнихъ званій книги и письменіе дѣла такіе, кои уже суть архивѣ и к сохраненію туда принадлежатъ, кромѣ настояще по Генеральной войсковой канцелярії нинѣ текущихъ и всегдашнихъ виправокъ требующихъ, поручить со обстоятельно всему тому описю и роспискою на оной, для чего такихъ описей здѣлать двѣ, и одну ту опись, по которой онъ, архивариусъ, прийметъ с роспискою, содержать особливо в вѣдомствѣ старшого войскового канцеляриста, а другую такую ж опись долженъ имѣть у себе онъ, архивариусъ, какиѣ ж дѣла суть в оной архивѣ не приведеніе еще в порядок, и тѣмъ нинѣ учинить [опи]сь, каковую теперь возможно, и такожде ему, архивариусу, по той описѣ *отдат* с роспискою.

2. Въ помощь и под команду его, архивариуса, опредѣлить двоухъ надежныхъ канцеляриствъ войскових, которіе во всей должности его, архивариуса, помоществовать ему с наставленія его имѣють.

3. Принятіе въ архиву указы, грамоти, книг[и] і дѣла долженъ онъ, архивариус, содержать в найприлѣжнѣйшемъ береженіи и сохраносты, даби оныѣ никакимъ случаемъ не токмо потеряни, но и малѣйше повреждены или помарани бит не могли, а какиѣ дела нинѣ в архивѣ нерозобрание и в настоящий порядокъ неприведеніе, тие всѣ старатся ему, разобравъ, сложитъ, что к чему принадлежит, и привесть в настоящий порядокъ и, перенумеровавъ по листамъ, внесъть у опись, и такую ж опись податъ в Генералную войсковую канцелярію, да и впредь, какови дѣла, указы, грамоти и прочіе писма будутъ ему в архиву отдавани, оніе принимаютъ також по описѣ с роспискою і содержать по вишеповеленному.

4. Безъ дозволения писара генералного, когда он не в отлучки *от* Генеральной канцелярії, а в отсудствіи его без дозволенія присутствующихъ в нашей Генеральной канцелярії членовъ ник[ому] ничего из порученого ему в архиву ни под какимъ образомъ не токмо оригиналовъ [...]щего либо копіи не даватъ, но ни читатъ и виписиватъ не дозволятъ и словесно [не обя]влятъ под опасеніемъ

за то жесток[ого по у]казам ея императорскаго величес[тва] штрафа і лишения своего звания, въ чемъ его, архивариуса, сверхъ указной присяги обязать присягою особено.

5. Ежели чего выдаче оригинално, либо какой токмо виправки из архиву въ Генералную войсковую канцелярию потребно будетъ, то нѣ по чимъ словеснымъ требованіямъ не давать, но з доклада писару генералному, а в *отлучки* его присутствующихъ в Генералной канцеляріи членовъ долженъ старшій войсковій канцеляристъ писменою справкою *от* него востребовать, и по той справки чего требуется, *отпустить* з архиву с роспискою канцелярскою, а безъ росписокъ *отнюдь* ничего не давать, и о такихъ отпускаемыхъ изъ архиву указахъ, грамотахъ, дѣлахъ и книгахъ и какихъ-либо оригинальныхъ писмахъ имѣтъ ему у себѣ особливою журналъ, при чемъ и росписки содержать. А когда что взятое из архиву обратно в архиву *отдано* будетъ, тогда и росписку канцелярскую возвращать, при чемъ и сего наблюдать, ежели бъ что взятое на время изъ архиву долговременно не было возвращено, то напоминать старшому канцеляристу, чтобъ оригинално взятое в архиву возвращено било безудержно, по учиненіи надобной справки, даби долговременимъ задержаніемъ въ затеряніе не пришло.

6. В должность архивариуса и сіе определяется: даби онъ, имѣя в своихъ рукахъ всѣ указы и грамоты, такожъ все прежніе приговоры, ордери наши и протчіе дѣла, учинилъ би из описей и реестровъ примѣчания, и для скорѣйшихъ, по случаю надобности впредъ справокъ, здѣлалъ би краткія замѣтки или эѣтракти; какиѣ суть указы, грамоты, ордери наши и опредѣленія к одной матеріи служащие, какихъ они годовъ, мсцей и чисель состоялись, даби при случаи востребования изъ архиву о какой матеріи указовъ, грамотъ, ордеровъ нашихъ, либо прежнихъ Генералной канцеляріи приговоровъ могъль онъ безъупустително всѣ до требуемой матеріи служащие указы и другіе писменіе показать и дать справки.

7. В силѣ сего ордера нашего дать ему, архивариусу, о всемъ вишѣ изображеномъ инструкцію, а сверхъ сего, что еще заприлично к должности его предусмотрено будетъ, оноѣ за докладомъ нашимъ *от* писара генералного ему приказываемо бити имѣтъ.

8. Ему, нинешнему архивариусу Дзѣвовичу, сверхъ прежде опредѣленого по званию его переводчискому опредѣляем: в годъ денежнаго жалованя по сту рублевъ, которое получаютъ ему з Скарбу малоросійскаго по третямъ года, считая зъ состоянія сего нашего ордера, и о томъ канцеляріи Скарбу малоросійскаго предложить.

На подлѣномъ тако: Гетманъ графъ К. Разумовскій

Таковъ подлѣнный ордеръ принялъ в [архиву] канцеляристъ Демянъ Петр[ашевич]

С подлиннимъ читаль войсковій канцеляристъ Григорій Троцина

ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 4021, арк. 1а і зв., 11 і зв. Засвідчена копія. Опубл.: Барбарук О. Л., Боряк Г. В. Невідомі документи з історії архівної справи на Україні у XVIII ст. // Архіви України. – 1986. – № 4. – С. 56–58.

№ 305

1763 р., квітня 8. Глухів. – Присяга перекладача Генеральної військової канцелярії Семена Дівовича при призначенні його на посаду архіваріуса

Клятвенное обѣщаніе

Азъ, ныже именованныи, обѣщаюся и кленусь всемогущим Богом, пред святимъ его Евангелиемъ, что за опредѣленіемъ мене по высокому его сіятелства графа яснѣвѣлможного высокоповелителного гспдна гетмана, сенатора, генераль-фелтмаршала и ковалера ордеру къ содержанию Генеральной войсковой канцелярії архиви (въ которой я прынять имѣю, в силѣ данной інструкцій на свои руки всѣ орыгинальніе імянніе и Правителствующего Сената указы, грамоты, разныхъ званій книги и писменніа дѣла по описямъ), безъ дозволенія пысара генералного, когда онъ не въ отлучкѣ от Генералнои канцелярії, а въ отсудствіи его безъ дозволенія прысудствующих в Генеральной канцелярії членовъ, ныкому нѣчего изъ порученного мнѣ в ту архиву ны под какимъ образомъ не токмо орыгиналовъ, ныже с чего-либо копій давать, но ны читать и выписывать и словесно обявлять не буду, подъ опасеніемъ за то жестокого по указам ея императорскаго величества штрафа і лишенія своего званія; и как я пред Богом и судом его страшним в томъ всегда отвѣтъ дать могу, так суще мнѣ Гспдь Бог душевно и тѣлесно да поможет.

В заключеніи же сей моей клятви цѣлую слова и крест Спасителя моего. Аминь.

У сей присягѣ былъ и подписался Генеральной канцелярії переводчик Семен Дзѣвович.

1763 года апреля 8 д[ня]: вышѣпоказаннаго Генеральной войсковой канцелярії переводчика, въ соборной глуховской Сто-Троицкой церкви к присяги приводил и подписался намѣстникъ протопопіи Глуховской Даміян Галяховскій.

Пры сей присягы прысудствовал войсковый канцелярист Осип Глушніевскый 1763 году, апырля 9 д[ня].

ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 4021, арк. 7. Оригінал. Опубл.: Барбарук О. Л., Боряк Г. В. Невідомі документи з історії архівної справи на Україні у XVIII ст. // Архіви України. – 1986. – № 4. – С. 58–59.

№ 306

1764 р., лютий. [Лубни]. – Чолобитна полкової і сотенної старшини та шляхетства Лубенського полку до імператриці Катерини II про встановлення в роді Розумовських спадкового гетьманства

Всепресвѣтлѣйшая державнѣйшая великая государыня императрыца Екатерина Алексѣевна, самодержица всероссійская, государыня всемилостивѣйшая

Бьет челом малороссійского Лубенского полку полковник з полковою старшиною и сотниками и протчими того полку чинами.

Всевишняго промисль, утвердивший самодержавное Вашего императорскаго величества на всероссійском престолѣ царствованіе, и ѿ того з дня на день умножающоесь премудрим и неусипно попечительнымъ матернимъ Вашимъ стараніемъ всей вообще Всероссійской имперіи благоденствіе, и намъ, вѣрнимъ Вашего императорскаго величества подданным, благовременній подаетъ случай; з сим нашимъ рабскимъ челобитьемъ повернуть себя к ногамъ Вашего императорскаго величества.

От начала благоприсоединения Малой Россіи ко Всероссійской Вашего императорскаго величества державѣ от всехъ всероссійскихъ монарховъ утверждено малороссійскій народъ по узаконеннымъ правамъ и привилегіямъ управлять гетманской ѿсобѣ. Какъ же в сие гетманское достоинство послѣ гетмана Богдана Хмельницкаго избраніе чинилось всегда новыхъ персон, то до гетмана Скоропадскаго несколько такихъ гетмановъ было, чрезъ которыхъ не токмо внутрѣ самого малороссійскаго народа частія несогласія в делахъ, замѣшательства и разныя другія происходили несопокойства, и ѿ того найпаче малороссійскій народъ великія претерпѣвалъ разореніи; но и самой Россійской имперіи причинялись затруднѣнія. Къ тому жъ тѣ самыя прежніе гетманы пры своемъ гетманскомъ правленіи, къ чувствительному народному неудовольствію, найпаче ѿ собственной своей, нежели объ общейъ всего народа пользѣ старанія прылагали.

Немало жъ и такова, а особливо послѣ смерти гетмана Апостола, времени имѣли, в которое избраніе и учрежденіе гетмана ѿложено было указомъ для того токмо, чтобъ сыскать къ тому достоинству такого персону, ѿ котораго б ко всероссійскому престолу невѣрности показано не было, и малороссійскому народу никакихъ бѣдствъ и разореній произойти не могло. А между темъ вмѣсто гетманскаго правления опредѣляемы были частые и всегда новыя временныя командиры.

Изъ таковыхъ обстоятельствъ всѣ мы, нижеподписавшіесь, имѣв доволное уваженіе, блгополезнымъ находимъ какъ для ненарушной цѣлости высокихъ Вашего императорскаго величества и всей имперіи интересовъ, такъ и для всегдашняго утвержденнхъ Малой Россіи правъ, вольностей и привилегіевъ сохранения, и избѣжанія сему народу вышепоказанныхъ разорительныхъ трудностей, имѣтъ гетмана всегда ѿ такой фамиліи, которая о непоколибимой своей ко всероссійскому престолу вѣрности болѣе другихъ утверждена. Вашему императорскому величеству небезизвѣстно, что в 1750-мъ году все духовныя и мирскія здѣшнія власти, шляхетство со всеми прочими чинами, войскомъ и народомъ единогласно избрали гетманомъ его сиятельство графа Кирилла Григоріевича Разумовскаго, которой по тому избранію и всеподданнѣйшему общему прошенію в томъ гетманскомъ достоинствѣ ѿ ея величества блаженнаго и вѣчно достойнаго памяти государыни императрицы Елисаветы Петровны утвержденъ и по пожалованной ему за собственноручнымъ ея жъ величества подписаніемъ привилегій уже чрезъ четырнадцать лѣтъ управляетъ всѣми воинскими и гражданскими в Малой Россіи дѣлами, с особливымъ своимъ рачительнымъ всегда попеченіемъ, о наилучшемъ устроеніи какъ воинскихъ обрядовъ, такъ гражданскихъ правлений к доставленію обиженнымъ найскорѣйшей по правамъ справедливосты.

На таково его сиятельства графа гетмана блгополезное всѣмъ намъ управ-

ление взирая, а при том выдя, с какою онъ всеусердною своею вѣрностію и другіе имѣющие на себѣ высокіе имперскіе достоинства отправляетъ, чѣмъ заслужилъ отличную себе довѣренность, а к тому жъ яко онъ в Великой Россіи не меньшую часть имѣній, сколь і в Малой Россіи имѣет, при том, надеясь, что сыновя его прыродніе графи Разумовскіе столь благородно воспитываются, что какъ в ревностной и вѣрной всероссійскому престолу службѣ, так и в прочих похвалы достойныхъ качествахъ и благоповеденияхъ родителя своего подражат несумѣнно будут, ближайшее средство находим: после ннѣшнего гетмана к избранию в гетмани из сынов его сиятельства графов Разумовскихъ, имѣя сверхъ донесенныхъ обстоятельствъ и сей примѣръ, яко по гетману Богдану Хмельницкомъ в разсужденіи его извѣстныхъ Россійской имперіи услугъ обще избран и утверждень былъ гетманомъ синъ его Юрій Хмельницкій.

Того ради таково усердное наше общее желаніе возымѣвъ, прыпадая к ногамъ Вашего императорскаго величества, всеподданѣйше просим, сколь на сие наше общее желаніе, столь болѣе на дознанную ннѣшнего гетмана ко всероссійскому Вашему императорскаго величества престолу вѣрность и усердіе прызирая, высочайшее свое явить благоволеніе и имяннымъ своимъ указомъ всемилостивѣйше утвердить, дабы мы, нижайшіе, послѣ ннѣшнего гетмана из сынов его графовъ Разумовскихъ в гетманы того, которій к сему достойнѣйшій будетъ, з высочайшого Вашего императорскаго величества соизволенія избрать свободу имѣли, и на такомъ основаніи, какъ нынѣшній гетманъ утверждень состоитъ.

Сие благоучрежденіе не токмо к прославленію премудраго царствования Вашего императорскаго величества и ко умноженію славы и пользы всей имперіи служить будетъ, но и малороссійскаго народа пры учрежденныхъ правахъ, вольностяхъ и привилегіяхъ ненарушное в непоколебимой всероссійскому престолу вѣрности сохраненіе на вѣчное время пребудетъ.

Вашего императорскаго пресвѣтлѣйшаго величества вѣрныя подданіе и всенижайшыя рабы

Полковъникъ лубенскій Иванъ Кулябка
Подкоморій полку Лубенскаго Василь Кулябка
Бунчуковій товаришъ Федоръ Диаковскій
Бунчуковій товаришъ Иванъ Криштофовичъ
Обозни полкови лубенски Филипъ Петривски
Судія полковій лубенскій Василь Стефановичъ
Писаръ полковій лубенскій Яковъ Корнѣевичъ
Асаулъ полковій лубенскій Радіонъ Рвачевскій
Абшитованный асаулъ полковій лубенскій Климъ Христочъ
Абшитованный асаулъ полковій лубенскій Михайло Огроновичъ
Абшитованный асаулъ полковій лубенскій Александръ Бутовскій
Хоружій полковій лубенскій Стефанъ Корнѣевичъ
Хоружій полковій лубенскій Стефанъ Лукановичъ
Войсковій товаришъ Яковъ Мартосъ
Сотникъ лубенскій Иванъ Огроновичъ
Сотникъ сенчанскій Тимофейъ Криштофовичъ

Сотникъ горошинскій Петро Сахновскій
Сотникъ смелянскій Григорій Громѣка
Сотникъ глинскій Павелъ [Свѣтъ]
Сотникъ лохвицкой Василий Нелговскій
Сотникъ курѣнски Иванъ Стефановъ
Сотникъ яблунувскій Алексѣй Чернѣцкій
Сотникъ второ пирятинскій Михайло Ореховскій
Сотникъ снѣтинскій Павелъ Кулябка
Сотникъ второ лохвицкій [...] * Лукашевичъ
Сотникъ сенчанскій Федоръ Слюзъ
Сотникъ роменскій Демянь Гайдукъ
Сотникъ перво пирятинскій Максимъ Щербак
Сотникъ городиский Маѣимъ Петровскій
Сотникъ янишполскій Иванъ Корнѣевичъ
Атаманъ [...] ** Иванъ Григоровичъ
Атаманъ сотенний роменскій Иванъ Федоровъ
Значковий полку Лубенского товаришъ Стефанъ Володарскій
Значковій полку Лубенского товаришъ Михайло [Вы]тенко
Значковій товаришъ полку Лубенского Адріян Калениченко
Значковий товаришъ полку Лубенского Роман Калениченко
Значковій полку Лубенского товаришъ Тимофѣй Воротилякъ
Значковій товаришъ Романъ Федоровъ
Значковий товаришъ Роман Ябловскій
Абшитованій значковій товаришъ Павелъ Постолникъ
Значковий полку Лубенского товаришъ Григорию Кулик
Значковий полку Лубенского товаришъ Стефан Засулскій
Значковій полку Лубенского товаришъ Федор Хилчевскій
Атаманъ сотенний янишполскій Стефанъ Лисовскій
Значковій полку Лубенского товаришъ [...]ковичъ
Полку Лубенского значковий товаришъ Василь Мирецъ
Значковий полку Лубенского товаришъ Михайло Полунъ
Значковий полку Лубенского товаришъ Григорій Савицкій
Значковий товаришъ Александер Шибка
Значковий товаришъ Стефан Хр[а]пко
Значковий полку Лубенского товаришъ Федоръ Жаданъ
Значковий товаришъ Стефанъ Ющенко
Значковий товаришъ Роман [...]ас
Значковій товаришъ Лубенского полку Якимъ [С]еластенникъ
Значковій полку Лубенского товаришъ Иванъ Маѣимовичъ
Значковій полку Лубенского товаришъ Андрей Афанасіевъ
Значковій товаришъ Якимъ Максимовичъ
Атаманъ сотенний чорнуский Гаврило Бойчевскій

---

* *Ім'я не прочитано.*

** *Слово не прочитано.*

Значковий полку Лубенского товаришъ Андрѣй Ставровскій
Значковій полку Лубенского товаришъ Василь [Кри...]
Абшитованій значковій полку Лубенского товаришъ Федор Мещанко
Абшитованный значковий товаришъ Василь Миколаєнко
Абшитованный значковий товаришъ Михайло Пасюта
Атаманъ сотенній перво пирятинскій Иосифъ Пятковскій
Атаманъ сотенний перво лохвицкий Григорий Горобиовскій
Атаманъ сотенный второ пирятинскій Андрѣ[й] Вакулевич
Атаманъ сотенний яблуневскій Иванъ Стефановъ
Атаманъ сотенний горошинскій Василь Волинской
Атаманъ сотенний жовнинскій Иванъ Соколъ
Абшитованный значковий полку Лубенского товаришъ Тимофѣй Кор-
сунъ

Значковій полку Лубенского товаришъ Василь Бѣлобаба
Значковій полку Лубенского товаришъ Маѣимъ Григоровичъ
Значковій полку Лубенского товаришъ Омелянъ Остаповъ
Атаманъ сотенний Городиский Иванъ Вишневскій
Значковий полку Лубенского товаришъ Григорий Петровскій
Значковий полку Лубенского товаришъ Иван Коренѣцкій
Абшитованный значковий товаришъ Иванъ Мазуревскій
Значковий товаришъ Романъ Щербина
Атаманъ сотенний смѣлянскій Семен Горошковскій
Полку Лубенского значной товаришъ Григорей Косичъ
Значковий полку Лубенского товаришъ Иосифъ Литвиненко
Значковий полку Лубенского товаришъ Федоръ Литвиненко
Атаманъ сотеній перво сенчанскій Федоръ Тищенко
Абшитованный значковий полку Лубенского товаришъ Петръ Львовъ
Атаманъ сотенний второ сенчанскій Стефанъ Матковскій
Значковій товаришъ Павелъ [Лус]овскій
Значковий товаришъ Иванъ Салимовскій

ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 19155, арк. 1–5. Оригінал. Опубл.: *Сухих Л., Вовк О.* Кирило Розумовський: Спроба встановлення спадкового гетьманства // *Архіви України.* – № 3–4. – 2008. – С. 106–124.

№ 307

1764 р., квітня 10. Козелець. – Присяга Парфена Радченка, складена під час вступу на посаду козелецького земського писаря

Клятвенное обѣщание

Азъ, нижеіменованнїя, обѣщаюсь и клянусь всемогущимъ Богомъ предъ святымъ его Евангелїемъ въ томъ, что хочу и должен ея імператорскому величеству, моєи всемилостивѣйшей великоя государынѣ імператрицѣ Екатеринѣ Алексѣевнѣ, самодержицѣ всероссійской и ея імператорскаго величества любез-

нѣйшему сыну, государю цесаревичу и великому князю Павлу Петровичу, законному всероссійского престола наслѣднику, вѣрно и нелицемѣрно служить и во всемъ повиноватся, не щадя живота своего до послѣдней капли крови, и всѣ к высокому ея императорскаго величества самодержавству, силѣ и власти принадлежащія права и прерогативы (или преимущества) узаконенные и впредь узаконяемые, по крайнему разумѣнію, силѣ и возможности предостерегать и оборонять и при том по крайней мѣрѣ старатся споспѣшествовать все, что к ея императорскаго величества вѣрной службѣ и ползѣ государственной во всякихъ случаяхъ касатися можетъ. О ущербѣ же ея величества интереса, вредѣ и убыткѣ, какъ скоро о том увѣдаю, не только благовременно объявлять, но и всякими мѣрами отвращать и недопускать тщатися и всякую мнѣ ввѣренную тайность крѣпко хранить буду; и повѣренной и положенной на мнѣ чинъ как по сей генеральной, такъ и по особливою опредѣленной и от времени до времени ея императорскаго величества именем (от представленных надо мною начальниковъ) опредѣляемымъ инструкціямъ и регламентамъ и указамъ, надлежащимъ образомъ по совѣсти своей исправлять; и для своей користи, свойства и дружбы, ни вражды противно должности своей и присяги не поступать и таким образом себя вести и поступать, какъ доброму и вѣрному ея императорскаго величества рабу благоприсойно есть и надлежитъ.

И как я пред Богом и судом его страшным въ томъ всегда ответъ дать могу, такъ суще Господь Бог душевно и тѣлесно да поможет.

В заключеніе же сей моей клятви цѣлую слова и крест Спасителя моего. Аминь.

1764 году априля 10 дня.

В сей присяги былъ и подписался полку Кіевскаго повѣту Козелецкаго писарь земскій Парфенъ Радченко.

К сей присяги приводилъ цркви Рожства Престыя Бгородицы іерей Іаков Навроцкій.

При приводѣ к присягѣ писара земскаго Парфена Радченка присутствовали канцеляристъ воісковый Иван Полонез.

ЦДІАК, ф. 51, оп. 1, спр. 2716, арк. 2. Оригінал.

№ 308

1764 р., листопада 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії Войцеха Бегачевича до магістрату м. Львова з рекомендацією професора філософії М. Підгаєцького на уряд міського синдика

Nobiles, spectabiles, amplissimi viri. Incluta in Russia metropoleos, proconsul, consules dignissimi domini patroni colendissimi.

Z iakim poważaniem szlachetnego sławnej na Rusi stolice wmmcim panow magistrate, academia krakowska na ogolności, a ia w szczegulności tymże samym, a

procz tego powziętym pod moię w tamtych stronach bytność przywiązaniem iestem, mam honor okazac, gdy na oswiadczone w liscie akademii do mnie rektora pisany wmwmcim panow żądanie, za zgodnym zdaniem całej akademii wybranego ny funkcją syndykowską excellentem M. Podhaiecki aktualnego u nas filozofii profesora, y pierwszej między krakowskiemi maryackiey szkoły seniora, z nauki, statku y znaioamey ad quamvis spartam sposobnoscі zaleconego wmwmcim panom posyłam: spodziewam się niepłonnie, iż tem excellens professor zechce się na tamtym mieyscu tak aplikować, aby zaleceniu memu, a wmw panow dobrodzieiow żądaniu zadosć uczynił. Mniemam y o tym zupełnie że do wmw panowie dobrodzieie pro qualitate personae respectować y dobrze zasługuiącego się sufficienti praemio prowidować będziecie raczyć. Ktorego łasce ich, a mnie z całą akademią dowodney od wiekow przychylności oddawszy piszę się z wysokim szacunkiem.

Nobilium, spectabilium amplissimarum d[omi]naonum v[est]rarum patronorum colendissimorum naynizszym sługą p. Woyciech Biegaczewicz pisma s. doktor y professor, akademii Krakowskiey rektor mp

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 280, арк. 1. Оригінал. Мова польська, латинська.

№ 309

1764 р., грудня 8. Кіш. – Атестат про службу полкового старшини Незамаївського куреня Матвія Сьомака, виданий Кошем Війська Запорозького

Данъ сей аттестатъ изъ Воиска Запорожскогѡ Низового оногѡ Войска старшинѣ полковому и товарищу куреня Незамаивскогѡ Матвѣю Иванову сину Сіомаку

Онѣ, Матвѣй Сіомакъ, началъ служить ея императорскому величеству въ ономѣ Запорожскомѣ Низовомѣ Войске з начала 1755 году и отъ того времени при канцеляріи войсковой в службахъ войсковихъ, посліакахъ и партияхъ всегда находился, и за тѣ его вѣрніе службы и годность по опредѣленію Коша в 1758 писаремъ полковимъ въ Гарду. Зъ 1761 въ Самарѣ и на Кодацкомѣ перевозѣ и Самарскомѣ мосту въ зборѣ войсковой сумми 1763 годовъ былъ, и во всѣхъ должностяхъ исправлялся и службу несъ вѣрно и безпоткновенно и, будучи употребляемъ отъ тѣхъ званій многожди в разніе съ командами при границе турецкой розезди и заграничніе проведованіи, такожь и в искориненіи шалостниковъ, все по височайшимъ указамъ и поданнымъ отъ Коша Запорожскогѡ наставленіямъ, въ полку здешней пограничности исправлялъ вѣрно, рачително, без малѣйшого порока. А ннѣ онѣ, Сіомакъ, представилъ, что желаетъ женитца въ Малой Россіи или гдѣ случится, и просилъ отъ Войска Запорожскогѡ Низового, на добропорядочніе те службы при Войску Запорожскомѣ Низовомѣ понесеніе, аттестата.

Почему я зъ старшиною и товариствомъ, зная о всѣмъ по темъ довольно о всѣхъ его, Сіомака, вишеписанніхъ службахъ вѣрныхъ и рачителніхъ при

Войски Запорожскомъ без ималѣйшого поткновенія *отправленнихъ* и добромъ обхожденіи, дабы онъ, где *жительство* свое имѣтиметь, не оставлень былъ к далнѣйшему ея императорскаго величества службъ продолженію и по тѣмъ за-слугамъ, ревности, и могуществу, и способности его награжденіемъ какого чина и достоинства сей аттестатъ за подписомъ и приложеніемъ войсковой печати дать опредѣлили і которой ему, Сіомаку, выдан. И чрезъ оній гдѣ высокіхъ и отсутствующихъ властей просимъ по его, Сіомака, честному состоянію, вѣрности, ревности и годности к службамъ ея императорскаго вѣличества опредѣленіемъ въ Малой Россіи, или гдѣ пожелаетъ, жить и произвожденіемъ его какъ и предписано за верние служби по возможности къ продолженію всегдашнему оной такъ, какъ и *прочіихъ*, изъ Войска Запорожского Низового при аттестатахъ выпущенныхъ, старшинъ особливо височайшою милостію пожаловат не оставитъ.

Ея императорскаго величества Войска Запорожского Низового

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 147, арк. 33 і зв. Відпуск.

№ 310

1765 р., квітня 18. – Указ Малоросійської колегії полковникові переяславському Семену Сулимі про дотримання порядку належного виконання службових обов'язків чинами полкових і сотенних правлїнъ, а також про заборону старшині використовувати козаків і підданих у власних інтєресах

Указъ ея императорскаго величества самодержицы всероссійской из Малороссійской колегіи гсдну полковнику переяславскому Сулимѣ с полковою старшиною

По указу ея императорскаго величества Малороссійския колегія, исполняя данніе высочайшіе имяніе ея императорскаго величества о учрежденіи оной колегіи к содержанію в Малой Россіи порядка и правосудія указы при ннѣшнемъ, начиная *от* правленія в оной колегіи малоросійскихъ дѣлъ опредѣлили: послать ея императорскаго величества из Коллегіи указы во всѣ малоросійскіе полки к полковникамъ с полковими старшинами, дабы во всѣхъ полковихъ и сотенныхъ правленіяхъ, соблюдая всевысочайшіе ея императорскаго величества указы и малоросійскіе права, *от* вишнего до нижнего всяк по своему званію и чину *должност*, порядок и службу *отправляя* с должнимъ раченіемъ и усердіемъ, наблюдая над подчиненными и казаками, чтоб они в службѣ і воинской справности все то порядочно исправляли, что толко к лучшей службѣ, к ползѣ ея императорскаго величества способствовать можетъ.

А напротивъ в полкахъ и сотняхъ оныхъ подчиненныхъ и козаківъ ни в какіе свои партикулярности, *посилкѣ* и служби ни под какимъ претекстомъ, ни с прозби и другихъ вимишленыхъ извиненія, никто изъ вишихъ и нижнихъ чиновниковъ употреблятъ и другимъ образомъ притѣсненіе и насиліе имъ чинитъ *отнюд* не

дерзил, опасаясь по силѣ указовъ ея императорскаго величества и малороссійскихъ правъ тяжкого отвѣта; да и от другихъ постороннихъ командировъ і людей пристойное защищеніе надъ подчиненными соблюдино б было, о чемъ вперед и особливо предписанно будетъ и о семъ малороссійскихъ коллегіи предложенія во всей Малороссіи распублѣкованно б было и ко всенародному извѣстію и чіему подлежит исполненію выставленно на публичнихъ мѣстахъ.

Изъ сего Малороссійскои коллегіи указа копія и гспдну полковнику перяславскому Сулимѣ с полковою старшиною учинить о томъ по сему ея императорскаго величества указу, а в прочіе малороссійскіе полки указы из коллегіи посланни 1765 году априля 18 дня.

В подлѣнномъ подпись таковъ:

Графъ Румянцевъ

Семѣнь Кочубей

Князь Платонъ Мещерскій

Василій Туманскій

Іванъ Жоравка

Ассесоръ Осипъ Туманскій

Войскової канцелярыстъ Димитрій Карпѣка

ЦДІАК, ф. 222, оп. 1, спр. 108, арк. 1. Копія.

№ 311

1766 р., жовтня 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії К. Стемпковського до президента м. Львова з рекомендацією доктора прав на уряд міського синдика

Mnie wielce mci dobrodzieiu,

Iakom deklarował ad obsequium przezacnego mci miasta posłać upatrzone subiectum na syndyka swoe teraz do skutku przyprowadzona, gdy posyłam licenteatum in iure, ktorego zaraz łasce wmc pana dobrodzieia iako głowie miasta całego rekomenduiе: spodziewaiąc się po nim, iż bedzie umiał przysługi swoje ad mentem wwmc ppanow dobrodzieiow wykonywać. Iego tedy ad obsequia o siebie wszystkich wm panow dobrodzieiow oddaie względem pisząc się

Mego wielce mcim pana y dobrodzieia nayniszym służą x. K. Stępkowski akademii Krakowskiej rektor mppa

ЦДІАЛ, ф. 132, оп. 1, спр. 1015, арк. 1. Оригінал. Мова польська, латинська.

1766 р. – “Відомість” про дітей козацької старшини Сумської, Ізюмської, Охтирської й Острогозької провінцій Слобідсько-Української губернії

Ведомость: сколько Слободской Украинской губернии в Сумской, Изюмской, Ахтырской и Острогожской провинциях старшинских дѣтей состоитъ

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Въ Сумской провинціи В Межирицком комисарстве Оставшихъ за выборомъ в Сумской гусарской полкъ в гусары Дети ихъ Определенного въ Межирицкое комисарство к камисарской должности сотника Степана Андреева сына Селеховского Иванъ, Яковъ, Василій.	10 7 4	{ Обучаются грамоты. За малолетствомъ не обучается.
Отставных старшин + Судьи Ивана Степанова сна Пустовойтова Василій.	20	Обучается в Московскомъ университетѣ.
Сотника Леонтія Степанова сна Пустовойтова Моисей, Степанъ.	9 3	Обучается грамоты. За малолетствомъ не умеет.
Сотника Василия Андреева сына Романова Григорій.	8	Обучается грамоты.
+ Сотника Федора Романова сына Великорода Михайла.	19	Грамоти умеетъ.
Сотника Петра Иванова сна Шапчаникова Иванъ, Григорій.	13 7	{ Обучаются грамоты.
В Лебѣдинском комисарстве Оставшихъ за выборомъ въ Сумской гусарской полкъ в регулярную службу Сотника Ивана Михайлова сна Красовского Иванъ.	11	Никакимъ наукамъ не обучен, полумен.

Званіе имень	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
Оставнихъ за выборомъ въ гусары подпрапорныхъ Кирыла Федорова сна Степанова Костянтинъ, Григорій, Степанъ.	6 3 2	Грамоти обучается. { По малолетству никакихъ наукъ не обучаются.
Ивана Федорова сна Ильяшенкова Андрей.	5	Грамоти обучается.
Отставныхъ подпрапорныхъ Андрея Федорова сна Степанова Василий.	9	Грамоти обучается.
Михаила Леонтьева сна Крутоголова Федоръ.	15	Грамоты умееть.
Подпрапорного Ивана Иляшенка братъ родной Степанъ.	45	Грамоти российской и латинской обучен.
В Белополскомъ камисарстве Находящегося в полицейской должности отставного подпрапорного Василия Искрицкого Яковъ, Сава.	12 4	Грамоти изобучень и обучается скорописного писма. За малолетствомъ не умеет.
Въ Суджанскомъ комисарстве Умершаго сотника Ивана Давыдова Иван, Петръ, Афанасій.	10 8 5	{ Обучаются словесной грамоты.
Отставного сотника Василия Савича внукъ Алеѣей Даниловъ снъ Савичъ.	5	Грамоти ѿ писать обучается.
Есаула Ивана Иванова сна Давидова Василий, Михаило.	8 6	{ Обучаются грамоты словесной.
+ Умершаго сотника Николая Романа сна Романова Иванъ.	18	Грамоты и писать умееть.
+ Умершаго сотника Матвея Бондарева Иванъ.	28	Безграмотной.
Подпрапорного Матвея Подолского Василій.	13	Обучается словесной грамоты.
+ Отставного сотника Василия Мардарьева Григорій.	15	Грамоты и писать умееть.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
В Мирополском камисарствѣ Сотника и определенного в Мирополское камисарство в камисары Василия Григорьева сна Богаевского Лукьянъ, Миронъ.	5 3	{ За малолетством никаким наукам не обучены.
Оставного сотника Осипа Григорьева сна Богаевского Николай.	7	Грамоты обучается.
Отставного сотника Ивана Михайлова сна Донцова Михайла.	8	Грамоты обучается.
Отставного сотника Ивана Кирилова сна Ахтырцова, находящегося в депутатской должности, + Демид, Яковъ, Мефодій, Феодосій.	20 9 6 полу- году	{ Грамоты писат и читат обучены. { Никакимъ наукам за малолетством не обучены.
Умершаго сотника Алезандръ Высоцкого Костантинъ Алезандровъ снъ Высоцкой.	12	Грамоты писат и читат умеетъ.
Сотничьего сна Василия Матвеева сна Квѣтки Василій.	12	Никакимъ наукам нѣ обученъ.
Сотника Василия Григорьева сына Ямпольского Иванъ, Николай.	6 4	{ За малолетством никаких наукъ не обучены.
+ Обозничей снъ Михаила Ивановъ снъ Романовъ.	20	Неграмотен, от рождения немъ и глухъ.
+ Отставного подпрапорного Андрея Алезеева сна Алферова Иванъ.	16	Грамоты обучается.
Братъ ево родной Пѣтръ, снъ Петровъ Илия.	32 4	Грамоты писат и читат умеетъ. За малолетствомъ не обученъ.
Отставного подпрапорного Осипа Андреева сна Кондратева + Тимофей, Михаило.	15 12	{ Грамоты писать и читать изучены.
+ обозничей снъ Иванъ Ивановъ снъ Романовъ, сынъ ево Федоръ.	28 5	Неграмотен и от рожденія нем и говорит ничего не можетъ. Грамоты обучается.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
Отставного сотника Якова Романова сна Подолского Павелъ.	годъ	
Сотника Ивана Иванова сна Романо- ва Иванъ.	10	Грамоти обучается.
Подпрапорного Степана Федорова сна Кигича Дмитрий. + Братъ родной Михайло.	годъ 30	Писать и читать умееть.
Подпрапорного Андрея Михайлова сна Кондратьева Григорий.	3	За малолетством не обученъ.
+ Сотничей снъ Петръ Михайлов снъ Черторижский.	60	Грамотен.
В Сумскомъ камисарстве Отставного полковника Степана Иванова сна Кондратьева Николай, Андрей, Петръ, Иванъ.	9 8 3 2	{Обучаются читать и писат по-росийски и по-немецки.
Отставного есаула Федора Яковлева сна Алферова + Яковъ, Петръ, Алеѣей.	15 8 3	Умееть по-росийской читат и писать и в училище латинского писма обучается. Обучается славенской грамоты. За малолетством в науке не на- ходится.
Сотника Филипа Иевлева, правящего должнот[!] камисарскую Павель, Алеѣандръ.	7 4	По-росийски и читать и писат обучается. В науке за малолетством не на- ходится.
Отставного сотника Григория Васи- льева сна Крамарева Василий, Захарій, Григорий.	11 8 3	{Обучаются славенского писма. За малолетством не в наукѣ.
Отставного сотника Василя Семе- нова сна Даценка Григорий, Андрей, Иванъ.	5 3 1	За мололетством не обучается. От рождения все тело в ранахъ. За малолетством не в наукѣ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
Состоящего в вечной отставке сотника Семена Романенкова, кой в правленіи должности камисарской Иванъ, Николай.	9 6	{ Грамоты російской обучаются, из оныхъ Иван на леву ногу крив и имеет рану.
Умершаго полковника Андрея Кондратьева Фаддей.	7	Из дворян; славенского писма обучается.
+ Умершаго полкового обозного Ивана Кондратева[!] Яковъ.	20	Умееть по-російский и читать и писат.
Умершаго сотника Василя Савина пасинокъ Петръ Афанасьев снъ Выноградской.	10	И отецъ ево был на російской границѣ разныхъ языковъ переводчиком, а онъ обучается російской грамоты.
Умершаго сотника Антона Осипова: + Антонъ, Федоръ.	18 12	Умееть по-російский читат и писат. Обучается російской грамоты.
Подпрапорного Ивана Кондратева: Иванъ, Григорій.	9 3	Грамоти російской обучается. За малолетством не в науке.
Умершаго ротмистра Михаїла Власовского Яковъ, Михайло.	11 8	{ Грамоты російской обучаются.
Сотника Стѣпана Лофицкого Михайла, Гаврила.	7 4	Грамоти обучается. По малолетству не в науке.
Подпрапорного Якова Кондратева: + Григорій, Иванъ, Петръ.	15 4 2-х недел	{ Російской грамоти писат и читат обучаются.
+ Сотника Кондрата Иванова сна фон Филерса Андрей.	19	По-російский писать и читат умеет.
Сотника Якова Каневцова Григорій, Иванъ, Алеѣандръ, Федотъ.	13 11 8 6	{ Грамоты російской обучаются.

Званіе имень	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Сотника Федора Алферова Яковъ, Иванъ, Федоръ, Павел.	14 13 10 4	В Харьковскомъ коллегіуме в науке. {По-російской читать и писать обучаются. За малолѣтством не в наукѣ.
Сотника Герасима Власовского Николай, Иосифъ.	5 2	Грамоти обучается. За малолетством в науке не находится.
Сотника Семена Савича Иванъ	7	Обучается славенского языка.
Сотника Семена Кардашева Федоръ, Василий.	9 1	По-російской читать и писат обучается. За малолѣтством не в наукѣ.
Сотника Василия Кондратеева[!] Петръ.	7	Грамоти обучается.
Сотника Ивана Кондратьева Михаила.	1	За малолѣтством не в наукѣ.
Правящего должность камисарскую полкового писаря Романа Косовцова Николай, Степанъ.	8 6	Грамоти обучается. За малолетством не в науке.
В Ызюмской правинціи Непожелавших битъ въ гусарской службѣ, а продолжающих старшинскую старшинъ Полковых судей + Семена Любашевского сынъ Иван.	15	Грамоти и писат умеет.
	17	Грамоти латинской при домѣ обучается.
Асаула Федора Богуславского сынъ Андрей.	8	Грамоти славенской обучается.
Ротмистра Корнилия Капустянского сынъ Василей.	14	Грамоти обучается славено-латинской.
Полковых писарей Алеѣандра Любицкого дети: Иван, Алеѣандръ.	7 3	Грамоти обучается. За малолетством не обучаетца.
Якова Таранухина сынъ Андриянь.	3	За малолѣтством не обучаетца.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
Хорунжего Степана Адамова дети: Иванъ,	14	Обучается славено-латинской грамоти. За малолѣтством не обучаются.
Юрей,	4	
Николай,	2	
Степанъ.	пол- году	
Итого, в полковых старшин	11	
У сотников + Андрея Сумца дети: Василей, Яков.	18 12	Россійской грамоти обучен. Обучаетца.
Семена Кишинского дети: Георгій, Алеѣандръ, Матвей.	12 9 2	Писать обучается. Славенской грамоти обучается. За малолѣтством не учитца.
Алеѣя Бистрицкого дети: + Иванъ, Данило, Федоръ, Николай, Осипъ.	15 14 10 7 4	Писат обучается. Искалѣченъ ломотною болѣзною. Обучаются славенской грамоти. За малолѣтством не учитца.
Лукияна Совенкова дети: + Остапъ, Иванъ, Федоръ.	15 14 10	Грамоти славенской обучаются.
Герасима Тимошенкова дети: Андрей, Константинъ.	13 5	
+ Тимофея Тертичникова Семен.	35	Грамоти и писат умеет.
Итого, у сотников	16	
У отставных от службы старшин Полкового есаула Кишинского дети: + Елисей, Василей.	19 14	Грамоти не умеють.
У сотников Алеѣандра Сошалского дети: Георгій, Николай, Прокопъ.	7 4 2	
Филипа Кравченкова сын Иван.	13	Грамоти и никаких других наукъ не обучается.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Степана Грекова сын Андрей.	2	За малолетствомъ не обучается.
Павла Рыкова дети: + Андрей, Федоръ, Давидъ.	16 14 2	Неграмотной. Грамоти обучаетца. За малолѣтствомъ не обучаеца.
Якова Антонова дети: + Михайло, + Сергей, Никита.	18 15 6	Грамоти и писат умѣет. Грамоти умеет, а писать обучается. За малолѣтствомъ грамоти не обученъ.
+ Тимофея Пошевкина сын Иванъ. У Ивана дети: Иванъ, Маѣимъ.	30 10 8	Грамоти и писать умеет. {Неграмотные.
Степана Фомина Щербины дети: Андрей, Василей.	14 10	{Славенской грамоты обучаются.
У Елисея Зайцова сынъ Иванъ.	8	Грамоти славенской обучается.
У Лукьяна Курдымана сынъ Федоръ.	4	За малолетствомъ не обучается
У Василия Щербины сынъ Иванъ.	5	По тому ж не обучается.
У Григория Щербины дети: Семень, Петръ.	25 13	Грамоти не умеѣтъ. Грамоти славенской обучается.
У Марка Зайцова дети: Василій, Лука.	12 6	{Грамоти словенской обучаются.
У Павла Щербины дети: Григорей, Яковъ, Петръ, Федоръ.	11 7 5 3	Грамоти обучается. {Грамоти еще не учатся.
Григория Лютого дети: Корней, Василей.	12 6	Грамоти обучается. За малолѣтствомъ не обучается.
Трофима Василенка сын Алеѣей	12	Россійской грамоти обученъ, а писать обучается.
Гаврила Высочина дети: Никифоръ, Иванъ, Петръ.	7 5 полу- году	{Грамоти словенской обучаются. За малолѣтствомъ не обучается.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
Якова Краснощокова дети: + Иван, Афанасій, Андрей, Федоръ.	20 12 10 9	{ Грамоти и писать не умеетъ. Грамоти обучаютца. Грамоти не обучаетца.
Андрей Лихопенина[!] дети: Алеѣандръ, Федоръ.	7 полу- году	Грамоти обучаетца. За малолѣтствомъ не обучаетца.
Федора Шмулича сынъ Иванъ.	году	За малолѣтствомъ не учится.
Ївана Фесенкова дети: Алеѣей, Андрей, Иванъ, Федоръ, Осипъ.	12 10 7 4 2	{ Грамоти обучаютца. За малолѣтствомъ не обучаются.
+ Дорофея Татарского сынъ Назаръ.	27	Грамоти не умѣеть.
Диниса Купчинова сынъ Василей	3	{ За малолѣтствомъ не обучаются.
Данила Ковалевского сынъ Иванъ.	2	
Ивана Сошалского дети: Петръ, Корнилий.	2 2 мѣ- ов	За малолѣтствомъ не обучают- ся.
Итого, в отставныхъ старшинъ и сотниковъ	52	
Умершихъ старшинъ дети		
+ Полкового обозного Андрея Дви- губского сынъ Иванъ.	30	Грамоти и писатъ умеетъ.
+ Судии Петра Башинского сынъ Алеѣандръ.	30	Грамоти умеетъ; носъ спорченъ, за темъ весьма худо говоритъ.
+ Есаула Никифора Мазана сынъ Иванъ.	70	Грамоти умеетъ.
+ Полкового писаря Ивана Ковалев- ского сынъ Василей.	20	Грамоти и писатъ умѣеть.
Сотниковъ		
Маѣзима Сумца дети: + Степанъ, + Григорей.	34 30	{ Грамоти умѣютъ.
+ Романа Любичского сынъ Иванъ.	40	Искалѣченъ и паралѣжемъ за- бить.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
+ Федора Дрозъ сынъ Василей.	9	Грамоти умеѣтъ и падучею болѣзнію одержим.
Марка Соболя сынъ Иван.	4	За малолѣтством не обучаетца.
Семена Капустянского сынъ Антонъ.	13	Обучается славено-латинской грамоти.
Ахтырской правинціи В Ахтырскомъ камисарствѣ		
Бывшаго Ахтырскаго казачега полку полковника Михайла Боярскаго дети: Сергій, Маѣимъ.	7 3	{ Грамоти обучаютца[!].
Полковаго обознаго Степана Лесевицкаго дети: Николай, Михаило.	6 3	По-российски и нѣмецки обучаетца.
В должности камисарской полковаго судьи Алеѣея Кобеляцкаго дети: Ларионъ, } подпрапорными Семень. }	14 12	{ Грамоти умѣють.
Въ должности камисарской полковаго писаря Климента Филиповича сынъ Василей.	7	Грамоти обучается.
Сотника Ивана Боярскаго дети: + Иванъ – подпрапорным, Константинъ, Дмитрей, Феодосей, Тимофій.	15 9 4 2 [1]/2[!]	{ Грамоти обучаютца.
Сотника Василя Андрѣевскаго дети: Яковъ, Василей.	8 6	{ Грамоти обучаютца.
Умершаго отставнаго сотника Семена Перекрестова дети: + Федоръ, Ефимъ.	17 14	Грамоти умѣеть. Обучаетца грамоти.
Умершаго подпрапорнаго Степана Негребецкаго сынъ Иванъ.	14	Грамоти обучаетца.
+ Умершаго подпрапорнаго Романа Перекрестова сынъ Василей.	40	

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
У отставных сотников		
+ Григория Перекрестова сынъ Иванъ.	12	
Самойла Соляникова сынъ Андрей, служитъ подпрапорнымъ.	25	Грамоти умеетъ.
+ Ивана Бородаевского сынъ Иванъ.	30	Грамоти умѣеть, одержим параложною болезнїю, от чего и в калетстве.
Ївана Пантелеева сынъ Алеѳсей.	7	Грамоти не умеетъ.
Ивана Мидяникова[!] дети: Николай, Федоръ, Петръ.	9 5 3	} Грамоти не умеютъ.
+ Умершаго полкового есаула Семена Перекрестова сынъ Михайло. У Михайла дети: Їванъ, Леонтїй.	45 14 5	
В слободѣ Кириловкѣ		
Полкового хорунжего Михаила Линицкого дети: Їванъ, Никита.	6 4	} Грамоти обучаютца.
Умершаго отставного сотника Григория Парафѣевского сынъ Иванъ.	10	
В слободѣ Ямном		
Подпрапорного Петра Попова дети: Василей, Яковъ.	3 [1]/2[!]	
Подпрапорного Степана Попова дети: Степанъ, Семень.	3 [1]/2[!]	
Боровенского камисарства в слободѣ Боромлѣ		
Отставного полкового суди Ивана Карпова дети: + Иванъ, Николай.	15 14	} Грамоти умеютъ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Полкового ротмистра Аѳанасія Карпова дети: + Григорей, Петръ, Іванъ, Алеѣей.	15 13 5 3	{ Грамоти умеютъ и обучаютца в Харьковскомъ коллегіиуме по-латины.
Полкового хорунжего Павла Новоселского дети: Иванъ, Николай.	14 5	Грамоти умеетъ. Обучается грамоти.
Сотника Осипа Карпова дети: Григорій, Юрій, Яковъ, Маѣимъ.	6 4 3 1	{ Грамоти обучаютца. { Грамоти не умеютъ.
+ Умершаго полкового есаула Степана Карпова сынъ Андрей.	16	Грамоти не умѣеть и з природы нем и в несостояніи ума.
Отставного подпрапорного Мирона Сумца дети: + Марко – в подпрапорных, + Осипъ. У Марка дети: Петръ, Иванъ.	34 20 11 9	{ Грамоти не умѣютъ.
Умершаго подпрапорного Ивана Власова дети: Василей, Иванъ.	8 6	{ Грамоти обучаются.
В слободѣ Жигайловки		
Сотника Филипа Власова дети: Федоръ, Петръ, Семень.	3 2 [1]/2[!]	
Сотника Федора Карпова сынъ Александръ.	13	Грамоти умеетъ.
В слободѣ Белки		
+ Умершаго сотника Рѣжкевича сын Степанъ.	25	Грамоти умеетъ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
В селѣ Никитовки		
Директора Михаила Нахимова дети: Степанъ, Иванъ,	10 8	} Обучаются по-російски и протчих иностранныхъ наукъ.
Николай, Василей.	6 5	
В селѣ Радомлѣ		
Отставного сотника Тимофея Якубинского дети: + Петръ, Алеѣей.	16 10	} Грамоти обучающа.
Подпрапорного Петра Якубинского дети: Георгій, Леонтий, Николай.	8 2 1	
В слободѣ Олешнѣ		
+ Отставного подпрапорного Степана Галкина сынъ Сергей.	30	
Краснокутского камисарства в слободѣ Красномъ Кутѣ		
Сотника Василя Корнѣева дети: Кондратъ, Андрей, Иванъ, Петръ.	13 3 2 ½	} Грамоти умѣет.
Подпрапорного Андрея Чаговца дети: Иванъ, Захарий, Петръ.	12 4 2	
Отставного подпрапорного Алеѣя Ларионова дети: + Трофим, Игнатъ, Трофимъ, Иванъ.	18 13 9 6	} Грамоти умѣютъ. } Грамоти обучающа.
В слободѣ Колонтаве		
+ Полкового обозного Василя Боярского сынъ Иванъ – отставной сотникъ.	22	} Грамоти умеетъ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
Умершаго подпрапорного Осипа Стороженка сынъ Алеѣей.	6	Не умеѣтъ.
+ Подпрапорного Павла Оветчина сынъ Кирилъ.	25	Грамоти умеетъ.
Отставного сотника Семена Кубуша дети: + Ефим, Владимиръ.	15 4	Грамоти умеетъ.
В слободѣ Коломаке		
Подпрапорного Петра Вдовицы снъ Степанъ.	2	
Отставныхъ подпрапорныхъ		
Маѣима Гречки дети: + Яков, + Дмитрей, Николай.	21 19 12	{ Грамоти умѣютъ. Грамоти обучается.
Ївана Варяницы дети: + Яким, Иванъ.	25 9	Грамоти умеетъ. Грамоти обучаютца.
Михаила Жаботинского дети: Осипъ, Василей.	24 3	{ Грамоти не умѣютъ.
Отставныхъ сотниковъ		
Якова Пирлика дети: Васил, Иванъ.	9 5	{ Грамоти обучаютца.
Ивана Водяницкого сынъ Маѣим.	½	
В селѣ Алеѣѣвскомъ		
+ Умершаго полковника Георгія Ле-севицкаго сынъ Михайло.	15	Грамоти умеетъ.
Котелевскаго камисарства в слободѣ Котелѣвѣ		
+ Полковаго есаула Ефима Зашаловскаго дети: Иванъ.	18	{ Грамоти умѣютъ.
Сотника Ивана Матюшинскаго сынъ Тимофей.	14	
+ Сотника жъ Петра Верцѣнскаго сынъ Иванъ.	17	
Умершаго подпрапорного Петра Осипова сынъ Петръ.	5	Грамоти обучается.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
Подпрапорного Ивана Глиносира[!] сын Самайло.	2	
Отставныхъ		
Сотника Ивана Сливицкого дети: + Осипъ – атаманом, + Михайло – подпрапорным. У Осипа сынъ Алеѣей.	41 30 12	{ Грамоти умѣють.
Умершаго сотника Петра Гнѣдича дети: Иванъ, Яковъ, Петръ, Алеѣей, Осипъ.	14 13 10 8 4	{ Грамоти умеють и обучаются по-латины в Харьковском коллегіуме. { Грамоти обучаютца.
+ Умершаго отставного значкового товарища Данила Богдановского снъ Афанасей.	27	Грамоти умееть.
+ Умершаго подпрапорного Якова Гнѣдича сын Корней.	20	Грамоти умѣеть.
+ Умершаго подпрапорного Григория Смоковского[!] сын Василей.	18	{ Грамоти не умеють.
Умершаго ж подпрапорного Григория Гнѣдича сын Павелъ.	6	
Умершаго полкового обозного Василя Смоковского[!] сына Семена дети: Петръ, Иванъ.	8 5	{ Грамоти не умеють.
В слободѣ Рублевки		
Сотника Федора Богаевского дети: + Алеѣандръ, Степанъ, Иванъ.	20[!] 5 1	{ Грамоти умееть. { Грамоти обучаетца.
Отставныхъ		
Сотника Семена Богаевского дети: Иванъ, Степанъ.	12 6	{ Грамоти обучаются.
Умершаго подпрапорного Константина Ильинского дети: + Андрей, Алеѣандръ.	17 10	По російской и по-латины умеет. Обучается грамоти.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
В слободѣ Хухре		
Подпрапорного Василя Кодицца дети: Федоръ, Карпъ, Гаврило, Иванъ.	10 6 3 ½	{ Грамоти обучающа.
Отставного подпрапорного Прокофья Кодицца дети: + Петръ, + Ѡсипъ. Петрова сын Степан.	40 25 8	{ Грамоти не умеютъ.
Богодуховского камисарства в слободѣ Богодухове		
Сотника Николая Нахимова сынъ Семень.	2	
Подпрапорного Федора Краснокутского дети: Константин, Аѳанасій.	3 2	
Сотника Алеѳея Карпова Григорій.	2	
В слободѣ Козеевки		
Сотника Ефима Кременецкого дети: Петръ, Михаило.	2 1	
В слободѣ Городном		
+ Сотника Якова Корнеева сын Захарій.	18	Грамоти умеетъ, по-латины обучается.
В селе Никитовки		
Сотника Осипа Ионина дети: + Степан, Василій, Романъ, Степанъ.	15 13 11 9	{ Грамоти умеютъ. { Грамоти не умеютъ.
В селе Купевахи		
Сотника Ивана Огроновича снъ Алеѳѣй.	двух мцов	
+ Братъ ево неслужащей Яков.	29	Грамоти умеет.
В Острогжской провинціи		
Не пожелавшихъ битъ в гусарской службѣ старшинъ		
Судьи Ѳедора Татарчуковъ снъ Григорей.	14	Обучаетца географіи, арихметики, гисторіи и математики.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувеченъ	
Порутчика и полкового есаула Гаврилы Зайцова снъ Иванъ.	14	Российской грамоте читать и писать умѣть, сверхъ того обучается латинского языка.
Полкового есаула Никити Буткова снъ Алеѣей.	3	По малолѣтству нечему не обученъ.
Ротмистра Николая Остафьева снъ Горигорей.	2	По малолѣтству нечему не обучен.
Полкового писаря Федора Тимошенкова снъ Андрей.	8	По малолѣтству нечему не обучен.
У сотниковъ		
Ивана Шапочки дети: + Данило, Михайла, Елисей.	21 7 3	По-російский читат и писать обученъ. {По малолѣтству нечему не обучены.
Андрея Тевяшова дети: Петръ, Михайла.	12 2	Российской грамоти писать и читать обученъ. По малолетству ничему не обученъ.
Саввы Рохмина дети: Петръ, Семень.	11 7	{Обучаются по-російски {читат и писать.
Ивана Урсула дети: Иванъ, Василей, Маѣимъ.	14 13 полу- году	Российской грамоти читат и писат умѣютъ, сверхъ того обучаются немецкого и других языковъ. Ничему не обученъ.
Лва Сѣверского дети: Иванъ, Варлаамъ, Степанъ.	9 8 2	Обучается российской грамоти. {По малолѣтству ничему не обучены.
Василия Синелникова снъ Алеѣандръ.	9	По малолѣтству ничему не обученъ.
Дорофея Павлинского снъ Петръ.	6	По малолѣтству ничему не обученъ.
Андрея Головинского дети: Петръ,	13	По російски читать и писать обученъ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Николай.	6	По малолѣтству ничему не обученъ.
Ивана Турченінова снъ Степанъ.	8	По малолѣтству ничему не обученъ.
Андрея Куколевского дети: Иванъ, Петръ.	8 6	{ Грамоти читать и писат обучаются.
Гаврилы Вѣнецкого дети: Иванъ, Николай, Арестъ, Алеѣѣй.	6 3 2 1	{ По малолѣтству ничему не обучены.
Дмитрія Голодолинского снъ Семенъ.	2	По малолѣтству ничему не обученъ.
Ивана Куколевского снъ Иванъ.	5	По малолѣтству ничему не обученъ.
Андріяна Жидкова дети: Степанъ, Алеѣандръ, Петръ.	6 5 полу- году	{ По малолѣтству ничему не обучены.
В отставныхъ		
У ротмистровъ		
Мины Сѣверского снъ Василей.	11	Російской грамоте обученъ.
Федора Колтунова снъ Федоръ.	2	По малолѣтству ничему не обученъ.
Сотники		
Ефима Лофицкого дети: + Иванъ, Григорей.	15 3	Обучается латинского языка въ Харьковскомъ коллегиуме. По малолѣтству ничему не обученъ.
Ивана Лофицкого снъ Николай.	5	По малолѣтству ничему не обученъ.
Якова Масленникова дети: + Антонъ, + Петръ, Осипъ.	26 15 2	Грамоти и писать обучен. Грамоти обучается. По малолѣтству ничему не обученъ.
+ Михайла Могилевцова снъ Никита.	38	Грамоти читат и писать обученъ; находится в непослушаніи

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
		отца своего и отлучился самовольно от дому и нне где находится – неизвѣстно.
Андрея Могилевцова дети: + Иванъ, + Василей.	25 20	{ Російской грамоти читат и писать обучены.
Василия Владимерова дети: Василей, Иванъ.	3 1	{ По малолѣтству ничему не обучены.
Михайла Разъмазнина дети: Иванъ, Алеѣѣй.	10 2	Обучается російской грамоте. По малолѣтству ничему не обучень.
В Ильи Куколевского дети: Николай, Михайла.	8 1	{ По малолѣтству ничему не обучены.
Ивана Пушкарева дети: Данило, Петръ, Матвей.	11 8 2	{ Обучаются російской грамоте. По малолѣтству ничему не обучень.
Ивана Лофицкого снъ Павель.	3	По малолѣтству ничему не обучень.
Петра Могилевцова дети: + Козьма, Гаврила, Василей.	22 13 10	Російской грамоте читат и писат обучень. { Російской грамоте обучаются.
Василея Бабакова дети: Григорей, Иванъ, Степанъ.	12 5	По-російски грамоте читать и писать обучен. { По малолѣтству ничему не обучены.
Ротмистра Игнатия Путилина снъ Василей.	10	Грамоти обучается при нем.
У сотниковъ		
Луки Комаревского дети: Андрей, Михаило.	12 7	{ По-російски читать и писать обучаются.
Алеѣѣя Сурмина снъ ево Їванъ. У него снъ Иванъ.	4	Ничему не обучень.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Дмитрія Синелникова дети: Алеѣѣй, Владимиръ.	5 2	{ По малолѣтству ничему не обучены.
Ивана Синелникова снъ Иванъ.	2	Ничему не обученъ.
У подпрапорныхъ		
Тимофѣя Корнѣева снъ Данила.	9	Російской грамоти обучается.
Степана Подолского снъ Яковъ.	6	По малолетству ничему не обученъ.
Григорія Лофицкого дети: + Иванъ, Андрей, Михаила.	16 10 6	{ Грамоти и писать обученъ. { Грамоти обучаются.
Лѡгина Головинского снъ Василей.	полу- году	По малолѣтству ничему не обученъ.
Савы Бурляевского снъ Иванъ.	4	По малолѣтству ничему не обученъ.
Дмитрия Лофицкого снъ Семень.	2	По малолѣтству ничему не обученъ.
Андрея Куколевского снъ Евстратъ.	10 недел	Ничему не обученъ.
Ївана Середина дети: Матвей, Михаила.	12 1	Російской грамоте обученъ. По малолѣтству ничему не обученъ.
Андрея Куколевского дети: Яковъ, Павель, Петръ, Иванъ.	7 4 3 2	Російской грамоти обучается. { По малолѣтству ничему не обучаются.
Аврама Чмихова снъ Игнатъ.	8	По малолѣтству ничему не обученъ.
Луки Тимошенкова дети: Степанъ, Павель.	13 10	Одержим ломотною болезнью. Грамоте обученъ.
+ Алеѣѣя Лофицкого снъ Гаврила.	15	По-російски читат и писать обученъ.
+ Федора Могилевцова снъ Иванъ.	31	В отставке козакомъ.
Федора Буткова снъ Андрей.	13	Російской грамоте обучается.
Ївана Буткова снъ Федоръ.	6	По малолѣтству ничему не обученъ.

Званіе именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъученъ	
Демьяна Чмихова снъ Уласъ да пасенокъ Семень Афанасеевъ снъ Ъващенкоуъ.	14	Обучается российской грамоте.
	14	Ничему не обученъ.
Якова Буткова дети: + Михаила, Фома, Григорей.	17 11 полу- тора году	{ Российской грамоте обучены. По малолѣтству ничему не обучен.
Федора Корнеева дети: + Андрей, Маѣим, Емельянъ.	19 3 1	{ Ничему не обучены.
Федора Шуменкова снъ Василей.	2	По малолѣтству ничему не обучен.
Ївана Тевяшова снъ Герасимъ.	13	Грамоты обучается.
Кирила Подолского дети: + Григорей, Илья, Иванъ.	15 12 3	Российской грамоте обученъ. Оной обучается. Ничему не обученъ.
+ Полкового писаря Василя Синелникова снъ Парфенъ. У него дети: + Михаила, Иванъ.	33 15 2	Российской грамоте читат и писать обученъ. Во обученіи грамоте. Ничему не обученъ.
У сотниковъ		
Ивана Гаплевскоуо Семень.	14	Горбат, российской грамоти обучается.
Егора Протопопова дети: + Николай, + Яковъ, Петъ[!], Алеѣандръ.	21 15 14 10	{ Обучаются российской грамоте и латинского языка.
Федора Лофицкого дети: Василей.	14	Обучается по-росийски ж писат.
Алеѣѣя Демяненкова дети: Андрей.	12	Обучается по-росийски грамоты.
Якова Буткова дети: + Петръ, + Яковъ.	20 15	Обученъ по-росийски читат и писать. Ничему не обученъ.
Григория Степанова снъ Їванъ.	5	Ничему не обученъ.

Званіє именъ	От рожденія летъ, кто чему обучены или нѣтъ, кто чемъ изъувечень	
+ Михайла Лофицкогo снъ Павель.	18	Російской грамоте читать и писат обучень.
+ Гаврила Протопопова снъ Николай.	18	По-російски читат обучень.
Михайлы Еманова дети: Василей, Їванъ.	12 10	} Во обученіи російской грамоте } читат и писатъ.
Ївана Зайцова снъ Семень.	11	

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 83. – С. 297–318.

№ 313

1767 р., січня 18. Острогoзьк. – “Відомість” за третьою формою* про старшин та їхніх дітей Острогoзької провінції Слобідсько-Української губернії

Вѣдомость из Острогoжской правинціальной канцеляріи о находящихсѣ в сей правинціи старшинахъ і о ихъ детяхъ, происходящихъ из разночинцовъ, а не из старъшинскихъ дѣтей, после указу 1733 году – в подпрапорные, канцелярские чины і из ныхъ – в старшины по настоящей службѣ и за содержание подпомогі, кои преже в окладъ полагались

[Див. С. 628–640].

Михайла Грѣков
 Ѡедор Татарчуков
 Ѡедор Матвѣевъ
 Канцеляристъ Павель Железниковъ

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 101. – С. 426–436.

* Відповідно до розпорядження Слобідсько-Української губернської канцелярії від 13 вересня 1766 р. відомості мали бути укладені за чотирма “формами” (зразками). Комплекти “форм” було розіслано разом із указом губернської канцелярії до чотирьох провінційних канцелярій (Ізюмської, Охтирської, Острогoзької і Сумської) та шести комісарств Харківського повіту (Валківського, Вільшанського, Липцівського, Мереф’янського, Салтівського, Харківського). Відомості за першими трьома “формами” вміщували чотири рубрики: “Звание старшинских детей”, “Сколько от роду лет”, “Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили”, “В бытность в службе в походах и командирациях были”, “Когда произведены в старшинские чины и кем”. Відомості за четвертою “формою” вміщували дві рубрики, з яких перша з даними про особу і її походження була без назви, а друга подавала інформацію про вік особи (“Сколько от роду лет”). Див. також док. № 314.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко отъ ро- ду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами проехали	В бытность во слу- жбе в походах и ко- мандициях были	Когда произведены в старшинские чины
1	Не пожелавшие в гусарскую службу Поручикъ и старшей пол- ковой есаул Гаврила Федо- ровъ сынъ Зайцовъ, ис коза- чич дѣтей в нижние и в пра- порщичей чинъ кем жалю- ванъ, справокъ не сыскуется, а сотником и полковым есау- ломъ – Государственною во- енною коллегиею. У него дети: Василей – в службе в Ызюм- скомъ гусарскомъ полку вах- мистромъ, Андрей – в службе в Остро- гожскомъ гусарскомъ полку надзирателемъ болныхъ, Іванъ – неслужащей, обуча- ется латинского языка.	52	[1]735 марта 15 – козаком, в Слободском драгунском полку [1]737 февраля 20 – драгуном, [1]737 апреля 10 – капралом, [1]737 июня 16 – каптенармусом, [1]737 сентября 21 – ротним квартирмистром, [1]738 марта 29 – вахмистром, [1]738 августа 18 – полко- вым писарем, [1]740 ген- варя 19 – прапорщиком, [1]747 году мая 8 – сот- ником, [1]757 апреля 6 – есаулом.	В Крымских – при взятѣ городов Перекопа, Банче- сарая, Очакова; в Днѣстровскомъ – при взятѣ Хоги- на; в Лифлядском и в Прусском похо- дах въ [1]736, [1]737, [1]738, [1]739, [1]748 и [1]757-м годѣхъ.	[1]758 ноября 20-го – по- ручником и ныне в Урувском камисарстве камисаромъ.
2	Старшей полковой писарь Иван Павловъ сынъ Тимо- шенковъ, ис козачихъ детей.	37	[1]741 января 1 – копей- стомъ, [1]745 мая 8 – под- канцеляристом, [1]747 мая 25 – канцеляристом и был при Изюмской пол- ковой канцеляриі, [1]757	В Прусском походе въ [1]757 году.	[1]759 марта 22 – из младших в старшие пол- ковые писари господи- ном генерал-фельтмар- шалом, сенатором и ко- валером графом

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколько от роду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во слу- жбе в походах и ко- мандираціях были	Когда произведены в старшинские чины
	Братъ ево младшей полковой писарь Федоръ Павловъ сынъ Тимошенковъ. У Ивана дѣти: Христофоръ, Викторъ, Гадракъъ при нем обучаются грамотъ, Африканъ, Вечеславъ нѣчему не обуче- ны. У Федора сынъ Андрей при немъ обучается грамотъ.	49 8 7 6 4 году 8	февраля 28 младшим пол- ковым писарем произве- денъ в Острогожскую полковую канцелярію Гдрственною военною коллегиєю [1]737 апреля 1 – писцом, [1]741 – канцеляристом в Ызюмской полковой канцеляріи.	При нападеніи кримского хана с ордою на Изюм- ской полкъ был против неприяте- ля в сраженіи въ [1]738 году.	Алеѣандръ Борисовы- чемъ Бутурлынимъ; нахо- дился при Острогожской полковой и нынѣшней правинциальной канце- ляріи в секретарской должности, з которой за болѣзнию уволен и нынѣ находится в доме. [1]759 марта 22 – ис кан- целяристовъ в младше полковые писари в Ост- рогожскую полковую канцелярію оным госпо- дином генерал- фельтмаршалом и ковале- ром Бутурлынимъ, по отрешеніи ево въ [1]763- м году от должности и нынѣ в домъ состоящим в Ызюмской правинци находится.
3	Сотники Осипъ Федоровъ сынъ Ост- рожской, ис поповских	51	[1]734 августа 10 служил в Харковском слободском	В Кримских, в Прусском походех	[1]749 февраля 14 – ис подпрапорных в сотни-

№	Звание старшин і ихъ дѣтей	Сколько отъ ро- ду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во слу- жбе в походах и ко- мандирациях были	Когда произведены в старшинские чины
	дѣтей. У него сынъ Иванъ.	18	полку подпрапорнымъ. [1]761 июля 12 – подпра- порнымъ.	въ [1]739 и [1]757 годах. Не былъ.	ки Государственной во- енною коллегиею.
4	Сотникъ Михайла Яковлевъ сынъ [Косенковъ], іс козачих дѣтей. У него сынъ [?] – в службе в [Острогжскомъ гусар- ско]мъ полку.	47	[1]737 апреля 9 – козаком, [1]752 июля 8 произведенъ подпрапорнымъ Остро- гожскою полковою канце- лярією.	В Крымских похо- дах въ [1]737, [1]738 и [1]739 го- дах.	[1]756 октября 24 – іс подпрапорныхъ в сотни- ки Государственной во- енною коллегиею и нынѣ находится у колониствоу камисаромъ.
5	Петръ Дмитриевъ сынъ Пуж- ковской, из греческой при- роды.	32	[1]752 сентября 17 – под- прапорнымъ бывшимъ підномъ брегадиром Бан- ческулом.	В Прусском походе въ [1]757 году.	[1]760 февраля 10 – іс подпрапорныхъ в сотники вышеписаннымъ генера- ломъ-фельмаршалом.
6	Гаврило Антоновъ сынъ Ве- нецкой, из козачих дѣтей. У него дѣти: Іванъ, Николай, Аресть, Алеѣй ничему не обучены.	42 6 3 2 1	[1]751 генваря 10 – под- прапорнымъ Острогжскою полковою канцелярією.	В походах не был, а находился в раз- ныхъ командира- циях.	[1]753 августа 11 – іс подпрапорн[ых] в соти- ники Государственной военною коллегиею; нынѣ находится при ко- лонистах у поселения оныхъ.
7	Подпрапорные Матвей Андреевъ сынъ Ле- бединской, іс козачих дѣтей. У него сынъ Яковъ – в Ост-	52 22	[1]738 генваря 26[!] – в Слободском драгунском полку вахмистромъ, [1]748	В разных коман- дирацияхъ.	Ннѣ находится в Остро- гожскомъ камисарствѣ квартирмистромъ.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко от роту легъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
	рогожскомъ гусарском полку капраломъ.		августа 1 определен в должности подпрапорного Острогожскою полковою канцелярию.		
8	Федоръ Моисеевъ сынъ Масленников.	42	[1]745 июня 9 – подпрапорнымъ Острогожскою полковою канцелярию.	В разныхъ командирацияхъ.	Числится не пожелавшимъ в гусарскую службу.
9	Петръ Антоновъ, ис козачихъ детей.	47	[1]748 генваря 1 – козакъ, [1]757 [!] мая 1 – подпрапорнымъ Изюмскою полковою канцелярию.	Не был; состоит под слѣдствіемъ в Белогороде.	
10	Григорей Ивановъ сынъ Лофицкой, ис поповскихъ дѣтей. У него дѣти: Іванъ, Андрей, Михайла при немъ наукамъ обучаются.	38 16 10 6	[1]751 июня съ 23 – подпрапорнымъ Острогожскою полковою канцелярию.	В Прусскомъ походе въ [1]757 году.	Числится не пожелавшимъ в гусарскую службу.
11	Савва Ивановъ сынъ Бурляевской, ис козачихъ дѣтей. У него сынъ Иванъ – при нем, нѣчему не обученъ.	37 4	[1]752 марта 12 в подпрапорные определенъ Острогожскою полковою канцелярию.	Во многихъ дальнихъ и ближнихъ командирацияхъ и с полкомъ на крымской степе в компанента въ [1]758 году.	В Острогожскомъ камисарствѣ депутатомъ.
12	Антонъ Арътемьевъ сынъ Ламтевъ, ис козачихъ дѣтей.	27	[1]759 сентября 12 – козакъ, [1]765 апреля 7 подпрапорнымъ определенъ	В разныхъ командирацияхъ.	Ннѣ в Острогожскомъ камисарстве за атамана.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко ои ро- ду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во слу- жбе в походах и ко- мандирациях были	Когда произведены в старшинские чины
13	Дмитрей Гавриловъ сынъ Лофицкий, ис поповских дѣтей. У него сынъ Семенъ ничему не обученъ.	35 2	оною полковою канцеля- риєю. [1]744 году[!] в подпра- порные определенъ Ост- рогожскою полковою кан- целяриєю.	В Прусском походе в [1]757 году.	Числится не пожелав- шимъ в гусарскую служ- бу.
14	Петръ Леонтьевъ сынъ Выш- невской, ис козачьих дѣтей.	31	[1]748 сентября 10 в под- прапорные определенъ Острогжскою полковою канцеляриєю.	В Прусском походе в [1]757 году.	В Урывском комисарствѣ депутатомъ.
15	Андрей Терентьевъ сын Щербининъ, ис козачих дѣтей.	27	[1]753 мая 20 в подпра- порные определенъ Ост- рогожскою полковою кан- целяриєю.	В Прусском походе в [1]757 году.	Числится не пожелав- шимъ в гусарскую служ- бу.
16	Иванъ Ивановъ сынъ Сер- динъ, ис козачих дѣтей. У него дети: Матвей грамоты обучается, Михайла нѣчему не обученъ.	36 12 1	[1]759 мая 19[!] подпра- порнымъ определенъ быв- шею Острогжскою пол- ковою канцеляриєю	В Полше и во мно- гих камандыраци- ях.	Числится не пожелав- шимъ в гусарскую служ- бу.
17	Степанъ Петровъ сынъ Та- раваров[!], ис козачьих дѣтей.	27	[1]753 декабря 18[!] под- прапорным определенъ Острогжскою полковою канцеляриєю.	В Прусском походе въ [1]757 году.	Ннѣ в Острогжском ка- мисарстве атаманомъ.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколько от роду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
	(2)				
1	Отставные от службы Ротмистръ Федоръ Марковъ сынъ Колтуновъ, ис козачих дѣтей. У него сынъ Федоръ ничему не обученъ.	35 3	[1]751 году – козаком, [1]757 – канцелярскимъ писарем, [1]758 августа 15 – канцеляристом в Острогской полковой канцеляриі и производимъ быть тою жъ канцеляріею.	Въ [1]758-м году – с полкомъ на кримской степе и в прочихъ командирацияхъ.	[1]765 марта 2 – ис канцеляристовъ в отставку ротмистромъ господиномъ генерал-аншефомъ и квалеромъ Петромъ Ивановичемъ Олицомъ и ныне – у ревызования щетовъ прошлыхъ летъ.
2	Отставной сотникъ Ефимъ Лазаревъ сынъ Лофицкой, ис прогопольскихъ дѣтей. У него дети: Іванъ обучается лагинскогѡ языка, Григорей ничему не обученъ.	40 15 3	[1]756 марта 14 – подпорнымъ Острогскою полковою канцеляріею.	В походах не былъ, а находился в разныхъ командирацияхъ.	[1]757 апреля 18 – ис подпорныхъ в отставку сотникомъ Государственною военною коллегіею; нынѣ находится в Бьюрченскомъ комисарстве депутатомъ.
3	Братъ ево Иванъ Лазарѣвъ сынъ Лофицкой. У него сынъ Николай ничему не обученъ. Яковъ Мойсеевъ сынъ Масленниковъ, ис козачихъ дѣтей. У него дѣти: Антонъ,	45 46 26	[1]744 году – подпорною полковою канцеляріею. [1]750 году генваря 18 подпорнымъ определенъ бывшею полковою канцеляріею.	В разныхъ командирацияхъ. В Бѣзюмскомъ полку в Зымнемъ походе в [1]750-м году.	[1]757 июля 8 – ис подпорныхъ в отставку сотникомъ Государственною военною коллегіею. [1]759 марта 19 – ис подпорныхъ в сотники в отставку Государственною военною коллегіею.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко от роду летъ	Когда в службу вступили и какими чинами проиходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
4	Петръ грамоти обучены, Осипъ ничему не обучен. Сотникъ Михайла Федоров сынъ Могилевцовъ, ис козачих дѣтей. У него дѣти: Никита – неслужащей, грамоти обучен, находится в непослушанію отца своего и отлучился самоволно от дому, а ныне где находится – неизвестно; Николай. Братъ реченного Михайла Андрей Федоровъ сынъ Могилевцовъ. У него дѣти в службе в Острогскомъ гусарскомъ полку: Петръ – капралом, Савва – вахмистромъ, Василей – гусаром, Іванъ – грамоты обученъ, находится при отце своемъ.	15 2 52 38 21 52 32 28 22 30	[1]733 подпрапорнымъ определенъ Острогскою полковою канцелярією. [1]764 июня 17 подпорнымъ определенъ Острогскою полковою канцелярією. [1]745 июня 9 подпрапорнымъ определенъ Острогскою полковою канцелярією.	В Крымскихъ походахъ въ [1]738 и [1]739 годах. В походах не был, а находился в разныхъ командирацияхъ. В Ызюмском полку в Зимнемъ походе.	[1]761 генваря 18 – ис подпрапорных в отставку сотникомъ гддномъ генерал-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Стрешневымъ. [1]761 генваря 18 – ис подпрапорных в отставку сотникомъ означеннымъ генерал-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Стрешневымъ.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколько отъ роду летъ	Когда в службу вступили и какии нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
5	Сотникъ Семенъ Алеѣвѣвъ сынъ Арбузовской, изъ подданныхъ малоросіян.	36	[1]755 декабря 7 подпорнымъ определенъ Острогжскою полковою канцелярію.	На кримской степе с полкомъ Острогжскимъ въ компаніи въ [1]758 году.	[1]761 генваря 14 дня – ис подпорныхъ в отставку къ сотнику господиномъ генерал-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Івановичемъ Стрешневымъ.
6	Сотникъ Василей Владимировъ сынъ Владимеров, изъ поповскихъ дѣтей. У него дети: Василей, Иванъ ничему не обучены.	33 3 1	Съ [1]746 по [1]751 годъ былъ при Острогжской полковой канцеляріи у писменныхъ дел, а [1]751 декабря 23 произведенъ подпорнымъ Острогжскою полковою канцелярію.	В походахъ не былъ, а былъ в разныхъ командираціяхъ и должностяхъ, в которые и ныне нередко употребляется.	[1]761 марта 3 – ис подпорныхъ в отставку сотникомъ в силъ указу Государственной военной коллегіи онымъ же генерал-аншефомъ и ковалеромъ Стрешневымъ.
7	Сотникъ Михайла Григорьевъ сынъ Розъмазнынъ, изъ козачьихъ дѣтей. У него дѣти: Иванъ обучается грамоти, Алеѣй ничему не обученъ.	47 10 2	[1]756 генваря 22 подпорнымъ определенъ Острогжскою полковою канцелярію.	В Прусскомъ походе въ [1]757 году.	[1]762 февраля 4 дня – ис подпорныхъ в отставку сотникомъ господиномъ генерал-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Івановичемъ Стрешневымъ.
8	Сотникъ Лаврентей Івановъ сынъ Пушкаревъ, изъ козачьихъ дѣтей. У него дѣти: Федоръ – в службе в Острогжскомъ гусарскомъ полку	35 15	[1]745 мая 17 подпорнымъ определенъ Острогжскою полковою канцелярію.	В Бѣзюмскомъ полку в Зимнемъ походе въ [1]751-мъ году.	[1]762 ноября 25 – ис подпорныхъ в отставку сотникомъ господиномъ генерал-аншефомъ и ковалеромъ Иваномъ Федоровичемъ Глебовымъ.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко отъ роду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
	писаремъ, Иванъ обучается по росийский писамъ и находится при нем, Тимофей – ничему не обученъ, Семенъ.	13 4 полу- году			
	Братъ ево сотникъ Иванъ Ивановъ сынъ Пушкарев. У него дети: Данило, Петръ грамоти обучаются, Матвей ничему не обученъ.	30 11 8 2	[1]756 генваря 12 подпорянымъ определен Острогожскою полковою канцеляриєю.	В разныхъ командирацияхъ.	[1]764 ноября 12 – ис подпрапорных в отставку сотникомъ господиномъ генерал-аншефом і ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Олицом.
9	Сотникъ Степанъ Степанов сынъ Голованевъ, ис козачих дѣтей. У него сынъ Степанъ – в службе в Острогожскомъ гусарскомъ полку квартирмейстеромъ.	35 18	[1]744 мая 26[!] подпорнымъ определенъ Острогожскою полковою канцеляриєю.	В Бізюмскомъ Зымнемъ походе въ [1]751 году и с полкомъ на крымской степе в команденте въ [1]758 году.	[1]762 году ноября 25 – ис подпрапорных в отставку сотникомъ господиномъ генерал-аншефом и ковалеромъ Иваномъ Федоровичемъ Глебовымъ.
10	Сотникъ Иванъ Федоровъ сынъ Лофицкой, ис поповскихъ дѣтей. У него сынъ Павелъ ничему не обученъ.	40 3	[1]744 сентября 21[!] подпорнымъ определенъ Острогожскою полковою канцеляриєю.	В разныхъ командирацияхъ.	[1]764 ноября 12 ис подпрапорных в отставку сотниками господиномъ

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко от роду легъ	Когда в службу вступили и какии нижними чинами происходили	В бытность во служе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
11	Сотникъ Петръ Савын сынъ Могилевцовъ, ис козачих дѣтей. У него дѣти: Козма – при немъ, грамоти обученъ, Гаврило, Василей обучаются грамоти. Братъ ево подпрапорной Федоръ Савинъ сынъ Могилевцовъ. У него дѣти: Федоръ,	46 22 13 10 50	[1]745 июня 9 подпрапорнымъ определенъ Острогояскою полковою канцеляриюю. Служил действителним козакомъ.	В Прусском походе въ [1]757 году. В разных командирациях.	Когда произведены в старшинские чины генералъ-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Олицомъ. [1]759 апреля 29 ис козачковъ отставленъ подпрапорнымъ прежде бывшею Острогояскою полковою канцеляриюю.
12	Сотникъ Василей Ильинъ сынъ Бабаковъ, ис козачихъ дѣтей. У него дѣти: Григорей обучается грамоти, Иванъ, Степан ничему не обучены.	29 31 25	[1]758 марта 21 подпрапорнымъ определенъ Острогояскою полковою канцеляриюю. Служил действителним козакомъ.	Въ [1]757 году былъ в Прусском походе. В разных командирацияхъ.	[1]759 году тем же чиномъ отставленъ оною ж полковою канцеляриюю. [1]765 марта 2 онимъ же генералом-аншефомъ и ковалером Олицемъ отставленъ сотникомъ и нынѣ находится при колонистах.

№	Звание старшин і ихъ дѣтей	Сколько они ро- ду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во слу- жбе в походах и ко- мандирациях были	Когда произведены в старшинские чины
13	Сотникъ Петръ Илинъ сын Чеботаревской, из козачих дѣтей. У него, Чеботаревскаго, дити: Федоръ – в Калитивянскомъ комисарствѣ писаремъ, Іванъ служитъ при Остро- гожской правинціальной канцелярій канцеляристомъ, Илья капейстомъ у колони- стовъ находится.	57 30 25 15	[1]732 феврала 29 служил подканцеляристомъ и кан- целяристомъ, определяемъ был Острогожскою полко- вою канцеляриею.	С полкомъ на крим- ской степе в ком- паненте въ [1]756 году.	[1]761 генваря 14 – ис- канцеляристов в отставку сотником гднномъ гене- рал-аншефом и ковале- ром Стрешневымъ.
14	Отставные вове от службы подпрапорные Лука Алеѣевъ сынъ Тимо- шевской, ис подпрапорниче- скихъ дѣтей. У него дѣти: Степан – при немъ, одер- жимъ ломоиною болѣзнию, Павель грамоты обученъ.	40 13 10	[1]746 генваря 16 опреде- лен бывшею Острогож- скою полковою канцеля- риею.	В разных коман- дырациях.	[1]756 октября 25 дня тем же чиномъ отставленъ полковою канцеляриею.
15	Иванъ Осиповъ сынъ Ко- рецькой, ис козачихъ дѣтей. У него дѣти: Іванъ, Павель обучаются грамоти.	40 12 7	[1]752 июня 19 определенъ Острогожскою полковою канцеляриею.	В разных коман- дырациях.	[1]756 ноября 5 дня тем же чиномъ отставленъ Острогожскою полковою канцеляриею.

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколко от роду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
16	Павелъ Данилевъ сынъ Запорожцовъ, ис козачих дѣтей. У него сынъ Петръ в службѣ в Острогожскомъ гусарском полку капраломъ.	70 22	[1]745 марта 22 в подпорные определенъ Острогожскою полковою канцеляриюю.	Во многихъ командирацияхъ и в Прусскомъ походе въ [1]757 году.	[1]757 году августа 21 – тем же чиномъ в отставку полковою канцеляриюю.
[1]7	Алеѣй Семеновъ сынъ Лофицкой, ис поповскихъ дѣтей.	42	[1]747 году мая 18 дня – подпорнымъ Острогожскою полковою канцеляриюю.	В разныхъ командирацияхъ.	[1]759 году тем же чиномъ в отставку Государственною военною коллегиею.
[1]8	Іванъ Демяновъ сынъ Бутов, ис козачихъ дѣтей. У него сынъ Федоръ ничему не обученъ.	33 6	[1]752 сентября 29 дня в подпорные определенъ Острогожскою полковою канцеляриюю.	В Прусскомъ походе въ [1]757 году.	[1]760 марта 13 – тем же чиномъ в отставку господиномъ генералъ-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Стрешневымъ.
19	Яковъ Герасимовъ сынъ Бутов, ис козачихъ дѣтей. У него дѣти: Михайло, Фома при нем, грамоти обучены, Григорей ничему не обученъ.	40 17 11	[1]747 ноября 18 в подпорные определенъ Острогожскою полковою канцеляриюю.	В разныхъ командирацияхъ.	[1]760 ноября 15 – тем же чиномъ в отставку вышеписаннымъ гддномъ генералъ-аншефомъ и ковалеромъ Петромъ Ивановичемъ Стрешневымъ.
20	Федоръ Корнеевъ, ис козачихъ дѣтей. У него дѣти: Андрей – безграмотной, при	2 48[?] 19	[1]731 году – козаком, [1]758 мая 20 подпорнымъ определенъ господиномъ генералъ-	В Крымскихъ походахъ въ [1]736, [1]737, в Днестровскомъ – въ	[1]760 ноября 14 – тем же чиномъ в отставку господиномъ генералъ-аншефомъ и ковалеромъ Стрешне-

№	Звание старшин і ихъ детей	Сколько от роду летъ	Когда в службу вступили и какими нижними чинами происходили	В бытность во службе в походах и командирациях были	Когда произведены в старшинские чины
	нем, Маѣимъ, Емельянъ нечему не обучены. Федоръ Васильевъ сынъ Шумейковъ, ис козачих дѣтей. У него сынъ Василий ничему не обученъ.	3 2 29 2	лейтнантомъ княземъ Кантемиром. Служил действительным козаком.	[1]738, в Хотѣнском – въ [1]739-м годах. В Прусском походе, где и раненъ въ [1]757 году.	вымъ. [1]763 декабря 22 – ис козаковъ в отставку прапорным бывшею Острогжскою полковою канцеляриєю.
22	Отставной каптенармусъ Марка Петровъ сынъ Золотаревъ, из козачих дѣтей. У него дѣти: Яковъ – при делах в Острогской провинциальной канцелярій канцеляристомъ, Петръ при нем обучается наукъ, Іванъ – необученъ.	50 24 16 5	[1]735 году – сотеннымъ писарем, [1]737 году – в Слободскомъ драгунском полку роиннымъ писаремъ, а [1]742 произведенъ каптенармусомъ генераль-майором Кеизерлингомъ.	Был в разныхъ далныхъ и ближнихъ командирацияхъ.	[1]744 июня 18 по скасованій Слободского драгунского полку отставлен, о той отставке данъ ему из Государственной военной коллегіи указъ; ннѣ находится от Бирюченского комисарства в слободѣ Корочѣ, гдѣ онъ и домъ имѣеть за атамана.
23	Подпрапорной Иванъ Григорьевъ сынъ Анищенковъ, изъ козачихъ детей. У него, Анищенкова, сынъ Николай – неслужащей, положенъ в окладъ.	44 16	Быль козакомъ.	В Прусском походе въ [1]757 году.	[1]760 ноября 4 дня – ис козаковъ в отставку прапорным прежде бывшею Острогжскою полковою канцеляриєю.

№-ом	Острогжской правинциі Отставные	Сколко от роду леть
	коллѣгиею от шной за старостию былъ отставленъ и награжденъ сотником, а онъ въ [1]747-м году опредѣленъ былъ на место шнца своего городовым атаманомъ, а въ [1]761-м году генералом и ковалеромъ Олицом по указу Государственной военной коллегіи отставлен и дан ему чинъ сотничей, бывалъ в разных камандирациях. Братъ ево родной сотник Иванъ Синелниковъ въ [1]764-м году Острогжскою полковою канцеляриєю определенъ подпрапорнымъ и в том же году генералом и ковалеромъ Олицомъ отставленъ сотником; ни в каких камандирациях не бывалъ. У Дмитрия дѣти: Алеѣей, Владимиръ. У Ивана сынъ Иванъ ничему не обученъ.	25 5 2 2
5	Сотник Петръ Ивановъ сынъ Никитинъ – ис протопопских дѣтей, былъ в козачих свойственников, а въ [1]758-м году Острогжскою полковою канцеляриєю определенъ подпрапорнымъ, а въ [1]762 году в отставку данъ чин сотничей Государственною военною коллегию; нне живеть в городе Старом Осколе и ни в каких по Острогжской правинциі случающихся камандирациях не бывал и не употреблялся.	26
6	Сотник Василей Матвѣев сынъ Протасов – ис козачих дѣтей, въ [1]764 Острогжскою полковою канцеляриєю опредѣленъ былъ подпрапорным и в том же году генералом-аншеѳомъ и ковалеромъ Олицом отставленъ сотникомъ, бывалъ в разных камандирацияхъ.	25
7	Сотник Ѳедоръ Семеновъ сынъ Красовской – из малоросиянъ, въ [1]759 году Острогжскою полковою канцеляриєю определенъ подпрапорнымъ, а въ [1]762-м Военною коллегиею отставленъ сотником, в камандирациях нигде не бывалъ; в Острогжске и в правинциі шной жителствомъ не находится, а гдѣ нне живеть, известия нетъ.	30
8	Алеѣй Никитинъ сынъ Сребдолской – ис поповских дѣтей, въ [1]762 Острогжскою полковою канцеляриєю определенъ былъ подпрапорным, а въ [1]764-м генералом и ковалером Олицом отставленъ сотником; нне жителство имеет в Бізюмской правинциі; ш службах ево неизвестно.	40
9	Подпрапорной Тимоѳей Ивановъ сынъ Коренев – ис казачих дѣтей, въ [1]765-м году Острогжскою полковою канцеляриєю определенъ в подпрапорные, в коем званиі и нне состоит, бывалъ в разных камандирациях.	56

№-ом	Острогожской провинції Отставные	Сколко от роду летъ
	У него дети: Савва, Данила в Острогожскомъ гусарскомъ полку вахмистрами.	20 9
10	Подпрапорной Петръ Антонов сынъ Мединцов – ис купеческих дѣтей города Болхова, въ [1]758-м гвду шрдером генерала-порутчика князя Кантемира, а по доношению Волуйской воеводской канцеляриі, велено бывшей Острогожской полковой канцеляриі, буде можно ево, Мединцова, то шпределить в козацью службу, которой тою канцеляриєю и опредѣлень в козаки, а въ [1]760-м году тою ж Острогожскою полковою канцеляриєю отставлень подпрапорнымъ, в камандирациях не бывал; ннѣ находится в Меловатскомъ камисарстве депутатом.	29
	Всѣ означенные: ротмистръ, сотники, подпрапорные, их дети – во шжиданіи на прежде учиненное представление от Слободской губернской канцеляриі указа в оклад не положены.	
	Да сверхъ того, отставные подпрапорные:	
1	Федор Марѣков сынъ Свѣтлицкій – ис козачих подпомощиков, былъ сотеннымъ городничим, а въ [1]760-м году Острогожскою полковою канцеляриєю отставлень подпрапорнымъ.	45
2	Василей Савинъ сынъ Зарудной – ис козачих дѣтей, былъ атаманомъ и сотеннымъ городничимъ, а въ [1]760-м году Острогожскою полковою канцеляриєю оставлень подпрапорнымъ. Оба шны состоят с протчими войсковыми жителми в окладе.	45

Михайла Греков
Федор Татарчуков
Федор Матвѣевъ
Павель Железниковъ

Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття. – Харків, 2008. – № 102. – С. 436–438.

№ 315

1767 р., травня 29. Кіш. – Атестат про службу товариша Тимошівського куреня Василя Білого виданий Кошем Війська Запорозького

Данъ сей аттестатъ изъ Войска Запорозьского Низового оногъ жъ Войска товарищу куреня Тимошѣвского Васылю Стефанову сину Бѣлому

Онъ, Бѣлій, по засвѣдительствованію и предъставленію вышеписанного куреня Тимошѣвского атамана и всего товариства и другихъ знатнихъ и старихъ

товарищей, в ономъ Запорожскомъ Низовомъ Войске началъ служить съ малыхъ его лѣтъ и въ государственныхъ службахъ и войсковыхъ посылкахъ, случающихся партіяхъ по наряду того куреня находился и всѣ войсковіе и курѣнніе надобности и службы отправлялъ вѣрно, радѣтельно и безъпотковѣнно. И по тѣмъ его службамъ и по усмотренію его годности отправливанъ былъ въ 1759 году по наряду съ того куреня съ протчими товарищи въ Санктъ-Пѣтербургъ, ко всевысочайшему ея императорскаго величества двору для полученія Войску Запорожскому всемилостивѣйшого жалованья. Въ 1764 году опредѣленъ былъ въ тотъ Тимошѣвскій курѣнь атаманомъ і находился чрезъ одинъ годъ и, въ ономъ чину будучи, служилъ добропорядочно объходительно и все жителство свое проводилъ честно безъ ималѣйшого порока, а нынѣ, оженясь в мѣстечку Корѣбудѣ, просилъ отъ Войска Запорожского Низового увольненія, а на добропорядочніе службы аттестата.

Почему мы на честное его здѣ бытіе и службы ревностніе и непорочніе по вышепоказанному засвѣдительствованію и знанію собою и всѣмъ Кошемъ сей, къ неоставленію его въ Малой Россіи іли где жить пожелаетъ, ея императорскаго величества воинскою службою по заслуге его прописанной, дать аттестатъ за подписомъ и приложеніемъ войсковой печати, въ разсужденіи и знаніи за подлѣнно вышеписанныхъ его служебъ вѣрныхъ, объходительства и постоянства доброго и отсель отъхода честного по желательству опредѣлили, которой и виданъ.

Ея императорскаго величества Войска Запорожского Низового атаманъ кошовій Петръ Калнишевскій с войсковою старшиною і товариствомъ

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 147, арк. 65 і зв. Оригінал.

№ 316

1771 р., червня 10. “При Бузі між Черталами”. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцева з проханням нагородити Павла Чернявського за вірну службу чином

Высокосыятелнѣйшій графъ, мылостивій государь и патронъ,
Петръ Алѣксандровичъ!

Высокодобродѣтелніе мылости и благоволенія при всѣхъ случаяхъ щедро и богато Вашимъ високографскимъ сиятелствомъ къ намъ, Войску Запорожскому Низовому, являемиє, мы на скрижали незабвенныхъ сердець нашихъ съ чувствителнимъ признаніемъ и удовольствіемъ вѣсегда содержа, потому жъ, лстясь весма и теперъ, осмѣливаемся трудить Ваше високографское сиятелство о семъ подносителѣ Павлѣ Чернявскомъ, какових онъ лѣтъ Ваше високографское сиятелство соизволите его видѣть персонална. Онъ, будучи шляхетской синъ с Полци, в Войско Запорожское малолѣтнимъ еще вишелъ.

III Затерявну 9

Ш

Високо святого величій Графъ

Милостивій Государь Императоръ

Писеръ Александръ Андреевичъ

Високоподобрать миліе Милостіи и благоволеніе
моя. Приступая къ вамъ шлюдро и богатство ваших
високографскихъ сиятельствами и вамъ —
вонимъ Загородскимъ Милостиво Якимъ Емле;
мби насирфаніи Младенныхъ Сердце Наше
въ будущее величій Приданіи и Удостоен
вамъ въ себя содрѣя. Поэтому въ Лестна
всма и нестеръ Оимъиіаеиіа Сердце
ваше високографское сиятельство Особъ то
накиситъ право Емлеиіаеиіа; навод
Онъ и нестеръ ваше високографское сиятельство
Рядиіаеиіа его видгоиіа Персоналіа. Онъ
Однѣиіа Шляхетской сіиіа Столиціи Вашей
Загородское Младенныхъ Емле Вишѣиіа.
Въ Видѣиіаеиіа же Грамоты и нестеръ
Аршиіаеиіа. Поэтому и нестеръ Сердце
Високоиіаеиіа Всероссийскомъ Ея
Императорского величества Сердце
Судіаеиіа Видя. Сердце и нестеръ

Зъучившись же грамоти и въ возрастъ пришедъ, къ тому ж и о верности служебъ высочайшему всероссійскому ея імператорскаго величества престолу присягу учиня, с куреня и из Войска счаста опредѣляемый в партияхъ, розъездахъ и протчих комендиацияхъ, дѣлахъ и во всемъ непорочно, но вѣрно и честно чрезъ долгое до розмиру еще время здѣсь служилъ. А какъ онъ уже здѣлался и я в началѣ 769 году в генварѣ мсцѣ с партиєю запорожского войска козаковъ поискъ над неприятелемъ по Крымскомъ степу чинилъ, то онъ, Чернявскій, какъ в ту партію, так между тѣмъ и въ обои позапрошлогодний и прошлогодній похода случавшиесь партии жъ, въ числѣ Войска Запорожского Низового къ Очаковской стороне пред самую ея крѣпость и понад Чернымъ моремъ къ Аджибейской крѣпости и до устья Днѣпра ходилъ. И билъ при всѣхъ случавшихся тогда с неприятелемъ сраженияхъ и баталияхъ, не щадя живота и не закрывая лица своего. И что по слабости здоровья и внутренноимѣющей в немъ болѣзни далшъ уже таковой службы продолжать явился несостоятельнымъ, потому с прозбы его, Чернявского, *отсель* уволивъ з атестатомъ в Малую Россію выпущено прошлого 1770 году в сентябрѣ мсцѣ с тѣмъ, чтобъ за его служби свободностию с чиномъ пожалованно было съ высочайшей ея імператорскаго величества мылости.

Нине жъ *оттоль* прибывшы къ намъ, представилъ, что онъ полку Переяславского в мѣстечку Крилеѣве толко ни успѣлъ оженится, то тамошние крилеѣвскіе сотникъ и старшина в разниѣ *отбутки* заразъ начали употреблять и употребляли, невзирая на его тамъ новостъ и иностранство. Зъ чего онъ, Чернявскій, будучи обидимъ просилъ нашего разъсмотрения и писания къ Вашему високографскому сыятелству почему мы Вашего високографского сыятелства всенижайше просимъ, чтобъ респектомъ предписанныхъ служебъ, при Войски Запорожскомъ чрезъ многіе года продолженныхъ, і по иностранству его, Чернявского, в мѣстечку Крилеѣвѣ оженившогося и жителствовать имѣющого, никаковъ тамошний урядъ къ каковымъ либо и малѣйшимъ *отбуткам* і пода-тямъ не привлекалъ, дому ж в постои ныкому не *отводилъ*, а во всемъ бы его *от* того навсегда свободна оставлено. О томъ ему, Чернявскому, многомощное вашего високографского сыятелства повелѣние дать, и в награждение за его службы каковымъ не послѣднимъ въ *отставку* чиномъ отечески пожаловать не оставить.

В семъ мы несумѣнно надѣясь приемлемъ смелость съ нашею преданностию назватся, милостивый гсдръ и патронъ, Вашего високографского сыятелства нижайшіе слуги атаманъ кошовіи Петръ Калнишевскіи воисковая старшина і товариство

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 147, арк. 126 і зв., 144 і зв. Оригінал.

1773 р., лютого 7. Львів. – Актовий запис про призначення цісарсько-королівським губернатором Королівства Галичини та Лодомерії графом Антоні Пергеном Теофіла Щуки львівським ґродським регентом; присяга останнього

Coram magnifico Andrea Severino binominis Dolinianski loci praesentis notario, actisque praesentibus castrensibus Leopoliensibus comparens personaliter magnificus Theophilus Szczuka, inhaerendo instrumento sub die septima mensis februarii anno currenti millesimo septingentesimo septuagesimo tertio ab excellentissimo et illustrissimo domino sacri romani imperii comite a Pergen, sacrae caesareo-regiae ac apostolicae magestatis commisario plenipotentiaro et gubernatore regnorum Galliciae et Lodomeriae eidem magnifico Szczuka super munus regentiae actorum praesentium dato, cuius instrumenti tenor talis.

Nos sacrae caesareo regiae ac apostolicae maiestatis commissarius plenipotentiarus et gubernator regnorum Galliciae et Lodomeriae significamus universis, quibus expedit et praesertim dignitariis et incolis terrae Leopoliensis, qui[a] nos habita sibi commendatione capacitatis et honestatis magnifici Theophili Szczuka, viceregentis Leopoliensis, idque post liberam huiusce muneris per magnificum Ignatium Karniewski in manus nostras depositionem conferri fecimus, prout et praesentibus conferrimus, dantes eidem magnifico Theophilo Szczuka validam potestatem, munus regentis iuxta praescriptum legum et communem usum obeundi et peragendi, quem, ut pro vero et legitimo regente castrensi Leopoliensi omnes agnoscant, praesentibus intimari fecimus, idque salvo iuramento super munus hocce regentiae castrensis Leopoliensis sub auspiciis augustissimae Mariae Theressiae etc. et iuxta praescriptum iuris gerendum per eundem magnificum Theophilo Szczuka coram iudicio castrensi Leopoliensi sive uno officiali castrensi sollemniter explendo.

Datum Leopoli, die septima februari millesimo septingentesimo septuagesimo tertio. Sacr[i] romani imperii comes a Pergen gubernator.

Locus sigilli gubernii.

Post cuius ingrossationem originali eidem generoso Theophilo Szczuka est resti[tu]tum.

Juramentum corporale rotha infrascripta.

Ego Theophilus iuro, quod sub nomine et auspiciis augustissimae Mariae Theresiae, Romanorum imperatricis viduae, Hungariae, Bohemiae, Galliciae, Lodomeriae reginae, archiducis Austriae iuste secundum ius scriptum, amici et inimici, civis et peregrini, discrimine sublato, recognitionis quaevis, affectationes, protestationes, manifestationes, obductiones, controversias decretorum et alios quosvis actus iuridicos, quicunque ad suscipiendum et ingrossandum evenerint, comprehendam et fideliter conscribam atque ad affectationem cuiusvis extradam, circa obductionem vero, quidquid oculis meis videbo, nec augendo nec minuendo quidpiam, in actis connotabo et neque favorem neque odium neque praemium neque poenas mihi proposita curabo, sed solum Deum et aequitatem in hisque omnibus, quae ad officium meum spectant, iudicium conscientiae meae sequar et audiam, aliaque negotia mihi incumbentia fideliter et pro posse meo peragam. Sic me Deus adiuvet et sancta crux Jesu Christi, flexis ad imaginem

crucifixi Domini nostri Jesu Christi genibus observata iuramentorum solennitate in praesentia magnificorum ac generosorum Constantini Pohorecki, burgrabii castri praesentis, Caietani Malinowski, thesauraridae Laticoviensis, Josephi Niewęglowski, Petri Grzymała, venatoridae Horodliensis, Pauli Dobrowski, Dominici Kościnski, Ignatii Wilczkowski, aliorumque permultorum ad cancellariam praesentem congregatorum, rothizante illud sibi ministeriali regni generali provido Joanne Baranowski, officii praesentis apparitore, praestitit estque realiter executus.

Переклад

Перед вельможним Анджеєм Северином Долинянським, місцевим писарем, та львівськими гродськими актами особисто став вельможний Теофіль Щука, бажаючи надати листу правомочності, даного від дня 7 лютого поточного року 1773, від його світлості графа Пергена, цісарсько-королівського уповноваженого комісара та губернатора Королівства Галичини та Лодомерії, цьому вельможному Щуці на уряд регента, цього листа зміст такий:

Ми, уповноважений комісар цісарсько-королівського уряду та губернатор королівства Галичини та Лодомерії, повідомляємо всім, кому належить, а особливо достойникам і мешканцям Львівської землі, що ми, маючи рекомендацію спроможностей і чеснот вельможного Теофіла Щуки, львівське віце-регентство, яке після звільнення вельможним Ігнатієм Карневським до рук наших на зберігання потрапило, згідно з цим і в присутності [свідків] призначаємо, давши цьому вельможному Теофілу Щуці потужну владу, уряд регента згідно з вищезаписаним правом і загальним звичаєм провадити і виконувати, щоб його за правдивого і законного львівського гродського регента всі визнавали, в присутності свідків оголошуємо, і добру присягу на уряд львівського гродського регента під проводом цісаревої Марії-Терезії і т.д. і згідно з вищезаписаним правом вельможним Теофілем Щукою перед львівським гродським судом без одного гродського урядника урочисто виконану.

Дано у Львові, дня 7 лютого 1773 [року].

Граф Священної Римської імперії Перген, губернатор.

Місце губернської печатки.

Після впису оригінал повернуто шляхетному Теофілу Щуці.

Особиста присяга записана нижче.

Я, Теофіл, присягаю, що під іменем та проводом цісаревої Марії-Терезії, вдови Римського імператора, королеви Угорщини, Богемії, Галичини, Лодомерії, архікнягині Австрії, згідно з Божим та писаним правом, друзів і недругів, земляків та іноземців не розрізняючи, зізнання, прохання, протестації, свідчення, оглядини, суперечки, декрети та інші судові акти від кожного приймати і вписувати матиму, завіряти і вірно записувати, також для позову витяги робити, під час оглядин же, що мої очі бачитимуть, ні перебільшуючи, ні применшуючи до актів нотуватиму, і не задля прихильності, ані ненависті, ані винагороди, ані кари, мені запропонованої, не старатимусь, але задля єдиного Бога і рівності в усьому, що уряду мого стосується, суд згідно з сумлінням моїм провадитиму і слухатиму та інші обов'язки, на мене покладені, вірно і по можливості викону-

ватиму. Так мені, Боже, допоможи і святий Хрест Ісуса Христа, згинаючись до розп'яття Господа нашого Ісуса Христа, виконуючи звичай урочистої присяги в присутності вельможних і шляхетних Костянтина Погорецького, бургграфу цього замку, Каетана Малиновського, летичівського скарбника, Юзефа Невенгловського, Петра Гжимали, горodelьського ловчого, Павла Домбровського, Домініка Косцінського, Ігнація Вільчковського та інших численних, зібраних до канцелярії, призначив генеральним возним Яна Барановського, возним цього уряду, який є насправді виконавцем.

ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 614, с. 513–516. Запис в актовій книзі. Мова латинська.

№ 318

1773 р., травня 29. [Кіш]. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцева про нагородження полкового старшину Василя Бурхановського за достойну службу, підтримане князем Василієм Долгоруковим

Высокосіятелнѣйшій графъ, Петръ Александровичъ, мылостивіи гсдръ
и патронъ!

Нѣсть предѣла благодарности нашей, которою мы обовязанни к Вашему высокографскому сіятелству. Никакіе заслуги и никаковѡ чрезвычайное высокопочитаніе не могутъ Вашего высокографского сіятелства о долженіи, не толь всѣхъ какъ многы суть, но и ни единого достойно вѣзаимствовать, а одно прямое признаніе не менше какъ сыновне, ко усердству все охотнѣйше движуційся духъ понуждаеть отъ самой искренности желать Вашему высокографскому сіятелству того блага, которое и тѣмъ всѣмъ, что себѣ само помисльно и зъбыратъ соизволите поспѣшнимъ сопутникомъ да будетъ. А и паче еще не толь въ сіе, но и в текущее время, даже до поздѣйшей вѣковъ зары восьпрославить высокое Вашего высокографского сіятелства имя, гремящее во всѣхъ концехъ славою, великодушиемъ, мылостію. А при томъ и призрѣніемъ при бѣгающихъ к полученію онаю изъ нихъ же мы и нинѣ, зъ сего подъносителемъ, Войска Запорожского полковымъ старшиною Василемъ Бурхановскимъ, притекая, осмѣливаемъ утруждать. Онъ во дни виходу в сіе Воиско имѣлъ своему возрасту лѣтъ счисленіе малое, но когда совершеннихъ достигъ, тогда, вступивши въ службу оную высочайшему ея императорскаго величества всероссійскому престолу, по учиненіи присяги радително и честно, не толь отъ куреня, въ вѣдомѣ коего обрѣтался, но послѣдователнѣ и отъ самага уже Коша продолжалъ и многажди, какъ настояще татарской язикъ вѣдающій, въ Орди и самій Кримъ, такъ въ мирное время, яко и въ началѣ оного отъ Порти нарушения, ко извѣдиванію того посланъ. По усмотрѣнію жъ его в томъ способности и исправности между означеннимъ временемъ 1762 году, по общему сего Войска приговору, и полковимъ старшиною опредѣленъ, и былъ въ нинѣшнихъ похо-

дахъ самъ, а на его коштѣ и козаки, гдѣ продолжал службу ревностно и честно. Теперь же его, женившася и живуща въ городѣ Полтавѣ, по резону сего и что частіе болѣзненнїи припадки дѣлають его не совсѣмъ здорова, отъ службы здесь въ Войске со искълюченїемъ увольняемъ. Вашего жъ высокографскаго сіятелства, мылостивѣйшаго патриота, нижайше просымъ его, Бурхановскаго, респектомъ бытія въ Войске Запорожскомъ чрезъ большое время на всегдашней ея императорскому величеству службѣ, которая имъ благоуспѣшно продолжаема была, съ высочайшей ея императорскаго величества милости, а тутъ особенно и своего высококаго призрачїя, въ отставку чиномъ малороссійскихъ полковихъ старшинъ пожаловать съ подписанїемъ и дачею патента не оставить.

А мы в надеждѣ того несумѣнны будучи, пребываемъ съ высокопочитанїемъ и глубочайшею преданностью, мылостивїи гсдрѣ и патронѣ, Вашего высокографскаго сіятелства нижайшіе слуги атаманъ кошовый П. Калнишевскїи, воисковая старшина і товариство.

Милостивїи гсдрѣ мой, графѣ Петрѣ Александровичѣ!

Подносителъ сего Войска З[апорожскаго] полковїи старшина Василїи Бурхановскїи представленъ мнѣ отъ Коша за многіе свои и отмѣннїе службы к награжденїю, но какъ желанїе его простирается ѿ получение малороссійскаго чина, *от* воли Вашего сіятелства зависящаго, съ увольненїемъ при томъ *от* службы, то я осмѣливаюсь чрезъ сие препроводить его въ высокаго Вашего сіятелства покровителство того Войска с милостиваго Вашего сіятелства к нему призрачїя.

Пребывая съ совершеннїмъ высокопочитанїемъ и преданностью вашего сіятелства покорнѣйшїи слуга князь Василей Долгоруков

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 232, арк. 94–95 і зв. Копїя.

№ 319

1773 р., серпня 20. “При Бузі між Черталою і Чегаклією”. – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Кисляківського куреня Марку Чабану

По указу ея величества государыни императрицы Екатерины Алексѣевны, самодержицы всероссійской и прочая, и прочая, и прочая

Предявитель сего, Войска Запорожскаго Низоваго куреня Кислякѣвскаго козака Марко Чабанъ, по приходѣ в сіе Войско ея императорскому величеству с 1765 года началъ служить и не тол до нынѣшней войны, но и въ ѳную чрезъ всѣ походи на флотилїи Воиска Запорожскаго с запорожскимы козаками в устьѣ Днѣпра в 1769 и 1770-м, а в Дунае, куда *от*толь с Днѣпра Чернїмъ морем и мимо крепости Очаковскую и Кинбурскую проходили, в 1771-м, 1772-м і сего годовъ мая по 14-е противъ непрїятелей турковъ, служил и при одержаннїхъ

Зотм
сигет

109

по Мазе ея Величества Государыни
Императрицы Екатерины Алексеевны
самодеятельнице Всероссийской.

кпроеая, кпроеая, кпроеая,

~~Секрет~~

= 1765.

№: 786; 673

Прявителю сего войска Запорожского низового Червва
Искандеровского Козаки маршо Забаны. по приходу
в сие войско Ея Императорскому Величеству
с 1765 года начал сдвигать, к нешто до Никити
неи войни, но кве отню грезь веть походи на
флотилии бокса Запорожского, с Запорожским бд,
Розаиаша в устье Днепра в 769 и 770, ав
двнас, куда отшов с Днепрк Черниев моредь
нишко Архидати Огановсидю и Ринбуридю —
проходки, в 1771, 772, сего годовъ сата по
14^е прошавь неприятели отдривовь сдвиги,
и при одержавших нето надь сашими скши
неприятелии, но кнадь нахь сдвиги; в
ртыне Октябрт - 769 - ибда с 8^е а. 770. годовъ
ибда 15^е келктябра 25^е; в двнаевъ еше
дтого Знамениттейшихъ ксасяхъ побдвахъ
ибль; а взнаив при атошъ сдвиготъ, к
храбрости кзалов айшоу в Ея Императорнаго
Величества нащкь вепресватлвнщей и
всеравбствнщкь монархини Величюатнвнщкь
Государыни вшветт с прокшии Запорожскимъ
Козаиаша с вбисогащкми Ея Импераорнаго
Величества Партретошв медадъ подбедь,
но што в правдъ рдав в сашошъ скдгаи сра
дшиа с неприятелии стд твдло раив,

не тол надъ самими сими неприятели, но и надъ ихъ судами въ рѣке Днѣпрѣ 1769 июня с 8-го, а 1770 годовъ июля 15-го и сентября 25-го, в Дунае жъ еще і того знаменитейшихъ и часчихъ побѣдахъ былъ. А взнакъ при томъ мужества и храбрости и жалованной *от* его императорскаго величества нашей всепресвѣтлѣйшей и всеавгустѣйшей монархини всемиловитѣйшей государыни вмѣстѣ съ прочими запорожскими козаками съ высочайшимъ ея императорскаго величества партретомъ медал получил. Но что в правую руку в самомъ случаи сражения с неприятелемъ стол тяжело ранен, яко оною и действоват такъ, какъ военному должно, не можетъ. Потому сей козакъ Марко Чабанъ с данною *от* его высокографскаго сіятелства гсдна генерал-фельдмаршала, первою ея императорскаго величества арміею повелѣвающаго, Малой Россіи генерал-губернатора, президента коллегіи, всѣхъ россійскихъ ординовъ и святія Анны кавалера Петра Алеѣандровича Румянцова салвогвардиєю будучи уволенный, прибывъ нинѣ в Воиско Запорожское просил, чтобъ его в разсужденіи недѣйствительности в руке изъ Воиска уволит, но в случае надобности с зависимостию *от* Коша и уволено. А в засвѣдительство сего и предписанногѡ выдат открытой лист приговоренно и виданно изъ Коша Воиска Запорожского Низового за подписомъ и войсковою печатю сей и с тѣм, чтобъ не тол внутри Малой Россіи і в селѣ Зубаняхъ полку Миргородского, где жит пожелает, изъ урядовихъ и другихъ кто-либо его, Чабана, поелику онъ запорожскіи козакъ и зависит суть *от* здешнего Коша, ниже к малѣйшимъ употребленьямъ не привлекали и к дому его дѣла не имѣли, и оногo никому в постои не отводили, но в случае оказивалис еще заслужѣ всякое благодѣяние.

Ея императорскаго величества Воиска Запорожского Низового а[таман] к[ошевой] П[етр] К[алнышевский], в[оисковая] с[таршина] і т[овариство]

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 232, арк. 129–130. Відпуск.

№ 320

1774 р., червня 27. “При Бузі між Черталами”. – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Канівського куреня Івану Зубу

По указу ея величества государыни императрицы Екатерины Алексѣевны самодержицы всероссійской и прочая, и прочая, и прочая

Сегѡ предьявитель Войска Запорожского Низового куреня Канѣвского козакъ Иванъ Зубъ, в сие Войско пришедши з 1759 года, по учиненіи имъ присягы на вѣрность высочайшему ея императорскагѡ величества всероссійскому престолу службы, таковой въ суть правление вступя и продолжая с куреня Канѣвскогогѡ съ козакамы, по ихъ и атамана настоящего свѣдительству, былъ поступкахъ честнихъ, какъ въ розъездахъ, такъ и партияхъ, дѣлаемыхъ касателно ко ухранению границъ россійскихъ, какъ оныя близкы суть къ сему краю, до нинѣшней войны. А в началѣ оной то есть 1769 года на флотиліи Войска Запорожского зъ запорожскими козакамы подъ предьяводительствомъ запорожскихъ

старшинъ въ низъ по Днепру къ поиску надъ неприятелемъ ходилъ. И тогда при разбѣгѣ турецкихъ морскихъ судовъ съ пушками, а въ немъ и самогѡ неприятеля при пораженіи и плѣненіи турковъ, съ коихъ препровожденноу отъ Войска Запорожскогѡ Низовогѡ и къ высочайшему ея императорскаго величества двору и во вторую армию былъ и въ самомъ сраженіи неприятелемъ раненъ онъ изъ ручнагѡ огнестрелнагѡ орудія пулею въ правое плечие такъ, что хотя была и есть отъкровенноу рана, содержащая въ себѣ и пулю, однако по горячему своему усердию къ службѣ, таковой не толь не оставилъ, но елико возможно усугублять старательствѡ прилагалъ, для чегѡ исправляя отъ себе лошади и въ походы 1770, 1771, 1772, 1773 и сегѡ 1774 годовъ при Коше въ сторону Очакова ходилъ и, какъ в розъездахъ и партияхъ, такъ и въ случившихся при томъ противу неприятеля сраженіяхъ и баталияхъ былъ, где по свидѣтельствѡ мужественноу стоялъ. Далше жъ таковой и никакой здесь у Войске службы продолжать не могучы по причинѣ, что отъкрытая рана поврежденногѡ пулею плеча великую наноситъ болѣзнь и всему егѡ корпусу, просить онъ, Зубъ, чтобъ его отъсель уволнить и отъпустить в домъ егѡ полку Переясловскогѡ въ местечке Прохоровке имѣющейсѡ, почему и уволень и въ тотъ егѡ домъ отъпущень. А сіе ему, Зубу, выданноу изъ Коша Войска Запорожскогѡ Низовогѡ за подписомъ и войсковою печатью, чрезъ что вышнихъ правытелствъ и властей проситьсѡ аниакимъ и протчимъ, до кого сіе доидеть, опредѣляется сему козаку Зубу за тѣ имъ достаточное время доу нинѣшней войны и въ сию ревностноу и честноу продолжение въ Войске Запорожскомъ Низовомъ ея императорскому величеству службы и что по предписанному, будучи онъ отъ неприятеля раненъ въ плече, таковымъ уже не можетъ настояще дѣйствовать, а потому и служить, во всѣхъ добрыхъ случаяхъ всякое благодѣяние оказывать и респектомъ точію къ нему, Зубу, яко запорожскому козаку отъсель завьсящему, дѣла не имѣть и не употреблять егѡ дому въ постои никому, чинить же ему, Зубу, до мѣстечка Прохоровки и обратнѡ, когда пожелаетъ, свѡбодний пропускъ въ силѣ высочайшихъ ея императорскаго величества указовъ.

Ея императорскаго величества Войска Запорожскагѡ Низовогѡ атаманъ кошовий Петръ Калнишевскій, войсковая старшина й товариство

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 232, арк. 236–237. Оригінал.

№ 321

1774 р., жовтня 16. – Атестат про службу козака куреня Полтавського Михайла Стекловського, виданий Кошем Війська Запорозького

По засвѣдѣтелствованію атамана и товарищей Войска Запорожскогѡ Низовогѡ куреня Полтавскогѡ и по показанію того куреня козака Михайла Никитова сына Стекловскогѡ, онъ, Стекловскій, пришелъ въ Войско Запорожское Низовое въ 1758 году, съ коего, по время недавней его въ Ромнѣ женитбы, при томъ Полтавскомъ куренѣ находился; и бывши въ присяге высочайше-

му всеросійському престолу службу зь запорожскими козаками проходиль и бывая при том в случавшихся государственныхъ войсковихъ и курѣнныхъ употребленіяхъ, былъ недавно кончившейся съ Оттоманскою Портою войны въ сторонѣ Очакова при Коше и в походахъ въ 1769, 1770 и 1771 годах, тоже тогда въ партіяхъ розѣздахъ и случавшихся съ непрїятеlemъ сраженіяхъ 1772 и 1773 годовъ въ таковы походи вмѣсто себе по козаку послалъ и состояли они и Стекловскій при куренѣ въ вѣдомѣ и распоряженіи тамошнихъ атамана и товарищей, *от* коихъ и завѣрено, что они тогда и всегда честно и порядочно поступались. И просылъ Стекловскій выдать ему на то атестатъ и уволнить зъ сего Войска и куреня по причинѣ имѣющейсѣ въ него внутренней болѣзни и что по предписанному женился и житиметь онъ на принадлежащемъ въ Ромнѣ и по той просьбѣ онъ, Стекловскій, отъсель уволненъ. А атестатъ на то и на вышепрописанное данъ ему сей изъ Войска Запорожскаго Низового за подписомъ и войсковою печатью, чрезъ которой покорно просится вышнихъ правительствъ и властей и послѣдующихъ сего запорожскаго козака Стекловскаго за тѣ, имъ продолженныя въ Войске Запорожскомъ службы, пожалованіемъ высочайшею ея императорскаго величества мылостью не оставитъ, по примѣру какъ таковою не лишаемаи были и до сего *отсель* выходящїе.

Ея императорскаго величества Войска Запорожскаго Низового

ЦДІАК, ф. 229, оп. 1, спр. 147, арк. 179. Відпуск.

№ 322

1774 р.* – 3і статті шведського історика Й.-Е. Тунманна (1777), вміщеної до енциклопедичного видання *Універсальна географія* за редакцією А.-Ф. Бюшинга, про запровадження у Кримському ханаті після його унезалежнення ритуалу інвеститури нового хана з елементами традицій тюркських степових імперій

Нині за мирним договором 1774 р. обрання [хана] знов належить тільки народу. Чотири крим-бега і окремі уповноважені мурзи з Буджака, Єдисана, Джамбойлука і Єдічкуля виконують це іменем народу. Щойно обрання здійснилося.

Новообраний хан сідає на середину килима і всі присутні мурзи з непокритими головами волають йому гучним голосом: “Коп яша!”, себто “Встань! Живи!”**. Після цього *крим-беги* беруть килим за чотири кінці, піднімають на ньому хана угору й об’являють його ханом усіх татарських орд.

Тунманн И.-Э. Крымское ханство / Пер. с нем. Н. Л. Эрнста и С. Л. Белявской. – Симферополь, 1991. – С. 24. Переклад з німецької мови.

---

* Датується за змістом.

** Насправді це означає “Многая літа!”

Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [відп. ред. Т. В. Мот-
I-90 ренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький та ін.] ; Голов. упр.
держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр,
2009. – Т. 3 : Документи і матеріали. V ст. до н. е. – 1774 р. / [упоряд.:
Г. В. Боряк (кер. кол. упоряд.), Л. Я. Демченко, Ю. А. Мицик]. –
656 с.

ISBN 978-966-521-519-6

ISBN 978-966-521-524-0 (Том 3)

У першому томі тритомника джерел, що завершує дослідження з історії державної служби в Україні та на українських землях, вміщено документи і пам'ятки від V ст. до н. е. до 1774 р., тобто від перших згадок про державний устрій, особливості управління та функціонування елементів державної служби у скіфській імперії до часу включення українських територій до складу Російської і Австрійської імперій. Поряд із давніми епіграфічними пам'ятками у томі представлена ділова документація, листування, статистичні джерела, пам'ятки правової культури.

Видання розраховано на державних посадовців, політиків, професійних істориків, а також усіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)(093)[351/354+057.34] „-04/1774“

ББК 63.3-3(4УКР):66.0

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ІСТОРІЯ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ**

У п'яти томах

Том 3

**ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ
V ст. до н.е. – 1774 р.**

Упорядники:

БОРЯК Геннадій Володимирович,
ДЕМЧЕНКО Людмила Ярославівна,
МИЦИК Юрій Андрійович та ін.

Коректори *М.Ю. Бродська, О.С. Петренко*
Художник обкладинки *Д.В. Чуприна*
Оригінал-макет *О.В. Гашенко*

Підписано до друку 17.12.2009. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 52,89.
Тираж 1000 пр. Зам. № 292К.

ТОВ НВП «Ніка-Центр». 01135, Київ-135, а/с 192;
т./ф. (044) 39-011-39; e-mail: psyhea@i.com.ua; www.nika-centre.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №1399 від 18.06.2003

Віддруковано на ЗАТ «ВІПОЛ», вул. Волинська, 60, Київ, 03151
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №752 від 27.12.2001

ISBN 978-966-521-524-0

9 789665 215240